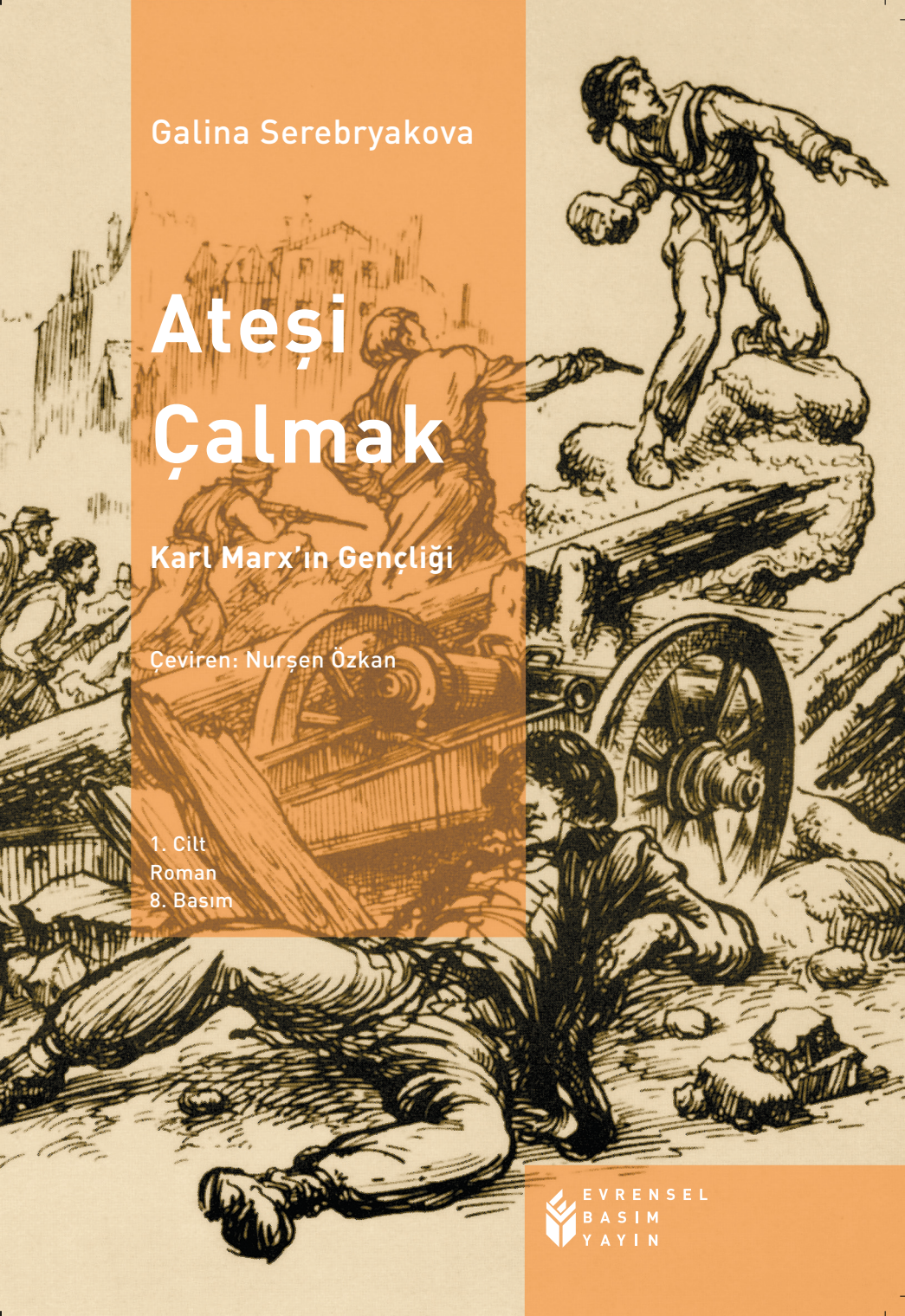
Galina Serebryakova

Ateşi Çalmak

Karl Marx'ın Gençliği

Çeviren: Nurşen Özkan

1. Cilt
Roman
8. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL

BASIM YAYIN

Galina
Serebryakova

ATEŞİ ÇALMAK 1

KARL MARX'IN GENÇLİĞİ

Roman

Çeviren
Nurşen Özkan

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **41**
Ateşi Çalmak - I: Galina Serebryakova

Çeviren: **Nurşen Özkan**
Redaksiyon: **Ali Gündoğan**
Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**
Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN (TK) 978-975-7837-30-5
CİLT ISBN 978-975-7837-31-2
© Evrensel Basım Yayın **1994** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım **Ekim 1994** - Dokuzuncu Basım **Ekim 2014** • İstanbul

Baskı: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sok. No: 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No: 12142
T: 0212 452 23 02 - www.ezgimatbaa.net

ATEŞİ ÇALMAK I

KARL MARX'IN GENÇLİĞİ

Ateşi Çalmak genel başlığı ile okuyucuya sunulan nehir romanın ciltleri ve yaklaşık olarak kapsadıkları dönem şöyledir:

Ateşi Çalmak-1
Karl Marx'ın Gençliği
(1831-1845)

Ateşi Çalmak-2
Fırtınanın Ortasında
(1845-1849)

Ateşi Çalmak-3
Sinamalar
(1849-1864)

Ateşi Çalmak-4
Yaşamın Doruğu
(1865-1883)

Ateşi Çalmak-5
İkinci Keman
(1883-1895)

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

Birinci Bölüm
Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek 11

İkinci Bölüm
Trier 64

Üçüncü Bölüm
Almanya Uyanıyor 107

Dördüncü Bölüm
Lise Diploması 142

Beşinci Bölüm
Üniversite 160

İKİNCİ KISIM

Birinci Bölüm
Johann Stock 207

İkinci Bölüm
Sınırda 254

Üçüncü Bölüm
Durmaya Cesaret Edebilen Dursun
Durmayı Başarabilen Dursun! 330

Dördüncü Bölüm
Arayışlar 375

Beşinci Bölüm
Görüşme 462

Altıncı Bölüm
İhtiyar John'un Yaşamı Ve Ölümü 530

Yedinci Bölüm
Öngün 591

YAZARDAN

Romanın temelinde Marx, Engels ve onların çağdaşları hakkındaki tarihi ve biyografik belgeler, yanı sıra, romanda gelişen olayların geçtiği yerlere giderek topladığım materyaller yer alıyor.

Marksizm-Leninizm Enstitüsü'ndeki işçilerin bana büyük yardımları dokundu. Geniş bilgilerini benimle paylaşan ve bana çok değerli öğütler veren G. D. Obiçkin'e, E. P. Kandel'e ve E. A. Stepanova'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tarihçi L. E. Yakopson'a da teşekkür ediyorum.

Galina Serebryakova

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞARAK YAŞAMAK YA DA SAVAŞARAK ÖLMEK

O her şeyin belirlendiği 27 Temmuz Perşembe gününün üzerinden birkaç gün geçmişti.

Paris sokaklarında dermansız kadanaların çektiği arabalar kanlı "tarihsel cenazeler"le yüklüydü: Kurşunlarla delik deşik olmuş çuvallar, parçalanmış metal tezgahlar, mobilyalar, yırtılıp param parça olmuş şilteler ve barikat olarak kullanılmış her şey...

Delik deşik olmuş kaldırımlarda sanki silah sergisi açılmıştı: Orda burda bıçaklar, tabancalar, mızraklar, kılıçlar, demir çubuklar, kütükler, keresteler...

Kalbura dönmüş evlerin cephesinde rüzgarla dalgalanan "Yaşasın Cumhuriyet!" pankartları asılıydı. Koşar adım Tuliers'ye, yeni egemenin sarayına doğru seğirten cici bayanlar, şık beyler "Yaşasın Kral!" diye bağırarak bu pankartları koparıp yere atıyorlardı.

Kralın tahtına oturmasından bir gün sonra, 9 Ağustos'ta Dumolard, Louis-Philippe'den bir çağrı aldı. Hükümet, Restorasyon'dan* sonra gözden düşen Napoléon memurlarından kimilerinin gönüllerini alarak kendi yanına çekmeyi yararlı buluyordu.

Bourbonlar'ın** dönüşü, Bouvier-Dumolard'ın saygınlığını yitirmesine neden olmuş ve kendisinin memuriyet basamaklarında yükselişini durdurmuştu. Gözden düşmüş bir yüksek mevki sahi-

* *Restorasyon Dönemi*: 1815 yılında Napoléon'un yenilgisinden sonra Avrupa çapında hakim olan ve 1830 yılına kadar süren gericilik dönemi –ç.n.

** *Bourbonlar*: 1589'dan 1975'e dek hüküm süren hemen tüm Fransız, İtalyan ve İspanyol kralları ile kraliçelerinin mensup olduğu hanedan ailesi –ç.n.

bi devlet görevlisi olarak 15 yıldır Paris'in, sarayın uzağındaydı. Kazançlı sayılacak bir evlilik yaparak bütün bu yılları yolculuklarda geçirmiş, bu arada sürekli olarak geçmişi hatırlayıp ah vah etmiş, sızlanmış, söylenmiş, muhalefetle flört etmiş, ama bir türlü harekete geçmeye cesaret edememişti. Temmuz Devrimi'ni, Dumolard, nicedir beklediği intikam anının gelmesi olarak değerlendiriyordu: En sonunda Kral Charles'tan öcünü alabilecekti.

*
* *

"Napoléon soyunun zaferine dair umutlanmaktan, hayaller kurmaktansa, gerçek bir krala hizmet ederim daha iyi!" diye düşünüyordu tören frakını giyinirken, gözden düşmüş, postunu kaybetmiş Dumolard.

Öğleye doğru, arması yeni yaldızlanmış, gözalıcı bir arabayla Louis Philippe'in sarayının yolunu tuttu.

Dumolard huzura kabul edildiği sırada, uşağı Jerome Paris sokaklarını arşınlıyor, taç giyme onuruna evlere asılmış çelenklerin solmuş çiçeklerine üzgün üzgün bakıyordu. Sekiz köşeli Vendôme Meydanında aylak seyirci kalabalığının dar bir geçitte sıkışıp kalmasına neden olduğu Jerome, devrik Bourbonlar'ın granit sütunların tepesine asılı bayrağının –bir zamanlar Napoléon'un heykelinin yerini alan, kocaman bir beyaz zambak arması– indirildiğini gördü.

Hemen yakındaki Tuileries bahçelerinden, nefesli sazlar orkestrasınca çalınan bir valsin ezgileri duyuluyordu.

Birkaç ay sonra Dumolard, kral buyruğuyla Rhône idari bölgesinin valisi oldu; 1831 Mayısında ise ailesini ve uşağını da yanına alarak bu hatırı sayılır, güçlü, varlıklı bölgenin merkezi Lyon'a doğru yola çıktı.

2

"Sen Korsikalısın, Jerome, ve Napoléon'dan da olsa olsa iki-üç santim daha uzunsun. Kim bilir senin mezarın hangi adada olacak?" Bouvier-Dumolard çınlayan bir kahkaha attı. "Sakın inkar etmeye

kalkışma: Eski kulağı kesiklerin, Temmuz günleri* demagoglarının** sana cumhuriyet istemeyi öğrettiklerini çok iyi biliyorum. Şimdi sen, bu valilik görevimi sana ve senin dostlarına borçlu olduğumu düşünüyorsundur. Hadi öyle olsun! Ama unutma ki birkaç yıl içinde biz yine Paris'te olacağız!"

Jerome ters ters:

"Kralın bakanlarının sizi yakınlarında görmek isteyeceklerini hiç sanmam," dedi.

Tüccar Broché'nin malikanesine yerleşen vali Dumolard ava gideceği için acele ediyordu; o nedenle uşağıyla her sabah yaptığı fikir alışverişi bu kez pek kısa sürdü.

Silindir şapkasını yokladı, tutma yeri altın olan İngiliz işi kamçısını iki elinin arasında büküp esneterek kapıya yöneldi, tam çıkacakken durup son buyruğunu verdi:

"Belediye başkanına mektubu götürdükten sonra Roger'nin karargahına uğra ve emir erinin ağzını arayıp öğrenmeye çalış bakalım: General gerçekten mi hasta, yoksa sırf toplantılarda benimle karşılaşmaktan kaçındığı için hasta numarası mı yapıyor?"

* * *

Bouvier-Dumolard'la uşağı, yirmi yedi yıllık birlikteliğin sonunda adeta etle tırnak olmuşlardı.

1804 yılında, imparatorun verdiği önemli bir görevle Korsika'ya gelen Napoléon yönetiminin genç memurlarından Bouvier'yi, Ajaccio yakınlarında küçük bir lokantada esmer, çam yarması gibi bir çoban karşıladı. Napoléon'un hemşerisi, son derece kötü bir Fransızcayla, genç memurdan kendini hizmetine almasını rica etti ve o gün bugün efendisine hizmette hiç kusur etmedi. Kısa bir süre

---

* *Temmuz Günleri*: Temmuz Devrimi (1830) olarak da anılan ve tüm Avrupa'yı saran halk isyanları dalgası. Devrimin, burjuvaziye sağladığı siyasal ve toplumsal üstünlük bunu izleyen ve Temmuz Monarşisi olarak adlandırılan döneme (1830-48) damgasını vurdu –ç.n.

** *Demagog*: Gerici yönetimlerin kendilerine muhalefet eden kişileri ve özellikle devrimcileri aşağılamak için kullandıkları bir sıfat –ç.n.

sonra da Jerome, Bouvier-Dumolard'ın sırdaşı ve tüm yaşadıklarının en yakın tanığı olup çıktı. Dumolard'ın sevgililerinin alışkanlıklarından, zevklerinden, düelloların nedenlerine, düello tanıklarının adlarına dek bilmediği yoktu; Napoléon'un genç yöneticisinin hizmet gereği gidip geldiği kentlere, ülkelere kadar her şeyi biliyordu.

Devrim yıllarında olduğu gibi imparatorluk döneminde de devlet görevlilerinin hem işlerinin niteliği, hem de görev yaptıkları ve yaşadıkları yerler sık sık değişirdi.

Bouvier-Dumolard'ın da epey uzun bir hizmet çizelgesi vardı. İmparator, çulsuz bir asilzade olan memurunun diplomasi bilgisine, yabancı dil hakimiyetine büyük değer veriyor ve onu yeni ele geçirdiği topraklarda önemli görevlere atıyordu. Bouvier-Dumolard, imparatorluk rejiminin pürüzlerini gidermede becerikliydi; bu nedenle de Venedik, Raguza, Koburg soyluları kendisini eşitleriymiş gibi benimsemekten hiç çekinmiyorlardı.

Bouvier'nin ailesi, devrim öncesi Fransa'nın önemli, soylu ailelerinden biriydi; ne var ki, 1789 yılında tam bir yıkıma uğramıştı.

Jerome, Dumolard'ın Napoléon subayı olduğu cesur yöneticilik dönemlerini de hatırlıyordu. Tarn ve Garonne'nun yöneticisi olan Dumolard'a, kendi elleriyle vermişti imparatorun mührünü taşıyan zarfı. O mektupta Bouvier'ye, Baron unvanı verildiği bildirilmekteydi.

3

Avcılar, tüccar Broché'nin "Bolluk Villası"nın geniş avlusunu henüz terk etmişlerdi ki, Jerome da alaca atına atlayıp Lyon yolunu tuttu; malikanenin bulunduğu yere 23 mil uzaktaydı Lyon.

İnsanı alabildiğine uyaran, açık, pırıl pırıl bir Ekim günüydü. Rhône ırmağı boyunca uzanıyordu yol; ırmağın açık külrengi suları da bu sabah hava gibi aydınlık, ışıl ışıldı. Yol kıyısındaki akçaağaçlarla kestanelerden kocaman ve rengarenk yapraklar hüzünle yere dökülüyordu. Jerome, biraz yaprak toplayıp atının koşumlarını süsledi. İhtiyar Korsikalı, hayalinde, neredeyse 30 yıldır göremediği memleketine dönmüştü. Gözleri hüzünle, kayalar ve bakir ormanlar arıyordu. Ama

etrafta sadece evlerle dolup taşmış tepeler, ve ekilmiş tarlalar görünüyordu. Bir köyde, pınarın yanında, Dijon'a giden bir yolcu arabasına rastladı. Atların değiştirilmesini beklerken yolcular, "Küçük Savoie'lı" meyhanesinde kahvaltı ediyorlardı. Jerome, önemli komisyoncular arasında tanıdık göremeyince, bir kadeh Bordeaux şarabı içti ve yoluna devam etti. Yolda hareketliliğin artması, şehre yaklaştığının işaretiydi.

Çirkin yük atları, ipek ve kadife sandıklarıyla tıkabasa dolu üstleri kapatılmış ağır arabaları sürüklüyordu. Bu malların hepsi, Leipzig panayırına götürülüyordu. Jerome, İtalya'dan tekstil başkentine hammadde taşıyan bir arabayı solladı. Birden ısrarlı bir haykırış duydu ve durdu. Geriye baktı. Küçük bir tepede solgun yapraklarını dökmüş bir ağacın altında, uzun ayaklarını sarkıtmış, kirli pantolonlu ve açık renk gömlekli, kızıl saçlı bir delikanlı oturuyordu.

"Hey arkadaş," diye bağırıyor ve değneğini sallıyordu, "Lyon uzak mı?"

Yolda birileriyle takışma fırsatını hiç kaçırmayan Jerome, atını durdurdu.

"Serseri!" diye cevap verdi Jerome. "Şehir burnunun dibinde! Kalk ve aç gözlerini, meşgul insanları boş laflarla oyalama."

"Ben yabancıyım," dedi yolcu, aksanını belli ederek. Ayağa kalktı, çok zayıftı ve yorgun görünüyordu.

"Alman mısın?" diye sordu Jerome, Koburg'da öğrendiği dilde. Yolcu, 'evet' anlamında başını salladı.

"Nerelisin?" Jerome kendi dilinde konuşarak yine sevindirdi delikanlıyı.

"Cenevre'den geliyorum. İsviçre'de de kaldım, fakat Darmstadt'lıyım. Lyon'da yabancılar için de iş olduğunu söylediler."

"İş bulursun, ama seni doyurmaz," diye kestirip attı Jerome.

Atı mahmuzladı ve kavşakta gözden kayboldu.

Johann Stock; on dokuz yaşındaki terzi kalfası ve yetenekli dokumacı, iki yıldır Ren çevresinde dolaşıyordu. Şimdi de Savoie dağlarından geçerek Rhône'a doğru ilerlemekteydi.

4

Muhteşem ziyafetten sonra, Bay Broché misafirlerine çiftliği gezdirmekteydi. Tüccar Broché, çiftlikte bulunan villayı sadece birkaç yıl önce bir açık artırmada satın almıştı. Duvarları sarmaşıklı, köşeleri hafifçe ovalleştirilmiş, kare şeklinde bir evdi bu. XV. Louis döneminde yapılmış ve o dönemin stilinde süslenmişti. XV. Louis'nin gözdesi olan bir kadının kocası tarafından inşa edilmişti. Devrim yıllarında, o zamanki ismiyle "Kraliçe'nin Şatosu"nda askerler kalıyordu. Mermer kolonlar ve duvardaki freskler sloganlarla doldurulmuştu:

"Tiranlığı hidra gibi ezelim."

"Özgürlük, eşitlik, kardeşlik."

Burunsuz denizkızları ve sakatlanmış şişman kız heykellerinin bulunduğu bu muhteşem parkı, Napoléon, generallerinden birine hediye etmişti. Ama general, kendisine hediye edilen altı çiftlikten ancak beşini düzenleyebilmişti. Yıkılmaya yüz tutmuş "Kraliçe'nin Şatosu"na ise "İmparatoriçe'nin Şatosu" adını vermişti. Lyonlu burjuvalar, asillerin kutlama ve eğlenceler için inşa ettikleri yapılardan hoşlanmıyorlardı. Temmuz Devrimi'nden hemen sonra Broché, çiftliği yok pahasına satın aldı. Lyon burjuvaları, başkent burjuvalarının tam tersine, fazla gösterişli eşyalardan hoşlanmazlardı. Lyonlu ipek dokuma fabrikatörlerinden çoğunun eşi İsviçreliydi ve İsviçre görgü kurallarına göre eğitilmişlerdi: Ciddi, ikiyüzlü ve basit.

Broché, kendi ifadesiyle "sermayesine yakışacak bir zevk" istiyordu. Paris'te doğmuştu ve Lyon'da kendisini yabancı hissediyordu. Buraya, zengin bir kadife tüccarının kızıyla evlendikten sonra yerleşmişti. Zenginliğini Restorasyon yıllarına borçluydu. Servetinin çoğunu, müttefiklere ödenen tazminatlar için verdiği borçların faizinden elde etmişti. Kayınpederinin ölümünden sonra, paralarını Lyon manifaturasına yatırdı. Daha çok kazandı. "İmparatoriçe'nin Şatosu"na "Bolluğun Villası" adını verdi ve restorasyonu için yüz bin frankın üzerinde para harcayarak Lyon burjuvalarının ağzına sakız oldu. Bahçedeki ağaçlar kesildi ve yerine çiçek tarhları yapıldı; evin duvarlarında kaçakçılar tarafından taşradan ve başkentten alınmış orijinallikleri kuşkulu resimler belirdi. Girişte, kartvizitler için, bronz

bir tepsinin üzerinde ileriye doğru uzatılmış bir tabak vardı. Kırık dökük denizkızı heykellerinin yerine; inancı, ümidi ve iyi niyeti simgeleyen taş heykeller dikildi. İtalya'dan gelen heykeltıraş, tüccarın fikirlerini somutlaştırıyordu. Broché, eskiyen banklar –aşk ve heyecan tapınakları– yerine, yuvarlak taşıma tankına benzeyen kapalı bir oturma yeri yaptırdı ve içine de iki kocaman resim yerleştirdi. Birisi, dilenci ve samaryan için dini bilmeceyi gösteriyordu; diğeri, zencilerin Katolikliği kabul edişlerini temsil ediyordu. Her ikisi de Broché'nin gözlerini yaşartıyordu. Ev sahibinin çalışma odasının duvarlarının her tarafı türlü silahlarla süslüydü. En göze çarpan yere ise, ekmek bıçağı yerleştirilmişti. Broché'nin söylediğine göre, Marat bu bıçakla öldürülmüştü. Sadece kızının odası, evin eski stiline uygun döşenmişti. Amur ve Psiheya, Henriette Broché'nin özel köşesinde öpüşmeye devam ediyorlardı. Karyolanın gölgeliği aynı renkteydi ve kuş desenleriyle süslenmişti; tıpkı Kral'ın savurgan gözdesinin, onun altında yattığı günlerdeki gibi. Evi süsleyen tek Tanrı heykeli, terasın önündeki havuzun içinde duran Merküri heykeliydi.

Henriette Broché on dokuz yaşında, şişman, kırmızı yanaklı bir genç kızdı. İki yıl önce tahtın ve milyonların vârislerine eğitim veren bir manastırda okumuştu. Henriette bütün gün roman okuyor, yatmadan önce duasını ediyordu. Lyon'daki yaşamı ona aşağılayıcı geliyordu. Evlenmeyi hayal ediyordu; sırf değişiklik olsun diye. Bir kız arkadaşına şöyle yazmıştı:

"Paris, benim hayalci ruhumun ve hüzünlü kalbimin hiçbir kabalıkla yaralanmayacağı tek yer."

* * *

Lyon Garnizon Komutanı General Graf Roger'nin yardımcısı George Dual, çok kibar bir beydi. Henriette'in Paris yolculuğu için iyi bir yol arkadaşı olabilirdi.

"Paris, duygusuz dünyanın vahası."

"Bir kadına duyduğunuz aşktan dolayı, istifanızı verip onunla dünyanın uzak bir köşesine gidebilir misiniz, George?" diye soruyordu Henriette, babası misafirlere atlarını överken.

"Fakat Henriette, ben bir Fransız genci olarak ülkem için canımı vermeye hazırım, şerefimi kimseye lekeletmem. Hem, henüz 24 yaşındayken istifamı verirsem mirassız kalırım."

"Baron," diye seslendi Henriette, Dumolard'a, "Mehtabı sever misiniz?" Ve yapmacık bir hareketle elini aya doğru uzattı.

"Yararlı olduğunu kabul ediyorum; ama havagazı lambasından sonra. Çağımızın en son buluşu havagazı lambası daha üstün," diye cevap verdi Dumolard.

Süt üretimi için harcadığı parayı yeni açıklamış olan Broché, döndü ve alkışladı Baron'u. Sonra da samimiyetle omuzuna vurdu.

"Ah, bu ne duygusuzluk böyle!" dedi kaprisli bayan. "Ay, ölümün güneşidir. Bir kez bakın birbirinize. Biz şeffafız, maviyiz, solgunuz."

Broché, Baron'a baktı:

"Dostum, bravo. Cevabın, paranın çağına yakışır bir cevap. Kızımın fantezileri için manastır günahkârlarına onbinlerce frank ödedim. Benim Henriette için yaptığım masrafların yüzde birini, dedem annem için yapmamış. Annem okuryazar bile değildi. Ayı düşünecek zamanı ise hiç yoktu; ama bir ailenin ilk sermayesini tek başına elde etti. Grev Meydanı'nda bir fırın açtı. Bizim kralımızın babası Prens Philippe Egalité, annemin marmelatlı çöreklerini çok överdi. Mahkûm edildiği zaman, annemin kendisine götürdüğü yumuşak ekmeğin karşılığında verdiği parayı görmek istemez misiniz?"

Broché, Henriette'in kendisine yaş gününde hediye ettiği inci cüzdanından, birinci devrim döneminden kalma eski, yıpranmış parayı çıkarıp Baron'a uzattı. Bouvier-Dumolard, son birkaç hafta içerisinde bu parayı sekizinci kez gördüğünü hiç belli etmedi.

Louis Philippe'in tahta çıkmasıyla birlikte, Jakoben* ataları olduğunu söylemek kendini beğenmiş burjuvalar arasında moda olmuştu.

---

* *Jakobenler*: Fransız Devrimi'nin en ünlü siyasal grubu. Eşitlikçi ve şiddet yanlısı politikalarla özdeşleştirilmiş, 1793 ortalarından 1794 ortalarına değin devrim hükümetine egemen olmuştur –ç.n.

“George, siz Alfred de Musset’ye benziyorsunuz,” diye fısıldadı Matmazel Broché. “Onun gibi asil bir boynunuz var. Yukarıya doğru bakın lütfen...”

“Karanlıkta
Dünya susuyor...
İhtiyar kulenin başında
Ay mabedi
Sanki bir nokta
‘İ’ harfinin üzerinde...”

Bu mısraları okuyordu Henriette ezberinden. “Ay Şarkısı” günün moda şairinin en ünlü eserlerinden biriydi.

“Sen değil misin o bakışı
Tek gözlü gökyüzünün?
Hangi ikiyüzlü bakıyor bize
Senin donuk, hüzünlü
Maskenin ardına gizlenmiş?”

General Roger’nin yardımcısı, şimdiye dek Musset’nin adını duymadığını nasıl söyleyebilirdi? Boş vakitlerini kâğıt oynayarak değerlendiriyordu. Şelalenin yanına geldiklerinde sohbetin konusu kolera olmuştu. Fransa’ya doğru ilerleyen bu hastalığın anılması bile, herkesin tüylerini ürpertti. Bayanlar yumuşak şallarına sarındılar; beylerin ağızlarındaki sigaralar sinirli sinirli parlayıp sönüyordu.

Lyon’da ciddi bir prestije sahip olan doktor, kıvırcık sakalına bakarak; “Limon ve papatya, hastalığa karşı birebir. Ama solunum yoluyla geçtiğini düşünürsek, aslında ondan korunmamız imkânsız,” dedi.

Gece rüzgârı, hizmetçilerin taşıdıkları mumları ve kandilleri söndürüyordu.

“Bolluğun Villası”nda orkestra, Bellini’nin “Norma” uvertürünü bitirmek üzereydi. Dans başladı. Broché, Baron’u on iki Lyonlu burjuvanın sessizce kâğıt oynadığı salona sürükledi. Ev sahibi içeri girince oyun yarıda kesildi. Bouvier-Dumolard kendisine çevrilmiş soru dolu bakışları hissetti ve sorgudan kaçmaya çalıştı.

“Paris gazeteleri,” diye başladı rahat bir koltuğa otururken, “Tankred operasını tartışıyorlar. Patlak gözlü Paste’nin oyununun, muhteşem Malibrán’ın oyununu geçeceğine inanmıyorum. Onun soğuk bir ses tonu var ve yüksekten aldığı zaman, sesi çatallaşıyor.”

İşadamları suskun suskun oturuyorlardı. Opera şarkıcıları onları pek ilgilendirmiyordu.

“Eşim, ‘koleradan kaçabilecek miyiz?’ diye sordu. ‘Eğer işçilerin yüzsüzlüğüne ve baskısına rağmen yaşayabiliyorsak, koleradan hiç kuşkusuz kurtulabiliriz’, diye cevap verdim,” diyordu bıyıkları enfiyeden yeşile dönmüş bir ihtiyar.

“Yaşadıklarımız bir salgından daha korkunç kesinlikle,” diye başladı Broché. “Şehir kaynıyor, her tarafta isyan var. Daha bir hafta önce işçiler, demagogların yardımıyla, 8 Ekim’de ücretlerinin yükseltilmesini istediler. Serseriler hiç anlamazlar ki Lyon, İngiltere değil; burada ipeğin fiyatını düşürecek buharlı makineler yok. Lanet olası İngilizler bir top ipeğin fiyatını elli franka düşürdüler, bizim topların fiyatı ise doksan frank... Korkunç bir rekabet ortamı içindeyiz. İngiltere’dekiler hariç Viyana, Elberfeld, Köln ve Milano’da yirmi bin rakip dokuma tezgâhı var.”

Broché, titrek sesiyle Frankfurt panayırındaki kaybını hesaplıyordu. İşadamları ise, ağlamaklı bir yüz ifadesi ile kafa sallıyorlardı.

“Bir zamanlar,” diye söze başladı başında kahverengi bir peruk ve üzerinde eski, yeşil bir ceket olan zayıf ihtiyar, eski bir Lyon fabrikatörleri hanedanlığının veliahtıydı. “Lyon ipeği, tüm Avrupa, Asya ve Afrika’da pazar buluyordu. Rus Çariçeleri, zengin İskandinav çiftçilerinin eşleri, Lyon ipeğinden başka bir şey giymezlerdi. O zamanlar Tanrı bizimleydi. Şimdi durum çok farklı.”

Tüccarın sesi yükselmeye başladı, yumruklarını sıktı:

“Yeni pazarların üstüne korsanlar gibi atlıyoruz; zararına üretiyor, zararına satıyoruz; Yunanistan’ın peşinden koşuyor, Türk haremlerine girebilmek için mücadele ediyoruz. Bütün dünyanın kadınlarına yağ çekmek zorunda kalıyoruz ve böylesi bir kriz anında, işçiler ve küçük işyeri sahipleri ayaklanmaya kalkışıyorlar. Sayın Baron, biz burada, Lyon’da, uygar insanlar olarak ancak beş yüz kişiyiz. Yani

çevremiz düşman dolu. Onlar, onbinlerce. Otuz bin dokuma işçisi, on bin küçük işletme sahibi... Bunların hepsi, bir ayaklanma sırasında aynı derecede tehlikeli. Bu her şeye hazır sürüdekilerin sayısını tahmin dahi edemiyorum. Bu sel felaketine gönül vermekten kendinizi koruyun, Baron! Siz, 'pislik sürüsü'nün neler yapabileceğini unutmuşsunuz. Sayın Baron, hatırlamaya çalışın lütfen. Kral sizi, bizim çıkarlarımızı korumanız için gönderdi."

İhtiyar, Dumolard'a doğru hızla ilerliyor ve yumruğunu havada sallıyordu. Rhône'un yetkili memuru biraz sarsılmıştı:

"Arkadaşlar sakin olalım! Anarşi artık bizi tehdit etmiyor, çılgın fırtınalar dindi artık; bilinçler aydınlanıyor, insanlar artık bir düzene giriyor. İşçi sorunu, kralımızı da rahatsız ediyor ama, mutlaka mantıklı bir çözüm bulunacaktır. Monarkımızın*, işadamlarına ne kadar büyük bir önem verdiğini hepimiz biliyoruz. Biz, sizin daha da zengin olmanızı istiyoruz. Çünkü milletimiz sizinle zengindir ve sizin zenginliğiniz, aslında işçilerin de lehinedir."

5

Johann Stock, Croix-Rousse'a vardığında vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Çıplak ayakları sızlıyor, açlıktan büzülmüş midesine ise korkunç ağrılar saplanıyordu. Şehre girdikten sonra, karşısına çıkan ilk sokağa saptı. Halter ağırlığında kilidi olan bir ambara yaslanmış küçük bir evin kıyısına yerleşti. Taş merdivene başını koyar koymaz da uyudu.

Hava aydınlandığında, kararlı bir kadın ayağı tarafından uyandırıldı. Geniş bir elbisenin ucu yüzüne dokunuyor, kocaman bir ayak da burnunu kırmakla tehdit ediyordu. Kadını, sarhoş bir serseri olmadığına, Bouvri Usta'ya memleketinden selam getirdiğine ve bu evin yanında sadece havanın aydınlanmasını beklediğine, binbir zorlukla ikna etmeyi başardı. Az sonra Johann Stock, Charles Bouvri'nin işyerinin kapısını çaldı. Yedi dokuma tezgâhının sahibi olan Bouvri Usta, son günlerde epeyce iş almıştı. İşsizlik,

* *Monark*: Kral, çar, padişah, hükümdar, şah gibi iktidarda mutlak söz sahibi olan kişi –ç.n.

onun evini epeydir terk etmişti ama yine de borç içinde boğuluyordu. Yarı aç Bouvri Usta, evini ve ekmeğini işçileriyle paylaşıyordu. Vergiler ve işlenmiş ipeğe ödenen düşük fiyatlar, birçok kez ona bu işyerini kapatma kararı aldırtmıştı. Gelişmiş makinelerin rekabetinden korkan diğer işyeri sahiplerine, Bouvri şunu söylüyordu:

"Bence zengin birinin fabrikasında çalışmak, şu anda bizim gibi kendi yağında kavrulmaya çalışmaktan çok daha iyidir."

Bouvri'nin dokuma tezgâhlarında, kendisi ve karısı Catherine dışında dört işçi daha çalışıyordu. İhtiyarların tek oğlu, vereme yakalanıp tavan arasında ölüm döşeğine mahkûm olduktan sonra, yedinci tezgâh boş kalmıştı.

Bouvri, Cenevre'de oturan bacanağının tavsiyesine güvenmişti ama, yine de Johann'ı işe almadan önce birkaç soru sordu. İş sahibi, işçisine çalışma koşullarını anlattı. Malzeme, işi ısmarlayana aittir. Her ipek topundan kazanılan paranın yarısı işçiye verilir. Bu, asırlardan beri uygulanan ödeme biçimidir.

"Kan içiciler," diye açıkladı zayıf, esmer, dağınık saçlı bir delikanlı. Bu, dokuma işçilerinin en genci olan André'ydi.

Sabahtan gece yarısına kadar çalıştıktan sonra Johann, masanın altında en tatlı uykusunu uyudu. Artık yiyecek ekmeği ve başını sokabileceği bir evi vardı. Çalıştığı her gün için Bouvri kendisine seksen santim* ödeyeceğine söz verdi. Bu para ancak, Catherine'e ödenecek kira ve yemeği karşılıyordu.

6

Bouvier-Dumolard'ın söyledikleri doğru çıkmadı. Tüccar Broché'ye göre anarşi, koleradan önce şehri ele geçirecekti. Ekimin ortalarına doğru Dumolard, işçilerin ve küçük işletme sahiplerinin temsilcilerini kabul etti. Hepsi kendisinden destek bekliyordu.

İlk önce beyaz saçlı Bouvri konuştu ve ağır vergilerden bahsetti. İhtiyar, beyaz sakalını çekiştirerek ağırlığını verdiği ayağını sık sık değiştiriyordu.

---

* *Centime (Santim)*: 1 Fransız Frangı'nın yüzde biri, kuruş –ç.n.

"Sayın Vali, büyük tüccarların keyfi uygulamalarının sonu yok. Son bir yıl içerisinde ipeğin fiyatını yarı yarıya, hatta daha fazla düşürdüler. Günde on sekiz saat çalışıyoruz. Buna rağmen aç kalıyoruz. Örneğin benim işçim André, bu yıl 450 frank kazandı. Halbuki yemek, kira ve yağ için 550 frank gerekiyordu. André ne yapmalı sizce? Sayın memur, bugün ne yediğimi sorun bana. Ama siz zaten biliyorsunuz aç olduğumuzu. Kral, mutlu vatandaşlar istediğini söylüyor. Lyon'da işçilerin durumunun bir dilenciden de kötü olduğunu bilmiyor mu? Altı bin dokuma tezgahı artık çalıştırılmıyor. Çünkü çalışmak, ekmeğimizi çıkarmaya bile yetmiyor. Tüccarlarla bir türlü baş edemiyoruz. Tanrı ve yeryüzündeki babamız olan Kral adına size yalvarıyoruz. Sabit bir ücret baremi belirleyin ki büyük işadamları keyfi uygulamalarla her gün ekmeğimizle oynayamasınlar. Bizi açlıktan kurtarın. Tüm Lyon işçilerinin istediği tek şey, sabit bir ücret baremidir."

Bouvri sustu ve hazırladıkları dilekçeyi Dumolard'a sundu.

İşçiler çaresiz durumlarına son vermek istediklerini söylediler ve bu konuda aşırı davranışlara zorlanmamalarını istediler.

"İşçi sınıfı her gün uygarlıktan 'nasibini' alıyor. Bu yüzden, işçi sorunu uygar bir şekilde çözüme kavuşturulmalıdır. Ticarete de zaten ancak böylesi 'yakışır'," diye başlıyordu dilekçe ve şöyle devam ediyordu:

"Sayın Dumolard, insanların mutlu olmasının, iki kardeş sınıfın barış içerisinde yaşamasının, sizin için ne kadar önemli olduğunu bildiğimiz için, desteğinizi istiyoruz."

"Siz, her iki sınıfın çıkarlarını da düşünmek zorundasınız."

"İki sınıf arasındaki uyumu ancak siz yaratabilirsiniz. Şu anda, toplum içindeki uyumu sağlamak sizin elinizde. İnsan sevginize sığınıyoruz ve sizden yardım istiyoruz."

"Çok etkileyici ve çok ciddi," diye düşündü Dumolard.

Yerinden kalktı, Bouvri ve arkadaşlarının ellerini sıktı. Sorunlarıyla bizzat ilgileneceğine söz verdi.

Belleğinde Temmuz Devrimi'nin anıları henüz çok tazeydi.

Bir devrim dönemini, ardından İmparatorluk, Restorasyon ve sonra yine bir devrim dönemini yaşamak ona çok ciddi tecrübeler kazandırmıştı.

Hiç kimse ondan daha iyi bilemezdi bu 'sürü'nün nasıl korkunç bir güce sahip olduğunu ve neler yapabileceğini.

Küçük Korsikalı'nın (Napoléon) yükselişini dün gibi hatırlıyordu; devrimin getirdiklerini ise asla unutamazdı.

Bir aristokrat olan annesi, ekmeğini ağır fiziksel işler yaparak kazanmak zorunda kalmıştı. Kendi çocukluğu ise oradan oraya taşınmakla geçmişti.

Tüccarların küçümsemelerine ve kabalıklarına alışık olan işçiler, Dumolard'ın dengeli ve nazik tavırlarından çok hoşlanmışlardı.

İşçiler, Bouvier'nin verdiği söze karşılık olarak kendisine çok içten bir teşekkür mektubu yazdılar.

İki sınıftan birer heyet oluşturulacak ve toplantı yapılacaktı.

Toplantıdan birkaç gün önce Bölge Valisi, Kral'a gizli bir mektup gönderdi.

Bu mektubu göndermesine farklı duygular yol açmıştı: İşçi sorununun büyümesinden duyulan korku ve iki sınıf arasında sözde bir arabuluculuk yapıyormuş gibi görünerek kendini ispatlama isteği.

Ama bu duygulardan hiçbiri diğerine hâkim değildi.

Bölge Valisi, hükümetin açıklarını kapama metotlarından nefret ediyordu.

Burgonya ve Bordeaux şarapçıları, ödemeleri gereken 40 milyon frankı ödememişlerdi ve hükümet bundan dolayı vergileri artırmıştı.

Vergilerin yükselmesi de, tabii ki en çok işçileri etkilemişti.

İşçilerin omuzlarına bindirilen yük, taşıyamayacakları kadar ağırdı. Dumolard, mektubunda şöyle devam etmişti:

"Tüm vergiler, işçi sınıfının sırtına yüklendi ve işçilere bunun kendilerinin yararına olduğu söyleniyor. Kış yaklaşıyor ve ihtiyaçlar da artıyor.

"İşçinin, devrimin kendi yararına yapılmış olduğuna inanması gerekiyor. Ama devrimin ertesi günü, kendisine böyle bir şey yapılırsa nasıl inansın?

"Bu uygulamanın pek mantıklı olduğu söylenemez.

"Oysa bu dönemde, işçilere karşı çok mantıklı hareket etmek ve çok dikkatli olmak gerekiyor."

Göreve atanmasından sonra Dumolard, endişelerini bakanla ilk defa paylaşıyordu. Mektubunda, isyan çıkacağından korktuğunu da belirtti.

Ama, karamsarlar sınıfına dahil edilmek istemediğinden, tüm bu yazdıklarına karşın, mektubunu, başkentte istedikleri gibi sert kanunları yine de uygulamayı başaracağına dair teminat vererek bitirdi.

7

Johann Stock günde 15-16 saat çalışıyordu. Eline geçen birkaç kuruş, ancak lambasına yağ almaya yetiyordu. Arkadaşlarının "Alman" dedikleri Johann, artık, içinde yaşadığı dünyayı anlamaya başlamıştı.

İhtiyar Bouvri ve karısı, işçiler arasında çok seviliyordu ve herkes sorunlarını, kaygılarını onlarla paylaşıyordu.

Konuşmalar genelde vergiler etrafında dönüyordu. Baharda konulan yeni vergileri ödemek için işçi ücretinin tamamını yatırmak gerekiyordu.

Dumolard'a sunulan dilekçe, Johann ve André'nin üzerinde uyudukları masada yazılmıştı.

İhtiyar Bouvri'nin oğlu Jean, tavan arasından çıkmıştı; ciğerleri parçalanırcasına öksürüyor ve kan tükürüyordu. Annesine yaslanarak, dilekçenin yazılmasına yardım etmişti.

Johann, Jean'ın bir zamanlar sağlıklı bir delikanlı ve mahallenin en büyük isyancısı olduğunu öğrendi. Jean, Paris'e iki kez gitmiş,

orada Buonarotti'yle tanışmıştı. Lyon'da ise, Temmuz Devrimi'nin liderliğini yapmıştı.

Ama ipekböceğinin ince tozu onun ciğerlerini yavaş yavaş kemirmişti. Aynı toz şimdi de André'nin gırtlağını yemekteydi.

Lyon işçileri arasında en sık rastlanan hastalık veremdi.

Catherine'in üç oğlu, bu hastalıktan ölmüştü. Şimdi, dördüncüsü ölmek üzereydi.

Bouvri'nin sıska, gelişmemiş, vücudu bir çocuğunkini andıran on altı yaşındaki kızı Geneviève de öksürüyordu. Suskun, hafif kızarık ve heyecanlı gözlere sahip suskun Geneviève, Rhône'un hemen yanındaki büyük bir fabrikada ipekten yapılan kadifeler üzerinde çalışıyordu.

İşe, gündoğumundan önce gidiyordu. Eve geldiğinde ise, işçilerin şakalarına aldırmadan, bir sandalyeye oturup yapma çiçeklerden buketler hazırlıyordu. Çiçekleri iyi kötü satılıyor, aileye küçük de olsa ek bir kazanç sağlıyordu. Bouvri ailesinin tek hazinesi, kızlarının çeyiz sandığıydı. Borsa civarındaki meydanda bulunan lüks mağazaya, ipekten yapılma menekşe buketleri ve kadife "unutmabeni" buketleri satabilirse, Geneviève, kendine şeritler, tül boneler alıyordu ve onları hemen sandığa saklıyordu.

Çeyizinden çok Geneviève'in kendisi, Bouvri'nin atölyesindeki bekar işçilerin sürekli ilgisini çekiyordu.

Johann Stock da bir gün şansını denedi ve kızın koluna hafif bir çimdik attı. Ama birden iki el onu ayıplayıcı bir şekilde duvara dayadı ve geri zekalı olduğu söylendi kendisine. Geneviève, zayıf vücuduna karşın çok güçlüydü. Hiç kimse ondan daha hızlı ve daha güzel oynayamazdı Catherine'nin köyünden getirdiği Bourgon danslarını.

Bouvri ailesinin kadınları dindardı. İhtiyar Charles'ın ve dinsiz Jean'ın tüm şakalarına rağmen her bayram arifesinde ana-kız, yeşil tepedeki Fouviére Kilisesi'ne dua etmeye giderlerdi.

Kilise törenleri ve dualar, cahil işçi kadınların tek eğlencesiydi. Bir keresinde, Stock gelmeden az önce, kilise dönüşünde Geneviève,

Saint-Cleu Köprüsü'nde jartiyerinin kopçasını düşürmüştü. Küçük işçi utancından kızarmış, çorabını eliyle tutarak koşmuş ve annesine yetişmişti. Köprüde onlardan başka kimsenin olmadığını sanarak sakinleşmişti.

Ama onların arkasından gelen, elinde sarı baston taşıyan, parlak silindirli, kahverengi redingotlu, kısa boylu bir adam her şeyi görmüştü. Sadece iki hafta geçmişti ki kızın Rhône kenarındaki işyerine gidip bu olayı hatırlattı. Bu adam, Tüccar Broché'nin komisyoncularından biriydi. İş çevresinde oldukça etkiliydi. Küçük işyerlerine iş verilip verilmemesi ona bağlıydı.

İşçilere iş verilmesi veya onların açlığa mahkûm edilmesi Bay Canaber'in elindeydi. Yetkileri sınırsızdı. İşçiler bu arabuluculardan, yanaşmalardan nefret ediyorlardı. Küçük işyeri sahipleri onlara rüşvet vermek zorundaydılar.

Geneviève, Canaber'in aç bakışlarının boynuna, göğüslerine, sonra da yanaklarına doğru kaydığını hissedince korkudan ürperdi.

Bir kumaşa değer biçiyormuş gibi, bakışlarıyla kızın her tarafını tartıyor, sesli bir şekilde ağzını şapırdatıyor, eliyle silindirini okşuyordu.

Canaber, "malı" beğendi.

"Bak kızım, bayramlık jartiyerlerini giy ve büroma gel," diye fısıldadı parmaklarının üstüne kalkarak.

8

İhtiyar Bouvri, 25 Ekim gününü tatil ilan etti.

Öğleye doğru işçileriyle birlikte Bölge Valisi'nin evine gitti.

İki sınıf arasındaki toplantı o gün yapılacaktı.

Johann Stock, işyerinin bulunduğu kirli sokağın dışına ilk defa dışarı çıkıyordu.

"Cehennemde yaşıyoruz," diyordu André.

André, bu pis evlerin oluşturduğu karanlık sokaklarda adeta boğuluyordu. Dar sokak aralarına ucuz sabun ve acı çamaşır suyu kokan çamaşırlar serilmişti.

André kendi köyünü terk edeli sadece üç yıl olmuştu.

Johann Stock, kendisini kuşatan sefilliği görmemeye çalışıyordu. Darmstadt'tan Lyon'a kadar karşısına çıkan tüm şehirler aynı pislik, aynı yoksulluk ve aynı karamsarlık içerisindeydi.

Keskin ter kokusu, karanlık evler, kötü yemek kokuları Stock'un burnunun en iyi tanıdığı kokulardı. Burun deliklerini açarak nefes alıyor ve zevkle çocukluğunu hatırlıyordu.

Sefillik, uluslararası boyutlardaydı ve her yerde aynıydı; Rhône'da da Ren'de de. O yüzden her yerde kendisini evindeymiş gibi hissediyordu.

Ancak sokakların genişlediği, tozlu zeminin yerini tretuvarlara bıraktığı, güzel taş heykellerin bulunduğu yerlerde Johann, yolunu bulamıyordu. O yerlerden bir an önce kaçmaya çalışırdı hep.

İşçiler, Valiliğin önünde toplandılar. Johann, ilk defa zengin evlerinin o kadar büyük ve o kadar korkunç olmadığını fark etti.

"Marseillaise"i* söyleyen on binlerce işçiye sokaklar ve meydanlar dar geliyordu.

İşçiler, sıralarını hiç bozmadan büyük bir sabırla dört saat beklediler. Hava kararmıştı.

Toplantının yapıldığı salonda lambalar yakıldı.

Fabrika sahipleri hiçbir şekilde ödün vermiyordu. Bouvier-Dumolard, pazarlık sırasında işçilere sürekli destek çıkıyordu. İşçiler bu duruma ne kadar seviniyorlarsa, fabrika sahipleri de o kadar kızıyorlardı...

"Hain!" diye bağırıyordu Broché.

"Bu adamın 40 bin frank geliri olduğuna ve asiller topluluğuna ait olduğuna inanmak çok zor. Tıpkı nefesi kokan bir demagog gibi davranıyor."

---

* *Marseillaise*: Fransız Ulusal Marşı –ç.n.

Jerome pencerenin kenarından meydanı seyrediyordu. Rüzgârda savrulan beyaz gömlekleriyle işçiler, yukarıdan bakıldığında kamburmuş gibi gözüküyorlardı. Hepsi dar omuzlu, zayıf ve bitkin yüzlüydü. Gece yarısına doğru dört yüz elli Lyon burjuvası, işçilerin teklif ettiği ücret baremini kabul etti. Bu ücret baremiyle işçiler aç kalmaktan kurtulamayacaklar, ancak yaşamlarını devam ettirecek kadar ekmek kazanabileceklerdi.

Dumolard, balkondan ücret bareminin kabul edildiğini bildirdi diğer işçilere. Şapkalar havada uçuştu. Kadınlar ağlıyor, erkekler birbirlerine sarılıyorlardı. Mutluluk çığlıkları geceyi yırttı. "Yaşasın Vali", "Yaşasın Babamız" diye, hava aydınlanana kadar bağırdı işçiler.

Dumolard, o gece hiç gözünü kırpmadan sabahladı. "Kral da aynı şekilde hareket ederdi," diye düşünüyordu. "Şu anda en büyük düşman Charles yanlıları. Vandee'yi Kral'a karşı ayaklandırmaya çalışıyorlar. İşçi sınıfını kendi tarafımıza çekmemiz gerekiyor. Rejimi yaşatmak için, düzenimizi sürdürmek için onlara ihtiyacımız var. Amaca giden tüm yollar meşrudur. İşçilere azıcık ekmek ve azıcık göstermelik insan muamelesi yapmak, onları kazanmak için yeterli."

Bouvier, Louis Philippe'i hatırladı. Kral, Temmuz Devrimi'nden hemen sonra şemsiyesiyle Paris'in sokaklarında dolaşıyordu. Dilencilere büyük bir alçakgönüllülükle para veriyor ve herhangi bir zanaatçıyla oturup ucuz şarap içiyordu.

"Ben sadece onun gibi hareket etmeye çalışıyorum. Böyle korkunç bir gücü kendi aleyhine çevirmek, hiç de mantıklı değil. Sarayın teşrifatçısı Perier bunu kabul etmiyor; ihtiyar kılıç ustası Roger de öyle. Coplar, kılıçlar her zaman sözlerden sonra gelmelidir. Bunu uygulayabilmek bizim en büyük avantajımızdır. Barikatlar kaldırılınca, mezarlarda ot bitince, devrim unutuluyor. Bugün artık birçok insan devrimi unuttu. Şu anda manifaturacıları aleyhime çevirmiş bulunuyorum. Ama ben, saraya haklı olduğumu ispatlayacağım. Onlara, kurşunların ve kanın dışında da tasarruf edilebilecek şeyler olduğunu göstereceğim."

Uşak sabah kahvaltısını getirmek için içeri girdiğinde Dumolard, giyinmiş, kanapede oturuyordu. Jerome'un kaşları Bouvier'ye her zamankinden daha gür ve daha kara gibi geldi.

"Ne o ihtiyar, haberler kötü mü?" dedi kahvaltı tepsisini alarak.

"İhtiyar horoz Roger, Viyana ve Lyon'dan üç tabur asker getirtmiş ve 'teyakkuz' emri vermiş."

Bouvier yerinden zıpladı.

9

Aynı sabah Catherine, koyun budu pişirdi, üzerine yağlı bir sos döküp kocası ve işçilerin önüne koydu. Mutfağa bir ayı aşkın zamandır et girmemişti. Koyun eti, dünkü zaferin şerefineydi. Herkes çok neşeliydi. Bouvri karısından, bayramlar için sakladıkları likörden bir şişe istedi. Johann, tavan arasındaki Jean'ı kucaklayıp getirdi.

Bölge Valisi'nin ve Almanların şerefine içildi.

Jean'ın, cumhuriyetin şerefine kadeh kaldırması, Kral'ı çok seven ihtiyar Bouvri'yi kızdırdı. Johann ağıta benzeyen hüzünlü bir dini şarkı söyledi:

"Eşittir Tanrı'nın önünde
aç fakir de tok zengin de,
O herkese verir
hem sorun hem sükûn
hem hava hem toprak
hem serinlik karanlık mezarlarda.
Eşittir Tanrı'nın önünde
aç fakir de tok zengin de."

La la la diye uzatıyorlardı Fransızlar her mısradan sonra. Saat tam birde herkes dağıldı.

10

Geneviève, Canaber'den bürosuna gitme emri aldığı günden beri rahat bırakılmamıştı. İşten eve geldikten sonra akşam saatlerinde

artık menekşeler ve "unutmabeni"ler yapmıyor, 'hazinesini' kontrol etmek için sandığını dahi açmıyordu. Onu artık ne André'nin, ne de Stock'un delilikleri güldürebiliyordu. İhtiyar Catherine, kızının ağzından hiçbir şey alamıyor ve çok endişeleniyordu.

Catherine, bunun üzerine bir parça dantel, yirmi santim ve koyun etinden arta kalanı aldı, hediyeleri beze sardı ve tanıdık bir yaşlı falcıya gitti. Yüz kiloluk falcı Dei, herkese bir derman buluyordu. Evde kalmışları evlendiriyor, dullara erkek buluyor, sarhoş kocaları eve bağlıyor, hırsızlıkları araştırıyor, dertleri dinliyordu. Korkunç şişman falcı, her zaman ve her yerde hazır ve nazırdı; düğünlerde, doğumlarda, cenazelerde, bayramlarda. Sürekli mor bir elbise giyiyor ve daha uzaktan her tarafa mentol kokuları yayıyordu. Duruma göre şapkasındaki kurdelelerin rengini değiştiriyordu: Cenazelerde siyah, düğünlerde mavi, doğumlarda pembe ve devrim sırasında kırmızı. Falcı, nehrin diğer kıyısındaki Broteaux mahallesinde oturuyordu.

11

Henriette Broché, öğleden sonra, yıllardan beri uğramadığı babasının Bellecourt Meydanı'ndaki bürosuna gitti. İçeri girdiğinde birkaç yardımcı başlarını eğerek yerlerinden kalktılar ve onu babasının odasının kapısına kadar götürdüler. Broché çok meşguldü ve içeri giren kızıyla hiç ilgilenmedi. Pencereye yakın, Louis Philippe'in büstünün yanındaki kadife kanepeye oturdu ve sessizce beklemeye koyuldu.

Sadece bu, işte bunlar öldürebilir benim ince hayallerimi: Çirkin bir tavan; ahşap zemin; kavga edermiş gibi tartışan, yüzleri terden parlamış, dağınık saçlı, buruşuk şallara sarılmış insanlar. Düzyazı, düzyazılar, iğrenç düzyazılar, diye düşünüyordu etrafa kin dolu gözlerle bakarak.

Broché, olağanüstü bir toplantıdaydı. Lyon burjuvaları, ücret baremini kabul etmek istemiyorlardı.

"Onlara göstereceğiz!" diye bağırdı burjuvalardan biri. "Tüm ambarları ve büroları kapatacağız. Biraz da aç karnına isyan etsinler. Onların..."

"Sevgili Philippe," diye Broché sözünü kesti konuşanın. "Unutuyorsunuz ki eğer büro ve ambarları kapatırsak bu bizim midemizi de etkiler. 'Sürü'yle savaşa girmeden önce hainlerle hesaplaşmamız gerekiyor."

"Dumolard!" diye bağırdı birkaç kişi. Gittikçe artan gürültü içerisinde Henriette, ancak tek tek kelimeler duyabiliyordu: "İkiyüzlü", "Jakoben", "demagog", "Kral'ı kandırdı"...

"Yürüyün beyler," dedi bir ses; Broché'nin yanında General Graf Roger'nin çelimsiz vücudu belirdi.

Herkes sustu. Birbiri arkasına dizilmiş Lyon burjuvaları, generalin elini sıkıyorlardı.

"Beyler, ben eski bir Napoléon askeriyim ve Tanrı korusun hiçbir zaman işçi hayranı olmadım. Size açık söyleyeceğim, Bouvier-Dumolard ve çalışma metotları, kirli bir dondan başka hiçbir şey değil."

Roger dinleyicilerinin gülmelerini izledi.

"O, bizi, uygar insanları yenemez. Şehirde bin sekiz yüz asker var. Milli ordumuzda ise on bin asker. Bu kabadayılara pek güvenmiyorum ama en kötü ihtimalle oyun dışı kalırlar. Süvariler çok daha farklı eğitim görmüşler ve düşünmekle oyalanmıyor, hızlı hareket ediyorlar. Benim askerlerimin, o pislik sürüsünün her birini bin parçaya ayırdığını görmek için sabırsızlanıyorum. Paris'e her şeyi bildirelim bugün. Saraya temsilci gönderelim ve hemen harekete geçelim. Beyler, sizin cesaretinize ve girişkenliğinize güveniyorum."

General Roger, tıpkı geldiği gibi aniden çıkıp gitti.

Henriette, George'u görme umuduyla pencereden baktı ve yanılmadı. Generalin birinci yardımcısı, hanımefendiden aldığı öpücük işaretine cevap olarak asker selamı verdi. Broché, kendi hazırladığı, ücret baremini protesto eden metni, diğer işadamlarına okudu. İşadamları, Temmuz Devrimi'nin iç ticareti nasıl kötü bir şekilde

etkilediğinden, işlerin durumundan, koleranın kötü sonuçlarından bahsettiler.

"Günümüzde toplumda çıkması olası en ciddi sorun, Lyon'da inanılmaz derecede mantıksız bir şekilde çözüldü. Bu, işçi ücretleriyle ve işçilerle ilgili bir sorundu. Hükümet, düzeni koruma konusunda tam bir beceriksizlik örneği gösterdi. İşçiler, ücretlerin, ticaretin bir düzene kavuşmasıyla birlikte yükselmesini beklemek yerine, amaçlarını baskı yöntemleriyle elde etmeye çalıştılar..."

Broché, yazdığı uzun metni okuduktan sonra yardımcısına verdi. Mektup kırmızı mühürlü bir zarfa yerleştirildi. Paris'e gidecek temsilciler seçildi. Tüccarlar sessizce liderlerinin bürosunu terk ettiler. Son tüccar da çıkınca, Henriette babasına doğru koştu:

"Ne kadar ilginç! Tıpkı bir devrim, tıpkı bir giyotin, tam ben hayatın eşiğindeyken, Paris'e gitmek üzereyken ve tam George Dual istifasını verip benimle evlenecekken!.."

Kızının odaya girdiğini fark etmemiş olan Broché'nin gözleri faltaşı gibi açıldı:

"George Dual!" dedi Broché ve hırsla elindeki diviti kırdı, "geri zekâlı serseri, Lyon'un en büyük tüccarının damadı? George Dual ne yapmış ki Broché'nin damadı olsun? Broché niye bir şeyler vermek zorunda ona?"

"Fakat baba, o çok cesur biri ve beni Paris'e götürecek."

"Şehir karışıklığın arifesinde, şerefli insanlar ölümün eşiğinde belki de; oysa benim kızım, benim tek vârisim, boş kafalı subayları satın almakla uğraşıyor! İki gün sonra sen, deniz kıyısındaki yazlığımıza gideceksin. George Dual ise, ona niçin bir şeyler vermek zorunda olduğumu anlatacak bana."

Henriette, babasının yanına gelmek için uygun bir zaman seçmediğini anladı, ağlayarak şapkasının kurdelasını çenesinin altına bağladı ve büroyu kaçarcasına terk etti. Köşede, fayton kendisini bekliyordu. Broché, işiyle ilgilenmek için fazla heyecanlıydı. Sekreterlerini gönderdi ve Paris'ten yeni gelen gazetesini okumaya koyuldu. Haberlerden biri ilgisini çekti:

"Sanki kendi düşüncelerimi okuyorum!" diye kendi kendine konuştu ukala bir tavırla.

Haberde şunlar yazıyordu:

"Ne ağlamanın gereği var, ne de susmanın herhangi bir yararı. Lyon sorununun temelinde, çok önemli bir şey gizli. Zenginler ve yoksullar arasında sürdürülen bir iç savaş. Bizim ticaret ve sanayi toplumumuzun çok ciddi bir ülseri var, tıpkı diğer sanayi toplumları gibi. Bu korkunç ülser, işçilerdir..."

Çok doğru, tam bir ülser, diye düşündü Broché seslice ve okumaya devam etti:

"İşçisiz fabrika yok. Durmadan artan ve sürekli bir şeyler isteyen işçi sınıfından, normal insanlara artık rahat yok. İşyerlerinde yüzlerce işçinin başında olan fabrika sahipleri, kölelerinin başındaki bir çiftlik sahibinin, kölelerin ayaklanma tehlikesiyle her an karşı karşıya oluşu gibi bir tehlikeyle yüz yüze. Bu işçiler San Dominyo yerlileri kadar vahşi. Barbarlar ne yazık ki Kafkasya'da veya Tatar steplerinde değil; bizim fabrikalarımızın, sanayi kentlerimizin sınırları içerisinde ve uygar toplumumuz her an tehlike altında..."

Fabrika sahiplerinin acımasız kaderi işte böyle, diye düşünüyordu Broché gazeteyi katlarken.

12

Lyon yoksulları, çoğu zaman şehir sınırları dışına yerleşmek zorunda kalıyorlardı. Bunun sebebi, sadece yüksek kiralar değil; daha çok, hükümetin koyduğu ilginç vergilerdi. Şehir sınırları içerisinde oturanlara, sahip oldukları temel ihtiyaç maddeleri üzerinden vergi konuluyordu. Bu nedenlerden dolayı falcı da Broteaux'da yaşıyordu. Müşterileri arasında zengin burjuvaların kızları da olmasına rağmen, Bayan Dei zengin değildi. Onu batıran, alkole düşkünlüğüydü.

Tombul nine "içme" günlerinde, neredeyse tavana değen yatağından kalkmıyordu. Catherine Bouvri, üzerindeki kocaman kazanda patates pişen sobanın yanında uyurken buldu falcıyı. Yaklaşık

bir saat boyunca bir köşeye büzüldü, şişman kadını uyandırmaya cesaret edemiyordu.

En sonunda Bayan Dei uyandı, bir bardak şarap içti ve kâğıtları eline aldı.

"Açık kumral, göz rengini bilmiyorum, kuşkulu bir durum var; evli, belki de değil. Bugün kâğıtlar bunu söylemek istemiyor," dedi gözünü kırpıştırarak.

"Evli?!" Catherine'in tüyleri ürperdi, sonra da bahane ararcasına açıkladı: "Geneviève, iyi bir Katoliktir. Asla evli bir erkeği sevemez, eğer öyle bir şey olursa, onu lanetlerim."

Ama falcı hâlâ diretiyordu:

"Belki prens evli değildir; ama mutlaka bir kız arkadaşı var," dedi sinirli bir şekilde ve kâğıtları topladı.

Catherine, Bayan Dei'nin sarhoş ve keyifsiz olduğunu anladı.

Falcı getirilen eti kabul etmedi, dantelleri bir tarafa attı, sadece santimleri teker teker, kötü kokan kahverengi ağzında kalan son üç dişiyle kontrol etti.

"Sarışın erkekleri takip et!" diye ekledi ve ziyaretçisini kaba bir şekilde başından savdı.

Catherine girişte, uzun mavi mantolu, süslü bir kızla karşılaştı. Başını eğerek yol verdi. Sokağa çıkınca muhteşem at arabasının sürücüsüne baktı, parlak altın yaldızlarla süslenmiş arabaya dokundu ve sordu:

"Kimin bu fayton?"

"Fabrika sahibi Broché'nin kızının."

13

19 Kasım'da, işçi ücretlerinin ödenmesinden bir gün önce Lyon'da, korkunç bir sükûnet vardı. Yeni baremin kabulünün üzerinden bir ay geçmesine rağmen, fabrika sahipleri, ücretleri eski bareme göre vermeyi düşünüyorlardı. 25 Ekim'de alınan kararlara açıkça ihanet ederek bunu hiç çekinmeden uygulamaya koyuyorlar-

dı. 40 bin çalışanın ekmeğiyle oynamak, onların yaşam felsefesinin prensibiydi. İşçiler, şaşkın bir şekilde aralarında fısıldaşıyor ve içine çekildikleri bu karanlık sokaktan çıkış için çare arıyorlardı. Dokuma işçileri sık sık kapıların önünde, meyhanelerde, sokaklarda bir araya geliyordu.

Onların suskunluğu, bir çığlıktan daha anlamlıydı. Birlik ise, kesinlikle ellerindeki tek şeydi.

"Tüccarlardan bir kuruş bile almayacağız; kendi imzaladıkları bareme uymadıkları sürece!.." diye isyan etti Lyon'daki bir işyerinde çalışan 120 kişi.

Bu sözler, sanki ışık hızıyla tüm şehre yayıldı. Binlerce ses onları tekrarladı, fakat tüccarların kulakları buna kapalıydı.

Her fırtınadan önce sessizlik vardır. Ayaklanmanın arifesinde, Lyon, fısıltıyla konuşuyordu. Cumartesi günü, Geneviève işten çıkarıldı.

"Bay Canaber işine son verdi, işyerini terk etmeni istedi." İşyeri sahibi bunu acıyarak söylemişti. "Fakat bekle, bugünlerde çok şey değişecek," dedi ve yumruğunu havada salladı.

Geneviève, onun söylediklerini duymuyordu. Gözlerinden akan yaşlar yüzünden hiçbir şey göremiyordu. Fabrikanın çıkışında birileri ona yetişti, kız arkadaşıydı.

"Aptal!" diye kinle fısıldadı ve alayla baktı.

"Görmüyor musun, gururun nerelere getirdi seni! Ben senden daha güzelim ama komisyoncuyla yatmaktan tiksinmedim ve şimdi herkese tükürebiliyorum, sen ise eve ancak bir masumluk ve bir yar... götürebiliyorsun, ellerin boş."

Geneviève'in küfür dağarcığı çok fakirdi.

"Kutsal Meryem! Niçin? Tanrım, neden?" diye düşünerek titreyen dudaklarını ısırıyordu.

Eve gelince, ailesine işten kovulduğunu söylemeye korktu. Gerçeği söylemeye, Canaber'in kendisine asıldığını söylemeye yüzü yoktu. Ama ne babasının gözlerindeki suçlamayı görmek ne de

annesinin ağlamalarını dinlemek istiyordu. Eğer gerçeği söylemezse tembellikle ve beceriksizlikle suçlanacaktı, bu ise kendisi için çok onur kırıcıydı. Akşam yemeğinden vazgeçti; sokağa çıktı ve yürüdü.

"Açık kumral" diye tekrarlıyordu Catherine kendi kendisine. Tahta kaşığı bıraktı ve aynı tabaktan yemek yiyen erkek kafalarına baktı. Alman'ın dışında tüm işçiler esmerdi. İhtiyar kadının gözleri Stock'un rengi belli olmayan saçlarından ayrılmıyordu.

"Açık kumral olmasa da saçları açık renk," diyerek kararını verdi Catherine. Tüm işçilerin tezgahlarına gitmelerini bekledi ve Stock'a yaklaştı.

"Bana bak oğlum," diye sertçe başladı, "niçin Geneviève sürekli ağlıyor ve hiç konuşmuyor?"

Tesadüfen Stock da bunu düşünüyordu.

"Neden?" diye sordu o da gözlerini kısarak ve ağzını geniş bir şekilde açarak. "Gerçekten niye ağlıyor bu kız?" Catherine ile Stock birbirlerine bakıyorlardı.

"Açık kumral değil," dedi kadın kendi kendine, hayal kırıklığına uğramış bir halde tezgâhının başına geçti.

Johann bir fırsatını bulup evden çıktı ve Geneviève'in peşinden gitti. Her zaman yaptığından farklı olarak bu defa, ışık sızdıran küçük pencerelere bakmıyordu. Orada her zaman aynı manzarayı görüyordu. Dokuma tezgâhlarının üstüne eğilmiş kafalar ve tezgâhlardan çıkan ses, evlerden ve sokaklardan gelip kovanlarında toplanan arıların uğultusunu andırıyordu. Bu sefer bu tabloyu izlemedi, acelesi vardı.

Ekilmemiş bahçelerin kenarından geçen dar bir patikada yürüyen küçük işçi, Rhône'un derin sularına doğru gidiyordu. Kasım rüzgârı nemli ve soğuktu. Karanlıkta sesler işitir ve gölgeler görür gibi oluyordu. Korku, çaresizliğini ve ümitsizliğini artırıyordu.

"Kutsal Meryem, nerede hata yaptım?" diye fısıldıyor, karanlıkta ellerini uzatıyordu. Dökülen yaprakların hışırtısında Canaber'in alaycı kahkahasını duyuyordu.

"Yorgunum, öylesine yorgunum ki..." Ağlıyordu.

Hayalinde geçmiş yılları canlandırıyordu bir bir. Mutlu bir an yakalamaya çalışıyor, yaşamasını gerektirecek bir şeyler arıyordu. Sekiz yaşındayken, annesi dokuma zanaatını öğretmişti. On bir yaşında babasının bacanağının yanında işe başlamıştı. O günden bu yana beş yıl geçmişti; bu süre, kendisine sanki bir günmüş gibi geliyordu. Küçük mutlulukları vardı: Süssüz bir Noel ağacı, annesiyle birlikte gittiği kilise ve cenaze törenleri, çeyiz dolu sandığı; ümitlerini doldurduğu o sandık...

"Evlenmek istemiyorum!" diye bağırdı Geneviève, Canaber'in, ceketini patlatırcasına geren göbeğini hatırlayınca.

O sahneyi yeniden canlandırdı kafasında: Canaber ayak parmaklarının üstüne kalkmıştı pencerenin pervazına yetişebilmek için ve kızın şurasına burasına dokunmaya çalışıyordu. Kambur bir rahibeyi hatırladı, ismi "İsa'nın nişanlısı"ydı.

Geneviève küçük bir tepecikte oturdu. Aşağıda nehrin derin suları oynaşıyordu. Stock, kızı kıyıda buldu, korkudan donmuş bir haldeydi. Güçsüz Geneviève yerde yatıyordu. Alman, onu usulca kaldırdı, dizlerinin üstüne koydu ve donmuş ayaklarını yumuşak bir şekilde ovmaya başladı. Geneviève, utana utana beklenmedik avutucusunun kirpi dikenleri gibi sert saçlarını okşadı, gömleğinin üzerine giydiği ceketinin üstündeki ip parçalarını özenle aldı. Kumların üzerinde oturuyorlardı; birbirlerine sarılmış, zamanı unutmuşlardı; ne nehrin rutubetini ne soğuğu hissediyorlardı.

Birden keskin bir şüphe Johann'ın yüreğini cız ettirdi. Kabalaştı.

"Şıllık! Gözyaşlarınla, işlediğin günahı yıkayabileceğini sanıyorsan yanılıyorsun. Hangi tavuskuşuyla birlikteydin?"

Stock, Geneviève'e doğru eğilerek, nefes nefese onu sorgulamaya çalıştı. Kızın inlemelerini ve histerik çırpıntılarını duymamıştı.

"Sakın böyle bir şey yapma. Yoksa seni!.."

Stock, birden Geneviève'in ağırlaştığını hissetti. Geneviève'i, bayılması kurtardı. Alman, onu evine kadar kucağında götürdü. Catherine eşikte onları bekliyordu ve hiçbir şey söylemeden Stock'a sert bir tokat attı.

"İkiyüzlü!" diye bağırdı ve kızıl saçlarından tutup yeni bir tokat atmaya hazırlandı. "Demek ki sendin pis serseri!.. Dua edin Tanrı'ya ki, şehirde bir sorun var ve babası evde değil, yoksa o ikinize de gösterirdi geceleri nasıl gezilirmiş."

"Lütfen sus anne," diye Geneviève usulca annesinin sözünü kesti. "Biz Stock'la nişanlıyız."

Catherine kararsızca elini indirdi.

"Zavallı çocuklar," diye ağladı.

Bu sahne, André tarafından yarıda kesildi. Yeni tanın rengarenk yansıması, uykusuz Croix-Rousse evlerine süzüldü.

14

"Kardeşler, kandırıldık, aldatıldık! Üç tabur asker şehre yaklaşıyor. Fabrika sahipleri 25 Ekim'de imzalanan anlaşmaya uymuyorlar. Üç haftadan fazla sabırla bekledik. Emeğimizin karşılığında aldığımız parayla yaşayamıyoruz. Lanet olası tüccarlar, kendi imzaladıkları ücret baremine gülmekle kalmadılar; askerleri çağırdılar ve Lyon işçilerine kendilerince bir gece yaşatacaklar.

"Kardeşler, geri çekilmemeliyiz! İşi durdurup şehre gidelim, anlaşmaya uymalarını isteyelim. Ama birlikte hareket edelim. Sizi sakin ve mantıklı davranmaya davet ediyorum. Provokasyona rağmen işçilerin kanunlara uyduklarını, kan istemediklerini gösterelim onlara. Bizim tek bir sloganımız var:

'Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek!'"

Bir at arabasını kürsü olarak kullanan işçiler teker teker konuşuyorlardı. Croix-Rousse Meydanı'nda toplanan düzgünce sıraya dizilmiş binlerce işçi konuşmacıları dinliyordu. Ertesi gün işe gitmeme kararı aldılar. Lyon'un merkezine gidip, "Marseillaise"i söylediler ve sonra da evlerine dağıldılar.

15

Dumolard'ın isteği üzerine Jerome, akşama kadar Croix-Rousse'ta kaldı. Eve, yakın bir "gelecekte" hiç de iyi şeylerin olmaya-

cağı haberleriyle geldi. İhtiyar Korsikalı, hassas burnuyla, yaklaşan isyanın ve akması kaçınılmaz kanın kokusunu alıyordu. Bouvier, Jerome'u büyük bir merakla dinledi.

"Fransa volkan gibi kaynıyor; Vandee'da köylüler ayaklanıyor, Lyon'da bazı Broché'ler ve Roger'ler barut yığınına ateş tutuyorlar. Vahşi insanların görünümü beni tiksindiriyor. Bizim köylülerimiz gibi ayı ininde yaşayan vahşilerden nefret ediyorum. İşçilere ise asla sempati duymadım. Pislik ve barbar sınıfı. Tüccarların tüm kurnazlıklarına rağmen işçiler ölmeden önce öldürebilecek kadar güçlüler. Ama aynı ölçüde generallerden de nefret ediyorum," diye düşünüyordu Dumolard.

"Eğer kılıç veya tabanca kullanmayı düşünebilselerdi, et kafalı generaller gibi hareket ederlerdi. Napoléon'un eski kılıç ustası Boulogne'da olduğunu düşünüyor. Maalesef Jerome, Lyon'daki durumu sadece sen ve ben anlıyoruz. Sadece biz yaşadığımız dönemin hassasiyetini kavrayabiliyoruz. Kral'ın da anladığını ümit ediyorum."

Jerome'un, dönemin karşıt fikirleriyle uğraşacak zamanı yoktu. Efendisini harekete geçirmeye çalışıyordu.

"Efendi hazretleri," diye başladı. Bouvier-Dumolard başını kaldırdı, gözleri yerinden fırlayacaktı neredeyse. Yirmi yedi yıl içerisinde Jerome sadece üç kez kendisine böyle hitap etmişti: Napoléon'un taç töreni haberini verirken, Waterloo yengisinde ve Temmuz Devrimi başarıya ulaştığında. Her üç olay da Korsikalı'yı çok etkilemişti.

"Efendi hazretleri," diye tekrarladı Jerome, "ben eğer bir işçi olsaydım yürüyüşü yarına bırakmazdım. Düşmanların birlik olmaları için fırsat tanımazdım. Siz, bugün Roger'nin, askerleri teker teker bizzat kendisinin kontrol ettiğini biliyor musunuz? Birinci tabur, intikam peşinde olan fabrika sahiplerinin oğullarından oluşuyor ve generalin planına göre, daha bu gece Croix-Rousse'un beş kapısını da tutacak. Yarın normal bir biçimde şehre giden işçilere ateş açılacak. Masum insanların kanı akıtılacak. Efendi hazretleri, siz işçilerin haklı olduğunu söylüyordunuz. Hepsinin birer bilinçli

yurttaş, birer centilmen gibi davrandıklarını söylüyordunuz. Efendim, bu kıyıma seyirci kalamazsınız, lütfen bir şeyler yapın. Size, Kral ve Anayasa adına yalvarıyorum."

Bouvier, Jerome'un sesindeki duygusallıktan hoşlanmıştı.

Baron, bakışlarını geniş ve rahat odasına çevirdi. Neşeyle, yanan şömineye, üstüne oturduğu Voltaire koltuğuna, masanın üstündeki "Pascal'ın Düşünceleri" kitabına baktı ve esneyerek;

"Saçmalama dostum. Ücret baremi konusuna karışarak Kral'ın ve Bay Kazimir Perier'nin bana verdiği yetkinin dışına çıktım. Sen bana bu gece Don Kişotluk yapmayı mı teklif ediyorsun? Ne diyorsun Sanço Pansa, seninle ikimiz o beş kapıdaki nöbetçileri gidip öldürelim istersen. Bu benim işim değil. Ben yapabileceğim her şeyi zaten yaptım ve şu anda artık ellerimi yıkamış bulunuyorum. Korsikalıların hayal gücü her zaman hastalıklı olmuştur ve bu, zaman zaman Fransa'nın kaderini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Sana her zaman söylerim; sen bir lordsun ve lord gibi davranmalısın, ucuz bir ayakkabıcı gibi değil. Lordlar ağırkanlıdır ve en önemlisi, 'sürü'nün kaderine karşı vurdumduymazdırlar. Hadi ihtiyar, şimdi git ve uyu!" dedi.

Kulenin saati on iki kez vurdu.

"Bugün 21 Kasım," dedi Bouvier ve takvimden bir sayfa kopardı.

16

Johann, kısa molalarında ve özellikle geceleri, cılız bir mum ışığında okumaya çalışıyordu. Okumanın gizemini yeni keşfetmiş birinin duygularını tarif etmek çok zordur. Stock heceleyerek okuyordu; ama harcadığı büyük emeğin karşılığında okuduğu her şey, tüm anlamıyla zihnine kazınıyordu. Kitap, onun için engin bir denizdi ve heyecanla derinliklerine iniyordu. Croix-Rousse'ta bir dokuma tezgâhının yanında oturan Johann, yeni fikirlerin dünyasını keşfediyordu. Alman, bir kitabın ilk satırlarına topladı tüm dikkatini:

"İnsanın insanı sömürmesi, insan ilişkilerinin geçmiş zamanıdır. Aralarında birlik kurmuş insanların doğayı sömürmesi, geleceğin görüntüsüdür. İnsanoğlu, aile, mahalle, şehir ve milliyet aracılığıyla örgütlülüğe ulaşmaya çalışır. Bu bir hayal değil; ciddi, bilimsel bir tahmindir. Günümüzün sınıflararası ilişkileri ile eski toplumlardaki sınıflararası ilişkiler arasında ciddi farklar varmış gibi gözükür. Efendiler ve köleler, patrisyenler ve plepler, senyörler ve köylüler. İlk bakışta kıyaslanamaz gibi görünmesine rağmen, değişen pek bir şey yok. İşçi, kölenin ta kendisidir aslında. İsmi değişiktir sadece. Doğrudan işyeri sahibine ait değildir ama kendi konumunu kendisi değiştiremez. Dün kazandığı paraya güvenerek bugün karnını doyurabilir. Dün kazandığını ancak bugün yiyebilir. Açlıktan ölme korkusu ise ona her türlü koşulu kabul ettirir. İşçi de, tıpkı köle gibi, maddi ve manevi olarak sömürülür."

Rüzgârın etkisiyle pencere açıldı ve mum söndü. Heyecandan titreyen ellerle dokuma işçisi, içindeki kıvılcımı ışığa dönüştürerek alacakaranlıkta okumaya devam etti:

"İşçi, kaderin tıpkı zengine olduğu gibi kendisine de mutluluk getireceği düşüncesine kapılırsa, durumu daha da kötüleşir. Yani bir aile kurmaya kalkıştığı anda; yükümlülükler altında ezilen işçi, kendisini düşünsel olarak, kültürel olarak yetiştiremez. Nasıl öğrenme ihtiyacı duyabilir ki? Öğrenmek istese bile, kim ona bu imkânı tanıyacak? Kim paylaşabilir sorunlarını? Hiç kimse onu düşünmez. Sürdürdüğü zavallı fiziksel hayatı, onu kabalaşmaya doğru götürür."

"Johann, kimsin sen? İhtiyaçlar seni buraya getirdi," dedi kendi kendine, mumu yaklaştırdı ve okumaya devam etti:

"Şimdiden bilmemiz gerekiyor ki, bazı insanlar bizim yaşadığımız şu sisteme 'özel mülkiyet' sistemi diyecekler. Bizim özel mülkiyetle hiçbir bağımız yok. Geleceğin sosyal örgütlenmesinde herkes kendi yetenekleri doğrultusunda bir rol yüklenmeli ve sadece yaptığının karşılığını almalı. Biz, toplumcu bir sistem içerisinde herkes eşit olmalıdır diyoruz..."

Stock kitabı bıraktı.

Özel mülkiyetsiz bir toplumu, komünizmi, Jean, ona anlatmıştı birkaç kez; Gracchus Babeuf'ün bu konudaki düşüncelerinden de bahsetmişti. Stock, Jean'la tekrar konuşmaya karar verdi.

Aklına memleketi geldi, orada böyle kitapları okuma fırsatı olmamıştı. Gururlu bir umut, dokuma işçisini kalmaya zorladı.

"Almanya'da bu bilgilere ihtiyacım olacak. İş aramak için dünyayı dolaştım, ama bu bana tecrübe de kazandırdı. Ren kıyısına döndüğüm zaman, artık bambaşka bir insan olacağım."

17

Hava aydınlanır aydınlanmaz, Grand Kont'ta, orduyla işçiler arasında ilk çatışma çıktı.

Stock, Bouvri ve Croix-Rousse'ta oturan iki bin işçiyle birlikte yürüyordu. İşçiler silahsızdı. Şehir kapılarının önünde silahlı askerlerle karşılaştılar.

"Bırakın geçelim," diye bağırdı işçiler ve durdular.

"Geri dönün!" cevabı geldi.

Birden kılıçlar parladı güneşin altında, siyah tüfeklerin duruşları çok anlamlıydı.

"Kardeşler, yürüyelim!" diye emir verdi André güçsüz sesiyle, kalabalığın önüne çıktı ve dar kapıya doğru ilk kendisi atıldı.

Kurşun sesi!.. André düştü. Cılız vücudunun kanı, gri sonbahar toprağını suladı. İlerleyen kalabalığın şoku, sadece bir an sürdü.

"Kardeşler, yürüyelim!" Yüzlerce ses gökyüzünü yırttı ve insanlar düşmana karşı yürüdüler.

İşçilerin silahı yoktu. Ayaklarının altındaki caddeden kopardıkları taşları atıyorlar, sonra da çıplak ellerle ve sopalarla dövüşüyorlardı. Ölüler, arkadaşlarına barikat oldu. Stock da, böyle bir barikatın arkasına saklandı. Bouvri, ölen düşmanların ellerindeki silahları alıp işçilere dağıtıyordu. Evlerden çocuklar ve kadınlar yardıma koştular. Meydandaki silah dükkânının camlarını kırdılar, sonra da babalarına, kocalarına, oğullarına, kardeşlerine; tabanca,

tüfek, bıçak ve kılıç taşıdılar. Askerler, bir an durakladılar; sonra, geri çekilmeye başladılar. İşçiler, "çalışarak yaşayalım ya da savaşarak ölelim" sloganlarıyla Lyon'a girdiler.

İşçiler, sabahki acı tecrübeden ders çıkarmışlardı. Şehre girer girmez, ellerine geçen her şeyle barikatlar oluşturmaya başladılar. Parke taşlarını elleriyle söktüler, direkleri topladılar, at arabalarını devirdiler. Kirişler bulup getiriyorlar, döşekler, masalar ve dolaplarla barikatlar oluşturuyorlardı. Stratejik yerlerdeki evleri boşalttılar. Ümitsiz bir savunmaya hazırlanıyorlardı. Çatılara insanlar, pencerelere askerlerin elinden alınan toplar yerleştirildi. Şehrin merkezini ve kenar mahalleleri askerler sarmıştı. İşçiler, şehrin içindeki fabrikalarda çalışan kardeşlerinden yardım bekliyorlardı. Diğer işçilerin, yardıma gelebilmeleri için çemberi yarmaları gerekiyordu. Geneviève, kız arkadaşlarıyla birlikte siyah bayraklar dikiyor, üzerlerine de işçilerin dillerinden düşürmedikleri sloganı işliyordu. Catherine Bouvri çorba pişirip ekmek dilimliyordu. Yedi yaşın üzerindeki çocuklar bile çatışmaya katılmışlardı: Kurşun taşıyor, işçi grupları arasında bağlantı kuruyor, bilgi toplamak için şehrin her deliğine girip çıkıyor, yemek taşıyıp yaralıları tedavi ediyorlardı. Silah sesleriyle uyanan Bouvier, yataktan fırladı ve Jerome'u aradı ama bulamadı.

Baron, Temmuz Devrimi'ni hatırladı. O zaman da Jerome yerinde yoktu. Yarım saat sonra, askeri birlikler komutanının odasına girdi.

"Sayın Baron, sizi silah sesleriyle uyandırdığımız için özür dileriz," dedi alaycı bir sesle komutan yardımcısı, çizmelerini gürültüyle çarparak çıktı. Bıyıklarını okşayarak Roger girdi içeri, kendisine verilecek olan madalyaları hayal ederek gülümsüyordu. Çok iyi hissediyordu kendisini.

"Duyuyor musunuz arkadaşım, liberal düşünceleriniz işi nereye vardırdı?"

Uzaklardan silah sesleri geliyordu.

"Her şey yolunda, Paris'ten de yardım istedim. Savaş henüz başlamadı. Akşama doğru hava daha neşeli olacak. Croix-Rousse'a arkadan girmeyi nasıl da güzel düşündük."

"Sizden bu kasaplığı bırakmanızı istiyorum ve işçilerin de saldırmayacaklarını garanti ediyorum. Siz de askerlerin saldırmayacağına söz vereceksiniz. Emir verin durdursunlar şu ateşi; ben de hemen Croix-Rousse'a gideceğim ve barışı sağlayacağım."

"Sayın Vali, şehirde olağanüstü hal var ve askeriye de duruma el koydu."

"Bay komutan, ben hâlâ görevdeyim ve sizden yarattığınız şu iç savaş belasını hemen kesmenizi istiyorum."

"Buyrun efendim. Bir kez daha her şeyi sizin ellerinize bırakacağım. Ama unutmayın şehir 'sakinleri' asla rahatsız edilmeyecek. Kral karar versin kimin haklı olduğuna. Harekâtı son kez durduracağım. Gidin bakalım isyancılarınızın yanına, General Ordone de gelsin sizinle."

18

Ayaklanma gününün sabahında Jean Bouvri, tavan arasındaki yatağını terk etti, titreyerek atölyeye girdi. Ortalıkta hiç kimse yoktu. Sokağa çıktı. Etrafındaki insanlar, işçilerin öldürüldüğü şehir kapısına doğru koşuyorlardı. Herkes endişeliydi. Top sesini duyunca ayağa kalktı. Birden bir mucize oldu; Jean vücudunun ne kadar güçlü olduğunu hissetti.

Jean, eğer yatakta yatarsa iki üç ay daha yaşayabilirdi. Ama hızlı yaşamak istiyorsa, kanında yine kızıl ateşler taşımak istiyorsa, ancak iki üç gün direnebilirdi ölüme. Tüm iradesini kullanarak güçsüzlüğünü ve baş dönmesini yendi. Hasta, silah seslerine doğru ilerliyordu.

Yürüyor ve savaş taktikleri düşünüyordu. Ne de olsa Temmuz Devrimi'nin verdiği tecrübe vardı. Kendisini tanıyan herkesin saygısını kazanan Buonarotti'yle yaptığı konuşmaları hatırlamaya çalışıyordu. Michelangelo'nun "torunu", hayatını mücadeleye ada-

mıştı. Ekmeğini müzik dersleri vererek kazanıyordu. Buonarotti, ülke sınırlarının kalktığı, insanların eşit olduğu, Babeuf teorisinin hâkim olduğu bir dünya hayal ediyordu. Kendisinin, öğretmeni gibi bir komünist olduğunu düşünüyordu. Dokuma işçisi, meydana yaklaşıp çatışmaların ve savaşçıların seslerini duydukça, ne Croix-Rousse'u, ne de Lyon'u görüyordu; gördüğü, ayaklanmış bir Fransa'ydı.

"Bu kıvılcımı, kocaman bir ateşe dönüşene kadar beslemek gerek. Avrupa'daki tüm tahtları yakmayı başaramasak bile, bize, Temmuz günlerinin taze çiçeklerini boğan ayrık otlarını yolmak da yeter," diye düşünüyordu genç Bouvri.

Her tarafı kırılıp dökülmüş silah dükkânının önünde durdu, sonra da içeri girdi. Gözleriyle kırık dolapları, sandıkları, tezgahları taradı; ama eski, paslanmış bir süngüden başka hiçbir şey göremedi. Güçsüz eli zor taşıyordu silahı. Yardıma koşan bir grup işçiye katıldı ve onlarla birlikte yürüdü.

19

Şehirde çıkan çatışmalardan dolayı, sabahleyin dükkânlar açılmamıştı. Bellecourt Meydanı'nda, Dayar Amca'nın kitabevi de durgun görünüyordu. Ahşap kepenkli pencerelerin arkasında hiç ışık belirtisi yoktu. Ama burayı bilenler, karanlıktan ve kilitli kapıdan hiç çekinmeden, evin arka tarafından dolanıp at arabaları ve sandıklarla dolu bahçeden içeri giriyorlardı. Kitap rafları arasında gürültü, duman ve ışık vardı. Dayar Amca, siyah pelerinini ve kadife şapkasını giymiş, üzerinde iki gümüş şamdan bulunan çalışma masasında oturuyordu.

Lyon Saint-Simoncuları toplantılarını başlatmak için François'yı bekliyorlardı. Gelişen olaylar karşısında nasıl bir tutum alacaklarına karar vermeleri gerekiyordu.

"Ücret bareminin bu kadar kan dökeceğini tahmin etmemiştim ve elimden geldiğince uyarmaya çalıştım," diye konuşuyordu buruk bir sesle kitabevinin sahibi ve seyrek saçlı kafasının üzerindeki şapkayı sallıyordu.

François ve Prayfer hâlâ gelmemişlerdi; Coreau, gerçeğin tek kaynağına dönüp Henri Saint-Simon'un yüce fikirlerini tekrarlayıp biraz düşünme gücü kazanmalarını teklif etti. Teklif, büyük tezahüratlarla kabul edildi.

"Yedi yıl önce bizi öksüz bırakan saygıdeğer öğretmenimizin yüce fikirlerinden bazılarını hatırlayalım," diye başladı Coreau, Dayar'ın masasına geçerek.

"Onun en büyük ideali, insanların düşünce ve duygu sistemlerini değiştirmekti. 'O', dünyanın, mutlu bir dünya olmasını istiyordu. Ama toplumları altüst ederek değil. Darbe denince, herkes yıkıma yol açan kaba kuvveti düşünüyor. Oysa biz, ikna etmenin gücüne inanıyoruz. Biz, büyük öğretmenimizin izinde yürüyoruz ve yapıcı olmak istiyoruz, yıkıcı değil. Materyalist olmamalıyız. Saint-Simon, düzen ve uyumun inşa edilmesi gerektiğine inanıyordu.

"'O' bir devrim istemiyordu, dünyaya değişimi, inceliği yani yeniden doğuşu öğretmeye geldi. Biz de, öğretmenimiz ve babamızın inandıklarına inanıyoruz."

"Biz de öğretmenimiz ve babamızın inandıklarına inanıyoruz," diye tekrarladı kilise korosu. "Saint-Simon, mevcut mülkiyet düzeni yeni bir örgütlenmeye dönüşecek derken, ani, baskıcı bir değişimden söz etmiyordu. Tam tersine, yavaş yavaş, barışçı bir biçimde, hayal gücünün ve imkânların, duyguların ve mantığın işbirliğiyle değişim başlayacaktır. Barışseverler insanlığa mutluluğu yaşatacaklardır."

"Barışseverler insanlığa mutluluğu yaşatacaklar," diye tekrarlıyordu Saint-Simoncular, dua okur gibi. Aniden Prayfer içeri girdi ve dua muhabbetini yarıda kesti. Bekleyenler Prayfer'i soru yağmuruna tuttular.

"Bakın işte," diye başladı kanlı gömleğini göstererek, bir yığın tozlu gazetenin üzerine oturdu.

"Bakın bu kan, sözcüklerden çok daha iyi konuşuyor. François'yla hava kararana kadar yaralı isyancıları tedavi ettik. Uzun süre ihtiyar Bouvri'nin oğluyla konuştum. Zavallı çok hasta, şimdi bir de omuzundan yaralanmış."

"O, çaresiz bir Babeuf'çüdür," diye atıldı Korear.

"Bugün onun yoldaşlarından biriyle karşılaştım," diye devam etti Prayfer canlanarak. Ona ayaklanmanın ne kadar anlamsız olduğunu söylediğimde, çatışmada kırılan kaburga kemiğini unuttu ve üstüme atladı. Deli gibi bağrıyordu: 'Burjuvazi bizi kullandı. Temmuz Devrimi'nde, kendi çıkarları için bize devrim yaptırdı. Ama buraya kadar! Şimdi biz kendi devrimimizi yapacağız!'"

"Kralcılar veya Jakobenler beynini yıkamış, o da onlar için ölüyor," dedi purosunun duman dairelerinin arkasına gizlenmiş Dayar.

"Ben de öyle söyledim delikanlıya," diye ekledi Prayfer. "Ama dokuma işçisi üzerime küfürler yağdırmaya başladı ve şunları söyledi: 'Tükürmüşüz kralcılara! Biz ne istediğimizi biliyoruz.' Aslında o ve Jean Bouvri birer istisna. Diğer işçiler sadece ekmek ve en önemlisi ücret baremi istiyorlar. Düşecekleri uçurumun farkında değiller."

Saint-Simoncular, baremin uygulanamayacağını düşünüyorlardı ve her türlü geçici çözüme başvurulması gerektiğine inanıyorlardı. Ayaklanmanın öngününde, Broché'ye Saint-Simoncular da temsilci gönderdiler; işçilerin ücretlerini yükseltmek amacıyla, fabrika sahipleri için Paris'ten kredi istemesini rica ettiler. Aynı zamanda, gıda maddeleri üzerindeki gümrük vergileri de düşürülmeliydi.

Prayfer'in tam tersine François zayıf, sarı benizli ve somurtkan bir insandı. Dayar'ın dükkânına hiç kimse tarafından fark edilmeden sessizce girdi, pardösüsünü ve geniş şapkasını çıkardı, üzerlerindeki tozu temizledikten sonra askıya astı. İri kemikli yüzünün ortasında bulunan biçimsiz burnuyla François, Saint-Simon'a çok benziyordu. Tartışılan konuya önce karışmadı. Herkes susunca başıyla selam verdi ve kısık bir sesle sanki sesli düşünüyormuş gibi konuşmaya başladı. Sesi sürekli yükseliyor, gözlerindeki donuk, kendini salmış ifade kayboluyor ve sözcükler netleşip çarpıcı hale geliyordu. Tecrübeli bir hatip gibi, dinleyicisini hemen kazanmaz; ilk başlarda onları biraz hayal kırıklığına uğratmaktan da çekinmezdi. Ama sonuçta, her zaman dinleyicisinin kalbini kazanırdı.

Saint-Simoncular arasındaki saygınlığından ötürü, sözleri kanun değerindeydi.

Sanki çok önceleri kendi içinde keşfetmiş gibi;

"Bizim yerimiz ne burjuvaların ne de işçilerin yanı olabilir," diyerek başladı Saint-Simoncuların lideri, sessizce mırıldanarak. "Kavga onlar arasındadır."

Konuşmacının sesi yükseldi:

"Önemli olan baskıyı önlemek. Zengin sınıf, asil ve sakin ricaya karşı uzun süre direnemeyecektir. Birtakım ödünler vermek, ileride onlara anlamlı gelecektir. Bunu da mutlaka dinin, insanseverliğin ve siyasetin etkisinde kalarak yapacaklar ve karşılığında bu dünyanın manevi nimetlerinden yararlanacaklardır. Yani, geniş kitlelerin minnet duygularını kazanacaklardır. Ama, eğer baskıya devam edilirse, zenginler karşı çıkacaklardır buna. İşçiler ise, kazansalar bile kendi kaderlerini kendileri yazamayacaklardır. Proletaryanın, tüm sorunun rekabette olduğunu anlaması gerekiyor. Rekabetten dolayı işçi ücretleri düşürülmüştür. Lyon burjuvalarının galibiyeti yakındır; ama Saint-Simoncuların, onlara kabalığın, geniş kitleleri elde tutmak için en kötü yol olduğunu söylemeleri gerekiyor. Fabrika sahiplerinin, ekmek fiyatlarının düşürülmesi konusunda harekete geçmesi gerekir."

Toplantı bitmeden önce, Prayfer ve Korear'ın işçilere giderek onların isyana daha fazla devam etmelerini önlemeye çalışmaları yönünde karar alındı.

İsyancıların bulunduğu yer, tütün dumanına boğulmuştu ve tıklım tıklım doluydu. Köşelerde barikat malzemeleri ve silahlar vardı. Sandalyelerin, pervazların ve masaların üzerinde insanlar oturuyordu. Lacombe, küçük bir odada şehrin planını inceliyordu; Jean Bouvri ise, onun yanındaki barut dolu bir sandığın üzerinde deklarasyonu yazıyordu.

"Aaa! Şunlara bak, barışçılar gelmiş," dedi Lacombe.

François şapkasını çıkardı ve havalı havalı konuşmaya başladı:

"Biz, en geniş yoksul kitlelerin temsilcileri olarak, gelişen üzücü olaylardan dolayı son derece mutsuzuz ve işçilere barış, düzen ve uyum duygusunu kazandırmak istiyoruz."

"Güzel! Devrimden sonra gelin," dedi Lacombe.

"Bekleyin kardeşim", diye söze karıştı kısa boylu, pembe yanakları üzerinde kızıl favorileri bulunan Prayfer. "Bugün ben senin yaranı tedavi ettim ve sen bana arkadaş dedin. İnan bana, sizin amaçlarınızı biliyoruz! Buyurun sizin hakkınızda Paris'e yazdığım mektubu okuyun."

Dörde katlanmış bir kâğıdı cebinden çıkarıp Lacombe'a uzattı.

"Baba, işçiler kazandı, inanılmaz bir cesaretle savaştılar. Çatışmalarda gösterdikleri güce, hiç kimse bir anlam veremezdi. Bu insanların enerjiden yoksun olduklarını düşünmekle hata etmişiz. Çünkü o zaman, ekmeği için savaşan insanların neler yapabileceğini bilmiyorduk."

Lacombe sertçe sordu:

"Şimdi ne biliyorsunuz işçiler hakkında?"

"Biz barışın simgeleriyiz, biz iki sınıf arasında arabuluculuk yapıyoruz, biz her tür baskının düşmanıyız, biz..."

Bouvri ve Lacombe artık dinlemiyorlardı. Çünkü, içeri öncü işçi grupları girmiş ve kötü haberler getirmişlerdi. Askerler toplanıyorlardı. Saint-Simoncular hiçbir şey elde edemeden dışarı çıktılar.

20

Henriette Broché, yolcu arabasında otururken, George Dual'dan bir mektup aldı. Arabacılar ve hizmetçi, sandık ve sepetleri bağlarken, Henriette mektubu okudu:

"Hayalim benim," diyordu generalin birinci yardımcısı, "kader bize yardım edecektir. Baban seni bana, şerefli subaya, bir ganimet olarak verecek. Benim küçük çiçeğim, hiçbir şeyden korkmamalısın. Senin için, mutluluğun için gerekirse tüm hayatımı veririm. General

Roger, yeni gelen askeri birliğin yönetimini bana bıraktı. George'unu savaşırken görememen çok yazık. Senin için acımasızca dövüşeceğim.

Hoşçakal benim günışığım!

Komutan George Dual"

Henriette, imzayı öptü ve mektubu cebine sakladı. Kolundan bileziğini çıkardı ve daha önce yazdığı mektupla birlikte Dual'a gönderilmek üzere hizmetçiye verdi.

"Cesur olmalısın, Büyük İskender gibi acımasız olmalısın. Seni at üstünde ve üzerinde iğrenç düşmanların kanıyla görüyorum. Yunan tanrıları kadar harikasın. Seni ellerinden öpüyorum, kurtarıcım benim!"

"Acele edin," diye bağırıyordu pencereye çıkmış Broché. "Böyle giderse araba şehirden çıkmayı başaramayacak. Croix-Rousse'u geçince Saint-Just'ten gitmelisin, Paul. Bayan Bruce, etrafınıza bakın giderken ve olup bitenlere dikkat edin. Özellikle, subayların yaklaşmasına izin vermeyin. Bana ve Tanrı'ya karşı kızımdan siz sorumlusunuz," diye bağırıyordu Broché, dörtgen vücutlu, kocaman örme bir kukuletası olan ihtiyar dadıya. En sonunda araba hareket etti. Broché pencereyi kapattı. Üniformalı uşak altın kaplamalı kapının arkasında kayboldu.

21

Hava kararmak üzereydi. Sokaklar ıssızdı. Fenerciler, titrek ışıklı sokak lambalarını bu akşam yakmamışlardı. Bölge Valisi'nin isteği üzerine ateşkes sağlanmıştı. Sağda solda tam teçhizatlı askerler dolaşıyordu. Arabacı, dar ve ıssız sokakları seçmeye çalışıyordu. Yavaş yavaş giden arabanın yanından, iki atlı geçti hızla. Bunlar, Bölge Valisi ve General Ordone'ydi. Arkalarından küçük bir askeri birlik geliyordu. Generalin atının eyerine, ucunda temiz, beyaz bir bayrak sallanan bir sopa bağlıydı. Bouvier sessizce atını sürüyordu, çevredeki karanlık evlere hiç güveni yoktu. Bir kavşakta atlılar, doldurulan tüfek gürültüleriyle karşılandılar. Sertçe bir ses:

"Kimsiniz?" diye sordu.

"Bouvier-Dumolard, Rhône Bölge Valisi," cevabı verildi. Aynı anda, silahlı kalabalıktan elinde feneriyle bir adam öne çıktı. Ata yaklaştı ve feneri Dumolard'ın yüzüne tuttu. Valiyi tanıdı.

"Düne kadar beni tezahüratlarla karşılıyorlardı, şimdiyse bir düşmanmışım gibi davranıyorlar," diye düşünüyordu Bouvier. Kalabalık tarafından sarılmış olarak şehir kapısından çıktı ve Croix-Rousse'a doğru ilerledi. Karanlıkta çatışmanın izleri görünmüyordu. Oysa, şehir duvarına kadar uzanan meydan, savaş alanını andırıyordu.

Bouvier ve yanındakiler; fenerlerin, meşalelerin ve ateşlerin verdiği ışıkta, yerlere, at arabalarına oturmuş, silahlarını temizleyen insanlar gördüler. Meydana bağlanan tüm sokaklar barikat doluydu. Sağda solda yaralılar için çadırlar kurulmuştu. Bir pınarın yanında kızlar, sargı bezi olarak kullanılacak bezleri yıkıyorlardı. Mırıldanarak şarkılar söyleniyordu. Meydandaki evler, ıssız ve korkunçtu.

"Müthiş bir disiplin," dedi Ordone, dişlerinin arasından.

Onların gelişi, kalabalığı canlandırdı. Yüzlerce insan Bouvier-Dumolard'ın çevresini sardı. Pınarın kenarındaki kızlar ellerini önlüklerine sildiler, başlarını yeni gelenlere doğru çevirip konuşulanları duymaya çalıştılar.

Meydanda bir anda gürültülü bir kaynaşma başladı.

"Arkadaşlar sessiz olalım," diye emir verdi Bouvri, at yüksekliğinde bir taş yığınının üzerine tırmanarak.

"Valiyi dinleyelim ama tetikte olmayı da unutmayalım. Herkes yerine geçsin. Sıralar oluşturalım. Sonra, burada olmayanlara da hükümetin teklifini bildiririz."

Meydanın bir ucundan diğer ucuna kadar uzanan ince bir çocuk sesi Bouvier-Dumolard'ın konuşmasını engelledi:

"Broteaux, La Giyotier, Saint-Just'ten işçiler bize yardıma geliyorlar."

Vali anında unutulmuştu. Küçük öncüler, iyi haberler getirmişlerdi. Üç semtin işçileri Croix-Rousse'a doğru geliyordu. Meydan, inanılmaz gürültüler arasında sevinçten bir ağlıyor bir gülüyordu. İşçiler on beş dakika sonra anca hatırladılar General Ordone'yle birlikte sessizce oturan Dumolard'ı.

General, ortalıktaki mutlu karışıklığı kullanarak, meydanın planını çıkarıyordu ve düşmanın kaç günlük mühimmat ve yiyeceği olduğunu hesaplamaya çalışıyordu. Bouvri, barikat için yığılan taşların üstüne çıktı ve tekrarladı:

"Şimdi de Bay Bouvier-Dumolard'ı dinleyelim."

"Beyler, benim size söylemek istediğim şu: Az önce haberini aldığınız yardıma ihtiyacınız olmayacaktır." 'Beyler'i özellikle söylemişti. "Biz, hepimiz barış istiyoruz. Tüccarlarla kavganız hakkında ve sizi ilgilendiren, sizin durumunuzu etkileyecek her konu hakkında nasıl düşündüğümü biliyorsunuz. General Ordone, askeri birliklerin temsilcisi olarak buraya benimle birlikte, Roger adına barış koşullarını konuşmaya geldi. Size söz veriyorum..."

Top atışları Bölge Valisi'nin sesini boğdu. Sesler, Croix-Rousse Meydanı'na çok yakın bir yerden geliyordu. İşçiler, bir anlık şaşkınlık geçirdiler.

"Sırtımızdan vurabilmek içinmiş bu kandırmalar. Silahlara davranın arkadaşlar!"

"Hainler!"

Kalabalık, Dumolard ve generalin üstüne yürüdü; atlardan indirildiler. Uzun süre sonra ayağa kalkmayı başaran Dumolard, kenarda iyice 'yoğrulmuş' bir şekilde korkudan dilini yutan Ordone'yi görünce öfkeden çıldıracakmış gibi bağırdı:

"Sizin Roger kocaman bir pislik!"

"Bak işte bu doğru," dedi Bouvri Usta, Bölge Valisi'nin sözünü duyunca.

"Daha dikkatli olmanız gerekiyordu Bay Dumolard. Bizi teslim olmaya ikna etmeye çalışmadan önce kendi yönünüzü bulmanız gerekiyordu."

"Davranın!"

Yeni bir top atışı meydanı ve çevredeki evleri titretti. İşçi birlikleri, askerlerin mevzilendiği sokaklara doğru yürüdü. Çatışma arada bir durup sonra tekrar başlayarak gece geç saatlere kadar sürdü. Bittiğinde ise, gece yarısı çoktan geçmişti.

Stock, kendi birliğiyle Broteaux işçilerine ulaşmaya çalışıyordu. Kuşatmayı yarıp oraya ulaşabilmek için, Croix-Rousse sınırının yanında bir askeri birlikle çarpışması gerekiyordu.

Roger'nin emriyle en güçlü askeri birlik, şehrin merkezindeki Valiliği ve garnizonu koruyordu. Bölge Valisi'nin esir alındığını öğrenen Roger, kendisini "geçici" bir diktatör olarak gördü. Yine onun komutasında, George Dual, askeri birliğiyle Brotteaux'ya yürüdü. Stock, elli silahlı işçisiyle, hiç zorlanmadan sınırda mevzilenmiş olan düşmanla başa çıktı. Roger'nin alelacele topladığı işçi ve zanaatkârlardan oluşan "savunma" ordusu, hiç karşı koymadan seve seve işçilerin safına geçti. Geneviève, omuzuna attığı örme erzak torbasıyla Johann'ın bölüğünün arkasından yürüyordu. Karanlığın gizlediği Lyon işçileri, sessizce ilerliyorlardı. Kardeşlerine yardıma gidiyorlardı. Ayakları bahçelerin yumuşak toprağına gömülüyor, rüzgâr, gece karanlığında görünmez olan siyah bayraklarını dalgalandırıyordu. Şehir tarafından top atışlarının gümbürtüsü geliyordu. Uzaklarda ateş alan evler parlıyordu; gökyüzü tan kızıllığı içindeydi.

"Hazır olun arkadaşlar!" emrini verdi Stock. Karşısında, kara, kaba saba, sığır sürüsüne benzeyen bir şeyler gördü.

"Pusu kurulmuş."

Emniyetleri açılan silahların şakırtısı işitildi. Gergin bir şekilde ve dikkatle karanlığa bakan bölük, eğik ve dar bir duvarı andırıyordu.

"Soldan devam edin. Tekerlekleri çıkaramıyorum çamurdan. Ne biçim araba bu. Allah kahretsin!"

Gelen seslerden ancak bu kadarını anlayabilmişti işçiler. Stock ve arkadaşları, içinden kadın çığlıkları gelen bir faytonu sardılar. Kısa bir tartışmadan sonra Henriette'i birkaç işçiyle birlikte şehre gön-

derdiler. Birlik, atları aldı; sahibesine de barış imzalanınca onların geri verileceği söylendi. Kenar mahallelerde, işçiler, sabaha kadar silah topladılar. Sabah, hükümetin yolladığı takviye askeri birlikler Lyon'a vardı. Havanın aydınlanmasıyla birlikte tüfek sesleri, top sesleriyle daha sık boğulmaya başladı. Toplar, barikatlara nişan alıyordu. Şehir 'sakinlerine', savaş meydanına dönüşmüş sokaklara çıkmamaları, pencere kenarlarından uzak durmaları söylenmişti. Yolunu şaşıran kurşundan daha bol bir şey yoktu. Roger, parmağını üniformasının düğmeleri altına sokmuş, Napoléon havasında, askeri mevzileri dolaşıyordu. Stock'un birliği Brotteaux'ya girdiğinde, çatışma oldukça şiddetliydi. İşçiler, pazar meydanında sepet, sandık ve sandalyelerden oluşturdukları barikatların arkasında, son model silahlarla donatılmış askerlere karşı çarpışıyorlardı. Askeri birliğin önünde beyaz bir at üzerindeki George Dual, parlak üniformasıyla horoz gibi kabarıyordu. Bir zenci dokuma işçisi, müthiş nişancılığıyla dikkat çekiyordu. Attığı hiçbir kurşun boşa gitmiyordu. Öğleye doğru Saint-Just işçileri de yardıma geldi. Onların gelişi, çatışmanın sonucunu belirledi. George Dual, bukleli saçlarını savurarak, süvarileriyle birlikte dolambaçlı bir yoldan şehre kaçtı.

Dört saatlik tutsaklıktan sonra, Bouvier-Dumolard salıverilmişti. Eve döndüğünde perişan bir haldeydi; kendisini en yakın koltuğa attı. General Graf Roger'nin savaş taktiklerine ve bu konuda kendisinin gösterdiği miyopluğa lanetler okuyordu. Şimdi artık ödül değil, azledilmeyi bekliyordu.

Jerome, olup bitenler hakkında nutuk atarak karşıladı efendisini. Fransa'da bir devrim olacağını ümit ediyordu ve gizlice, bir cumhuriyet hayali kuruyordu. Soğuktan donmuş yorgun memura punç hazırlarken hiç durmadan gördüklerini anlatıyordu. Cesur, çatışmaları seven bir insan olarak vaktini boşa harcamamış, geceyarısına kadar en tehlikeli çatışmaların olduğu bölgelerde kalmıştı.

"Sayın Baron, bir bilseniz ne kafalar uçtu. Kaç tane subaycağız doğruca tahtalı köyü boyladı," diye anlatıyordu heyecanla Jerome.

"İşçiler her bahçe, her ev, her karış toprak için savaştılar. Brotteaux Mezarlığı'nda ise, her mezar için savaştılar. Giyotier'den gelen

işçiler kurşuna, top atışlarına ve barut dumanına bana mısın demeden köprüyü geçtiler. Lyon işçileri en az Korsikalılar kadar cesur. Ne yaptıklarını bilen insanlar... Saat bire kadar silah dükkânları talan edildi. Akşamüstü, Seren barut depoları ve Sie'deki cephanelik de ele geçirildi. Ucuz bir zafer değil bu. Yüzlerce işçi öldü. İşçi bayrağı da çok sayıda kurşun yarası almıştı."

22

Roger, işçilerin savaşmaya kararlı olduğunu anladığında (iki gündür durmadan savaşıyorlardı, enerjileri tükenmek bilmiyordu) 22 Kasım akşamı yapılan toplantıda, askeri birliklerin şehir dışına çekilerek orada daha iyi mevzilendirilmeleri gerektiğini söyledi.

"Biz bir yumruk gibiyiz ama, askerlerimiz artık çok yorgun. İsyancılar, dışarıdan gelen gıda yardımını talan ediyorlar. Askerlere verilen günlük yemek az. Askerler isyan ediyorlar. Kurulan 'ulusal savunma' ordusu düşmana katıldı. On beş bin kişiden geriye, ancak yüzü kalmıştır. Aceleyle bize gönderilen yardım arabalarına, silah ve gıda maddeleri koymayı unutmuşlar. Şehir dışına çıkarak düşmanı çembere alacağız. Böylece, merkezi de korumuş olacağız. Aksi takdirde işçi gömlekli yamyamlar Valiliği süpürecekler ve uygar insanların evlerine zarar verecekler."

23 Kasım sabahı, hava aydınlanır aydınlanmaz, askerler, Saint-Clair'in içinden ve Rhône kıyısından şehrin dışına çıkma emrini aldılar.

Garnizonlarda süt satıcısı gibi dolaşan Catherine Bouvri, bu emri öğrenir öğrenmez, işçilere bildirdi. Roger'nin yeni harekâtı işçilerin planını bozdu.

Geceler boyu hiç uyumadan diğer işçi liderleriyle birlikte İşçi Komitesi'nde kararlar alan, hareket planları hazırlayan Jean Bouvri, harekâtın bir çeşit blöf olmasından şüphelendi ve Saint-Clair Köprüsü'ne pusu kurmayı önerdi. Öneri, kabul edildi. Catherine Bouvri, bir grup kadınla, köprüye barikat kurmak için gönderildi. Düşman durdurulmalıydı. Daha önceden doldurulmuş olan iki

araba toprak ve hurdaya dönmüş dokuma tezgahı, bu iş için çok uygundu. İhtiyar Bouvri, eski bir elbiseden siyah bir bayrak yaptı ve köprüye bağladı. Geri çekilme, hiç durmayan silah seslerinin desteğinde yapılıyordu. Saint-Clair Köprüsü'nde çocuk ve kadınlar tarafından korunan barikatın üzerine tüm askeri birlikler yürüdü. Şehir kapılarından bir işçi birliği yetişene kadar, köprünün barikat koruyucuları öldürülmüştü. İlk düşen, Catherine Bouvri oldu. Kan kaybeden yaşlı kadın, bir dokuma tezgahının üzerine düştü.

Hava kararmaya başladığında, işçiler şehre girmişlerdi. Şehirde çıkan yangınları söndürdüler ve sokakları düzene koymaya çalıştılar. Yayınlanan ilk karar da, hırsızlığın ölümle cezalandırılacağı oldu. Galipler, şehri talan etmek ve hırsızlık için gelmemişlerdi. Bouvier-Dumolard, görevinde kaldı ve tüm şehir halkını sakin olmaya davet etti.

Croix-Rousse'ta bir işçinin evinde iki gün kaldıktan sonra bayan Bruce ve Henriette eve döndüler, ama Broché'yi bulamadılar. Fabrika sahibi, Graf Roger'den hemen sonra kaçmıştı. Henriette, babasının evini hiç dokunulmamış ve boş buldu. İşçiler sokakları koruyorlardı ve hırsızlıklara izin vermiyorlardı.

"Biz, tüccarların 25 Ekim'de verdikleri sözleri tutmaları için savaşıyoruz. Biz anarşi istemiyoruz," dedi Bouvri, yüzlerce tabutun gömüldüğü ilk gece.

Zaferin ilk gecesi, meşalelerin ışıkları altında savaşta ölenlerin cesetlerini gömmekle geçti. 24 Kasım'da, saklandıkları yerlerden çıkan şehir 'sakinleri', bildirilerle dolu sokaklara çıktılar.

"Biz kan dökmenin durdurulmasını istiyoruz. General de sağduyulu davranarak birliklerini çekti. Kendinizi anarşiden koruyun, ailelerinizi düşünün, şehrinizi düşünün" diye nutuk atıyordu Bouvier-Dumolard.

Gri kâğıtlar, binlerce gözbebekleriyle bakıyorlardı korkak, buruşuk 'kent sakini' yaratıklara. O aynı yaratıklar, yaşadıkları hayvani korkudan sonra, yeni yeni kendilerine geliyorlardı.

Bazen gerçek isyancılardan biri durup, hiçbir zaman altına imza atılmayan o bildirilerden birini sonuna kadar okuyordu. Bu bildiriler, küçük burjuvaların ve zengin zanaatkârların marifetiydi.

"Fransızlar, Fransız kanı döktü. Tanık olduğumuz o korkunç olayların, korkunç savaşın bitmesinden büyük sevinç duyuyoruz. İnşallah kazananlar bu galibiyeti değerlendirmeyi bilirler; yoksa onlar için bu zafer, mağlubiyetten daha korkunç olacaktır; zaferleri onlara çok pahalıya maloldu. Daha önce de, sorun silahların konuşmasıyla halledilmeden çok önce söylediğimiz gibi, biz her zaman ekmeğini çalışarak kazananların, insanüstü bir gayretle çalışmalarına rağmen, çalıştıklarında bile, açlıktan kurtulamayanların tarafındayız. Çalışkan ailelerin, pis işyerlerinde, hiç dinlenmeden çalıştıklarını ve yarının güvencesizliğinin baskısıyla yaşadıklarını gördükçe kalbimiz hüzünle burkuluyordu. Biz, 'Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek' çığlıkları atan insanların acısını biliyoruz. Hesaplaşma oldu, ama bu hesaplaşma düzen içerisinde sakince yapılmalı, herkes için özgürlük olmalı. Düzen olmadan, özgürlük olmadan sanayi olmaz, iş olmaz. Aksine, milletimiz için bir anarşi, iflaslar, sefillik; yani bir ölüm süreci başlar.

"Çıkarlarımız çatışmasına rağmen, gerçekte hepimiz iyi birer Fransız vatandaşıyız.

"Temmuz hükümetinin yandaşları! Yurdumuzu düşmanlardan koruyalım. Mutlu sonla biten savaşın yerini, bir iç savaşın almasına izin vermeyelim. Farklı düşüncelerimizi, düşmanın bize karşı kullanmasına izin vermeyelim."

23

General Roger, George Dual'ı ayrıntılı bir mektupla, Kral'ın yanına, Paris'e gönderdi.

"Aşkım benim," diye yazıyordu George Dual nişanlısına, askerler için muhbirlik yapan Bayan Dei ile gönderdiği mektupta.

"Sabırsızlanmadan bekle! Sadece birkaç gün sonra şehre General Soult ve Kral'ın tek oğluyla birlikte galip olarak gireceğiz. Sen

de hafızandan yaşadıklarını silecek; korku, histeri ve gözyaşı dolu geceleri unutacaksın. Ben seni ödüllendireceğim. Haklarını kullan ve pislik sürüsünden, sana saygı göstermelerini iste. Sen bir erkek gibi kahraman oldun. Diz çöküyorum ve eteğinin ucunu öpüyorum.

Bay Broché bana çok iyi davranıyor. Bize sadece evlenme izni değil, servetinden sana düşen payın tamamını vermeyi vaat ediyor."

24

Lyon Ayaklanması Paris'te ancak 24 Kasım'da öğrenildi. Hükümetin sessiz emriyle "şehir koruması" güçlendirildi. Kalabalıklar arasında dolaşan muhbirler, şu haberleri getiriyorlardı sık sık: Anarşistler, olup bitenlere çok seviniyorlar ve dokuma başkentinde işçilerin bir sonraki hareketini heyecanla bekliyorlardı.

Paris'in nehir kıyılarında bulunan semtlerde işçiler, sürekli protestolar düzenliyorlardı. Polis, karışmaya cesaret edemiyordu. Borsada bir panik hâkimdi. Mecliste sürekli toplantılar yapılıyordu. Lyon'dan ise çelişkili haberler geliyordu.

Roger'nin gönderdiği George Dual, tam zamanında vardı Paris'e. Korkular içerisinde kıvranan Kral, hemen, gelen haberleri duymak istedi; o yüzden George Dual, saray faytonuyla Tuileries'ye götürüldü; derhal, Kral hazretlerinin huzuruna çıkarıldı.

25

Bouvier-Dumolard, üç gündür görevinin başındaydı. Gelişen olayları dikkatle izliyor, işçilerin kendisine olan güvenini kullanarak, isyanın kazanımlarının geri alınması ve politik sonuçlar doğurmaması için girişimlerde bulunuyordu.

"Birkaç gündür şehir işçilerin elinde; ama ben, tıpkı yargı organları ve diğer memurlar gibi, hâlâ görevimin başındayım. Son günlerde galipler, sokaklarda görünmüyorlar; zaferlerinden kendileri vazgeçiyorlar. Cahil kitlelerden başka ne bekleyebiliriz ki?" diyordu Dumolard yardımcısına. "Onlara bir lider gerekiyor."

"Korkarım siz burada düşünürken, koyunlar için çoban çoktan bulunmuştur. Üstelik, bu konuda ne sizin ne benim hiçbir bilgimiz olmadan," dedi bas sesiyle Lyon Valisi. "Buyrun, bakın!" diye kekeledi ve masaya kaba, gri bir kâğıt attı. Nefes darlığı, valinin konuşmasını engelliyordu. Ellerini sallıyor, heyecan ve kızgınlıktan garip sesler çıkarıyordu. Rhône Bölge Valisi, korkusunu saklayarak kâğıttaki yazıyı okumaya başladı:

"Lyonlular! Kan içici devlet organları bu toplumun güvenini fiili olarak kaybetti. Onlarla aramızda ceset dağları var. Bu yüzden onlarla hiçbir anlaşma yapılamaz. Lyon, şerefle, kendi evlatları tarafından kurtarıldı. Seçim yapılacak ve seçimi kazananlar, ellerinde kardeş kanı olmayanlar, görev yapabilecekler. İşçiler, tüm görevler için seçim yapacaklar. Rhône Bölge Komitesi, Şehir Komitesi ve tüm diğer görevler için bu geçerli.

"Lyon'da komiteler tarafından sık sık toplantılar yapılacak, burada halkın ihtiyaçlarının giderilmesinin yolları aranacak. Yeni bir şehir ordusu toplanacak.

"Bizden sadece boyun eğmemizi isteyen üçkâğıtçı bakanlara HAYIR! Askerler! Siz kandırıldınız. Gelin bizim yaralılarımızın yanına, size kardeş olup olmadığınızı söylesinler. Ulusal muhafızlar! Kan içici generallerin emirleri, sizin askeri şerefinizi kirletti. Ama siz de birer Fransız kalbi taşıyorsunuz. Katılın bize. Elde edilen kazanımlar korunsun. Sizin askeri disiplininize güveniyoruz.

"Tüm dükkân sahipleri eski güveni kazanacaklar ve şerefli insanlar gibi dükkânlarını açıp çalışacaklar. Bu sabah, gerçek özgürlüğün güneşi doğdu şehrimizde! Hiçbir gücün onun ışığını yok etmesine izin vermeyelim. Yaşasın gerçek özgürlük!

İşçi Komitesi Başkanları:

Lacombe, Friedrich, Charpentier, Lacharelle.

Lyon, 23. 11. 1831"

Dumolard, imzaları iki kez okudu ve sakin bir şekilde Lyon Valisine baktı.

"Onları yola getirmek için gereken prestije sahibim," dedi Bouvier horoz gibi kabararak. "İşçileri tanıyorum. Şu anki koşullarda aslında Roger'yi görmek isterdim. Fransız Monarşisini batırırdı herhalde. Ama ben, böyle bir şeyi asla yapmam. Bu bildiri, dünün tarihini taşısa bile, eski. Onların kendileri de, bu bildirinin anlamını bilmiyorlar; bundan emin olabilirsiniz. Kral'ın oğlu, Lyon'a doğru geliyor. İşçi demagoglarının karşısına, tahtın tek vârisini getireceğiz. İnanın bana, bizim kozumuz daha büyük."

"Ama siz olanlardan sadece bir kısmını biliyorsunuz!" Vali yine ellerini sallamaya başladı. "Burada, Valiliğin üst katında yedi isyancı, işçi komitesi kurdu birkaç saat önce. Onlar cumhuriyet istiyor. Anlıyor musunuz, CUM-HU-Rİ-YET! Bildiri de onların eseri. Korkarım bu 'beyler', Lyon'dan kalkıp Kral'a karşı savaşmaya da gidecekler. Dedikodulara göre, Paris cumhuriyetçileri de böyle bir şey bekliyorlar."

Dumolard'ın yüzündeki kendini beğenmişlik, korkuya dönüştü. Jerome'u yanına çağırdı ve uzun uzun tartıştı: Anlaşma yapmak için işçileri nasıl davet edebilirdi?

Aynı gün ihtiyar Bouvri, Lacombe, Lacharelle ve daha birkaç işçi, Bölge Valisi'nin evinde toplandılar.

Dumolard, onları, elindeki bildiriyi gösterip dokunaklı nutuklarla karşıladı.

"Bunun ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Kral'a karşı yürümek; savaş ve sayısız masumun ölmesi." Bölge Valisi, kendisi de isyancılardan biriymiş gibi, merkezi işçi komitesinin kurulmasının neler doğuracağı konusunda 'yakındı', 'sızlandı', 'ağladı'.

"Ne kötülük yaptı ki bize Kralımız? O, işçilerin durumunu düzeltmek için büyük iş siparişleri verdi Lyon'a. Şimdi de sevgili işçilerimizin niye küstüğünü öğrenmek için buraya oğlunu gönderiyor. Siz, demagogların ve düşmanlarımızın elinde oyuncak olmuşsunuz."

Dumolard'ın sözleri işçileri etkilemişti.

“Biz anarşi istemiyorduk ki, biz sadece tüccarların sorumsuzluğuna bir ücret baremi yaparak son vermek istedik,” dedi bir işçi alnını kaşıyarak.

Diğer işçiler de bunu desteklediler. Bouvier-Dumolard’ın isteği üzerine bildiri yok sayılacaktı. Onun yerine İşçi Komitesi, Bölge Valisi’ne “başka” bir bildiri verecekti:

“Biz, sonuna kadar Fransızların ve anayasanın kralı olan Louis Philippe’in yanındayız. Biz en derin, en temiz duygularla toplumsal özgürlük ve Fransa’nın yükselişini istiyoruz. Bunun aksini yapan tüm parti ve grupların şiddetle karşısındayız.”

Bouvier-Dumolard, şehrin tek sahibi haline gelmişti. Dokuma işçileri bunu kabul etmişlerdi, işçi semtlerini saran korumaların da doğrudan Dumolard’dan emir almaları onları rahatsız etmiyordu. Eski yöneticiler, hâlâ görev yapıyordu. Dumolard, prensin yirmi bin askerlik ordusuyla birlikte şehre yaklaştığı haberini alınca, işçilere, dokuma makinelerinin başına dönmelerini söyledi. Arnavut kaldırımı caddeler düzeltildi, dükkânlar açıldı, kafeler, tiyatrolar hemen çalıştırıldı. Şehir sakinleri, düzenin tekrar kurulmasını sevinç çığlıklarıyla karşıladılar. 26 Kasım’da Jerome, Tuileries’den gelen ve Roger’nin genel askeri karargâhından gönderilen subayı, Dumolard’ın odasına götürdü.

“Prensi, uslu çocuklar gibi karşılayacağız!” dedi Dumolard duygulu bir ses tonuyla, subayların uzattığı mühürlü zarfı alarak.

Mektupta, Rhône Valisi’ne tüm çabaları için teşekkür ediliyor ve derhal şehri terk etmesi emrediliyordu.

26

Kasımın son günlerinde Bouvri, işe yeni başlamış olan üç işçiyi işyerinde bırakarak Johann ve Geneviève’le birlikte eve kapandı.

“Çocuklar,” dedi ağır ağır nefes alarak, “buradan ayrılmanız gerekiyor. Son bir hafta içerisinde, karımı, vaftiz oğlum André’yi ve oğlum Jean’ı kaybettim. Şimdi de sizi kaybetmek üzereyim.”

"Olanlar için pişman mısın ihtiyar?" diye sordu Johann, kızgın bir sesle. "Oysa isyan günleri hayatımın en güzel günleriydi. Şimdi artık ben, ne yapacağımı ve nereye gideceğimi biliyorum."

"Tartışmayı bırakalım Stock. Şimdi zamanı değil. Orléans 'asili', yarın ordusuyla birlikte şehre girecek. 'Cezalandırmalar' başlayacak. İlk önce de sen 'cezayı' yiyeceksin. Kimbilir sana kaç yıl hapis, büyük bir ihtimalle çok daha kötü bir 'ceza' verilir. Kanımızı boşa akıttık. Ücret baremi uygulanmayacaktır. Bouvier-Dumolard'ı bile şehirden kovdular. Ama dün, Tüccar Broché geri döndü. Kral bize ihanet etti, Tanrı ise terk etti..."

İhtiyar adam beyaz saçlı başını eğdi ve hiç konuşmadan uzun süre öylece durdu. Pencereden, sırtında denkler taşıyan kararmış, kambur insanlar görünüyordu. Onlar hesaplaşmanın arifesinde şehri terk ediyorlardı. Stock, sokağa çıktı ve meydana doğru yürüdü. İşçi Komitesinin toplantılarını yaptığı yeri son kez görmek istiyordu. Ev, ıssız ve karanlıktı. Şehir kapısına yaklaştığında birileri omuzuna elini koydu.

"Afedersin arkadaşım. Belki bir daha görüşmek nasip olmaz."

Johann döndü ve genç işçi Myonie'yi tanıdı. Altı gün önce Myonie, birliğini çatışmada cesurca yönetmişti.

"Çok kötü. Ne yapmak gerektiğini bilmiyorum. Biz kazandık. Lyon'a sahip olduk; sonra da itiraz bile etmeden geri verdik. Şimdi ne yapalım? Barem için savaşalım mı, yoksa efendilerin vereceği sadakayı mı bekleyelim? Ne zaman bir insan çıkacak, ne zaman işçilerin de bir öğretmeni olacak ve onlara nasıl savaşmaları gerektiğini öğretecek, kazandıkları durumlarda bile niye hâlâ birer zavallı köle olarak yaşamak zorunda kaldıklarını anlatacak?"

Stock susuyordu. Çünkü kendisi de Myonie'nin çektiği ıstırapları çekiyordu. Yoldaşlar ayrıldı. Ertesi gün Johann ve Geneviève, Croix-Rousse'un sınırlarını terk edip Almanya'nın yolunu tuttular.

İKİNCİ BÖLÜM

TRIER

1

Ren bölgesinin en boğucu şehri Trier'dir: Can sıkıcı yeşil Mosel nehri, rüzgârın koşusunu engelleyen sık ormanlar, sis ve bulutlar...

Köln'e giden omnibüsler, faytonlar ve at arabaları, Trier ovasına inip sonra sayısız küçük tepeyi tırmanmak zorundaydılar.

Durak hanlarında her zaman yolcular için yemek ve yatak vardı; atlarda için de yem ve ahır.

Yolun sağında solunda, ya haçlar ya da kucağında İsa'yı taşıyan Meryem ikonaları dururdu.

Sayısız Katolik kilisesi, ağaçların arasına gizlenmişti.

Mayısta her yerde akasya, kestane ve leylaklar çiçek açabilir; ama Trier'den başka hiçbir yerde ağaç çiçeklerinin keskin, baştan çıkarıcı kokusu böylesine güzel olamaz, havanın dinginliğini böylesine dağıtamaz.

Şehir, ağırbaşlı ve dakik bir hayat yaşar. Yıldızlar ne kadar parlarsa parlasın, çiçekler istedikleri kadar güzel koksun; akşam tam saat 10.00'da sokaklarda bir tek kişi bile göremezsiniz.

1834 yılının bu mayıs gecesinin tek canlıları, gece bekçisiyle mahalle polisiydi.

Şehir kulesinin saati, sinirli bir şekilde saatin onu çeyrek geçtiğini gösterdi ve yavaşça sustu. İki canlıdan birisi, saatini çıkardı ve doğru olup olmadığını kontrol etti; uzun anahtarıyla saatine dokundu.

Issız, dörtgen meydan, gaz lambalarının titrek ışıklarıyla aydınlanıyordu. Birkaç barakanın üzerinde mühürleri andıran kocaman asma kilitler sarkıyordu. Satıcıların sandalye ve sandıkları büyük kumaşlarla örtülmüştü.

Meydanın ortasında, aziz heykeliyle süslenmiş bir şadırvan vardı. Dört aslan kafası, şadırvanın içine vurdumduymazca su püskürtüyordu. Yerlerde, solmuş çiçekler ve meyve kabukları vardı. Meydanın görünüşü karanlık, sağır ve griydi.

Birkaç adam, meydanın ve pazarın kenarından geçerken ateşli ateşli tartışıyorlardı.

"Yetkilerimi aşmakla suçluyorlar beni," diyordu onlardan biri, siyah şemsiyesini savurarak. "Eğer hatırlarsanız, bu olay İrsch ilçesini ilgilendiriyordu. Yüz dört kişi benden memnun değil ve iki yıldır bana karşı dilekçe yazıp duruyorlar."

"Heinrich, bu dosyaya Trier'de değil Köln'de bakılmasını istemeniz gerekiyordu."

"Haklısınız, ben de bunu istiyorum."

İki arkadaş, iki katlı bir evin antresine çıktılar. Gaz lambasının aydınlattığı antrede, birçok silindir şapka ve şemsiyenin arasına kendilerininkini de koydular. Yeni boyanmış basık tavanlı bir salona girdiler.

Yoğun tütün dumanı arasında ceketlerinin düğmelerini açmış yirmi kadar adam şarap veya kahve içerek "özenle" saçmalıyordu.

Bu salon ve bitişiğindeki kâğıt oynama odası gayet güzel döşenmişti.

Duvarlarda, pahalı çerçeveli taş baskısı resimler ve saygın "Trier Gazinosu"nun kurucularının portreleri asılıydı. Masalar ve işlemeli yüksek sandalyeler birinci kalite meşeden yapılmıştı. Kahverengi piyanonun üzerinde kılıflarından çıkarılmamış iki keman ve bir klarnet duruyordu. "Gazino" müdavimleri, müziği severlerdi. Duvarlara yaslanmış raflarda, gazeteler ve dergiler vardı. Üst kattan bilardo toplarının ve tartışan oyuncuların sesleri geliyordu. Özel konuklar, zengin tüccarlar ve firma sahipleri geldiğinde ya da

kutlamalar, partiler yapıldığında kullanılan konuk odası da ikinci kattaydı.

Birinci katın salonunda, konserler veya konuşmacılar için bir de kürsü vardı.

"Gazino"dan hiç çıkmayan tek kadın, şişman Emhen, yeni gelenleri gördü ve tepsiyi, boynuzlu beyaz şapkasının hizasına kadar kaldırarak nefes nefese:

"İyi akşamlar, Bay Doktor Schlag! İyi akşamlar, Bay Avukat Marx!" dedi.

Herkes kapıya doğru baktı ve yapmacık "hoşgeldiniz"ler başladı.

Schlag ve Heinrich Marx, çini sobanın yanındaki masaya, her zamanki yerlerine oturdular. İkisi de, on yıldır hemen hemen her akşam burada, aynı masada, aynı sandalyelerde oturuyorlardı.

Trier sakinleri, alışkanlıklarının sürekliliğiyle övünürlerdi. Her akşam, saat dokuzdan sonra, bu salonda yapılan konuşmalar, insanları birbirine yakınlaştırırdı.

"Bugün Rutberg'in ninesi ölmüş ve arkasında sadece on bin taler bırakarak yakınlarını müthiş bir hayal kırıklığına uğratmış. İki bağından birisini hizmetçisine bırakmış. O pinti kadından böyle bir şeyi kim beklerdi ki?" diye söze başladı Trier'in noteri.

Bayan Rutberg'in ölümü, ancak beş dakikalık konuşma konusu olabilmişti.

"Paris'te durum hâlâ çok kötü. Kralcılar sabotaj düzenliyor, borsa ise panik içinde," dedi Schlag, gazetesini açarak.

"İyi ki Almanya'da böyle bir şey yok. Yoksa biz de işçilerin her isyanından sonra yangınları söndürüp şehirlerimizi yeniden kurmak zorunda kalacaktık. Bir bakın Lyon'a! Son üç yıl içerisinde ikinci kez yeni baştan inşa ediliyor. Şahsen ben, şu anda kaderimi, oranın en zengin burjuvasınınkiyle bile değişmem."

"Siz, altın bir Hamburg çuvalı olmayı tercih ederdiniz," dedi Marx ve hafifçe gülümsedi.

"Tabii ki, bir Lyon işçisi veya küçük bir işletme sahibi olmayı da hiç istemem," diye devam etti Schlag, arkadaşının şakasına aldırmadan.

"Yoksul insanlar sadece ölmeyecekleri kadar ekmek istiyorlar; ama karşılığında üzerlerine kurşun yağdırılıyor. Fakat bu, çok tehlikeli bir siyaset."

"Hepimizin çok iyi tanıdığı Bouvier-Dumolard'dan haber alma şerefini yaşadım," diye başladı melodik bir sesle yargıç; kıvırcık sakalını hafifçe titretti ve giderek kelleşen kafasındaki bir bukleyi okşadı.

"O, şu anda galiba Mareşal Davout'nun yanında görev yapıyor," diye seslendi birileri.

"Bouvier-Dumolard, yirmi yıl önce Koburg'da görev yapmıştı ve sık sık Trier'e geliyordu. Ben, bu zeki asille Lyon'da tanışma şerefine ulaştım. Bana yazdığına göre, Perier'nin koleradan ölmesine rağmen, kaybettiği prestijine kavuşamamış ve Kral'ın gönlünü hâlâ alamamış. Oysa, zamanında Lyon'da yapılan ilk ayaklanma sırasında o kurtarmıştı tahtı. Ayrıca tüm diplomasi becerisini kullanarak isyanın bir Fransız devrimine dönüşmesine izin vermemişti. Dumolard'ın gidişi, Rhône bölgesine huzur getirmedi. İsyanlar tekrarlanıyor, bölge valileri ise hükümete ne kadar yaranmaya çalışırlarsa çalışsınlar, uzun süre orada kalamıyorlar."

"Bu zamanda bir devleti yönetmek için fazla akla gerek yok, ama Bay Guizot'da da o nesneden hiç yok," dedi ve güldü pipoyu ağzından hiç çıkarmadan Heinrich Marx. "Unutmadan, Louis-Philippe ile Rus Çarı arasındaki 'flört'e ne diyorsunuz Schlag?"

"Tüm Fransızların canı cehenneme!" diye bağırdı sert bir ses ve öğretmen Hamacher kürsüye atıldı.

Doktor Schlag sıkılarak, bakışlarını dar omuzlu adamın üstünde gezdirdi; bir derginin resimlerini incelemeye koyuldu.

Marx, yüksek sandalyesine yaslandı, kırmızı şarabını ağır ağır yudumladı. Çıkık alnının altındaki siyah gözlerinde alaycı bir bakış vardı. Mekanik hareketlerle, kırlaşmış sakalını okşuyordu.

Buradaki sarışın ve beyaz tenli insanlar arasında, olduğundan daha esmer görünüyordu. Sanki duvardaki sahra manzarasından dışarı çıkmış bir yerli gibiydi. Yirmi altı yaşındaki Almanca öğretmeni, "Gazino"nun en genç üyesi Wilhelm Hamacher, eski bir milliyetçi hareketin koyu taraftarıydı. O hâlâ, ülkesindeki en büyük sorunların kaynağı olarak Fransa'yı görüyordu. Hiç durmadan Fransa'ya lanet yağdırmaktan usanmıyordu; konuşmalarında her zaman yılların yıprattığı "özgürlüğün ve birliğin simgesi mavi çiçeği" anıyor, Töton* kültürüne dönülmesi gerektiğini söylüyordu. Kendisi de atalarının giydiği kıyafetleri giyiyordu; beyaz, geniş, açık yakalı kadife bir kazak. Her sabah uğruna en az bir saat kaybettiği saç modeliyse, en korkunç kargaşanın ta kendisiydi.

Hamacher'e göre Tötonların kafaları da bu haldeymiş ve saçlarını taramak için sadece parmaklarını kullanırlarmış.

Hamacher'in jestlerinde bir çaresizlik vardı. Fransızları, demagojisinin taşkın sularıyla boğmaya çalışıyordu.

"Yabancıların düşmanlığını, çağın ülserini taşıyan siz zavallılar değil, biz kıracağız. Biz, baştaki Kralımızla birlikte, kirlenmemiş, yüce bir milletiz," diye bitirdi konuşmasını, ellerini Emhen'in getirdiği tepsiye uzatarak.

Bu 'güzel konuşma' becerisini, '20'li yılların ortasında bitirdiği Göttingen Üniversitesi'ne borçluydu. O zamandan beri Almanya'da çok şey değişmiş, Trier'e birçok yeni fikir gelmişti. Ama Hamacher, Alman atalarını takipte ısrarlıydı. Kenarında Töton kâhkülü taşıyan kafasının içine soktuğu ucuz fikirleri şöyle bir gözden geçirme alışkanlığı yoktu. Hamacher'in 'güzel konuşmasının' sonuna kadar, Marx, köşeli şarap şişesini tüketmiş, hâlâ alaycı gözlerle gülüyordu.

Hamacher'in ardından rastgele bir misafir konuştu. Frankfurtlu avukat, yerinden kalkmadan konuşmasına başladı. Öğretmene karşı çıkarak, milli fikirlerin artık Fransızlarla değil, Prusya despotluğuyla savaşmak zorunda olduğunu ispatlamaya çalıştı.

---

* *Tötonlar*: Ortaçağ'da Prusya'yı ele geçirerek güçlü bir devlete dönüştüren tarikat –ç.n.

Tesadüfen söylenmiş olan "Constitution"* kelimesi, sessiz dinleyiciler üzerinde patlayan bir silah etkisi yarattı. Yeni uyanan satranç oyuncuları masalarını bırakıp kapının önüne üşüştüler. Sokaklar çaresiz bir ıssızlık içerisinde olmalarına rağmen Emhen, pencereleri kapattı.

Heinrich Marx, yerinden kalktı. Artık gülmüyordu.

Frankfurtlu avukat, Kral'ın verdiği anayasa sözünü hatırlattı.

"O zamandan bu zamana yirmi yıl geçti. Ama biz bekliyoruz. Ve inanıyoruz ki Kral'ın verdiği sözü hiç kimse çiğneyemez."

"Bunu ancak Kral'ın kendisi yapabilir," dedi Heinrich Marx ve ağır ağır öksürdü.

Frankfurtlu avukat, şüpheyle baktı salonda oturanlara ve daha az tehlikeli konulara geçmeye karar verdi. Bu yılki üzüm bağlarının durumu ve Köln Operası'nın yeni prömiyerlerinden bahsedildi.

Kral Friedrich III. Wilhelm, sözünü tutmamakla yetinmeyip, bu sözü unutmayanlara ağır "cezalar" vermiş, hapishaneler doldurulmuş, takipler hızlanmıştı.

Fransız Devriminin, Lyon ayaklanmalarının, Polonya savaşlarının** yankıları, Prusya hükümetini deliye çeviriyordu. Prusya hükümeti, egemenliği altındaki otuz altı Alman devletinin tümünü ezmeye çalışıyordu.

"Kara" despot Prusya kralı, en küçük bir özgürlük hareketini bile acımasızca yok ediyordu. "Gazino"nun üyeleri ateşli konuşmalar sırasında Emhen'in mahzenden getirdiği tüm şişe ve galonları tüketmekteydiler. Bilardo toplarına daha hızlı vuruluyor, ateşli tartışmalar patlıyor, diller çözülüyordu. Oyuncular, Mosel şarapçılarının şarkılarını mırıldanıyorlardı. ('20'li yılların sonlarına doğru şarabın fiyatı düşmeye başlayınca, Mosel bağcıları için de zor günler başlamıştı.)

---

* *Constitution*: Anayasa –ç.n.

** *Polonya Savaşları (Polonya Ayaklanması)*: Çar I. Nikolay'ın bir Polonya ordusuyla Fransa'ya sefer düzenlemek istemesi karşısında 1830'da askerlerin de katıldığı, ancak 1831 yılında Rus kuvvetleri tarafından bastırılan ayaklanma –ç.n.

“Biz, dünyanın en harika ülkesinde, Tanrı’nın bahtiyar kıldığı bir ülkede yaşıyoruz.”

“Kahrolası gümrük vergileri yüzünden yakında dilenmek zorunda kalacağız.”

“Bunun sorumlusunu bir bilseydik...”

“Prusyalı bile olsa kendini Ren’in sularında bulurdu. Evet evet, Ren’de bulurdu kendini.”

Küçük bir arkadaş grubuyla oturan Doktor Schlag, siyah kahve istedi. Main rislingini genellikle bu şekilde içiyordu.

“Kendisini Ren’de bulur...” diye şarapçıların melodisini mırıldanmaya başladı ve birden bakışları; üzerinde, bıyıklı, gözleri bulanık Prusyalı Friedrich Wilhelm’in portresi bulunan takvime takılınca alnına vurdu:

“27 Mayıs! Hambach’daki kutlamanın ikinci yıldönümü. Siyah bayraklar altında yürümüştük ve aynı şarkıyı söylemiştik! İhtiyar geveze Bern’le birlikte, hayatımın en güzel gününü yaşamıştım. Dostlarım; bugün, Almanya tarihinin yüce ve ölümsüz bir günüdür.”

Heinrich Marx, sönmek üzere olan piposunu canlandırmaya çalışarak Schlag’a döndü.

“Şenlik, Ren’in güzelliklerine ve boş kafalı şairlerimize rağmen tam bir liberalizm, radikalizm ve realizm örneğiydi.”

“Heinrich, siz bir Yunan filozofu kadar şüphecisiniz,” diye cevap verdi bir öğretmen.

Schlag, kendisine söylenenlere hiç aldırmadan devam etti:

“Ülkenin aydınlanması fikri, hepimizi heyecanlandırıyordu. Siebenpfeifer, tam bir Jakoben gibi konuştu. Kendisi çok cesur bir insandır. Onun ardından zanaatkârlar konuştu. Tüm sınıflar barışmıştı. Tüm konuşmalarda birlik havası esiyordu. Üniversiteli Wist, tüm Avrupa cumhuriyetlerine kadeh kaldırarak biraz abarttı, ama bu, zavallıya çok pahalıya patladı...”

Emhen, şarap dolu bir sürahi ve gümüş kaplamalı bardaklar getirdi. Bardakların üzerinde, "Tanrı'nın şerefine fondip yap" yazıyordu.

Hapiste yatan Wist hakkında hiç kimse bir şey sormadı.

"Şenliğin sonunda çok güzel bir parti verildi. Ben sadece Almanya'nın değil, Fransa ve Polonya'nın özgürlüğüne de kadeh kaldırdığım için gurur duyuyorum. İçelim arkadaşlar! 27 Mayıs için içelim," diye ekledi Schlag.

Birkaç kişi çekinerek kadeh kaldırdı.

"Frankilere içelim," diye aniden teklif etti Henrich Marx.

"Almanya'ya, Ren ülkesine!" diye bağırdı birkaç kişi birden.

Sandalyeleri devirerek masalardan atlayan Schlag, piyanoya ulaştı. Heinrich Marx, Marseillaise'i söylemeye başladı. Yarı sarhoş olan Hamacher, şarkı sesine uyandı ve sessizce "rezalet!" diye bağırarak koronun sesini boğmaya çalıştı. Frankfurtlu avukat, öğretmeni kapı dışarı etti. 'Sakin' Trier vatandaşları, Marseillaise'in ritmine uymaya çalışıyorlardı. Heinrich Marx, boş bir şişeyle orkestrayı ustaca yönetiyordu. Fransızların marşını söyleyen koroya yeni yeni sesler katıldı. Ama daha ikinci kıtaya yeni başlamışlardı ki, ikinci katın merdivenlerinden aşağıya korkunç bir gürültüyle bir bilardo topu düştü, arkasından da açık ceketli birileri fırladı.

"Susun!" diye bağırıyordu, bilardo topu gibi çıplak ve yuvarlak kafalı bir Prusya subayı.

"Prusya ordusuna hakaret etmeye cüret eden kim? Yarın, burada olan herkesi Aziz Marco Tepesi'ne düelloya çağırıyorum. Kılıcım hizmetinizdedir. Eğer tabanca istiyorsanız ona da hazırım. Beyler, sizin rezil davranışlarınızdan Kral'ın mutlaka haberi olacaktır."

Salon bir şok geçirmişti. Bazıları kaçarak kurtulmaya çalıştı. Frankfurtlu avukat, sakin bir şekilde ceketini çıkardı, kollarını sıvadı. Buna cevap olarak subay, sekiz altın düğmeli üniformasını ilikledi. Kavga, Schlag ve papaz tarafından engellendi.

Hukuk danışmanı Marx, etrafında olanlara hiç aldırmadan sırtını Prusya subayına döndü, şişesini sıralara serilen koroya doğru salladı ve Marseillaise'i söylemeye devam etti.

2

Karolina von Westphalen, etrafı asmalarla çevrili bir bankta dantel örüyordu. Küçüklüğünden beri, akşamüstleri yapmayı en çok sevdiği şeydi bu. Yeşil bankın üzerinde çizgili saten elbisesinin kenarına sıkışmış bir kitap duruyordu. Küçük kitabın cildi kahverengiydi, üzerine de kitabın ismi ve baron arması altın yaldızla işlenmişti. Keats'in hüzünlü şiirleri. Güzel sepetin içerisinden, tüylü civcivler gibi yün yumakları görünüyordu. Karolina kadife bir mindere yaslanmış, zarif, topuksuz ayakkabılarını giymiş, ayaklarını da küçük bir tabureye uzatmıştı. Yüzük dolu parmaklarıyla ritmik bir şekilde şişleri oynatmasa, uyuduğu sanılabilirdi. Açık pencereden tüm bahçeye müzik yayılıyordu. Bayan Westphalen'in üvey oğlu Werner, Mozart'ın komik bir menuetini bitirmek üzereydi.

Bayan Karolina, hizmetçinin, çakıl taşlarına basarken çıkardığı sesle uyandı ve kızının nerede olduğunu sordu.

"Bayan Jenny ve Bay Edgar, Brückengasse'ye gittiler," diye cevap verdi ihtiyar hizmetçi; bayanın omuzlarına dantel bir şal sardı.

"Annelerinden izin almadan gidiyorlar! Çağımızın değer yargıları da işte böyle yaratılıyor," dedi Karolina, yapmacık bir kızgınlıkla.

Patlayan bir kahkaha tufanının sesi banka kadar ulaştı. Bayan Westphalen irkildi, yüzü kızardı, çenesinin altına ince şeritlerle bağladığı küçük şapkasını aceleyle düzeltti ve güzel şalının uçlarını beline doğru havalı havalı sarkıttı.

Ludwig von Westphalen, iki oğluyla birlikte hızlı hızlı yürüyor ve karısını arıyordu. Prusya hükümetinin Trier danışmanı Berlin'den yeni gelmişti. Oraya, sorumluluğunu taşıdığı hastaneler, hapishaneler ve sosyal yardım kurumları hakkında rapor vermeye gitmişti. Bay von Westphalen, iri yapılı, elli yaşlarında, atletik vücutlu biriydi. Babasının yanında yürüyen büyük oğlu hem babasının kopyası

hem de tam bir karikatürü gibiydi. Babanın kocaman, zeki ve parlak gözleri, oğlunda, anlamsız ve yüzsüzce bakıyordu. İyimser ve ciddi dudakları olan yaşlı Westphalen, oğlundan oldukça farklıydı. Aynı biçimi taşıyan oğlunun dudakları ise sarkık, yayılmış, aç ve acımasızdı. Aynı çizgi ve renkte olan bıyıkları bile birbirinden farklıydı. Ludwig'in, özenle biçimlendirilmiş ince bıyıkları vardı. Ferdinand'ın, bıyıklarında bile kendini beğenmişlik seziliyordu.

Elbe bölgesinin Salzwedel vilayetinin vali yardımcısı von Westphalen, 1812 yılında Karolina Gabel ile evlendi. Karolina, kocasının birinci evliliğinden olan dört çocuğuyla yakınlaşmaya çalıştı. Ama sadece en küçükleri olan Werner, ona nazik bir şekilde bağlandı. Ferdinand baba evine pek sık gelmiyordu. Üvey annesiyle ilişkileri, her zaman seviyeli ve soğuk olmuştu. Üvey kardeşleriyse zaten kendisinden küçüktü. Karolina, Trier çevrelerinde, soğuk ve kendini beğenmiş olarak tanınıyordu. Bu, kendi doğal içekapanıklığından değil, kocasının asil ve iyi bir mevkide olmasından kaynaklanıyordu. Karısının tersine, Ludwig Westphalen, insanlarla ilişki kurmayı seviyordu. Westphalen'in çekiciliğine karşı koymak bir insan için çok zordu. Okumuş, bilgili, insanlarla çabuk kaynaşan biri olan Ludwig, Antikçağ kültürüne âşıktı. Daha küçüklüğünde, İncil'in yerini Homeros almıştı onda. Yunan şiirini ve Yunan filozoflarını çok yakından tanıyordu.

...Ludwig Westphalen, karısına ve oğullarına, büyük bir zevkle yolculuğunu anlatıyordu. Dört haftadan fazla evinden ayrı kalmıştı. Karolina, bu ayrılığı hatırladığında gözyaşlarını hâlâ tutamıyordu.

"Dostum, yollar çok kötü. İyi ki atlar, yokuş aşağı giderken kaymadı da başına bir şey gelmedi," dedi kocasına ve ipek mendilinin ucunu soluğuyla ısıtarak gözyaşlarını sildi.

"Sevgilim, korkma. Gördüğün gibi ben çok iyiyim, doğrusunu istersen başka türlüsü de olamazdı. Bütün yolu hiç zorlanmadan geçtik. Dönüşte Osnabrück'e saptık ve orada 'Yamuk Dirsek' adında bir otelde geçirdik geceyi. Atları dinlendirmemiz gerekiyordu. Ben de, Westphall anlaşmasının yapıldığı valiliği gezmeye karar verdim. Anlaşmanın yapıldığı salonun kabartmalı bir tavanı vardı ve fazla

da büyük değildi. Duvarlarda, bakanların ve hükümdarların resimleri asılıydı."

"Babam yine eski şarkıyı tutturdu," diye kabaca sözünü kesti Ferdinand.

Karolina, üvey oğluna kızarak baktı.

Hava kararmıştı, uçuşan böcekler, vızıldayarak banka çarpıyordu. Taze yaprakların ve otların üzerinde çiy damlacıkları belirmişti. Westphalen ailesi, bahçeyi terk etti. Karısıyla el ele yürüyen hükümet danışmanı, anlatmaya devam ediyordu:

"Prusya sınırında, gümrük memuru Avusturyalı bir subay, bana çok iyi davrandı, ama benden sonra gelen faytonlu bayanı affetmedi. Ona, taşıdığı tüm eşyalarını açtırdı ve kontrol etti. Bunlar, on iki sandık ve daha bir sürü sepetti. Hepsi de ıvır zıvır şeylerle doluydu. Üç paket çay için, bayandan dokuz buçuk gümüş kuruş aldı. Bayan, şaşırarak gülümsedi ve tam 1 taler uzattı. Ben de buradan, bayanın sakladığı asıl şeyi bulamadıklarını anladım. Trier ve Berlin arasındaki tüm bu sınırlar çok iğrenç. Bizim bağ büyüklüğündeki devletçiklerin sınırlarına girip çıkmak zorunda kaldım. Bay Heine'nin hayal gücüne hak vermemek elde değil. Onun da dediği gibi, bizim prensliklerimizi, bir insan, ayakkabısının altına yapıştırarak kolaylıkla her yere taşıyabilir."

Jenny veya Ludwig Westphalen'in gelişi, her zaman bulaşıcı bir kahkahanın habercisiydi. En azından kendilerini dinleyen herkesin yüzünde gülümseme belirirdi. Yine öyle olmuştu. Annesine göre, genç kız, uygar insanlığın tüm normlarını çiğniyordu. Jenny gürültüyle salona girdi, kollarını açarak babasına doğru koşarken birkaç sandalye devirdi, omuzundaki şalı düşürdü ve saçlarındaki tokaları dağıttı. Ludwig, en çok sevdiği kızını zapt etmeyi güçlükle başardı. Son yıllarda, her ayrılışlarından sonra Jenny, babasını çarpıcı güzelliğiyle hep şaşırtmıştı. Edgar, salona girerek baba ve kızı ayırdı. Ludwig, nazik bir jestle oğluyla tokalaştı. Westphalen, erkekler arasında öpüşerek selamlaşmayı çok utanç verici buluyordu ve Edgar da artık bir erkekti. Sesi hâlâ bir çocuk sesi kadar sevimli ve ritmikti; çocukluğunda yaptığı gibi hâlâ yanaklarını şişirerek konuşmasına

rağmen ona çocuk demek çok zordu. Ama zayıf vücudunun iki tarafında sallanan kolları ve cılız ayakları onu, on beş yaşından daha küçük gösteriyordu. Vücudu ve beyni olgunlaşma sürecindeydi. Westphalenler'in eski evinde sohbet hiç bitmeyecekmiş gibiydi. Ama saatin bir kılıç kadar sivri akrebi, tehditkârca dokuza yaklaşıyordu. İlk kurban, Edgar oldu. Deri koltuğunda oturan delikanlı, babasının sesli okuduğu Julius Sezar'ın monoloğunu dinlerken bir yandan uyukluyor bir yandan da monologda geçen figürleri hayalinde canlandırıyordu. Karolina, Edgar'ı uyandırdı. Böylece, kafasında canlandırdığı Shakespeare'in trajedisinin figürlerini de yok etti. Ludwig, hafifçe gülümsedi. Jenny, kardeşinin arkasından acıyarak baktı.

Trier'in içi geçmişti. Salonun açık penceresinden, ormanlarla kaplı tepeler görünüyordu. Tepelerin arasında, kepek ekmeklerini yaran bir bıçağı andıran, çelik renkli Mosel nehri uzanıyordu.

3

Ertesi sabah Edgar Westphalen, babasının hizmetçisiyle birlikte Friedrich Wilhelm Lisesi'ne gitti. Simenon caddesinin köşesinde tanık olduğu bir olay, yola devam etmesini engelledi.

Beyaz elbiseli delikanlılar, ellerinde bayraklar taşıyordu. Onların ardından kilise korosu, yüksek sesle dualar okuyordu. En arkadan, ağır elbiseli bir adam yürüyordu. Edgar, yuvarlak burnunun üzerinde bir gözlük taşıyan bu adamı tanıdı: Trier Piskoposu. Dört rahip, piskoposun çevresini sarmıştı. Yürüyüşün önünde giden rahibeler, yola, yeni açmış ağaç dalları, çalılar, mavi, sarı, mor kır çiçekleri atıyorlardı. Yüzlerce ayak, bu zavallı çiçekleri ezip geçiyordu. Bir sokak girişinde süslü sunaklar önünde "günah çıkartılıyordu". Küçük bir çan, taşkın sesiyle yürüyenlerin art arda durup diz çökmelerine "neden" oluyordu. O zaman, kadınlar geniş, ağır elbiselerini kaldırıp kalın beyaz çoraplarını gösteriyorlardı. Sokaktan geçen Protestanlar, Katoliklerin bu ilginç fantezilerine alayla bakıyorlardı.

"Putperestlerin dini törenleri, Katoliklerinkinden daha şatafatlıymış," dedi Edgar yanındaki yuvarlak, tam bir bira fıçısına

benzeyen hizmetçiye. "Dün öğretmenimiz anlatmıştı. Trier, Roma İmparatorluğu'nun sömürgesiyken, Trier vatandaşları her bahar, Bereket Tanrısı'na şölenler hazırlarlarmış. Din adamları çok gösterişliymiş ve inananlar hiç itiraz etmeden onlara boyun eğerlermiş."

Edgar, ince kaşlarını çattı, yanaklarını şişirdi. Sanki bir şeyler hatırlamak istiyormuş gibi bir hali vardı.

"Din adamları gözlük takabilirler mi acaba? Babama sormalıyım." Birden, yürüyenlerin ortasında bir gürültü koptu. Zırhlı elbiseli bir subay, karşıya geçmek için beklemekten bıkmıştı. Soylu adımlarla kalabalığı yarıp geçmeye karar verdi. Subay küfürlerle karşılandı. Bir törende olduklarını unutan Katolikler, dua yerine beddualar okumaya başladılar.

Pancurları açık pencerelerin beyaz perdeleri arasında, uyku takkeleri ve boneler takmış kafalar gözüktü.

Trier sakinleri, günlük hayatlarının monotonluğunu bozacak her şeye çok seviniyorlardı.

Sokaklarda boş boş gezen öğrencileri en çok mutlu eden olay ise, Protestanların Papa'ya "put" demeleri oldu.

Katoliklerin tepkileri, şehir düzeni için ciddi bir tehlike oluşturmaya başlamıştı.

Doktor Schlag, evinin penceresinden Protestanları, dini saygıya davet ediyordu. Sokaktan gelen Katolikler, kaldırımları tutmuş Protestanlara doğru yürüdüler. En sonunda merkez pazarından yavaş yavaş yürüyen bir polis geldi, dört bir yandan gelen açıklamalara aldırmadan subayın atının eyerini tuttu ve onu en yakın sokağa götürdü. Küçük çan çaldı, gözlerini İncil'e ve haçlara dikmiş olan Katolikler diz çöktü. Pencerelerdeki uykulu kafalar kayboldu. Edgar okula vardığında, topluca okunan duanın sonuna gelmişlerdi.

Edgar, çaktırmadan okul bahçesinden içeri girdi, kapıcıya göz kırptı ve daha büyük öğrencilerin arkasına gizlenerek kendi yerine geçti.

Yeri, duvarın tam dibindeydi. Öğretmenler, okul müdürü Wittenbach'ın iki tarafına dizilmişlerdi saygıyla. Edgar'ın geç gelişi-

ni, hiçbir öğretmen fark etmemişti. Edgar sırasına yerleşince bakındı ve yanında duran esmer delikanlıyı koluyla dürtükledi.

"Babam bana 'Prusya Tarihi' adında harika bir kitap hediye etti," diye fısıldadı Edgar, sonra da ukalalık ettiğini düşünerek utandı ve ekledi:

"Karl, babam seni soruyor ve görmek istiyor."

Karl heyecanla başını çevirdi:

"Bay Westphalen eve döndü mü? Sophie bu konuda hiçbir şey söylemedi bana. Eğer senin için bir sakıncası yoksa, okuldan sonra doğruca Roma sokağına gidelim."

Dua bittikten sonra öğrenciler, ikili sıralar halinde öğretmenlerin önünden geçtiler. Karl ve Edgar yan yana yürüyorlardı.

Öğrenciler, bahçeden geçip bir yığın küçük, şekilsiz pencereleri olan üçgen bir yapının alçak kapıları ardında kayboldular.

Bir zamanlar dini bir okul olan Friedrich Wilhelm Lisesi, dış görünüşüyle askeri bir okul izlenimi vermekteydi. Binanın olgunlaşmamış domates rengindeki cephesi, kare biçimli bahçeyi gölgeliyordu.

Yalnızlık çeken ağaçların dalları, okulun çatısına uzanmıştı. Çatı, okul kilisesinin tacıydı. Duvarların çıkıntılarına tutunarak tırmanan sarmaşık, ışığa ulaşmaya çalışan bir mahkûmu andırıyordu. Edgar'la Karl, yarış halinde üst katın dar taş merdivenlerinin basamaklarını ikişer ikişer atlayarak dar koridora çıktılar. Gürültülü koridorun duvarlarına kireçle badana yapılmış, zemini ise mumla parlatılmıştı. İki delikanlı kayarak yarışmaya başladılar.

Sınıf kapısına yaklaşınca koşmayı kestiler. Kapıda Latin harflerle yazılmış bir tabela vardı: Prima.

Karşı kapının üzerindeyse "Oberprima"* yazıyordu.

Bunlar iki son sınıfın kapılarıydı. Edgar, kahkahasını içine bastırarak ustaca öksürmeye başladı. 'Öksürüğü' hırıltılı, uzun bir ihtiyar öksürmesiydi. Karl, dudaklarını içe kıvırarak, Latince, anlaşılmayan bir atasözü mırıldandı.

* *Oberprima*: Lise son sınıf –ç.n.

Anında kapının ardında ayak sesleri duyuldu. Öğrenciler saygıyla yerlerine oturmuşlar ve yarı açık ağızlarıyla kapıya bakıyorlardı. Koro halinde "günaydın öğretmenim" dediler. Edgar ve Karl, birkaç kere yüksek sesle öksürüp, ayaklarını yere vurduktan sonra ihtiyar Wittenbach'ı bekleyen şaşkın sınıf arkadaşlarının karşısına çıktılar. Wittenbach da, tıpkı onların yaptığı gibi, sınıfa girmeden öksürüp, Latince bir şeyler mırıldanırdı. Prima sınıfında genellikle daha büyük öğrenciler vardı. On beş yaşındaki Westphalen ve on altı yaşındaki Marx'ın yanı sıra, diğer iki öğrenci sayılmazsa, öğrencilerin tamamı on dokuz ve yirmi yaşın üzerindeydi. En büyük öğrenci yirmi altı yaşındaydı. Bu, kirpiksiz, kırmızı gözkapaklarının altından ısrarla bakan, bulanık gözlü şişman bir oğlandı. Dersleri pek iyi değildi. Bu okulda, on yılı geçmişti. Ama bütün hayatını bu okula vermek gerekse bile diplomasını almaya kararlıydı. Babası, sahip olduğu büyük bağlarda şaraplık üzüm yetiştiren bir işadamıydı. Oğlu ise, dini kariyer yapmaya karar vermişti. Bu nedenle de şimdi, içemeyeceği yılların acısını çıkartırcasına şarap tüketiyordu. Sınıf arkadaşlarını, yumruk sallayarak, küfür ederek baskı altında tutuyordu. En korkaklarından ise "haraç" alıyordu. Bu haraç genellikle iğne, sırt çantası, tüyden divitler ve paradan oluşuyordu.

Lisede Marx'ın çok fazla arkadaşı yoktu. Onlarla ilişki kurmasını engelleyen sadece yaş farkı değil, düşünce farkıydı da. Hukuk danışmanı Heinrich Marx'ın oğlu Karl, 1830 yılında liseye başladığında on iki yaşındaydı. Kısa zamanda tüm öğretmenlerin baş belası olmayı başarmıştı. Yaramaz, oyunlarda her zaman çok yaratıcı, gizemli hikâyeler üreten, tükenmeyen bir hayal gücüne sahip bir çocuktu. Bu da, etkafalı pedagoglar için fazla karışık bir durumdu. Hemen hemen tüm öğretmenlerin antipatisini üzerine çekmişti. Çocuğun berrak iradesi ve öğrenme duygusu karşısında, öğretmenler çaresizlikle gerilemek zorundaydı. Yılların etkisiyle bu esmer çocuk, alev gibi yanan gözleriyle sanki biraz uslanmıştı. Karl için okul bir patikaydı; kokuşmuş ormanın içerisinden ışığa çıkan tek patika. Bu arada öğretmenler ise uslanmaz bir ruhun başını ezdikleri için birbirlerini tebrik ediyorlardı. Öğretmenleri, büyüyen Karl'ı vasat, fazla umut vaat etmeyen biri olarak görüyor, tembel öğrenciler grubuna dahil

ediyorlardı. Pedagoglar, Edgar Westphalen'i daha yetenekli ve uslu bir öğrenci olarak görüyorlardı. Onun çocuk gururu, çok çalışmasını sağlıyordu. O, bilimin derinliklerine ulaşmayı denemeden yüzeyde kalmayı seviyordu. Beyaz kâğıdın başına oturduğu zaman, süslü kitabi fikirlerini hiç acımadan sonuna kadar dile getiriyordu. Bu fikirler onun için bir mücevherdi. Bu mücevheri, ancak ödüller ve yüksek notlar karşılığında veriyordu. Oysa her şeye her zaman muhalefet eden Marx için, bu tür şeylerin hiçbir önemi yoktu. Öğretmenler, Prusya hükümetinin danışmanı Westphalen ve uzun, ince, nazik karısıyla karşılaştıkları zaman oğullarının, taşıdığı isme layık bir geleceği olacağını söylüyor, oğullarının çok zeki bir çocuk olduğu ve mutlaka başarılı olacağı yönündeki kanaatlerini açıklıyorlardı. Hukuk danışmanı Heinrich Marx'ın ise, böyle parlak öngörüleri dinleme fırsatı hiç olmadı. Friedrich Wilhelm Lisesi'nin "müneccimleri", oğlu hakkında ona asla böyle şeyler söylemiyorlardı.

Friedrich Wilhelm Lisesi'ndeki kaçınılmaz küfün arasında, özgürlüğün ruhunu yaşatan tek insan, müdür Wittenbach'tı. Wittenbach, Prusya'nın en iyi tarihçilerinden biriydi. Öğretmenler arasında Vitus Loers, klasik diller öğretmeni; Schneemann, Antikçağ tarihçisi ve Steininger, matematik öğretmeniydi. Johann Hugo Wittenbach, öksürerek gelişini haber verdi. Onu duyunca, öğrenciler başlarını kapıya doğru değil, pencereye doğru çevirdiler. Orada Edgar ve Karl, en masum bakışlarıyla başlarını öne eğmiş Friedrich Wilhelm'in portresine bakıyorlardı. Prusya kralı onlara kızgın bakışlarla bakıyordu, dudaklarından ise sanki her an bir emir fırlayacakmış gibiydi.

Trier'in saygın tarihçisi sınıfa girdi. Gelenin o olduğuna kanaat getiremeyen öğrenciler cılızca "günaydın öğretmenim" dediler. Sesler uyumsuzdu. Disipline çok önem veren Wittenbach buna çok kızdı. Altmış yedi yaşında olmasına rağmen bir delikanlı kadar çevik hareket ediyordu. Güneşten bronzlaşmış yüzü, her zaman neşeliydi. Sarkık, şapırdayan dudakları, ihtiyarlığını gösteren tek belirtiydi. Trier'de, Wittenbach'ı bir Jakoben olarak tanıyorlardı ve bu durum onu birçok öğrencinin gözünde kahraman yapmıştı.

Buna karşılık, Prusya hükümetinin antipatisini üzerine çekiyordu. Şehirde, bu saygın müdürün devrim şölenleri hazırladığı bile söyleniyordu. Hatta Friedrich'i bile, alegorik bir biçimde aklın tanrıçası olan bir Mosel köylüsünün ayaklarında gösteriyormuş. Anlatıldığına göre tüm bu sahne, merkez pazarında çalışan bir tüccar kadın tarafından görülmüş. Şehrin din adamları, yani Wittenbach'ın düşmanları da onu ateist olmakla suçluyorlardı.

"Aramızda kim günahkâr değildir ki?" diyor ve gülümsüyordu müdür, gençliğinde yaptıklarını sorgulamaya çalışan din adamlarına.

Wittenbach'ın, derse başlamadan önce her zaman kürsüyü bir düzene sokma alışkanlığı vardı. Öğretmen, özenle tahtayı sildi, tüm kurşun kalemlerin uçlarını açtı, kum ıstampasının yerini değiştirdi, tüyden divitleri ve mürekkep şişelerini yokladı. Sonra titizlikle burnunu boşalttı, takma dişlerini düzeltti, tahtadan yapılma tütün tabakasını çıkardı ve oradan biraz enfiye çekti. Bıyıklarının üzerinde her zaman yeşil enfiye artıkları vardı. Saatine baktı, zamanı ayarladı. Wittenbach her zaman, 1792 yılının günlerinden birini başlangıç olarak alıyordu. Bu da Weimar'ın şair yöneticisine Trier'de eşlik ettiği gündü; bugünün önemini Wittenbach şimdi de unutmamıştı.

"Harika bir bahar günü, doğudan bulutlar geliyor. Gün batımına doğru yağmur yağma olasılığı var," dedi manzarası olan bir pencereden çatıya bakarak.

"Goethe, Trier'e geldiği zaman ona şehri gezdirme şerefi verildi bana. O zaman da hava tıpkı bugünkü gibi güzeldi."

"Sayın müdür, öğrenciler sizin hayatınızdaki bu önemli olayı anlatmanıza çok sevineceklerdir," dedi Edgar. İhtiyara nasıl yağ çekeceğini çok iyi biliyordu.

Wittenbach, Faust'tan birkaç mısrayla cevap verdi:

"Sen bana o günlerimi ver,
O, daha yeni yeni büyüdüğüm,
Ve göğüslerimden pınar gibi
Berrak bir sesle şarkılar çağıldayan,
Dünyayı sislerde anımsadığım,

Her tomurcuktan mucizeler
Ve ovalarda ve ormanlarda,
Binlerce çiçek bulduğum günleri."

İhtiyarın sesi heyecanla titriyordu. Goethe hayranı, sağ elindeki yuvarlak, kahverengi, bir kurbağaya benzeyen tabakasını tüm gücüyle titizce ütülenmiş ceketinin üzerine bastırıyordu. Tam bastırdığı yerin altında kalbinin attığı tahmin ediliyordu. Wittenbach, sol elini ileri doğru uzatmıştı. Elinin kahverengi, boğum boğum parmakları, yağmurdan sonra toprağın üstüne çıkan solucanlar gibi kıvrılıyordu.

Edgar Westphalen, nefes bile almaktan çekinerek şiirleri dinliyordu. Yassı kulakları kızarmıştı.

"Muhteşem bir aktör," dedi Edgar, ihtiyarın taşkın jestlerine hayranlıkla bakarak,

"Bana geri ver fırtına arzularımı,
Acıya kadar derinlere uzanan mutluluğu,
Kini ve aşkı
Bana yine ver gençliğimi!"

Wittenbach'ın sesi "ver" sözcüğünde yükselip, kükreyen mırıltının derinliklerine doğru korkunç bir sesle iniyordu.

"...
Kini ve aşkı
Bana yine ver gençliğimi!"

diye bitirdi aktör. Rengarenk bıyıklarını koklayarak sustu. Sessizlik sadece bir an sürdü.

"Sen!" dedi Wittenbach sakin bir ses tonu ve tecrübeli bir balıkçı jestiyle elini kaldırarak.

İşaret parmağı, tüm öğrencilerin başlarının üzerinden uçarak sınıfın en büyük öğrencisine saplandı. Yirmi altı yaşındaki öğrenci ucuz bir şeker emiyordu.

"Haçlıları Konstantinopolis'e kim götürdü?"

Cevap yok. Şarap üreticisinin oğlu, çaresizlikle çevresine bakındı. Gözkapakları yalvarırcasına kıpırdıyordu. Kopya veriyorlardı, ama yeterince net değildi. Wittenbach kalemlerin uçlarını bir daha

açıyor ve takma dişlerini sıkıyordu. Kötü bir işaretti bu. Grah, her zaman olduğu gibi dersini biliyordu.

"Emerich Grah, bilimin yüce bayrağını kirletenlere Dördüncü Haçlı Seferi'ni anlatınız," dedi sinirlenen Wittenbach.

Yakışıklı, sarışın delikanlı kendine güvenerek kürsüye çıktı. Wittenbach, en sevdiği öğrencisinin akıcı sesini dinlerken gözlerini zevkle kısmıştı.

"Bu genç adamın bilim aşkı bir kez daha karşımızda kanıtlanmıştır. Bu benim en şerefli öğrencim ve ben onun her zaman böyle iyimserlik ve başarı timsali olmasını diliyorum," dedi Wittenbach sınıfa dönerek.

Emerich, hoşnut bir şekilde arkadaşlarına gülümsedi ve yüzermiş gibi görünen adımlarıyla yerine döndü. Bu üçlüden Marx, dostça başını eğdi.

Ders aralarında Edgar, Karl ve Emerich bahçede bir ağacın altında oturup sohbet ediyorlardı. Yaklaşan yaz tatilini, geleceklerini konuşuyorlardı. Liseyi bitirmelerine yalnızca bir yıl kalmıştı.

Baharda üçü de "oberprima" sınıfında olacaklardı. Sonra lise diplomalarını aldıklarında, gizemli üniversitelerin kapıları açılacaktı. Meslek seçimi sınıfta hemen hemen her gün tartışılıyordu, yalnız Katolikler bu tartışmaların dışındaydı. Çünkü hepsi, hayatlarını Tanrı'ya ve rahip cüppesine adamaya karar vermişlerdi. Memuriyeti ve bilimi düşünmek onların işi değildi. Sınıfta doktor olmak isteyen iki kişi vardı. Emerich'in de kendine göre planları vardı.

"Ticaret," diyordu o, babasından aldığı gülümsemesiyle. Babası, şehirde en saygın tüccarlardan biriydi ve hayatının büyük bir kısmını tezgah arkasında geçirmişti.

"Ticaret," diye tekrarladı Emerich, "tüm milliyetlerin mutluluğunu kuran bir zanaattır. Benim atalarım mutluymuş dünyayı gördükleri için, çünkü tüccarlarmış."

"Senin ataların, senin bugünkü kaderini çizmişler," dedi Marx, kendisinin de tıpkı babası gibi bir hukukçu olacağını düşünerek.

"Hayır, Karl. Doğrusunu söylemek gerekirse benim ailem, hukuk fakültesinde okumamı istiyor; bu babamın en büyük hayali. Ticaret işimizi ise kardeşlerimin yapmasını istiyor. Bana gelince, tüccarlara her ne kadar hayran olsam da itiraf etmem gerekiyor ki, onların kaderinden farklı bir kader isterdim. Eğer kimseye söylemeyeceğinize yemin ederseniz, size sırrımı açıklayacağım."

Çocuklar, bunu severek kabul ettiler. Emerich, subay olmaya karar vermişti. Karl ve Edgar şaşkın şaşkın bakıyorlardı.

"Günümüzün genç potansiyellerini, savaştan başka ne tatmin edebilir ki? Seferler, yabancı ülkeler, düşmanlar, çatışmalar, inanılmaz maceralar... Napoléon, Wilhelm veya Büyük İskender'in yaşamından daha şanlı bir yaşamı olan birilerini tanıyor musunuz? Karşımda Hindistan, Mısır, Türkiye, kapılarını açacaklardır."

Geleceğin subayının kadınsı yüzü, kendisine yakışmayan bir ciddiyet takınmıştı.

Karl, alaycı gözlerle arkadaşının mimiklerini izliyor ve onun bu kararına hafifçe gülümsüyordu.

"Atalarım sık sık kılıçlarına davranarak yaşamlarını sürdürmüşler; ama buna rağmen askerlik, hiçbir zaman çekici olmamıştır benim için," diye konuşmaya katıldı genç Westphalen. "Ama Emerich'e hak vermiyor da değilim. Hayat sahnesinde kendisine çok etkileyici bir rol seçmiş," dedi ve ileride bıyık çıkacağı tahmin edilen yere hafifçe dokundu. Şimdilik, orada sadece bronzlaşmış tüyler vardı. Edgar bu hareketi, tıpkı babası gibi, önemli şeyler söylediğini düşündüğü zamanlar yapıyordu.

"Arkadaşlar, hayat nedir ki? Tiyatro, sahne. Bizler neyiz? Sadece birer aktör. Kendine bir rol seçip ustaca oynaman gerekiyor. Her oyunun güzel ve zor yanları vardır ama, eğer iyi oynarsan her oyun ünlü olmanı sağlayabilir. Grah bir asker olmak istiyor. Ama nasıl bir asker? Biz aynı rolün birçok şekilde oynanabileceğini her gün görüyoruz."

Marx kahkahalarla gülüyordu.

"Tahmin ediyorum," diye söze başladı Karl, "pedagoglarımızın şişme kalplerini bu nutuklarınla çok iyi sarsarsın. Senin bu monoloğun karşısında, Witenbach'ın gözleri yaşarır."

Zil çaldı. Teneffüs bitmişti.

4

Heinrich Marx'ın, kalabalık ailesiyle birlikte oturduğu ev; Brückengasse, 664 numaradaydı.

Evin dış görünümünde dikkat çekici hiçbir şey yoktu. Tek süs, giriş kapısının önünde evin yapılışı ile ilgili Latince yazılmış bilgilerdi. Zor seçilen yazıda, evin on sekizinci yüzyılda yapıldığı ve St. Laurent Kilisesi'ne ait olduğu açıklanıyordu. Rahipler, bu evi prenslik yönetiminin orta sınıf memurlarına kiraya veriyorlardı. Hiçbir ünlü adam bu evde kalmamıştı. Bu ev gibi yüzlercesi vardı Trier'de. Birkaç nesile barınak olduktan sonra yıkılıyorlardı. Onların yerine bahçeler, bağlar, sokaklar veya günün ihtiyaçlarına uygun binalar inşa ediliyordu.

Napoléon'un çıkardığı kanunlar 1805 yılında Ren bölgesinde de yürürlüğe girmişti. Kilisenin tüm taşınmaz mallarına el konmuş, sonra da satışa çıkarılmıştı. Danışman Michael Cristien Dagaroo, Brückengasse'deki evi çok ucuz bir fiyata satın almıştı. Ev sahibi, daha iyi kazanç sağlamak amacıyla evin üstüne bir kat daha çıkmış ve alt katın bitişiğine bir göz daha eklemişti. Orada, kısa süre sonra iki küçük dükkân açılmıştı. Dagaroo, binanın arkasındaki bahçeyi de genişletmişti. 1818 yılı kışında hukuk danışmanı Marx ve karısı kendilerine yeni bir kiralık ev ararken Brückengasse'ye de uğradılar. Ev sahibi onlara evin kapısını açtı ve içeriyi gezdirdi. Birinci kapı iki pencereli, büyük ve iyi yalıtılmış, geniş, büro için kullanılabilecek bir odaya çıkıyordu. Heinrich Marx, her yıl artan avukatlık işini düşünerek evi beğendi; ama ev konusunda son sözü ancak karısı söyleyebilirdi. İkinci katı, ek yapıyı ve bahçeyi görmeden önce, Bayan Marx, mutfağı görmek istedi.

"İyi bir ev hanımı için, ki ben böyle olmak istiyorum; ocak, aile başarısının temelidir," dedi Bayan Marx.

Dagaroo, kendinden emin bir tavırla Bayan Marx'ın arkasından yürüdü. Çünkü her Alman annesinin ve aile kadınının hoşuna gidecek tipteydi evin mutfağı. Soba kocamandı ve çevresine kare şeklinde kesilmiş taşlar döşenmişti. Mutfak oldukça genişti. Henriette Marx, bir anda, mutfağın insanla dolduğunu hayal etti. Aşçı, hizmetçi; aynı anda ikisi de bulaşık ve çamaşır yıkıyordu.

Çıplak duvarlara seramik eşyalar koymak üzere dolaplar dizdi. Rafların üzerinde, ıssız değirmen resimleriyle onlarca Hollanda tabağı gülümsüyordu. Bu tabak takımlarını, Henriette Marx, çeyizinden çıkarmıştı. Özenle parlatılmış bakır tencereler ve siyah emayeli kaplar, mutfağa keskin metalik bir ışık vermişti.

Henriette Marx, tüm bunları hayal ediyordu. Ama birden kaşları çatıldı ve ev sahibine dönerek:

"Bay Dagaroo, kuyu nerede?" diye sordu, zayıf tarafını bulduğundan emin bir halde. Ev sahibi cevap olarak zaferinden emin bir tavırla ve kibarca köşede bir kapı açtı. Kapı, döşenmiş küçük bir bahçeye çıkıyordu. Kapının arkasında yuvarlak, depoya benzer bir şeyler vardı. Dagaroo, feneri kaldırdı ve Bayan Marx'a evet demekten başka bir şey kalmamıştı: Kuyu oradaydı.

Tecrübeli bir ev hanımı olarak bu avantajın ne kadar değerli olduğunun farkındaydı. Ama kuyuda su olup olmadığını kontrol ettirmeye de hiç üşenmedi. Dagaroo kuyudan, kovayla taze su çıkarana kadar bekledi. Yatak odaları ve çocuk odaları için ayrılan ikinci katı, misafirler ve hizmetçiler için ayrılan ek yapıyı dolaşmak fazla zaman almadı. Bahçe de, çocukların oynaması, Hollanda lalelerinin ve Alman bahçe çiçeklerinin yetişmesi için yeterince büyüktü. Bahçenin Aziz Marco tepesinin altından akan Mosel nehrine doğru müthiş bir manzarası vardı. Heinrich Marx, döşenmiş iç bahçede durup bakındı. Bahçenin iki tarafındaki balkonlar binayı ek inşaatla birleştiriyordu. Ahşap korkulukların üzerindeki işlemeler ve süsler Doğu motifleri taşıyordu. Böyle küçük balkonlar Cezayir ve Tunus'un kapalı bahçelerinde görülebilirdi. Bu motifleri

Trier'e kim getirmiş olabilirdi ki? Bunu Dagaroo da bilmiyordu. Brückengasse'deki ev, Marx ailesi tarafından süresiz kiralanmıştı.

Bayan Marx, üçüncü çocuğunu 5 Mayıs 1818 yılında bu evde doğurdu. Çocuğa Karl Heinrich adını vermişlerdi. Karl Heinrich, ikinci katta, köşedeki odada doğmuştu. Odanın pencereleri Brückengasse'ye bakıyordu. Henriette, akmeşeden yapılma büyük divanın üzerinde yatıyor ve oğlunun ilk yıkanışını izliyordu. Bu, avukat ailesinin ikinci oğluydu. Baba, büyük bir sevgiyle esmer bebeği inceliyordu.

Çocuk, annesinin odasında bir yıl kaldı. 1819 yılında onun yerini Hermann aldı. Karl'ı ise, abisinin ve ablasının odasına yerleştirdiler. Brückengasse'deki 664 numaralı evde, çocuk yatakları sürekli arttı. Henriette, çocuklarına sıkı bir disiplin uyguluyordu. Eğer ev havadar ve temiz olursa ve gün planlı bir şekilde geçirilirse, çocuklar üzerinde iyi bir etki yaratacağının bilincindeydi. Kadın ve anne olmanın sorumluluklarını yerine getirmek, Bayan Marx için en yüce görevdi. Henriette, çocukluğundan beri bunun için hazırlanmıştı. Henriette'in büyüyüp yetiştiği Nimmwegen, sakin bir kasabaydı. Orada ona, aile ocağını koruma sanatı öğretilmişti. Yorucu ve zor bir sanattı bu. Hollandalıların evlerine, özellikle evin kadınlar için ayrılmış bölümüne, yabancılar giremezdi. Sadece akrabalar ve çok yakın dostlar girebilirdi oraya. Nimmwegen evlerinin pencerelerinde ağır güneşlikler asılıydı; onların arkasındaki kadınların hayatı sakin, ciddi, iyimser ve hüzünlüydü. Pressburg ailesindeki her kadının asırlardır ideali, İncil'deki örnek itaatkâr kadınlar gibi olmaktı. Henriette'nin içinde yetiştiği Pressburg ailesi ise, saygın bir aileydi.

Henriette mükemmel bir şekilde dikiş diker, yemek yapar, çamaşır yıkar ve yeni doğan çocuklarına bakabilirdi. Küçüklüğünden beri ona dualar öğretilmişti, büyüdüğünde ise, koca beklemek öğretildi. Ona, evlendikten sonra sinagogun kadın bölümlerini ziyaret etmesi ve her cumartesi akşamı mum yakması gerektiği öğütlenmişti. Henriette, her sabah babası İzhak'ın, omuzlarına tallis* atıp acımasız Yahudi Tanrısı'na kendisini kadın yaratmadığı için teşekkür ettiğini

* *Tallis*: Yahudilerin dinsel kıyafeti –ç.n.

duyuyordu. Ama Henriette, nefret edilen yaratık, yani kadın olarak doğduğu için hiçbir zaman mutsuz olmamıştı. Kadın ve anne olmak kendince ona daha iyi bir konum sağlıyordu. Onun vücudu güçlüydü; doğurabilirdi ve her türlü işin üstesinden gelebilirdi. Bayan Marx çok kitap okuyordu ama, okumasının tek bir amacı vardı: Neyi, nasıl yapacağını bilmek; çocuklarının kötü alışkanlıklar edinmesini engellemek, onlara insanlara karşı iyi davranmayı öğretmek, kocasına fikir vererek yardımcı olmak ve tutumlu olarak aile ekonomisine katkıda bulunmak. İzhak Pressburg, iyi bir babaydı ama kızının koca bulmasına izin vermek ne haddineydi. Henriette, ninelerini örnek alarak bir ravin karısı da olabilirdi. O zaman saçlarını kazıyıp yol yol iplerden yapılmış kızıl, kaba bir peruk kullanmak zorunda kalacaktı. Bunun yanı sıra, kapalı bir hayat sürdürüp kadınlık gururunu ezen her şeyle karşılaşacaktı. Ama bir olay onu ihtiyar dullardan, despot rahiplerden ve tüccarlardan kurtardı. Okumuş, bilinçli bir insan olan Trier'li avukat onunla evlendi. Henriette Pressburg ve Heinrich Hirschel Marx çok güzel bir çifttiler. Henrich, karısına karşı her zaman çok özenli ve iyi davranıyordu.

5

Okuldan koşarak eve gelen Karl, Westphalenler'e gideceğini haber verdi. Ablası Sophie'den de, eve misafir beklendiğini öğrendi, dayısı Johann geliyordu. Ek binada hızla misafire oda hazırlanıyordu. Karl, yemek odasında önüne rengarenk bir önlük bağlamış olan annesine çarptı. Annesi, titiz bir şekilde peçete ve masa örtülerinin sayısını tespit ediyordu. Johann Dayı'nın gelişi şerefine, şöleni andıran bir öğle yemeği verilecekti. Karışıklık ve kargaşayı kullanan Karl, Sophie ile birlikte çıkma iznini kolayca kopardı. Hukuk danışmanının ailesi ile Prusya hükümetinin Trier danışmanı Westphalen ailesi arasında uzun süredir arkadaşlık ilişkileri vardı. Sophie, Jenny'nin en yakın arkadaşıydı, Karl ve Edgar da hem sınıf arkadaşı hem de çok iyi dosttular. Westphalenler'in küçük kızı, Karl'dan dört yaş büyüktü. Karl son sınıftayken, Jenny 21 yaşındaydı artık. Karl, çocukluğunda sık sık misafir odasının

bir köşesine gizlenir, annesiyle baloya gitmeye hazırlanan Jenny'yi görmeye çalışırdı. Westphalenler'in büyük ve hemen hemen her zaman dağınık olan evi, genç Karl'a, çok sayıda kitabı ve ev sahibinin tatlı sohbetiyle çekici geliyordu. Ev sahibi, Edgar'ın okul arkadaşını her zaman dostça karşılar, kendisini dikkatle dinlerdi. Karolina, soğuk, dengeli ve asil davranışlarıyla, Karl'ın sadece nezaket kuralları gereği bir saygıyla kendisine nazik davranmasını sağlamıştı. Oysa Karl, Ludwig'i babası gibi seviyor ve ona saygı duyuyordu. Prusya hükümetinin Trier danışmanının karısı mütevazı bir aileden geliyordu. Ama Westphalen ailesini çok iyi tanır ve tüm üyelerine saygı duyardı. Demokrat olan kocasının tam tersine, soylu atalarını anlatmayı çok severdi. Bazı akşamlar evde herkes uyurken, Karolina, penceresinin taş pervazını süsleyen küçük bir sandığı açıp oradan Jenny Pitaroo'nun mektubunu çıkarırdı. Jenny Pitaroo, Ludwig'in ninesiydi. İskoçyalı asil kadının yaşı, oldukça ilerlemişti. Mektubunda asil ailesinin tarihini anlatıyordu. İsyanlar, ayaklanmalar, giyotinler, onun atalarının geçmişinde önemli bir yer tutmuştu. Bunlar hiç de sakin olmayan atalardı. Taca karşı en önce kılıç çeken bu isyankâr asillerin korkunç adamlarından biri Archibald Argyll'di. Onun ismini duyunca, Karolina'nın gözünde feodal İskoç'un on yedinci asırdaki görünümü canlanırdı.

Keskin hatlı şatolar, ıssız meralar ve hüzünlü deniz kıyıları görüyordu Karolina. I. Karl, her ne kadar ona Marki unvanı ve birçok hediyeler verse de, İskoç lordunu satın alamamıştı. Acımasız püriten*, baş eğmemişti: O her zaman İngiliz Parlamentosu'nu, yolsuz Kral'a karşı savaşında desteklemişti. Cromwell diktası sırasında, Argyll, İskoçya'nın bağımsızlığını destekleyen tek insandı. Restorasyondan sonra son günlerini hapiste geçirmişti. Çünkü hain ve Kral katili olmakla suçlanmıştı.

*
* *

* *Püritenler*: 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılda İngiltere'de, İngiltere Kilisesi'ni Katolikliğin kalıntılarından arındırmayı amaçlayan dinsel reform hareketi –ç.n.

Roma sokağının başında, uzun boylu, yaşlı biri Karl'a seslendi. Adam, eski yılların modasına göre giyinmiş olmasına rağmen oldukça süslüydü. Altın düğmeli yeşil bir ceket, altına da dar kahverengi bir pantolon giymişti. Karl, kitapçı Eduard Montini'yi tanımıştı. Birkaç yıl önce kendisinden, güzel yazı dersleri almıştı. Ama pek başarılı olduğu söylenemezdi. Karl, ablasını bırakarak, eski öğretmenine, dükkânına kadar eşlik etmeye karar verdi. Montini, Trier'de çenesi düşük biri olarak tanınıyordu; bir dinleyici bulduğunda hiç düşünmeden binlerce soru sorarak daldan dala atlar, sonra da cevaplarını kendi verirdi.

"Yazın nasıl? Çok kötü, hiçbir işe yaramaz. Hâlâ yaramazlık yapıyor musun? Kabul ediyorsun! Klasikleri okuyor musun? Yeterince değil. Bayan Marx'ın sağlığı nasıl? Harikulade."

Marx, sözünü kesmeye çalışmadığı için Bay Montini sakinleşti ve daha akıcı bir şekilde konuşmaya başladı.

"İlginç bir dönem, fantastik buluşlar! Friedrich Wilhelm Lisesi'nin ihtiyar sıçanları, eminim, bundan bahsedecek zaman bulamamışlardır öğrencilere. Ben eski bir kitap kurduyum. Ovidius ve Platon'u çok iyi biliyorum. Serviy Tulius'un devlet yönetim şekillerini biliyorum. Ama günümüzü yaşıyorum ve Gauss ve Weber'i, Plutarch'ın kahramanlarının tümüne tercih ederim. Bu iki adam, kısa bir süre önce Göttingen'de elektromanyetik telgrafı buldular ve gözlemevini fizik bürosuyla birleştirdiler. Uzunluğu bin metre. Endüksiyon elektriği tarafından hareketi sağlanan manyetik bir iğneye alfabeyi ekleyen bilimadamları, haberleşmenin yolunu bulmuşlar. Ne düşünüyorsun? Ama sen teknik buluşlarla yeterince ilgilenmiyorsun, oğlum. Eduard Montini'ye inanabilirsin. Teknoloji, insanlığa eşitliği, özgürlüğü ve kardeşliği sağlayacaktır."

Karl, hafifçe kaşlarını çattı.

"Teknoloji mi?" diye sordu güvensiz bir şekilde. Ama Montini artık başka şey düşünüyordu. Ağustosböceği ne kadar hızlı hareket ederse, onun düşünceleri de o kadar hızlı değişiyordu.

"Berne, geçen yılki Paris mektuplarında, Almanya'da kamuoyunun anlamının bilinmediğini, o yüzden Alman halkının kocaman

bir sıfır olduğunu yazıyor. Monarkın devlet ile eşit olduğunu yazıyor. Ben de şunu eklemek istiyorum: Metternich de bugün artık Monark demek. Eğer bizim monarklarımız, yani bizim Metternichçi baylarımız soyluluğun temsilcilerini, XIV. Ludwig'in yaptığı gibi, bir kamçıyla hâlâ kovalamadılarsa, bunun nedeni onların çok sessiz olmalarındandır. Bu sessizlikleriyle, yöneticileri, kendilerini kovalama zevkinden bile mahrum ediyorlar..."

"Eduard Montini, bir Jakoben ve bununla gurur duyuyor," diyerek güzel yazı hocası göğsünü kabarttı. "Ben Napoléon'un alçakça maceralarını, sırf, Ren ülkesini uyandırması nedeniyle bile olsa affedebilirim. Farkında olmadan bize devrim ve özgürlük sevgisi aşıladı... Evet Karl, sana harfleri güzel ve okunaklı yazmayı yeterince öğretememiş olsam bile, kendi fikirlerimden bir şeyler vermiş olabilirim. Benim damarlarımdaki kanın bir kısmı da Fransız kanı. Bu yüzden iyimser fikirciklere dalamıyorum."

Karl, karşısında Eduard Montini'nin kitap dükkânını ve vitrinini gördüğünde rahatladı.

6

Johann Dayı'yı, hava kararmadan önce beklemiyorlardı. Marx ailesinin evinin ikinci katında misafir vardı. Yedi çocuğun doğduğu odada, yuvarlak bir masanın çevresinde Bayan Marx, iki bayan arkadaşıyla oturuyordu. Sophie, divanın bir köşesine büzülmüş, cüzdan dikiyordu. Yaşı dolayısıyla evli kadınların konuşmalarına katılma hakkından yoksundu.

Henriette misafirlerine kahve ve taze kurabiye ikram ediyordu. Limon kokusu yayan kurabiyelerin gizli formülü onun gurur kaynağıydı.

Konuşmalar hep, kızlara terbiye vermenin zorlukları üzerineydi. On iki çocuğu olan Bayan Schlag'ın, bu konuda çok ciddi bir prestiji vardı. Bayan Schlag'ın dış görünüşünde en fazla dikkat çeken şey, süsleriydi. Özellikle küçük şapkaları çok ilginçti. Onları kendisi yapıyordu ve böylece aile bütçesine ciddi katkılarda bulunduğuna inanıyordu. Ama pahalı kumaşlara düşkünlüğü kötü alışkanlık

denebilecek kadar ciddiydi. Şapkalardan kazandığı paranın çok daha fazlasını, kumaşlar yutuyordu. Aşırı zayıf bir vücuda sahip olması, Mosel çiçeklerinin rengindeki elbisesinin altına en az üç etek giymesine imkân veriyordu.

Bayan Schlag'ın her adımda çıkardığı sesler, Ren ormanlarının rüzgârını bile kıskandırırdı.

Yanlara doğru dökülen saçlarının üzerine bugün kondurduğu şapka, köpüren bir şelalenin dikbaşlılığını andırıyordu. Bayan Schlag, kumaş parçacıklarını büyük bir ustalıkla korkunç bir kargaşaya sokmuş; onları, bulanık bir suyun durmadan yanaklarına, gözlerine ve omuzlarına düşen damlalarına benzetmişti.

İkide bir şapkasını düzeltip ev sahibinin omuzu üzerinden, iki pencere arasındaki duvarda asılı duran aynaya bakıyordu. Bayan Schlag'ın elinde bir de elişi vardı. Trier sakinleri, elişleri olmadan asla misafirliğe gitmezlerdi.

"Ben balo yapılmasına karşıyım. Ama bu kış bizim kızlarımızın şansızlığına sürekli balolar yapıldı," diyordu Bayan Schlag.

"Günümüzde balolar, başınabuyrukluğun hâkim olduğu yerler. Dans etmek her ne kadar masum bir eğlence şekli olsa da, hız ve fizik açısından her ne kadar yararlı olsa da, ben karşıyım. Düzgün bir frak giymiş herkesin bu baloya niye davet edildiğini anlayamıyorum. Bu adamların, masum yaratıklara sarılıp onlara arzulu bakışlarla bakmalarına neden izin veriliyor? Günümüzün genç insanları arasında namusuna sadık kalanlar çok az. Eline geçen her şeyi okuyup, çevresinde olup biten her şeyi görüyorlar! Şimdi dedikodu yapmak istemiyorum ama, gerçeği söylemek gerekirse, Bayan Westphalen, Jenny'ye yeterince katı davranmıyor. Oysa, kızı artık evlenecek yaşa gelmiş. Henriette, korkarım kızınıza da kötü örnek olacaktır. Jenny tüm balolara gidiyor. Sahip olduğu güzellik ve asil kanıyla bu çok tehlikeli bir şey. Bu genç bayanın sonu ne olacak? Tahmin etmeye korkuyorum. Ama iyi birini bulacağını hiç sanmıyorum."

Bayan Schlag'ın şapkası, isyankâr bir tavırla kafasında sallanmaya başladı.

Sophie, elişinden başını hiç kaldırmadan, gülmemek için dudaklarını ısırıyordu.

"Westphalenler'e haksızlık ediyorsunuz," diye cevap verdi Henriette.

"Jenny, Sophie'nin arkadaşı ve tam bir mütevazılık, kibarlık, incelik örneği. Çok hareketli ama çok da bilgili; biraz da yaramazlığa eğilimli. Ama devir böyle. Benim kızlarım erkek kardeşlerinin kitaplarını okuyorlar ve kocam bunu çok mantıklı buluyor. Elbette ki biz, gençken çok daha farklıydık... Jenny Westphalen de zamane çocuğu, ama her şeye rağmen o, dünyanın en narin çiçeği."

"Ah," diyerek Bayan Schlag yüzünü kırıştırdı. "Söylemek gerekirse, aristokratların dürüstlüğüne inanmıyorum. Ne de olsa o bir barones. Onun dürüstlüğü çok yapmacık. Göreceksiniz, bir gün bu göz kamaştıran Jenny, bir soylu zenginle evlenince küçük bir tomurcuktan, havalı, kendini beğenmiş bir güle dönüşecektir. Biz onun gibilerini çok gördük. O zaman sizi ve Sophie'yi tanıyacak mıdır acaba sevgili Bayan Marx? Şu anda Jenny kendini beğenmiş biri gibi görünmüyor, ama bu, anormal bir durum değil, sadece kurnazca bir oyun. Hâlâ bir nişanlısı olmaması bile, ince hesaplar yaptığının göstergesidir."

"Daha on dokuz yaşında, gelinlik giymek için acele etmesine hiç gerek yok," diye cevap veren Bayan Marx, gözucuyla Sophie'ye bakıyordu. Henriette'e göre, bu tür sohbetler bir genç kız tarafından dinlenmemesi gereken sohbetlerdi. Konuyu değiştirmeye çalışarak devam etti:

"Köln'de opera orkestrasında arpları kadınlar çalıyormuş."

"Onların annelerine acıyorum!" dedi Schlag titreyerek.

"Kesinlikle hayır. Kadınlar için bu çok güzel bir olay," dedi birden canlanan Sophie ve annesinin kızgın bakışlarına aldırmadan devam etti:

"Fransa'da dükkânlarda, dışarıdan getirilen kızlar tezgâhtar olarak çalıştırılıyor."

"İnşallah Trier'de böyle bir şey olmaz," diye bir ağızdan cevap verdi saygın bayanlar.

"Bu, oğullarımız için bile affedilmez bir şey. En önemlisi de; bu tür kızlar, toplum içerisinde 'namusluyum' diye dolaşıyorlar."

Konuşmaya ilk defa, din adamı Jakob Grosman'ın karısı da katıldı. Sophie, Bayan Grosman'ın yüzünü, üzerinde kabarmış beş üzüm tanesi bulunan bir çöreğe benzetiyordu. Üzümler, sanki gözlerinin, burnunun ve dudaklarının yerini tutuyordu.

"Köln'de, canlı bir kadını gömmüşler yine."

Bayan Grosman, korkunç hikâyeleri özenle toplayıp biriktiriyor, onları kendisiyle her yere taşıyor ve tıpkı bir tüccarın malını övdüğü gibi o da hikâyelerini övüyordu.

Onun çabalarıyla Trier Mezarlığı'nda ölüler için özel bir bina yapılmıştı. Bu binada ölüler, gömülmeden üç gün önce göğüslerine küçük bir zil takılıp, üç gün boyunca burada bekletiliyorlardı. Böylece gerçekten ölü mü, yoksa komada mı oldukları anlaşılıyordu. Henriette, inançlarından dolayı ölüm konusunda konuşmaktan çekiniyordu. O yüzden bu uydurma hikâyeye bir son vermek için olayı duyduğu yalanını söyledi. Ama Bayan Grosman vazgeçmiyordu.

"Mümkün değil, sevgili Henriette. Siz herhalde postacı hikâyesinden bahsediyorsunuz. O çok eski bir olay. Bu olayı ise, ben bugün omnibüs durağında öğrendim. Size bu inanılmaz olayı anlatmak istiyorum. Bir tüccar aceleyle karısını gömmüş. Ama bir hırsız ölünün yüzüğüne ve elbisesine göz dikmiş ve mezarı açmış. Ne olmuş biliyor musunuz? Sözde ölü olan kadının parmağını çektiğinde, kadın kendine gelmiş. Söylenenlere göre, kadın eve dönünce kocasının saçları korkudan beyazlamış. Çünkü onu bir ruh sanmış. Ah, aklıma gelmişken, Rutenberg Nine'nin ölümünü hızlandıran hayalet hakkında bir şeyler duydunuz mu?"

Henriette Marx, Sophie'ye lambayı yakmasını ve masadaki kahve fincanlarını toplamasını söyledi. Bu, misafirliğin bittiğinin işaretiydi. Misafirler kalktılar ve arkadaşları olan ev sahibesini öptüler. Bayan Schlag, elbisesiyle sayısız sesler çıkararak, balon gibi şişmiş bir vaziyette merdivenden aşağıya iniyordu. Onun önünden giden kısa boylu Bayan Grosman, sürekli arkasına

dönerek, şehir morgunda olan bir olayı tüm korkunç ayrıntılarıyla anlatmaya çalışıyordu.

7

Karl ve Hermann, posta istasyonunun yanındaki omnibüs durağında Johann Dayı'yı bekliyorlardı. Şehirlerarası ulaşım bu duraktan yapılmaktaydı. Babaları, mahkemede bir duruşması olduğu için Johann Dayı'yı karşılama görevini Karl ve Hermann'a bırakmıştı. Dört at koşulmuş araba, en sonunda gecikmeli olarak sokağın köşesinde gözüktü. Çamur ve tozla kirlenen arabanın arkası, çarpılmış "Koblenz-Trier" tabelası ve yorgunluktan zor yürüyen atlar; uzun, zor bir yolculuk geçirildiğini gösteriyordu. Johann Dayı, kız kardeşinin oğullarını uzaktan tanımış, gülümseyerek mavi bir mendil sallıyordu. Eşyalarını aldıktan sonra çocuklara sarıldı ve çok iyi olmayan bir Almancayla konuşmaya başladı. Almancasında çekilmez bir Hollanda aksanı vardı. Cümlelerin kuruluşu ve sözcüklerin söylenişi, Karl'a, annesini hatırlatıyordu. Karl'ın annesi evlendikten sonra yaşamaya başladığı ülkenin diline bir türlü alışamamıştı. Hollandalı dayı, büyük bir neşeyle akrabalarını soruyor ve Nimmwegen'den selamlar iletiyordu. Bay Pressburg yolculuktan çok memnundu, özellikle Köln'de verdikleri moladan.

"Dünyanın en harika şehri," diyordu dayı ve şehrin pazarları, dükkânları ve ticareti ile ilgili izlenimlerini anlatıyordu. Johann, Bonn'da bir gece geçirmiş, öğleden sonra da Koblenz'de kalıp Metternich'in ünlü evini gezmişti. Brückengasse'ye yaklaştıklarında, misafir birden durdu ve Karl'ı tepeden tırnağa inceledi, omuzuna vurarak, "Yaramaz," diye bas sesiyle gürledi. "Sen tam bir erkek olmuşsun artık. Son gördüğümden beri de akıllanmışsın. Hatırlıyorum da, baban Heinrich ile bu sokakta yürüyorduk bir keresinde, aniden karşımıza şu sokaktan bir üçlü çıktı. Elinde uzun bir copla ve bir arabacı kadar hızlı ve ustaca kız kardeşlerini kovalıyordun. Zavallılar, yorgunluktan bitkin düşmelerine rağmen hâlâ koşuyorlardı. Kabul et ki sen onlar için hep küçük despot olarak kaldın.

Kendilerine o sonu bitmeyen fantastik hikâyelerini anlatman için, çamurdan yapılmış o börekleri bile yemeye hazırdı zavallı kızlar."

Karl gülümseyerek, dayısıyla birlikte çocukluğunu hatırlamıştı. O kadar uzak bir geçmişe dayanmayan ama yine de gerilerde kalmış çocukluğunu... Düşünceleri hâlâ cıva kadar hareketli ve isyankârdı ama, yıllar geçtikçe davranışları değişmişti.

"Hey tüccar, sen nasılsın?" dedi Johann Pressburg, Hermann'a, onu hatırlayarak.

Dar omuzlu, hafifçe kambur, sarı benizli, ince burunlu, sık sık hastalanan delikanlı, kardeşi Karl'ın tam zıttı bir tipti. Karl ise geniş omuzlu, sağlıklı, sağlam, ama güçlü vücuduna göre biraz kısa bacaklıydı. Karl, hayata susamış, güçlü, isyankâr, duyguları asla düzene giremeyen biri iken; Hermann, uslu, basit düşünceli ve her şeye boşvermiş bir tipti. İki kardeş arasındaki farklar, iyi bir gözlemci olan dayının da gözünden kaçmamıştı. Kafasında, Heinrich'i haklı buldu. Heinrich de bu farkları anlamış, çocuklarını farklı yollara yönlendirmişti.

Misafir, Brückengasse'de Henriette tarafından karşılandı. Johann kendisine gelemeden, kız kardeşi onu bahçeden geçirerek kendisi için daha önceden hazırlanmış olan odaya götürdü. Odada kendisi için seramik leğen ve sıcak su ile dolu bir sürahi vardı. Paravanın arkasındaki ahşap karyola, ev sahibesi tarafından ustaca hazırlanmıştı ve harika bir uyku vaat ediyordu misafire. Kocaman yumuşak yastıklarda en ufak bir kırışıklık bile yoktu. Üzerine, bembeyaz Hollanda kumaşından yapılmış kılıflar geçirilmişti. İki atlas minderin üzerinde, onları diken kızın isminin baş harfleri işlenmişti: "H. P." Minderler uçacakmış gibi hafifti. Birileri –büyük bir olasılıkla Sophie– kilimin üzerine yumuşak, kadife terlikler koymuştu. Koltuğun üzerinde bir bornoz, komidinin üzerinde ise bir Rousseau kitabı vardı. Bu kitap da Heinrich Marx'ın hediyesiydi. Yatağın üzerinde bir de kurdelalı bir gece şapkası vardı. Bay Pressburg'un ne bornoza ne gece şapkasına ihtiyacı vardı. Çünkü her zaman onları beraberinde getiriyordu. Rousseau'nun kitabını dikkatle aldı, üzerine mum damlatmaktan çekindiği için onu dolaba koydu. Bay Press-

burg yıkandı, gri ceketini giydi, altına da beyaz hırkasını ve beyaz pantolonunu geçirdi, saçlarını parfümlü ayı yağıyla taradı ve ikinci kattaki yeşilli pembeli balkonda oturan kız kardeşinin yanına gitti. Heinrich Marx, hâlâ mahkemeden dönmemişti. Aile üyelerinin kulakları kirişteydi. Giriş kapısından bir ses gelip gelmediğini duymaya çalışıyorlardı. Johann Dayı'nın şerefine verilen yemek, saat sekize ertelenmişti. Bu yemeğe Marxlar'ın Trier'deki akrabaları da davetliydi. O zamana kadar Henriette, Johann'a çocuklarını tanıttı. Henriette, büyük bir gururla yeni elbiselerini giydirdiği çocuklarını içeri getirdi. Tül bir elbise, onun altına da terliklere kadar uzanan pliseli ve kolalı bir pantolon giyindirilmiş olan utangaç, narin bir çocuğu öne doğru iterek:

"Bu Henriette, benim adımı taşıyor, hadi kızım öp dayını. Onu son gördüğünde çok küçüktü. Johann, sence on dört yaşında bir kız için fazla kısa değil mi? Louisa'nın boyu da bu kadar, üstelik Henriette'den bir yaş küçük."

Louisa ile ablası arasındaki fark, tıpkı Karl ve Hermann arasındaki gibiydi. Louisa'da korkaklıktan eser yoktu. Annesinin söylemesine gerek bırakmadan gidip dayısının yanağından seslice öptü ve yerini küçük kardeşi Emilie'ye bıraktı. Emilie, inanılmaz derecede güzel bir vücuda sahip, güzel yüzlü, narin bir çocuktu. Muhteşem siyah saçları vardı. Siyah kâkülünün altında da kocaman gözleri. Johann Pressburg, bu küçük güzele karşı duyduğu hayranlığı saklayamadı, Bayan Marx buna çok sinirlendi; çünkü ona göre çocuklardan birine karşı daha fazla ilgi ve hayranlık göstermek, çok zararlıydı. Bu yüzden de kocasına sürekli kızıyor ve onunla tartışıyordu. Heinrich tam bir Karl hayranıydı ve bunu saklamayı da hiç başaramıyordu. Emilie güzelliğiyle, küçük kız kardeşi Caroline'i de gölgede bırakıyordu. Anne Marx, Caroline'i zorla divanın arkasından çıkardı.

"Sevgili kızım, lütfen daha cesur ol ve bir reverans yap," diye sakinleştirmeye çalışıyordu Caroline'i.

"Bu kız, zavallı abisi Maurice David'in öldüğü yıl doğdu. Ama onun ölümünden sonra, Tanrı bize Eduard'ı verdi."

Caroline gibi utangaç olan Eduard da annesinin arkasına saklanıyordu. Marx ailesinin sekiz yaşındaki oğulları, zayıf ve raşitikti. Johann Pressburg, yeğenlerini doyasıya öpüp okşadıktan sonra, kahveli Hollanda şekerlerini dağıtmaya koyuldu. Çocuklar çığlıklarla çevresini sardılar. Sadece küçük, dalgın olan Caroline kenara çekildi ve abisi Karl'ı, dayısının şekerlerine tercih etti. Caroline ve Karl birbirlerine çok düşkündüler. Aniden bir kargaşa başladı. Dış kapıdan gelen sesleri duyunca, çocuklar şekerleri unutup "geldi" diye kapıya doğru koştular. Sophie, Karl ve Hermann bile dayanamayıp çocukluklarından kalma bir alışkanlıkla aşağıya doğru koştular.

"Ben, ben kazandım!" diye bağırıyordu Louisa.

"Hayır ben!" diye ağlıyordu Eduard buruk sesiyle.

Johann şaşkın şaşkın, kızkardeşine baktı.

"Çocuklardan hangisi babasını ilk karşılarsa yemekte onun yanına oturma hakkını kazanıyor," dedi Henriette bıkkın, ama gururlu bir sesle. İçeri, kucağında Caroline, çevresi çocuklarla sarılmış Heinrich Marx girdi. Eduard, ceketine yapışmış, ağlayarak arkadan sürükleniyordu. Louisa'nın yüzü, kazandığı zafer nedeniyle parlıyordu. Baba, tüm çocuklarına gülümsüyordu. Ama Henriette, kocasının bir sorunu olduğunu hemen anladı ve çocukları gönderdi.

"Gazino'da Marseillaise'i söylemek gerçekten de sorun yarattı. Olayı Berlin'e götürmüş subay. Başkentin memurları bizimle uğraşmaya karar vermiş. Bugün benden bir açıklama istediler ve neredeyse sorguya çektiler. Günümüzün koşulları böyle. Beni ne ile suçlayacaklarını bilmiyorum. Ben Prusya'ya tüm diğer Ren vatandaşları kadar hizmet ettim. Ama unutmayalım ki şu anda soylu Kraliçe Louise'nin döneminde değiliz. Şu anda despot bir monarkın dönemindeyiz ve bu da, Alman birliğimizin kurulması karşısındaki en ciddi tehlike. Oysa o birliğe öyle çok ihtiyacımız var ki."

Heinrich yorgundu ve sustu. Tozlu yüzünü mendille uzun uzun sildi. Eşlerin konuşması, yemeğe gelen akrabalar tarafından yarıda kesildi. Babetta ve Ester halalar gelmişti. Her ikisi de Heinrich'in kız

kardeşiydi. Trier'in dışında, kocalarıyla birlikte yaşayan kız kardeşler her bahar mutlaka erkek kardeşlerini ziyaret ediyorlardı. Jakop Marx da geldi. Heinrich'in ikinci kardeşi Samuel, yerli bir ravindi ve Heinrich'in ailesini ziyaret etmiyordu. Çünkü Yahudi dininin gereklerini yerine getirmiyorlardı. Babetta ve Ester, yakınları için iyimserliği, düşünceli olmaya tercih ediyorlardı. Aralarındaki tek fark, birinin iyimserliğine karşılık diğerinin tam bir kötümser olmasıydı. Halalar, bağıra çağıra ailenin sağlığı hakkında bilgi topluyorlardı.

"Sophie, altın kızım, umarım Eduard'ın sağlığı yerindedir," diye soruyordu Babetta yüksek sesle.

"Korkarım Emilie beni dinlemeyip yaralı parmağını sarmadı."

Ester, çocukların hepsini çok solgun, Henriette'i de zayıflamış bulurken, Babetta, olayları tam tersinden değerlendiriyordu.

"Çocuklar harika görünüyor," diyordu Babetta bir düzine yanak öpüp, bukleler okşayarak.

"Henriette'i de, hiç bu kadar şişman ve sağlıklı görmemiştim."

Heinrich'in kardeşi Jakop, Trier'deki Yahudi topluluklarıyla ilgili sorumluluklarını yerine getirmeye çalışıyordu. Johann Pressburg onu büyük bir dikkatle dinliyordu. Heinrich ise pencerenin kenarına oturmuş sigara içiyordu.

"Bizim yaşamamız her gün daha da zorlaşıyor," diyordu Jakop Marx, sözüne ara verip sık sık nefes alarak.

"Heinrich, hep senin haklı olduğunu düşünürüm, Yahudi dininin ağır vecibelerini yerine getirmeyi reddettiğin için. Aileni böyle kötü şartlarda yaşamaya zorlamamış olmanı anlamamak mümkün değil. Tanrı birdir ve önemli olan, ona şöyle veya böyle hizmet etmektir. Yaşadığımız şu aydınlanma çağında her insan önyargılarını yenmelidir. Bizim neslimizden hiç kimse seni bu konuda yargılayamaz," dedi neşeli Babetta elişini çıkarıp Sophie'nin yanına yerleşerek.

"Bir bu eksikti," diye bağırdı Jakop Marx surat asarak.

"Kim yargılayabilir ki onu? Günümüzde kendi dinini terk edip başka dine geçen Yahudi sayısı korkunç rakamlara ulaştı."

"Burada başka bir din söz konusu değil," dedi Heinrich Marx sinirlenerek ve onları dinleyen Karl'ı hafifçe kapıya doğru itti.

Yemek hazırdı.

*
* *

Çocuklarını vaftiz ettireli on yıl olmuştu. Töreni ordunun rahibi Mühlenhof gerçekleştirmişti. Mühlenhof, aynı zamanda şehrin başrahibiydi. Heinrich gibi, Rousseau ve Voltaire'in öğrencisi olan biri için, Yehova ve İsa arasında hiçbir fark yoktu. Bir filozof beynine sahip olan Heinrich, her iki dine de aynı ölçüde yabancıydı. Hıristiyan değildi, çünkü İsa'ya inanmıyordu; Musevi de değildi, çünkü Yehova'ya da inanmıyordu. Ama Heinrich bir Yahudiydi ve işe başlayabilmek için vaftiz belgesine ihtiyacı vardı. Ailenin diğer üyelerinin vaftiz edilmesi yedi yıl sonraya ertelenmişti. Bunun nedeni de Heinrich'in yetmiş yaşındaki annesiydi. Heinrich'in annesi, bir ravin annesi ve bir ravin duluydu. Oğlunun Hıristiyanlığa geçmesine çok üzülen kadın yıllarca gözyaşları dökerek Heinrich'i asla affetmedi. Onun yüzünden Heinrich, çocuklarının vaftizini sürekli ertelemek zorunda kaldı. 1823 yılının mayıs ayında annesi öldüğünde, engel ortadan kalkmıştı. 17 Ağustos 1824 günü, hukuk danışmanının tüm çocukları vaftiz edildi. O zaman Karl altı yaşındaydı. Heinrich Marx'ın birkaç arkadaşı ve meslekdaşı, çocuklarına vaftiz babalığı yaptılar. Herkesten çok, Henriette karşı çıkmıştı bu olaya. İntikamcı Yahudi Tanrısı'nın kendilerini takip edip cezalandıracağından korkuyordu. On beş aylık bir tereddütten sonra, 1825 yılında Bayan Marx yeni dini kabul etti. Eski şüphelerinin inadına, eski Tanrı'dan hesap sorması için, yeni Tanrı'ya sığındı. Bayan Marx koyu bir Hıristiyan olmuştu. Çünkü Henriette dinsiz yaşayamıyordu ve anlamıştı ki aslında kiliseyle sinagog arasındaki fark çok küçüktü.

8

Pazar sabahı kahvaltıdan sonra, Karl, Hollanda'dan gelen dayısını, Trier gezisine çıkardı. Onlara katılan Heinrich Marx, "Aramızda hiç kimse şehrin tarihini Karl kadar iyi bilemez," dedi gururla.

Karl'ın yüzü parladı. Babasıyla yaptığı şehir gezintileri en büyük zevklerinden biriydi. Baba ile oğul arasında derin bir sevgi ve dostluk vardı.

"Şemsiye almayı unutmayın. Havanın böyle iyi görünmesi hayra alamet değil," diye öğüt verdi bahçede nergis ve leylak toplayan Sophie.

Hava gereğinden fazla, hatta şüphe uyandıracak kadar açıktı. Her taraftan tepelerle desteklenen gökyüzü, porselen bir tabağa benziyordu. Üzerinde de, karıştırılmış kaymak parçaları gibi bulutlar vardı. Hava sakin ve boğucuydu. Meşe ve çam ağaçlarıyla çevrili küçük kasabanın yaz pazarları, her zaman neşeli ve serin olurdu. Güzel giyinmiş zengin kasabalılar birbirlerine gülücükler dağıtıp reveranslar yaparak merkez sokağı olan Simenonstrasse'de dolaşırlardı. Heinrich Marx da arkadaşlarına ve ailelerine selam veriyordu. Karşıdan Hamacher göründü. Yapmacıklığıyla ve parlak kadife takım elbisesiyle çok dikkat çekiciydi. Dağınık Töton kafasının üzerindeki şapka sürekli düşüyordu. Belli ki kiliseden dönüyordu. Önemli bir insan havalarında yürüyor ve zevkten dört köşe oluyordu.

Hukuk danışmanı, eski bir dükkânın yanında, heykel ve Latince yazıların önünde, hararetli hararetli konuşan bir ikiliyle karşılaştı. Köln'den yeni gelen Schlag, Avukat Lenz'e izlenimlerini anlatıyordu. Arkalarından şemsiyelerini ortak bir ritmle sallayan eşleri geliyordu.

"Tiyatrodan daha çok şey beklememiz gerekiyor," diye bağırıyordu Bayan Schlag, yüksek sesiyle kocasının ve yanlarında ilerleyen at arabasının sesini bastırarak. Zaten bir o kadar ses de elbisesinden çıkıyordu.

"Aktristler, sahnede Tanrıya dua ederken seyirciler arasındaki genç beylere göz atmayı bıraktıklarında ve piyesler daha büyük bir özenle, özellikle ahlâki piyesler seçilmeye başlandığında, ancak o zaman kızlarımızın da izleyebileceği ve onlar için de yararlı bir tiyatro oluşabilir."

Bayan Lenz, melankolik bir yüz ifadesiyle Bayan Schlag'ın söylediklerini onaylıyordu. Heinrich Marx, Karl ve Pressburg, bayanlara selam verip onların yanından geçtiler, 17. yüzyılda yapılmış olan "Üç Kralın Evi"nin çevresini dolaşıp Glockenstrasse'ye çıktılar. Önlerine Yahudi mahallesine giden kapılar çıkıyordu.

"Burada bizim atalarımız, Trier ravinleri yaşıyormuş," dedi Karl, dayısına. "Ninem, sık sık beni çocuklarla birlikte burada gezdirirdi. Dedem Marx Levi, ravin unvanını aldığında burada yaşıyormuş. Frankfurt Main'da oturan Ester Hala diyor ki, Trier gettosundaki Yahudi gelenekleri yok oldu. Bunun nedeni de burada Fransız kanunlarının değil, Alman kanunlarının geçerli olmasıymış."

"Bu doğru," dedi Heinrich. "Orada hâlâ Ortaçağ yaşanıyor. Her gece mahallenin dış kapıları kapanıyor ve Yahudilerin getto dışına çıkmaları yasaklanıyordu. Çünkü, şehrin kaldırımlarında dolaşarak onları kirletebilirlerdi. Avrupa krallarının davetlerini kabul eden Rochilldoff bayları için bu geçerli değil tabii ki..."

Heinrich'in sözü yarım kaldı, karşı kaldırımda bir şey ilgisini çekmişti. Orada, bastonuna yaslanmış Wittenbach, silindir şapkasını gözlerine kadar indirmiş gökyüzünü seyrediyordu. Sokak dar, evler ise yüksekti. Bu yüzden Trier'in tarihçisi ve lisenin müdürü olan Wittenbach'ın hava durumu hakkında bir tahmin yapması, çok zorlaşıyordu.

"Gökyüzü berrak, ama doğudan bulutlar geliyor. Dolayısıyla öğleden sonra bir fırtına gelebilir," diye haber verdi Marxlar'ı görünce. Bay Pressburg'u kendisine takdim ettiler.

"Dostum Karl, misafirinize Porta Nigra'yı göster," dedi ihtiyar Wittenbach, delikanlıya. "O siyah kapılara eskiden Mars kapıları denirmiş ve bir Roma şehri olan Trier'i kuzeyden korurmuş."

Lisenin müdürü, merkez pazara doğru gitmeyi düşünüyordu. Pazar sabahları şehir sakinlerinin yarısı orada dolaşıyordu. Hukuk danışmanı, Wittenbach'tan nazik bir şekilde misafirine şehrin önemli yerlerini gezdirmesini istedi; yerli tarihçi böyle bir teklife asla hayır diyemezdi. Trier tarihi, hayatının en önemli parçasıydı. Wittenbach, kendisini saygıyla dinleyen grubu Porta Nigra'ya

doğru götürdü. Yarı yıkık kuleler, iki kaya gibi ortalarından çifte bir kapıyla birleşmişlerdi. Johann Pressburg, Romalılardan kalan bu tarihi yapıda çekicilik taşıyan bir özellik göremedi. Buraları Goethe'ye de gezdirmiş olan öğretmen, Johann'a bu düşüncesinden dolayı acıyarak baktı.

"Trier çok eskidir," dedi müdür, Marxlar'a dönerek. "Eski bir destanda anlatıldığına göre, Trier, Roma'dan tam bin yıl daha eskidir. Ünlü kırmızı evin üzerinde bu destana ait bir yazı var. Kırmızı ev, Dietrichstrasse'de bulunuyor ve 1664 yılında yapılmış. Karl, bu yazıyı keşfedip, derste sen haber vermiştin bana, şimdi tekrar okur musun?"

"ANTE ROMAM TREVERİS stetit annis mille terecentis. Perstet et aeterna pace fruatur. Amen!" diye okudu Karl yüzünü buruşturarak. Gezinin bir sınava dönüşmesi onu çok kızdırmıştı. Latince bilmeyen dayısına okuduklarını tercüme etti.

"Trier, Roma'dan 1300 yıl kadar daha yaşlı. Hep böyle var olsun ve sonsuza dek barış içinde yaşasın. Amin!"

"Çok güzel söylenmiş: 'Hep böyle var olsun ve barış içerisinde yaşasın sonsuza dek'" diye tekrarladı Wittenbach.

"İki bin yıldır bu şehir yaşıyor. Milattan önce onu kuranlar, ona Colonya Augusta Treverorum adını vermişler," diye devam etti ihtiyar. "Bugün ayaklarımız, atalarımızın izlerini takip ediyor. İki bin yıl geçmiş, belki daha da geçecek, biz öleceğiz. Ama Trier yaşayacak. Size bu söylediklerimi 40 yıl önce Bay Goethe'ye de söylemiştim. İşte şimdi Bay Goethe yok, ben de yok olacağım, küçük Karl da yok olacak. Ama asırlar, eski Porta Nigra kalıntılarını yok edemeyecek. Bay Hollandalı, siz biliyor musunuz ki, dördüncü asırda bu sessiz yerde Roma İmparatoru kalmış ve muhteşemliğiyle ölmeyen şehre taş çıkartıyormuş. Köln, Trier'den üç kez daha küçükmüş o dönemde... Tarihi harekete geçiren güçleri kim bilebilir ki? Daha nice olaylara şahit olacaktır özgür Ren... Eski Trier'i kim yeniden duyuracak dünyaya?" Wittenbach düşüncelere daldı.

"Köln'den daha mı büyükmüş?" diye inanmayan bir ses tonuyla soruyordu Pressburg.

Heinrich Marx, ihtiyarı davet ettiği için kendisine kızmaya başlamıştı. İhtiyarın düşük çenesini düşündükçe, deli oluyordu Heinrich. Trier tarihçisi, grubunu Roma hamamlarının büyük kalıntılara götürdü. Taş yığınlarının arasında sarmaşıklar ve gösterişli kızılcıklar yetişmişti. Pressburg Dayı, yassı bir taşın üzerine otururak, Trier'in zengin tarihine karşılık, kendi şehirleri Nimmwegen'in önemini anlatmaya başladı.

"Bizim şehrimiz de çok önemli," dedi Pressburg, göğsünü kabartarak. "Annenin doğduğu şehir, Julius Sezar tarafından kurulmuş, Karl. Gerçeği söylemek gerekirse, ben eski şeylerle pek fazla ilgilenmem. Çünkü çağdaş bir insan, yaşadığı zamana ayak uydurmayı ancak başarıyor. Bizi, Hollanda tüccarlarını, en fazla ilgilendiren sorun şu: Belçika ile aramızda var olan sorunlara nasıl bir çözüm bulacağız? Ayrılmayı çok istiyorlarsa ayrılsınlar ama yine de Hollanda mallarından satın alsınlar."

Birden, Roma hamamının üzerine yağmur boşandı. Trier sakinleri, şemsiyelerini açtılar. Kimisi de antik hamamın altına saklanmaya çalıştı. İki dakika sonra, güneş, bulutların arkasına gizlendi. Gözyüzü, korkunç gürlemelerle titredi. Havada şimşekler çaktı, sonra bir yerlerden sıcak bir rüzgâr esti. Hava kararardı.

"Wittenbach bu sefer hava tahminini iyi yaptı," diye güldü Heinrich Marx.

Şemsiyesi elinden kaydı ve sekerek su birikintilerine doğru yuvarlandı. Karl onu kurtarmaya koştu. Taşların üzerinden sızan su, çatlak mozaikleri yıkıyor, ağaçlar taze yapraklarını döküyordu.

"Havuzlar su ile doldu. Bize de, tıpkı bu antik şehirde yaşamış insanlar gibi havuzlarda yıkanmaktan başka bir seçenek kalmıyor," diye devam etti Heinrich Marx, şemsiyesini iki taş arasına sıkıştırmaya çalışarak. Gökyüzü taşkın bir şelale gibi çağıldayarak Trier'in verimli topraklarını sulamaya devam ediyordu.

"Kavrayacaksın yıldızların yönünü
Madem ki seni doğa götürüyor,
Duyacaksın yeni doğan göğüsle
Ruhun ruhla nasıl konuştuğunu."

diye başladı Wittenbach, Karl'ı utandırarak.

Müdürünü duymamış gibi yapan Karl, konuyu değiştirmeye çalıştı ve sesini yükselterek hızlı hızlı konuşmaya başladı.

"9. yüzyılda Normanlar, Trier'i ele geçirip halka acımasızca kıymışlar. Bu olaydan sonra şehir, zavallı bir dağ köyüne dönmüş. Mezarlar, yıkıntılar ve savaş külleri, yok olan yüceliğin acı bir anısı olarak kalmış."

"Arkadaş," diye söze karıştı Wittenbach hemen Faust'u unutarak. "Her düşün arkasında, bir eylem vardır."

Johann Pressburg, yine büyük piskoposların şehri nasıl tekrar kurduklarını, onu nasıl ticaret ve dini şölenler merkezine çevirdiklerini, Wittenbach'tan dinlemek zorunda kaldı.

Şehir her yüzyılda sürekli efendi değiştirmiş. Trier, Fransız ve Alman prenslikleri arasında bulunuyormuş. 30 Yıl Savaşları* sırasında şehir sakinleri prenslerinin isteği üzerine ilk olarak Fransa, sonra İspanya, en sonunda da Almanya tarafında yer almış.

"Trier'in tarihi hakkında, son önemli nokta da şehre Fransızların gelmesi," dedi Wittenbach, yağmurun dinip dinmediğini kontrol etmek için başını dışarı uzatarak.

"1794 yılının o ağustos gününü çok iyi hatırlıyorum," dedi Heinrich Marx. "Ben 12 yaşındaydım. Mahalledeki diğer çocuklarla ilerleyen düşman askerlerini görmek için nehre doğru gittik. Yolları açıktı. Fransız askerleri yürüyor ve Marseillaise'i söylüyordu. Trampetçiler şarkıya ritm tutuyorlar ve korkunç sesler çıkarıyorlardı. Şehir sakinleri şeytan veya melekler beklerken, karşılarına iyi kalpli asker üniformalı Fransız köylüleri çıktı. Onlar da, tıpkı bizim Mosel bağcılarımız kadar saf ve temizdi."

---

* *30 Yıl Savaşları*: 1618-48 yıllarında çeşitli Avrupa ülkeleri arasında, toprak anlaşmazlıkları ve hanedan kavgaları gibi nedenlerle çıkan bir dizi savaş –ç.n.

"Büyük günlerdi!" diye inledi Wittenbach. "Bay von Goethe, Trier'e geldiğinde onun önünde Frankileri ve devrimi savunma görevi bana düştü. Jakobenler cesur insanlardı. Ama Robespierre, onları çok fazla uzağa götürdü... Fransız ordusu şehrimize Thermidor'dan sadece iki hafta sonra girdi."

Karl konuşmaya katıldı:

"Jirondenler,* Montagnardlar'ı** eleştirmeyi biliyorlardı ama, benim bildiğim kadarıyla kendileri de başka bir plan oluşturamıyorlardı."

"Civcivlerin kartalları yargılama şansı yoktur. Senin bunları anlaman için daha çok zamana ihtiyacın var. O yüzden bu yüce fikirlerini o zamana sakla," diye tersledi onu Wittenbach.

Trier yağmuru, tıpkı başladığı gibi aniden durdu. Yorgun, şişman gökyüzü beline bir kemer bağladı; gökkuşağı oluşmuştu. Karanlık gölcükler hızla kuruyordu. Kum, sünger gibi emiyordu suyu. Kuşlar neşeyle ötmeye başlamıştı. Fırtınadan şaşkınlaşan yaşlı Trier, silkinip doğruldu. Islak yerlerde ayaklarıyla şapırtılı sesler çıkartarak yürüyen Johann, Heinrich ve Karl, evin yolunu tuttular. Wittenbach aynı tempoda yanlarında yürüyordu. Kavşakta Heinrich Marx, lise müdürünü kolundan tutarak adımlarını yavaşlattı biraz, arkada kalabilmeleri için.

"Oğlumun durumu nasıl okulda?" diye sordu baba.

"Korkunç bir yazı şekli var, bu birincisi; ikincisi, eski diller öğretmeni onun yazılarından şikayetçi. Ben Karl'da çok yanlış ve kendisine zarar verecek alışkanlıklar gördüm. Düşüncelerine gereğinden fazla anlam yüklüyor, kavramların içeriğini araştırıp onlara yan anlamlar katıyor. Bence bu, düşünmeyi bulanıklaştıran en önemli etkenlerden birisi. Not ortalamasının beşi geçeceğini hiç sanmıyorum."

---

* *Jirondenler*: Fransız Devrimi sırasında, Gironde ilinden gelen idealist genç avukatların oluşturduğu uzlaşmaya yatkın cumhuriyetçiler –ç.n.

** *Montagnardlar (Dağlılar)*: Fransız Devrimi sırasında, burjuvazinin radikal kanadını oluşturan Konvansiyon üyeleri –ç.n.

Wittenbach, şaşkın babayı bırakarak bir meyhanenin kapısının arkasında kayboldu. Tarihçinin kuruyan boğazının Mosel şarabına ihtiyacı vardı.

Simenonstrasse'de katedral yakınlarında, Eduard Montini ile karşılaştılar. Montini, zarif takunyalarını ıslatmadan nasıl karşıya geçebileceğini düşünüyordu. Durmadan ayak değiştiriyordu. O gün, her zamankinden daha çok bir leyleğe benziyordu. Rüzgâr, komizölünün uçlarıyla oynuyordu. Karl, saygılı bir ses tonu ile eski öğretmenine seslendi. Montini, dar, koyu renk pantolonu içerisine sıkıştırdığı bacaklarıyla zıplayarak onlara doğru koştu. Çok heyecanlıydı, o yüzden soru sorup cevaplarını vermeyi unuttu.

"Günaydın, günaydın," diye bağırıyordu, cebinden küçük bir kutu çıkararak. "Beyler eminim ki, çağımızın en büyük buluşunu bilmiyorsunuz, değil mi?"

Elindeki küçük çöpü, çıkarmış olduğu kutuya hızla sürttü. Islanan kibrit yanmayı reddediyordu. Montini, ikinci ve üçüncü kez denedi. Heinrich Marx, şemsiyesini sallıyordu sabırsızlıkla; Pressburg her an gülecekmiş gibi bir hal alıyor, Karl ise eski hocasını üzmemek için gözlerini kaçırıyordu. Ama beklenmedik bir anda, onuncu çöp güvensizce tutuşup küçük bir meşale gibi yandı. Karl rahatlayarak nefes aldı.

"Ne düşünüyorsunuz?!" diye bağırıyordu Montini zafer kazanmış gibi. Basit, ekonomik, kullanışlı. İnanın bana, biz en büyük buluşların ve olayların eşiğinde bulunuyoruz."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA UYANIYOR

1

Kilise sokağının sonunda, köşede, üç pencereli bir bina vardır. Bu binanın etrafındaki ek yapılar, eski şehir surlarına kadar uzanır. Binanın içinde "Hessen Evi" adında bir de meyhane bulunur.

Darmstadt'ta oturup da bu meyhaneyi ziyaret etmeyen tek bir kişi bile yoktur. Her Darmstadt'lı mutlaka bu meyhaneye uğramış, bir kadeh şarap veya bir bira içip sahibiyle sohbet etmiştir.

Gürkner, büyük mirasa sahip olmadan çok önce de, şehirde tanınmış bir insandı. Onu, özellikle pazarda satıcılık yapan köylüler çok iyi tanıyorlardı. Bay Hugo Gürkner, bekçi olarak çalışıyordu ve şehir kapısında duruyor; şehre giren arabalardan vergi alıyordu. Yolun üzerindeki zincirin kaldırılması veya kapatılması tamamen onun elindeydi. Bekçi, dededen kalma değer yargılarına çok bağlıydı. Bu bekçi, daha sonra meyhanenin sahibi olmuştu. Uzun bir süre, meyhanenin artık çok eskimiş olan ağır ve çirkin koltuklarını, yeni yüksek koltuklarla değiştirmeye cesaret edememişti ve bununla övünüyordu. Ona göre, Darmstadt sakinleri arasında ince saç örgüsünü kesmeyi başarmış son insan kendisiydi.

Gürkner, politikadan bahsetmeyi çok seviyordu. Ama politika, kafası gibi düz ve parlak olan beyninde, korkunç bir kaos yaratıyordu. Askerlere karşı aşırı bir saygısı vardı ve Napoléon'u çok seviyordu. Her fırsatta da, '30 yılında vatanın kurtuluşu için askerlik yaptığını söylüyordu. İşte o yıllarda bir askeri berber, onu değerli saç örgüsünden ayırmıştı.

Yılların etkisiyle Gürkner'in siyasi düşünceleri de daha karmaşık bir hal alıyordu. Yunan Ayaklanması'nı* sert bir şekilde eleştirmişti, Rus-Türk Savaşı** sırasında ise, meyhanenin duvarına büyük bir saygıyla Sultan Mahmut'un renkli bir portresini asmıştı.

Bir süre sonra, ateşli ateşli Polonya Ayaklanmasını savunuyor ve ayaklananlara tüm kalbiyle başarılar diliyordu. Hatta kendisine, üzerinde Skrjinetzki'nin resmi olan bir pipo bulmuştu.

Kendi kendisiyle çeliştiği konusunda gelen eleştirilere hiç aldırmazdı. Cevap olarak, Yunanlıların aptal ve tembel, Polonyalıların ise zeki ve çalışkan olduklarını söylüyordu. Bunu ispatlamak için de Polonyalı Woyzeck'i, hizmetçi olarak meyhaneye aldı. Woyzeck buraya, Varşova'nın yıkılışından sonra gelmişti.

Gürkner, monarşiye karşı ciddi bir hayranlık beslemesine rağmen, hükümetin yönetim şeklini sürekli eleştiriyor, saraylılarla da dalga geçiyordu.

Büyük Herzog'un hesapsız harcamaları, Gürkner'in konuşmalarında en sık yer alan konuydu. Herzog'a beddualar okuyup küfrediyordu. Meyhane sahibinin bu özellikleri, kendisine liberal görüşlü cesur bir kahraman gözüyle bakılmasını sağlıyordu. Bu sayede de, Kilise sokağının sonunda bulunan meyhaneye bir sürü isyankâr Darmstadt'lı geliyordu. Akşamları buraya sadece 'yavaş' düşünen esnaf değil, üniversite öğrencileri de uğrardı. Darmstadt, özgürlükçü üniversitelilerin yeri olarak kalmıştı.

Gürkner, her zaman en ateşli tartışmaların, en cesur konuşmaların yapıldığı masalara gidiyordu.

Üniversitelilerin çok bilgili olduklarını kabul ediyordu. Genellikle, kenara çekilip onların tartışmalarını sessizce ve dikkatle dinlemeyi tercih ediyordu.

Akşamları, dörtgen salonu, kahverengi pipo dumanı kaplıyordu.

---

* *Yunan Ayaklanması*: Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine karşı 1821'de Mora'da patlayan ve tüm Yunan topraklarına yayılan ayaklanma –ç.n.

** *Rus-Türk Savaşı*: Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında 1828-29 yıllarında geçen savaş –ç.n.

Mutfakta yemeğin hazırlanması, meyhane sahibinin karısı tarafından yönetiliyordu. Margarita, iri, kırmızı yanaklı bir kadındı. Çok iyi bir aileden gelmemesine rağmen, oldukça iyi bir eğitim almıştı. Margarita "Örnek Ev Kadınları" pansiyonunda eğitilmişti. Gürkner, arkadaşlarına karısıyla övünmeyi seviyordu. Onlara, karısının ne kadar mükemmel bir işletmeci, ev hanımı ve aşçı olduğunu anlatırdı.

Margarita, Gürkner'le, ailesini üzmemek için evlenmişti. Şimdi ise tüm düşüncelerini ve sonsuz enerjisini meyhaneye, yani işine harcıyordu. Orada hemen hemen her şeyle, mutfakla, kasayla ilgileniyor ve kocasının, hesapsız cömertliğinden dolayı birilerine parasız ikramda bulunup bulunmadığına dikkat ediyordu.

Bu konuda eşler arasında sık sık tartışma oluyordu. Böyle durumlarda Margarita, tartışmayı kazanmak için çocukları ve onların geleceğini değil, her yılbaşı takvimlerde gördüğü "kara günleri" öne sürerdi. Bu kara günlere örnek olarak da, 1817 yılındaki krizi gösteriyordu. Bu, çok yaygın bir krizdi, gulden değersiz bir meteliğe dönmüş ve ticaretteki durgunluk, birçok insanı iflasa sürüklemişti. Böyle bir dönemde, Margarita'nın babası, sahibi olduğu nakliye şirketini kaybetmişti. Gürknerler'in evinin önünde, o zamandan kalma küçük bir yapı vardı. Şimdi, onu kiraya veriyorlardı. 1833 yılının sonunda, o küçük evi, genç bir terzi olan Johann Stock kiraladı. Gürkner, Stock'u çocukluğundan beri tanıyordu. Stock, her zaman güleryüzlü ve iyimser; Fransız karısı Geneviève ise çalışkan, utangaç ve tatlı bir kadındı. Bu özelliklerinden dolayı Gürknerler, evi onlara kiraya vermekte hiç tereddüt etmediler. Johann Stock, Lyon'u terk edip Almanya yolunu tutmadan önce bir yıldan fazla Paris'te kaldı. Orada "Özgürlük" adını taşıyan bir terzi dükkânında çalıştı. Stock, dükkânda zengin Fransızların düğmelerini, fraklarını, ceketlerini ve hırkalarını dikiyordu. Ona başka iş verilmiyordu. Ama zaten onun hayatındaki en önemli olay, "Alman Halk Birliği" idi. Alman Halk Birliği'nin üyeleri genelde, ülkesini terk etmiş Alman işçilerdi.

En ateşli olaylar sırasında Johann'ın babası koleradan öldü ve kalfa da o zaman Darmstadt'a dönüp karısı ile oraya yerleşmeye karar verdi. İlk başlarda yaşamları, sessiz ve ciddi sorunlar olmadan geçti. Kendilerini çevreleyen hayatı tanıyorlardı. Johann eski ilişkilerini yeniden kuruyor, Geneviève'e şehrin özellikleri hakkında bilgi veriyordu. Karısına, doğup büyüdüğü memleketini anlatıyordu. Tatil günlerinde Johann ve Geneviève, Tanrı Tepesi'ndeki çam ormanına gidiyorlardı. Tepenin altında bir fil sürüsü gibi gri ve kaba bacalar yatıyordu. Alçak kayalar arasında Johann, yaprak ve dallardan kulübe yapıyor, yosun ve otlardan da oturacak yerler hazırlıyordu. Geneviève ise sepetten, mütevazı yemeklerini çıkarıp küçük bir şölen hazırlıyordu. Sıcak yaz gecelerinde, kendi yaptıkları bu evde kalıyorlardı. Sabahları güneş doğduğunda, çiy, onları uyandırıyordu. Stock, bazen de karısını şehrin dışına geziye götürüyordu. Darmstadt'a altı mil kadar uzaktaki Heppenheim'a giden dağ yolunda Frankenstein'a bir mil uzaklıkta yıkık dökük şatolar vardı. Johann, bu şatolar hakkında çocukluğunda dinlediği hikâyeleri, oralarda dolaşırken, şimdi karısına anlatıyordu. Bir leşin üzerinde kanatlarını açmış yırtıcı bir karga gibi karanlık ve acımasız Ortaçağ, kara gölgeleriyle, yeni çağın üzerinde duruyordu. Geneviève, büyük bir ilgiyle kocasının anlattıklarını dinliyordu. Şövalye maceraları, suç işlemiş prenseslere verilen büyük cezalar, başkaldıran köylüler, çok fazla konuşan serserilerin hikâyelerini dinlemeye bayılıyordu. Yıkık kuleler arasında, olağanüstü duyguların ve güzel acıların izlerini arıyordu. Johann ise, karısının bu romantizm tutkusuna gülüyordu. Onun için zamanın kemirdiği bu feodal şatolar, yenilmiş düşmanlardı.

"Bu şatoların her birinde," diyordu Geneviève'e, "korkunç zindanlar vardır. Senin ve benim atalarım işte o zindanlarda çürümüş."

2

Stock'ların küçük evindeki ilk sorun, bir mayıs sabahında, ihtiyar ve sakat postacının getirdiği bir mektupla başladı. Postacının tahta ayağının tıkırtısını duyar duymaz Geneviève, dış kapıya

doğru koştu. Uzun süredir babasından mektup almamıştı. Postacı, branda çantasının içerisinde, üzeri özenle yazılmış büyük zarfı epeyce aradı. Geneviève, bahçeden büyük bir heyecan ve sevinçle geçti; zarfı açmaya cesaret edemiyordu. Sonunda mektubu açtı. Bouvriler'in uzak bir akrabası, babasının başkentteki ipek dokuma işçilerinin başarısız ayaklanmasından hemen sonra gözaltına alındığını yazıyordu. 9 ve 15 Nisan tarihleri arasında Lyon'da bir kargaşa olmuş. Tıpkı 1831 yılında olduğu gibi, işçilerin isteklerine top ateşiyle karşılık verilmiş ve proletarya bir kez daha kıyıma uğramıştı. Bouvri, 16 Nisan'da Croix-Rousse'tan, sahip olduğu küçük işletmeden alınıp götürülmüş ve hapse kapatılmış. Ayaklanmanın liderlerinden biri olarak yargılanacakmış.

"Küçük dokuma işletmeniz sahipsiz kaldı ve o yüzden biz dokuma tezgahlarını sattık. Evi de Broché satın aldı. Broché, şu anda Croix-Rousse'ta, şehrin hiçbir zaman görmediği kadar büyük bir fabrika kuruyor," diyen son satırları okudu Stock.

Geneviève ağlıyordu. Artık Lyon'da, mezarlardan ve babasının canlı olarak gömüldüğü hapishaneden başka hiçbir şey kalmamıştı.

3

Akşamları Stocklar'a, Woyzeck geliyordu. Woyzeck, yalnızlığını ve hayatındaki önemli olayları, birileriyle paylaşma ihtiyacı içindeydi. Geneviève, yorgun bir halde odayı topluyordu. Soğuk ocağın üzerinde yıkadığı tabakları ve bardakları kaldırdı; kumaş parçalarını, yağlı, ter kokulu pantolon ve ceketleri sandığa doldurdu. Masanın üzerindeki iğneleri, makasları, ipleri, düğmeleri topladı; masa örtüsünü serdi. Ağlamaktan şişmiş gözleriyle hep yatağa bakıyordu. Mektup orada, yastığın altındaydı. Açık pencereden, evin önündeki gübrenin kokusuyla birlikte kırmızı at arabalarının katran ve çam kokuları geliyordu. Bunlar meyhaneye uğrayan yolcuların arabalarıydı. Bir yerden uzunca bir at kişnemesi duyuldu.

"Darmstadt, Varşova'ya, Hessen'e, Polonya'ya benzemiyor," dedi Woyzeck.

Büyük bir tutkuyla hatırlıyordu memleketini. Derin bir aşkla bağlandığı bir kadını düşünüyormuş gibi daldı. Yeşil tepelerin üzerinde ıhlamur ve kavak ağaçları hışırdıyor; elma, kiraz ve armut ağaçları çiçek açıyordu. Yassı, mavi bir ay parlıyordu çam ormanının üzerinde. Darmadağın düzlükler, kum tepecikleri, beyaz köy evleri, zengin çiftlikleri. Islık çalınıyor; kar, üzerine basıldıkça gıcırdıyordu. Polonya'nın üzerinde acı ve ritmik bir ses: Çar kırbacı. Siyah parlak Nikolay çizmesi, yeşil ovaları ezmiş, topuğu ise tam ülkenin böğrüne basıyor: Varşova.

"Varşova'da isyan, 1830 yılının Kasım ayında başladı," diye söze başlıyor Woyzeck.

"Lyon Ayaklanması'ndan bir yıl önce," diye düşünüyor Stock. O eylül gecesini, yapışkan çamuru, karanlığı, arı kovanlarına benzeyen evleri ve dokuma işçilerini hatırlıyor.

"Ben Vysotski'nin bölüğünde askerdim. O bana gizli parolayı söyledi ve anlaşmanın sırrını açıkladı. Sonra silah arkadaşlarımı karşıma alıp onlara da açıkladım.

" 'Kardeşler, Rus Çarı'nın manifestosu bizi, Polonya sınırlarının dışına çıkarmak istiyor. Bizden, Belçika ve Fransa özgürlükçülerinin cellatları olmamızı istiyorlar. Biz, bu katillik görevini kabul etmeyeceğiz, Polonya sınırları dışına çıkmayacağız. Yaşasın özgür Polonya.'

Askerleri daha fazla ikna etmeme gerek kalmamıştı. Onlar Çar kırbacını, belki benden de çok sırtlarında hissetmişlerdi. Vysotski ve diğer subaylar yanımıza geldiklerinde biz, harekâta hazırdık. Hükümet ordusuna saldırdık ve diğer kardeşlerimizle birleşip Lazenkovk Ormanı'na doğru yürüdük. Bizi orada üniversiteliler bekleyecekti. Ben Vysotski'nin bölüğüyle Belveder'e, Konstantin'i durdurmaya gittim. Sarayın mermer merdivenlerine tırmandığımızda, artık hava aydınlanmıştı. Çar'ın kardeşinin bürosu ve yatak odası boştu. Konstantin ve Prenses Loviç kaçmışlardı. Sarayın içine girdik. Her yerde apar topar kaçışlarının izi vardı. Korumalarla yapılan küçük çatışmadan sonra sarayı temizlemiştik. 24 saat sonra, tüm Polonya ayaklanmıştı. Ben "Kızıllarla" birlikte gittim.

Biz Kızıllar; Çartoriski gibi zenginler, beyazlar değil, biz temizledik düşmanlardan Varşova'yı. Darbeyi biz Kızıllar yaptık. Darbenin ertesi günü, bizim ordumuz 30 bin askerden oluşuyordu. Bize, Rus, Avusturya ve Prusya topraklarında yaşayan Polonyalılar yardıma geldi. Ben köylü partizan bölüğüne geçtim. Köylülerin tek silahı tırpan ve oraklarıydı. Baharda Bug'a gittik. Ve orada toprağın altını kazarak köstebekler gibi kendimize korunak yaptık. Nasıl unutabilirim ateşlerin çevresinde söylediğimiz şarkıları, konuşmalarımızı. O geceler, o günler nasıl unutulabilir ki?.. Yazın başında, Çar ordusu bize doğru ilerlemeye başladı. Kahramanlarımız bayraklarına ihanet etmediler. Mareşal Dobiç'in tehditleri ve rüşvetleri boşa çıktı. Askerlerin cesareti anlatılacak gibi değildi. Bilir musun Stock, özgürlüğün ne demek olduğunu, özgürlük için verilen savaşın ne demek olduğunu?"

Johann hüzünle gülümsedi. Brotteaux, Lagioter, Croix-Rousse'daki işçi komitesini hatırlamıştı.

"Sen savaşı kaybetmek ne demek, biliyor musun Stock?"

Woyzeck'in sesi çatallaştı. Başını çevirdi. Gözleri dolmuştu. Woyzeck bu hikâyeyi defalarca anlatmıştı. Bazı cümleleri artık ezberlemişti. Kulağında düzgün bir form yaratıyorlardı. Sözcükler parlamış ve donmuşlardı. Oysa duyguları hâlâ alev gibi yanıyor ve onun için bu olaylar, öneminden hiçbir şey kaybetmiyordu.

"6 Eylül 1832 günü," diye devam etti kendisini toparlamış olan isyancı Polonya askeri, "Çar ordusu bize ateş açtı. Ben silahların acı kükremelerini hatırlıyorum. Geriliyorduk, güç kaybetmiştik, hatalı hareket etmiştik ve sayıca düşmandan çok daha azdık. Paskeviç, Kreyn, Golovin ve Ryudiger, bölüklerini Varşova'ya doğru yönlendirmişlerdi."

Woyzeck parmağıyla masanın üzerinde ayaklanmanın planını çizdi. Stock, dikkatle onun hareketlerini izliyordu.

"Burası Volya, Varşova yakınlarında bir köy. Bu köy sarılmıştı. Bizi başkentten, Visla uzaklaştırıyordu."

Woyzeck bir çizgi çizdi. Onu dinleyen Geneviève, anlatanın sesini boğan bir su çarpması duyuyordu.

"Ben, bu köyde General Savonski'nin bölüğündeydim. Vysotski, bölüğüyle bize yardıma geldi. Kazanma şansımız sıfırdı: Kazaklar Volya'ya girdi ve ben, Savonski'nin toprağa düşüşüne tanık oldum. İki arkadaşla birlikte yarı ölü olan Vysotski'yi sarstık ve yaralarını sardık. Kumandan kendine geldiğinde ve askerlerin çıkmazda olduğunu anladığında, çaresizlikten sargılarını söktü. Kahramandı ve Polonya'yı yenilmiş görmek istemiyordu, ölümü çağırıyordu. Varşova'ya ulaştığımızda, şehir teslim olmak üzereydi. Korkak hükümet, sokaklarda ve tüm başkentte çatışmaları engellemeye çalışıyordu. Kurtuluş yoktu, biz yirmi bin Polonya askeriyle birlikte Prusya sınırını geçtik. Askerlerin başında Ribinski vardı. Polonya yenildi. Ben yaşıyorum."

Stock, Woyzeck'i neşelendirmeye çalıştı. Ama Woyzeck hiçbir şey duymuyordu.

"Biz tüm dünyaya dağıldık. Kendimizle birlikte götürdüğümüz tek şey, despotizme karşı kinimiz. O, içimizde yaşıyor ve büyüyor."

"Siz ne yaptınız ki işçiler için?" diye sordu Johann.

Woyzeck düşündü; cevap bulmakta zorlanıyordu.

"İlk önce yurdumuzu kurtarmamız gerekiyordu, sonra da eşitliği sağlayacaktık," dedi kendisi bile buna inanmayarak.

"Belki haklısın. İlk önce Rus çarlarının sömürüsünden, sonra da kendi despotlarınızdan kurtulmanız gerekiyordu. Ama en önemlisi, siz, bedenlerinizle, Fransa ve Belçika devrimlerini korudunuz."

"Evet öyle," diye canlandı Woyzeck.

"Paskeviç, Bukverisla'ya giderken Fransızlar Belçika'ya girdiler, Hollandalıları kovdular ve bağımsızlıklarını kazandılar."

4

Darmstadt'ta her gün sıradandı. Özellikle pazarın bulunduğu semtte olağandışı bir şey olmuyordu hiç. Stock, küçük tüccarların ve fakir zanaatkârların elbiselerini tamir ediyordu. Geneviève,

ona yardım ediyor ve ev işleriyle uğraşıyordu. Zaten ev işleri pek fazla zamanını almıyordu. Yaz günlerinde yemeği ve çamaşırı evin önünde yapıyor ve yıkıyordu. Çünkü yazları, küçük odaları daha da boğucu oluyordu. Geneviève, mangalı dışarı kuruyor ve tahta leğeni dışarı çıkarıyordu. Evin önündeki büyük fıçılara yağmur suyu birikiyordu. Kuyu uzakta, kilisenin önündeki meydandaydı. Stock, pencerenin kenarına oturmuş, çizim ve dikişle ilgileniyordu. Mırıldanarak uzun Hessen türküleri söylüyordu. Geneviève, onu dinliyor ve sevinçle gülümsüyordu. Johann'a karşı duyduğu aşk yok olmamış, tam tersine büyümüştü. Geneviève'in, annesine duyduğu sevgi, kardeşlerine karşı hissettikleri, hatta Lyon sevgisi bile Johann'a olan sevgisinde cisimleşmişti. Bazen Johann'ın kucağına büzülen genç kadın, kocasının kaba ellerini yanaklarına bastırıp, "Seni babam, annem, kardeşlerim, Lyon, eşim ve dostum gibi seviyorum. Sen bu dünyada sahip olduğum tek şeysin," diyordu.

Küçük işçi; bir erkeğin, bir kadına bu kadar iyi davranacağını hiç düşünmemişti. İhtiyar Bouvri, Catherine'i hiç azarlamazdı; ama karısına karşı davranışlarında garip bir alaycılık vardı. Güçlünün zayıfa karşı hissettiği küçümseme duygusuydu bu. Johann ise karısına böyle davranmıyordu. Ona kendisiyle eşit biri gibi davranıyordu. Geneviève'e güven vermeye çalışıyordu, kendisine inanmasını istiyordu ve korkularını yenmesine yardım ediyordu. Geneviève, Rhône'nın kıyılarında, Dandiye'nin çığlıklarıyla büyümüştü. Sürekli askıntı olan komisyoncular ve fabrika sahipleriyle karşılaşmıştı; insanlardan çok korkuyordu. Korku, omuzlarını düşürmüş ve yürüyüşüne de güvensizlik ve acelecilik vermişti. Geneviève, hep birilerinden destek bekliyor ve kendi gücüne hiç güvenmiyordu. Lyon Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, acıdan başka hiçbir şey beklemiyordu yarından. Rüyalarında sık sık kudurmuş askerler, acımasız polisler, hapisler ve top namluları görüyordu. Annesinin kurşunlanmış başını görüyordu. Siyah bayraklıların üzerinden kan akıyordu ve "Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek!" sloganı yazıyordu.

Korkunç, canlı kâbuslar!

Onun için en büyük cesaret, kocasından korkularını gizleyip ona seçtiği yolda engel olmamaya çalışmaktı. Johann, çok duygusal biriydi. Karısının çektiği ıstırapların ve kendisiyle hesaplaşmasının farkındaydı. Karısına bundan dolayı saygı duyuyordu. Geneviève'in güvenini Stock dışında kazanabilen tek insan, Margarita Gürkner'di. İki kadın, saatlerce bahçede sohbet ediyorlardı. Sık sık çamaşır leğenlerinin başında sorunlarını ve düşüncelerini paylaşıyorlardı.

5

1829 yılında, Hessen Prensliği'nin de bir anayasası oldu. Bohem hayatı sürdüren I. Ludwig, kanlı isyanlardan sonra, vergi ödemeyi reddedenlere taviz verip bir kanun imzalanmasını sağladı. Kanun, soyluların birinci meclisi ile ikinci meclis arasındaki ilişkileri düzenliyordu. İkinci meclis, halk meclisiydi. Halk meclisi derken kastedilen, orta sınıfın temsilcileriydi. En fakir şehirliler ve küçük zanaatkârlar, köylüler meclise giremiyorlardı. Herzog'un hazırladığı anayasa, Metternich'in kurnaz tavsiyeleriyle doluydu. Darmstadt yöneticilerinin, köylülerden ve işçilerden topladıkları vergileri istedikleri gibi harcamalarını da engellemiyordu. Köylüler, feodal uygulamalar ve ağır vergiler altında eziliyorlardı. Almanya'nın hiçbir köşesinde vergiler, Hessen Prensliği'ndeki kadar ağır ve ezici değildi. Kelle başına 6 gulden ve 12 keutzer düşüyordu. Bu da, bir köylünün, bütün bir yıl içerisinde kazanabileceği miktarın tümüydü. I. Ludwig, israfçılıkta babasını da geçmişti. Tahta çıkışı şerefine yapılan törenlerin masrafı, 100 bin guldeni aşıyordu. Ama, pisboğaz monarka bu da yetmedi. Eski Darmstadt Şatosu, Paris ve Viyana bolluğuna alışmış monarka küçük geldi. Üzerinde o kadar büyük sorumluluklar, çözülecek yığınla sorun varken, Ludwig, yeni bir şato yapmaya başladı. İkinci meclis, yani halk meclisi buna karşı çıktı. Bu arada Paris'te bir ihtilal yapıldı ve X. Charles tahttan düşürüldü. Çöken tahtın gümbürtüsü Avrupa'yı uyandırdı. Uykulu Alman prenslikleri de heyecanlandı. 1830 yılının eylül ayında, Yukarı Hessen'de isyan patlak verdi. Köylüler, özgürlük ve eşitlik sloganlarıyla trampet seslerini boğarak, köy köy dolaşıyorlardı. Bit-

kindiler; çıplak ayakları, yamalı donları ve bozarmış gömlekleriyle kısa aralıklarla yürüyorlardı. Rüzgâr, dağınık sakalları ve saçlarıyla oynuyordu. Yanık tenli, hüzünlü yüzlerine toz yapışıyordu. İsyancıların safları, sürekli genişliyordu. Her köy evi, kendi gönüllülerini veriyordu. Köylülerin arkasından gerekli iaşe ve malzemeler arabalarla getiriliyordu. Köylüler, Darmstadt prensinin yanına, özgürlük ve eşitlik istemeye gidiyorlardı. Yolda, sayısız feodal çiftliklere rastlıyorlardı. Yukarı Hessen'de bu tür çiftlikler çok boldu. Zenginler, ürkmüş hayvanlar gibi rahat deliklerine kaçışıyorlardı. İsyancılar kinlerini sadece feodallerin evlerine değil, satılmış hâkimler ve kaba prens vassallarının üzerine de kusuyorlar; onların çiftliklerini yakıyorlardı. Köylülerin Darmstadt'a geldiği haberi, şehirde panik yarattı. Şatoda, kaçış planı hazırlanıyordu. Kongre üyeleri ve dış ülkelerin temsilcileri de olayların akışını korkuyla izliyorlardı. Metternich, heyecanla küçük prensliği izliyordu. Kuryeleri, hiç yorulmadan Almanya topraklarında haber taşıyorlardı. İsyancılar hiçbir engelle karşılaşmadan, Zedel köyüne yaklaştılar. Orada, onları bir pusu bekliyordu. Üç bölük asker, silahsız kalabalığa doğru yürüdü. Dirgenlerin karşısında kılıçlar vardı. Köylüler, atların ayakları altında eziliyordu. Onları kurşuna diziyor, doğruyor, kesiyor, eziyorlardı. Kalanları ise, korkunç cezalar bekliyordu...

Geneviève'in, kocası için korkuları yersiz değildi. Lyon ve Paris'te tecrübe kazanan Johann Stock, Darmstadt'a gelir gelmez illegal örgütlerle bağlantı kurmuştu. Okuyan gençlerle irtibata geçmeye çalıştı. Çünkü Paris'te, işçiler arasında oldukça fazla sayıda üniversite öğrencisi vardı. Johann bunun önemini anlamıştı. Ama Almanya'da durum hiç de öyle değildi. Elleri kaba bir terzi olarak, dağınık sert saçları, ince ayakları, mütevazı işçi tulumuyla, tüm işçiler gibi üzerindeki ter ve katran kokusuyla, Johann Stock'un, "özgürlükçü" üniversitelilere yaklaşması kadar zor bir şey yoktu. Üniversitelilerin özgürlük savaşları, onların hizmetçilerinin elbiselerini diken bir zanaatkârı yanlarına kabul edecek kadar ciddi değildi. Bu sarışın işçi, teoriyi, Saint-Simon'u ve birçok teorisyeni, kendini beğenmiş tüccar ve memur çocuklarından daha iyi biliyordu. Ama o üniversiteliler, şarap fıçılarının başında, Darmstadt

meyhanelerinde Metternich'e küfür etmeyi daha onurlu buluyorlardı. Bunu anlayan Stock, başını, geveze devrimcilerden başka yöne çevirdi. Bu devrimciler zamanlarını düello, partiler, bilim ve devrim sloganları arasında geçiriyorlardı. Johann, diğer zanaatkârlarla ilişki kurdu. Bilgileri ve tecrübesiyle onlardan üstündü, ama ortak bir dilleri vardı: Emek. Onlara Fransa'daki olayları anlatıyordu. Terzinin en iyi arkadaşı, Polonyalı olmuştu.

6

Mayısın sonlarında mahalleye yeni bir kiracı geldi. Bir oda kiraladı ve orada en azından iki üç hafta kalacağını söyledi. Margarita, Geneviève'e, gelen yakışıklının büyük bir olasılıkla nişanlı olduğunu söyledi. Delikanlının odasındaki tek süs, masanın üzerindeki tebessüm eden bir kız resmiydi. Ev sahibesi, bir de genç adamın büyük bir olasılıkla Hessen doğumlu olduğunu söyledi; konuşmasında Hessen aksanı vardı. Stock, yeni kiracıyı bahçede gördü ve karısına gösterdi.

"Süslü!" dedi Geneviève. Genç adam yuvarlak, pembe yüzüyle, altın ve yumuşak çocuksu bukleleriyle bir kadın güzelliğindeydi.

"Hüzünlü şairin biridir," dedi terzi alaycı bir sesle.

Sadece Woyzeck, ilk gördüğü andan itibaren genç adamla ilgilenmeye başladı. Yabancının kadınsı güzelliği onu itmedi. Kadınsı dudaklarında, eşyaların üzerinde dolaşan bakışlarında, Woyzeck, garip bir derinlik, güç ve ilginç bir düşünce tarzı yakalıyordu. Yeni kiracı ve hizmetçi Woyzeck arasında sohbet başladı. Woyzeck, birer bardak kahve ve lamba getirdi. Kiracı, divanın üzerinde yatıyordu. Geniş alnının üzerinde ıslak, beyaz bir bez vardı. Başağrısı, çalışmasını engelliyordu. Masanın ve tüm sandalyelerin üzerinde, yazılarla dolu sayfalar ve açık kitaplar duruyordu.

"İsminiz nedir?" diye sordu hasta, yorgun gözlerini açarak.

Woyzeck ismini söyledi.

"Herhalde bir soyadınız da vardır," diye hafifçe gülümsedi delikanlı.

Polonyalı şaşırdı. Şimdiye kadar hiç kimse ona böyle bir soru sormamıştı. Herkes ona Gürkner'in hizmetçisi Woyzeck diyordu.

"Krasinski," diye cevap verdi.

"Georg Büchner," diye tanıttı kendisini delikanlı ve başındaki bezi indirip şakaklarını ovdu.

"Beynimdeki korkunç ağrı geçti. Kışın geçirdiğim ağır bir hastalıktan sonra, sık sık kafamda böyle şeytani ağrılar oluyor," dedi ve divana yaslandı.

"Oturun Krasinski, Polonyalı mısınız?" Büchner'in yanakları doğal rengine kavuşmuştu. Gözleri, o itici durgunluğunu kaybetmeye başlamıştı. Daha beş dakika geçmeden, Woyzeck, yeni gelen genç adamla arkadaşça sohbet ediyordu. Büchner, General Ramorino'yu tanıyordu ama bu "kahraman"la dalga geçiyordu. Ramorino bir zamanlar güzel şeyler yapmıştı. Ama şimdi Polonya'nın yeni durumuyla hiç ilgilenmiyordu. Woyzeck, yeni arkadaşının hızla akan düşüncelerini takip edemiyordu. Büchner, Fransa'nın Temmuz Devrimi hakkında da alaylı şakalar yapıyordu:

"Devrimin tamamı aptal bir komediydi. Kral ve meclis yönetiyor, halk ise alkışlıyor."

Margarita'nın cıyaklamaları duyulmasaydı, konuşmanın çok uzun sürme ihtimali vardı. Haykırışlar onları kendine getirdi.

"Şehirde arkadaşlarınız var mı?" diye sordu Büchner gitmeye hazırlanan Woyzeck'e. Büchner, ev sahibinin siyasi görüşleri ve güvenilir bir insan olup olmadığı hakkında bilgi topladı. Polonyalı, Gürkner'i övdü ama yine de ona aptal dedi ve kiracıya, kendisini Stock'la tanıştıracağına söz verdi.

"Terzinin yanına ben kendim gitsem daha iyi olur, şimdi hatırladım, onunla bir işim var," dedi Büchner.

7

Bay Gürkner yeni kiracısından çok memnundu.

"Bu delikanlı iyi birine benziyor, çok sessiz ve mütevazı. Tıpkı bir kız gibi. Büyük bir olasılıkla rahip veya şair olmaya hazırlanıyor. Belki de ahlâk kitabı yazıyordur. Çok iyi bir kiracı ama, oğlumun

böyle biri olmasını istemem. Çünkü o zaman dünya dolandırıcılar, şerefsizler ve despotlar için bir cennet olur. Onların önünü kesecek hiç kimse kalmaz," diyordu Gürkner karısına.

"Çok sessiz, belki de numara yapıyordur," diye cevap veriyordu Margarita.

Johann Stock, pencereye sırtını dönüp bütün gün yazı yazan Büchner'den hoşlanmamıştı.

Woyzeck'in Büchner'i savunması da boşa gitti.

"Üniversiteli Almanları tanıyorum, onlar bizden tiksiniyor. Bir işçinin onlarla işi yoktur," diyordu Johann.

Polonyalı ısrar ediyordu.

"Stock, sen er veya geç bu söylediklerinden utanacaksın."

İki hafta sonra Gürkner, büyük bir sevinçle kiracısının yanına iki arkadaşının geldiği haberini verdi.

"Evinin tek bir köşesi bile boş kalmayacak," diye övünüyordu komşularına.

Büchner'in arkadaşlarından birisi August Beker'di. Beker, kısa boylu, dolgun, kızıl saçlıydı. Güneş ışınları dağınık saçlarına, karmakarışık sakalına ateş rengi veriyordu. Alnına düşen saçların altında ise, korkak bakışlı iki mavi göz vardı. Açlığa karşı verdiği sürekli savaş, büyük yüzünde garip bir ifade bırakmıştı. Kıyafeti de yüzü kadar sıradışıydı. Kafasında küçük bir şapka vardı. Havanın sıcaklığına rağmen boynuna rengarenk bir fular dolamıştı. Bluzunun kollarında, dirseklerin olduğu yerde birer yama göze çarpıyordu. Yıpranmış dar pantalonu, yırtık çizmeleri vardı. Çoban değneğinden hiçbir zaman ayrılmıyordu. Bu değnek, Darmstadt köpeklerinde müthiş bir rahatsızlık yaratıyordu. Darmstadt sakinleri ise değneğe kuşkuyla bakıyorlardı. İkinci yeni kiracı, çok daha farklı görünüyordu.

İkinci kiracı Doktor Friedrich Weidig, Obergleen köy okulunun müdürüydü. Friedrich aynı zamanda bir papazdı. Düzgün giyimli, sakin yüzlü, kırk yaşlarında bir adamdı. Diğer iki kiracıyla arasındaki büyük yaş farkına rağmen onlarla yaşıtmış gibi davranıyordu.

Gürkner, yeni kiracısının tam bir İncil uzmanı olduğu düşüncesindeydi. Margarita, papazı sık sık mutfağa çağırıp ona, kocasının hesapsız harcamalarından yakınıyordu.

Margarita, kibarlığından, olgunluğundan ve dinleme yeteneğinden dolayı, papaza sonsuz saygı duyuyordu. Weidig, geldikten hemen sonra Büchner'le birlikte, Stock'u ziyaret etmeye karar verdi.

"En küçük bir devrim kıvılcımını bile değerlendirmek gerek. Yangını ancak milyonlarca kıvılcım oluşturabilir. Yani bizim her aleve ihtiyacımız var. Senin hatan, Georg, çok fazla düşünmekte. İnsana ihtiyacımız var. Üç insanın bir araya gelip aynı düşünceleri paylaşması bile küçük bir örgütün kurulması demektir. Bu örgüt, küçük de olsa çok güçlü olabilir." Georg karşı çıkmıyordu. Tıpkı Weidig gibi, o da sempatizan kazanıp "insan haklarını koruma komitesi" kurmak istiyordu. Bu komitenin hedefi de cumhuriyet olmalıdır, diye düşünüyordu.

Weidig ve Büchner, bir elbiseyi tamir ettirme bahanesiyle, sabah, Stock'a gittiler.

Johann, "şair" dediği Büchner'i ilk defa bu kadar yakından görüyordu. Bundan da müthiş bir rahatsızlık duydu. Büchner'in delici bakışları canını sıkmıştı.

Sohbet uzun süre gergin kaldı. Stock, kendisini sorgudaymış gibi hissediyordu. Onlara Lyon Ayaklanması'nda yer aldığını söyleyince Büchner'in bitkin yüzünde, memnun olduğunu belirten bir gülümseme belirdi.

Ama Weidig, Johann'ın kendi hakkında anlattıklarıyla yetinmiyor, ona sorular sorarak hikâyenin doğruluğunu kontrol ediyordu.

Stock, misafirlerin garip davranışlarından rahatsız olmuş, getirdikleri elbiseyi sıkıyordu ellerinde.

Weidig ve Büchner, Lyon ayaklanmaları hakkında birçok şey biliyorlar ve Alman Komitesi'nin birçok liderini de yakından tanıyorlardı. Johann, sonunda dayanamayıp birkaç Fransız arkadaşının ismini söyledi ve çatışmalarla ilgili özel ayrıntıları anlattı. Misafirler ancak o zaman dostça ellerini uzattılar.

Gerginlik bir anda yok oldu.

"Stock, sizinle karşılaştığımız için çok mutluyuz. Bizim hedeflerimiz aynı; penslerin, tüm despotların hakimiyetine son vermek, sonra da özgürlük. Öyle değil mi?" dedi Weidig.

"Eşitliği söylemeyi unuttunuz," dedi Johann.

"Cumhuriyeti de," diye ekledi Büchner.

"Siz kimin çıkarları için istiyorsunuz bu devrimi?" diye sertçe sordu Stock.

Büchner bu soruyu onaylayarak baş salladı.

"İlk önce normal politik bir darbe gerçekleştireceğiz, öteki şeyleri de daha sonra yapacağız," diye cevap verdi papaz, titrek bir sesle.

Büchner güldü.

"Siz asla akıllanmayacaksınız, Friedrich. Frankfurt Ayaklanması'nın* başarısızlığı bile sizi akıllandıramadı. Aslında tartışmaya gerek yok ihtiyar. Şimdilik birlikte yürümek zorundayız."

İçeri giren Geneviève, Stock'un gitmeye hazırlanan misafirlerle heyecanlı bir şekilde sohbet ettiğini gördü. Johann'ın yüzü alev alev yanıyordu. Karısına doğru koştu ve kabaca omuzlarını sıktı.

"Sonunda aradığım insanları buldum. Yaşamaya başlayabilirim." Geneviève'e, gülümsemek ve gözyaşlarını gizlemekten başka bir şey kalmıyordu.

8

Stock ve Woyzeck, devrimci papazdan, Georg Büchner'in hikayesini öğrendiler.

"Babası Hessen Prensliği'nin tıp danışmanlığına kadar yükselen bir köylüydü," diye anlatıyordu Weidig. "Bu şansını da yeteneğine veya iradesine değil, Fransızların istilasına borçluydu. Fransız kanunları, okumuş ama halktan bir insanın sarayda önemli bir

* *Frankfurt Ayaklanması*: 1830'da bir grup militan öğrencinin Frankfurt am Main kentini ele geçirip, Federal Meclis'i dağıtarak, bir Alman cumhuriyeti ilan edip, sonuçta başarısızlığa uğradıkları bir ayaklanma –ç.n.

göreve gelmesini sağladı. Aslında bir süre sonra baba Büchner, köylü atalarına ve kendisine şans tanıyan Fransız Devrimi'ne ihanet edip katı bir monarşist olmuştur."

Georg için radikal düşüncelere sahip çıkmak hiç de kolay olmamış, uzun süre baba evinde susmak zorunda kalmıştı.

"Görüyor musun, Stock? Delikanlı çok sağlam. İnançları için sadece tüm dünyayla değil, ailesiyle de savaşmak zorunda kalmış," diye söze karıştı Woyzeck.

Büchner'i savunmak için fırsat yakalamıştı.

"Annesi neciymiş?" diye sordu Woyzeck.

Bayan Büchner, boş zamanlarını müziğe, şiire ve aptal hayallere veren romantizm düşkünü bir kadınmış.

Ateist kocasının tam tersine, Tanrıya inanırmış.

Küçük Georg, annesiyle birlikte, sık sık oturdukları Godelau köyünün dışına çıkıp dolaşırmış. Annesi ona, "zavallı kız", her tarafı düşmanlarla sarılı "Almanya" hakkında melankolik şarkılar söylermiş. Annesiyle birlikte Schiller'in kitaplarını okurlarmış. Babası ise oğlunun kafasına monarşinin prensiplerini sokmaya çalışır, karısının, oğulları üzerinde yaratacağı dini etkiye karşı savaşırmış. Georg'a anatomi ve doğa bilimleri dersleri verirmiş.

Babanın büyük çalışma odasındaki dolapta, camların arkasında sarı insan iskeletleri varmış. Korkunç kemik yüzler, bu yüzlerdeki delikler ve çıplak çeneler, çocuğun rüyalarına giriyormuş.

Weidig bir an için susup Georg'un ailesini düşündü.

"Büchner halkın acılarını kitaplardan mı öğrenmiş?" diye sordu Stock alaycı bir sesle.

"Bildiğim kadarıyla, kitaplardan öğrenmemiş," diye cevap verdi Weidig.

"Evden kaçarak köylülere sığınmış. Bana, sık sık köylülerle birlikte yaşarken gördüklerini anlatır, onları asla unutamayacağını söylerdi. Köylülerin yoksulluğu, annesinin dualarından duyduğu tüm cehennemlerden daha korkunçmuş."

Georg, basık, duman dolu, acı gübre kokulu evlerde boğuluyormuş bazen. Evden çok kulübeye benzeyen köylülerin yaşadıkları yerde, insanlar ve hayvanlar birlikte uyuyorlarmış. Köylülere yardım etmeye çalışması pek bir işe yaramıyormuş. Taşlı toprak, zenginler kadar cimriymiş. Paslı çapalar Büchner'in ellerini yaralamış. Onunla yaşıt köylü çocukları sokaklarda yarı çıplak dolaşmak zorundaymış. Çocukların her tarafı bit yeniği içerisindeymiş. Her zaman da açmışlar. Eğer babasının çiftliğinde yaşamamış olsaymış, gördüğü köylü yaşamının korkunçluğunu anlamayacakmış. Her şeyden mahrum yaşayan köylüler, tüyler ürpertici koşulları paylaşıyorlarmış. Köy, bey oğlu için çok iyi bir okul olmuş.

"Köylünün vücudu nasır, teri ise zenginlerin sofralarında tuz," derdi Büchner sık sık Godelau köyünü hatırladıkça.

9

Oyun henüz başlamamıştı. Ama tiyatro ağzına kadar doluydu. Georg, annesinin arkadaşı olan Bayan Schloss'un locasına geçti.

Locada oturan iki genç kız, yapmacık bir samimiyetle selamına cevap verdiler ve yüksek sesle, görgüsüz kalabalık hakkında konuşmaya başladılar. Bayan Schloss, Georg'a yanındaki koltuğu gösterdi ve diğer locaları incelemeye devam etti.

Büchner, frakının eteklerini toplayarak oturdu. Eskiden sık sık geldiği bu tiyatroda hiçbir şey değişmemişti. Avam salonunun iki ucundaki gri Schiller ve Mozart heykelleri bile hâlâ yerindeydi. Salon eski loşluğunu koruyordu.

Fransızları taklit eden seyirciler, oyun başlamadan önce ve perde aralarında şapkalarıyla oturuyorlardı.

Georg, salonda Weidig'i gördü. Weidig ve birkaç üniversiteli arkadaşla birlikte tiyatroda buluşmaya karar vermişlerdi. Üniversiteli öğrenciler altın düğmeli süslü elbiseler giymişlerdi. Kemerlerinde ise birer kılıç vardı. Bayan Schloss eleştirel incelemesini bitirdi ve dürbününü bıraktı. Yanındaki genç adamı sohbete çekmeye çalıştı. Pörsümüş yüzlü, yaşlı bir kadındı Bayan Schloss.

"Georg, sen bizim tiyatronun en etkileyici, en muhteşem dönemine yetişemedin. Bir zamanlar, burada annenle ikimiz ne gözyaşları dökmüştük. Toprağı bol olsun, prens, kendisi hazırlıyordu orkestrayı ve şarkıcıları. Orkestra şefi, yüzlerce çalışmadan sonra kemancıları deli edip mükemmelliği yakalıyordu... Lessing, Shakespeare ve Calderón'un oyunlarının sahneye konulduğu günleri hatırlıyorum da, her şey muhteşemdi. Fischer ve Grüner, sahnede yarışıyorlardı. Annenle biz Grüner'i tercih ediyorduk. Onun 'Valenştayn'ı, 'Brut'u, 'Fiyasko'su, salondaki seyircileri deli etmişti. Aktörler de günümüzün aktörleri gibi değildi. Teresa Grüner'in on yıl önce oynadığı oyunu, bugün Louise'nın oynayabileceğini hiç sanmıyorum."

Yaşlı bayanın konuşmaları Georg'un bir kulağından girip öbür kulağından çıkıyordu. En sonunda perdenin açıldığını gören yaşlı kadın sustu. Sahnede önü açık, hırkalı bir ihtiyar, elinde viyolonsel tutuyordu. Karşısında sakince kahve içen bir kadına da, kızlarının namusunun tehlikede olduğunu anlatıyordu.

"Ailemizin namusu kirlenme tehlikesiyle karşı karşıya!" diye bağırıyordu müzisyen. Birinci perdede duygusal çatışma, yavaş yavaş olgunlaşıyordu.

"Ne olur, bana acıyın... Kontesi sevemem," diye yalvarıyordu Binbaşı Ferdinand, babası Başkan von Valter'e. Büchner oyuna dalmıştı. Dramın kahramanı Minna Jaegle rolünde, Louise oynuyordu. Büchner, nişanlısını mütevazı Protestan evinde görüyordu. Birden içinden tiyatrodan hemen çıkıp ilk arabayla Strasbourg'a gitmek geldi.

"Evet, onun yanına gideceğim ve her şeyi anlatacağım," diye bitirdi monoloğunu Ferdinand titrek bir sesle. Sahne, tozlu, kadife perdenin arkasına saklandı.

Büchner yerinden fırladı. Kapıda Weidig'le karşılaştı. Papaz esniyordu. Aktörlerin abartılı, duygusal oyunları hakkında birkaç zararsız şaka yaptı. Papaz, Schiller'in dramını eskimiş buluyordu. Büchner kendisini zor tuttu. Minna Jaegle'nin yüzü kayboldu.

Weidig ve Georg'un yanına birkaç üniversiteli yaklaştı.

Ciddi ve gizli konuşmalar, bu kalabalık tiyatroda yapılamayacağı için, hemen Gürkner'in meyhanesine gitme kararı alındı.

Oyunun sonunu beklemediler. Meyhanenin, duvardaki Ren leylaklarının karşısına düşen bir köşesinde, ahşap bir masanın çevresinde, puro dumanları arasında konuşmalar başladı. "İnsan Hakları Komitesi" üyelerinin karşısında, kendilerini komünist olarak niteleyen üniversite öğrencileri vardı.

Meyhanenin sahibi bol bol şarap getiriyordu. Şarap, gençlerin dillerini çözdü. Weidig ilk konuşmayı yaptı; "İnsan Hakları Komitesi"nin hedeflerinden bahsetti.

"Bugünkü hükümeti Tanrı seçmedi. Yalancıların allahı seçti. Ama karanlığın saltanatı yıkılacaktır. Çok yakında Almanya yeniden doğacaktır. Özgür halk tarafından seçilmiş bir yeni yönetimle doğacaktır." Papaz sakin bir şekilde konuşuyordu. Siyah ceketinin düz yakası, narin, pembe yüzüne dokunuyordu.

"Biz, siz üniversiteliler olmadan, Almanya topraklarına özgürlük tohumlarını ekemeyiz. Çok uç fikirleriniz olsa da, sizin gibi okumuş insanlara ihtiyacımız var. Cumhuriyete giden yol, gerçek, anayasal Protestan monarşisinden geçiyor. Tüm imkânlar sonuna kadar kullanılmalıdır."

Büchner, yabancı grupların karşısında tartışmayacağına söz vermesine rağmen dayanamadı ve Weidig'in söylediklerine karşı çıktı.

"Bu doğru değil Weidig. 'Anayasacıların' bize yardım etmesini beklemek çok aptalca bir şey," dedi Büchner ve yumruğunu masaya vurdu. Üzerine yürüyen düşüncelerden kurtulmaya çalışıyordu. Masadaki birkaç bardak devrildi.

"Zengin liberaller, ancak kendi çıkarları doğrultusundaki bir özgürlüğe izin verirler. Onlar, devrim istemiyorlar ki. Çünkü devrim, onların unvanlarını, zenginliklerini yok eder. Aslında devrim, bir güç sorunudur. Süngüye süngüyle karşı durmazsak, ne kadar yüce ve haklı prensiplere sahip olsak da, zavallıca yenilen biz oluruz. Bunun en iyi ve en yeni örneği Frankfurt devrimcilerinin nisandaki yenilgileri..."

Georg'un yüzü değişmişti. Gözleri kısıldı, kaşları çatıldı. Kaşlarına paralel şekilde alnında beliren çizgiye, kızgın bir düşünce yansıyordu. Yüzü ve ellerinin kasları gerildi. Sesi gittikçe yükseliyordu. Woyzeck, duvarın yanına büzülmüş sessizce dinliyordu.

"Eğer Stock, bu delikanlıyı şu anda görebilseydi, ona ilk gördüğüm andan itibaren niye güvendiğimi anlayabilirdi," diye düşünüyordu Woyzeck.

"Bize özgürlükçü ordu gerekiyor. Bu nedenle halk kitlelerini kendi tarafımıza çekmek zorundayız. Onları kazanmak zorundayız," diye devam etti Georg.

"Ama nasıl!?" diyerek onun sözünü kesti Franz. "Sen bize işçi ve zanaatkârlarla birlikte olmayı mı teklif ediyorsun? Onlar ki, pis işlerinden başka hiçbir şey bilmezler. İşçiler, despotizme karşı savaşmaya kalkışacaklarına otursunlar okuyup yazmayı öğrensinler ilk önce. Fakirler, kendi istekleriyle olmasa bile sosyal gelişimi, ilerlemeyi engelliyorlar..."

"Evet, haklısın. Bizden işçilerle vakit kaybetmemizi istiyorlar," diye bağırdı tıpçı Wilhelm birasını bitirerek. Büchner'in konuşmaları, kıvırcık favorili, süslü, şişman biri olan Wilhelm'i kudurtmuştu. Büchner, öfke dolu bakışlarını karşısındaki üniversitelilerde gezdiriyor, dişlerini sıkıyordu.

"Evet, halk, siyasetin teorik sorunlarıyla ilgilenmiyor," diye başladı Georg kısık bir sesle, kendisini tutmaya çalışarak. "Ama biz bunun nedenini biliyoruz. Seçme hakkına bile sahip olmayan bu insanlar, neden siyasetle ilgilensinler ki? Ağır vergilerin altında ezilen, her gün açlıkla karşı karşıya olan köylüler, nasıl gazete okuyabilirler? Bunu yapabilmek için ne paraları, ne de zamanları var. Okuryazar da değiller. Biraz da aşağıya inin. Gidin o insanların yanına, onlarla kendi dillerinde konuşun, ihtiyaçlarını konuşun; ancak o zaman sizi anlayabilirler. Köylülere, zaten hiçbir anlamı olmayan anayasadan bahsetmeyin. Yoksulluklarını, açlıklarını konuşun ve o zaman onların zaten arkanızda olduğunu göreceksiniz. Çünkü onları artık kazanmış olacaksınız."

Papaz Weidig bunları onaylamıyordu. Üniversite öğrencileri birden ayağa kalktılar. Gitmeye hazırlanıyorlardı.

Franz, deri eldivenlerini giydi.

"Büchner, seninle ve adamlarınla konuşacak hiçbir şeyimiz yok," dedi ve küçümseyici bir tavırla eğilerek; "Bizim için alfabe kadar basit olan gerçekleri, bu halk yüz yıl sonra bile anlayamaz. Biz ideallerimiz için, özgürlük için hayatımızı vermeye hazırız, ama geri zekâlı proleterlerle kaybedecek zamanımız yok. Halk, kahramanların arkasından yürüyecektir. Darbeyi yaptığımızda biz zaten kahraman olacağız. O zaman yoksullar bize el uzatacak, biz de yardım edeceğiz," dedi. Üniversiteliler hep birlikte kapıya doğru yürüdüler.

"Ana kuzuları! Patrisyenler!"* dedi aniden Beker, dişlerinin arasından. "Sizi dinlerken Danton'un kemikleri sızlıyor sinirden. Düşük çeneli boş kafalılar, siz kendinizi ateşe atmaya hazırsınız ama, eğer ateş içki bardağının üzerinde yanıyorsa."

Franz, kendini gülmeye zorlayarak yüzüne sırıtkan bir ifade verdi ve sinirden mosmor kesilen August'a döndü:

"Sen şu anda sadece bize değil, tüm Darmstadt üniversitelilerine hakaret etmiş bulunuyorsun. Ben seni affetsem de, onlar affetmezler. Size, hareketlerinizin bir Alman üniversite öğrencisine değil, daha çok cahil bir baca temizleyicisine benzediğini söylemek zorundayım." Franz, bu konuşmasını yaparken bir ayağını ileri atmış, pardösüsünü de geriye doğru sarkıtmıştı.

Beker, bir masayı devirerek kendisine hakaret edenin üstüne atladı. Aniden, tüm üniversiteliler, emir verilmiş gibi kılıçlarını çektiler. Weidig kavgayı engellemeyi başardı.

"Bize savaşma ilhamı veren ve halkın düşmanını hançerleyen Zand adına, Tanrı ve devrim adına size durun diyorum. Birbirinize ellerinizi uzatın!" diye yalvarıyordu papaz dua okur gibi.

Franz ve arkadaşları küfrederek meyhaneden çıktılar.

Weidig tüm hırsını Georg'dan çıkardı.

---

* *Patrisyen*: Eski Roma'da ayrıcalıklı yurttaşlar sınıfının üyesi –ç.n.

“Sizin aşırı keskin konuşmalarınız ve Beker’in sabırsızlığı sayesinde çok yakında tüm okumuş ve uygar sempatizanlarımızı kaybedeceğiz.” Papaz, kızgınlığını ifade edebilmek için vurgulaya vurgulaya Büchner’e “siz” diye hitap ediyordu.

“Her gün çorba, çeşit çeşit sebze ve meyveler ile et yiyince uygar olmak çok kolay,” diyerek dişlerini gösterdi Büchner ve papaza iyi geceler demeden çekip gitti.

10

Besungen köyü, Darmstadt’ın güneyinde kalır. “Tanrı Mezarı”na giden en kestirme yol bu köyden geçer. Yol, nehrin kenarından yukarı doğru bir yay çizerek uzanır; “Şeytan Tırnağı” adı verilen büyük kambur bir kayanın yan tarafından, bir düzlükteki sık ağaçlar arasında kaybolur. Orada “Tanrı Mezarı” adı verilen bir mağara, mağaranın önünde dörtgen bir taş meydanı vardır. Bir geminin kaptan köşküne benzeyen meydandan, Ren ovasının değişken havaları görünür. Düellolar, genellikle bu meydanda yapılır.

Çam ağaçlarının arasına gizlenmiş mağarada, “İnsan Hakları Komitesi”nin gece toplantısı yapılacaktı.

Polislerin dikkatini çekmemek için Johann ve Woyzeck toplantı yerine ayrı ayrı gitmeye karar verdiler.

Geneviève, Besungen köyüne kadar kocasını geçirdi. Neler olacağını tahmin ediyordu. Ama hiç soru sormadan eve döndü. Kocasını çok merak ediyordu.

Evde yalnız kalmak istiyordu, ama Gürkner’in ortadan kaybolduşuna sinirlenen Margarita onu bahçeye çağırdı. Bulaşık suyuyla dolu bakracı, tehditle savuruyordu.

“Erkekler yalancı ve oyunbaz olarak doğmuşlar. Tüm erkekler despot. Karılarını birer gece takkesi gibi görüyorlar. İstedikleri zaman başlarının üstüne koyabilecekleri, istedikleri zaman da yastığın altına atabilecekleri bir takke olarak görüyorlar kadınları. İşte benim sevgili kocacığım yine gitti. Ama nereye? Kendisinden

başka hiç kimse bilmiyor. Sanki evinde birası ve karısı yokmuş gibi çekip gidiyor."

Geneviève, Margarita'nın kocaman, kalın bir yağ tabakasıyla kaplanmış vücuduna bakıyordu.

Bayan Gürkner, erkeksi, damarlı büyük ellerini, sinirli sinirli bakracın içine vurdu. Bulaşık suyunun ekşi kokusu havayı zehirliyordu.

Johann ormandan geçerek mağaranın yolunu tuttu. Ayaklarının altında ezilen yaprakların ve kuru dalların sesi, çam ağaçlarının keskin kokusu, onda tedirginlik yaratıyor; aynı zamanda bazı düşünceleri ve anıları çağrıştırıyordu.

Ne olurdu sanki, kuru yaprakların üstüne yatıp çam ağaçlarının keskin kokusunu ciğerlerine doldurarak sabaha kadar burada kalsaydı?

Çürük bir kütüğün üstüne uyuşuk uyuşuk kendini bıraktı.

Stock, bir ayakkabıcı kalfasının yoksul evinde büyümüştü ve tıpkı bir köylünün gürültülü şehirden korkması gibi o da ormandan korkuyordu. Orman onu uyuşturuyor ve uyutuyordu. Johann baş dönmesini engellemeye çalıştı. Aklını, türlü türlü düşünceler kurcalıyordu. "Çürüyor ama yine de parlıyor," diye düşündü kütüğe dokunarak. "Oraya Büchner'den hoşlanmadığım için gitmek istemiyorum."

Büchner'in hüzün dolu kadınsı yüzünü hatırladı. Kalkıp yukarıya doğru devam etti. Mağaraya yaklaştığında çok iyi tanıdığı uyumlu bir ses duydu. Söylenenleri dinlemeye çalıştı.

"Almanya'da şimdiye kadar yapılan darbeler çocukça bir planla yapıldı," diye konuşuyordu Georg.

"Devrimi ancak geniş halk kitleleri yapabilir ve nitekim de yapacaktır. Sadece işçiler ve zanaatkârlar değil, köylüler de katılmalıdır. İlk önce köylülere açıklayıcı bildiriler dağıtmamız gerekiyor. Ama bu bildirilere Viyana Kongresi'ni ve basın özgürlüğünü değil, yoksulluğumuzu ve bunun nedenlerini yazmalıyız. Biraz basit istatistiki bilgiler verip onlara küçük toprakları karşılığında ne kadar

çok vergi verdiklerini, öte yandan zenginlerin vergi ödemediklerini anlatmamız gerekiyor. Çünkü köylünün kaderini belirleyen yönetim, zengin kapitalistlerin, zengin soyluların ve memurların elinde. Anlamamız gereken en önemli nokta şu: Halkın çıkarları ve siyasi hedefler birleştiği takdirde Almanya'yı değiştirecek, yeniden yaratacak bir devrim yapılabilir."

Johann, bakınarak yaklaştı. Büchner, konuşmasını, köşeli gri bir taşın üzerinde yapıyordu. Titrek ışıklı bir meşale, mağarayı aydınlatıyordu. Mağarada yaklaşık yirmi-otuz kişi vardı. Gölgeler duvarlarda oynuyordu. Stock, Gürkner'in de orada olduğunu gördü ve bundan hiç hoşlanmadı. Ev sahibiyle arası iyiydi; ama yine de ona pek güvenmiyordu.

"Bizi ele verebilir mi?" diye düşündü Johann şüpheyle.

"Kardeşim adın nedir?" diye sordu Stock'a hemen yanında duran bir delikanlı. Johann baktı ve başını öbür tarafa çevirerek,

"Seni ilgilendirmez," dedi.

Delikanlı güldü ve:

"Ben senin kadar korkak değilim ve adım da Konrad Kul," dedi.

"Canın cehenneme Konrad Kul!" dedi Johann dişlerinin arasından. Stock'un sinirleri çok bozulmuştu. Bu Kul, Gürkner'in kendini beğenmiş tavırları ve karşılaşacağını hiç tahmin etmediği otuz kişi, onu tedirgin ediyordu. Ama onu sinirlendiren en önemli olay da Büchner'in bu kadar haklı olmasıydı. Onları eleştirememesi, yargılayamaması Johann'ı deli ediyordu. Stock, "şair"i baştan beri yanlış değerlendirdiğini kabul etmek istemiyordu.

"Yirmi yaşında, kadın yüzlü bir zengin çocuğu. Yabancı, başka bir dünyadan gelmiş, Johann'ın bilmediği birçok şeyi biliyor, soğuk, içe kapanık biri. Johann'ın yoldaşı olabilir mi?" diye düşünüyordu Stock.

Johann'ın kafasında bir sürü, orman gibi karışık yeni düşünceler beliriyordu.

Otların üzerinde oturan Woyzeck'e yaklaştı. Kokular hayalet kılığında Woyzeck'in üzerine üzerine geliyordu. Hayalleri onu

uzaklara, Lezenk Ormanı'nın çam ağaçları arasına götürüyordu. Bug'a gitmişti. Kendisi gibi yirmi bin askerle, Woyzeck yurdunu terk etti. Şimdi hangi ordu onu geri götürebilir? Belki şu anda bu mağarada despotizmi devirip ezecek, yok edecek güç doğuyor. Bu güç, bütün dünyaya, yani Polonya'ya da özgürlük ve mutluluk verecek belki de. Varşova'yı düşündü. Bir günde tüm Polonya'nın ayaklanışını düşledi. Tüm Almanya'nın ve tüm Fransa'nın ayaklanışını düşledi. Woyzeck, dudaklarını ısırarak içinde boğulan mutluluk çığlığını engellemeye çalışıyordu. İçinde deli bir çığlık dolaşıyordu.

Büchner'den sonra, taşın üstüne şişman bir oduncu çıktı. Oduncunun örme şapkasının saçağı, mor kulağının üzerinde sallanıyordu.

"İyilik kazanmalıdır," diye başladı konuşmasına. "Arkadaşlar, sizin aranızda olmamın nedeni, ortak inancımızdır. Hedefimiz düşmanı yok etmek. Dinimiz ise eşitlik... Ben biliyorum, sizin de bildiğinizi ümit ediyorum, kaynağım çok emin; Fransızlar ve Polonyalılar... Devrim yapacağız kardeşler. Devrim olacak kardeşler..."

Woyzeck, Stock'u kenara iterek mağaranın ortasına doğru koştu.

"Devrim!" diye bağırıyordu Woyzeck'in hayalleri.

"Devrim!" diye bağırıyordu onlarca ses.

"Birleşeceğiz! Bizim kanımız sulayacak devrimi," diye çığlık atıyordu August Beker. Şalını çıkarıp ince boynunu gösteriyordu:

"Benim kellem kopacaksa, özgürlük savaşında kopsun. Asalakları kana doyuralım."

Büchner ve Weidig, karanlıkta kalmışlardı. Konuşma taşının üzerine bu sefer Woyzeck çıktı. Woyzeck, anadilinde konuşuyor ve sonunda da, "Polonya Ölmedi Henüz" şarkısını söyledi.

Polonya marşı, herkesi daha da fazla heyecanlandırdı. Gürkner ağlıyordu. Bu sefer konuşma taşına Stock çıktı.

"Temmuz günlerinden hemen sonra Fransa'daydım. Kral'ın, bankerlerin ve fabrika sahiplerinin, işçileri nasıl kandırıp aldattığını gördüm. Tıpkı Almanya'da olduğu gibi, orada da zenginler bize sadaka veriyordu. Biz de inandık. Ne geçti elimize? Kocaman bir kazık... Ben güzel konuşmayı pek beceremem. Ama arkadaşlar, size

Lyon işçilerinin iş istedikleri için karşılığında ölüm ve hapis aldıklarını anlatmak isterim, tabii açlık da..."

Stock heyecandan konuşmasına devam edemedi.

Yeni yeni aydınlanan hava, soğuk ve yeşildi.

Dinleyicilerde heyecanın yerini yorgunluk almıştı.

Gürkner esnemeye başladı. Sonra da Woyzeck'e yaklaşıp eve gidince Margarita'yı nasıl sakinleştirmesi gerektiğini sordu.

Bazıları ıslak otların üzerine uzanmışlardı.

Büchner kalabalığı heyecanlandırmaya çalıştı.

"Bildiri yazıp köylere dağıtmamız gerekiyor."

Güneş ışığıyla birlikte, Konrad Kul, nefes nefese mağaraya girdi. Stock onu tanımakta zorluk çekiyordu. Kul'un yüzü korkudan gerilmişti.

"Polisler geliyor. Kurtarın kendinizi," diye çığlık atıyor ve kıvranıyordu. Gürkner, Tanrının adını mırıldanarak çalıların arkasına gizlendi. Eski bekçinin gururla ilgili ciddi bir iddiası yoktu.

Weidig ve Büchner, hiçbir heyecan belirtisi göstermediler. Beker, çoban değneğini savurarak durumu araştırmaya gitti.

Mağaradakiler silahlarını çıkarıp savunmaya hazırlandılar.

Geri gelen August, yakınlarda bir yerde düello yapıldığı haberini verdi. Stock ve Woyzeck eve gitmeye karar verdiler. Arkalarından Gürkner seslendi. Kareli pantolonu çamurlanmış, ceketi de yırtılmıştı.

"Tam bir korkaksın," dedi Woyzeck iyilik dolu bir tavırla kalkmasına yardım ederken.

"Bouvri Usta, yaşlı ve yıpranmış bir insandı, ama hapse girmeyi göze aldı. Nitekim hapiste şu anda. Ama sen?.." dedi Stock ve tükürdü yan tarafa.

"Tanrı Mezarı"nın üzerinde düello yapmak üzere iki adam karşı karşıya duruyordu. Düello şahitleri, adımlarla mesafeyi ölçüyorlardı. Düelloyu yapacak olanlar, sakin bir şekilde çam ağaçlarının arasında dolaşmaya başladılar...

Sabah sisi, uyuyan Darmstadt'ı ve Ren ovasını yorgan gibi sarmıştı.

11

Valiliğin etrafındaki dar ve sivri çatılı evler çevredeki sokakları boğuyordu.

Buralar, yaz aylarında sıcak ve tozlu, diğer mevsimlerde ise soğuk ve çamurlu olurdu.

Şehir merkezindeki sokakların küçük dükkânlarında sadece lüks eşyalar satılıyordu. Bu eşyaları, şehrin kenar mahallelerinde oturan işçiler ve zanaatkârlar üretiyordu.

Hessen Prensliği'nin başkenti; mobilya, müzik enstrümanları ve biblo üretimiyle anılırdı.

Stock, babasından miras kalan pardösüyü özenle yamamıştı. Bu pardösüyü giymiş, başına bir şapka geçirmiş, alışveriş semtinde dolaşıyordu.

Johann, Geneviève'e yaşgünü hediyesi almaya çıkmıştı.

Tüm vitrinlere dikkatle bakıyor, hiçbir şeyi kaçırmak istemiyordu.

Vitrinlerde boncuklarla süslü çantalar, kadife kaplı İnciller, melek resimleriyle süslenmiş porselenler, kültablaları, küçük kutular, ağaç veya sedef kaplamalı sandıklar vardı. Kilise sokağında oturan birinin, bu eşyaları alması mümkün değildi. Zaten onların bunlara pek ihtiyacı olmazdı. Johann gülümsedi. Evlerinin önünde eşya dolu bir arabanın durduğunu düşündü. Altın kaplamalı süsleri olan raflar, kadife, rengarenk koltuklar, aslan kafalı ve yapraklarla süslü eşyaların Geneviève'in basık tavanlı küçük evine yerleştirildiğini hayal etti ve tekrar güldü. Ama ceviz ağacından yapılmış bir yataklarının olmasını çok istedi. "Bizim hayatımız bir torbaya şıkıştırılabilecek kadar küçük," dedi kendi kendine. Stock, bir dükkânın açık kapısından demir sandıklar; yumuşak, deri bavullar; gıcır gıcır, sağlam sepetler gördü. Yoksa bir sandık mı alsaydı? Ama Geneviève ne koyabilirdi ki içine?

Lyon'dan kaçtıklarında, o çok sevdiği sandığını alamamıştı. Onu düşünecek zamanları olmamıştı. Ne porselenden hayvan ve süslü leydi bibloları ne natürmort resimler ne de pahalı danteller Stock'un işine yarayabilirdi. Bir dükkânda gümüş madalyon ve

yüzük beğendi, ama dükkân sahibi onları iki guldene vermedi. Çıplak ayaklı çocukların oynadığı bir sokaktaki saatçi dükkânına girdi. Dükkânın içi ıssız ve loştu. Saatlerin sesi terzinin elindeki iğnenin hareketleri gibi ritmikti.

Raflara dizili, duvarlara asılı, yuvarlak, çok gözlü ve hiç susmayan saatlerin sahibi yün bir perdenin arkasından çıktı. Bu, kısa boylu, topallayan bir adamdı. Elinde özenle tuttuğu ince saat parçaları vardı. Üzerine, boğazına kadar çıkan bir önlük giymişti. Kollarını da bir cerrah gibi sıvamıştı.

Stock, yün perdenin arkasında bir yoksul evi gördü. Orada bir kadın, çocuğunu uyutmaya çalışıyordu. "Demek ki saatler de karnını doyuramıyor insanın," diye düşündü. Usta saatçi müşterisine bakıyor, onun zevkini ve gelirini tespit etmeye çalışıyordu. Stock'un uzun etekli pardösüsü onu aldatıyordu. Dükkân sahibi, koltuk altında İncil tutan bir Luther saatini raftan indirdi. Stock, Luther'i ve Almanya'yı şişman bir kadın olarak gösteren saati alayla reddetti.

Johann, ayna çerçeveli küçük bir saati seçti. Saat iki tür vals ritmi çalıyordu.

Stock, dükkân sahibiyle vergiler ve Darmstadt'ta yaşamanın ne kadar zor olduğu hakkında biraz sohbet ettikten sonra dışarı çıktı. Müzik aletleri satan dükkânların yanından geçerek evinin yolunu tuttu.

Adımlarını yavaşlatarak vitrinlere baktı. Bir vitrinde uzun süredir hayallerini süsleyen kemanı gördü. Müzik dükkânının önünde, üzerinde yassı piyano resmi olan yeşil bir reklam panosu vardı.

Panonun yanında, açılır kapanır bir sandalyenin üzerinde, ihtiyar Erke oturuyordu. Erke kırmızı bir hırka giymiş, başına da yuvarlak bir şapka geçirmişti. Stock, onu birkaç gün önce, "Tanrı Mezarı"nda gördüğünü hatırlayıp selam verdi.

Dükkâna, kullanılmış ucuz bir alet bulabilmek ümidiyle yaklaştı. İhtiyar, mor ve buruşuk parmaklarını üzerinde gezdirerek iki keman getirdi. Johann çekinerek birisini aldı ve omzuna dayadı. Sonra da "Alman İçin Yurt Nedir" şarkısından kısa bir bölüm çaldı. Erke, korkarak etrafa bakındı.

"Sokakta olduğunu unutma," diye yalvardı.

Stock güldü ve "Bertran'ın Ayrılışı"na geçti.

Bu devrimci şarkı yüzünden, dün iki özgürlükçü üniversiteli gözaltına alınmıştı. İhtiyar, kemanı Johann'ın elinden çekip aldı.

"Oğlum, dini bir şeyler çalsaydın," diye öğüt verdi.

Dar pasajın üzerinde, çocuklar iki gruba ayrılarak savaş oyunu oynuyorlardı. "İki ordu" birbirlerini kapıya doğru itiyorlardı. Silahları yumrukları, bombaları ise yeşil dikenli kestanelerdi.

Arabalar, toz kaldırarak gürültüyle geçiyorlardı.

Dükkânların arasındaki meyhanelerden küfürler ve müzik sesleri geliyor.

Pazarda satıcılar, mallarını tanıtarak satmaya çalışıyorlardı:

"Vişne, vişne!"

"Fırçalar, düğmeler!"

"Ucuza ayakkabı tamiri!.."

"Çiziyorum, dikiyorum, yamıyorum, temizliyorum, boyuyorum!.."

Stock, balık pazarından geçerek Kilise sokağına girdi. Sokak, bir kilise ve bir şadırvanla bitiyordu. Johann, saat kutusunu hırkasına bastırdı. Dar pardösü, hareketlerini engelliyordu.

"Gürkner ve Erke'nin İnsan Hakları Komitesi'nde ne işleri var?" sorusu sürekli kafasını kurcalıyordu.

12

Margarita, geceleri bir testereye dönüşüyordu. En azından Gürkner öyle söylüyordu.

Margarita, sabaha kadar kocasını uyutmuyordu. Bağırıyor, azarlıyor, sorguya çekiyor, sonra da sabaha kadar dırdır ediyordu.

"Vergiler korkunç... Prens bir savurgan," diyerek kocasını taklit ediyor, sonra da devam ediyordu: "Almanya'nın uyanışı, zenginler-akbaba, köylüler-köle, Polonya bir cehennem, memurlar-pislik,

işçiler açlıktan ölüyor... Pekala Hugo, bundan sana ne? Ya polisler gelirse? Ya domuzların arkasındaki o kileri görürlerse? Ya o 'uslu' çocuğun kitaplarını karıştırıp papazı ele geçirirlerse? Sana da 'Haydi Gürkner senin hapse, ailenin de dilenci torbasıyla sokağa gitme vakti geldi' derlerse?" diye sayıyordu meyhanecinin karısı, gözlerini baykuş gibi hiç kırpmadan patlatarak.

"Kaç yılımı verdim bu yere gelebilmemiz için, biliyor musun? Seni sevebilmek için kaç yılımı verdim? Ama açıkça söylemek gerekirse ben bu seviyemle, kültürümle seni sevemem. Senin gibi bir bekçiyi sevemem. Eğer babacığım iflas etmeseydi ben de mutlaka bir subay veya bir memurla evlenirdim. Ah, ah! 1817 yılı benim bütün hayallerimi gömdü. Ben mükemmel bir ev hanımıydım. Ama her şeyden vazgeçtim. Şimdi ise biriktirdiklerimi de kaybedeceğim. Neden? Çünkü 'Prens bir savurgan, ağır vergiler var ve Woyzeck de Rus Çarı'ndan çekiyor.' İnsanın kaderinin her an değişebileceğini biliyorum ama bir mahkûmun karısı da olmak istemiyorum!"

Gürkner şapkasını kulaklarına kadar çekiyordu ama kumaş çığlıkları engelleyemiyordu. Başını yastığın altına sokuyordu; yine de rahat yoktu. Margarita, dağınık saçlarla kocasının başında durmuş cevap bekliyordu. Gürkner'in suskunluğu, kadını deliye çeviriyordu. Margarita, kocaman yatağı sallıyor, yastıkları dağıtıyordu.

"Polisleri çağırıp domuzların arkasındaki o kileri göstereceğim. Onları, geceleri görüşüp toplantı yaptığınız o yere de getireceğim. O ıssız yerde, zaten sadece saçma sapan şeyler için tartışıp deli gibi bağırıyorsunuz," diye tehdit ediyordu kocasını.

"Cadı! Bizi takip etmişsin! Kendi yağında boğularak geber! Hem kendini hem bizi mahvet!" diye cevap veriyordu Gürkner yastıkları didik didik ederek.

Margarita en sonunda ağlayıp kendini ele veriyordu.

"Büchner'i ve o günahkâr papazı şeytanlar getirdi... Şimdi seni de uçuruma doğru çekiyor..."

Gürkner barışçı bir şekilde gülüyordu.

"Ne aptal kadın," diyordu.

Margarita'nın rüyalarına giren kileri, papaz kiralamıştı. Orada, Weidig en gizli işlerini yapıyordu. Bir gün, Margarita kapının aralığından oraya bakarken öylesine korkunç bir şey görmüştü ki hemen geri çekilerek çığlık atmış ve domuzları bile korkutmuştu. Ona göre kalpazanlar, devrimcilerden çok daha az tehlikeliydi.

Bayan Gürkner bir daha hiç kimseyi takip etmedi.

Kilerden gelen daktilo sesi, onu korkutuyordu. Ama bu sesi artık domuz sesleri bastırıyordu.

Weidig'in yaptığını Gürkner'in dışında Woyzeck, Stock ve daha birkaç kişi biliyordu.

İki üç adam bahçeye gelip August Beker'e kâğıt tomarlarını teslim ediyorlardı. Tıpkı eskisi gibi meyhaneye üniversite öğrencileri, polisler, zanaatkârlar ve köylüler geliyordu.

Gürkner, her zamanki gibi konuşkan ve neşeliydi. Asık suratlı, her an kavgaya hazır olan Margarita mutfakta çalışıyordu. Stock dikiyor, Geneviève ise ev işleriyle uğraşıyordu. Temmuz güneşi bahçeyi yakıyordu. Titiz Weidig ile kirli gömleği ve çoban değneğinden ayrılmayan Beker, bu bahçede pek görünmüyorlardı. Stock onları görünce sandalyesini pencerenin dibine yerleştiriyordu. Orada kısık sesle konuşuyorlardı. Konuşmaları kısaydı...

Bir sabah Johann ve Woyzeck ellerinde kâğıt tomarlarıyla kilerden çıktılar. Evin önünde, yeni inşaatın yanında, iki köy arabası duruyordu. Atlar boyunlarına bağlı torbalardan yem yerken sahipleri meyhanede kahvaltı ediyorlardı.

Etrafta hiç kimsenin olmadığını gören Woyzeck ve Johann getirdikleri küçük, gri kâğıtları samanların altına sakladılar. Kâğıtların üzerindeki siyah harfler nokta kadar küçüktü. Johann ve Woyzeck bunu birkaç gün tekrarladılar. "Üç Aziz" bayramında Johann, karısına şehir dışında gezmeyi teklif etti.

Hava aydınlanınca evden çıkıp Oppenheim'a doğru yürüdüler. Stock'un tedirginliğinden Geneviève, bu gezintinin her zamankinden daha farklı olacağını anladı. Eskiden, sakin sakin dolaşıp, "Tanrı Mezarı"nın çevresinde kendilerine kulübe yaparlardı. Düzlüğe çıkınca, Johann, torbayı omuzundan indirip otların üzerine bıraktı.

Saçlarıyla oynuyor, kaşlarını çatıyordu ama karısına söylemek istediğini bir türlü söyleyemiyordu.

"Hadi ver! Bana önemli bir görev vermek istiyorsun herhalde," dedi Geneviève ve torbayı aldı. Her zamanki gibi hiç konuşmadan Johann'ı anlamıştı.

Stock, bir an için karısına şüpheyle baktı.

"Bir kadının yapabileceği iş değil. Tehlikeli. Weidig kızacaktır ama..." diye düşünerek elini salladı. Yaptığının doğru olduğundan emindi. Fakat yine de korkuyordu.

"Bu bildirileri köylülere ulaştırmak gerekiyor."

Torbadakilerin ne olduğunu ilk kez söylemişti.

"Bugün bayram. İnsanlar kilisede veya meydanda olurlar, evlerin pencereleri açık... Anlıyor musun?"

"Tabii ki..."

Kavşakta ayrıldılar.

Geneviève, köye gitmeden önce nehir kıyısına saptı. Darm nehri, oldukça küçük bir nehirdi. Dibi ve kıyıları kızıl kilden oluşuyordu. Bir doğan, hatasız bir yolcu gibi gökyüzünde dolaşıyordu. Etraf sessiz ve ıssızdı.

Geneviève, altıya katlanmış, toprak renkli kâğıdı açtı. Daktilo ile yazılmış harfleri birleştirerek okumaya çalıştı. İki yıldır okuma yazma öğreniyordu.

"Zenginlerin hayatı hiç bitmeyen bir şölen. Saraylarda yaşıyor, güzel elbiseler giyiyorlar. Yüzleri parlak, konuşmaları ise seviyeli.

"Halk ise tarladaki gübre.

"Fransız halkı, 1789 yılında, üç kez yüzülen sığır olmayı reddetti..."

"Neler yazıyormuş bu Büchner," diye düşündü Geneviève. Birkaç satır atlayarak devam etti.

"Yüce Hessen Prensliği'nde 718 bin 313 vatandaş yaşamakta," diye okuyordu kekeleyerek Geneviève, parmağıyla harfleri takip ediyordu.

"Bunlardan 700 bini kan ter içinde çalıştığı halde aç kalıyor. Bu devlete de 6 milyon gulden ödüyorlar. Bu paralar, halkın vücudundan emilen kanlı vergiler. Vergiyi ise güya devlet hesabına alıyorlar. Sülükler hükümetin arkasına sığınıyor, hükümet ise devlet düzeninin varlığı için kan emmenin gerekli olduğunu söylüyor.

"Alman Anayasası ne ifade ediyor? Hiçbir şey. Boş saman balyası. Taneleri prensler tarafından yutulmuş, geri kalanından ise saman yapılıyor. Parlamento ne işe yarıyor? Hantal bir at arabasından başka bir şey değil. Eşkıya prensler ve bakanlar, bu at arabasının karşısına çıkarak daha da ağır hareket etmesine neden olurlar. Onlardan özgürlük bahşetmelerini beklemek yanlış olur. Seçim yasalarımız ne ifade ediyor ki?.."

Geneviève'in kafası karışmıştı.

"Anlamak çok zor," dedi ve sayfanın arkasını çevirdi.

"Hessen Parlamentosu çok iyi çalışabilse ve yüce prensliğin doğru dürüst bir anayasası olsaydı bile, sağlayacağı refah düzenine derhal son verilirdi. Çünkü Viyana ve Berlin'in akbabaları tırnaklarını uzatıp bu küçük ülkenin özgürlüğünü hemen boğarlardı. Sayın vatandaşlar, tüm Alman halkı özgürlüğünü kazanmalıdır. Bu da yakın bir gelecekte olacaktır. Çok yakında da söylenen şu yüce sözler gerçekleşecektir: Almanya tekrar doğacak.

"Açın gözlerinizi ve sizi soyanların sayısını hesaplayın. Onlar, ordu sayesinde güçlüler. Ordu ise sizin oğullarınızdan ve kardeşlerinizden oluşmakta..."

Geneviève yoruldu. Bir an önce köye ulaşması gerekiyordu. Kâğıdı korku ve saygıyla katladı.

"Belki onlar daha kolay anlar," diye düşündü Geneviève, yorgun beyniyle. Kâğıdı katladıktan sonra tam çantaya koyacaktı ki, bildirinin başlığını gördü ve dayanamayıp yine okumaya başladı:

"Hessen Köylülerine!

Bu kâğıt, Hessen'deki gerçekleri anlatmak zorunda. Ama gerçeği söyleyeni asarlar her zaman. Hatta gerçeği okuyanlar bile şerefsiz

hâkimler tarafından mahkûm edilirler. Bu nedenle, bu kâğıdı alanlar şunlara uymak zorundadırlar:

1- Bu kağıdı özenle evin dışında bir yerde, polisten saklamak zorundadırlar.

2- Bildiri, yalnızca çok yakın ve güvenilir arkadaşlara okumak için verilebilir.

3- Bildiri, tam olarak güvenmediğiniz insanlara ise, ellerine geçebilecek yerlere atılarak ulaştırılabilir.

4- Ama her şeye rağmen bildiri bir kişinin üzerinde yakalanırsa, bu kişi, bunu tam da polise götürmek üzere olduğunu söylemelidir.

5- Bu bildiriyi okumadığı halde, onunla yakalanan ise, tabii ki suçsuzdur.

KULÜBELERE BARIŞ! SARAYLARA SAVAŞ!"

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LİSE DİPLOMASI

1

Yazılılar 10 Ağustos'ta, sözlüler ise en geç Eylülün ortasında yapılacaktı. Sonra da Ezuiti sokağındaki lisenin kübik görünümüne elveda. Bu sonbahar Marx, ilk defa ailesinden ve sevgili Trier'den ayrılacaktı. Babası onun için, Bonn Üniversitesi'ni seçmişti. Karl itiraz etmedi. Tek başına yaşamak, delikanlıya daha gizemli ve çekici geliyordu. Kafasındaki sayısız soruya cevap bulacağını umuyordu. Karl, beş yıl sabırla omuzlarında ağır lise yükünü taşımıştı. Hep üniversiteli olmayı hayal ediyordu.

Gece geç vakte kadar odasında ışık yandı. Henriette, parmak uçlarına basarak oğluna yemek götürüyordu. Beyaz dantel perde, pencerede kıpırtısız duruyordu. Ağustos gecesi yakıcı ve boğucuydu. Bahçe, çiçek kokuyordu. Karl'ın yüzü yorgunluktan ve boğucu havadan dolayı sapsarı kesilmişti. Kocaman alnının üstüne soru işareti gibi bir tutam siyah saç düşmüştü. Şakaklarına kadar uzanan gür kaşları çatılmıştı. Karl'ın çevresindeki sandalyeler, kitap ve defterle doluydu. Kaşmir yatak örtüsünün üzerinde kirli ve yırtık ders kitapları yatıyordu. Sabırsız bir ayak, rengarenk kilimi duvara doğru tekmelemişti. Sabunlu suyla dolu bir leğenin içerisinde bir havlu yüzüyordu. Bayan Marx bunu görünce deliye döndü. Yorgunluk, Karl'ın babasıyla olan benzerliğini iyice ortaya çıkarmıştı. Oğul, babası kadar yakışıklı değildi. Alt çene biraz daha ağır, etli burun kısa, dudaklar ise gereğinden fazla kalın. Bayan Marx suçlayıcı bakışlar fırlatarak etrafı toparladı; Phenelone, Horatius, Lesage, Thukydides, Schiller, Kohlrausch'un kitaplarını kaldırıp dolaba dizdi.

"Bu arada birçok kitap da okuyor," diye düşünüyordu anne. Henriette, oğlunun sınavlara hazırlanırken ders kitaplarının dışında da kitaplar okumasını, onun düzensiz kişiliğine ve dağınık zekâsına bağlıyordu.

"Sevgili Karl, sana temizliğin ve düzenin yaşamda çok önemli şeyler olduğunu söylemek zorundayım. Sağlık ve neşe bunlara bağlıdır. Unutma ki, o yüce ve güzel şeylere ulaşmanın yolu günlük görevlerden geçiyor," diye öğüt veriyordu oğluna.

Karl bir of çekti. Henriette'ten sonra odaya Heinrich girdi. Uyuyanları uyandırmamaya çalışarak masaya oturdu ve çevreye saçılan defterleri karıştırdı. Kambur, çengelli, çirkinliğin ta kendisi olan harfler, mürekkep lekeleriyle kirletilmiş sayfaların üzerinde çarpık çurpuk diziliydi.

"Artık kesin kararını verdin mi?" Heinrich öksürük nöbetine tutulmuştu. Elindeki büyük sarı bezle ağzını kapattı; konuşmasına devam edemiyordu.

"Evet, hukuk fakültesi," diye cevap verdi Karl. Bitirdiğinden dolayı mutlu olduğu dini kitabı memnun bir şekilde kapattı ve onu yırtık pırtık Sophokles kitabının üzerine koydu.

Tanrıbilimi sınavı için bu kitabı okumak zorundaydı. Henriette, oğlunun arkasından memnun bir şekilde başını sallıyordu.

"Sevgili Heinrich, Karl'ın yapabileceği en güzel şey, senin yolundan yürümesi."

"Eğer senin sahip olduğun olanaklara sahip olabilseydim çok iyi bir yere gelebilirdim; seni böyle bir yerde görmek istiyorum. Sen benim en güzel hayallerimi gerçekleştirebilir ya da yıkabilirsin. Bu, çok akıllıca bir şey değil. Çünkü, böylece ben kendi rahatımı tehlikeye atmış olurum. Ama, en güçlü insanların bile çocuklarına düşkün birer baba olmasından, sadece doğa kanunları suçlu," diyerek büyük bir sevgiyle baktı oğluna Heinrich. Onun heyecanı Karl'a da bulaştı. Saçları beyazlamaya başlamış babasının başını, kendi siyah saçlı başına bastırdı ve heyecanla babasının elini okşadı.

"Ona çok şey verdik, o yüzden de çok fazla şey bekleme hakkına sahibiz," dedi kesin bir şekilde Bayan Marx.

2

Fritz Schlag, Karl Marx'ın sınıf arkadaşıydı. Schlag, günlük tutuyordu. Çok kibar ve zeki bir delikanlıydı.

Beyaz ince yüzü; köpek yavrularınınki gibi yarı açık küçük gözleri, şişman bir kadını andıran vücudu vardı. Arkadaşları onu sevmiyordu. İkiyüzlü ve muhbir olduğunu düşünüyorlardı. Fritz her zaman öğretmenlerin yanındaydı; söyledikleri hiçbir şeye karşı çıkmıyor, onlara yağ çekiyordu. Wittenbach'ın karşısında sık sık masayı siliyordu. Latince öğretmeni Loers'in karşısında, onun analiz kitaplarını okuyordu. Din hocasının karşısında İncil'i okur görünüyordu. Tüm öğretmenler ona sevgiyle bakıyor, "çok iyi çocuk" diyorlardı. Schlag, naylonla kapladığı bir defterin ilk sayfasına alçakgönüllü bir başlık atmıştı:

"F. S. adlı öğrencinin günlüğü. Yıl: 1835."

Bu siyah deftere şunları yazmıştı Fritz:

"Ben zekâ yönünden dedeme benzemişim. Dedem, eğer Davout'nun bürosunda soğuk alıp ölmeseymiş bir Rothschild olabilirmiş. Davout'nun yanına da ona faizle borç para vermek için gitmiş. İnsanın gücü, günlük hayattaki başarılarıyla ölçülür. Kendimde bu gücü geliştirdiğimi söyleme cesaretini bulabiliyorum. İstediğim an tembelliği yenebilir, isteklerime karşı koyabilirim. İşin gereklerini, her zaman hiç kusursuz yerine getirebilirim.

"Beş yıl boyunca her sabah, Ezuiti sokağındaki okula giderken onu yanmış bulmayı ümit ediyordum. Hiç kimse bunun bir kin olduğunu düşünmesin. Hayır. Ben sadece hiç değişmeyen şeyler görmekten bıkmıştım. Buna rağmen sürekli olarak takdirler, ödüller alıyor, sınıf arkadaşlarımı kıskandırıyordum. Örneğin en son aldığım ödül, Schiller'in 'Otuz Yıl Savaşı' ve Ahrenholz'un 'Yedi Yaşındakiler' adlı kitapları. Onları çok iyi bir fiyata sattım. Okul birincisi olacağımı da ümit ediyorum. İhtiyar papağanlar, yani öğretmenler, beni çok seviyor. Artık onlarla sadece sokakta karşılaşacağımı düşündükçe çok mutlu oluyorum. Özellikle Loers'i böyle göreceğime çok seviniyorum. Haftada on iki saat Latince ezberli-

yorduk. Matematik de daha kolay değildi. Geometri derslerinde bizim Öklit, ezberlediği teoremi anlatıyor, biz ise ya anlamayı ya da dayak yemeyi kabul etmek zorundayız. Saygıdeğer pedagog, soru sormamızı kendisine yapılmış bir hakaret olarak kabul ediyordu.

"Cahil Grossmann (papaz) bize, beş yıl boyunca ölümsüzlüğü ve ruhlarımızı anlattı. Biz de bu konularda düşüncelerimizi yazmak zorundaydık. Ben, küçük bir çocukken papaz olmak istiyordum. Sık sık bir sandalyeye çıkıp konuşmalar yapıyordum. Yüksekten konuşmayı hâlâ severim. Hatırlıyorum da, son dini törene hazırlanırken hâlâ inanç doluydum. Grossmann'ın ve lisenin etkisiyle beynim yıkandı. Köln'e gidip bir şeyler yapacağım. Kısa yoldan başarıya ulaşmak isteyen genç bir adamı kim suçlayabilir ki? Çağın savaşçı ruhu bana yabancı. Ben kavgacı ve suçlayıcı değilim. Hatta kıskanç da değilim. Çünkü bunların hepsi başarı önünde birer engel. Başarılıyım ve her zaman kendimi kontrol edebilirim. Bilimin hüzünlü şatosu, hoşça kal. Hoşça kal lise. Siz de hoşçakalın, Homeros, Thukydides, Joan, Sophokles, Körner, Moblier, Montesquieu."

3

Wittenbach, öğrencilerin yazılı kâğıtlarını eve götürüyordu. Bunlar, son sınıf "Oberprima"nın yazılılarıydı. Lisenin müdürü havalı havalı yürüyor ve adımlarını, nefes alıp verişiyle uyumlu olarak atıyordu. İhtiyar, solunum şekline çok önem veriyordu. Gençliğinde çok iyi bir jimnastikçi ve deneyimli bir yürüyüşçü idi. Wittenbach, oturduğu şehre, zafer kazanmış bir komutan edasıyla bakıyordu. İhtiyar öğretmen Trier'i daha bebekliğinden biliyordu. Kendisini Porta Nigra ile yaşıt görüyordu. Tarihin ise, her şeyi kaydeden uslu bir memur olduğunu düşünüyordu. Tüm kayıtlar ve anahtarlar elindeydi. Wittenbach'ın küçük evi, Mosel nehrine çıkan sessiz bir sokaktaydı. Ihlamur ve akasya ağaçları, evin avlu sınırlarını çiziyordu. Evin dışı sarı renkteydi ve özenle temizlenmişti. Çatı kiremittendi ve yassıydı. Evin ve çatının şekli okul kürsüsünü andırıyordu. Evin dışı da içi gibi müthiş bir düzen içerisindeydi. Tüm eşyalar yerli yerindeydi ve asla yerleri değiştirilmiyordu; tıpkı

sahibinin hiç değişmeyen alışkanlıkları gibi. Günler ve aylar, aynı şekilde geçiyordu evin çevresinde. Yıkanıp üzerini değiştirdikten sonra ihtiyar, elindeki bıçak ve süzgü ile bahçeye çıkıyor, orada komşularının "iyi akşamlar" dileklerine karşılık veriyor ve hemen işe koyuluyordu: Gülün açılıp dökülen kısımlarını kesiyor, çiçekleri suluyordu. Wittenbach'ın ihtiyar köpeği kendini beğenmiş tavırlar sergiliyor, efendisinin çevresinde kuyruğunu sallayarak yapılanları onaylıyordu. Bazen dış kapı açılıyor ve bahçeye ahbap ve meslektaşları geliyor, onu "Gazino"ya, geziye veya balık tutmaya davet ediyorlardı. Wittenbach, gezmeyi ve balık tutmayı çok seviyordu. Yazın onu ne oyun kâğıtları ne de satranç çekiyordu. Her sabah altıda uyanıyordu. Sınav zamanları, kahvesini içmeden önce sandalyesini pencere kenarına çekip öğrencilerin yazılılarını okumayı seviyordu. Defterleri özenle masanın üzerine diziyor, sonra da kontrol ediyordu. Pencerenin önünden geçip merkez pazarına giden arabaların gürültüsü, onu rahatsız etmiyordu.

Wittenbach, çirkin, keskin, fazladan hiçbir süsü olmayan kâğıdı tanıdı. Bu, Marx'ın kâğıdıydı.

Küçük, siyah mürekkebin ürünü olan harflerin çılgın dansı, her zamanki gibi Wittenbach'ı kızdırdı ve şaşırttı.

Öğretmen, "öff..." diyerek okumaya başladı.

Karl Marx'ın meslek seçimiyle ilgili düşünceleri, Wittenbach'ın ilgisini pek çekmedi.

Sınıftan diğer otuz öğrencinin bu konudaki fikirleri ya ikiyüzlü ve abartılı ya da çekingen ve saçmaydı. Bazıları başarılı işadamı, bazıları ise bilimadamı veya subay olmak istediklerini yazıyorlardı. Bunu açıklarken de kitaplardan okudukları sözcükleri kullanıyorlardı.

Öğrencilerin büyük bir kısmı papaz olma taraftarıydı. Marx'ın düşünceleri bunların hepsinden çok daha farklıydı.

O şunları yazıyordu:

"Bir hayvanın hareket alanını doğa belirlemiştir. Her hayvan bu dairenin içerisinde rahatça hareket eder. Dairenin dışına çıkmayı denemez bile. Çünkü bu dairenin dışında başka dairelerin oldu-

ğunu bilemez. Tanrı da insanların ortak hedefini belirlemiş. Yani insan, kendisini ve yaşadığı ortamı, toplumu geliştirmelidir. Bunu yaparken de araçları kendisinin seçmesi gerekiyor. Burada 'seçim' kişiye bırakılmıştır. Kişi de, kendisine en uygun amaca ulaşmak için en uygun aracı seçmek zorunda.

"Bir mesleğe yönelme, genelde her kişinin sahip olduğu kendini beğenme duygularından kaynaklanır. Hayal gücümüzle bu mesleği büyütürüz, güzelleştiririz. O mesleği hayatın bize vereceği en yüce nimet olarak görürüz. Kafamızda bu mesleğin analizini bile yapmamışızdır. Bize vereceği tüm sorumlulukları, zorlukları tartmamışızdır. Onu sadece uzaktan görmüşüzdür. Oysa uzaklık arttıkça gözün yanılma payı da artar. Seçim yaparken düşünme yeteneğimize, tecrübemize veya gözlem gücümüze güvenemeyiz.

"Duygularımız bizi aldatabilir, hayal gücümüz yanıltabilir. Bu durumda ne yapabiliriz? Aklımızın yetişmediği yerlerde kim bize destek olabilir? Hayatlarının büyük bir kısmını yaşamış, ciddi tecrübeleri olan anne ve babamızdan yardım isteyeceğiz. Eğer hâlâ o mesleğe ilgi duyuyorsak onun hakkında soğukkanlı bir şekilde araştırma yapmalıyız. Özelliklerini, zorluklarını, sorumluluklarını öğrendikten sonra ancak kesin kararımızı verebiliriz. Acele etmiş veya hata yapmış olmayız. Ama her zaman ilgi duyduğumuz mesleği seçme hakkına sahip olamıyoruz.

"Toplum içerisindeki konumumuz, biz ayırdına varmadan çok önce belirlenir. Biz, herhangi bir tepki gösteremeyecek kadar küçükken oluşmuştur bu konum."

Wittenbach sararmış dudaklarıyla bıyığını ısırıyordu. Son satırları iki kez okudu:

"Bizim kişisel doğamız, sık sık dış doğaya karşı savaş veriyor, ama buna rağmen onun kanunlarına egemen olamıyor."

"Çok karışık," dedi Wittenbach somurtarak ve o satırın altını çizdi.

Marx'ın kâğıdını okurken birçok cümlenin altını çizmişti. Bu kötüye işaretti.

Yazının son bölümü daha çok beğenildi ve öğretmenin kaleminden daha az darbe aldı.

"Meslek seçimi yapılırken iki unsur göz önünde bulundurulmalı: Toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi ve bizim manevi yönden gelişmemiz. Bunların ikisi birbiriyle çatışmamalı; birisi diğerini yok etmemeli. Birey ancak gelişmiş bir toplum içerisinde ciddi gelişmeler, yükselmeler gösterebilir. Mükemmel bir birey, ancak mükemmel bir toplum içerisinde yetiştirilebilir. Eğer kişi sadece kendisi için çalışırsa ünlü bir bilimadamı, büyük bir düşünür, çok iyi bir şair olabilir; ama asla mükemmel bir insan olamaz. Tarih ancak ortak çıkarlar için çalışmış insanların yüceliğini kabul eder. En mutlu insan, en fazla sayıda insanı mutlu eden insandır. Din bile bize şunları söylüyor: 'Mükemmellik, insanın kendisini toplum için feda etmesidir', buna kim karşı çıkabilir ki?

"Eğer toplumun refahı için en iyi mesleği seçmişsek, zorluklar bizi korkutamaz. Çünkü bu, birimizin hepimiz için var olmasıdır. Ancak o zaman küçük bencil mutluluklarımızdan kurtulacağız. Zavallı ümitlere bel bağlamayacağız. Bizim mutluluğumuz milyonların mutluluğu olacak; yaptıklarımız ise büyük bir başlangıcın temeli."

Marx

Wittenbach son satırları okudu ve gözlüğünün camlarını sildi. Bu düşünceleri daha önce nerede okuduğunu hatırlamaya çalışıyordu. "Belki de Trier'e Fransız Devrimi'nin geldiği günler," diye düşündü. Ama hatırlayamadı. Bu düşünceleri daha önce hiçbir yerde okumadığını biliyordu, ama kâğıda yine de şüpheyle bakıyordu.

"Birey, toplumun refahı için, toplum için çalıştığı sürece mükemmel olabilirmiş... Çok cesurca. Ama Jeremy Bentham, tam tersini söylüyor: 'Herkes kendisi için çalıştığı zaman, meydana, gelişmiş bir toplum çıkacaktır.'"

İhtiyar öğretmen, pencereden baktı; güzel bahçesini ve zengin komşularının evlerini gördü.

"Eğer herkesin böyle evleri, bahçeleri yani böyle imkânları olsaydı ortak çıkar sağlanırdı, mükemmelliğe ulaşılırdı," diye düşündü Wittenbach.

Aslında öğrencilerin yazıları üzerinde uzun uzun düşünme alışkanlığı yoktu. Ama Marx'ın defterini, elinde olmadan ve adeta kendisinden gizlenerek birkaç kez daha karıştırdı.

"Çok ilginç bir delikanlı. Ama onun gibi ilginç ve zeki birçok öğrencinin memur olup da nasıl mahvolduklarını çok gördüm," diye düşündü Wittenbach ve Marx'ın yüzünü hatırladı. Yanlış düşündüğünü sezerek sinirli sinirli elini savurdu.

"Karl'la konuşmalıyım. Artık çok geç. Kuş yuvayı terk ediyor," dedi kendi kendine ihtiyar öğretmen ve güzel yazısıyla defterin sonuna not düştü:

"Çok iyi. Yazıda çok zengin bir düşünce örgüsü var. Düşünceler çok sistematik. Ama yazan, yine her zaman yaptığı hataya düşmüş. Yine somut kavram arayışının içerisine girmiş. Dolayısıyla da yazının içerisinde birçok yerde netlik sağlanamamış. Bazı yerlerde sadece karışık sözcükler varken bazı yerlerde de tüm cümle ve paragraflar anlaşılmaz hale gelmiş."

Wittenbach

Kapının çalınması ihtiyara kahvaltı edip giyinmesi gerektiğini hatırlattı.

4

Karl, günün geceye devrildiğinin hiç farkında değildi. Sadece yarını düşünüyor ve Trier'den ayrılmak için sabırsızlanıyordu.

Ders çalışırken Bonn'un sonbaharını hayal ederek dinleniyordu.

Şimdiye kadar hiçbir "yarın" onu bu kadar heyecanlandırmamıştı. Kısa bir süre içerisinde okulla ilişiğini kesecekti.

Ailesi onu çok yorgun ve heyecanlı buluyor ve kaygılanıyordu. Karl her gece çalışıyordu. Üniversiteye gidebilmek için liseden diplomasını ve çıkışını almak zorundaydı.

Yazılı sınavlara da, sözlü sınavlara da bir zorunluluğu yerine getiriyormuş gibi çalışıyordu.

En sık aldığı not 5'ti.

Edgar Westphalen, Fritz Schlag, Emerich Grah'ın not ortalamaları ise 10'du. Notlar Marx'ı fazla ilgilendirmiyordu. İki bilinmeyenli denklemler çözmekten, üçgen kenarlarının uzunluklarını hesaplamaktan, Volt'un teorilerinden, Haçlı Seferleri'nden, "İlyada"dan bıkmıştı. Heinrich Marx, oğlunu çok iyi anlıyordu. Notlarını da normal buluyordu.

"Okul değil, biz bir şeyler vermeye çalıştık çocuğa. Çünkü sadece biz biliyoruz ne kadar zeki olduğunu," diyordu Heinrich karısına, öğretmenlerin notlarını okumadan önce.

İlk defteri açar açmaz gotik stilde yazılmış sivri, çirkin harfler gözünü kararttı. Bu harfleri kullanan, Latince öğretmeni Loers'ti. Heinrich büyüteç kullanmak zorunda kaldı.

Loers, yazıda birkaç hata olmasına rağmen iyi olduğunu yazıyordu. Karl'ın ciddi tarih bilgisi olduğunu ve Latince'yi çok iyi kullandığını belirtiyordu. 24 Eylül'de lise işkencesi bitiyordu. Sınavlar bitecek ve mezuniyet törenleri başlayacaktı. Sarılmalar, nutuklar, gözyaşları...

Jenny Westphalen, kalabalığın içerisindeydi. Etrafında süslü kızlar ve kadınlar vardı. Jenny, beyaz, kısa korseli bir elbise giymişti. Elbisenin üzerinde pembe kelebeklere benzeyen papyonlar vardı. Elindeki şemsiyenin sivri ucu, bol eteğin altından hafifçe dışarı çıkmış, siyah bez ayakkabıya dokunuyordu. Karl, kalabalıkta Jenny'nin gözlerini aradı. Ama Jenny, başını çevirmiş Edgar'a gülümsüyordu.

Mezuniyet töreni sona yaklaşıyordu. Wittenbach masadan kalkıyor, kalabalık kımıldanmaya başlıyor. Mezunlar yakınlarınca tebrik ediliyor.

Jenny büyük bir heyecanla Karl'a yaklaştı. Arkasından Ludwig Westphalen geldi. Ludwig, Karl'ı yüksek sesle "oğlum" deyip tebrik etti. Sonra hukuk danışmanının yanına gidip oğlu için onu da tebrik etti. Henriette ve Karolina Westphalen konuşarak kenara çekildiler. Karl ve Jenny bir an için yalnız kalmıştı.

“Sizi tebrik ederim,” dedi Jenny ve kendinden emin bir şekilde elini uzattı.

Karl, çekinerek Jenny’nin eline dokundu.

“Yarın akşam evde Edgar’ın ve sizin mezuniyetiniz şerefine parti verilecek,” diye ekledi Jenny, “siz”i vurgulayarak.

Çok kısa bir süre öncesine kadar Karl’a “sen” diye hitap ediyordu. Şimdi bunu ikisi de bir an için hatırladılar.

Karl, artık çocuk değildi. Bir ay sonra üniversiteli olacaktı. Lise diploması elindeydi.

Karl eve gidince, yatağına yattı ve diplomasını baştan sona tam dört kez okudu.

Lise diplomasını hasta olan Hermann, Sophie ve Jakop Amca da aynı şekilde incelediler. Henriette, bu önemli kâğıt parçasını eline almadan önce ıslak parmaklarını iyice kuruladı. Heinrich, Karl Marx’ın lise diplomasını masanın çekmecesine koymadan önce son kez bakıyor ve heyecanını gizlemek için gülümsüyordu.

DİPLOMA

Karl Marx

Doğum yeri: Trier

Dini: Hıristiyan

Bay Hukuk Danışmanı (Avukat) Heinrich Marx’ın oğlu olan Karl Marx 5 yıl Trier Lisesi’nde, 2 yıl da ortaokulda okumuştur.

I. Öğretmenleri ve arkadaşları ile ilişkileri iyi.

II. Yetenekleri, zekâ düzeyi iyi; Antik dilleri öğrenme konusunda yetenekli, Almanca ve tarih dersleri çok iyi, matematik orta, Fransızca kötü.

III. Bilgiler ve notlar:

1. Diller:

A) Almanca: İmla kurallarını çok iyi kullanır, kompozisyon bilgisi çok iyi.

B) Latince: Hiç ders çalışmadan büyük bir kolaylıkla lisede verilen Latin klasikleri üzerine çok iyi Latince kompozisyonlar yazıyor. Çalıştığı zaman ise çok zor Latince tercümeler ve Latince'nin karışıklığından hiç zorlanmadan felsefi fikirler arasında bağlantı kurabiliyor. Kompozisyonlarında her zaman zengin düşünce örgüsü var. Fakat kompozisyonlarındaki çokanlamlılık yazılarını ağırlaştırıyor. Latince'yi anadili gibi kullanmaya çalışması kompozisyonunu zayıflatan bir başka yönü. Bazen ufak tefek imla hataları olsa da hızlı bir şekilde kullanabiliyor.

C) Yunan dili: Latince ile aynı durumda.

D) Fransızca: İmla bilgisi fena olmasa da sadece yardımla belirli bir yere gelebiliyor.

2. Bilimler:

A) Dinbilimi: Bilgileri oldukça net ve Hıristiyanlığın tarihini çok iyi biliyor.

B) Matematik: İyi.

C) Tarih ve coğrafya: Bilgileri çok iyi.

D) Fizik: Orta

Aşağıda ismi verilen öğretmenler kurulu tarafından Karl Marx'a bu lise diploması, hukuk fakültesinde kullanılmak üzere verilmiştir. Liseden çıkış verip yetenek ve bilgileri doğrultusunda hareket etmesi önerilir. Bizim ümitlerimizi gerçekleştireceğinize inanıyoruz.

Kraliyet Sınav Komisyonu

Wittenbach, Loers, Grossmann,

Schwendler, Schneeman,

Kraliyet Komiseri Brügeman.

Trier, 24 Eylül 1835

5

Mosel'de güneş, tepelerin üzerine inerek batar. Kahverengi ormanlar tepelerin üzerinde bıyığı andıran bir leke oluşturur.

Sonbahar ve yazın, Trier'deki ağaçların dalları, olgunlaşmış elma, armut ve şeftalilerin ağırlığı altında bükülür. Trier vatandaşları bu mevsimlerde bahçelerindeki ağaçlara benzerler.

"Güneşin batışı kor kızıllığında. Bu da havanın çok değişken olacağını gösteriyor. Değişken bir hava, bağları etkiler," dedi Ludwig Westphalen, Karl'a.

Ludwig ve Karl, Ludwig'in dörtgen şeklindeki bağına gitmişlerdi. Şimdi de tepeden aşağıya uzanan patikada yürüyorlardı. Ayaklarının altındaki kuru toprak, güneşte kavrulmuş bir deri gibi ufalanıyordu. Ludwig, topraklarına, mal sahibi olmanın verdiği sorumlulukla bakıyordu. Birkaç bağı vardı ve onlardan sadece birinin üzümleri toplanmıştı. Diğer bağların üzümleri geç olgunlaşan türdendi. Ludwig, Marx ailesine ait bağların durumunu sordu Karl'a. Marxlar'ın bağlarının toplanması işini Henriette yönetiyordu. Bağlar üzerine biraz daha sohbet ettikten sonra ihtiyar Westphalen eski sohbetlerine devam edip şehre doğru daha hızlı yürümeyi önerdi.

"Saint-Simon'un fikirleri üzerinde tekrar düşünmeni tavsiye ediyorum sana. Ben bir Saint-Simoncu olduğum için değil; Saint-Simon'un fikirleri uygar Fransızları bile çok etkiliyor. Biz Almanlar için bu çok ilginç. Sana Papaz Lamennais'den daha önce de bahsetmiştim. O çok değişik ve insancıl biri. Bana son gönderdiği kitaplara bir baksan iyi olur. Dün "Gazino"da bu kitaplardan Bay Marx'a da bahsettim... Bu arada Fransızcanı ilerlettiğinde sözlük kullanman gerekmeyecektir. Bizim hanımlar," diye devam ediyordu Westphalen, –"bizim hanımlar" derken, karısını ve kızını kastediyordu–. "Bayan George Sand'ın kitaplarını okumaktan çok zevk alıyorlar. Ben ise o bayanın 'Nilüfer' adlı kitabını çok sıkıcı ve bir erkeğin okumaması gereken bir kitap olduğunu düşünüyorum. Günümüz yazarlarının, klasiklerden sadece yazı stili dersleri değil, düşünme dersleri de almaları gerekiyor. İtiraf etmek gerekirse günümüz yazarlarının hemen hemen hepsini gözümü bile kırpmadan Shakespeare'in veya Homeros'un ancak bir satırına değişirim."

"Babam da aynısını söylüyor. Yalnızca o Rousseau'yu tercih ediyor," diyerek güldü Karl.

Westphalen şapkasını çıkardı. Saçları dağılmıştı. Sonbaharı yaşayan tepelere baktı; başlarının üzerinde üzüm sepetleri taşıyan işçilere, yaprakların üzerine düşen güneş ışığına. Karl, Ludwig'in profilini izliyordu: "Bu asil beyinli adama ancak Homeros ve Shakespeare yakışır. Çünkü o da onlar gibi tanrılar ve fırtınanın doğurduğu devlerle doldurmak isterdi yeryüzünü."

"Bu yılın mahsulü harika, ama ne fayda, havalar çok kötü. Çok kaybediyoruz. Köylüler şikâyete geliyor. Ben ne yapabilirim ki?"

İhtiyar ve delikanlı arabanın onları beklediği yola indiler. Beyaz parlak yeleli bir at koşulmuştu arabaya. Ludwig, Karl'ı Brückengasse'ye kadar götürdü ve ona partiyi hatırlattı.

"Geç kalma! Jenny senin yardımına güveniyor," diye seslendi Westphalen arabayla uzaklaşırken.

Karl'ın gecikmeye hiç niyeti yoktu. İki gündür Jenny'yi görmüyordu. Pembe kelebekleri ve siyah dantel eldivenli küçük eli sık sık hatırlıyordu. Bayan Westphalen ile arasındaki samimiyet kaybolmuştu. Jenny'yi artık çocukluğundan kalma eski bir dost gibi, abla gibi, anne gibi, ulaşılmaz biri gibi görmüyordu. Karl, sabırsızlıkla kız kardeşlerinin odasına koştu. Sophie uzun süredir süsleniyordu. Karl, daha kapıdan, genç kızların süslenip püslenmesine atıp tutmaya başladı. Louisa, onu dışarı itti ve kapıyı yüzüne kapadı. Merdivenlerde annesiyle karşılaştı. Üzerinde düğmeleri açık bir sabahlık, saçlarında ise kâğıt bigudiler vardı. Anne, onun kirli ayakkabılarını görünce, kısa parmaklı ellerini birbirine vurarak onu protesto etti. Sophie ve Bayan Marx sonunda hazırlandılar. Avukat Marx, tuğla rengindeki frakını giymiş, elinde silindir şapkasıyla odasından çıktı. Karl ve ablası, ebeveynlerinin arkasından yürüyorlardı.

"İskoç kurdelelerinden hazırlanmış kemerimi beğendin mi? Babetta Hala, bu kemerlerin moda olduğunu söylüyor," diye konuşan Sophie erkek kardeşini rahat bırakmıyordu.

Westphalenler'in evi, cömertçe ışıklandırılmıştı. Marxlar ilk gelenler değildi. Friedrich Wilhelm Lisesi'nden öğretmenler, subaylar, yerli avukatlar, Ludwig'in meslektaşları; eşleri ve çocuklarıyla

gelmişlerdi. Sophie kalabalığın arasında Jenny'yi gördü ve ona doğru koştu. Karl tek başına kaldı. Yeni takım elbisesi çok boldu ve onu oldukça rahatsız ediyordu. Jenny, açık sarı bir elbise giymişti, omuzlarında da bir şal vardı. Üzerinde hiç takı yoktu. Her zaman dağınık olan muhteşem saçları şimdi ortasından özenle ayrılarak yukarı doğru toplanmıştı. Karl, Jenny'yi tanımakta zorluk çekti. Onu Yunan tanrıçalarına ve eski Alman masallarındaki kraliçelere benzetti. Karl, bu asil ailenin hikâyesini hatırladı. Jenny Pitaroo da bu aileye yakışır bir kızdı. Dış görünüşü havalı, siyah saçlıydı; cesur, erkeksi bir şeyler vardı onda. Esmer ama güzel bir kız olan Sophie, Jenny'nin yanında sönükleşiyordu. Karl, kadınlar arasındayken çekingen oluyordu. Bu duyguyu yenip kadınlarla dolu olan salonun içerisinden geçti ve Jenny'ye yaklaştı. Ama Jenny çok meşguldü. Berlin'den gelmiş bir üniversite öğrencisiyle sohbet ediyordu. Karl'ın selamına da ancak o büyük ama miyop gözleriyle hafifçe gülümseyerek cevap verebildi. Karl başını eğerek kenara çekilmek zorunda kaldı. Hayal kırıklığına uğramıştı. Ona karşı artık hiçbir şey hissetmediğini düşündü birden. Bundan dolayı çok mutlu olmuştu. Tıpkı bir sivrisinek gibi sesler çıkaran Sophie'den zor kurtularak kadınların arasından çıktı. Beyaz gömlek üzerine siyah kuyruklu bir frak giymiş olan Edgar, penguene benziyordu. Marx gibi, o da, bu yeni elbisesi içerisinde kendini rahat hissedemiyordu. Sohbet sırasında her ikisi de aynaya kaçamak bakışlar fırlatıyordu.

Ev sahibinin odasında, hararetli bir sohbet vardı. Lisenin müdürü Wittenbach, kitapçı Montini, avukat Briklus, dansları beklemeden oyun kâğıtlarını kapmış vist oynuyorlardı. Oyun, sohbete katılmalarını engellemiyordu. Westphalen ve Heinrich Marx dolaşıyor, sigara içiyor ve sohbete katılmaya çabalıyorlardı.

"Kitap satmaktansa börek satmak daha kârlı bir iş," diye konuşuyordu Montini kozlarını gösterirken.

Karl, parlak çekik gözlerini kısarak alışkanlık dolu bakışlarla öğretmenlerini izlerken bir sigara yaktı. Artık bu konuda hiç kimse onu uyaramazdı. Salondan hüzünlü bir aşk şarkısı söyleyen ince bir ses geliyordu. Bayan Schlag'ın on iki kızından birisi söylüyordu bu şarkıyı.

Hayal kırıklığı yaratan, hüzünlü ve komik Heine'nin sözlerinden sonra, Schumann'ın bir akoru sırayı aldı. Schlag'ın arkasından Berlinli üniversite öğrencisi kendi şiirlerini okudu. Her mısranın sonunda, "Senin adına yemin ediyorum benim Almanyam" sözcükleri vardı. Şiirler uzun bir alkış aldı. Dinleyiciler uslu uslu oturuyor veya duvar dibinde ayakta dikiliyorlardı. Jenny ve üvey kardeşi Wemen, büyük ısrarlar sonucunda piyanonun başına oturup dört elle Bach çaldılar.

Bununla da gecenin konser kontenjanı dolmuş oluyordu. Misafirler odalara dağıldılar.

Yemeği ve dansları bekleyen gençler, terasta duran Berlinli üniversite öğrencisinin çevresinde toplandılar. Üniversiteli, çok iyi bir anlatıcı ve oldukça da neşeli bir gençti. Bir ayağını geri alarak eğilen üniversiteli, Nürnberg-Fürth tren yolculuğunu anlatıyordu.

Dinleyenlerin ağızları açıktı; üniversiteliye bakıyor ve içten içe kıskanıyorlardı onu.

"Beyler, bu harika bir duygu. Düşünün, gökyüzünde kartalların kanatlarında uçuyorsunuz. Korkunç bir hızla güneşe doğru uçuyorsunuz. Trenin sesi uçurumdan dökülen suyun sesine benziyor. İlahi, muhteşem ama çok korkunç. Nefesinizi tutuyorsunuz. Şakaklarınız zonkluyor. Etrafta ise, bir volkanın yeraltı işletmesindeymiş gibi duman var. Kavşaklarda bayanlar çığlık atıyorlar, ama trenin gürültüsünden hiçbir şey duyulmuyor. Bundan daha iğrenç bir şey görmemiştim!"

Daha sonra yeni çıkan "Almanca Bakış" gazetesi üzerine konuştular. Bu gazete başkentte çok okunuyordu. Jenny Westphalen raftan Gudzkoff'un "Yağıyor" adlı kitabını indirdi.

"Ben, kadınların eşitliğine inanıyorum. Ama duyguların kirletilmesine ve fuhuşa da karşıyım," dedi Jenny Westphalen, kendinden emin bir şekilde.

Sophie Marx kızardı; başını çevirdi ve buklelerini dalgalandırdı.

"Yağıyor romanının kadın kahramanı çok terbiyesiz."

"Şu sözlerimi eski Almanya'ya değil, yeni Almanya'ya adıyorum," diye okuyordu başkentten gelen üniversiteli.

"Eski Almanya aristokrasisini kabul etmeyen, eski Alman bilimselliğini lanetlemiş, eski Alman esnaflığına savaş açmış ve yaşamını eski Alman hayranlığına karşı mücadeleye adayan insan; ancak o insan gerçek yenilikçi bir Alman olabilir."

"Körebe oynamayı öneriyorum," dedi Bayan Schlag'ın on iki kızından biri. Bu oyunu önermesinin nedeni, konuşmalardan hiçbir şey anlamamasıydı.

Gece serindi, ama bu hiç kimseyi rahatsız etmiyordu. Genç kızlar, çıplak omuzlarını şallar ve pelerinlerle örterek, yarı ışıklandırılmış bahçeye doğru koştular. Oyun herkesi eğlendiriyor, kahkahalar gitgide daha uzun ve daha yapmacık oluyordu. Sıra Karl'a geldi ve dairenin dışına çıktı. Gül esansıyla nemlendirilmiş bir tül ile gözlerini bağladılar. Çok beceriksiz, çekingen, ayaklarını ayı gibi açmış olan Karl, ellerini boşlukta oynatıyor ve başladığı yerden bir milim dahi ilerleyemiyordu.

"Hareket et! Ara onu! Yakala!" diye çevredekiler bağırışıyordu.

Birkaç güvensiz adım atınca birden hızlanıyor ve büyük bir ustalıkla karanlıkta aramaya başlıyordu. Jenny uzun eteğini tutarak onun çevresinde dönüyor, gülerek onu sinirlendiriyor ve kendisini yakalamak isteyen ellere parmaklarıyla vuruyordu. Jenny'yi yakalamak hiç de kolay değildi. Ellerin oluşturduğu zincirleri yırtan Jenny, bahçeye doğru koştu, Karl da peşinden. Başarısızlığına sinirlenen Karl, gözlerindeki bağı başına doğru itti. Mendil, siyah gür saçlarının üzerinde sarık gibi duruyordu.

"Yenildim. Size yetişemedim," diye bağırıyordu Karl.

Bir fenerin titrek ışığı altında duruyorlardı.

"Siz gerçekten büyümüşsünüz," diyordu Jenny, Karl'ın yeni terleyen bıyıklarına; zayıf, esmer yüzüne; hüzünlü ve gülümseyen gözlerine bakarak.

Oyunu unutarak eve doğru yürüdüler. Karl'ın Bonn yolculuğu hakkında biraz sohbet ettiler. Karl hayalinde, üniversiteye, geleceğe, kitaplarına bakıyordu.

"Beni asla hiçbir şey tatmin etmiyor. Ne kadar çok okursam o kadar bilgisizliğimi anlıyor ve bundan dolayı acı çekiyorum. Bilim sonsuz ve asla bitmeyen bir olgu. İktidar ve dıştan yansımaları, benim hayatıma anlam kazandıramıyor. İnsanlığın mükemmel olduğu durumu hayal ediyorum. Bunun da, kendi bencilliğimi tatmin edecek türden bir şey değil, insanların yararlanabileceği bir şey olmasını istiyorum."

Terasa geldiklerinde, soğuk basamakların üzerine oturdular ve sohbetlerine devam ettiler. Evin içerisinden türlü lakırdılar geliyordu ve bahçe ıssızdı.

"Bence insanın seçeceği yaşam tarzı, kendisinin de inandığı idealler üzerine kurulmalıdır. İnsanlığın hedefi ortak olmalıdır. Tek tek bireyler ise bu hedefe ulaşılması için çaba göstermelidirler. İdeale ulaşana kadar karşımıza çıkan her şey araçtır."

Jenny, karşısındaki insanda korkunç bir güç seziyordu. Ama bu güç onu korkutmuyordu. Kendisinin de anlayamadığı annelik duyguları uyandırıyordu kendisinde.

"Ben her zaman sizin dostunuz olacağım. Bana her konuda güvenebilirsiniz. Sizin sıradışı, yüce bir insan olduğunuzu görmek istiyorum," diyen Jenny, elini Karl'ın omuzuna attı.

Karl, sonsuz bir mutluluk içerisindeydi. Eve giderken, Brückengasse'nin köşesinde Heinrich, oğluna bu kadar neşeli olmasının nedenini sordu.

"Şarkı bile söylüyorsun," diye kurnazca söylendi ihtiyar.

Karl, ona basamakların üzerinde yaptığı konuşmayı aktardı. Hayatında ilk defa gerçek dostluğu bulduğunu söyledi.

"Sevgili Karl, sen çok şanslı birisin. Kendine yakışan ve senden daha olgun ve daha tecrübeli birisini bulduğun için çok mutlu olmalısın. Senin yaşındaki delikanlıların birçoğunun böyle bir şansı yoktur. Dostluk kavramını eğer klasik anlamıyla ele alacak olursak, o, hayatın en değerli hazinesidir. Ona değer vermeyi bilmelisin. Bu dostluğa hayatının sonuna kadar sadık ve lâyık kalabilirsen karakterin iyi bir sınavdan geçmiş olacaktır."

Karl, ekimin ortasında Bonn'a gitti. Vedalaşma çok kısa sürdü. Jenny, hazırlıkların en heyecanlı anında geldi. Son günlerde mutfaktan sürekli kızarmış et ve tarçın, limon kokuları geliyordu. Henriette, oğlunu yolculuğa hazırlarken kurabiyeleri ve yemekleri kendisi pişirmek istiyordu. Küçük çocuklar, bavullara çarparak ağabeylerinin çevresinde dolaşıyorlardı. Karl, Jenny'ye daha önce söylemeyi düşündüğü yüzlerce sözcükten hiçbirini söylemeyi başaramadı. Jenny'ye, kendisine gösterdiği güven ve ilgiden dolayı teşekkür etmek istiyordu. Yalnız gecelerde, Jenny'ye söylemek istediklerini binlerce kez düşündü. Geçen birkaç hafta içerisinde Jenny de Karl'la oynadığı o oyundan sonra, samimi bir şekilde konuştuğu gibi bir daha konuşmadı. Jenny, bu on yedi yaşındaki "çocuğa" karşı hissettiklerinden korkuyordu. Düşüncelerinde, Marx'a "çocuk" diyordu. Jenny, "çocuğun" sadece ablası ve dostu olmak istiyordu...

Vedalaşırken, Jenny sadece reveransla yetinmeyip Karl'a elini uzattı.

"Size mutluluklar diliyorum dostum," dedi Jenny, sakin bir şekilde. Yerini Sophie ve Henriette'e verdi. Anne ve kızı, Karl'ı nasihat yağmuruna tuttular.

Heinrich Marx, oğluna uzun uzun sarıldı. En sonunda omnibüs hareket etti. Pencereden Jakoben Montini'nin kitap dükkânı gözüktü. Karl, uzun saatler boyu bu dükkânda çirkin yazısını güzelleştirmeye çalışmıştı. Yazısını asla düzeltememişti, ama bol bol öğretmeninin monologlarını dinleme fırsatı bulmuştu.

"Babamın yüzü çok kötü görünüyordu," diye düşündü Karl. Ama aniden başka bir hüzün belirdi yüzünde; çocukluğu geride kalmıştı.

Atlar, yokuşu büyük zorluklarla çıkıyordu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜNİVERSİTE

1

Bonn, üniversiteler şehridir. Ren nehrine doğru inen tepelerin arasına gizlenmiş bir şehir. Bonn'da dar sokaklar, kiremit çatılı, küçük pencereli yassı evler vardır. Bahçeler ve "bahçecikler" üniversitenin duvarına adeta yapışıktır. Bu bahçelerde her türden sarmaşıklar ve rengarenk çiçekler yetişir. Yaşlı saat kulesi, kısık sesiyle zamanı bildirir.

Bonn'u üniversite öğrencileri yönetir. Fıçılardaki şarabın kalitesini, kitapçılardaki kitap türlerini, restoranlardaki menüleri, şehirdeki dedikoduları onların kaprisleri belirler. Bonnlu üniversite öğrencileri, Göttingenli ve Heidelbergli öğrencilerden sokak kavgası ve sarhoşluk konusunda kesinlikle geri kalmazlar. Gençlerin gürültüleri ve şarkıları, Bonn sakinlerini, geceleri sık sık yastıkların altına saklanmaya zorlar.

Biz hayallerde çok bekledik!
Biz zincirleri çok çektik!
Halkı özgürlük bekliyor,
Bugün krallara söyleyeceğiz.
Yürüyelim gençler!
Profesörler yine
Avunsunlar felsefelerle.
Uzak kıyılara uçuyoruz,
Yolumuzdaki her zinciri kırıyoruz.
Yürüyelim gençler!

Şarkı, duvarları delip, eski gotik evlerden uçup sokaklara dökülüyor ve sonbahar havasını delik deşik ediyordu.

Genç öğrenciler, ilk defa tek başlarına yaşamaktan sarhoşlar. Geleceğe inanıyorlar.

"Hükümet, çağın ruhunu yok edemez. Üniversiteleri manastırlara dönüştüremeyecekler."

"Şeytanın üzerine yemin ederim ki, işi en iyi usta bilir. Usta acele iş yapmaz. Çünkü acele işe şeytan karışır."

"Hain!"

"Hükümetin zincirleri, bizim zaferimizi getirecek. Cesur Birman'a içelim. Yenilmek, onun kahramanlığına gölge düşürmüyor. Bonn, kahramanlarını sever."

"Hey Almanya, ayağa kalk! Despotları ve korkakları yut!"

"Durun! Var olan her şey anlamlıdır!"

"İç dostum! İhtiyar Hegel bir aptal değilmiş."

"Ben bir aşk sarhoşuyum. Ben mükemmelliğe inanıyorum."

"Anlam taşımayan idealler kördür. Kant'ın izinden yürümelisin."

"İdealsiz anlamlar boştur..."

"Ah Amalie! Ah Frederika..."

"Düşünme, hareket et!"

"Napoléon'un gölgesi intikam istiyor."

"Özgürlüğün hançerini çekelim! Despotların göğsüne saplayalım!"

"Siyasetin canı cehenneme! Şarap, kadınlar ve şiirler!"

Savaş! Savaş! Şafak parlıyor!
Gün doğuyor, özgürlüğün günü!
Ey milletler, kralların kanıyla
Onun kutsal yolunu sulayın!
Kandırıyorlar sizi utanıp sıkılmadan,
Bize kralı tanrı göndermişmiş.
Kralları ve yalanları yok edeceğiz!
Özgürlük savaşının betonu olacağız!

2

Fritz Schlag, babasının isteği üzerine liseden çıkışını aldı. Yine babasının isteği üzerine yeniden öğrenci sıralarına mahkûm oldu. Köln ve tren yolları işletmesi ile arasında birkaç yıl daha vardı. Tıpkı Karl gibi Fritz de Bonn'daki hukuk fakültesine yazıldı. Bonn'a, bir kasım sabahı geldi ve hemen bir oda kiraladı. Ev sahibesi bir piskopos duluydu. İhtiyar kadının yüzüne günahlarından dolayı pişmanlık duyan bir cadı ifadesi yerleşmişti. En azından Fritz'e öyle geliyordu. Ninenin en korkunç hastalığı temizlikti. Sabahın köründen gece yarısına kadar elinde bir toz bezi ve uzun bir süpürgeyle evin içinde bir o yana bir bu yana dolaşırdı. Fritz, onun sık sık şöminenin deliğinden çıktığını görüyordu. Sanki ihtiyar kadın odaya bacadan inerek geliyordu. Yuvarlak gözleri yatakların altında, karanlık köşelerde, masaların üzerinde ve mobilyaların kılıflarında her an "av" arıyordu. Mutlu bir şekilde inleyerek gördüğü her sigara külünün, bira lekesinin üzerine atlıyordu. Fritz ona pek sorun çıkarmıyordu. Eve arkadaş davet etmiyordu, çünkü çok cimriydi ve onlar için fazladan masrafa girmek istemiyordu. Fritz, bilinçli bir şekilde insanlardan uzak duruyordu. Prensibi şuydu: İlk önce kariyer, sonra zevkler. Tıpkı lisedeki gibi, Schlag, öğretmenler tarafından seviliyor, arkadaşları ise ondan nefret ediyordu. Günlüğü onun en büyük avuntusuydu.

"Toplumun ağır hareketliliği içerisinde sabırsız davranan her kişinin batacağını artık anlamış bulunuyorum. Yaşıtlarım, iradelerinin onları ulaştıramayacağı bir hedefe varmak istiyorlar. Kadersizler. Yavaş ama daha emin ve dolambaçlı yollardan yürümek her zaman fazla sabırsız olmaktan daha iyidir. Bu milletin kötü bir evladı olduğumu düşünmelerini istemiyorum. Çünkü tıpkı Schiller gibi yüce şeyler yapıp Almanya'nın yüceliğini duyurmak istiyorum. Tarihin ağır hareketinden dolayı, yapacağın her şeyi iki veya üç kez öncelikle aklında tartman gerekir. Hayatım boyunca bu felsefeyle yaşamak ve ruhsal dengemi gelecek olan darbelere ve karışıklıklara karşı korumak istiyorum. İsteyen herkes ölebilir. Ben soğukkanlılıkla politik tutkulardan uzak duracağım ve gücümü hep taze tutacağım. Bizim kuşağımızı siyaset uçurumuna romantik kavramlar itiyor:

"'Vatan borcu', 'hayat doğruları', 'iyi ve kötü' gibi."

3

Karl, Bonn'a geldikten sonra, uzun süredir hayal ettiği bir şeyi gerçekleştirmek istedi: Romantizm okulunun liderlerinden birini görmek ve dinlemek. August Wilhelm Schlegel, Homeros'u işliyordu. Karl, ders başladıktan az sonra geldi. Soğuk salonun bu kadar ıssız olması onu şaşırttı. Yoksa Schlegel'in altın çağı bitmiş miydi? Kürsüye yakın bir yere oturup sessizce düşüncelere daldı.

*
* *

Jena. Tıpkı Bonn gibi, bilimin ve havalı rahipleri andıran profesörlerin kilisesiydi. Jena, küçük bir Thüringen kasabasıydı. İki yüzyıl arasındaki sınır çizgisinde Jena Üniversitesi'nin kürsüsüne kimler çıkmamıştı ki? Fichte, Schiller, Tieck, Schelling, Schlegel Kardeşler. Jena, Weimar'a yakındı. Von Goethe, kuleye benzeyen, ata koşulu arabasıyla sık sık arkadaşlarını ziyarete gelirdi. Novalis, eyeri faytona tercih ediyordu. Goethe, Jena'da çok ünlü bir şairdi. Dört nala koşan atıyla adeta uçarak geliyordu kasabaya. Rüzgâr, kestane renkli saçlarının buklelerini savuruyordu. Profesörlerin kızları, bu yakışıklı soylunun arkasından gizlice iç çekiyorlardı. Bu hüzünlü asil, çok "mutsuz" bir nişanlıydı. Ölen nişanlısı Sophie von Grün'ü, Julie von Charpentier'nin kollarında unutmaya çalışıyordu. 1800 yılıydı. Kısa bir tarih molası. Napoléon, kılıç ve dalaverelerle imparator tacına ulaşıyordu. İtalya acı çekerek kan kaybediyor, İspanya titriyor, İngiltere kısık gözlerle bekliyor, zavallı Alman prenslikleri korkuyla uyuyordu. Derin ve gizli bir in olan Jena'da ise romantikler şarkı söylüyorlardı. Hepsi bir aradaydılar. Aralarında sadece bir yıl önce ölen Wackenroder ile Berlin'de görev yapan Schleiermacher yoktu. Toplantılara ev sahipliği yapan Schelegeller'in salonlarında, birbirinden farklı ve değişik şekillerde ilginç iki kadın, edebi konularla ilgileniyordu. Genç Friedrich Schlegel'in karısı Dorothea Veit, çirkin, kambur ama keskin zekâlı ve cesur bir kadındı. Wilhelm'in karısı Caroline Michaelis ise, güzel ve akıllı bir kadındı. Caroline sanki başka bir dünyanın yankısı gibiydi. Hareket eden, idealleri için savaşıp ölen, çağın fırtınalarından sakınmayan, eskinin tozlu elbiseleri altına gizlenmeyen insanların dünyasındaydı. Ölü Jena'da

Caroline Michaelis bir yabancıydı. Onu buraya Jakobenlerin yenilgisi getirmişti. Caroline, fikirlerinin peşinde, Mainz barikatlarına ilerleyen Alman milliyetçiliğiyle savaşmak için buralara kadar gelmişti. Evlilik dışı bir çocuk doğurarak geleneksel kuralları protesto etti. Bir cumhuriyetçi olduğunu ilan ederek Fransa'nın özgürlük bayrağını Alman prenslerinin kalelerinde dalgalandırıyordu. Devrim silahlarının ateşi altında senetler yazan Wilhelm Schlegel, Caroline'ı Mainz Hapishanesi'nden alıp Jena'ya getirdi. Caroline, devrimci fikirlerinden dolayı hapishanede yatıyordu. Bu "Amazon Kadını", Almanya'nın taşrasında huzursuzluk yaratmıştı. Beyni ve vücudu yağ bağlamış olan Friedrich Schlegel, bu kadının zapt edilmez iradesi karşısında önce geriledi, sonra da ona düşman kesildi. Caroline, romantiklerin kaçkınlığını her fırsatta eleştiriyordu. Wilhelm, duygusuz Petrarca çağının karşısında Dante'nin dahiliğini öne sürerek kurtulmaya çalıştı. Karısının da desteğiyle Wilhelm, Shakespeare'i tekrar tercüme etmeye başladı. Caroline, her zaman, uygun sözcüğü bularak, doğru düşünceyi keşfederek kocasına yardımcı oluyordu. Koca bir cam ve taş parçacıkları yığınından en güzel ve en doğal olanı nasıl bulunabiliyorsa, Caroline de aynı şekilde karmaşık bir karakter yığını içinden en uygununu seçebiliyordu. Çağı ölçüsünde, elbisesinin eteklerinden dedikodu ve kıskançlıklardan oluşan birikintileri havalı bir şekilde silkti ve Schlegel'le birlikte Jena'yı terk etti.

*
* *

Elinde su bardağı ve sürahi ile önde hizmetçi, arkasından da Wilhelm Schlegel girdi salona. Salonda pek fazla dinleyici yoktu. Karl, büyük bir ilgiyle Schlegel'i inceliyordu. Shakespeare'i tercüme eden o ünlü çevirmen buydu demek! Kürsünün üzerinde, akıllı bir ihtiyar yerine; süslü püslü, havalı, yaşı belirsiz biri duruyordu. Kıvırcık, uzun saçları; tıraş edilmiş, pudralanmış, büyük burunlu bir yüzü vardı. Fransız etkisi ve modası ihtiyarın her şeyine sinmişti. Bu son romantik, bir önceki çağdan kalma bir yöneticiye benziyordu. Bu dış görünüşünü belki de Bayan de Stael'in etkisinde kalarak oluşturmuştu. Wilhelm, Bayan de

Stael'ın yanında görev yapmıştı. Belki de ihtiyar, usta bir maceracı olan Bernadotte'u taklit ediyordu. Bernadotte'un yanında uzun süre sekreter olarak çalışmıştı.

Schlegel hastalıklı, zayıf bir sesle salondakileri selamladı. Karl, dikkatle dinlemeye koyuldu. Schlegel, Latince konuşuyordu. Hemen hemen boş olan salonda düzgün bir Latince ile söylenen sözcükler uçuşuyordu. İhtiyar, "Odyssea"yı okuyor ve heyecanla tarihi bilgiler sıralıyor ve eleştiriler getiriyordu.

Marx, Schlegel'in derslerine sürekli girmeye başladı. Bir gün de Grün'le birlikte onu ziyaret etti. Cadaloz hizmetçi, gençleri profesörün odasına götürdü. Karl şaşırarak birden geriye çekildi. Karşısında kel kafalı, kambur, koltuğun yastıkları arasında kaybolmuş bir ihtiyar vardı. İhtiyarın ayaklarının derisi sarı çizgilerle doluydu. Çoraplar şöminenin parmaklıkları üzerinde, ihtiyar, karagöz bir kedinin yanında kurutuluyordu. Pelüş örtüyle kaplı masanın yanında profesör d'Alton oturuyor ve eski albümleri karıştırıyordu. D'Alton'un sanat tarihi dersleri, öğrenciler arasında büyük ilgi görüyordu. İhtiyar profesörün hayatındaki en büyük şans, Goethe'nin arkadaşı olmasıydı. En azından kendisi böyle düşünüyordu. Bunu da Karl'a söyleme fırsatını kaçırmadı. O anda, Karl, onu Wittenbach'a benzetti. Çok eski arkadaş olan Schlegel ve d'Alton, genç misafirleri unutarak sohbetlerine devam ettiler. Alışkanlıktan dolayı Almanca, Yunanca ve Fransızca'yı karıştırarak dilden dile atlıyorlardı.

"Lütfen kardeşimin 'Lucinde' adlı kitabının ciddi bir ilgiye lâyık olduğunu söylemeyin. Çok kötü bir eser, yaşama adanmış olmasına rağmen cansız."

D'Alton tartışmıyor, sadece Goethe'nin bu konuda ne düşündüğünü hatırlamaya çalışıyordu. Karl hayal kırıklığına uğramıştı. Bu kendini beğenmiş bürgerlere* acıyarak bakıyordu. Çok sıkılmıştı. Fosilleşmiş insanlar, ölü temalar.

---

* *Bürger*: Kentli yurttaş –ç.n.

4

Trier'den gelen öğrenciler arasında çok ciddi ve cesur bir dayanışma vardı. Trierliler, Bonn'da züppelikleri, üçkâğıtçılıkları ve kavgalarıyla ünlüydüler. Girdikleri kavgaların izlerini taşıyan aralarından birkaçı, kavgacılıklarıyla ciddi bir itibar kazanmışlardı. Onlar, Töton milliyetçisi ve atletik vücutlu Jahn'ın izinden gidiyorlardı. Jahn, 1832 yılında yasaklanan Burschenschaft'tandı.* Üniversite üç dört yıllık olmasına rağmen bazı öğrenciler Bonn'da yedi sekiz yıl kalıyorlardı. Karl, birinci sömestrde tüm yeni öğrenciler gibi "çaylaklar" sınıfına dahil edilmişti. Bu, kıdemlilerin, yeni gelenlere verdiği bir isimdi. Karl'ın övünebileceği ne bir yara izi, ne de bir sakatlığı vardı. Üniversitenin çevresinde sayısız polisin ciddi çabalarına rağmen Trierliler sık sık düello yapıyorlardı. Marx, öğrenciler arasında en önemli meziyet sayılan şeyleri öğrendi. İyi bir nişancı olmak; çok iyi bir edebiyat eleştirmeni veya edebiyat tartışmacısı olmak kadar itibarlıydı. Kâğıt oyunlarını çok iyi oynamak, gözünü kırpmadan elindeki tüm parayı savurmak, sarhoş olmadan içmek de çok gözde meziyetlerdi. Üniversiteliler; ne polisten, ne muhbirlerden, ne de hâkim von Salomon'dan (bir başka adı "Semender"di) korkuyorlardı. Üniversite öğrencileri için ceza almak bir şeref meselesiydi. Cesaretin simgesi ve ödülüydü. Kaçınılmaz düellolara hazırlanmak ve biraz bilgi toplamak için Karl da düelloları izlemeye başladı. "Çaylaklar"a, düelloları izleme hakkı ancak belirli bir hizmet gördükten sonra ödül olarak veriliyordu. Düello mekânının hazırlanışında yardımcı oluyorlardı. Düello yapmak resmen yasaktı. Polisler, bu kanunu çiğneyenleri bulmaya çalışıyorlardı. Semender, kurnaz, çilli bir adamdı. Sık sık meyhanelere ve lokantalara muhbirler gönderiyordu; ama öğrenciler bu muhbirleri tanıyorlardı. Onlarla acımasızca dalga geçiyor, sarhoş edip kovuyorlardı. Bernard'ın bilardo salonunda düello yapılmasının önünde hiçbir engel yoktu. Karl, büyüklerin güvenini kolayca kazanıp bir düelloya katılma hakkını elde etti.

---

* Burschenschaft (Delikanlılar Birliği): Alman üniversite öğrencilerinin kurduğu milliyetçi radikal bir öğrenci örgütü –ç.n.

Büyük oda ağzına kadar insanla doluydu. Bilardo masası duvara kadar çekilmiş, oturma yeri olarak kullanılıyordu. Düello, seyircileri hayal kırıklığına uğratmadı. Onlar için düello çok eğlenceli bir güç, kurnazlık ve cesaret gösterisiydi. Sürekli, düello yapmak isteyenler meydana çıkıyordu. İki "çaylak" kılıçlarla beceriksizce dövüştüler. Birisi hızla gerileyerek salondaki kahkaha eşliğinde kurnazlık yapıp sokağa doğru çıkan merdivenden kaçtı. Karl, düellonun sebebini sordu.

"Şeref! Şeref ve sosyal prestij," diye cevap verdiler çok anlamlı yüz ifadeleriyle.

Karl, bütün komitenin şerefi ve çıkarları için de düello yapıldığını öğrendi. Böyle bir durumda düello yapacak olanlar komitelerin başkanları tarafından seçilirdi.

"Sana kısa boylu birini veririz," diye cesaretlendirdiler Karl'ı.

Düello turnuvasının son maçı iki ünlü "filozof" öğrenci arasındaydı.

Bu iki "filozof", on dört sömestrdir üniversitede "okuyorlardı". Birisi Nibelung şarkısındaki Kral Siegfried'e benzeyen Herbert Schlezer adında bir gençti. Maceralı yaşamının büyük bir bölümünü oyun kâğıtları, sarhoşluklar, aşk serüvenleri ve tehlikeli düellolar oluşturuyordu. Onun rakibi "Ayı" lakabını taşıyan atletik yapılı bir öğrenciydi. İri vücudunun her kasından tükenmez bir fiziksel güç fışkırıyordu. Bu adamın korkunç gücü, Karl'ı her zaman şaşırtıyordu. "Ayı", Bonn sokaklarında dolaşırken tesadüfen gördüğü insanları şakayla havaya kaldırarak onları kolaylıkla taşıyordu. Hızla giden faytonu, arka tekerleklerinden birini yakalayarak anında durdurabiliyordu. Güçlü olduğu kadar da aptaldı. Korkunç gücüne karşın, hareketsiz aptal yüzü, ona garip bir hava veriyordu. Sanki diğer ölümlülerden biri değildi.

Schlezer ve "Ayı" arasındaki düello, yamultulmuş epelerle yapılacaktı. Bu usta düelloculara böylesi yakışırdı! Düellocular yerlerini aldıklarında salonda tam bir sessizlik hakimdi. Kısa bir süre önce, "Ayı", Heidelberg'de bir kılıç şampiyonu olan Bruno'yu az kalsın doğruyormuş. Bunu herkes biliyordu.

Bonn'un bu en iyi kılıç ustalarını düelloya iten sebep, dul bir kadının çekiciliğiydi.

"Herkes istediğini düşünsün ama Bayan Stockzipler, çok namuslu ve asil bir bayan," demişti "Ayı", öğrenci meyhanelerinden birinde.

Yan masada domino oynayan Schlezer, "Ayı"ya, kız kardeşinin daha mı az namuslu olduğunu sormuştu. Hiç kimseye hakaret etmek istemeyen "Ayı", Schlezer'in kız kardeşine saygı duyduğunu söyleyerek onu namussuz bulmadığını söylemişti. Ama Schlezer'in sakinleşmeye hiç niyeti yoktu.

Schlezer'in düello hastalığı ve alaycı yüz ifadesi, ona birçok kez düello kazandırmıştı. Üniversite öğrencilerinin "raconuna" göre, alaycı yüz ifadesi belirleyici bir öneme sahipti.

"Eğer en namuslu ve en asil kadın Bayan Stockzipler ise, burdan, kız kardeşimin daha az namuslu ve daha az asil olduğu sonucu çıkıyor."

Tartışma, etraftaki öğrencilerin ilgisini çekmişti. Ama "Ayı", Schlezer'i düelloya davet ederek tartışmaya bir son vermişti.

Kavgalı olmalarına rağmen, düellocular, salona kol kola girdiler. Karl, düello başlayana kadar geçen zamanda, düellocuların, eğer çok yakın iki arkadaşlarsa, "arkadaşlık kuralına" sığınarak arkadaşlıklarını sürdürebildiklerini öğrendi.

Marx, büyük bir heyecanla izliyordu. Düellocular birbirlerinin ellerini sıkarak aksi yönlere yürüdüler, önceden belirlenmiş yerlerde durdular.

İkişer ustaca atlayıştan sonra düellocular epelerini tokuşturdular. "Ayı" ilerliyor ve rakibini duvara doğru sıkıştırıyordu. Aslında aşırı güçlü olması "Ayı"yı engelliyordu. Geri çekilerek rakibine oyunlar düzenleyen Schlezer, hafif vücuduyla salonun içerisinde adeta uçuyordu.

Asık suratlı "Ayı", ağır hareket ediyor, gitgide sinirleniyor ve kontrolünü kaybediyordu.

Nefeslerini tutarak sonucu bekleyen seyirciler, düellocuların yaptıkları tüm hareketleri taklit ediyor, o anda her biri beyninde bir düello yapıyordu.

Tüm düellolarda olduğu gibi final, kimse fark etmeden aniden geliverdi. "Ayı" kendi kuvvetinin kurbanı oldu. Onun kasları için, epe fazla hafif ve yetersizdi. "Ayı", kudurmuş bir vaziyette, kırbaç sallar gibi epesini savurdu. Schlezer, uzun süredir bu hareketi bekliyordu. Rakibinin üstüne yürüdü ve onun havaya kalkmış elini bir anda parçaladı. "Ayı", bir çığlık koparak epeyi düşürdü ve bilardo salonundan kaçtı.

5

Bonn'da tüm profesörlerin evleri aynı tipteydi. Bunlar kare şeklinde düzgün, iki katlı, merdivenleri taraça altında olan evlerdi. İşlemeli kapı kolunun üzerinde profesörlerin isimleri yazılıydı. Ansiklopedik hukuk dersleri veren Profesör Puge'nin evi de benzer ama biraz bakımsız bir evdi.

"Hiç olmazsa küçük bir fark olsun," diyordu Profesör Puge. O yüzden kapısının önüne demir bir çıngırak bağlamıştı. Bahçesi de evi gibi bakımsızdı. Çiçek tarhlarının çevresinde yabani otlar büyümüştü. Avluya uzun zamandır el değmemişti. Dış kapı ise menteşelerinden çıkmış, gıcırdıyordu. Profesörün kâhyası, komşulara ev sahibinin çok yoksul, üstelik ayyaş olduğunu söylüyordu. Söylentilere göre bu kâhya kadın, profesörün sevgilisiydi. Kâhya, korkak ve mutsuzdu; başına sürekli siyah bir şapka, ayaklarına dilleri sarkmış erkek ayakkabıları giyiyordu. Haftada bir kez, eski bir faytonla Puge'nin annesi geliyordu. Şişman, kendini beğenmiş ve cimriliğiyle ünlü bir kadındı bu.

Bayan Puge, oğluna nutuk çekip, onu nişanlamak için kandırmaya çalışıyor; aksi takdirde kendisini mirastan mahrum bırakacağını söylüyordu. Onun geleceği günler, Profesör Puge, daha sabahın erken saatinde suratını asıyor, akşamları da sarhoş olana kadar içiyordu. Profesörün evinde, kırmızımsı kadife ile kaplı kırık dökük mobilyalar ve bol miktarda aile fotoğrafı vardı. Pencerelerin, masaların ve döşemenin üzerinde de kırmızı kadife vardı. Tozdan ağırlaşmış ve küflü, zehire benzer bir görüntüsü vardı kadifenin.

Bazen sabahları profesör eve zil zurna sarhoş gelip kâhyadan temiz havalı bir oda istiyordu.

"Boğuluyorum," diye bağırıyor, fularını çıkararak yakasını gevşetiyor ve şakaklarını sıkıyordu.

"Açın pencereleri, kapıları. Her aralıktan hava girsin. Tozdan boğuluyorum. Her yerde toz var: Saçlarımda, kitaplarımda, fotoğrafların üzerinde, bütün Bonn'da; toz beynimi ve kalbimi kemiriyor. Yaşamak istiyorum, anlıyor musun, kadın denilen ihtiyar yıkıntı?!"

"Kumarda kaybetmişsiniz ve sarhoşsunuz," diye usulca cevap veriyordu kâhya.

"Eğer ansiklopedik hukuk bilgileri dersini vermeseydim, eğer profesör olmasaydım, eğer zengin olsaydım... Daha çocukken temiz hava solumak istiyordum, buna rağmen babam beni dövüyor ve eve kapatıyordu. Denizci olmak istiyordum. Gezgin olmak istiyordum. Ama pek fazla seçeneğim yoktu. Papaz cüppesi ile profesör cüppesi arasında bir tercih yapmak zorundaydım."

"Allaha şükür. Bazıları hizmetçi önlüğünü bile giyemiyor," diye cevap veriyordu kâhya, Puge'nin ikinci kattaki yatak odasına çıkmasına yardım ederken.

"Ben gücü ne edeyim bu toz ülkesinde? Kadife cüppeler giyen, bu kendini beğenmiş ihtiyar salakların ve ayyaş gençlerin şehrinde ben ne yapabilirim? Şimdi ayyaş olan bu gençler de daha sonra kendini beğenmiş birer salak olacaklar."

"İhtiyar ayyaşlar da var. Bay profesör lütfen yatın ve sakinleşin. Bir dakika, şapkanızı giymenize yardım edeyim," diyordu kâhya.

"Gece şapka, sabah ders. Yaşamak istiyorum! Belki de sevmek istiyorum!"

Kâhya, hızla pencerelerin kepenklerini kapattı ve ağır perdeleri çekti. Karanlık ve boğucu hava Puge'nin ayılması için yeterli değildi.

"Yaşamak isteyen insan," diye hüzünle konuşan ihtiyar kadın yatağın kılıfını düzeltti ve ekledi, "düşlediği gibi yaşayabilir. Hem de hiç düşünmeden. Siz ise ruhları kovmaya çalışan deli gibi tutturmuşsunuz, 'Yaşamak istiyorum da yaşamak istiyorum'. Örneğin

bana bakın. Çektiğim tüm acılara rağmen yiyorum ve Allah'a şükür çok da iyi bir iştahım var. Çok iyi uyuyorum. Özenle dua ediyorum ve isyan da etmiyorum. Hatta bazen her şey beni memnun edebiliyor. Sizin neyiniz eksik ki Bay profesör. Elinizdekilerin kıymetini bilmeyi öğrenmelisiniz."

Puge, artık kâhya kadının telkinlerini dinlemiyordu.

"Bilime susayan insanlar için, iyi insanlar için, bu dünya bir işkence odası. Anlamsız savaşlar. Çağımız ikiyüzlülüğün damgasını taşıyor. İnsan binlerce çalışmadan ve düşmanca arzulardan ibaret. Böyle gelmiş böyle gidecektir. Dürüst bir ticaret yasası, iyi bir gazete veya kaliteli bir demiryolu yapıp insanlığı mutlu edeceğini düşünen kişi aptaldır. İnsan şimdi de Taş Devri'nde olduğu kadar zavallı. Bu dünyada hiçbir şey yolunda değil. Biz ulaşılmaz hedeflere koşmak için karanlıkta yol alan köstebekler olmaya mahkûm edilmişiz. Ben yaşamak istiyorum, ama toz beni öldürüyor. Üzerimizde lanet var! Ölüm var!"

Profesör, başını yastığına gömmüş, bir çocuk gibi ağlıyordu.

6

Aralık ayının sonlarına doğru Karl'ın sağlık durumu kötüleşti. Aşırı ders çalışmaktan ve yorgunluktan baş ağrıları, bitkinlik ve uykusuzluk çekiyordu. Annesinden ve babasından gelen mektuplarda, ayrılığın doğurduğu hüzün okunuyordu. Karl, onlara kısa cevaplar yazıyordu. Zaten nadiren mektup gönderiyordu. O yüzden posta arabaları Trier'den sık sık şikayetler ve suçlamalar getiriyordu. Karl, aldığı mektupları masa üzerinde, pencere pervazlarında, kitap aralarında unutuyordu. İnce kâğıda yazılan mektuplar, protesto ederek sırıtıyorlardı. Okunmak istiyorlardı. Karl'ın annesi onun kahve içip içmediğini merak ediyordu. Karl, Henriette Marx'ın mektuplarını okurken sanki mutfak önlüğünü giymiş, aşçı şapkasını takmış annesini karşısında görüyor; sesini de duyuyordu:

"Senin mutfağının düzenini merak etmemi bir kadınlık zaafı olarak düşünmemen gerekiyor..."

"Sevgili Karl!

Küçük işlerde de büyük işlerde de ekonomi çok önemlidir. Ne bu korkunç düzensizlik? Kitap, kitap ve yine kitap. Onların yüzünden her taraf toz içinde kalmış. Zaman ayır ve odanı daha sık temizlettir..."

Sonra babasının sesini duyuyordu:

"Üç haftadır senden haber alamıyoruz. Bu ne sorumsuzluk... Korkarım senin kalbini bencillik sarmış. Benim bir prestij düşkünü olmadığımı bilirsin. Hatta haksız olduğum zaman bunu çocuklarımın önünde dahi kabul ederim. Oraya gittiğinde çevreni tanıyıp, bana yazmanı rica etmiştim. Ama uzun süredir mektup yazmıyorsun. Bu söylediklerimi istediğin anlama çekebilirsin. Zavallı annen seni çok merak ediyor..."

Bonn'a geldikten iki ay sonra Karl, ailesinin isteği üzerine Nimmwegen'de oturan Hollandalı akrabalarına misafirliğe gidip dinlenmeye karar verdi. Köln'e kadar bir at arabası ile gidip geceyi bir posta durağında geçirdi; sonra Ren nehri üzerinden gidecek olan bir yelkenliye bilet buldu. Bu küçük, beyaz yelkenlinin adı "Frankfurt"tu. Yaklaşık beş saat süren bir yolculuktan sonra Düsseldorf'a vardılar. Kış gecikmişti ve yolculuk engelsizce yapılabildi.

On yedi yaşındaki üniversite öğrencisi, paltosunun yakasını kaldırmış, güvertede volta atıyordu. Soğuk bir yağmur çiseliyordu. Tepelerde yoğun bir sis vardı. Karl, ıslak bir bankın üzerine oturdu. Geminin yelkenleri rüzgârın çarpmasıyla şişiyordu. Ren nehri vadisi, genelde açık olurdu. Ama bugün sıkıcı ve kasvetliydi. Ren nehri, Düsseldorf yakınlarında keskin bir kıvrım yapar. Tepeler suya yaklaşır. Tepelerin eteklerinde ise, kocaman ağaçlar vardır. Karl, Mainz Tepesi'ni ve ona adanan acımasız Lorelei efsanesini anımsadı. Bu karanlık sonbahar gecesinde, Ren, ürkütücü ve gizemliydi. Karl, Nibelung şarkısını mırıldanıyor, hayaller kuruyordu. Binlerce sözcük beyninde dolaşıyordu. Heine'nin bir dizesini hatırladı.

"Belki bir şair olurum!..." Heine, Karl'ın en sevdiği şairlerden biriydi. Karl, yılların çabuk geçmesini diliyordu.

"Belki de çok iyi bir şair olacağım."

"Frankfurt", Düsseldorf kıyısına ulaştığında hava kararmış, yağmur yağıyordu. Kıyıdaki şehir hayatı, eski gri bir halatla sarılmış gibiydi; adeta donmuştu. Çatılardan kirli kaldırımların üzerine tembel sular akıyordu. Sokak fenerleri, ortalığı yeterince aydınlatmıyordu. Karl, ıssız sokaklarda biraz dolaştıktan sonra, bir meyhaneye girdi. Orada birkaç akşamcı bira içiyordu. Pahalılıktan yakınıyor ve sürekli fiyatları yükselten tüccarlara küfrediyorlardı. Son yılın üzüm mahsulü kötüydü. Yağmur, mahsule zarar vermişti.

"Şimdi Hollanda'dan buğday satın almak daha kârlı," diye konuşuyordu masada oturanlar. Karl da onlara yakın bir masaya oturdu.

"İşin kötüsü, Ren Bölgesi'nde Prusya kanunları geçerli değil. Eğer biz de fiziksel cezalar verseydik şimdiki miskinliklerini yapamayacaklardı," diyordu bir toprak ağası.

"Köylü, bir ayıdan daha kötümser ve bir tilkiden daha kurnaz," diye fikrini açıklıyordu yerli hukuk memuru.

"Kışları, köylüler vergilerden kaçmak ve çalışmamak için şehre gidiyorlar; sırf hapse girebilmek için hırsızlık yapıyorlar. Çünkü hapiste, devletin hesabına yiyip içiyorlar."

"Napoléon'un kanunları artık çok eskidi beyler."

Karl meyhaneden çıktı. Katedralin arkasından, birbirlerine yapışmış evleriyle çarpık sokaklar başlıyordu.

Marx, uyuyan şehrin sokaklarında uzun uzun dolaştı. Yollarda komik ayyaşlar ve zavallı serserilerle karşılaşıyordu. Birden Hoffman'ı ve onun kahramanlarını hatırladı. Bu kahramanlar, meyhanelerin ve arka sokakların garip insanlarıydı. Karl, uyuyan Almanya'nın eski yıllarını, yıkık şehirlerini, geleceğini düşünüyor ve her zamanki gibi bu bilmeceyi çözmek istiyordu. Sorunların kökenine ulaşıp gerçeği bulmak istiyordu. Bu, Karl'da doymak bilmeyen bir bilme isteğiydi.

Karl, sabahleyin tıka basa dolu bir Hollanda buharlısına binip ülke dışına çıktı.

İyi birer denizci olmakla övünen Hollandalılar, sessiz nehirlere karşı soğuktular. O yüzden Ren'e, hantal, bakımsız buharlılar gönde-

riyorlardı. Zaten Karl da yolculukta konfor arayan biri değildi. Köln gemisi ile Hollanda gemisi arasındaki farkların ayırdına bile varmıyordu. Yolcu kalabalığı içinde, Bonnlu üniversite öğrencileri arasında, kendi yaşıtı "filozoflarla" karşılaştı. Onlar da tatil için sınır şehirlerine gidiyorlardı. Edebiyat hakkında sohbet etmeye koyuldular. Hemen Konfederasyon Meclisi'nin son bildirisini tartışmaya başladılar. Bu bildiride beş yazarın eserleri yasaklanıyordu: Heinrich Heine, Karl Gutzkow, Heinrich Laube, Rudolf Wienbarg ve Theodor Mundt. Bu yazarlar "Genç Almanya" hareketinin üyeleriydi. Karl, kendini şiire ve edebiyata vermek istiyordu. Her çıkan kitabı takip ediyor, her yeni şiir antolojisinin üzerine açlıktan ölmek üzere olan bir insan gibi atlıyordu. Hiçbir edebiyat olayını kaçırmıyordu. Konfederasyon Meclisi'nin (Bundestag) bu rezil bildirisini de ezbere biliyordu:

"Son zamanlarda 'Genç Almanya' veya 'Genç Edebiyat' adı altında kurulan bu 'Edebiyat Okulu', edebi eserler arkasına gizlenerek Hıristiyan dinine saldırıyor. Bu eserler de her sınıftan okura yakın olduğu için amacına çok iyi ulaşıyor. Amaçlardan biri de, var olan sosyal ilişkileri eleştirip, tüm ahlâk kurallarını yıkıp düzeni altüst etmektir."

Buharlı, öğleye doğru Wezel Kalesi'nin çevresinden dolaşıp Emerich'de durdu. Gümrük işlemleri başladı. Almanya geride kalmıştı. Hollandalı gümrük memurları ağır hareket eden, kibar ama şüpheci insanlardı. Ağır ağır kontrol edilen eşyaları mühürlüyor, yolcuların bavul ve sandıklarını açıyor, sonra da selam verip uzaklaşıyorlardı.

Westeroot'un yanında nehir iki kola ayrılıyordu. Kocaman, verimli Betuve ovası, nehrin bu iki kolu arasında sivri bir süngüye benziyordu. Uzaklarda Nimmwegen görünüyordu. Kıyıda güzel ve gösterişli evler ve sık ağaçlı küçük bir koru vardı. Korunun ortasında da eski bir kule yükseliyordu.

Karl, daha buharlının merdiveninde teyzelerin, dayıların, kuzenlerin kucağında buldu kendini. Yeğenini elinden tutan Johann Pressburg, onu eve doğru sürükledi. Önünde ve arkasında yürüyen

kuzenleri, boğazlarından tuhaf sesler çıkararak konuştukları Hollanda diliyle yeni gelen misafirdeki değişiklikleri değerlendiriyorlardı.

"Uzamış, ama çok zayıf ve esmer. Gözleri kömür!"

"Heinriette Teyze'ye benzemiyor."

"Hık demiş babasının burnundan düşmüş. "

"Kesin şu fısıltıyı!" diye kızdı Johann akrabalarına.

Kızlar utanıp sustular. Sokaklarda olağanüstü bir hareketlilik vardı. Çünkü o gün cumartesiydi. Kazıyor, yıkıyor, şehri temizliyorlardı. Genelde kapalı olan evlerin pencereleri şimdi açıktı. Hizmetçiler kapıları, çerçeveleri, eşikleri temizliyorlardı. İtfaiye hortumlarıyla evleri baştan aşağıya yıkıyorlardı. Sular gürültüyle akarak kaldırımları temizliyordu.

Evler, yüksek ama dar ve hemen hemen hepsi tuğladan yapılmaydı. Nadiren boyanıyorlardı. Sokaklar dar, karanlık ve taş döşeliydi. Dükkânların önünde hırkalı ve şapkalı tüccarlar oturuyor, pipo içiyor ve gazete okuyorlardı. Sokaklarda uzun boylu, dolgun, gürbüz ve güzel yüzlü kadınlar amaçsızca dolaşıyorlardı. Hepsinin elbiseleri ağır ve şapkaları kolalıydı. Etrafta sayısız çocuk vardı. Cumartesiden pazartesiye kadar okullar kapalıydı. Çocuklar, köpek ve keçilere koşulmuş arabalarla geziyorlardı. Şehri yaran Waal nehrinde kırmızımsı bir yelkenli gemi ve kayıklar yüzüyordu. Hollandalılar eskimiş yelkenleri meşe suyunda kaynatıyor, böylece yelkenler sağlam ve kızılımsı oluyordu.

Zengin Pressburg ailesinin evinde düzenli, hiç değişmeyen tekdüze bir yaşam vardı. İlk günlerde Karl, uzun uzun uyudu ve çok az hareket etti. Kısa bir süre sonra eski gücüne kavuştu. Sağlığına kavuşmasıyla birlikte taşra hayatına karşı bıkkınlık başladı. Yemek saatlerinde, hiç bitmeyen Hollanda mallarının satışı, Belçika'nın ukalalığı, Prusya Monarkının ahlâksızlığı ve Hollanda Kraliçesinin ne kadar namuslu olduğu konuşuluyordu. Karl, tek başına yürüyüşlere çıkarak bu sohbetlerden kaçmaya çalışıyordu. Hollanda'nın her yerinde, mütevazı Nimmwegen'de bile bu ülkenin eski yüceliğini ve başarılı denizcilerini hatırlatan izler vardı. Valilik binası; eski,

solgun, antika değerinde kilimlerle döşeli ve imparator büstleriyle süslüydü. Bir zamanlar burada, XVI. Ludwig ile Birleşik Hollanda Cumhuriyetleri arasında barış imzalanmıştı.

Karl, bu yıkılmış cumhuriyetin tarihini defalarca okudu. Venedik, Portekiz, Hollanda; hepsinin tarihi kaderleri hemen hemen aynıydı. Karl, ısrarla bu garip benzerliği düşünüyordu. Sadece tarihi değil, bu halkların şarkıları ve destanlarındaki benzerlikleri de ilginç buluyordu. Kuzenleri, uzun ve hüzünlü balıkçı şarkılarını Almanca'ya çeviriyorlardı onun için. Karl, hayalet kahraman olan Martin Schenk von Neydek hakkında hikâyeler dinliyordu. İspanyollara yakalanmamak için kendini Waal nehrine atarak boğulan bu savaşçının gölgesi, dolunayda eski kulede dolaşırmış. Schenk von Neydek inleyip, düşmanları tarafından parçalanan vücudunu ararmış... Nimmwegen şarkıları böyle söylüyordu.

Birkaç hafta süren tatil, sanki bir anmış gibi geçiverdi. Karl, dinlenmiş, eski sağlığına ve neşesine tekrar kavuşmuş olarak misafirperver Nimmwegen'i terk etti.

7

"Marx, sen kendini hâlâ bir üniversiteli değil, bir liseli sanıyorsun," diyordu Grün, aşağılayıcı bir tavırla. Grün, uzun çizmeli, köse bir gençti. Kıyafeti her ne kadar maskeli balo kıyafetine benzese de, Bonn için çok olağandı. Fransız modasına göre giyinen Grün, ceketi frak ve boyunbağına tercih etmişti.

"Almanya'yı ancak üniversiteliler kurtarabilir. Çünkü onların dışındaki tüm Almanlar katışıksız bir esnaf sürüsü. Ama kurtuluşu, sadece kitaplardan çıkma idealler gerçekleştiremez."

Sanki bunu kanıtlamak istiyormuş gibi kılıcının ucuyla hızla, "Roma Hukuku" kitabına vurdu.

Çizmeleriyle ses çıkararak odada kuduz gibi dolanıyordu. Parçalanan kitapların yaprakları tozun içine, çizmelerinin altına düşüyordu. Grün tiksinerek, kılıcını kitabın cesedinden çekti ve onu odanın bir köşesine attı.

"Anlamıyor musun Marx? Biz leş koklayan tıbbiyeli veya çiçek deşen botanikçiler değiliz. Şeytan yardımcımız olsun. Biz hukukçuyuz. Silahımız ise söz. Konumuz da 'hayat'. Biz Sofistiz, konuşmayı bilen ama satın alınamayan hukukçularız... Konumuz olan hayatı tanıyıp yaşamaya başlamalıyız. Üniversitedeki ilk yılımızı buna vermeliyiz. Asırlardan beri var olan üniversite geleneklerine ihanet edemeyiz. Gençliğinde yoldan çıkmayan bir filozof, gerçek bir filozof değildir. O yüzden gel hataya düşelim. Bizi alkol içerisinde korunan kurbağalara dönüştürmeye çalışan beş yıllık lise eğitiminden sonra, ben, yaşadığımı hissetmek istiyorum. Yeterince sıkıldım, ders ezberledim, uzun süre anneciği ve babacığı dinledim ve aptal kız kardeşlerin ağabeyi oldum. Yeter! Nerede geçti bizim çocukluğumuz? Kokuşmuş kasabacıklarda. Nasıl bir çağda doğduk? Hareket dolu bir çağda. Biz ne biliyoruz? Geçmişin kahramanlarını ve geleceğin cahillerini. Ama dur bakalım, biz daha şarkılarımızı söylemeye başlamadık. Biz dünyaya eski Yunanlılarla tartışabileceğimizi göstereceğiz! Leonid, Stzevola ve Brüt; titreyin şimdi! Ama kitaplar, bilimler, hatta maceralar dünyanın nimet suyu* içildikten sonra gelsinler! Biz taşrada yetişenler, salakların gecelik ve boneleri arasında yetişenler, neler biliyoruz şarap, kadın ve özgürlük hakkında? Marx, bugün hayat başlıyor, yarın bilim."

Karl, arkadaşını dinliyor görünüyor ama aslında kendi işlerini düşünüyordu. Evet, Trier artık gerilerde kalmıştı. Sevgili babası, sevgili annesi, Brückengasse'deki ev, bundan böyle onun için hep uzakta kalacaktı. Karl, özgür ve tek başınaydı. Gençlik potansiyeli çok güçlüydü. Eski Bonn'da kendi hayatını kendisi yönetiyordu. Çocukluğunun parlak yılları bitmişti. Bu yıllar, ona ilk defa eski bir oyuncak gibi komik geliyordu. Kargalar istedikleri kadar bağırsın, memur ve tüccarlar, bu kudurmuş Bonn kurbağaları, istedikleri kadar yırtınsın; üniversiteliler şarkı söylüyor, eğleniyor, "ahlâksızlık" ediyorlardı. Çünkü onlar kiliseyi ve aile kurumunu protesto ediyorlardı.

* Nimet Suyu: Şarap –ç.n

Gece yarıları, bazen de hava aydınlanmak üzereyken kuytu meyhanelerden sallanarak ve taş basamaklara takılarak çıkan delikanlılar şarkılar söylüyor; el ele tutuşarak sokakları enlemesine kapatıyorlardı. Sönmüş fenerlerin altında daire oluşturup deli gibi "Gaudeamus"u söyleyen insanlar dans ediyordu. Özellikle birinci sınıflarla başa çıkılamıyordu. Eskiden kalma bir geleneğe göre şarap gibi köpürüyorlardı. Onların cesareti kabına sığmıyordu. Saçma sapan nedenlerden ve tartışmalardan dolayı düellolar yapılıyordu. Düello, onlara "şeref" kazandırıyordu.

Karl Marx, bu geleneklere ihanet etmiyordu. Arkadaşlarıyla birlikte sabahlara kadar içiyor, tartışıyor, esnafları protesto etmek için camlarını kırıyor, kılıcıyla kahramanca dövüşüyordu. Trierliler ve Bonnlular adına savaşıyor, zanaatkârların güzel kızlarına asılıyordu.

Karl Grün, arkadaşını öve öve bitiremiyordu. Daha ikinci sömestrde, Marx, Trierliler komitesindeki beş üyeden biriydi. Bir gece kavgasından sonra, böyle fırsatları hiç kaçırmayan Semender tarafından içeri tıkıldılar. Bu vesileyle başta Grün olmak üzere, üniversite öğrencileri Marx'a bir uğurlama töreni düzenlediler. Grün, cesur düellocuyu şerefle kazandığı cezasını çekmeye gönderiyordu.

8

Bonn'un kenar mahallelerinden birinde, kışları boş kalan, küçük, üç katlı bir ev ve evin önünde, içinde yabani elma ağaçları ve yabani leylaklar olan bir bahçe vardı. Evin bekçisi, Napoléon savaşları sırasında askerlik yapmış şaşı gözlü bir adamdı... Bir gece geç saatte, iki üniversiteli evin kapısını çaldı. Onların siyah cüppeleri, gözlerine kadar indirilmiş şapkaları, etrafa bakınarak tuhaf tuhaf konuşmaları bekçinin ilgisini çekmişti. Paraları da alınca bekçi çok etkilendi. Hatta Friedrich Wilhelm'e "Prusyalı asker kütüğü" dedi. Üniversiteliler ihtiyarın bu cesaretini değerlendirip ona yüklüce bir para karşılığında kendilerine gözcülük yapmasını teklif ettiler.

Bekçi yeni gelenlere evin anahtarını verdi. Ev, yaza kadar kiralanmıştı.

Bir kenar sokakta bulunan bu soğuk, eski ev haftada iki kez canlanıyordu. Bekçi büyük bir özenle pencerelerin kepenklerini tek tek kontrol edip kapatıyor, sonra da ışıkları yakıyordu.

Avlunun etrafına nöbetçi koyuluyordu.

Eğer herhangi bir tehlike yaklaşırsa, nöbetçiler daha önce belirlenen sinyalle içerdekilere haber vermek zorundaydılar.

İnsanlar, farklı farklı yollar kullanarak ve her zaman teker teker eve geliyorlardı. Parolaları ise "özgürlük", "despotluğa ölüm", "kahrolsun cellatlar", "özgür, birleşik Almanya"ydı.

Pelerinler ve geniş şapkalar, dar bir koridora bırakılıyordu. Zemin katta silahlar gizleniyordu: Kılıçlar, epeler, süngüler.

Gelenler büyük bir salonda ciddi yüz ifadeleriyle selamlaşıp duvarların önündeki tahta banklara oturuyorlardı.

Komiteye kabul edilen yeni üyeler, diz çöküp yemin ediyorlardı. Çoğunluğun iradesine boyun eğeceklerine, ihaneti hayatlarıyla ödemeye hazır olacaklarına dair ant içiyorlardı.

"Memleketin kaderi bizim ellerimizde. Despotları titretmeliyiz! Onları hiçbir şey kurtaramaz! Savaşa hazırız ama hâlâ devletin başına kimi çıkaracağımıza karar vermedik."

"Tüm küçük prenslikleri kaldırmalı. Prens Friedrich Wilhelm demokrat ve devrimci bir insan."

"Kahrolsun despotlar! Üniversiteliler cumhuriyet istiyor."

Tartışmalar saatlerce sürüyordu. Bahçede nöbetçiler birbirlerini kontrole gidiyorlardı. Gece kuşu çığlık atıyordu. Öğrenciler horoz seslerini duyar duymaz ambara inip atışlar yapıyor, kılıçlarla dövüşüyorlardı. Gelecekteki savaşa hazır olup olmadıklarını sınıyorlardı. Yarı yıkık ambara titrek ışıklı lambalar yerleştirilmişti.

1836 yılının bir bahar gecesinde gündüzleri cansız olan gizemli evin kapısını bir Darmstadtlı çaldı. Misafir "İnsan Hakları Komitesi"nin temsilcisiydi.

Kötü haberler getirmişti.

"Kardeşler, aramızdan en iyilerini, en şereflilerini zincire vurdular. Papaz Weidig'in yakalanışının üzerinden neredeyse bir yıl geçti.

Bir yıldır cellatlar Weidig'e işkence çektiriyorlar. Baskı kulübesi, polislere ihbar edilmiş. Kızıl Beker'le cesur Johann Stock hapiste çürüyorlar. Georg Büchner, İsviçre'ye kaçmayı zor başardı. Kardeşler, başımızı kestiler. Bize nasıl yardım edebilirsiniz?"

"Hain kim?"

"Konrad Kul."

"Kardeşler, hiç zaman kaybetmeden Darmstadt'a gidelim. Hapishaneyi ele geçirip özgürlüğün dostlarını kurtaralım!"

"Durun!" diye bağırdı yeni gelen: "Olay çok karışık. Kişi, dalgaların üstünde yüzen bir köpük damlası sadece. Tarihin yasalarını irademize uydurmak mümkün değil. Weidig bildirileri yazıyordu. Ben ve komitenin diğer üyeleri, onları ceket altında saklayarak köylere gidip evlerin eşiklerine bırakıyorduk. Ama köylüler maalesef okuma yazma bilmiyor. O yüzden bu tuhaf kâğıt parçalarını polise götürdüler ve böylece bizi ele verdiler. Biz, gelen baharın habercileriyiz ve ölmeye mahkûmuz. Biz tarihin tortusuyuz."

"İçerideki arkadaşlara nasıl bir yardımınız oldu?" diye sert bir şekilde sözünü kesti bir öğrenci.

"Nöbetçileri satın aldık, yerlerine başkalarını koydular. Yerin altını kazdık ama yakaladılar. Hapishaneyi basarak mahkûmları kurtarmayı düşündük ve bir böreğin içerisinde planı gönderdik. Ama nöbetçi polis börekle birlikte planımızı da yedi. Kaybedecek hiç zamanımız yok. Çünkü Weidig ve Stock'a korkunç işkenceler yapılıyor. Onları sıçanların bile rutubetten öldüğü deliklere tıkıp aç ve susuz bırakıyorlar. Zincirlere vurup kamçılıyorlar. Hücreler fare, sıçan, bit ve pire kaynıyor. Onların yüzünden, acılar daha da çoğalıyor. Gardiyan bu cehenneme ancak kapının eşiğinden bakabiliyor. Duvarlarda dışkı ve kan var. Küçük pencere demirle kapalı ve ışık, dört parmak genişliğindeki bir delikten sızıyor. Doktor gibi giyinip polislere de rüşvet verip kahramanlarımızın çürüdüğü o dehşet verici hücreleri gördüm. Ama insan, onların acılarını görmese daha iyi olur. Almanya'nın bir barbar ülkesi olduğunu görmemesi daha iyi olur."

9

Baharları, tıpkı Trier'de olduğu gibi Bonn'da da hava; türlü çiçek ve çiçek açan ağaçların kokularıyla doludur. Hava; leylak, akasya, menekşe ve nergis çiçekleriyle yarışır. Kokular ve renkler, tüm pencereleri kaplamıştır.

1836 yılında üniversite öğrencileri geleneğe bağlı kalıp baharı ellerinde bir kadeh punçla karşıladılar. Düellolar, kavgalar ve öpüşmeler çoğaldı. Karl, eskisi gibi ateşli bir tartışmacı, iyi bir silahşör, yorulmak nedir bilmeyen bir eğlence hastasıydı. Onda, Kant ve kılıç, şarap ve felsefe çok iyi bir uyum içerisinde yaşıyordu.

Heinrich Marx, Bonn'a gerekli parayı gönderiyor ama aynı zamanda sitemkâr mektuplar yazıyordu. Ama gönderilen paralar hiçbir zaman Karl'a yetmiyordu.

"Birinci sınıfın kendine göre gelenekleri var. Gençliğin çılgınlıklara ihtiyacı var. Çocuk ne kadar çabuk ona vergisini öderse o kadar kısa bir süre sonra sakinleşecek ve olgunlaşacak," diye düşünüyordu Heinrich Marx. Ancak oğluna öğüt veren mektuplar yazmaya devam ediyordu.

"Mektubun bana, sana karşı olan güvenimi tekrar kazandırdı. Sen güçlü bir karaktere sahipsin ve açık sözlü, dürüst bir insansın. Bu da benim için paradan çok daha önemli. Şu anda 100 taler gönderiyorum. Eğer istersen yine gönderirim. Ama senin akıllanıp güncel yaşamla ilgilenmeye başlayacağını biliyorum. Çünkü yapılan tüm felsefelere rağmen birçok insanın saçları günlük yaşamın gailelerinden dolayı ağarıyor.

"Demek ki, düellolar ve bilim öylesine çok iç içe girmiş. Bu, aslında toplumdan doğan bir korku. Neye karşı korku? İyiler her zaman kazanmaz. İnsanda çok az şey tutarlıdır... Şu anki alışkanlıklarının sende kök salmasına izin verme; tabii ki, bunlara alışkanlık denirse. Bence bunlar sadece geçici birer heves. Kendi kendini kandırmamaya özen göster, bizi kandırmayı ise asla deneme. Şerefli bir insanın tüm bunları aşabileceğine inanıyorum."

Bu sırada, Fritz Schlag günlüğüne şunları yazıyordu:

"Biz hepimiz zamanımızı eğlence, felsefe ve şiir arasında paylaştırıyoruz. Şiir pek fazla bir şey vaat etmediği için ve sözcükler karın doyurmadığından babamın da istediği gibi ben bilimle ilgilenmeyi tercih ediyorum. Sınıf arkadaşlarım ayışığı altında kendilerinden geçiyorlar. Bence oturup ders çalışmak daha hesaplı. Dün 'Zapt Edilmeyen Aslan' meyhanesinde tüm Trier şairlerine, Petrarca'ya bile hakaret ettim. Petrarca, yeteneksizliği ile birlikte çağın hastalığını ifade ediyor. Az kalsın iş düelloya varacaktı ama sonunda anlaştık ve Dante, Taso, Jean Paul, Herder ve Jakobi şerefine kadeh kaldırdık. Jean Paul sülük gibi öğrencilerin kalplerine yapışmış. Ama mantığın peçesi altına saklanmanın zamanı geldi. Romantiklerin oklarından sakınmak için böyle bir şey yapmak gerekiyor. Tüm gece eğlencelerine rağmen hiçbir felsefe dersini kaçırmıyorum. Felsefe tarihini derinlemesine incelemeye çalışıyorum. Bazı etik sorunlar üzerine düşünüp modeller bile kurabiliyorum.

"Hiç kimse ile arkadaşlık etmiyorum. Çünkü böylesi, daha ucuz ve daha sakin oluyor. Aslında dostluğun temeli ve bunun sınırları nerede?

"Beynimin karanlık köşelerinde bir şüphe daha var: Tanrı! Olgun arkadaşlarla sohbet ederek hiç savaşmadan çocukça inançlarımı gömdüm. Bunun karşılığında çağımıza cevap veren daha bilimsel yanıtlar öğrendim. Lessing'in de söylediği gibi mucizeler, destanlar ve din benim için bir binayı kurmaya yarayan iskelelerdi. Bina tamamen bittiğinde de keskin zekâm sayesinde iskeleleri fırlatmayı becerebildim. Sokrates'e göre; her insanın hayatı, doğaüstü bir güç tarafından yönlendiriliyor. Eğer bu doğruysa, ben, hayallerin kanatlarında boşuna uçuyorum, ticaret dünyasına doğru. Kahpe felek benim geleceğimi çoktan belirlemiştir. Sıkı dur Fritz!

"Sadece gerçeğin nağmeleri altında dans et. Başını eğme! Dulun evinde yaşa, bekçinin kızını öp, geğirmekten korkmadan ye, Ren şarabı iç, üniversitede felsefe öğren!

"Ey asil insanlar; hukukun yırtıcı pençeleri arasına atılan, acı çeken bu ticaret hastası için ağlayın, kaderden onun için mutluluk zammı rica edin."

10

Birinci sömestrde olduğu gibi ikinci sömestrde de Karl, edebiyat klasikleri ve hukukla ilgileniyordu. Schlegel ve d'Alton'un derslerini hiç kaçırmıyordu. Welker'in verdiği mitoloji dersinden o kadar çok bıkmıştı ki, Paskalya tatili sonrası onu bıraktı. Zaten bu konuları çok iyi biliyordu. İhtiyar Welker'in çok değişik bir insan olduğunu düşünüyordu. Asla ulaşılamayan Helen ruhunu arayan, Pigmalion'un hayallerinden takip edilen Galatea'yı canlandırmayı arzulayan iyi bir Antik edebiyatçı, iyi bir arkeolog olduğunu düşünüyordu. Welker'in kazılarda bulup çıkardığı elyazıları onun hayal ettiği Yunanistan'a hiç uymuyordu. Hayal kırıklığı ve boşa giden çabaları kötümserliğini artırdı ve karaciğer hastalığını hızlandırdı. Kin ve hırsla doluydu. Ama kendisini kapıp koyvermiyordu. Yaşadığı çağı kül yığınına, yok olmuş bir uygarlığın yıkıntılarına benzetiyordu.

Almanları barbarlar sınıfına dahil etti. Ama bu Helen hayranı, Almanların kaderine karşı yine de duyarsız kalamadı. Güncel yaşam, onu pardösüsünün eteklerinden tutup Olimpos ve Parnas'tan gerçeklere çekiyordu. Güncel yaşamın rolünü okul yönetimi oynuyordu. Okul yönetimi, Welker'in eski bir cumhuriyetçi olmasından şüpheleniyordu. "Homeros Dönemi Şairlerinin Epik Eğilimleri" adlı bir kitap yazmıştı Profesör.

Okul yönetimi, bu masum kitapta bile özgürlükçü fikirler bulmayı başarmıştı.

Marx, insanları dikkatle incelemeyi seviyordu. Welker'i daha ilk gördüğünde onun iyi kalpli bir tarih solucanı olduğunu anlamıştı.

Cahil Alman polislerinin kitapta keşfettikleri düzeni yıkma çağrısı, Tanrılar arasındaki diyaloglardı.

Aslında Marx, çenesi düşük Welker'den değil, Profesör Ferdinand Walter'den hoşlanıyordu. Walter'i, Marx'a babası da tavsiye etmişti. Walter'in gerçekçi olmasına değer veriyordu. Walter ise diğer profesörlerin yersiz, hiçbir temele dayanmayan fikirlerinden bıkmıştı.

1836 yılında hukukçu Walter artık hiç de genç bir adam değildi. Gençliğinde yaptığı jimnastik sayesinde sağlığını korumuştu. Walter, hırslı bir Katolikti ve Bonnlu profesörler arasında en iyi eğitimciydi. Onu dinleyenleri inceliyor, hissediyordu. Onun derslerinde sınıf ağzına kadar dolu olurdu. Profesörün akıcı, bazen oynak, bazen argo dolu konuşmasını dinleyen öğrenciler, mutlaka onun etkisinde kalıyorlardı. Walter, asla sözcük tekrarı yapmıyordu. En kuru konuları bile şiire dönüştürebiliyor, anlattıklarını yaşatıyordu. Mesela Roma'yı anlatırken, kullandığı simgeler ve somutlamalar sayesinde öğrencilerini Roma senatosuna kadar götürür ve orada imparatorlarla tartıştırırdı; Katon'un projelerini seçtirirdi. Walter'in düşüncesi derin değildi ama, sözü çok etkileyici ve düzenliydi.

"Roma Hukukunun Enstitüleri" dersini veren Eduard Böching, Walter'in tam tersiydi. Karl, bu derse hiç ilgi duymuyordu. Otuz dört yaşındaki bilimadamı, tıpkı Welker gibi Antikçağ'ın hukuk izlerini bulma, ölü destanları canlandırma çabası içerisindeydi. Ama Helen hayranı genellemelere giderken, Böching, genellemelerin en büyük düşmanıydı. Sert ve hiç susmayan biri olan Böching, dersleri öğrencilere karşı bir sözlü saldırıya dönüştürüyordu. Dağınık bilgileri, beynini kocaman bir tümör gibi kansızlaştırmıştı. Yabancı insanların görüşlerine karşı kendini beğenmişliğini bir korunak olarak kullanıyordu. Sürekli mırıldandığı ve her şeye muhalefet ettiği için, dindar meslektaşları arasında liberal biri olarak tanınıyordu. Katoliklerden nefret ediyordu. Alman hümanizminin temsilcisi olan Huten'in eserlerini yayınlamaya başladı. Huten, Papa'nın kanlı düşmanı Luther'in hayranı ve Böching'in en sevdiği kahramandı. Eduard Böching, tıpkı onun gibi, Bonn'da kendisini dışlanmış ve yalnız hissediyordu. Onun tek dostu Schlegel'di. Profesörlerin arasında, ansiklopedik hukuk bilgileri dersini veren Puge de her şeyden uzak kalıyordu.

Karl, uzun süre, bu önyargılı, her zaman bir şeylere küsmüş, hareketsiz, yüzü kül renginde olan adamı anlayamamıştı. Şehirdeki söylentilere göre Puge'nin maddi durumu çok kötüydü ve sağlığıyla ilgili sorunları vardı. Oyun kâğıtları, Puge'nin hayatındaki en

önemli şeylerdi. Ama kumarda pek şansı yoktu. Gizlice Bonn'un kumar batakhanelerine gidiyor ve gecelerini orada en seçkin ayyaşlar ve üniversite tortularıyla geçiriyordu. Bir keresinde Karl, onu masada kâğıt oynarken görmüştü. Puge her şeyini kaybetmişti. Bu tür oyunlar Marx'ın ilgisini pek çekmiyordu. Ama bilardo salonunda büyük bir ilgiyle izlediği düellolar gibi şimdi de çaresizlikten deli olan Puge'nin silik renkli kâğıtlarla savaşını izliyordu. Puge'nin alt dudağı ileri çıkmış, elleri titriyordu!.. Oynadığı son talerle kaybettiklerini geri aldı. Şok öylesine büyüktü ki, Puge kusmaya başladı. Üniversite öğrencileri, bu zavallının mutluluğuna gölge düşürmemek için hemen oyun salonundan çıkıp başka bir restorana gittiler. Puge'ye herkesin acıması, ona garip bir ün sağladı. Öğrenciler onu kötü alışkanlıklarından, sorumsuzluğundan, beceriksizliğinden dolayı seviyorlardı.

11

Günler çok çabuk geçiyordu. Karl, bir saatin sadece 60 dakikadan ve günün 24 saatten ibaret olmasından son derece şikâyetçiydi. Okulda bir şiir topluluğu kurmuşlardı. Marx, yaramaz ve tutarsız Karl Grün, duygusal ve yetenekli Emannuel Heibel bu topluluğun üyeleriydi. Yılın başından beri Göttingen şairleri ile "Taç" adını taşıyan bu topluluk yarışıyordu. Ama kimin birinci olduğu henüz belli değildi. Şiir tantanalarından ve romantik sözcüklerden bıkan Göttingen şairleri Moritz Karier ve Theodor Kreuznacht, bir sepeti sosisle doldurup üstüne de uzun soneler yazıyorlardı cevap olarak. Sevgililer, düellocular, ayyaşlar, tartışmacılar, bahar gelince, kışın tıkıldıkları deliklerinden dışarıya çıkıyorlardı.

Çayırlarda ve ormanlarda dolaşmaya başlıyorlardı. Godesberg'e, yürüyerek birkaç saatte ulaşılabiliyordu. Üstelik yol da gölgeliydi. Öğrencilerin sırtlarındaki yük de sadece bir torbadan ibaretti. Yani yükleri ağır değildi. Godesberg'de büyük bir meşenin altında muhteşem bir meyhane vardı. "Beyaz At" adını taşıyan bu meyhanede asırlardan beri Bonn Üniversitesi öğrencileri içip kuduruyorlardı. En iyisi, pazar sabahı, hava daha tam aydınlanmadan yola çıkmaktı.

Bu saatlerde şehrin dışındaki tozlu yol da sabah düşen çiyle yumuşamış olurdu. Trierli üniversite öğrencileri de aynen böyle yapıyorlardı. Çünkü polisler ve bekçilerin nefesi enselerindeydi.

Eğer otuz kişi gece bağırarak şarkı söylüyorsa ve o otuz kişi sarhoşsa, şehrin uyanmama ihtimali çok düşüktü. Pencere pancurları açılır, öğrencilere küfürler savrulurdu.

Hâkim Salamander, öğrencileri yakalamak için binlerce kurnazlık düşünüyordu. Üniversitenin hâkimi, polisleri sivil giydirip güya normal şehir sakinleriymiş ve düelloları sırf meraktan izlemek istiyorlarmış gibi öğrencilerin peşine takıyordu. Salamander hiç olmazsa iki düellocuyu suçüstü yakalayabilmek, illegal komitelerin bir toplantısını basabilmek için tüm yeteneklerini ortaya koyuyordu. Ama öğrenciler 'sakinler'in geldiğini hissettiği anda düello başlamak üzere bile olsa, iyi bir tiyatro sahnesi ortaya koyuyorlardı. İki taraf birbirine sarılıp öpüşmeye başlıyordu. Her seferinde de 'sakinler' aptal yerine konuluyordu. İki yıl boyunca Salamander'in ele geçirebildiği tek şey, öğrencilerin pardösülerinin üzerindeki renkli şeritlerdi. Bu şeritler hangi komiteye üye olunduğunu gösteriyordu; ama Salamander hangi komitenin hangi işareti kullandığını bilmiyordu. Okul hâkimini avutan tek şey, üniversite hapishanesinin hiçbir zaman boş kalmamasıydı. Ama buraya öğrenciler ancak fener kırmaktan, sarhoşluktan, ileri giden tartışmalardan ve sokak huzurunu bozmaktan tıkılıyorlardı. Berlin'e gönderilecek olan rapor için somut bir delil yoktu. Ne suçüstü yakalanmış düellolar, ne kargaşalar, ne de monarka karşı kurulmuş örgütler. Salamander sararıp soluyor, uykusuzluk çekiyor, iştahını kaybediyor ve eriyip gidiyordu.

*
* *

Trierlilerin de tıpkı diğer üniversite öğrencileri gibi, âşık olmaları işten değildi. Fritz Schlag, "Beyaz At" meyhanesine boşuna sık sık gitmiyordu. Meyhanecinin ak pak, biraz da hafifmeşrep kızı Amelie, öğrenciler tarafından çok beğeniliyordu. Özellikle hukuk fakültesinin ikinci sınıf öğrencileri kendisine 'söğütçük' lakâbını

takmıştı ve ona özel ilgi gösteriyorlardı. Bir aydır, kurnaz kız, Fritz'i peşinden koşturuyor ama bir şey elde etmesine izin vermiyordu.

"Hadi 'Söğütçük', sadece bir öpücük! Eğer kalbini bana verirsen yasadışı bir şey yapmış olmazsın; hem bu doğa kanunu ve Tanrı'nın da emri. Tanrı, senin dudaklarının benim öpücüklerimle tanışmasını emrediyor. O, birbirimizi sevmemizi istiyor."

Kurnaz saldırganın uzun rahip yüzü, Amelie'nın dolgun yanağına dokunuyordu. Ama güzel kız, Nuh diyor peygamber demiyordu. Hiç affetmiyor ve önlüğünü düzelterek, sakin ve mantıklı bir şekilde cevap veriyordu:

"Tanrı, öpücüğün nikâh altında verilmesini emrediyor."

Fritz ve arkadaşları meyhanenin arkasında bir söğüt ağacının altında oturuyorlardı.

"Sen önyargılara batmışsın," diyordu Fritz, küserek. "Beynini temizlemen ve eski çöplüğünü arıtman için sana kitaplar getireceğim."

"İlk önce düğün, sonra kitap," diye ısrar ediyor Amelie.

Amelie, şu anda balık etindeydi ama, Fritz onun birkaç yıl sonra nasıl bir şişko olacağını tahmin edebiliyordu.

Amelie, dudakları arasına bir çiçek sıkıştırmıştı. Çiçeklerin yaprakları hafifçe uçuşuyordu. Çünkü Fritz, kızı yere yatırmış dudaklarından öpüyor ve artık izin beklemiyordu.

"Yemin ederim, seninle okulu bitirir bitirmez hemen evleneceğim. Şunun şurasında üç-dört yıl kaldı."

Schlag, bu söze kendisi de inanabilirdi, yeter ki amacına ulaşsın. Onlara ters istikamette, Amelie'nın kız kardeşi Gertruda, Trierli Kewenig'in yumuşak düz saçlarını okşuyordu. Kewenig'in başı, dizlerinin üstündeydi.

"Meleğim benim, seni seviyorum," diye fısıldıyordu delikanlı. Elini bıçakla kesti ve ince bir dalı kanayan yere batırdı. Dal parçasıyla kızın mendiline şunları yazdı:

"Yemin ederim ki, seni başka birine değişmeyeceğim.

Yemin ediyorum senden başkasını arzulamayacağım

Bir kırlangıç gibi sevgilim, senin kucağında yaşayacağım."

"Beyaz At" meyhanesinin önündeki düzlükte büyük bir meşe ağacının altında sandalyeler diziliydi. Yer bulamayanlar ise merdivenin üstünde eğleniyorlar, taş basamaklarda oturuyorlardı. Bardaklar, sürahiler ve şişelerle değişik renkte şaraplar, köpüklü punçlar, acı groklar ve siyah biralar içiyorlardı. Hardal ve patates çiçeklerinin kokusu da boğucu havada onları alkol kadar sarhoş ediyordu. Bahçeden çiçek kokuları geliyordu. Belde daralan uzun etekli pardösüler, dar ceketler, gömlekler birer birer açılıyordu. Düzgün yüzeyli bastonlar, branda torbalar ve şapkalar otların üzerine atılmıştı.

Şapka türleri her öğrencinin zevkini ifade ediyordu. Fransa'da moda olan yakalı ceketler kısa bir süre sonra gösteriş meraklısı üniversitelilerin üzerinde görülebilirdi. Bazıları kasket giymişti. Dindarlar, İngiliz hayranları ve geleceğin işadamları ise silindir şapkayı tercih ediyordu. Filoloji okuyanlar yüksek tepeli, geniş kenarlı şapkalar giyiyordu. Bu da onların siyah-romantik cüppelerine pek yakışıyordu. Filozoflar ve devrimciler ise kasketler, baretler, kalpaklar giyiyorlardı. Bu son kesim, yönetimin, haklarında hiç umut beslemediği gençlerdi. Onlar da zaten yönetime ne umut bağlıyor, ne de güven besliyorlardı. Salamander de bu son kesimi oluşturan öğrencileri hiç sevemiyordu.

Hemen hemen tüm üniversite öğrencileri tütün içiyordu. Sigara, puro, nargile veya pipo; tıpkı epe ve kılıç gibi, okuyan insanın asla yanından eksik etmediği eşyalardı. Marx, daha beşikte iken, babasının sigara içmekten sararmış bıyıklarından nikotin kokuları alıyordu. Lisede ise artık kendisi içiyordu. Gezilerde, derslerde tütün ve pipo onun ayrılmaz yoldaşlarıydı. Gece eğlencesinden, sabah yalnızlığından sonra, düşünceleri ağırlaşıp uykuya yenildiğinde, kaynatılmış koyu bir kahve, altın renkli bir tütün hemen yardıma gelen ilk dostlar oluyordu. "Beyaz At" meyhanesinde sigara içip sürahileri fondip yapan öğrenciler, bol bol zaman harcıyorlardı. Tanrıyı ve hayatın anlamını tartışıyorlardı.

"Tanrının varlığını kabul edersek insan özgürlüğünü kısıtlamış oluruz," diyordu Schmalhausen.

"Doğru. İnsan, doğanın kendisine verdiği yetenekleri ne değiştirebilir, ne de yok edebilir. Sadece belirli bir şekilde kendisini geliştirebilir. Bu sınırı geçmek bizim elimizde değil. Ama bilgilerimizi genişletip kendimizi geliştirebiliriz."

Büfon, ölçülemeyen şeylerin kesinlikle anlaşılmaz olduğuna inanıyordu.

"Arkadaşlar!" diye bağırıyordu Karl Grün. "Gece yeryüzüne iniyor. Yıldızlar sessiz bir denizdeki farlar gibi bilginin içerisinde kaybolmuş, derinliklere girmiş şaşkın ruhlarımızı çağırıyor. Sokrates'e ve Platon'a yakışır tartışmalarımıza şarabı bitirdikten sonra devam edelim, fondip!"

Marx, hiç de sağlam olmayan masanın üstüne zıpladı ve hızlı hızlı okumaya başladı:

"Çar Alkinoy dedi ki: 'Feakiyli erkekler. Buraya gelin ve söyleyeceklerimi dinleyin. Aklımın bana emrettiği ve ince kalbimin hissettiği...'"

Hava aydınlanmaya başladığında üniversite öğrencileri Godesberg'i terk edip şehre doğru yola koyuldular.

Yolda "dinlenmek" için Dubnist'in "Topal Cellat" adındaki meyhanesine girdiler. Küçük meyhane, basık tavanlı bir bodrum katıydı. Meyhaneye ancak iki masa sığdırılabilmişti. Masaların çevresinde sandalye yerine kütükler ve şarap fıçıları vardı. Yerdeki şarap gölcükleri hiç kurumuyordu. Öğrenciler bu bodrum katındaki meyhaneye işkence odası; sandalye yerine kullanılan kütüklere kafa yarma kütüğü; duvarda asılı bahçe bıçağına ise balta diyorlardı. Meyhanenin sahibi topal, sağır ve ihtiyar bir cimriydi. Söylentilere göre gençliğinde korsanmış, hatta düşmanının evini yakmışmış. Aslında bağcı, memleketi olan Bonn'un sınırları dışına hiç çıkmamıştı. Hayatında da sadece piposunu ve ocaktaki odunları yakmıştı. Dubnist, günah çıkarırken yaptığından pişmanlık duyduğu tek şeyi söylüyordu. Bu da, şarabının içerisine Ren suyu katmasıydı. Ama

müşterilerini kaybetmek istemediği için, cellat gibi, kaba bir insan gibi görünmeye çalışıyordu. Az konuşuyor, konuştuğu zaman da kısa cevaplar veriyordu. Bunda, sağır olmasının da ciddi katkısı vardı.

Öğrenciler, fıçıların, masaların ve kafa yarma kütüklerinin üstüne oturup şarap istediler. Karl, rutubetli ve boğucu havanın yerine, gecenin temiz havasını tercih edip bodrum katına değil, Kewenig, Schmalhausen ve Schlag'la birlikte bir üst kata çıktı.

"Windischmanz ve Hermesçiler arasındaki fikir ayrılıklarının nedenlerini henüz anlamış değilim," dedi Karl.

"Saçmalık!" dedi Grün.

"Georg Hermes de, Windischmanz da Katolik kilise diyor ve oraya doğru gidiyor. Aynı bulamaç! Sadece kaplar farklı."

"Ama bu bağnaz Katolikler birbirlerini aforoz ediyorlar. Bu da gökyüzü tartışmalarının yeryüzündeki tartışmaları yansıttığını gösterir. Bazen bir soru sormak, cevabını artık tahmin etmek anlamına gelir..." dedi Marx.

12

Karl için, Bonn yazı; gürültülü, aptal ve hareketliydi. Şiir yazıyordu, şiir okuyordu. Tartışmalarda Jakobenleri övüyor, esnafı korkutuyordu; bir yandan da özellikle Schlegel'in tavsiyeleri doğrultusunda ders çalışıyordu. Homeros'u bitirdikten sonra Propertziyus'a geçti. Tıpkı eskisi gibi zamanını felsefe ve hukuk dersleri arasında geçiriyordu. Büyük Roma liriği, delikanlıyı en azından Homeros'un epiği kadar etkiliyordu. Her ikisi de onun, farkına varılmamış, ama ısrarlı aşk ihtiyacına cevap veriyordu. Karl'ın kalbi olgunlaşmıştı. Öğrenciler yaz tatiline çıkmadan kısa bir süre önce Profesör Puge, intihar ederek yaşamına son verdi. Böyle olaylara alışık olmayan Bonn, çalkalandı. Katolik profesörler bile, yüksek sesle Puge'yi yargıladılar. Çünkü intihar, hiçbir Hıristiyan'a yakışmayan bir ölüm şekliydi. Ama onlar da dayanamayarak gidip ölüyü gördüler. Genç ve ihtiyar kadınlar Puge için ağladılar. Daha şimdiden ona "Wert-

her" adını vermişlerdi. Gizemli Charlotte'un kim olduğunu merak edip onu kıskanıyorlardı. Şairler ona atfen şiirler yazıyordu. Evin önünde büyük bir seyirci kalabalığı toplanmıştı. İntihar eden Puge, şehrin en önemli adamı olmuştu. Han sahipleri yabancılara katedralin, en iyi restoranların, en iyi tiyatronun adresini verirken bir de Puge'nin ev adresini veriyorlardı. Üniversite öğrencileri, intihar sebebini tartışıyorlardı. İntihar nedeninin aşk olması ihtimaline inanmıyorlardı. Profesörün borçlardan, kayıplardan, ayyaşlıktan veya intikamı alınmamış şeref lekesinden dolayı kendine kıydığı söyleniyordu. Akşamları yuvarlak masalarda çay içerken, balolarda vals yaparken, pazarda, şehir bahçelerinde, hamamda, Ren nehri üzerinde yapılan kano yarışlarında, öğrenci evlerinde geceyarısı punç köpürtülürken, hava aydınlanırken ayıltıcı kahve pişirilirken, Puge'nin ölüm nedeni tartışılıyordu.

Ansiklopedik hukuk bilgileri dersi profesörü, çok acımasız davranmıştı. Bonnluların merakını dikkate almayarak, o her zaman intihardan önce bırakılan mektuplardan yazmamıştı. Puge, belki de hayatın tekdüzeliğinden, başından sonuna kadar kendi iradesi dışında planlanmış olmasından, hedefsizlikten, yeni düşünce yoksunluğundan, her gün aynı sözcükleri tekrarlamaktan bıkmıştı. Profesör, kefeni cüppeye yeğlemişti. Oyun kâğıdı, şarap ve boş konuşmalar yerine yok olmayı tercih etmişti. Profesör cübbesi ve profesör hayatı Puge'ye göre değildi. O yüzden de intihar edecek kadar bencildi. Karl ise onun intiharının, onun boş karakteri ve fikir sakatlığının ifadesi olduğunu düşünüyordu. İnsan hayatı, sıkılabilmek için fazla kısaydı. İnsanı sıkan tek düşünce; zamanın, yaşamın ve doğanın her köşesine bakabilmek için çok kısıtlı olmasıydı... Sebepsiz bunalımlar, tarihin ve hayatın getirdiği sorunlara karşı duyulan korkular, yaşadığı çağa karşı kaygılar Marx'a yabancıydı.

Zavallı profesörün cenazesinden kısa bir süre sonra, ağustos ortalarında üniversiteler yaz tatiline girdi. Marx da sınavlar bitince hoşça kal ziyaretleri yapıp Trier'in yolunu tuttu.

Karl, çift atlı arabaya, her zaman birlikte dolaştığı Schmalhausen ve Kewenig ile birlikte bindi. Öğleye doğru gelen posta arabası hemen

Köln'e doğru yola çıkacaktı. Başta Karl Grün olmak üzere "Taç" komitesinden şairler gelmişti Trierlileri uğurlamak için. Trierliler, şarkılar ve şiirlerle arkadaşlarından ayrılıp evlerine doğru yola koyuldular.

13

Karl, çocukluğunun şehrine artık farklı bakıyordu. Trier'i, uykulu, sık ağaçlı tepeler arasında kaybolmuş, din ve önyargı ağıyla sarılı bir taşra kenti olarak görüyordu. Büyük Katolik katedraline, günahkâr yüzlü, ahlâksız bakışlı yerli Madonnanın yanına dağ köylerinden dindarlar geliyordu. Kendilerini büyük toprak sahiplerine karşı koruması için ona dua ediyorlardı. Vergileri düşürmesi, bağların verimini artırması için yakarıyorlardı. Trier'de o kadar çok rahip ve rahibe vardı ki! Bazıları kara yarasalara, bazıları ise kurbağalara benziyordu. Zengin Trierliler, memurlar, tüccarlar; dindar, kendini beğenmiş ve ikiyüzlüydüler. Aradan bir yıl geçmiş, Karl'ın düşünceleri birçok konuda değişmişti, oysa Trier hiç değişmemişti. "Gazino"da yine aynı konuşmalar yapılıyordu. Yine aynı Schlaglar, Hamacherler, Wittenbachlar geliyordu. Sorunlar aynı, her şey aynıydı. Kadınlar düzenli bir şekilde yıpranıp yaşlanıyorlardı. Yine hayır işleriyle ilgileniyorlardı. Dedikodu, eskisi gibi yaygındı. Belirli aralıklarla düzenlenen eğlencelerde, yakın insanlar hâlâ birbirlerini yemeye devam ediyorlardı. Karl, tüm bunlara anlam veremiyor ve tiksinerek her şeye sırt çeviriyordu. Geldiği ilk günden itibaren bu şehrin havasından boğulmaya başlamıştı. Sadece babasını ve Ludwig Westphalen'i eskisi gibi seviyordu. Babası çok yaşlanmıştı; siyah gözleri daha seyrek gülümsüyordu; elleri daha yorgun ve yumuşaktı. Öksürük nöbetleri ise daha uzun sürüyordu. Kaşlarının arasında derin bir çizgi oluşmuştu. Şakaklarında ve solgun şeffaf cildinin üzerinde yeşil damarcıklar kabarmıştı. Karl gittikten sonra, Heinrich Marx'ın sağlığı çok bozulmuştu. İşleri de kötü gidiyordu. Uzun öksürük nöbetleri mahkemede konuşmasını engelliyordu; ses telleri zayıflamıştı. Müşteriler, onu artık demode buluyordu. Yeni bir avukat nesli yetişmişti. Heinrich, üzüntüsünü gizlemeye çalışarak oğluna yeni ve genç rakiplerinin isimlerini sayıyordu.

"Bu işlerden çekilmemiz gerekiyor artık. Çünkü meydan daralıyor. Gençler itişip kakışıyorlar. Biz ihtiyarları çoktan geçtiler. Gençken ben de öyle yapmıştım. Gençler daha iyi bağırıyor, masalara daha sert vuruyor ve esprileri daha taze. Artık çekilip yerlerimizi çocuklarımıza bırakmamız gerekiyor. Birkaç yıl sonra, sen de Karl, onlar gibi iş için savaşacaksın. Ben sana engel olmamalıyım. Artık dinlenmem gerekiyor. Ama çocuklara kim bakacak? Eduard maalesef çok zayıf. Günümüzde drahoma olmadan kızlara koca bulmak çok zor. Umarım siz ayaklarınızın üzerinde tek başınıza durana kadar dayanabilirim. Karl, sen bana hep mutluluk getirdin, bunun böyle devam edeceğine inanıyorum," diyordu Heinrich evin küçük bahçesinde oğluyla yalnız kaldıklarında.

Geceydi, her yer tarçın kokuyordu. Otların üzerinde gezerken çiçek açmış çalılara rastlıyordu. Çiçekler; havalı, iri, besili Trier kadınlarına benziyordu.

"Kadınlar, çiçeklere ve kuşlara benziyor, erkekler ise hayvanlara," dedi Sophie.

"Ya Jenny?" diye sordu Karl.

"Çiçek açmış akasyaya."

"Güle!" dedi Karl. Çünkü akasyanın Jenny kadar güzel olmadığını, Jenny kadar güzel kokmadığını düşünüyordu.

Heinrich Marx, Sophie'yi kızıl karanfile benzeterek kızını çok mutlu etti. Henriette Marx'ın ise, gelincik çiçeğine benzediğine karar verildi.

Bayan Schlag'ın neye benzediği konusunda uzun süre tartıştılar. Sophie, annesinin arkadaşını güzel buluyordu, ama Heinrich Marx bunu kesinlikle kabul etmiyordu.

"Taklitçi, yüzsüz, cırlak, iğrenç bir kadın o. Bu karga burun, en iyi ihtimalle bir papağana benzetilebilir," diyordu Heinrich.

Trier sakinleri arasında balıkçıllar, kargalar, gece kuşları, tavus kuşları, domuzlar, eşekler vardı. Karl'ı bir hayvana benzetmek oldukça zordu.

"Siyah aslancık."

Heinrich, bir kibrit çöpüyle sigarasını yaktı (yeniliklerin hayranı olan Montini getiriyordu kibriti). Bir ışık uzun esmer yanaklardan kayarak, saçının siyah buklelerini geçerek kahverengi gözlerde durdu ve kocaman kare alnı yardı. Delikanlının yüzündeki en muhteşem yer, alnıydı.

Ağır hareket eden ama keskin, içe kapalı delikanlının yerine, Trier'e kendi gücüne inanan genç bir erkek dönmüştü.

14

Sophie, pencerenin kenarına oturup Brückengasse'deki hayatı izlemeyi seviyordu. Dar sokak erken uyanıyordu. Köylü arabaları hava aydınlanınca şehre gidiyorlar, balıkçılar son avlarını getiriyorlardı. Mosel nehrinin balıkları semiz ve iriydi. Sütçüler, kahverengi eşeklere koşulu arabalarında süt ve yoğurt getiriyorlardı. Seyyar manavlar, arabalarının üzerinde turp, havuç, marul ve salatalık sepetleri taşıyorlardı. Ren'in bu sebzeleri, Ren şarabı kadar değerliydi yabancılar için. Memurlar, özenle ütülenmiş elbiseleri ve koltuk altlarındaki dosyalarıyla işlerine gidiyorlardı. Sophie, perdeyi aralayıp sokağı izliyordu. İç elbisesinin üstüne sırta doğru bir korse bağlayıp ikinci kattan gelip geçenleri izlemek, hiç de kolay bir şey değildi. Sophie, bazılarını yürüyüşlerinden ve yüzlerini gizleyen şapkalarından tanıyordu. Büyük toprak sahipleri faytonla veya at üstünde geliyorlardı. Günün en sıcak saatlerinde sokak ıssızlaşıyor, ama akşama doğru Brückengasse yeniden canlanıyordu. Sanki arabalar ve yayalar için bir geçit töreni hazırlanmıştı. Boş sebze sepetleri, kovalar, bidonlar, yorgunluktan bitkin düşmüş insanlar dolaşıyordu.

Henriette Marx, odasındaki yuvarlak masanın üstünde iskambil falı açıyordu. Sürdürdüğü yaşamdan, ailesinden ve kendinden memnun olma duygusu yanaklarını kızartmış, vücudunu dolgunlaştırmış, gözlerine bir tokluk ve kendini salıvermişlik ifadesi vermişti. Avukatın karısı, bütün hayatını bu iki pencereli odada geçirmişti. Çocuklarına bu odada hamile kalmış; onları bu odada doğurmuş ve bu odada yetiştirmişti. Burada 20 yıl boyunca her gün

aynı saatte, artan masrafları hesaplamıştı. Brückengasse'deki evin ikinci katında, köşede kalan bu odada tüm sorulara cevap arıyordu. Elişini yaparken, kitap okurken veya kâğıt falı açarken Henriette hep çocuklarının geleceğini düşünüyordu. Kızlarına, zengin ve ciddi kocalar bulmak gerekiyordu. Oğullarını daha az merak ediyordu. Anne, Hermann'la gurur duymaktan çok, ona acıyordu. "O da bir şekilde geçinip gider," diye ümit ediyordu.

Ama Karl öyle değildi... O çok hırslı biriydi. Derin düşünceliydi, asla tükenmek bilmeyen bir bilgi açlığı vardı. Beyni ise, pasif olan her şeyi kırbaçlıyordu. Karl, istediği her şeyi başarabilir, bilimadamı, büyük bir yazar veya etkin bir hukukçu olabilirdi. Henriette, oğlunun şansının açık olduğuna inanıyordu. Karl'ı üniversite kürsüsünde görmeyi çok istiyordu. Trier onun için çok dardı. Tıpkı büyük bir adam için salıncağın artık küçük kalması gibi. Ama Köln veya Berlin oğlu için yeterince iyiydi. Orada kendi evi, bankada parası, evde hizmetçileri olacak; büyük bir drahoması olan iyi bir aile kızıyla evlenecekti.

"Aşk geçicidir, para ise kalıcı," diye konuşuyordu Henriette sık sık.

Karl Marx; bay profesör, bay avukat veya bay kraliyet bakanı olacaktı. Zengin bankerler, etkin liderler kendisini ziyaret edecekti. Rotschild ve Henz, onunla bir akşam birlikte olabilme şerefine eriştikleri zaman mutlu olacaklardı. Bunların hepsini, Pressburglu Henriette Marx'ın oğlu başaracaktı. Niye olmasın ki? Zengin, önemli, burjuva Marx'ın evinde kız kardeşleri çok kolay koca bulabilirlerdi.

İşte böyle tatlı hayaller kuruyordu Henriette Marx. Kurduğu hayaller gözünün önünden gitsin istemiyordu. Trier vatandaşları nasıl da kıskanırdı bu mutlu anneyi o zaman!

"Ben buradan ayrılmayacağım," diye konuşuyordu Henriette kendi kendine. "Karl mutlu olsun. Beni, uzaktan hediyeler göndererek şımartabilir. Bazen ihtiyar annesini ziyarete gelir, o zaman ben onunla Simenonstrasse'de gezinirim."

"Saygıdeğer Bay Marx'ın ve onun sevgili annesinin sağlığı nasıl?" diye konuşacaktı herkes. Karl'ın bankada 100 bin taleri olacaktı. Henriette, iki bağ daha alacak ve hayatının sonuna kadar tasasızca yaşayacaktı.

Trier'de, oğlunun geleceği hakkında böyle hayaller kurmayan tek bir anne yoktu.

Karl'ın kolayca ayırt edilebilir ayak sesleri, Bayan Marx'ı gerçeğe döndürdü. Yürüyüşü de tıpkı konuşması gibi hızlıydı. Karl, Sophie'yi arıyordu. Onu, annesinin odasında buldu. Pencerenin pervazına yaslanan Sophie dışarıyı seyrediyordu. Annesinin isteği üzerine Karl divana oturdu. Bu, aynı zamanda Karl'ın doğduğu divandı. O zamandan bu yana, Henriette, divanı iki kez kaplattırmıştı. Anne, oğlunu öpebilmek için acele ediyor; elleri, Karl'ın daha çocukluğunda tanıdığı kokuları taşıyordu: Kurabiye, kuru üzüm, tarçın ve limon kokusu. Henriette, oğlunun yanaklarını ve saçlarını okşadı.

Karl, karşısına çıkan ilk fırsatı değerlendirdi ve Sophie ile birlikte odadan çıktı.

"Annem çok yıpranıyor ve yaşlanıyor. Eski ciddiyetinin yerini ihtiyarlığın sarsaklığı almış. Yılların üstüne yıl eklenmiş, hiç sebepsiz öpüyor, ağlıyor," dedi ironiyle Karl.

Merdivenden aşağıya inmeden önce Eduard'a uğradılar. Hasta delikanlı, pencerenin kenarında yatıyordu. Yatağın kırmızı örtüsü, Eduard'ın solgun yüzünü daha çok belirginleştiriyordu. Yanaklarının üzerine sanki kül serpilmişti.

Karl, neşeli bir masalı canlandırarak anlatıyor ve kardeşini eğlendirmeye çabalıyordu. Eduard, kansız dişetlerini göstererek gülümsüyordu. Karl, kâğıttan oklar ve kayıklar yapıyordu. Küçüğü avutmak için her şeyi yapmaya hazırdı. Ama Sophie, onun düşüncelerini kurnazca başka bir yöne çekip Karl'ı odadan dışarı çıkardı. Evdeki herkes artık Eduard'ın hastalığına alışmıştı.

"Jenny bugün gelecek, eğer..." diye fısıldadı Sophie.

"Bu 'eğer'i kullanmadan yapamaz mısın?" dedi Karl, yalvarırcasına.

Sophie söz verdi. Parıltısız, siyah gözlerini kurnazca kısmıştı. Karl ve Jenny arasında başlayan aşk yarışına yardımcı olmak hoşuna gidiyordu. Bu yabancı duygu onu heyecanlandırıyordu. Tıpkı okuduğu onlarca roman gibi. Sophie, çok karışık okuyordu. Şu anda yaptığını da bir iş olarak yapmıyordu. Bunu daha çok, meraktan ve tatmin edilmemiş bir dürtüden dolayı yapıyordu. Her ikisine de duygularını çözümlemede yardımcı oluyordu. Sophie'ye göre, ne Trier'de, Jenny'den daha iyi ve daha güzel bir kız vardı; ne de Karl'dan daha akıllı ve daha yetenekli bir erkek. Böyle düşünüyor ve onların birbirleri için yaratıldıklarına inanıyordu.

15

Karl ve Jenny'nin arkadaşlığı, aşka dönüştü. Friedrich Wilhelm Lisesi'nin soğuk tören salonunda Karl, Jenny'nin karşısına ilk defa bir delikanlı olarak çıkmıştı. Çok önemli bir geceydi. Onlar Westphalenler'in evinin bahçesinde, çekirgelerin şarkıları eşliğinde dostluk anlaşması yapmışlardı. Başka duygulara karşı özgür olan genç kızın ve genç delikanlının aşktan kaçışıydı bu. Bonn'da kaldığı sürede kadınlara karşı çekingenliğini kaybetmişti Karl. Jenny bunu, daha ilk el sıkışmalarında anlamıştı. Karşısında sakin, asla vazgeçmeyen, genç bir erkek vardı. Karl'ın güçlü düşünceleri, gözlemci fikirleri, karşısındaki herkesi etkiliyordu. Daha ilkokul, ortaokul ve lisedeyken kendisini tanıyan insanlarda olağanüstü duygular uyandırıyordu. İnsanlar onu ya çok seviyor, sayıyor ya da ona karşı düşmanca bir kıskançlık duyuyordu. Jenny'ye öyle geliyordu ki, bir nehrin kenarında oturuyor ve hayat sanki yanından süzülüp geçiyordu. Günler sıkıcı bir takvimin yaprakları gibi birer birer yok oluyordu.

Karl, Bonn'dan yeni düşünceler, kendine ve yarına güven getirmişti. İleri doğru yürüyordu ve sadece hedeflerinin sorumluluğunu taşıyordu. Onun gürbüzlüğü, enerjisi, düşüncesinin açıklığı, uçuşları Jenny'yi sarsmıştı. Duygusal, dolu bir hayat yaşamaya çalışan Jenny, doğal olanla yapmacıklık arasındaki farkı, çok iyi ayırt edebiliyordu. Kendisine yapılan birçok evlenme teklifini kesin bir şekilde reddetmişti. Ama karşısında Karl'ı görünce çekinmişti.

Onun karşısında kendisini zayıf hissediyordu. Karl'ın aşkını nasıl kabul ettiğini Jenny de bilmiyordu. Niye özellikle Karl? Niye özellikle Jenny? Jenny konuşmak istemiyordu. Her zaman nasıl başladıysa şimdi de öyle başladı; sözcükler ve öpüşlerle. Aşk sözcükleri, çok eski olabilirdi, ama Jenny ve Karl için, onlar çok yeniydi.

Sophie ısrarla soruyordu: Karl, akıllı, güçlü ve hırslıydı, ama nedeni bu olamazdı. Karl için aşk kutsaldı. Aşk sözcüğü onun için çok değişik anlamlar içeriyordu. Bunlardan birisi de "sonsuza dek"ti. Çocukluğundan beri anne ve babasının arasındaki sevgiye ve sonsuz saygıya tanık olmuştu. Heinrich Marx, bir tek kadını sevmişti. Oğullarına da, kadına saygı duymayı öğretmişti. Karl, annesinin hamileliğini, doğumdan sonraki yıpranmış halini hatırlıyordu. Babasının, en küçük sorunu, en küçük sevinci karısıyla nasıl paylaştığını hatırlıyordu.

Eş, yoldaş, dost. Bu üç sözcük eşanlamlı değil miydi? Eşanlamlı olmalıydı. Aşk, Karl'a göre bilgi gibi sonsuz, gerçek gibi hareketli ve ulaşılmazdı. Aşk da; insanlar gibi, hayat gibi değişmiyor muydu? Gelecekteki ayrılık yılları Karl'ı korkutmuyordu. En önemlisi, Karl ve Jenny birbirlerini bulmuşlardı. Ona sadık kalacak mıydı?

"İnan ki," diyordu Sophie, kız arkadaşını yaş farkı konusunda rahatlatmaya çalışarak, "aslında Karl, bizim babalarımızdan daha olgun, yaşlı ve daha akıllı. Karl, İncil'deki Jakop kadar sadık kalacaktır. Onda her şey; duygular da dahil, bir bütünlük ve uyum içerisinde. Öğrenme doyumsuzluğu çeken düşünceleri, sondaj yapar gibi her olayın derinlerine iniyor. Karl, sevinmeyi, gülmeyi, çalışmayı biliyor. Hiç kimsenin sevemeyeceği kadar seni seveceğinden ve sana sadık kalacağından emin olabilirsin."

16

"Gazino"da balo: Kalabalık, kargaşa, boğucu hava, dans eden ayak sesleri, askeri bando. Sürekli müşteriler, yeni gelenlerin oluşturduğu kalabalık tarafından bir köşeye itilmişti. Bay Schlag ve Bay Heinrich Marx'ın her zaman oturduğu koltuklar bir duvardan

diğer duvara kadar uzanan sıraya dizilmişti. Oda, seyirci salonuna dönüştürülmüştü.

Kadife perde, tavandan sahneye doğru yayılıyordu. Kenarları altın yaldızlı bir kalbe benzeyen panoda, yılın en iyi konserinin verileceği yazılıydı. Konseri verecekler arasında Schlag'ın üç kızı, üniversiteli Schmalhausen ve öğretmen Hamacher vardı. Bilardo salonu, kahvaltı salonuna dönüştürülmüştü. Durmadan terleyen Emhen, bardaklara limonata dolduruyor, şarap şişeleri açıyor, tepsilere meyveler ve börekler koyuyordu. Sessiz ve sakin bir yer arayan Heinrich Marx, terasa çıktı. Ama orada da kulübün eski eşyaları, kırık sandalyeler, çerçeveler, çanak ve tabakların arasına, satranç oynayanlar yerleşmişti.

Heinrich en sonunda Ludwig Westphalen'le karşılaştı. "Şarap içip biraz kendimize gelelim mi?" diye sordu Marx, neşeli neşeli.

Merdivenden aşağıya indiler. Lambanın altındaki meydanın köşesinde Hamacher, duvar aynasına bakarak boyunbağını düzeltti. Gizlice havalı pantolonunun cebinden küçük bir kutu çıkarıp saçlarını pudraladı. Marx, kahkahasını tutamadı.

"Yeni zaferinden dolayı Fransa'yı kutluyorum. Hamacher'e Töton mantosunu çıkarttırmayı başardı. Bir de bakmışsın Hamacher, Alman perçemini bile kesip saçlarını düzgünce ortadan ikiye ayırmış."

İki ihtiyar, öğretmenle alay ederek büfeye doğru gittiler. Westphalen, kahramanca iştahıyla ilgi çekiyordu. Salata, balık, soğuk etler, patatesler, güçlü dişleri tarafından öğütüldükten sonra hemen mideye iniyordu. Ludwig, büyük bir peçeteyle dudaklarındaki yağı silip ağzını şapırdattı. Yemekten sonra da, büyük büyük yudumlar alarak birasını içmeye başladı. Heinrich, arkadaşının yüz kaslarının, çenesinin bütün hareketlerini kıskanarak izliyordu. Çünkü kendisinin, hastalığından dolayı, bu iştah açıcı yemeklerden uzun süre uzak durması gerekiyordu.

"Jenny, reşit olalı bir yıldan fazla bir süre geçti. Mirasımdan ona düşen payı ayırdım. Jenny benim isteğimle bu parayı bağ kiralarına yatırdı. Kârlı bir iş olacağını düşünmüştüm," diyordu Westphalen.

"Son on yıldır bağlar artık kârlı bir yatırım olmaktan çıktı. Ama ölü bir servet daha da kötü."

"Jenny'nin en yakın zamanda kendisine iyi bir eş bulacağını umuyorum. Jenny'nin işleriyle, benim yerime artık eşi ilgilenir. Sevgili Heinrich, sizinle biz iyi tüccarlar değiliz."

"Maalesef bu doğru," diye cevap verdi Heinrich Marx. "Çocuklarımız da pratik düşünüp pratik hareket etmiyor. Örneğin Karl; doğanın kendisine verdiği tüm zekâya rağmen, para denilen bu lanet metalle başa çıkamıyor."

İskoç dansı ekosezden sonra orkestra yine vals çalmaya başladı. Jenny, Karl'la dans ediyordu.

Schlaglar'ın onuncu kızı, kavalyesiz kaldığından küsmüştü; kalabalığın içerisinde çok bilmiş biri olan Paulina Pens'i buldu. Paulina kıskançlığı ve ikiyüzlülüğü sayesinde, Trier'de oldukça kötü bir ün kazanmıştı. Balolarda dedikodu yaparak eğleniyordu.

"Galiba Jenny bir roman okumaya başlıyor," dedi genç Bayan Schlag, yüzüne masum bir ifade vermeye çalışarak.

"Marx'la mı?" diye şüpheyle sordu, ama sonra yaklaşan dedikodudan yanakları kızardı, gözleri zevkten kısıldı.

"Karl kim ki? Bir taşra avukatının oğlu. Üniversite öğrencisi, ortalıkta binlercesi var. Üstüne üstlük Jenny'den dört yaş küçük. Ben olsaydım, Karl'ı uzak tutardım kendimden. Parası yok, kariyeri yok, şimdilik unvanı da yok. Ne yapacaksın onu?"

"Jenny de çok ilginç. Kaç kişiyi reddetti? Seninle biz barones olmuş olsaydık Trier'de kalmazdık."

"Evet, Jenny von Westphalen karakterli bir kız," dedi Paulina, yeni dedikodu malzemesine sevinerek.

Heinrich Marx çabuk yoruluyordu. Işıklardan, müzikten, konuşmalardan başı dönüyor, midesi bulanıyordu. Geceyarısından çok önce kendisini kötü hissedip karısı ve kızlarına "Gazino"dan çıkıp eve dönmeyi teklif etti.

Karl, dansların sonuna kadar kaldı ve Westphalen ailesini evlerine kadar geçirdi... Roma sokağından geri dönerken özellikle yavaş yürüyor, yalnız kalmak istiyordu. Şehir uyuyordu. Anı ve düşüncelerini engelleyen hiçbir şey yoktu.

Vals yaparken Jenny'nin saçları ona değmişti. O muhteşem koku hâlâ nefesini okşuyordu. Jenny'nin söylediği her şeyi şimdi birer birer tekrar ediyordu. Karl âşıktı.

"Sevgilim, bir tanem..."

Karl, eve girince babasının keskin, kuru öksürüğünü duydu. Babası terliklerini ağır ağır sürüklüyordu. Heinrich, odasının önünde oğlunu bekliyordu. Karl sevindi. Uzun süredir yapmayı düşündüğü ama bir türlü yapamadığı konuşmayı gerçekleştirmek için şimdi fırsat çıkmıştı.

"Karl, muhteşem arkadaşınla birlikte çok fazla zaman geçiriyorsun. Bu, onun prestijini sarsabilir. Şehir, şom ağızlı dedikoducular ve aptallarla dolu. Sizin arkadaşlığınızın anlamını hiç kimsenin anlayacağını sanmıyorum. Ben ise aranızda gerçek, kutsal bir dostluk olduğunu ümit ediyorum."

"Sadece dostluk değil baba, aramızda duygusal bir bağ var." Heinrich, bu itirafı uzun süredir bekliyordu ama duyduğunda yine de hemen parladı.

"Böyle bir şeyden kesinlikle söz edilemez. Fräulein* Westphalen doğanın en harika yaratığı. Ama sen, sadece on sekiz yaşındasın ve o senden dört yaş büyük. Evlilik büyük sorumluluklar ister. Oysa on sekiz yaşındaki bir çocuğun duygularının geçici olmayacağını kim garanti edebilir ki? Sen iyilerin arasında, en iyi kızın hayatını mahvedeceksin. Senin yaşında aşk, bir tutam saman. Çabuk parlayıp hızlı yanan, ama hızla da sönen bir tutku. Kimbilir, bu duyguların gökten mi, şeytani arzulardan mı geldi? Maalesef, sen kendini de kandırıyorsun. Arzular bazen düşünmemizi engelleyebiliyor."

"Fakat, baba..."

---

* *Fräulein [Alm]*: Genç kız –ç.n.

"Sözümü kesme. Bonn'da kaptığın tecrübeler aslında ağır bir ceza. Sen bir ailenin mutluluğunu sağlayabilir misin? Karını ve doğacak olan çocuklarını mutlu edebilir misin? Ah Karl! Senin geleceğin için çok endişeleniyorum! Henüz güçlenmemiş omuzlarına evliliğin tatlı ama ağır yükünü almak için acele etme. Westphalenler, asil ama yoksul bir aile. Sen de yoksulsun Karl, durumumuz kötü. Bunun karşısında göz yummamız yanlış. Ben artık ihtiyarım, daha da önemlisi hastayım. Size bırakabileceğim sadece 20 bin taler gibi bir şey. O da bütün aileye. Kız kardeşlerin ne olacak? Bunu hiç düşündün mü? Ya erkek kardeşlerin? Eduard'ın artık bir ayağı çukurda. Annen ise her gün ekmek hesabı yapmadan geçireceği tasasız bir hayatı çoktan hak etti. Sen benim hayatımın en büyük ümidisin. Oysa sen, daha on sekiz yaşında kalbini birilerine verip geleceğini belirlemiş bulunuyorsun."

"Jenny beni sevdiği için gurur duyuyorum," dedi ateşli, kendine güvenir bir şekilde Karl, babasının önerilerini reddederek.

Heinrich oğlunu çok iyi tanıyordu. Karl'ın sözlerinde öyle bir kesinlik vardı ki, daha fazla ısrar etmesi hiçbir şeyi değiştirmezdi.

"Pekala," dedi Heinrich Marx geri çekilerek, "Jenny mutluluğu herkesten çok hak ediyor. Eğer sen onu mutlu etmeyi başarırsan benim de gözüm arkada kalmaz. İspat et! Ben sana güveniyorum, senden çok ciddi beklentilerim var. Sana inanıyorum oğlum..."

Karl, babasına sarılıp öptü. Sonra da hiçbir şeyi gizlemeden başından sonuna kadar her şeyi anlattı. Jenny ile Karl'ın nişanının sessizce hiç kimseye duyurulmadan yapılmasına karar verildi. Westphalenler'i de nişan için yavaş yavaş hazırlamak gerekiyordu. Heinrich, oğluna yardım etmeye, Karl, Berlin'e eğitimine devam etmeye gittiğinde de Jenny'yi korumaya söz vermişti. Ama ihtiyar, kızın ailesinin bu ilişkiyi bilmemesine hâlâ kızıyordu. Karl, ancak hava aydınlanıp güneş doğduğunda yattı. Uyumadan önce Shelley'nin en sevdiği şiirlerinden birkaçını okudu:

"Karar verdim sert, korkusuz olmaya...
Yasaklanmış madenlerde günlerce,

bilgi topladım şevkle,
nefret ettim sömürenlerden,
soğuk kaldım yavşak sözlere.
O gün insan bakışlarına gizlenip,
bir zırh dövdüm ruhuma,
ümit ve düşüncelerden su verdim.
Ayrılamam asla onlardan!..
Ve birden anladım ki yalnızlıkta
susuzluk, ümit içerisinde kalbim eriyor...
Ruhum buzdu, karşıma sen çıktın
ulu bilgin, yükseklerden!
Sen vahşi kışta güneş gibi,
içime bahar getirdin
ve öylesine muhteşem ve öylesine korkusuz
sen zincirlerin yerine özgürlük verdin.
Dünya yalanına kinlenen, sen
bulutlu gökte parlak bir ışıktın."

İKİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

JOHANN STOCK

1

Johann, alacakaranlıkta yatağını bulup yattı. Prangalara vurulu, ağırlaşmış ve yabancılaşmış ayaklarını kaldırmak hiç de kolay değildi. İşkence görmüş vücudunun her tarafı ağrıyor, henüz iyileşmeyen yaraları sancıyordu. Beynini durmadan bir sözcük kemiriyordu: "Işık, ışık..."

Niye sürekli bu sözcüğü duyuyordu?.. Stock, bunu bilmiyordu, sormuyordu da. Çünkü hiçbir şey düşünemiyordu. Hapishanenin kapısından girerken, kendisiyle birlikte, gökyüzünün akşam griliğini, buharlının zavallı gıcırtısını ve Geneviève'in yaşlarla dolu yüzünü de yanında götürmeye çabalamıştı... Ama hapishane duvarının arkasına geçince her şeyi unutmuştu. Yumurta sarısı rengindeki nöbetçi kulübelerinin, paralel şeritler halinde boyanmış polis odalarının yanından geçirilerek hapishanenin kayıt odasına götürüldü. Basık tavanlı, boğucu, sigara dumanları içinde kalmış bir yerdi burası. Nöbetçi subay, dar, yamuk yumuk bir masanın üzerinde uyuyordu. Gardiyan saygıyla onun uyanmasını bekliyordu. Stock da bu arada çevresini inceliyordu.

Kapının tam karşısındaki duvarda kılıçlar, kocaman bir tabanca ve ince, kahverengi, yılanımsı kırbaçlar vardı. Sağlam, düzgün sopalar pencerenin pervazına dizilmişti. Hapishanede yapılan işkenceleri hatırlayan Stock'un tüyleri diken diken oldu. Ama yine de sopalara ve kamçılara bakmaktan kendini alamıyordu. Kırbaçların altındaki köşeye el ve ayak prangaları ve çeşit çeşit zincirler dizilmişti. Subay, masadan kayarak uyandı. Üniformasının etekle-

rini toplarken bir şeyleri cehenneme gönderiyordu. Stock'a yaklaştı ve esneyerek sordu:

"Soylu musun?"

Stock kinle ayağa kalktı.

"Pleb," diye cevap verdi.

Subay cevabı duyunca bir sigara yaktı ve sanki Johann'ın varlığını unuttu. Uzun uzun sigara içiyor, göğsünü kabartarak sanki geçit törenindeymiş gibi topukları üzerinde dönüp odanın içerisinde volta atıyordu. Subayın tekdüze gezintisi garip bir alaycılık taşıyordu. Sigaradan son bir nefes çektikten sonra yüzündeki uykulu ve aptal ifade aniden yok oldu.

"Hey sen, çarpık bacaklı, esas duruşa geç!" diye emir verdi Stock'a ve kule bekçisinin çağrılmasını emretti.

Bekçi hemen geldi. Johann'ın, ellerinde bulunduğu bu yeni insanlara alışmaya çalışması boşunaydı. O artık hapishanenin nöbetçi subayının ve gardiyan Stering'in tutsağıydı. Stock'un gözleri sadece üniformalar, çizmeler, kafa siluetleri, ölçülü hareketler ve kayıt odasının elbise askısını görüyordu. Mahkûm, bu insanları, bir bütün olan mekanizmanın korkunç birer parçası olarak algılıyordu. Bu bütünlüklü mekanizma, Alman monarşisi idi. İnsanların yüzleri Johann için hiçbir şey ifade etmiyordu. Bu yüzler; prangalar, zincirler, sopalar, kamçılar gibi daha az veya daha çok süslüydü fakat hepsi de cansızdı. Gardiyan Stering'in çok sağlıklı dişleri, nişan almak için çok iyi gözleri, boyun eğmek için çok iyi bir kafası vardı. Kafasına yapıştırılmış, düzgün taranmış saçlarının altında herhangi bir duygu ve düşünce var mıydı, Stock henüz anlayamıyordu. Peter Stering dikkatle tutukluyu izliyor ve sanki kafasında bir şeylerin hesabını yapıyordu.

"Soyun!"

Stock gömleğinin düğmelerini açtı ve çizmelerini çıkardı.

"Salak! Anadan doğma soyun."

Johann'ın bacaklarını soğuk bir el yokladı.

"Eğil."

Stock kımıldamıyordu.

"Vücudunu kontrol edin..." diye bağırdı subay ve eğildi.

"Eğil!"

Gardiyanın hiç beklenmedik darbesi, Johann'ın dizlerine doğru kapanmasına neden oldu. Odanın ortasında çıplak kalan Stock, zorlukla tekrar doğruldu. Soğuktan derisi sararmıştı. Önüne kirli bir mahkûm gömleği, siyah şalvar, kötü işlenmiş at derisinden yapılma terlikler attılar.

"Hadi hemen giyin!" diye emreden Stering, Johann'ı hareketlendirmek için gürültülü bir tokat attı suratına.

Stock birden kendini kaybetti, Stering'in üzerine atladı. Nöbetçi subay ve iki bekçi hiç zorlanmadan mahkûmu yere yatırdılar. Stering, çizmeleriyle mahkûmun karnına ve başına darbeler indirmeye başladı. Bu darbeler üç ön dişini kırmıştı. Dişetlerinden oluk oluk kan akıyordu. Subay ise, Johann'ı kırbaçla dövüyordu.

Dayak bittikten sonra, gardiyan, mahkûmun prangalarının kilitlerini kontrol etti.

Perişan vücudu gardiyanlar tarafından itilip kakılan Stock, ayaklarını sürükleyerek hapishanenin karanlık, dar, rutubet kokulu merdivenlerinden aşağıya inmeye çalışıyordu. Hessen Prensliği'nin en ağır mahkûmları, nöbetçilerin gözleriyle sık sık kontrol ettiği kulenin yakınlarındaydı. Johann oraya götürülüyordu. Dayaktan, amonyak ve dışkı kokularıyla dolu havadan midesi bulanıyordu. İhtiyaçlar kovaların içerisine gideriliyordu ve bu kovalar da hücrenin içerisindeydi. Stock şımarık biri değildi. Soluduğu havadan parfüm kokuları yayılmamıştı hiçbir zaman. Croix-Rousse kenar mahallesinin havası da pis kokardı. Darmstadt'ın kenar mahalleleri de katran, gübre ve domuz kokuyordu. Ama bunlar, insan ve hayvan kokularıydı. Oysa hücrenin havası ölüydü. Asırlardır burada bir yığın şey çürümüştü. Ölüm burada tıpkı bir morgdaki gibi sürekli yaşıyordu.

Gardiyan, 23 No.'lu hücreyi açıp mahkûmu hızla içeri itti. Stock kendini ahşap sedirin üzerine bıraktı. Donmuştu, yarı ölü gibiydi. Kin ve nefretten başka hiçbir şey düşünemiyordu. Sadece boşlukta "ışık, ışık..."

Hücrede yalnızca karanlık vardı.

Stock için saatler böyle geçiyordu.

Kapının kilidi gıcırdadı ve kapı açıldı. Görevli, yatağın yanındaki sandalyenin üzerine yemek bıraktı. Adamın hareketlerinden gelen sesler, Stock'u gerçeğe döndürdü. Mahkûm su istedi. Görevli, kanunlara uyarak hiç konuşmadan içeri bir bardak ve sürahi itti. Stock, büyük bir şaşkınlıkla seramik tabağın üzerine bıçakla kazınmış yamuk yumuk Fransızca sözcükleri okudu: "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik."

Hapishanede bu sözcüklerin anlamı insana korkunç geliyordu.

Stock, bardağı bıraktıktan sonra kalktı ve kapatılmış olduğu yeri inceledi. Kollarını iki yana açınca duvarlara, ellerini kaldırdığında ise tavana değiyordu. Yeni boyanmış taş sedirin üzerindeki resimler ve yazılar hâlâ okunabiliyordu. Duvarların üzerindeki yazıları okumaya çalışıyordu Stock. Yaklaşık yirmi isim ve birkaç İncil satırı okudu. Johann'ın bilinmeyen yoldaşları şunları yazmışlardı: "Her şey boşluğun boşlukları ve ruhun kandırmacalarıdır."

Kapının yanındaki köşede kalın katranla sıvanmış, su ile doldurulmuş bir kova duruyordu. Üzerindeki tahta da kovayı yarı yarıya kapatmıştı. Hücrenin hapishane bahçesine bakan bir penceresi vardı. Oradan hapishanenin başka bir binası görünüyordu. Pencerenin dışında ise bir fener bulunuyordu. Fenerin ışığı Johann'ın hücresine düşüyordu. Acılarını unutmaya çalışan Stock, sandalyenin üzerine çıktı, elleriyle pencerenin demirlerini kavrayarak aşağıya doğru baktı. Sadece, üzeri lekeli kirli feneri ve yağmur sularını akıtan boruyu görebildi.

Hücrenin boyutları Stock'a, yürüyerek ayaklarının şişini indirme imkânı tanımıyordu. Tekrar yattı, ama az sonra iniltiyle kalktı. Ahşap yatağın üzeri tahtakurularıyla doluydu. Eski kılıfın içerisin-

den çürük saman kalıntıları gözüküyordu. Çöpün üstünde bir sürü böcek vardı. Tahtakurularıyla savaş, hava aydınlanana kadar sürdü. Johann onları eliyle eziyor, tahtanın üzerindeki delikleri ekmek içleriyle kapatıyordu. Gardiyanı çağırma çabaları boşunaydı. Sabah olunca görevli yine geldi. Stock'a hücreyi temizlemesi için sıcak su ile uzun saplı bir fırça ve bir de ekmek verdi. Temizlik yaparken dizleri üzerinde durmak zorundaydı.

Yalnızlığın işkencesi böyle başlamıştı onun için. Stock çılgınca bir hırsla kaçış planları yapıyordu. Boş ümitler! Yüz yıldan fazla bir süredir hiç kimse kaçamamıştı bu kaleden. Ama Stock ümidini yitirmemişti. Özgürlüğe kavuşacağından, buradan şu veya bu şekilde kurtulacağından emindi. Bu güven, ona dayanma gücü veriyordu. Onu mutlaka yakınlarıyla görüştüreceklerdi, belki de gezinmesine izin vereceklerdi. Johann hâlâ Alman hapishanelerini tanımıyordu. Bekliyordu.

Mahkûmun hücresine hiçbir ses ulaşamıyordu. Johann sanki hayattan koparılmıştı.

Üst kulenin gardiyanı Peter Stering uyandığında, hava aydınlanmıştı. Stock'un hapishanedeki üçüncü günüydü.

Heyecanlı olmasına rağmen Peter'in düzgün, şiş, Üsküplü yüzü hafifçe kızarmıştı. Bu, her zamanki hafif kızarıklıktı. Maviş gözleri ise sakin sakin bakıyordu. Gün, ona çok ümit verici geliyordu. Bu gece, ihtiyar köpeği Niobeya, doğurmuştu. Peter Stering, butterbrodunu* bitirmeyip sadece bir kahve içti. Mutfağa gitmek için acele ediyordu. Hizmetçi hâlâ uyuyordu. O yüzden ahşap leğeni ağzına kadar kendisi doldurdu. Özenle ceketini çıkardı, bir önlük giydi ve anneleri tarafından sevgiyle yalanmış küçük köpek yavrularını getirdi. Henüz görmeyen yavrular kafalarını güvenle Peter'in ellerine saklayıp, yalvarırcasına inliyorlardı. Stering, onları kumaş kilimin üzerine bırakıp annelerinin bulunduğu kileri bir demirle kapattı. Son kez anne olan Niobeya, kapıyı deli gibi tırmalayıp uzun uzun uluyordu.

* *Butterbrot [Alm.]*: Tereyağlı ekmek. Kahvaltı anlamında da kullanılır –ç.n.

Hiç acele etmeden, sandalyenin üzerine rahatça yerleştikten sonra, gardiyan işe koyuldu. Kör, beceriksiz yavrular korkuyla yaşam savaşı vererek boğuluyorlardı. Titriyor, sonra da leğenin dibinde usulca ölüyorlardı... Stering, gözünü hiç kırpmadan onların kısa süren çırpınışlarını izliyordu. Gardiyanın gözleri hareketsiz, yumuşak yanakları ise pembeydi. Beşinci, son yavru, zayıf, dişi bir enikti. Peter bu yavruyu uzun süre sevdi, okşadı. Hatta küçük bir tabağa biraz süt koyup, parmaklarını batırarak yavruya verdi. Diğerlerini leğenden çıkarıp, sonuncusu için yer açtı. Son yavruyu da leğene attı. Yavru, müthiş bir yaşama savaşı veriyordu. Dolgun ağzını balık gibi açarak uzun süre çırpındı süt yavru. Köpeğin ölmemek için verdiği savaş Stering'i pek fazla ilgilendirmiyordu. Küçük kafaya sertçe vurdu. Mutfaktaki "işlem" bittikten sonra yavrularına ağlayabilmesi için kilerdeki annelerini bıraktı. Köpeğin ulumasına aldırmadan rakı şişesini çıkardı ve iki duble içti. Zaten, iki duble içmeden işe gitmezdi. Her zamanki gibi, sarhoş olduktan sonra, hayatın anlamsızlığını düşünmeye koyuldu. Eğer küçük köpekler boğulmazsa, yeryüzünde insanlara yer kalmayacağını düşünüyordu.

Stering, hapishanenin yakınlarında oturuyordu. Sabah uyandığında pencereden bakıyor ve hapishane duvarlarının kaba karaltısını arıyordu.

Ona göre, hapishane; devletin gücünü, ihtişamını yansıtıyordu. Gardiyan, hapishaneye hiçbir engel olmadan girip çıkabildiği için kendisiyle çok gurur duyuyordu. Çünkü, buraya sadece çok önemli insanlar girebilirdi. Mesela Bay Belediye Başkanı gibi. Hapishane, şehrin en önemli binasıydı. En önemli yapıtıydı. Güneşin ilk ışıklarıyla, önce, tüm binaların üstünde yükselen hapishane karşılaşıyordu. Güneşin ışıkları onun kahverengi kulelerinden, sivri duvarlarından aşağıya, şehre ve ovaya iniyordu.

Asırlardır prensliğin hapishanesi olan feodal şato sayısız destana konu olmuştu. Ama Stering şehir sakinlerine, monarşinin gücünü canlandıran taş binayı unuttukları için kızıyordu. Bu taş bina tepenin de tacıydı. Aynı zamanda mezarlık bekçisi de olan Peter, mezarları ve ölümü korumaya alışmıştı. Stering'e göre, hapis-

haneye yeterince ilgi göstermeyen şehir sakinleri, kendisine itibar göstermemekteydiler. Kasap, artan borçlarını ödemediği için onu mahkemeye vermekle tehdit ediyor, şarap satan bakkal ise onu soyup soğana çeviriyordu. Gardiyan Stering, ahlâki bozulmaya içerliyordu. Devrimci etkilere lanetler okuyordu. En büyük hayali ise bütün şehirlilere dayak atıp onları hapishaneye tıkmaktı. Her insanın dayak ve hapishaneye ihtiyacı olduğundan hiç kuşkusu yoktu. Ona göre insanlar iki türdü: Yakalanmış suçlular ve yakalanmamış suçlular. Önlem olarak her delikanlının ve her genç kızın yılda bir kez dövülmesi çok yararlıydı. Tabii ki, dövülenler cahil halkın çocukları olacaktı. Böyle bir uygulama birçok hatayı önler ve Kral'a sadık bir millet yaratılır, diye düşünüyordu Stering, dar, şirin sokaklardaki yeni yeni kuruyan, rüzgârda savrulan çamaşırların çevresinden geçerken. Gardiyan, sokakların bazı bölümlerinden hapishaneyi rahat rahat görebiliyordu. Nereden bakılırsa bakılsın, hapishane, yükselen eğri büğrü bir kayaya benziyordu. Onun alt tarafında Yahudi gettosu bulunuyordu. Getto, yazın geçirdiği kolera salgınından sonra adeta ölüm sessizliğine gömülmüştü. Stering, büyük bir zevkle kireçle sıvalı ölü evleri sayarken, karşısına kambur bir Yahudi çocuğu çıktı.

"Tuu, İsa düşmanları!" diye tükürerek küfretti Stering ve çocuğun kamburuna vurdu.

"Kolera sizi öldürmedi! Kendiniz ölmüyorsunuz da Hıristiyanlara bulaştırıyorsunuz hastalığı."

Çocuk ağlayarak kaçtı.

Gettodakiler Stering'i tanıyorlardı. Hapishanenin yakınlarına gezginci aktörlerin tiyatrosu yerleşmişti. Akşamları oyunlarını sergiliyorlardı. Soğuk olmasına rağmen, aktörler, yağmur sularının oluşturduğu şelalenin altında yıkanıyorlardı. Tüm bunlar Stering'e çok şüpheli görünüyordu: "Yeryüzünde çok insan toplandı; aktörler, Yahudiler... Namuslu Almanlar için ayak basacak yer kalmadı."

Hapishanenin girişinde, bir sokak kadını tavrı taşıyan sivri burunlu papazla karşılaştı.

"Düşünüyorum da Bay Erdels," diye başladı Stering, "eğer Tanrı iyi bir hastalık gönderse... mesela verem gibi. Bunu da özellikle demagoglar, devrimciler, Yahudiler için gönderseydi, Almanya çok yüce bir devlet olur ve bütün dünya da bunu kabul ederdi."

"Sizin düşünceleriniz pek fazla insancıl değil ama, Yahudilere gelince Tanrı onları çoktan terk etmedi mi? Çünkü onların Tanrısı şeytanın ta kendisi."

"Bay Papaz, Tanrı sabırlı. Bana sorarsanız gereğinden fazla sabırlı."

Konuşanlara doğru, işkembesini gururla öne çıkarmış hapishane doktoru yaklaşıyordu. Gardiyan sustu.

"Bugün kaç tane?" diye sordu çok anlamlı bir tarzda Papaz.

"9 tane," diye tekmil verdi Stering.

"Fevkalâde!" diye sevindi doktor. "Belediye Başkanı'nın sayın eşi ancak saat dokuzda serbest kalacak. O dindar bir kadındır ve dünyadaki hiçbir şey onun sabah duasını Tanrının evinde yapmasını engelleyemez."

"Eğer bu dindar leydi, yüksek ahlâki değerler taşıyan bu gösteriyi kaçırırsa çok üzücü olur," diye ekledi Papaz. Gözlerini gökyüzüne kaldırarak doktorla birlikte yavaş yavaş hapishanenin ana kapısına doğru yürüdü. Stering, onlara asker selamı vererek eğildi ve geçti. Hazırlıkları kontrol edip daha önce belirlenen mahkûmları ayırması gerekiyordu. Kaliteli taşlarla döşeli büyük odada artık her şey hazırdı. Duvar kenarlarında dar, ahşap sandalyelerle yuvarlak, yeşil kumaşla kaplı koltuklar vardı. Buraya davetli bayanlar oturacaktı. Kısa bir insan boyu uzunluğundaki bank, ameliyat masasına benziyordu ve temizdi. Uzun kayışlar gardiyanın çizmeleri gibi parlıyordu. Stering, sarı, beyaz ince sopaları tercih etti. Ağzını şapırdatarak sopalardan birisini eline aldı ve hafifçe eğdi, sonra da ucunu bıraktı. İşkence masasının üzerine usulca yattı.

"Fena değil!" diye övündü gardiyan ve üst kuleye doğru yürüdü.

Kaçış planları yapmaktan yorulan Stock, hava aydınlandığında, yumuşak toplara benzeyen yeşil, mavi tarla farelerini izlemeye başlamıştı.

Evcilleşmiş bu küçük hayvanlar, masanın üstünde neşeli neşeli koşturuyorlardı. Kendileri için masanın üstüne bırakılan ekmek kırıntılarını alıp yatağın üzerine zıplıyorlar, oradan yastığın üzerinden Johann'ın hizasına geldiklerinde gözlerine masum masum bakıyorlardı. Mahkûmların boş zamanlarına ve yemeklerine ortak olmaya uzun süredir alışmış olan yaratıklar, yumuşak sırtlarını Stock'un sert elleri üzerine bırakıyorlardı. Stock başını yaslamış, duvarda yürüyen bir kırkayağın tembel hareketlerini izliyordu. Onunla birlikte bir örümcek, beyaz ağını örmekteydi. Stock, dünyanın bu küçük şeylerini ilk defa görür gibiydi.

"Her şeyden mahrum edilen bir insanı küçük şeyler mutlu eder," diye düşünüyordu. "Ben tıpkı o diri diri gömülen insan gibiyim. O adam da tabutunda uyandığı zaman gördüğü solucana sevinmiş. Doğanın yarattığı her şey harika. Bu tahtakuruları bile, mezardaki solucan bile..."

Gardiyan Stering, Johann'ın düşüncelerini yarıda kesti. Görevli Hans'ı iterek 23 No.'lu hücrenin kapısını açtı. Stock'un zincirlerini indirdi ve ona yürümesini emretti. Mahkûmun içini korkunç bir sevinç bürüdü: Serbest bırakılmak... Görüşme... Sorgu...

"Pislikler, vampirler! Siz yaşayan düşünceyi boğamayacaksınız. İçimizdeki isyanı söndüremeyeceksiniz. Bu isyan; yoksulların, haksızlığa uğramışların, size çalışanların, sizin köleye dönüştürdüklerinizin içinde yaşayacak. Biz sizden daha fazlayız, biz milyonlarcayız," diye konuşmak istiyordu sorgulanırken Stock.

Stock, kendisini despotların yüzlerini açığa çıkaran yüce bir kahraman olarak görüyordu. Belki de sorguya değil, görüşe götürülüyordu. Kiminle? Geneviève, Woyzeck? Onlar serbest miydiler ki? Stock, zayıflamış, titreyen, yürümeyi reddeden ayaklarına aldırmadan yürümeye çalışıyordu. Görevli Hans'ın yüzündeki alışılmamış hüzün ifadesini gördükten sonra bile Johann kendisini bekleyeni tahmin etmiyordu.

"Zavallı fakirin başına herhalde bir şey geldi," diye düşündü Johann, Hans'a bakarken. Hapishanede kaldığı birkaç gün içerisin-

de Stock, Hans'ın korkak olmasına rağmen, iyi bir insan olduğunu anlamıştı.

Görevliler arasında bir tek Hans, bazen fısıldayarak ve hece hece konuşarak Johann'ın sorularına cevap veriyordu. Johann, Georg ismini ondan duymuştu. Bu isim daha sonra onu hiç bitmeyen bir kâbus gibi boğdu.

"Stering ne ki!" diye fısıldıyordu Stock'a Hans. "Dua et de Komiser Georg'un eline düşme. Söylenenlere göre, ayık olduğu zamanlar çok sessiz ve Tanrısever bir adammış. Ama burada çalıştığım beş yıl boyunca ben onu hiç ayık görmedim. Bay Georg, ruhlara azap çektirmekte şeytana taş çıkartır. Dayakta ise bir numaralı ustadır."

Stock'u uzun, soğuk koridorlardan, dik merdivenlerden bir düz, bir aşağı, bir yukarı doğru götürüyorlardı. Stock, daha önce hapishaneyi içinde kaldığı bir taş çuvalından ibaret görüyordu. Dışarısıyla irtibatı olmadığı için, kendi hücresinin, kayaya benzer hapishane şatosunun içindeki sayısız delikten sadece birisi olduğunu unutuyordu. Stering'le diğer adsız görevli arasında yürürken, Johann sadece kalede bile yüzlerce mahkûmun bulunduğunu anladı. Hücreler yan yana birbiri üstüne dizilmişti. Hapishane, ağaç kovuğunun içerisinde belirsizce vızıldayan arı yumağı gibiydi.

Duvarların arkasında, paslı çivilerle kapatılmış her kapının ardında kare şeklinde pencereler vardı. Bu pencere, kapıdaki gözetleme deliğini kapatıyordu. Stock, bu kapıların ardındaki insan nefeslerini, zincir şakırtılarını, başlarını eğmiş siluetleri görüyordu.

Mahkûmlar, kendilerine gardiyanlar tarafından verilmiş olan yünleri, mahkûm elbiseleri dokunmak üzere ip haline getirmekle uğraşıyorlardı. Johann'a da böyle bir iş verilmişti ama bileklerindeki zincirlerden dolayı elleri titriyor ve parmakları onu dinlemiyordu.

Stock, merdivende durdu ve şaşkın şaşkın duvarlara, korkuluklara baktı. Bir yerlerde şuh bir kadın kahkahası patlamış, bu kahkaha onun kulaklarına kadar gelmişti. Hapishanede kahkaha! Demek ki, duvarlar o kadar kalın ve ses geçirmez değildi. Demek ki, burada bir yerlerde insanlar özgürce yaşayabiliyordu. Johann, kendini

beğenmiş Stering'in yağlı sırtına baktı. Sonra da sanki duvarın bir çıkıntısıymış gibi duran nöbetçiye... Hapishanedeki özgür insanlar böyleydi işte. Hapishanede, ancak onların karıları gülebilirdi.

Peter Stering, Stock'u hapishane banyosuna götürdü ve ona yıkanmasını emretti. Banyoda büyük bir su kabı vardı. Gardiyan, Johann'a sabun ve havlu yerine kullanması için gri bir elbise verdi. Daha sonra doktor, Stock'u kontrol etti. Kalbini dinledi ve kaburga kemiklerinin üzerine hafifçe vurdu.

"Dayanacaktır," dedi ve çıktı.

Stock anlamamıştı. Çevresinde olan her şeyi iyiye yoruyordu. Değişik, hatta mucizevi bir şey bekleme duygusu Johann'ın zihnini hiç terk etmiyordu. İzlenimleri azaldıkça Johann'ın iç dünyası gerginleşiyordu. İçindeki tüm kötü hisleri kovmaya çalışarak sevinçli bir bekleyişe girdi. Stering, Stock yıkandıktan sonra da onu zincire vurmadı, hatta onunla konuştu.

"Böcekler her tarafını yemiş. Bunu insan içine çıkarmaya da utanırsın."

"Beni nereye götürüyorlar?" diye sordu Stock ve birden titredi.

"Willkommen!"

Stering eğildi ve kapıyı açtı. Bu kapı ceza odasına gidiyordu. Stock, merdivenlerin korkuluklarına tutundu. Her şeyi anlamıştı. Onu, halkın önünde verilecek sopa cezası bekliyordu. Stock, Büchner'in anlattığı hikâyeleri hatırladı. Bu korkunç gelenek Alman hapishanelerinde yasallaşmıştı. Darmstadt sokaklarında gezinen deli dilenci Gertruda'yı hatırladı. Gertruda böyle bir dayaktan sonra akli dengesini yitirmişti. Johann daha sonra da ünlü özgürlük savaşçısını hatırladı. O da yirmi darbe "hoşgeldin" ve on darbe "güle güle" dayağı yemişti.

İşte böyleydi mapushane geleneği. Arkasından hapishane kapısı çarpılan herkes bu kaderi paylaşıyordu. Suçu ne olursa olsun, herkesi aynı ceza bekliyordu.

Willkommen.

Abschied*

Sekize çeyrek kala hapishanenin ana kapısının önünde misafir dolu ilk fayton durdu.

Kare faytondan, önce süslü bir bayan indi, arkasından, kısa dantel pantolonlu, pembe paltosunun altında şeritler olan küçük bir kız çocuğu...

"Çok hızlı geldik, gecikmekten çok korkuyordu," diye hızlı hızlı anlatıyordu bayan, şişman hapishane müdürüne. Hapishane müdürü, bu önemli gün için daha sabahtan tüm madalyalarını takmıştı. Değişik ölçü ve kalitelerde bir düzine madalyası vardı. Madalyalar göğsüne sığmamış, o yüzden, büyük gerdanının altına ve kocaman göbeğine de asılmışlardı. Hapishane müdürünün, hayatı boyunca kazandığı etkileyiciliği en zayıf madalya ise, yassı ve solgun yüzüydü.

"Çok hızlı geldik. Kızıma ibret olsun diye burada yapılacak olanları göstermeyi yararlı görüyorum. Gençler için iyi bir ders olacağına inanıyorum," diye devam ediyordu bayan, kayıt odasının camından bakınarak. Pudra, yanaklarına beceriksizce sürülmüştü. Ruju ise çok kötü duruyordu.

Hapishane müdürü, misafirlerini ceza odasına kadar götürüp koltuklara yerleştirdi. Misafirlerden, odadaki rutubetli hava için kibarca özür diledi. Yeni gelen bayan ve kızı küçük sepetlerden eşlerini çıkarıp işe koyuldular. Kısa bir süre sonra oda insanla doldu. Gelen herkes birbirini tanıyordu. Aralarından birçoğu birkaç saat önce belediyenin muhteşem balosunda dans etmişlerdi. Konuşmalar sürekli Katilyon ve Bayan Fritz'in dün akşamki skandalına dönüyordu. Bu skandal, dün akşam bayanın elbisesinden bir şeridin kopmasıydı. Zavallı, utancından ve hayal kırıklığından dolayı bayılmıştı.

Hapishane saati, sekiz kez vurdu.

---

* *Willcommen (Hoşgeldin) ve Abschied (Güle güle)*: Prusya hapishanelerinde bir geleneğe göre, mahkûma, hapishaneye yeni girdiğinde ve çıkmasına yakın, halka açık bir şekilde fiziksel işkence yapılıyordu.

"İşlem" için belirlenen saatte papaz ve doktor geldiler. Reverans seansı bittikten sonra, kendileri için ayrılmış yerlere geçtiler. Doktor, ilaç ve aletlerle dolu çantasını bir sandalyenin üzerine koydu. Salona amonyak ve arnika* kokuları yayıldı.

"Bizim hapishanelerimizde dededen kalma tıp metotları uygulanıyor. Kan akıtmayı her tür tedaviye tercih ediyorlar," dedi yerli prensin yardımcısı.

Bu 'şaka' herkesin hoşuna gitti. Hapishane müdürü herkesten çok gülüyordu. Gardiyan Stering bile hafifçe gülümsedi. Göğsünü kabartmış, dirseklerine kadar sıvadığı çıplak kollarını beklenti içerisinde göğsünün üzerinde kavuşturmuş olarak harekete hazırdı. Bayanlar, onu hayranlık dolu bakışlarla ödüllendiriyorlardı. Erkek gücünün, erkek güzelliğinin muhteşem bir örneğiydi! Şu göğüslere ve güçlü, kıllı ellere bakın!

"Willkommen" gecikiyordu. Dövülmek üzere belirlenen insanların direnişi 'törenin' başlamasını engelliyordu. Onlar uslandırılırken, bayanlar fısıldaşarak heyecanlarını yenmeye çalışıyorlardı.

"Bugün sadece erkekleri cezalandıracak olmaları çok iyi! Dün kadın bölümünde kadınları dövmüşlerdi. Sizi gidi pis arlanmazlar. Böyle rezalet çıkararak buraya gelmeleri çok utanç verici. Bir tanesi Grethen gibi beyazdı ve en azından onun kadar ahlâksızdı. Prensin arabacısına âşık olmuş ve fahişe gibi davranmaya başlamış. Ayrıntıları anlatmaya utanıyorum. Hepsi öylesine iğrenç ki. Böyle kadınlar öldürülene kadar dövülmeli... O anda benim bile ellerim kaşındı. Ben olsam, ona gösterirdim!"

"Karşımda bir nineyi cezalandırdılar. Bir parça et çalmış. Onun arkasından başka bir hayvanı dövdüler. Çığlık atıp ısırmaya çalışıyorlardı. Kadınların dövülmesini seyretmekten hoşlanmıyorum. Çünkü o yaratıklar bazen öylesine çirkin oluyorlar ki. Ağlayıp bağırıyorlar, ben de o anda çığlık atıp üstlerine atlamak istiyorum. İnanır mısınız, öylesine çok heyecanlanıyorum ki!"

"Ama hayatım, siz de heyecanlanma fırsatını asla kaçırmıyorsunuz."

---

* *Arnika/Öküzgözü*: Tıpta kullanılan bir tür bitki –ç.n.

"Daha eğitici bir şey görmemiştim. Burada biz en haklı cezalandırmaya tanık oluyoruz. Bu günahkârlara, cehennemde de verilecek olan cezaları düşündükçe, insanın tüyleri ürperiyor."

"Ama iyilerin korkmasına gerek yok," diyordu hırsla, hapishane müdürünün karısı.

"Ben kızımı da getirdim. Ruh ve beden yanılgılarının nelere sebep olduğunu görmesi için. Bu onun için en iyi kilise görevlisinin vereceği öğütler kadar yararlı olacaktır."

"Kesinlikle haklısınız!"

Buraya dini inançlarından dolayı gelen bayanların yüzleri, gittikçe artan heyecanlarını yansıtıyordu. Bu bayanlar hapishaneye, "Willkommen"i izlemeye sırf dini 'dürtülerinden' dolayı gelmişlerdi. Elişleriyle ilgilenen elleri, sık sık hata yapmaya başlamıştı. Örgüye doğru eğilen gözleri parlıyordu.

İlkin Stock dövülecekti.

"Dev-rim-ciler en cesur ve en dirençli pislikler!" diye anlatan hapishane müdürü, büyük bir üzüntüyle seyircilere bilgi veriyordu.

Dört gardiyan Stock'u getirip tahtaların üzerine bağladılar. Merdivende yediği dayaktan dolayı güçsüz kalmıştı. Başını kımıldatamıyordu. Ona boğazlanmış bir hayvan gibi bakıyorlardı. O da kendisini öyle hissediyordu. İlk iniltisinin sebebi acı değil, öfkeydi. Ama bağırmamak için tüm gücünü topladı. Öldürmesi gereken düşmanlara niye yalvarsındı ki? Onlardan af dilemek, onların gözlerinin önünde dövülmekten çok daha onur kırıcıydı. Stock öyle düşünüyordu. Devrimcilerin konuşmalarından, cehennemden korktuğundan çok daha fazla korkan hapishane müdürü, gardiyana hemen başlaması için emir verdi. Peter Stering büyük bir başarıyla Johann'ın sırtını açtı. Bayanları utandırmayacak bir seviyeye kadar şalvarını sıyırdı. Johann yüzüstü yatıyordu. Yüzü hemen hemen zemine yapışmış, kızgınlık ve utançtan titriyor, gözyaşlarını tutamıyordu. Gözyaşları ona çifte işkence çektiriyordu. Hiç kimse mahkûmun acıyla kıvranan yüzüne bakmıyordu. Seyirciler sadece

onun vücudunun çıplak yerleriyle ilgileniyorlardı. Stock, bu yabancı, korkunç gözlerin kendisini nasıl deldiğini hissediyordu.

"Ne kadar narin bir vücudu var!" diye fısıldadı "anne" şefkatiyle bir bayan; yakışıklı kavalyesinin omuzuna yaslandı.

"Beş para etmez. Tipik bir terzi çırağı. Çarpık bacaklı ve kıllı maymun sırtlı," diyordu başka bir bayan.

Sonra herkes sustu. Stock gözlerini kapattı. Darbeyi beklemek, darbeden daha korkunçtu. Korku, her hücrenin kaygıyla titreşmesi, kırbaçtan daha çok acı veriyordu. Stock'a kanı donmuş gibi geliyordu. Her an nefes alması engellenecekmiş gibiydi. Tek isteği daha çabuk olmasıydı. Yeter ki hissetmesin, yeter ki düşünmesin... Ölüm onu korkutmuyordu.

Peter Stering, sopayı hafifçe kaldırarak Stock'un sırtına tüm gücüyle vurdu. Kıvrılan vücudunun üzerinde derin bir yara gibi kanlı bir iz kaldı. Sessiz bir sevinç inlemesi geçti seyircilerin arasından. Şaşı gözlü, dantel pantolonlu kız ağladı. Bu, annesinin tüylerinin diken diken olmasına neden oldu. Anne, hırsla çocuğunun kulağını çekti. Belediye Başkanının karısı büyük bir haz duyarak gülümsedi. Stering'in düzgün, nazik alnı terledi.

... Sekiz... Dokuz... Onuncu vuruş.

Stock'un sırtı morumsu, taze bir ete dönmüştü.

"Az pişmiş biftek," diye şaka yaptı yerli prensin yardımcısı. Ama o da sararmıştı ve dişlerinin arasından konuşuyordu.

Stock, artık hiçbir şey hissetmiyordu. Gözleri dönmüştü. Bayılması büyük bir şanstı. Doktor kafasını kaldırdı, nabzını yokladı ve on beşinci vuruşta kesmelerini söyledi. Stock'tan sonra tezgahın üzerine kamburu çıkmış bir ihtiyarı attılar. Hırsızlık yaptığı tahmin ediliyordu. İhtiyar kısık bir sesle uluyordu.

"Gücünüzü dikkatli kullanın. Çünkü daha sekiz tane var," diye öğüt verdi doktor, Peter Stering'e.

"Merak etmeyin, benim kaslarımın gücü asla azalmaz," diye övündü cellat.

Stock kendine geldiğinde, tekrar hücresindeydi. Nasıl ve ne zaman yaralı vücudunu buraya getirip yatağın üzerine attıklarını bilmiyordu. Uzun süre kendisine yapılanları hatırlamaya çalıştı. Sırtı niye böyle dayanılmaz bir acıyla yanıyordu? Mahkûm gömleği niçin vücuduna yapışmıştı?

Birden karşısında o kadınların aç yüzlerini ve gardiyanın üzerindeki elini gördü.

"Niye yaşayayım ki?" diye bağırmaya başladı Stock.

Daha fazla ağlayamazdı. Daha fazla susmak istemiyordu. Kendine hitap ederek konuşuyordu. Çaresizliğinden, güçsüz olma duygusundan çıkış olarak gördüğü tek şey, konuşmaktı.

Krize girmeden önce bir hasta da ancak böyle konuşurdu. Acı, son safhaya ulaşmadığı zamanlar hasta konuşabilirdi.

"Yakmalı, yok etmeli, havaya uçurmalı!.. Cellatlar! Vampirler!.."

Ama Stock ne yapabilirdi ki?.. Darmstadt arabacılarına elbiseler dikip, para biriktirip küçük bir evceğiz yapmış olsaydı? Hayır, hayır! Kesinlikle hayır! Almanya'nın hapishanelerinde sanki sadece Stock'u mu dövüyorlar?!

İsyanlar, şüpheler, şikâyetler garip bir şekilde birbirine karıştı. Johann ağlamak istiyordu. Gözyaşları tükenmişti. Çığlık atmak istiyordu. Kuruyan boğazında çığlıklar tükenmişti. Yastığı ısırıp isteri krizleri içerisinde kıvranıyordu. Akşamüstü Hans, ekmek ve sıcak su getirdiğinde onu ateşler içerisinde sayıklarken buldu.

Johann yine Darmstadt tepesinin ormanlarında geziniyordu. Komitenin mağarada yapılacak olan gizli toplantısına gitmek için acele ediyordu. Ama çam ağaçlarından düşen iğneler ayaklarının altında kayıyordu.

İğneler uzuyor, büyüyor, kırbaca dönüşüp vücudunu sarıyorlardı. Johann kurtulup kaçmaya çalışıyordu. Ama tüm çabası boşunaydı. Ağaçlar kabuklarını atıyorlardı. Gövdeleri Stering'in sopaları gibi çıplak ve sarıydı. Yukarıya doğru çıkışın sonu yoktu. Paslı iğnelerle sopa, savaşın sonu yoktu.

Dövülmüş, takip edilen Johann düşüyordu, emekliyordu, karnının üzerinde sürünüyordu. Yukarı. Ondan sonra birden geri düşüyordu ve yukarıya doğru tekrar tırmanıyordu. Büchner'e Konrad Kul'un hain olduğunu hemen söylemeliydi. Onun hain olduğunu Stock'tan başka hiç kimse bilmiyordu. Sonra orman kayboldu ve Stock kendisini ihtiyar Catherine'in evinde buldu. Johann dokuyordu; dokuyor ve şarkı söylüyordu:

> Eşittir herkes Tanrı önünde
> aç fakir de tok zengin de.
> Bu dünyada herkes için var
> toprak, gökyüzü, serin mezar.

Yediği dayaklar ve geçirdiği sinir krizleri Johann Stock'u öldüremedi. Saçları beyazlamıştı; kendisi bunu bilmiyordu. Gözleri çukurlaşmıştı ve her zaman olduğundan daha karamsardı. Çok sinirli olmuştu. Bir keresinde, Stering 23 No.'lu hücreye girince, Stock, üstüne atladı. Zincirleri gardiyanın başına sallayıp küfürler yağdırıyordu. Bundan dolayı üç geceliğine hapishane bodrumundaki "özel" bir hücreye kapatıldı. Bu hücrenin özelliği, zemininin bir işkence aracı olmasıydı. Zemindeki taşlar, sivri çıkıntılar oluşturuyordu. Burada korkunç bir karanlığa bırakılan mahkûm, sürekli bunlara çarpıyordu. Sivri taş kaburgaların her biri adeta bir bıçaktı. Ama Stock, bu yeni işkenceyi umursamadı. Hapishaneye alışmıştı. Vücudu çok kötü bir haldeydi. Bu özel hücreden sonra Johann daha kambur ve daha umursamaz oldu. Artık bir ihtiyarın sahip olabileceği alışkanlıklar ediniyordu. Uzun süre kamburlaşıp oturabiliyordu. İhtiyaç duymadığı ve kendisini rahatsız eden ayaklarını uzatıyordu. Özel hücreye gidince kendi hücresindeki delikler kapatılmıştı. Yalnızlığını farelerle paylaşamayacaktı artık ve farelerle arasındaki bu ilişkiyi, onu hayata bağlayan tek mutluluğu yok etmek için, Stering farelerin öldürülmesini emretmişti. Zaten bahar yaklaşıyordu ve fareler yakın tarlalara taşınmaya hazırlanıyorlardı. Stock, yaklaşan deliliğe karşı çaresizce savaşıyordu. Düşünme yetisini kaybetmemek için geçmişini hatırlamaya çalıştı. Çocukluğunu anımsıyordu. Ölen anne ve babasının yüzlerini, unutulmaya başla-

mış konuşmalardan özel kesitleri, İsviçre'de gezintilerini, Rhône'a doğru yürüyüşlerini, Lyon'u. Yine hanların bahçelerinde uyuyor, köylülerin elbiselerini sadece bir ekmek karşılığında yamıyordu. Çalıların arasında sebepsiz gülen hafif kızlarla öpüşmeye koşuyordu. Lyon Ayaklanması'nı tekrar yaşadı. Croix-Rousse barikatlarında tekrar savaştı. Nehrin kıyısındaki bataklığın yanında Geneviève'e tekrar sarıldı.

Uzun uzun geçmişini düşündü. Dışarıda bir anlığına ve sadece bir seferliğine yaşanan olaylar hapishanede başka bir şey olmadığı için tekrar tekrar yaşanıyordu. Yaşanan güzel, yeni şeyler olmadığı için Johann'ın beyninin her hücresi geçmişle doluydu. Böceklere karşı verilen acımasız savaştan dolayı Stock, geceleri ancak üç dört saat uyuyabiliyordu. Günler ve geceler Johann için daha önce hiç bu kadar hızlı geçmemişti. Sabahları uyandığında günün ona neler getireceğini, ne işkenceler göreceğini ve neler düşüneceğini bilmiyordu. "Ben gencim ve kaybolan zamanı daha sonra telafi edeceğim" diyordu kendi kendine, korkularını yenmeye çalışarak... Bir keresinde ihtiyaç kovasını götürürken koridorda başka bir mahkûmla çarpıştı.

"Kardeş, kimsin sen?" diye fısıldadı Johann.

"Ben..."

Stock cevabı duyamadı, köşeden bir polis çıktı. Mahkûmlar hemen birbirlerinden uzaklaştılar. Ama Johann, hücresine tarifsiz ümitler ve sevinçle döndü. Artık kalede yalnız değildi. Johann'dan sonra hücreye yeni polis girdi. Lambaya üfleyerek, bir fırçayla özenli bir şekilde onu temizlemeye koyuldu.

"Dinle!" dedi Stock, "sen de benim gibi yoksulsun. Biz, yoksullukta ve sömürülmede kardeşiz."

Polis onu dinlemek istemedi ve hemen hücreden çıktı. "Alındı," diye düşündü Stock "ama aslında korkuyor. Çünkü belki de bir karısı ve çocukları var. Terfi etmeyi hayal ediyor, gardiyan olmak istiyor. Sonra da benim gibileri dövecek ve vicdan azabı çekmemek için sarhoş olacak."

Yeni polisle birlikte gardiyan Stering'in ziyaretleri de çoğaldı. Hiç beklenmedik bir anda Stering'in berrak gözleri kapının küçük mazgalında beliriveriyordu. Birden hücreye girip mahkûmun karşısına dikiliyor ve yumruklarını tehdit edercesine sallıyordu.

"İyi yaşıyorsun," diyordu başını uzatan polis kinle. Eğer hücreyi şöyle böyle temiz bulursa ve içerdeki kokudan boğulmuyorsa lanetler ve küfürler yağdırıyordu. Ta ki gardiyan onu sakinleştirene kadar. Polisin bu yorulmaz çabalarına rağmen Stock, onun kızgınlığını ciddiye almıyordu. "Yükselmeye çalışıyor. İşini yapıyor ama fena biri değil. Hanslardan biri." Stock, tüm korkak ama vicdanlı insanlara "Hans" adını veriyordu.

Johann, hapishanede rüya görmenin ne kadar tedavi edici olduğunu anlamıştı. Rüyalar ciddi bir şekilde hapishane günlerini kısaltıyor ve hapishaneyi çekilir hale getiriyordu. Uyumadan önce sık sık büyük bir gerginlikle kaçışı düşünüyordu. Bunu öylesine çok düşünüyordu ki, kurduğu hayaller gördüğü rüyalarda gerçekleşiyordu. Uyandığında ise nerede olduğunu anlayamıyor, özgür olduğunu düşünüyordu. Rüyalar onu çaresizlikten ve beynini kemiren acılardan kurtarıyordu. Johann, kimi zaman rüyalarla gerçekleri karıştırıyordu. Rüyasında Geneviève'i görüyor ve ona sarılıyordu. Bu "açık görüş"ten sonra, mutluluk gözyaşları ile uyanıyordu. Bir defasında Stock'u yine hüzün –hani o beyni kemirip hayata bağlılığı yok eden hüzün– bastığında, hücreye polis girdi. Bir fener, su ve toprak tabağın içerisinde bir parça ekmek getirmişti. Çıkarken birden kapıda durdu, hemen mahkûma doğru döndü ve fısıldadı.

"Onu hemen yak!"

Stock'un elinde küçük bir kâğıt vardı. Mucize! Beklenen mucize gerçekleşmişti. Polis "dalgınlıkla" feneri içeride unutmuştu.

"Okumam yazmam yok. Bildiri kapıma atılmıştı. Reddediyorum. Sabır!" diye okudu Johann. Her türlü tedbiri unutarak bu değerli sözcükleri tekrar tekrar okumaya koyuldu. Daktilo edilmiş bu sözcükleri bilinmeyen bir el yazmıştı.

Mazgalın gıcırtısı duyulduğunda, Stock hâlâ küçük kâğıda bakıyordu. Bu pencere gözetleme deliğini kapatıyordu. Stering! Stock, hiç paniğe kapılmadan kâğıdı ağzına attı ve yuttu. Bir şeyler döndüğünden şüphelenen gardiyan kapıyı açtı ve içeri girdi.

Kendisini seyretmek, vücudunun güçsüzleştiğini görmek Stock'a acı bir zevk veriyordu. Bir yıldan fazla bir süreden beri temiz hava soluyamıyordu. Bir o kadardır da gökyüzünü görmemişti. Bazen yolunu şaşıran bir güneş ışını tesadüfen hücreye giriyor ve zıplıyordu. Duvar pembeleşiyordu. Bazen pencereden bir sivrisinek giriyor ve vızıltısıyla ölüm sessizliğini parçalıyordu. Stock önce, ısıran sivrisineği engellemiyordu. Sivrisinekler ona, Rhône nehri ovasındaki yaz gecelerini hatırlatıyordu.

Küçük vampir, doyduktan sonra pencereye doğru seğirtiyordu. Stock da kalkıp ona yetişmeye çalışıyordu. Geri dönmesini istiyordu. Johann, hapishanedeki tüm sevinçlerinin ve hayal kırıklıklarının ne kadar abartılı ve yapmacık olduğunun farkındaydı. Ama burada onlarla yaşamak daha kolaydı. Mahkûmun gerginliğinin ve yoğunlaşmasının bir sınırı vardı; ondan sonra vurdumduymazlık ve korkunç boşluk başlıyordu. Johann bu sınırdan korkuyordu. Büyük bir korkuyla vücudunun donduğunu, fiziksel acının kendisi için çok uzak bir olgu olduğunu görüyordu.

Korkunç, zoraki suskunlukta Johann, cansız ve tembel düşüncelerine bir sığınak buldu. Polisin verdiği kâğıt onu çok etkilemişti. Ama sevinçle birlikte fiziksel bir acı da hissediyordu. Çünkü onu zorla hayata döndürüyorlardı. Stock heyecanla, hava aydınlandığından beri polisin gelmesini bekliyordu. Ama polis, hiçbir konuşmaya izin vermeyip eskisi gibi hırsla bağırıp çağırıyordu, Stering aynı anda koridorda geziniyordu. Hava karardıktan sonra Stock'u ilk defa sorguya götürdüler. Uzun, aylar süren hareketsizlikten sonra Stock'u götürürlerken, koridorlardaki insan sesleri ve kargaşa onu boğuyordu. Yürüme alışkanlığını kaybetmişti sanki. Merdiveni görünce korkuyla geri çekildi. Başı dönüyordu.

Zincirlere öylesine alışmıştı ki, onların ağırlığı ona kendi vücudunun bir parçası gibi geliyordu. Sorgu kısaydı.

“İsminiz?”

“Johann Wolfrang Stock.”

“Kaç yaşındasınız?”

“24 yaşındayım.”

“Mesleğiniz?”

Stock, Blanqui’nin sözleriyle cevap verdi.

“Proleter.”

“Bu bir meslek değil.”

“Bu en faziletli meslektir. Bu meslekte milyonlarca insan çalışıyor. Bu insanlar kendi alınterleriyle yaşıyorlar ve tüm haklardan yoksunlar.”

“Ooo! Nereden öğrendiniz bu devrimci fikirleri?”

“Benim okumam yazmam yoktur.”

“Nasıl öğrendiniz bunları?”

“Despotizm bizi sahip olduğumuz her şeyden mahrum etti. Ama doğrusunu söylemek gerekirse düşünme yetimiz bizde kaldı. Ben gerçeği kendi aklımla buldum.”

“Belli ki kafan saçma sapan fikirlerle dolu. Ama bu düşünceleri çok daha önce duymuş ve okumuştuk. Georg Büchner ve Papaz Weidig’i tanıyor musunuz?”

“Belirli bir süre yan yana olan evlerde kalmıştık ve ben bu beylerin elbiselerini tamir ettim.”

“Yalan söylediğini biliyoruz. İnat ederek durumunu ağırlaştırıyorsun. Sen ‘İnsan Hakları Komitesi’nin üyesiymişsin. Gizli toplantılara katılmışsın. Ama niye katılmayacakmışsın ki? Sanki Almanlar için toplantı yapmak yasak mı? Sen örgütün yasadışı eylemlerini bilemezdin ki? Belki de seni kandırarak oraya götürdüler? Evet, sen her ayın ilk cumasında Tanrı Tepesi’ndeki mağaraya toplantıya gidiyordun.”

“Kesinlikle hayır.”

"Gürkner'in evinin yakınlarında bildirilerin yazıldığı gizli odanın nerede olduğunu biliyor musun? İnkâr etmek sana hiçbir şey kazandırmayacak. Genç ve safsın. O yüzden kanun kaçaklarının kurbanı olmuşsun. Öyle değil mi?"

Stock konuşmuyordu.

"Her şeyi biliyoruz. Arkadaşlarının sorgu sırasında söyledikleri işte burda. Al! Oku! Onlar sana acımadılar."

"Okumam yazmam yoktur."

"Bizimle işbirliği yapmıyorsun. Sen kendi ellerinle kendini hapishaneye kapatıyorsun. Sonsuza kadar."

Stock'un sorgusundan hiçbir şey elde edememişlerdi. Onu götürmeye karar verdiler. Şehirden gelen savcı, akrabası olan hapishane müdürüne şunları söyledi:

"Ben de kendimce radikal görüşlü bir insanım. Ama radikal görüşler, cahil köylülerin elinde ne kadar da zavallı bir hale geliyor. 'Proleter', ha ha ha! Ne rütbe! Ne kadar da plebce görünüyor bu sözcük. Tahmin edebiliyor musunuz, ne yükseliş olur ama. Bu terziyi sopalarla dövmek yerine kibarca oturmuş onun aptalca demagojilerini dinliyorum."

"Biz dövüyoruz," diye sakinleştirdi hapishane müdürü savcıyı.

Stock, 23 No.'lu hücreye döndüğünde çok heyecanlıydı. Sorgu ona, belki de mahkemeye çıkarılabileceği ümidini vermişti.

"Almanya'da hukukun gölgesi de mi yok?" diye soruyordu Johann, hücresinin duvarlarına; mahkemede bütün dünyadaki sömürülenlere çağrı olacak bir konuşma yapmayı hayal ediyordu. Ama terzi güzel konuşamıyordu. Aklına sadece başkalarından duyduğu sözcükler geliyordu. "On beşler"in mahkemesinde Blanqui'nin konuşmasından ezberlediği parçaları tekrarlıyordu: "Beni, benim gibi proleter olan milyonlara, yaşama hakkına sahip olduklarını söylediğim için suçluyorlar...", "Zenginler, fakirlerin isyan ederek onlara haksızlık ettiğini düşünüyorlar. Halk için şöyle düşünüyorlar: Halk, öyle vahşi bir hayvandır ki, ona saldırdıkları zaman savunma cüretinde bulunur."

Haftalar geçiyordu ama ikinci bir sorgu yapılmıyordu. Polis, acımasızca susuyordu. Yeni gelen mahkûm, geceleri duvara vuruyordu. Johann bunun ne anlama geldiğini anlamaya çalışıyordu ama boşunaydı. Vuruş sesleri çok yavaştı ve uzaktan geliyordu. Sanki kuleye bir ağaçkakan gelmişti. Yazın sonu yaklaşıyordu. Stock'un sivri sakalı uzamıştı, öksürüyor ve kan tükürüyordu. Johann ikinci sorguyu korkunç bir acı ile hatırlıyordu. Onu bizzat Georg sorguya çekmişti. Johann, bu ayyaş yaratığı hatırlayınca, elinde olmaksızın yumruklarını sıkıyordu. Sık sakalının üzerine öfke gözyaşları damlıyordu.

Georg, Johann'a, kendisini Geneviève'in ihbar ettiğini söylemişti. Stock'un elleri ve ayakları bir serbest olsaydı... Komiser, Geneviève'in bir fahişe olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmişti.

"Her Darmstadt arabacısı aptal karını bir metelik karşılığında düzebilir. Gör kiminle yaşamışsın sen, salak!" diye konuşuyordu Georg.

"Fenerde sizin cansız kellelerinizi görüyorum!" diye bağırdı Stock, cellada.

"Böyle bir şey olmadan önce pis vücudundan canını çıkaracağım," diye gülüyordu Georg.

Cüretkarlığından dolayı Stock'u acımasızca dövdüler. Sorgudan sonra yine bir ay yattı. Biraz düzeldikten sonra korkunç bir şeyin farkına vardı; topal kalmıştı. Stock artık mucizeyi beklemekten vazgeçmişti. Günler, geceler, hayat geçiyordu.

"Ben gencim, başaracağım!" diyordu Johann. Ama artık bu sözcüklerin anlamı yoktu. Bir sabah Stock, somyanın üzerinde madeni bir para buldu. Para çok hafifti. İçine bir kâğıt yerleştirilmişti. Yazıyı yazan, ona sorguda nasıl konuşması gerektiğini öğreten eldi. Kâğıtta şunlar yazıyordu:

"Başka bir cezaevine sevk edilmeyi bekle. İlk posta durağında atlar değiştirilirken kaç! Duvarda tünel. Saman dolu araba."

Belirli bir süreden sonra Stock, artık saatleri, geceleri ve günleri saymıyordu. Stering hücreye girdi ve mahkûmun ayaklarındaki

prangaları çözdü, sadece el prangaları kaldı. Johann acıdan inlemeye başladı. Serbest kalan ayaklarını güçlükle kımıldatmayı başardı. Mahkûm, "uğurlanmayacağı" şeklinde yersiz umutlara kapılmasın diye, gardiyan onu hapishane arabasına kadar darbelerle ödüllendirdi. Stock'u arabanın içine, bir kucak zincir gibi attılar.

Sonbahar havası, arabanın gürültüsü ve sarsıntısı onu takatten düşürüyordu. Stock, birden 23 No.'lu hücreyi özledi. İki yıldan daha fazla bir süre, kaçmayı, özgür kalmayı hayal etmişti. Şimdi özgürlük böylesine yakınken, kendisini mecalsiz hissediyordu.

"Hiç fark etmez!" diye fısıldıyordu.

Arabanın küçük penceresinden gökyüzü görünüyordu. Johann, gökyüzünü her şeyden çok sever, terzilik yaparken hep pencerenin kenarına oturur, sık sık yorgun gözlerini kaldırıp gökyüzünü arardı.

Stock, hapishanede batıl inançlar edinmiş ve korkunç derecede şüpheci olmuştu. Şimdi, gökyüzünün kendisine uğursuzluk getirdiğine inanıyordu. Johann, polisin de notun da kendisine, onu denemek için Georg tarafından gönderildiğine inanıyordu.

"Hiç fark etmez," diye fısıldıyordu yine, heyecandan umursamazlığa geçerken.

Hapishane arabası gürültüyle şehre doğru iniyordu. Yoldan geçen insanlar geri çekilip, hemen taş parke döşeli yolu boşaltıyorlardı. Stock, korkak, acıyan, kin dolu veya memnun bakışlar yakalıyordu.

En sonunda insanlar ve şehirler geride kaldı, kayboldular. Karşılarına sadece karamsar kış, üzeri tentelerle kaplanmış arabalar ve omnibüsler çıkıyordu. Arabacılar uyuyordu. Mahkûm nereye ve niçin götürüldüğünü bilmiyordu. Posta durağına geldiklerinde geceydi ve yağmur yağıyordu. Karanlıkta nöbetçiler Stock'u ahşap bir eve götürüp, uzak bir depoya kilitlediler. Duvarın yanında saman yığını vardı. Stock yattı: Bir süre bekledikten sonra, elleriyle araştırmaya başladı. Tüm düşünceleri zincirleri şıngırdatmamakta yoğunlaştı. Korkunç bir arayıştı bu. Tünel var mıydı, yok muydu? Bu, polislerin provokasyonu muydu, yoksa bilinmeyen arkadaş-

ların yardımı mı? Heyecandan inlemeye başlamıştı. Provokasyon ona Stering ve Georg'un işkencelerinden daha korkunç geliyordu. Düşünceleri sürekli çatışıyordu.

Güçsüzlük. Stock, başarabilirsin. Sana hâlâ ihtiyaç var! Yine mi hapis, hayır!

Johann'ın eli bir boşlukta kayboldu. Saman, deliği saklıyordu. Ama Stock, hâlâ inanmakta tereddüt ediyordu. Bu bir tuzaksa! Kaybedecek neyi vardı ki! Dayaklar... Onlardan korkmuyordu artık. Yaşam anlamsızlaştığı zaman ölüm daha değerlidir.

Dişleriyle zinciri tutarak belirsiz deliğe girdi. Başıyla ileri doğru sürünüyordu, toprak yutuyordu. En sonunda bir yıldız gördü. Gece berraklaşmıştı ama ay yoktu. Karanlık bahçede Johann evin arkasında bekleyen nöbetçinin sırtını gördü. Stock'tan iki adım ötede hareket etmeye hazır saman dolu bir araba vardı. Stock sindi. Dış kapı gıcırdadı, avlunun arkasında birileri şarkı söylemeye, birkaç ses de, şarkıya eşlik etmeye başladı. Johann buz tutmuş yere sarıldı, karı öpüyordu. Nöbetçi evin arkasında kayboldu. Şarkı zincirlerin şıkırtısını bastırdı. Mahkûm sürünerek arabaya kadar geldi, doğruldu. Elleriyle dikenli samanı açtı ve içine atladı.

Kısa bir süre sonra içeriden genç bir arabacı çıktı; kalpağını giyerek, saygıyla nöbetçiye eğildi, arabaya bindi ve atları bahçenin dışına sürdü. Araba hiç engellenmeden, uykulu köyden sallanarak ve sarsılarak çıktı; köyler arası yola koyuldu.

2

Paul, hızlı hızlı konuşuyor ve kasıtlı bir şekilde yanındaki yolcunun yapmacık, alaycı gülüşünü umursamıyordu.

"Ruhun gerçek yüceliğini, gerçek kahramanlığı, adil kuralları sadece işçiler arasında görebildim. Oraya 'uygarlığın' pisliği ulaşamamış. Orada etiketin pis kokulu ikiyüzlülüğü ve bizim yaşantımızın yapmacık parıltısı yok. İnanıyorum ki dünyayı ancak yoksullar kurtarabilir. Yeni uygarlık, işçi mahallelerinden, ruhları bozulmamış bu temiz vahşilerden gelecek. Onlardan başka kaynak

yok. Bizim gezegenimiz incelenmiş ve haritanın üzerine taşınmış. Halkların birçoğu biliniyor. Çağdaş Romalıların kanını tazeleyebilecek Hunlar yok artık. Kurtuluş bizim kölelerimizin elinde. Bu yüzden biz, misyonerler gibi, fikirlerimizi sınıflar arasında, korkak kurallar ve yapmacık bilimlerle henüz kirlenmemiş sınıflar arasında yaymalıyız. Çalışan kesimin çıkarları, devletin, eşitlik ruhu yönünde değişmesini sağlayacak. Bizim amacımız da bu değil mi?"

Fritz, gülmeyi kesip Rossini'nin "Seville Berberi" operasından Figaro'nun aryasını ıslıkla çalmaya başladı. Paul şaşkın şaşkın omuzlarını kaldırdı ve düşüncesini açmaya devam etti. Kendi kendine konuşuyordu.

"Evet, biz tiyatro kahramanı rolüyle yetinmek istemiyoruz. Halkın sırtından kendi saltanatını kuran ve anayasanın maddelerini şöyle ya da böyle değiştiren kahramanlar olmak istemiyoruz. Bizim hedefimiz Radikal Sosyalizmdir. Çalışan sınıfların eşitliği..."

"Sen körsün Paul," diye Fritz onun sözünü kesti aniden. "Senin dünyayı değiştirecek kölelerin çarpık bacaklı ve çelimsiz, senin Romalıların ise ancak bir İtalyan latzeronesinin Brütüs ve Sezar'a benzediği kadar Romalılar'a benziyor. Senin Romalıların uykusuzluğa yakalanana kadar içiyorlar ve avlularda evsiz köpekler gibi geberiyorlar. Senin idealin sakat. Efendi olma konumunun yol açtığı küçük bir vicdan azabından, tokluktan ve kadınca bir duygusallıktan doğmuş bir ideal."

"Hayır Fritz. Burada söz konusu olan vücut değil ruh. İşçinin vücuduna gelince; o güçlenecektir. Sömürenlerin tüm kurnazlıklarına rağmen kölelik hâlâ ruhları kemiremedi. Ama tüm potansiyel de burada gizli. Arkadaşım, güzellik geçicidir ve onu oluşturan kavramlar zaman ve moda tarafından belirleniyor. Şu anda yıkılmış olan Bastille'in yerinde kadınlar Carmagnole dansı ediyorlarmış. Sonra '93 yılında Paris'teki devrim törenleri sırasında beyaz elbiseli kızlar geçmiş oradan. Bu kızlar pleb kızlarıydı. Ama güzellik ve incelikte, kibar ve çelimsiz prenseslerden, kral kanı taşıyan leydilerden çok daha üstündüler. Claire Lacombe ve Terwagne muhteşemdiler."

"Biliyoruz biz o devrim pankartı güzellerini. Onları elleye elleye soymak isterdim. Devrim etiketi taşıyan her şeye karşı sonsuz bir saygın var, hatta sivilceli maymun Danton'u bile sen Jüpiter kadar yüce görüyorsundur. Fanatiğin tekisin sen. Ben parti ateşleriyle yanıp tutuşmuyorum. O devrimci kurtlarını asla muhteşem Marie-Antoinette'e değişmem. Mesela, Napoléon'u ele alalım. Kadınlardan çok iyi anlıyormuş. Bahçeyi Avusturya prensesiyle süslemiş. Bir cins ancak asırların geçmesi ile oluşuyor. Joséphine Beauharnais'nin iştah açıcı olduğu kesin. Ama gerçekten asil bir leydinin küçük ayağı bir anda Joséphine'in kaba güzelliğine gölge düşürdü."

Paul karşı çıktı:

"Aristokrasi yapmacık bir harmoniden başka bir şey değildir. Tarih de bu yeraltı zenginliğine sırt çevirmiştir. Bu, gömülmesi unutulmuş bir cesettir. Bu ceset de havayı zehirliyor."

"Sen iflah olmaz bir demagogsun Paul," dedi Fritz acıyarak. "Aristokrasiye ihtiyacımız var. Aristokrasi bizi asilleştirecek, kanımızı tazeleyecek."

"Kimin kanını? Tüccarcıkların ve kıçını yırta yırta yükselen memurların mı?"

"Evet onların. Savaşta zafer kazananlara nasıl ganimet dağıtılıyorsa, biz de zaferden sonra ganimet olarak aristokrasinin kadınlarını alacağız. Bizim çocuklarımız ise dünyayı yönetecek. Prenseslerin ve burjuvaların çocukları."

"Dejenere olmuşların çocukları mı? Hayır, ben hayvanların dünyaya hükmedeceğine inanmıyorum."

"Ne? Sen de o zaman anemik bir proleter ile veya şişman, aptal bir köylü ile evlen, beni de düğününe ya da çocuğunun vaftiz törenine davet etmeyi unutma."

İkisi de sustu. Bastonlarını yumuşak karın içine derin derin batırarak ovaya doğru inmeye başladılar. Üzerlerindeki kış mevsiminin göğü; keskin, berrak ve yorgundu.

"Tepelerin zirveleri temiz. Bulut yok," dedi Paul ve derin derin nefes aldı.

Fritz yüzünü merakla Alplere doğru çevirdi.

"Ne kadar çok işlenmeyen toprak var!" dedi mağrur bir işadamı edasıyla. "Girişken insanlar için burada altın hazinesi yatıyor."

"Burada altın olduğunu hiç duymamıştım," diye şaştı Paul.

"Altın her zaman altın değildir. Sen pratik bir insan gibi yararcı ve ilerici düşünemiyorsun. Ben Almanya ve İsviçre'yi birbirine bağlayacak ve bu ıssız toprakları yaracak tren yollarından bahsediyorum. Bu tren yollarının sahibi, dağlarda daha küçük altın madenleri aramayacak."

"Hı..." diye mırıldandı Paul umursamazca.

Dağların zirvelerinde güneş ışınları danslarına devam ediyordu. Güneşin altında kar, gümüş nergis ve aslanpençesi tarlaları gibi parlıyordu. Hava, soğuk keskin ve çiçek kokularıyla doluydu. Ama tepeler değişken ve rengarenkti. Güneş battıktan sonra zirvelerin siluetleri eridi, çiçeklerin kokusu kayboldu.

Paul sabırsızca kızağı yönlendiren ipleri çekti. Yassı kızağın üzerinde eşyaları vardı.

Fritz hemen yarıda bırakılan konuşmaya döndü.

"Sen aristokratları yargılarken ve plebleri yüceltirken, bizi, ara sınıfı, unuttun," dedi sesine eski alaycılığını vererek.

Paul hiç düşünmeden,

"Biz daha dalındayken ısırılan ve bu kahverengi ısırık izleriyle olgunlaşmak zorunda olan meyvelerdeniz. Hani daha taze cildin üzerinde çürümeye başlayan meyveler gibi. Biz tek başımıza hiçbir anlam ifade etmiyoruz ve hiçbir şey de yapamayız."

Paul deri eldivenini çıkarıp donan parmaklarını nefesiyle ısıtmaya girişti. Fritz üşüyen ayaklarıyla yumuşak karı eziyordu.

"Sen Cassandra'dan da karamsarsın," diye konuşuyordu hızlı hızlı. "Benim gibi insanlara gelince, insanlığın kaderi bizi pek fazla ilgilendirmiyor. Bir kadeh punç içerken evrene sarılmak çok güzel oluyor. Ama bunun dışındaki zamanlarda yapılacak çok güzel işler var... Nasıl söylesem ki?.. Daha somut ve daha kârlı işler. Yüzyılımızda, hayatta sorunlar da var, sevinçler de. Bir tek insanın bile

bu dünyada konforunu sağlaması o kadar zor oluyor ki. Oysa sen milyarların konforunu sağlamaya çalışıyorsun. Bunlar da hazıra konmaya yeltenen milyarlarca insan. Fantezi! Ben çok fazla kendini beğenmiş bir insan değilim," diyordu Fritz, hızlanıp arkadaşına yetişmeye çalışırken.

Arkadaşı onu geçmişti ve dinlemiyordu.

"Şurada altmış-yetmiş yılım var. Onları da rahat, neşeli ve arzulu yaşamak istiyorum. Daha da fazla olmasını isterim ama bunu başarmak için dilekler yetmiyor. Babamın sülalesinde bir gelenek vardır: Orta yaşta karaciğer hastalığından ölmek. Gördüğün gibi proletaryanın kaderi dışında da düşünülmesi gereken şeyler var."

Paul cevap vermedi. Suskun suskun yürüdüler.

Ara tatilini değerlendiren öğrenciler, bir haftadan uzun bir süredir dolaşıyorlardı dağlarda. Çoban kulübelerinde sabahlıyor, sonra da tepelerin zirvesinde geziniyorlardı. Hiçbir amaçları olmadan Bodensee Gölü'nden Winterthur ve Zürih'e doğru yol aldılar. Aralık ayı bitmek üzereydi. Tepelerin eteklerinde Noel kutlanıyordu.

"Zürih'ten Berlin'e geçeceğim ama zamanımı üniversitede kaybetmek için değil. Üniversite beceriksizlerin sığınağı, kendini beğenmiş zenginlerin eğlence yeri. Ben bu kategorilerin hiçbirine dahil değilim."

"Ben de," diye gülümsedi Paul.

"Sen garip bir kargaşasın. İflah olmaz hayalperest."

"Hayaller, yüce keşifler için pusula olmuştur. Kolomb, Spinoza, Hegel, Napoléon, Robespierre; bunların hepsi birer hayalperestmiş."

Karanlık, beraberinde soğuğu da getirdi. Bulutlar yolu kapatıp serap gibi insanı yanıltıyordu. Alplerle gökyüzü arasındaki ufuk çizgisi yok olmuştu. Paul ve Fritz aşağıdaki ışık kaynağına doğru koştular. Gökyüzü ayaklarının altındaymış ve onlar da yıldızlara doğru düşüyormuş hissine kapılıyorlardı. Kar taneleri karşıdan gelip ayaklarının altında uçuşuyor; sonra da yanlardan saldırıp yükseliyordu.

Ulaşılamayacak kadar uzakta görünen köy, birden karşılarına çıktı; sokaklar karanlık ve kaygandı. Saat henüz sekiz olmasına rağmen evler uykudaydı. Köyün sonunda öğrenciler küçük bir meyhaneye rastgeldiler. Uzun ısrarlardan sonra meyhane sahibi kadın, yorgun yolculara kahve yapmayı kabul etti.

"Lanet olsun!" dedi donmuş ve acıkmış Fritz, sürekli donan kulağını ısıtmaya çalışarak.

"Bu ülke Almanya'dan daha çekilmez. Burada insanlar konforlu kümeslerde yaşıyorlar. Anayasaları da var."

Paul arkadaşının konuşmasına aldırmadan eski sarı domino taşlarıyla oynuyordu. Taşlardan, daha sonra yıkabilmek için duvar yapıyordu. Basık tavanlı bu odada, zeminden ahşap tavana kadar uzanan saatin yanında duran işlemeli bir taburenin üzerinde kambur bir adam oturuyor ve ateşte büyük ellerini ısıtıyordu.

"Sarhoşa benziyor," dedi Fritz. Yabancının olağanüstü hareketsizliği ve vurdumduymazlığı, gelenlere karşı ilgisizliği Fritz'de şüphe uyandırmıştı.

"Sen her zaman insanlara kötümser yaklaşırsın," diyerek kızdı Paul.

"Evet, ben pembe gözlüklerle bakmıyorum; bu yüzden her şeyi olduğu gibi görüyorum. Bu adam da dikkate değer. Şu ellerine bak. Lanet olsun! Ya gözlerim soğuktan dondu ve ben hiçbir şey görmüyorum ya da bu adamın ellerinde henüz çıkarılmış pranga izleri var. Hapishaneden kaçan bir kanun kaçağı bulduğumuza hiç şüphe yok. Köy, sınıra çok yakın; bu adam da Almanya'dan kaçmış. Ya bu adam bir katil, soyguncu veya hırsızsa?"

Fritz, soğuktan düşecek hale gelen kulağını unuttu. Çok meraklanmıştı ve hipotezlerinin doğru olup olmadığını hemen sınamaya karar verdi. Tütün tabakasını çıkararak yabancıya doğru uzattı:

"İstemez miydiniz?"

"İstediğim tek şey beni rahat bırakman," cevabını aldı.

"Alman muhabbetini özlemediğinize göre yeni gelmişsiniz Almanya'dan," diyen Fritz'in, vazgeçmeye hiç niyeti yoktu.

Johann Stock onu tepeden tırnağa, sanki ölçüsünü alacakmış gibi inceledi.

"Alman muhabbetinden Alman muhabbetine fark var. Benim sizin muhabbetinize hiç ihtiyacım yok."

"Harika bir cevap!" dedi birden Paul. 'Alman'dan 'Alman'a da fark var."

"Düne kadar mahkûm olan birisi için fazla cüretkâr değil misin?" diyerek dişlerini çıkaran Fritz, söylediklerinden daha o anda pişman oldu.

Stock, sessizce tabureden kalktı. Korkmuş öğrenciye doğru yaklaştı ve yumruğunu onun burnunun ucuna kadar getirdi.

"Sen aptal bir horozsun!" dedi sakince. "Senin gibileri hapishanelerde yatmaz. Çünkü bunun için yeterince büyük değillerdir."

"Hapishaneleri biz inşa ediyoruz," diye mırıldandı Fritz, sakinleşip Stock'tan uzaklaşmaya çalışarak.

"Buna bir başarı diyemeyiz!" diye yine kızgın kızgın söze karıştı Paul. "Bütün Almanya'yı hapse tıkamazsın. Nereden aklına geldi güzel konuşan bir Prusya toprak ağası rolünü oynamak? Orduya lâyık bir cumhuriyet."

Meyhane sahibi kahve ve yağda yumurta getirdi. Paul, Johann'ın aç bakışını yakalayarak onu yemeğe davet etti. Biraz düşündükten sonra Johann kabul edip sessizce yemeye başladı.

Ne istiyorlardı bu yüzsüz üniversite öğrencileri? Düşman mıydılar, dost muydular? Schlag'ı kafasında tartıyor, hakkında ne düşüneceğini bilmiyordu. Ya Paul? Genç öğrenci ona daha güvenilir gelmişti. "Bu umut verici," diye karar verdi Stock, "diğeri ise düşük çeneli olmasına rağmen, ispiyoncuya benzemiyor."

Gece yarısına doğru Fritz, yorgun olduğunu söyleyerek meyhaneciden kendisini tavan arasına götürmesini istedi. Üniversite öğrencileri, geceyi, orada, sıcak samanın üzerinde geçirmeye karar vermişlerdi.

"Soruştur şunu bakalım," diye Paul'ün kulağına fısıldadı Fritz ve şamdanla merdivenlere doğru yürüdü.

Terziyle öğrenci başbaşa kalmışlardı.

"Bir buçuk yıl hapiste kaldım," diye başladı Stock, Paul'ü inceleyerek. Bu açıksözlülüğüne kendisi de şaşırmıştı. Ama daha fazla kendini tutamamıştı.

"Bütün bu süre içerisinde boşuna zaman kaybedip, bir hücreye tıkılmış ve mücadelede arkadaşlara yardım etme imkânından yoksun olduğum için vicdan azabı çekiyordum."

Paul sevinçle derin bir nefes aldı. Karşısında despotizmin zulmü altında ezilmiş bir kahraman vardı. Paul de, Rousseau ve Robespierre gibi fikirleri için zincirlere vurulmayı hayal ediyordu...

"İşte şimdi özgürüm," diye kısık bir sesle devam ediyordu Stock. "Ama hayal ettiğimden farklı şeyler bekliyordu beni. Demir parmaklıklardan kurtulduğum saate lanet olsun. Bana ihtiyaç yok ve geçen bütün bu zaman içerisinde de ihtiyaç yokmuş. Komite dağılmış. Hapse düşmeyenler geri çekilip deliklerine saklanmışlar. İnsan değil sıçanlar... Korkaklar! Hapishane kulesinde benim hücremin yanındaki hücrede Weidig yatıyordu. O hâlâ içeride."

Stock, Paul'ün bu ismi bilip bilmediğini hiç düşünmüyordu. Tek başına bir hücreye kapatıldıktan sonra kendi kendine sesli konuşmaya alışmıştı.

"Hapiste bana işkence yaptılar. Şu anda Weidig de işkence görüyor. Orada onu göremedim ama yine de yanımdaydı. Ama özgürlüğüme kavuştuğumda yalnız kaldım. Beni kaçıran arkadaşlar, prens tuzağından kurtulanların bir kısmı korku ve çaresizlikten içiyor, geri kalanı ise her şeyden vazgeçmiş. Onlar, beni kurtarmakla bana iyilik yapıp komiteye karşı da görevlerini yerine getirdiklerini düşünüp ortadan kaybolabileceklerine inanıyorlar. Mücadelemizin bayrağı elimden düştükten sonra onu hiç kimse kaldırmadı. Hiç kimse! İyiler ölüyor veya hapishanelerde çürüyor..."

"İnsanlara ve dünyaya çok karamsar bakıyorsun," diye iyimser bir şekilde konuşan Paul, aniden Johann'ın sözünü kesti. "Hapisha-

ne duvarları; ayaklanan halkın balyozu altında yok olduğu, devrim, prangaları kırdığı zaman ve 'Marseillaise'in mısraları özgürlüğe kavuşanları karşıladığında, özgürlük o zaman harika olacaktır. Buna şüphe yok. Tarihte böyle bayramlar pahalıya mal olmuştur. Sen, Bastille'in yıkılışı arifesinde orada mahkûm olma şansına sahip değildin. Sana özgürlüğünü veren devrim olmadı. Bunda şaşılacak ne var, bir hapisten başka bir hapishaneye geldin. Yoksullar için Avrupa da bir hapishanedir. Seninle birlikte bayrağı taşıyan insanları bulacağız. Onlar tahmin edebileceğinden çok daha fazla."

Stock merakla kalktı. Heyecan buhranına dönüşmek üzere olan bir minnettarlıkla gence baktı. Yüzü açıldı, gençleşti. Paul'de Büchner'le bir benzerlik aradı. Boşuna! Öğrenci her haliyle Georg'un tam zıttıydı. Sadece konuşurken yumruklarını sıkma alışkanlığı ikisinde de vardı. Stock bunu fark etti. Seslerinin tonu da aynı ritmi taşıyordu. İkisi de gençti.

Johann'ı umutlandırmak kolaydı. Paul'ün sözlerine cevap olarak Johann, yeni arkadaşına, hayatının son iki yılını kısaca anlattı.

"İsviçre sınırında beni samandan, daha önce bunun için belirlenmiş arkadaşlar çıkardı. Bunlardan birisi Kızıl August, diğeri ise ihtiyar, çenesi düşük Gürkner'di. Gürkner, 'Hessen Evi'nin sahibi. Gözaltıların tam arifesinde kaçmayı başarmış. Şimdi de, istese de istemese de devrimci. Zavallı, tamamen iflas etti ve halen Darmstadt'ta yaşayan Margarita'dan, Hessen polislerinden korktuğundan çok daha fazla korkuyor. O tam bir cadı. Gürkner, ondan kurtulabilmek için şimdi Paris'e gitti. Orada kapıcılık yapmayı düşünüyordu. Paris'te Alman kapıcılar, peynir ekmek gibi kapışılıyormuş. Beker ise Büchner'in yanına gitti. Ben de bir yerlere gideceğim. Ama karımı nerede bulacağımı bilmiyorum. Geneviève'in nereye gittiğini bilmiyorum."

Johann, onu hatırlayınca yüzünde korkunç bir çaresizlik ve çekingenlik ifadesi belirdi. Paul de daha fazla sormaya cesaret edemedi. "Geneviève'i ne tür işkencelere maruz bırakıyorlar acaba?" düşüncesi Stock'un beynini kemiriyor ve acılarını artırıyordu. Hiç kimse ona bundan bahsetmemişti. Ama o, ülkesinin polis gelenek-

lerini çok iyi biliyordu. Geneviève çıplak, yere yatırılmış, cellatlar tarafından dövülüyor. Her tarafında kırbaç izleri, kana bulanmış vücudu. Utanç ve acıdan ağlıyor. O zaman, Geneviève, yanında, içinde oluyordu. Bunları görmemişti, bilmiyordu ama hissediyordu. İçi kin doluydu, intikam almak istiyordu. Yine mücadele etmek istiyordu.

Ertesi sabah, Fritz Schlag, arkadaşının, nereden geldiği belirsiz şüpheli bir zanaatkârla Zürih'e, kim olduğu belli olmayan Georg Büchner'in yanına gitmeye karar verdiğini öğrenince çok şaşırdı.

"Eğer oğlum olsaydın iflah olmaz bir salak olduğun için seni mirasımdan mahrum ederdim," dedi, bir büyüğün küçüğünü korurkenki tavrını takınan Fritz. "Ama tabii ki arkadaşın olarak zengin olduğum andan itibaren benim yardımıma güvenebilirsin. Devrimciler ve devrim hayalleri şu veya bu şekilde düzeni yaşatıyor, dolayısıyla sanayiyi de. Yani bizim çıkarlarımız aynı. Kozumuz aynı: Vale."

Aynı gün, Paul ve Johann hava kararınca posta istasyonuna geldiler. Araba henüz gelmemişti. O yüzden iki mumla aydınlatılan kocaman odada arabayı beklemek zorundaydılar. Yolcular, yavaş yavaş toplanıyorlardı. Stock, yolculuk torbasını eşyayla dolu yuvarlak masanın üstüne bıraktı. Paul ise posta arabasının üstüne yerleştirmeyi düşündüğü eşyalarını tarttırmaya gitti. Durakta gürültü ve hareket öncesi heyecan durmadan artıyordu. Sayısız sepet ve torbalarla gezinen kadınlar, masanın yanında oturan karamsar terziye, şal ve atkılarının ucuyla dokunuyorlardı. Onların bağırmaları, hareketleri Johann'ı heyecanlandırıyordu. Yabancı yüzlerde Geneviève'in hatlarını arıyordu. Bu düşünce onu sarsıyordu. Geneviève, Alman polisleri tarafından dövülüp Fransa sınırından atıldıktan sonra kaybolmuştu. Onun Alman topraklarına ayak basmasını yasaklamışlardı. Johann, onu Lyon'da bulma ümidini yitirdi. İhtiyar Bouvri cezasını dokumacılığın başkentindeki hapishanede çekiyordu. Darmstadt terzisinin karısı artık Lyon'da ne yapabilirdi ki? Bacanağı Dandier'den cevap gelmiyordu. Stock kendisine birçok mektup yazmıştı.

Tekerleklerinin üzerine oturtulmuş uzun bir sandık taşıyan omnibüs kapının önünde durdu. Arabanın arkasında bir de yük vagonu bulunmaktaydı. Boynuzdan yapılmış avcı borazanları kalkış zamanının geldiğini haber veriyordu. Paul, Stock'u arabanın kapısına doğru sürükledi.

Posta memuru, yolcuları artık numaralarıyla çağırmaya başlamıştı. Yavaş yavaş omnibüs doldu. Kapılar ve pencereler kapatıldı, kamçı şakladı ve atlar tesviye edilmiş yolun üzerinde dörtnala koşmaya başladılar. Daha şehrin dışına çıkmamışlardı ki çakmaktaşları kıvılcımlar saçmaya başladı, pipoların dumanı insanların üstünü örttü. Stock hapishanede sigarayı bırakmıştı. O yüzden tütün dumanı onu çok rahatsız ediyordu. Boğulurcasına öksürüyordu. Küçük pencerelerden birini açmayı denedi. Ama kar yüzüne vurarak onu geriye yaslanmaya zorladı. Paul ise banka rahatça yerleşmiş sakin sakin kitabını okuyordu. Stock eğildi ve kitabın kabına baktı. Öğrenci, "Strauss" diye birinin "İsa'nın Hayatı" kitabını okuyordu.

Johann ne yazarın ismini, ne de böyle bir kitabı duymuştu:

"Ne bu, yeni bir İncil mi?" diye sordu aşağılayarak. Paul okumayı bırakarak,

"Ne var ki? Tanrı ile ilişkiler İncil'de belirleniyor. Sen ateist misin yoksa?"

"Benim Tanrı ile ilişkilerim çok iyi," dedi gülerek Johann. "Biz terziler, kötü yılana minnettarız. Eğer o, Havva'nın gözlerini açmamış olsaydı, insanlar hâlâ çıplak gezecekti. O zaman da terziler açlıktan geberecekti veya hiç olmayacaktı. Felaket!"

3

Noel'in ilk günü Tzender ailesinin hayatı tümden değişiyordu. Çocuklar, anne ve babalarının ellerini öpüp iyi geceler diliyorlar ve sekizde değil de dokuzda gidiyorlardı yatmaya. Misafirler ise bazen geceyarısından sonra bile kalmaya cesaret edebiliyorlardı.

Bu bayram gününde, sık ve özenle yıkanmaktan grileşmiş mobilya kılıfları kaldırılıyordu. Bayan Tzender akşamları her

zaman taktığı önlüğünü çıkarıyordu. Yeşil bir elbise giymişti o akşam. Doktorun kendisi de geniş kemerli saatini ve düğününde ona hediye edilen takıları takmıştı. Kırmızı mendilinin yerine bembeyaz, kenarları işlemeli, resimli bir mendil kullanıyor ve alnını eskisinden daha sık siliyordu.

Akşam yemeğinde ceviz ve lapa ile dolu çok yağlı kaz vardı. Tatlı olarak ise en zor yapılan pastalar ve kaymaklı dondurma olurdu. Bu evde, her Noel, belirlenmiş düzene göre kutlanıyordu. Yemek odasından hiç acele etmeden kalkılıp sessizce misafir odasına geçiliyordu. Orada büyük oyuncaklar, mumlar ve kurabiyelerle süslü çam ağacının karşısında hayranlıkla bağırıp alkış tutmak gerekiyordu. Çam ağacının süsleri, Noel'in arifesinde, antrenin sağ köşesindeki sandıktan çıkarılıyordu. Sandığın yeri hiç değişmezdi. Çocuklar yılda bir kez gördükleri bu süsleri sevinçle karşılıyorlardı oysa her biri çoktan ezberlenmişti.

"Bu pamuk ayı, ninemden kalma. Babam daha küçükken babaannem bu ayıyı ağacına asarmış. Bu da cam elma. Claire Teyze'den kalmış," diye konuşuyor ve süslü ağacın çevresinde zıplıyordu çocuklar.

Melekler, kızaklar, tavşanlar, havuç ve şeker sepeti ise Bayan Tzender'in çeyizindendi. Her yıl sadece ağacın üzerindeki renkli kâğıt süsler, cevizler ve mumlar yenilenirdi.

On sekiz yıldır, hediyelerin dağıtılması aynı saatte ve aynı şekilde gerçekleştiriliyordu. İlk olarak çocukların hediyeleri veriliyor, ardından karı koca birbirlerine hediyelerini veriyor, en sonunda arkadaşlar ve hizmetçilere hediye veriliyordu.

Bu, ailenin hayatındaki en önemli andı. Çünkü hediyeler bütün bir yıl boyunca hazırlanıyordu. Onlardan sadece fısıltıyla bahsediliyordu. Tzender ailesinin bunlardan başka sırları da yoktu.

Doktor, karısından yine her zamanki gibi (artık yıpranmış olan geçen yılkilerin yerine) bir çift kadife terlik aldı. Terlikler şeritlerle süslüydü, şeritler ise bir çift kumru tarafından tutuluyordu. Karısı ona ayrıca boncuklu tütün tabakası –doktorda bunlardan bir düzine

olmuştu–, sıcak tutan bir hırka, evde örülmüş birkaç çift çorap ve hastalarının isim ve ilaçlarını yazmak için işlenmiş ciltli bir ajanda armağan etmişti. Hediyeler arasında mutlaka çok yararlı ve bayram olmasa da alınmak zorunda olan şeyler vardı. Bayan Tzender'in kuralıydı bu.

O yüzden masanın üzerindeki hediyeler arasında kâğıt çiçeklerle süslü tencereler, şeritlerle bağlanmış kalıp kalıp sabunlar, yün yumaklar, kalem kutuları, önlükler, çocuk elbiseleri vardı; bir de ilginçlik vaat eden başlıklarıyla kitaplar: "Genç Kıza Öğütler", "Genç İnsanın En İyi Süsü Mütevazılık" gibi.

Tzenderler'in büyük kızı kısa bir süre önce nişanlanmıştı ve annesi kendisine yemek kitabı almıştı. Doktorun karısı iyi ilişkilerin ancak çok iyi bir mutfak sayesinde kurulabileceğine ve aile düzeninin, mutluluk yolunun mideden geçtiğine inanıyordu.

Tzenderler'in evinde sıcak bir rahatlık vardı. Vücut, yumuşak koltukların içerisinde kayboluyor, beyin ise uyuyordu. Uykudaki beyin dokuları bozuluyordu. İnsan niye düşünsün, niye şüphelensin ki? Korkunç, yok edici, ölü bir rahatlık.

Arkadaşlara hediye verilme sırası geldiğinde Doktor Tzender, Georg'u aramaya başladı. Ama Büchner akşam yemeğinden hemen sonra kaybolmuştu. Aslında genç ve karamsar biri olan özel doçentin bu kayboluşuna hiç kimse şaşırmadı. Çünkü onun garipliklerine alışmışlardı.

Fular ve üzerinde kötü çizilmiş bir Danton resmi bulunan sigara tabakasını Büchner'in komodininin üzerine bıraktılar. Tzender, arkadaşı ve kiracısı için bu hediyeyi özel olarak yaptırmıştı. Bu arada Georg ise siyah pardösüsüne sarınmış Zürih sokaklarında dolaşıyordu. Merkezden uzaktaki sokaklar ıssızdı. Birden arkasında ayak sesleri duyar gibi oldu. Döndü. Hiç kimse yoktu. Koşmaya başladı. Yine ayak sesleri duyar ve bir girişin önünde bir siluet görür gibi oldu.

"İspiyoncular beni takip ediyor..." Köşeden aşağı doğru inmeye başladı. Durdu.

"Hastayım, hastayım!.."

Georg başını elleri arasına aldı. Çünkü birden garip, sessiz bir itme hissetti. O anda dondu. Tüm damarlarındaki kan sanki beynine çekilmişti. Düşünceler orada boğulup yok oluyorlardı. Birden Georg'un gözleri görmez oldu, sallandı, bir duvara yaslandı. Kasları zayıflamıştı, kendisini yavaşça bir kaldırımın üstüne bıraktı. Ölüm böyle geliyordu.

Birkaç saniye sonra Georg kendine geldi. Ayağa kalkmak için kendinde zor güç buldu. Yürüyerek eve zor bela ulaştı. Şiddetli bir baş ağrısı vardı. Georg bunun ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu. Üç yıl önce beyni enfeksiyon kapmadan önce de bu belirtiler vardı. Beyninin enfeksiyon kapmasından dolayı az kalsın ölecekti o zaman.

En iyisi bu hastalığa boyun eğmekti. Üşümüş ve güçsüzleşmiş olan Georg yatıyordu. Şu anda her şeyden çok, farkına varmaksızın deliliğin sınırına gelmekten korkuyordu.

Düşünme yetisini kaybetmekten korkuyordu. Gerekirse ölüm gelsindi ama delirmemeliydi. Ama beyni hiç durmadan bildiği düşünce ve sözcüklerden örgü örüyordu. Georg, sinirli Jakobenlerden biri olduğunu düşünüyordu. Kendisini, Grev Meydanı'nda giyotine götürülen Danton sanıyordu. Sonra aniden ve kısa bir süre için kendine geliyordu.

"Maalesef devrim de tıpkı Satürn gibi kendi çocuklarını yiyor," diye bağırıyordu Büchner, Danton ölüme götürülürken.

Cevap olarak kalabalık, alayla gülüyordu. Bu kalabalık, yarı çıplak, göçük yanaklı, kaburga kemikleri fırlamış Hessen köylülerinden oluşuyordu.

"Biz bilinmeyen güçler tarafından yönetilen kuklalar, kendi başımıza bir hiçiz. Biz ruhların ellerindeki kılıçlarız. Ama ruhların elleri tıpkı bir masaldaki gibi görünüyor," diye konuşuyordu Danton, ölümlülerin arabasına doğru eğilerek.

"Haklısın", diyordu Büchner bir an için tekrar kendisine gelerek. Ben de tarihin uğursuz laneti altında eziliyorum. İnsan doğasına

korkunç yalnızlık yakışıyor. İnsan ilişkilerinde önüne geçilemeyen, herkese ve hiç kimseye verilmeyen bir güç var. Büyük olmak sadece bir tesadüf. Yukardakilerin yönetimi sadece kukla oyununun bir meyvesi. Doğa kanununa karşı komik bir isyan. Ancak kendisinin izin verdiği ölçüde tanınabilen ama asla yönetilemeyen doğa. Ben tören atlarının ve tarihin sokak seyircilerinin karşısında daha fazla eğilmek istemiyorum. Senin önünde bile eğilmek istemiyorum Danton. Sen de bizim gibi zavallı bir toz tanesisin."

Ertesi sabah Büchner güçsüzleşmiş, hasta ama berrak düşüncelerle uyandı. Bu iyileşmeye de inanmayarak Strasbourg'daki Minna Jaegle'ye mektup yazdı. Hemen gelmesini rica etti.

Doktor Tzender'den kendisini muayene etmesini istedi. Doktor sadece güldü.

"23 yaşındaki bir insanın ölmesi çok akıllıca bir şey değil," dedi ellerini dışarı çıkmış karnına bastırarak. "Gençlik her şeyi yenmek zorunda. Kıskanılacak bir yapıya sahipsiniz. Demek ki gereken tek şey sizin yaşama isteğiniz. Nitekim yaşayacaksınız da. Fransızlar Avrupa'ya erken ölme modasını bulaştırdılar. İnsanlar neler için ölmüyorlar ki? Namus, aşk, söz uğruna. Sadece gerçek işler için ölmüyorlar. Tanrıya şükür ki, İsviçreliler böyle akılsızlıklara uymayacak, bunları taklit etmeyecek kadar tek başına yaşamayı başarabiliyorlar. Biz uzun yaşarız. Bırakın şu karamsarlığı! Kahve için, et yiyin ve soğuk suyla yıkanın sevgili dostum!"

Doktor hastanın kulağına doğru eğildi:

"Bir an önce evlenin! Bu sizi uykusuzluktan kurtaracak. Evli insanın yatağı her zaman sıcaktır."

Georg, Minna'yı daha çabuk evlenmeleri için ikna etmeye karar verdi. Geleceği sanki belirlenmemiş miydi artık? Profesör kürsüsü, ciddi bir unvan, rahat yaşam, felsefe kitapları ve anatomi laboratuvarı. Minna'yı korkutan devrim ve devrimci fikirler, idealler fırtınası şimdilik sona ermişti. August Beker haklıydı; Georg, birkaç yıl Fransa'da kaldıktan sonra artık Alman insanını anlamıyordu.

Georg, Minna Jaegle'yi çağırıyordu. Yorgundu. Gücünü yine toplayıp Tzender gibi bir yaşam kurmak, onun gibi mutluluk ide-

alleri yaratmak istiyordu. Evlenip kendi ailesini kurtarmayı tasarlıyordu. Yumuşacık kadifeyle kaplı mobilyaları olan bir evi olsun istiyordu. Noel ağacının çevresinde çocuklar olan bir ev düşlüyordu. Gündüzleri anatomi laboratuvarında elinde penseyle cesetlerde hayatın sırrını aramak istiyordu. Dinlenmek istiyordu.

"En geç mart ayında evleneceğim," dedi Tzender'e. "Minna'nın Zürih'i beğenip burada benimle birlikte kalmayı kabul edeceğini ümit ediyorum. Almanya guguk kuşu gibi gaddar bir anne, çocuklarını dünyanın her köşesine dağıtıyor. Heine ve Börne gibi, en iyiler gibi sürgün olmaktan kıvanç duyuyorum."

Kahvaltıdan sonra Tzender, Georg'a kendisini postaneye götürmeyi teklif etti.

"Ben de bir zamanlar âşıktım," dedi özlemle doktor, karısının on sekiz yıl önceki halini hatırlayarak.

Büchner'in, hiç beklemediği bir anda, Stock ve Paul kendisini ziyaret ettiler. Stock ve Georg birbirlerinin ellerini tutmuş, karşılıklı birbirlerini inceliyorlardı.

"Sen buradasın ve yaşıyorsun?" diye heyecanla soruyordu Georg. Dili çözülmüştü.

Stock, göğsünü kabartarak, komik bir poz almaya çalıştı. Ama şakası pek inandırıcı olamadı. Az sonra Büchner, Johann'ın topalladığını fark etti. Bunun nedenini hemen anlayıp kendisini çok kötü hissetti ve bir köşeden diğerine volta atmaya başladı.

"Ben senin ve diğerlerinin karşısında suçluyum," diye mırıldanıyordu Georg. "Olanlardan sadece ben sorumluyum. Arkadaşlarımı hapislere ben attım. Mücadelemizin, başından sonuna kadar başarısızlık tehlikesi altında olduğunu bilmek zorundaydım. Ah, hayaller ve onlardan doğan hatalar, hatta suçlar..."

Stock devam etmesine izin vermedi:

"Sus! Söylediklerin doğru değil Büchner. Ne suçundan bahsediyorsun?! Biz çocuk muyuz? Hapislerde bizi dövdüler, öldürdüler. Bu doğru. Ama biz baştan beri nereye gittiğimizi biliyorduk. Bunda anlaşılmayacak ne var! Yaptığımızın adı o yüzden mücadele. Bizim

felaketimiz ve suçumuz bayrakları toplayıp ağustosböcekleri gibi ocağın arkasına saklanmaktı. Ama eğer bizim, zincirleri boşuna taşıdığımız söyleniyorsa, işte bu hainliktir."

Stock, Paul'e bakarak önceki çaresizliğini hatırladı. Ama Johann'ın çaresizliği, en acı hayal kırıklığı anında bile Büchner'in acısına benzemiyordu.

"Biliyor musun?" diye devam etti Stock, şüpheyle çevresine bakarak. "Bizim, bildiri yayınlamak yerine barut fabrikaları kurmamız gerekiyor. Tiranları, yalnızca sözle değil, kurşunla da tirtir titretmek için onları havaya uçurmalıyız. Burada, İsviçre'de epeyce Alman var. İyi bir gizli komite kurup her şeyini temin ettikten sonra, güvenilir insanlar sınırdan içeri yollanmalı. İki üç taçlı kafanın uçması dünyanın biraz düşünmesini sağlar. Kabul ediyor musun bunu Büchner? Ne diyorsun buna?"

"Ben," dedi Büchner ve hüzünle gülümsedi, "yeni bitirdiğim bir piyesin kahramanının sözlerini söylemek istiyorum: 'Daha fazla yapamam'. Bir tek kendi ayak sesimle ve kendi nefesimle bu sükûnetin içerisinde gürültü yaratamam. Bana, belirtileri hafıza kaybıyla başlayan bir hastalıktan bahsettiler. Ölüm dediğin böyle bir şey olmalı. Güzel bir hastalık!"

"Siz Büchner, yaşamınızın en güzel günlerinden vazgeçmek mi istiyorsunuz?" diye söze karıştı Paul. Masada, anatomi atlasının üzerinde "Danton'un Ölümü"nün elyazmalarını buldu ve merakla karıştırmaya başladı.

"Büchner, bu ateşli sayfaları siz mi yazdınız? Peki ne söndürdü sizin ateşinizi? Yorulmuşsunuz ama ideallerinizden vazgeçemezsiniz. Geri çekilmek hainlikten daha kötüdür. Dinlenin ve sonra hep birlikte mücadele edeceğiz. Bu satırları yazan bir insan mezara kadar devrimcidir. Siz her zaman böyle zayıf olmadığınızı hatırlamaya çalışın. Ne bir korkak, ne de profesör cübbesi giymiş bir esnaf böyle yazamaz. Ancak bir devrimci böyle yazabilir."

Paul okumaya başladı:

“Biz öldürürken merhametli oluyoruz. Hayatımız, çalışarak yavaş yavaş ölüme gitmekten ibaret. Biz onlarca yıldır darağacında sarkıp sallanıyoruz. Ama kurtulacağız. Elbiselerinde yama olmayanlara ölüm! Nefret, aristokratlara ölüm! Ölüm! Ölüm!”

“Sen savaşmaktan mı kaçıyorsun?” diye kızarak sordu Stock.

“Hiçbir şey yapabilecek gücümüz yok. Ancak kendimizi ve bizimle birlikte olanları mahvedebiliriz,” diye cevap verdi Büchner. Tıpkı bir ihtiyar gibi kendini koltuğa bıraktı. Başı yine ağrımaya başlamıştı, elleriyle şakaklarını ovuyor ve sürekli ateşleniyordu:

“Biz tarihin yasaları karşısında güçsüzüz. Erken doğmuşuz. Geniş kitleler peşimizden gelmiyor, tek başına bir insan ise karşısında ne olursa olsun güçsüzdür. Anlıyor musun? Bu zaman içerisinde ben yapılacak hiçbir şey olmadığını anladım. Bir an için kendisini kurban eden herkes, postunu parasız satan bir aptaldır. Liberal Parti aciz. Burada Almanya’da ve Fransa’da Alman devrimcileri arasında korkunç bir kargaşa hâkim. Bu kargaşa da hiçbir zaman bitmeyecek. İnan ki Stock, bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok.”

“Eğer ben böyle düşünseydim,” dedi, kuru kuru Stock, şapkasını aldı, “Lyon ayaklanmasından sonra ‘İnsan Hakları Komitesi’ne girmezdim ve şimdi de topallayarak dünyayı dolaşmazdım. Eğer halk da böyle düşünmüş olsaydı, 1789 yılından bugüne dek Fransa’da Cabet hâkim olacaktı. Halkın bizi ne zaman anlayacağını nereden bileyim? Belki yarın. Ama biz olmadan asla.”

“Biz değil; açlık, soğuk ve yoksulluk insanlara ne yapması gerektiğini öğretecek,” dedi kısık bir sesle Büchner.

Ama Stock vazgeçmiyordu:

“Orası hem öyle, hem değil. Ben de bir yoksulum ama hiç kimse beni bir parça ekmeğe satın alamaz. Bizim sadece midemiz değil beynimiz de var. Bunu sen mi bilmiyorsun? Niçin o zaman özellikle umudunu köylülere bağladın?”

“Gerçeği bilmek istiyor musun?” dedi Büchner, kalktı ve Stock’un çok yakınına gitti. Yüzü cansız ve solgundu.

"Darmstadt'ta yaptığımız, devrim için bir barometreydi. Onunla ben, köylülerin moralini ölçmek istiyordum, çünkü gerçek halk onlar. Onlar tüm diğer sınıflardan ve tabakalardan daha büyük ve herkesten daha aç, daha aşağılanmış. Ben artık biliyorum; köylüler bildirileri polise götürdü, milliyetçiler karşımıza çıktı. Kısa vadede iyiye doğru gidebilme ümidini, ben, artık gömdüm."

4

Minna Jaegle, hava karardığında geldi. Kendisiyle birlikte kararlı bir sakinlik ve özen getirdi.

Minna, Tzenderler'in kızı ile birlikte, üniversitede ders veren Georg'u beklemeden onun odasına girdi.

"İzin verir misiniz?" diye kibarca sordu papaz kızı. Ev sahibesinin iznini aldıktan sonra da mobilyaların yerini değiştirmeye koyuldu. Somyayı köşeden çıkarırken nişanlısı için kötü hava solumanın ne kadar zararlı olduğunu anlatıyordu. Masanın yerini değiştirdi ve üzerindeki kâğıtlardan düzgün tepecikler oluşturdu.

Tecrübeli bir ev hanımı gibi odada dolaşıyor, çamaşırları dolaba diziyor, pasaklı bir şekilde odanın her tarafına atılmış elbiselerin düğmelerini dikiyor ve pencere pervazının üzerine dizilmiş kitaplara bakıyordu. Bayan Tzender, Minna'yı fiziksel olarak sağlıklı, örnek bir anne ve Alman kadını, sağlam bir karaktere sahip evliliğe hazır bir kadın olarak görüyordu. Ama Minna, sadece ev işleri, aşçılık, elişleri konusunda değil başka konularda da tecrübeli olduğunu ortaya koydu. Buna Bayan Tzender çok bozuldu. Özellikle Minna'nın sorduğu bir soru, Bayan Tzender ile olan ilişkisinin bozulmasına neden olacaktı nerdeyse. Bayan Tzender bu sorudan dolayı hayal kırıklığına uğramıştı.

"Zürih'te devrimci örgütlerde Alman sürgünlerin nasıl çalıştığını biliyor musun?" diye sordu Minna. Ondan önce de pazardaki et ve sebze fiyatlarını sormuştu.

"Siz ne diyorsunuz! Ben böyle şeyleri nasıl bilebilirim? Benim kocaman çocuklarım var," diye gururla cevap verdi doktorun karısı ve perdenin arkasında aniden kayboldu.

Minna nişanlısını beklemeden bir pansiyonda kiraladığı odaya döndü. Ertesi sabah Georg Büchner'le görüştüler. Büchner, nişanlısına beceriksizce bir demet aslanpençesi verdi. Georg'un görünüşü Minna'yı şok etti. Ama izlenimlerini dışarı vurmamaya alışmış olan Minna, gördüğünün tam tersini söyledi.

"Sevgilim, çok sağlıklı görünüyorsun," dedi Minna, Georg'u böyle teskin edeceğini bilerek.

Şöminenin yanına oturdular. Şefkatle birbirlerine bakıyorlardı. Pansiyonun sahibesi, ahlâk ve namus bekçisi gibi misafir odasının uzak bir köşesinden gençleri gözlüyordu.

"Hayatım, artık asla ayrılmayacağız. Kaç yıldır bu anı bekliyorum! Şimdi sonsuza dek birlikte olacağız."

"Evet ama, artık sana engel olmadığımı düşünürsen. Dinlenmek istiyorsun. Mücadeleye devam etmek zorunda değil misin?" Minna sevgiyle Büchner'in soğuk elini sıktı.

"Artık hiçbir şey yapmak zorunda değilim." Georg'un dudakları titremeye başladı, gözleri buğulandı; kontrolünü kaybediyordu:

"Yeter! Ben bir giyotin bıçağı değilim. 'Zorunda' lanet bir sözcük, insanlığın üzerine çöken bir sözcük. Ben artık hiçbir şey yapmak zorunda değilim."

Öylesine yüksek sesle konuşuyordu ki, Minna sıçrayıp arkasına baktı.

Pansiyon sahibesi kibarca pencereye döndü:

"Sakin ol sevgilim! İsteğinin dışında hiçbir şey yapmak zorunda değilsin."

Georg sustu.

"Hayatım, bu soğumuş, yorgun kalbimi göğsünün üzerinde dinlendirmeyi öyle çok istiyorum ki. Biz mutlu olacağız, değil mi?"

"Tabii ki evet," diye cevap veren Minna, Georg için bir an önce doktor çağırması gerektiğini düşünüyordu.

Doktor Tzender'in evinde, Büchner'in nişanlısının gelmesi onuruna öğle yemeği veriliyordu. Eve doğru giderken Georg hiç durmadan konuşuyordu. Yine son derece heyecanlıydı.

“Geçenlerde Gutzkow’a yazdığım mektupta yoksul sınıfları harekete geçirebilecek ancak iki etmen olduğunu ifade ettim: Sefalet ve din fanatizmi. Bu unsurları kullanmayı beceren parti kazanacaktır. Şu anda zaman demir ve ekmek istiyor. Daha sonra belki haç, hilal ve ona benzer bir şeyler isteyecek. Tartışma, çünkü haklı değilsin,” diye bağırmaya başladı Georg, Minna’nın karşı çıkmaya çalıştığını görünce.

Minna sustu ve hüzünle başını geriye çevirdi. “Georg hasta. Hiçbir zaman böyle sinirli ve alıngan olmamıştı. Yürüyüşü de sinirli bir dansa benziyor, parmakları durmadan kımıldıyor! Gözleri hiddet ve çekingenlikle bakıyor...” Minna ağlamamak için kendisini zor tutuyordu. Büchner susmak bilmiyordu:

“Halk arasında yeni düşünsel bir hayat yaratmaya çabalamamız, günümüz toplumunu ise cehenneme göndermemiz gerekiyor. Sadece ben böyle düşünmüyorum. Bu sonuç da kendiliğinden oluşuyor. Günümüz toplumu, tıpkı bir maymununki gibi, bütün hayatı yalnızca korkunç sıkıcılıktan kurtulma denemelerinden oluşan eciş bücüş bir hilkat garibesi. Onun ölmesi gerekiyor. Yapabileceği en yeni şey de ölmek olacaktır.”

Minna dinliyordu. “Hayır. Georg tamamen sağlıklı. Hasta bir beyin böyle düşünceler üretemez. Sadece biraz yorgun,” diye sakinleştiriyordu kendi kendini.

Ama Georg, ağır bir hastalığın eşiğindeydi. Sürekli artan olağanüstü sinirliliği, daha sık güçsüz düşmeyle sonuçlanmaya başlamıştı. Bir keresinde, ateşli bir tartışmadan sonra başını ellerinin arasına alarak gürültüyle yere düştü. Hafızasını tamamen yitirmişti. Titremeler ve sayıklamalar başladı, doktorlar sinir krizi olduğuna karar verdiler. Artık hiç kimseyi tanımıyordu. Minna, geceler boyu yatağının başında durdu. Yanında buzlu su ile dolu çinko bir leğen vardı. Minna, morarmış yorgun ellerle kumaş bir peçeteyi suya batırıp sıkıyor ve Georg’un alnına koyuyordu, peçete hemen ısınıp kuruyordu. Minna, soğuktan donmuş parmaklarını seyrek sakallı, yanan, çökük yanakların üzerinde gezdiriyordu.

"Sen ölmeyeceksin. Düzelmek zorundasın. Hastalıkla savaşmalısın. Sen güçlüsün. Kendini salmamalısın," diye ısrarla ve büyük bir kararlılıkla tekrarlıyordu Minna. Böylece Georg'a yaşama isteği vereceğini düşünüyordu.

Georg'un gözleri kapalıydı. Hiçbir şey duymuyordu.

"23 yaşında ölmek akılsızlık. Gençlik her şeyi, tüm hastalıkları yenmek zorunda," diye konuşuyordu doktor, her geçen gün sesi daha az inandırıcı çıkıyordu.

Güçsüz düşen Minna, bazen hastanın yanıbaşındaki yerini kendisine acıyan Bayan Tzender'e bırakıyor ve temiz havaya çıkıyordu.

Bekleme odasında Paul, Stock ve Büchner'in üniversiteden meslektaşları vardı. Paul ve Stock, Büchner'in iyileşmesini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Ona haklı olduklarını ispatlayacaklardı ve Fransa'ya gitmeye ikna edeceklerdi. Nişanlısının duyması gereken sözleri Minna Jaegle dinlemek zorundaydı.

"Ben Georg'un temel hatasının nerede olduğunu anladım ve bunu kendisine söyleyeceğim," diye ateşli ateşli konuşuyordu Paul.

"Almanya'ya gider gitmez köylülerle değil, şehirli işçilerle ilgilenmesi gerekiyordu. Çünkü köylüler cahil."

"Çok doğru! Bunu nasıl daha önce anlayamadım," diye onaylıyordu Stock. Ama Minna karşı çıkıyordu:

"Siz Georg'un Hessen ayaklanmasından etkilenmiş olduğunu unutuyorsunuz. O, ihtiyaç olduğunda tüm köylülerin hiçbir şeyi engel olarak görmeyip monarşiyi yıkmaya yardım edeceklerine inanıyordu. Üstelik köylüler insanlığın evlatlıkları, onlar bu yeryüzünün en bahtsız yaratıkları."

"Babeuf, Büchner'den daha iyi anlıyordu," diye kızıyordu Stock. Gürültülü bir tartışma başlıyordu ve Minna birden tartışmayı kesip:

"Belki Georg kendine gelmiştir..." diyordu.

Sandığın üzerine pardösüsünü ve şapkasını atıp, Georg'un perdelerle loşlaştırılmış odasına girdi ve yatağının yanında diz çöktü.

"Aç gözlerini! Bir şeyler söyle! Benim gücümü al!.."

Minna zayıflamış ve ateşten işkence çeken Georg'un karşısında bu kadar sağlıklı olmaktan utanıyor ve acı çekiyordu.

"Doktor Tzender!" diye yalvarıyordu Minna, Büchner'in durumunun çaresiz olduğunu öğrendikten sonra, "benim kanımdan alıp ona verin. Georg zayıflıktan ölüyor, hastalık onu yakmış."

Tzender korkuyla genç kızın alnına dokunuyordu.

"Siz sayıklıyorsunuz hayatım. Tıp, asla bir vücuttan başka bir vücuda kan aktaramayacaktır. Doktorlar mucizeler yaratamaz. Kan, canlının temel maddesidir ve her organizmanın kendine ait farklı bir kanı vardır. Kanları karıştırmak ölümcül olur. Böyle bir şey mümkün değil."

19 Şubat'ta acılar içerisinde kıvranan Büchner'in odasına Stock'un girmesine izin verildi. Doktorun karısı Bayan Tzender, pencerenin kenarında ağlıyordu. Minna Jaegle her zamanki yerinde oturuyor ve ölmek üzere olan sevgilisine bakıyordu. Minna'nın elleri, bilinçaltının bir sonucu olarak yanındaki leğene gidiyordu. Ama artık buzlu suya ihtiyaç yoktu.

"Delikanlı sadece 23 yaşında; bu kadar erken ölmek ve yakınlarını böylesine bir hüzün içerisinde bırakmak bir suçtur," diyordu Doktor Tzender, kenara çektiği Paul'e.

"Zavallı, eğer İsviçreli olsaydı, inanın bana, daha 50 yıl yaşardı. Bizim çocuklarımız Tanrıya şükür çoktan beri böyle devrim oyunları oynamıyorlar. Bana söylediklerine göre sinir krizi Georg'u ilk defa Darmstadt'ta yakalamış. İlk önce takip edildiğini düşünüyormuş. Gözaltına alınmaktan ve ispiyonlardan korkuyormuş. Bu, düşüncesizliğin ve akılsızlığın acı bir örneğidir. Delikanlı, işte bakın, görün; eşit haklar gibi tehlikeli oyuncaklarla oynamak nereye getiriyor insanı ve..."

"Öldü!" diye fısıldadı Minna ve elleriyle yüzünü kapadı.

Paul, Georg'un yatağına doğru koştu.

"Ah şair, ah!" dedi Stock birilerine ve gözyaşlarını elinin tersiyle sildi, "dayanamadın, seni ezdi..."

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRDA

1

Fayton, eski Leipzig sokağını tırmanarak son evin önünde durdu. Avukatın evinde genç üniversitelinin Berlin'de hangi pansiyonda kalacağı birkaç gündür tartışılıyordu. Heinrich Marx, karar vermeden önce tavsiye edilen adresler üzerinde uzun süre düşündü. Kolay iş değildi. Oğlu, ilk defa Ren ülkesinin sınırlarını terk edecek, evinden uzak bir yere gidecekti. Sonunda eski Leipzig sokağındaki pansiyonda karar kılındı. Neden olmasındı ki? Lessing'in, Prusya başkentine yaptığı ziyaretlerde bu pansiyonda kaldığı biliniyordu. İhtiyar bilim adamının Marx ailesi nazarındaki saygınlığı yüksekti. İnsanları anlıyordu; fakir olmasına rağmen de yemekte seçiciydi. Gerçi Lessing'in yüce Friedrich'in şehrini son ziyaretinden bugüne yarım yüzyıl geçmişti ama pansiyon sahipleri, bir zamanlar ona ev sahipliği yapmış olan insanların torunlarıydılar. Karl, arabacıya 1 No.'lu eve çekmesini söyledi. Yeni kiracısını yapmacık bir reveransla karşılayan uzun boylu, kırmızı şapkalı Alman kadın, pansiyonun kurallarını bir bir sıraladıktan sonra;

"Genç adam, beni hoş olmayan şeyler yapmaya zorlamayacaktır umarım..." diye tamamladı konuşmasını kavgaya hazır şekilde.

Karl, koridorda gürültü çıkarmamaya, eve en geç saat on'da dönmeye; sıcak su, gazyağı ve odasına getirilen kahve için ek ücret ödemeye uzatmadan söz verdikten sonra rahat bırakıldı. Bavulunu dolaba tıkıştırdı; hurçtan çıkardığı kitapları, koltukların ve masanın üzerine dağıttı. Yol yorgunluğuyla yatağın üzerine uzandı. Bu davranışıyla, daha şimdiden, uzun boylu, boynuzlu şapkalı Alman

bayanın kurallarından birini çiğnemiş oldu. Ailesinden ayrılan genç üniversitelinin ikinci kez kendine ait bir odası oluyordu. Karl, bunu özgürlüğünün zevkli bir kanıtı olarak görmekteydi.

Berlin, Karl'ı yağmurla karşıladı. Tok, emici bir ekim yağmuruydu bu, Prusya başkentinin üzerine kurulmuş olduğu kumları yıkıyordu. Kral, Potsdam'daydı. Genç Marx az miktardaki eşyasını yüklediği kiralık faytonla sarayların çevresini dolaşmıştı. Saraylar, şu anda iyice ıssızdı. Unter der Linden'de inşaat işçileri çamurun içerisinde dolanıp duruyorlardı. Boş arazide kare biçimli evler yapılmaktaydı.

Valiliğin önüne gelince, arabacı yağmurdan ıslanmış atını durdurup kamçısının ucuyla yolcusuna şehrin en gözde yerini gösterdi. Bu, asfalt bir kaldırımdı. Karl baktı; düzgün, siyah ve parlak yüzeyde ilginç hiçbir şey göremedi. Asfalta alışık olmayan insanlar ayaklarına bakarak dikkatlice yürüyorlardı. Sanki kaymaktan korkuyorlardı. Birden Marx, Trier Lisesi'ndeyken gördüğü bir coğrafya dersini hatırladı. Grach, doğal asfalt zenginlikleri olan Trinidad Adası'nın sınırlarını tebeşirle çizmişti.

Yolcunun, başkentin yeni asfalt yoluna karşı umursamazlığı arabacıyı kızdırdı. Bu sinirle, hiçbir suçu olmayan atı hışımla kamçıladı. Araba inişli çıkışlı taş döşeli yolun üzerinde hızla ilerledi. Friedrich'in güzel şehrini bakımsız bir taşraya, memur kasabasına dönüştüren Napoléon fırtınasından sonra Berlin, tekrar eski dış güzelliğini kazanmaya çalışıyordu. Bu da çok kolay değildi. Tasasız Trier'in, tepelerin üzerine yerleşmiş hayalperest Bonn'un yanında, bu Prusya şehri, üniforma giydirilmiş bir kaya gibi görünüyordu. Memurlar ve ordu mensupları sanki bir kalıptan çıkmış gibi; aynı geleneksel yüz ifadesiyle kaldırımların üzerinden geçiyorlardı. Yüzlerinde özenli ve gergin bir kendini beğenmişlik vardı.

Üniformalar... Karl, bu kadar çok sayıda ve böylesine çeşitlilikte üniformanın tasarlanabileceğini hiç tahmin etmemişti. Yakalar, apoletler, düğmeler; altın, mavi, kırmızı, farklı büyüklükte ince kılıçlar.

Memurlar, subaylar, hatta üniversite öğrencileri bile, üniformalar, altınımsı ceketler ve kumaşlar içinde kaybolmuşlardı. Bu süslü püslü, havalı, başkentli memurların yanında Trier sakinleri, mütevazı ve iflah olmaz taşralılardı.

Karl, bu üniforma geçidini bezginlikle izledi. Evler ve sokaklar; sadece kat sayısına, firma reklamlarına ve sayısız yönetim bürolarına göre ayırt edilebiliyordu birbirinden. Filozof Hegel ve teolog Schleiermacher ile bütün Almanya'ya ününü duyuran üniversite; tıpkı saraylar, evler ve kışlalar gibi gri ve hiçbir özelliği olmayan bir yapıydı. Eski duvarları, düzgün ve iyimser bir can sıkıntısı kaplamıştı. Tıpkı kurum gibi.

Karl, on dakika yattıktan ve yatağın üzerindeki bir yığın yastık ve çamaşırı tanınmayacak hale getirene kadar kırıştırdıktan sonra, zıpladı ve iki sıçrayışta pencereye ulaştı. Işık yetmiyordu ona. Yıpranmış, solmuş perdeleri sabırsızca çekti, pencereyi açtı ve baktı. Aşağıda, oldukça geniş ve görünüşüne bakılırsa her zaman sessiz bir sokak vardı. Pencerenin hizasındaki çatıları inceledi. Onlarca çatının üzerinde yükselen bacalar, yaşlı ağaç dalları, yanmış kütükler gibi kararmıştı. Dümdüz sokaklar Karl'ı çok etkilemişti. Kaldırımlar boyunca ağaçlar yerine fenerli yeşil direkler sıralanıyordu. Çatıların arkasında üzeri tuğlalı ve tepesindeki saati kararmış zavallı bir kule vardı. Saatin vuruşları bir ihtiyarın öksürüğünü andırıyordu. Başka zaman olsa pencereden görünen çirkin kargaşa ve bezginlik manzarası Karl'ı hüzünlendirirdi. Ama şimdi Karl, dünyadaki hiçbir şeyin onu, düşüncesinden, arzusundan, sevdiği isimden, Jenny'den uzaklaştırmamasını istiyordu.

"Bu karanlık evlerin çizgileri, içimde hissettiğim duygulardan daha keskin değil. Bu kocaman şehir, benim kanımdan daha fazla kaynamıyor. Şimdi hiçbir şey bana Jenny'm kadar muhteşem görünemez. Beni yutan arzularla tek başıma bir kayanın üstünde bile kalmaya razıyım," diye düşünüyordu tahrik olmuş hisleriyle. Berlin'in görünüşü ile Karl'ın morali arasında zıtlık vardı. Ama Karl yine de şehri beğenmişti. Anılar, güneşte ısıtılmıştı. Karl mutluydu ve yalnız kalmak istiyordu. Yabancı insanlar, kayanın cephesine

kazılmış olan taş mağara –Berlin– onun, egoist hayalleriyle tek başına kalmasını engellemiyordu. Geleceği ve gelecekte yapmayı tasarladığı savaş planlarını gözden geçiriyordu.

Karl, duygunun yarım yamalak olanını tanımıyordu. Aşkta da kendisine sadıktı. Bu olağanüstü duygu yoğunluğu da onu aşk arayışlarından, yıpratıcı "denemelerden", kendini birilerine kaptırmaktan kurtarıyordu. Eğer kadınlara bakıyorsa, bu, sadece Jenny'nin muhteşemliğini tekrar görmek içindi. Berlin'de, aslında tüm evrende, onun için daha çekici ve daha fazla arzu ettiği bir kadın yoktu. Karl, güvenli içgüdüsüyle Jenny'de ideal kadını bulmuştu. Dünyanın en güzel ve en akıllı kadınları onun yanında sönük kalıyordu. En sevdiği kitapların kadın kahramanları bile Jenny'nin eline su dökemezdi. Tüm bu kadın kahramanlar Jenny ile kıyaslanamaz, ancak onun üstünlüğünü vurgulayabilirlerdi. Çünkü Jenny, Karl'ın sevgilisiydi. Karl'ı seçmişti. Bu duyguların karşısında, geçecek olan yıllar ve ayrılık güçsüz kalırdı; bu duyguyu ancak derinleştirirdi.

Marx, olgunluğun tüm gücü, berraklığı ve doluluğu ile sevmişti. Bu, onun bir başarısıydı. Aşk, Karl için her türlü "yasak elmalar" ve başka arzulara karşı bir zırh olmuştu. Bu zırh ise, saygıdan, düşünce eşitliğinden doğan gururdan, Jenny von Westphalen'e karşı hissettiği tertemiz duygulardan örülüydü. Jenny'ye sadık kalmasının nedeni, aşk ahlâkının gerekleri değildi. Bunu, ayrılırken babası böyle istedi diye de yapmıyordu. Aralarındaki yeminlerden dolayı da değildi. Bu, Jenny'den başka biriyle yapamadığı içindi, onu sevdiği içindi. Başkent evleri ve sokaklarının neşesiz çizgilerine alışmak, bu şehrin iklimine, büründüğü nemli taşa alışmak daha zordu. Güneşten şımarmış genç Trierli, taş evlerin arasında büyük bir istekle yeşil lekeler arıyordu. Berlin'de hemen hemen hiç ağaç ve çiçek yoktu. Karl, tüm mevsimleri seviyordu. Bahar, onun için, açan çiçekleri ve koyu renkli sarmaşığı ifade ediyordu. Sarmaşık ise lise binasının çevresini, Westphalenler'in evindeki terası kaplıyordu. Roma sokağının köşesi bir çiçek cennetiydi. Jenny, Karl'ın onu bu köşeye kadar geçirmesine izin vermişti. Kavşakta bir süre durup konuşmuşlardı. Karl, nişanlısını sevgiyle izleyerek ağır çiçek dalla-

rından, damarcıklı, kocaman yumuşak yapraklar koparıyordu. Bu yapraklar, tozu yenerek sokağı kaplıyordu.

Karl, yeşilliği ve çimleri seviyordu. Yazın sıcak, hareketsiz günlerinde Mosel nehrinde yıkanıyordu. Nehir kıyısı mentol çiçekleri ve papatyalarla dolu yemyeşil bir kıyıydı. Kuşlar sanki havada asılıydı. Ağustosböcekleri şarkı söylüyordu. Karl suda yüzüyor, dalıyor, oynuyor veya hareketsizce yatıp güneşleniyordu. Oğlunun nehre girmesine izin veren anne, ona gölgede kalıp güneşten korunmasını öğütlüyordu. Ama Karl ağaç altının serinliği ve gölgesi yerine çimlerin sıcaklığını ve güneşi tercih ediyordu. Çimlerin üzerine yatarak kolayca heyecanlanan kalbinin düzgün vuruşlarını duyuyordu. O anda sanki toprağın nabzını dinliyordu. Hayat ileride, uzaktaydı, manzarayı kesen Aziz Marco Tepesi'nin arkasındaydı. Karl hayal kuruyordu. Dünyayı kitaplardan tanıyordu. İsyancılar, adalet için savaşanlar onu aralarına çağırıyorlardı. Mosel kıyısına gittiğinde, bazen Cervantes'in "Don Kişot" adlı kitabını yanına alıyor; onunla birlikte acı çekiyor ve gülüyordu.

Çiçekler ve çimler, küçüklüğünden beri Marx'a, geçmişinden hatlar, siluetler, konuşmalardan kesitler ve sözcükler çağrıştırırdı. Geçmişten gelen harika hayaller. Karl, bazen Jenny'ye çiçek getirirdi; o da buketin içerisinden en güzelini seçip elbisesine iliştirirdi. Onların aşkını çiçekler ve otlar süslüyordu.

Sonbahar, Westphalenler'in bağlarının gökkuşağı renklerini taşıyan üzüm salkımlarına gizleniyor, Fransız üzümü asmalarına özenle örgeşiyordu. Bağlar, meyve bahçeleri... Karl'ın çocukluğu, bağlar ve meyve bahçelerinin sarı, sıcak toprağı üzerinde geçmişti. Sıcak akşamlarda avukatın bütün ailesi, olgun meyveler arasında birkaç neşeli saat geçirerek dinleniyordu. Ferah avlunun yanına kareli büyük bezler seriyorlardı. Anne, sepetten şeker, kurabiye ve ahududu şurubuyla tatlandırılmış bir şişe su çıkarıyordu.

"Sevgili Handzi," diyordu avukat sessizce karısına. "Mutlu musun? Çocuklar; hayat, bizim Trier'imiz gibi, özgürlük gibi, sadık olmak gibi, anne ve babanızın aşk ile geçmiş yılları gibi harika..."

Çiçekli Ren ülkesi vatandaşının yaşamını, çiçek açmaya başlayan ağaçlar, olgunlaşan meyveler süsler. Bu, günümüzde bile geçerlidir. Karl'ın Brückengasse'deki odasının penceresinden Aziz Marco Tepesi'nin kıvırcık saçlı ormanı ve uzak bağlar görünüyordu. Bonn'daki odasının pencereleri ise eski bir bahçeye açılıyordu. Bahçe gereğinden sık dikilmiş ağaçların gün ışığını kapatmasından dolayı nemliydi. Evin önünden bir ırmak geçiyordu. Söğüt ağaçlarının dalları ırmağın üzerine bezgince eğilmişti.

Karl, Ren kıyısında dolaşmayı çok seviyordu. Bonn'un yakınlarında nehrin kıyısında bir çıkıntı vardı. Yüzyılın başında suskun, güvensiz Beethoven sık sık bu çıkıntının üzerinde otururmuş. Besteci, ağaçların hışırtısını ve suyun şırıltısını dinlermiş. Marx, onun bir ölüm yıldönümünde bestecinin ölümsüz "9. Senfoni"sini dinlemişti. Sarhoş olmuştu. Eski Bonn'un, bu yüce müzisyeniyle niye bu kadar gurur duyduğunu anlamıştı.

Berlin'in bulanık Spree nehri, şehrin kirli kıyı sokağı, melankolik kayıkların gıcırtısı, Ren kıyılarına pek benzemiyordu.

Karl, Berlin'e geldikten sonra onu ilk ziyaret eden Fritz Schlag oldu.

"Baban bana gönderdiği son mesajda seni delikten ışığa çıkarmamı istedi," diye başladı daha kapının eşiğinde. "Köstebek gibi ders kitaplarının arasına kapanarak kariyer yapacağını mı sanıyorsun?"

Fritz, tozlu köşelere baktı, kitapları karıştırdı ve yüzünde tam bir hayal kırıklığı ifadesi belirdi.

"Bu dört duvar arasına kapanarak bir mumya gibi kuruyacaksın. Burada tek bir şişe şarap ve gül ve tek bir kırık kadeh bile görmüyorum. Sen Renlilerin yüz karasısın. Ruhunu hadım ediyorsun... Aaa, şiir mi yazıyorsun? Hukuk... Çok iyi! Ama şiirin ve bilimin ilham perileri sıkılmanı engelleyemez. Sendeki akıl ve bilgiyle zamanını çok iyi geçirebilirsin."

Karl cevap olarak gülümsüyordu. Ama Schlag susmak bilmiyordu.

"Sahip olduğun yeteneklerle sen, Warmhagen von Endze'nin salonuna bile girebilirsin. Bay Enigen sana yardımcı olabilir."

"Ne halt arayacağım Trier hayvanlarının ve kargalarının benzeri olan salon dedikoducuları ve maceracıları arasında? Hayat kısa sürede halledilmesi gereken o kadar çok problemle dolu ki. Kalsın, ben almayayım!"

Fritz sıçradı.

"Bu yaşam içerisinde, insanların değil de problemlerin üzerine binerek mi kendine bir yol açıp lâyık olduğun konuma gelmeyi düşünüyorsun?"

"Bu daha ilginç."

"Von Endze'nin salonundan daha mı ilginç? Aforoz! İsyankâr! Ben iki aydır kendini beğenmiş, tam bir prenses edasına sahip olan Warmhagen'in yeğeni Bayan Ludmilla Asing'i ziyaret etmeye çalışıyorum. 5-8 saatleri arasında. Toplumun kaymak tabakası oraya gidiyor! Orada bir düzine ilginç insan var. Humbold, Graf York, Pügler Muskau, Bentham, Graf Linar..."

Aristokrat salonlarından bahsederken Fritz elinde olmadan havaya giriyordu.

"Benim ne ilgim var onlarla! Ama eğer Rachel yaşıyor olsaydı, onunla tanışmaya değerdi. Sanırım Heine de onun yanına gitmiş."

"Bir şair ne ifade edebilir ki, üstüne üstlük gözden düşmüş. Şimdi oraya, bakanlar, saraylı kadınlar ve yabancı diplomatlar gidiyor. Sence bu da mı az? Mauerstrasse'de edebiyat ve bilimadamlarıyla da karşılaşabilirsin. Örneğin Ritter'le."

"Bu arada bana Prenses Kurlands'ın salonuna gitmeyi de teklif etmeyecek misin? Söylediklerine göre, oraya sezon sonuna kadar prensler gidiyormuş," diyerek Karl, Berlin yüksek sosyetesi hakkındaki bilgileriyle Schlag'ı şaşırttı.

"Eee, ama onlar da bizim için fazla. Her insan haddini bilmeli. Şimdilik bizim unvan ve paramız yok. Biz hâlâ ana kuzularıyız..."

"Ben değilim!"

"Yaa! Ama bunu tartışmayacağız. Yarın Bay Schwarz'ın cenazesi var. Sana büyük bir sır vereceğim: Bu pintinin yeğeniyle evlenmeyi düşünüyorum. Eveet, aileni kırma. Kabul et. Bu asil insanların evi bizim için bir hazine. Henüz varlıkları olmayan üniversite öğrencileri için orada çok yararlı insanlar olacak. Oraya babalarımızın arkadaşı olan Bay Esser de gelecek."

"Evet, ama niye cenazelere gidelim ki, gönüllü ağıtçılar gibi! Cenazeler hukukçuların ilgi alanına girmiyor."

"Berlin'de cenazeler balolardan daha neşeli. Bürgerler doğmayı, evlenmeyi hatta ölmeyi bile seviyorlar. Yeter ki kendilerini ön plana çıkaracak bir şeyler olsun."

"Hayır, meşgulüm. Daha Trier'deyken esnaf eğlencelerinden bıkmıştım."

"Karl, yemin ederim ki, sen Trier morguna doğru gidiyorsun. Ben sana şapkana takman için siyah krep getireceğim. Dalgınlıkla yine açık renk bir ceket giyme, kendine koyu renk bir eldiven hazırla. Bunu da hiç olmazsa Bay Heinrich Marx için yap."

Ertesi sabah Schlag hemşerisini uyandırdı ve karşı çıkmasına aldırmadan onu merdivenden aşağıya indirip kiraladığı arabaya bindirdi. Aceleyle bağlanmış siyah krep, şapkanın kenarından sarkıyordu. Marx hüzünle esnedi; Bay Schwarz ve ailesine gösterdiği ilginin babasını memnun edeceği düşüncesiyle avunuyordu.

"Cenazeye gitmekle bizimkilerin bana verdiği onlarca adrese de selam götürmekten kurtulacağım," dedi Marx, melankolik bir sesle.

Fritz ise bu konuda farklı düşünüyordu.

"Böyle hareket etmen, sana hayatta pek ciddi çıkarlar sağlamaz," diyerek faytonun büyük fenerinin camından bakındı. "Gerekli insanlar tıpkı dünyanın melekleri gibidirler. Bizim gibi hayatta iyi bir yere gelmeye çalışan genç insanlar için onlar birer mutlu rastlantı. Mesela bana bak. Berlin'e geldiğimde cebimde bir tek kuruş yoktu. Tek zenginliğim bana yardımı dokunacak adama yazılmış bir mektuptu. Mektubu ise ben söyledim, babam yazdı. 'İçinde bulunduğumuz maddi sıkıntılardan dolayı oğlum Fritz hem oku-

yup hem çalışmak zorunda. Tanrı bize on iki kız verdi. Üzerine bir şeyler vermeden bu malı bir yerlere yerleştirmek çok zor. Mutlu hataları ve ümitleri birlikte paylaştığımız benim değerli gençlik dostum; senden...' vesaire vesaire. Ne düşünüyorsun Marx? Trier bürgerlerinin aylak dediği adam, altın bir yumurta yumurtlayacak!"

Fritz havalara girmişti.

"Artık 'Klotz ve Co' firmasının genel sekreteriyim. Yakında üniversite üniformasını atmayı düşünüyorum. Fräulein Truda Schwarz bana sırılsıklam âşık. İrikıyım bir kız. Bana 20 bin kreutzer getirecek. Buna taşınmaz mallar dahil değil. Taşınmaz malların birçoğu noter büroları. O yüzden ben çeyiz olarak 20 altın dişini de kabul edebilirim. Kızamık çıkarırken cildini mahvetmiş olması da o kadar kötü bir şey değil. Dostum, para maymunu bile güzelleştirebilir. Hem ben zaten şişman kadınları severim... Annesi ölmeden önce evlenmeyi düşünmüyorum. Bu da Profesör Kraus'a göre 3-4 yıl sonra olacak. Eee, biz de bu arada zamanımızı iyice değerlendirmeliyiz. Çünkü hayatta bir daha genç olma şansımız yok."

Fritz bir işadamı gibi öksürüp, boyun bağını düzeltti; bıyıklarını sıvazladı. Fräulein Truda'nın hediye ettiği küçük pırlanta nal, siyah muarenin* üzerinde mat bir ışıkla parlamaktaydı. Karl, okul arkadaşına merakla baktı. Fritz'in küfürbazlığı onu güldürüyordu. Tanıyordu bu insanları Karl. "Ne numune ama!" diye geçirdi içinden. Fritz'i sanki yeni ve çok küçük bir şeymişçesine kısık gözlerle inceliyordu; sivri burunlu, kötü kalpli bir sivrisinek gibiydi. Küçük olduğu kadar kurnazdı da.

"Ne numune ama!" dedi sesli olarak Karl.

Schlag yeterince parlamayan ayakkabılarıyla meşguldü. Siyah, büyük bir bezin kenarıyla gizlice sildi onları.

Araba, iki katlı bir evin önünde durdu.

"Karl, sen benim için 'becerikli bir üçkâğıtçı bu Schlag. Yeri kazan bir solucan,' diye düşünüyorsun. Sadece altın buzağıya taptığımı inkâr etmek istemiyorum."

---

* *Muaren*: Bir tür hareli pahalı kumaş –ç.n.

"Sen düşüncelerimi bile okuyabiliyorsun," diyen Karl, yüksek sesle güldü.

Schwarz'ın Karlstrasse'deki evinin önünde kocaman bir cenaze arabası duruyordu. Dört at ağır ağır kafalarını sallıyordu. Atların üzerinde, ucunda ağır toplar olan, yerlere kadar sürünen siyah saçaklar vardı. Cenaze alayının yöneticisi dizlerine kadar gelen ceketi ve siyah silindir şapkasıyla havalı havalı dolaşıyordu. İyi görünüşlü, sakallı, ellerinde fenerler bulunan on iki cenaze taşıyıcısına emirler yağdırıyordu. Kiralanan faytonlar birbiri ardı sıra dizilmişti. Fritz, Karl'a, "Kendisine az çok saygısı olan hiçbir bürger, cenazesinde 40-50 faytondan daha az kiralatmaz, bu faytonların birçoğu boş kalsa bile. Aksi takdirde prestiji sarsılır," diye açıkladı.

Schwarz'ın evi hiçbir zaman bu kadar kalabalık olmamıştı. Metal taçlar parlıyor, çam ağaçlarının dallarından kozalaklar düşüyordu. Siyah şeritlerle bağlanmış çiçekler atılıyordu. Yoldan geçen seyirci kalabalığı, boş boş dolaşan insanlar evin avlusuna toplanmıştı. Bu kalabalık iğrenç leş kokusunu almış bir saksağan sürüsü gibi heyecanla gürültü ediyordu. Karl ve Fritz merdivenden çıkıp açık kapıdan girdiler. Antrede, hizmetçi şapkalarını aldı. Bürger cenazesi Karl'ı eğlendirmeye başlamıştı. Fısıldayarak Fritz'e,

"Aslında bu ünlü adamın kim olduğunu pek bilmiyorum. Babam onun zenginliği hakkında bir şeyler anlatmıştı," dedi.

"Bay Schwarz kendi çağının adamıydı. Mutfak aletleri üreten bir fabrika kurmuştu. Tencere, tava ve tepsileriyle ün yapmıştı."

Öğrenciler tabutun olduğu odaya girdiler. Tabutun çevresinde çelenkler diziliydi.

Çevrede matem şapkaları takmış ve resmi elbiseleri içinde süslü baylar vardı. Karl, bu insanları daha önce görmüş gibiydi. Başkent burjuvaları, taşra burjuvalarından sadece daha havalı ve daha süslü giyimleriyle ayrılıyordu. Kollarında siyah şeritler olan hizmetçiler şarap kadehleri, bira bardakları, salamlı sandviçler, şekerler, kurabiyeler ve cevizlerle dolu tabakları kocaman tepsilerde ikram edi-

yorlardı. Muhteşem bir ziyafet çekiliyordu. Pencereleri ve perdeleri kapalı olan oda, büyük mumlar sayesinde çok iyi aydınlatılmıştı.

"Bay Schwarz," diye fısıldadı Fritz, "bir pintiydi, hem de nadir bulunan pintilerden. Hayatında kendisine para kazandırmayan iki girişimi olmuştu. Birinci seferinde karısına ve kendisine nikâh yüzüğü almış, ikincisinde Goethe'nin tüm kitaplarını. Her gün, yaptığı kârı hesaplıyordu. Hayatında bir kez bile tiyatroya gitmemiş. Eve sadece saat 6 ile 8 arasında misafir davet ediyormuş. Çünkü bu saatler arasında onlara akşam yemeği vermese de olurmuş. Ama vasiyetnamesinde cenazesi için hiçbir masraftan kaçınılmamasını istemiş. Yıllarca büyük bir özenle, cenaze için gerekli parayı ayrı bir kasada biriktirmiş ki öldüğü zaman şehirdeki tüm bürgerleri kıskandıracak bir cenaze töreni yapılabilsin."

Cenaze arabasının arkasında elli adet fayton sıralanmıştı. Cenaze arabası ise kocamandı. Büyük cenaze arabası, imparator bakanlarının olduğu kadar kasapların da rüyasıldı. İşte, Fräulein Truda da gelmişti. İri, kırmızı yanaklı ağır bir kadındı. Köşede matem örtüsünün içine burnunu temizliyordu. Yanında ufak tefek bir nine oturuyordu. Bu, Bay Schwarz'ın dul karısıydı. Nine, fare gözüne benzeyen yuvarlak gözlerini korkuyla açmış, yeğeninin kararlı karakterinden destek almaktaydı. İkisi de ayıp olmasın diye ağlıyordu, ağlamayı gerektirecek bir şey hissettikleri için değil.

Nine, kısa bir süre sonra kocasının peşinden yürüyecekti. Onu, birden kavuştuğu özgürlük öldürecekti. İhtiyar Schwarz, karısını ilk önce karşı çıkma alışkanlığından, sonra da düşünme alışkanlığından kurtarmıştı. Şiş yüzlü bir Alman kadını tabuta yaklaştı. Bu, Schlag'ın nişanlısının annesiydi. Yani ölen Schwarz'ın akrabası. Özenle tıkınan seyirci kitlesi birden fısıldaşmaya başladı. Yemek dolu ağızlar birden açıldı. Dul kadın, kendisinden daha mutlu olan kız kardeşine doğru hızlı hızlı yürüdü, sonra ikisi havalı havalı sarılıp, yapmacık bir üzüntüyle ağladılar. Orada bulunan herkes mendillerini çıkardı ve gözlerini silmeye başladı. Schlag da Truda'yı memnun etmek için gözlerini mendilinin altına sakladı.

"Ne kadar olağanüstü bir insandı Bay Schwarz," diye yeterince yüksek bir ses tonuyla dokunaklı bir şekilde konuşan Fritz de tabuta doğru yürüdü. Ölen Schwarz'ın erkek kardeşi, orada bulunan herkese kokart dağıttı. Karl, çevresinde olan her şeyi dikkatle izliyor ve dinliyordu. Siyah elbiseli baylar, saygıyla, birbirlerine Kral'ın Potsdam'dan geldiğini ve orada çok şişmanladığını fısıldadılar. Tıpkı Fritz gibi, bu insanlar da ulaşamadıkları çevreler ve insanlar hakkında özentiyle konuşuyorlardı ama aynı anda da onların konumlarını ve zenginliklerini sürekli kıskanıyorlardı.

"Von Andersfalt dün kraliçenin huzuruna kabul edilmiş. Prenses von Bevit yazlık sarayını yenilemiş ve mobilyalarını değiştirmiş, eski mobilyalarını da karıma hediye etmiş."

"Eğer benim kızım, Prenses Hohenloe'nin karşısına çıkabilirse geleceği güven altında olacaktır. Bu konuda çok ümitliyim."

"Alman sosyetesinin üçüncü tabakası bu işte," diye düşündü Karl. Cenazeyi yöneten adam bir ilahi söylenmesini önerdi. İlahiden sonra tabutun kapağı kapatıldı. Dul kadın, tam gerektiği gibi çığlık attı. Marx, Schlag'ı tutup bir kenara çekti:

"Bu senin 'gerekli' dediğin insanlar ne kadar küfürbazlarmış! Ne olacak acaba, hayatımızı onlarsız geçirmeye karar versek? Hoşça kal! İhtiyar üçkâğıtçı Schwarz bensiz de yapabilir. Ben eve kaçıyorum."

Fritz isyan etti.

"Ama tören daha yeni başladı. Sen hiç kimseyle tanışmadın. Bu fırsatı kaçırmak tam bir akılsızlık. Bir daha böyle uygun bir insanın ölüp bu kadar önemli insanın bir araya toplanacağını hiç sanmıyorum."

"Hayır, lütfen! Kaliteyi doz belirler. Dersler için teşekkür ederim. Ama bu insanlar ölümü bile ticaret anlaşması haline getirmişler."

Karl, Unter den Linden sokağına doğru döndü ve bulvar boyunca yürüdü. Bulvarın kenarında çıplak kısa lambalar vardı. Karl, kendini beğenmiş bürgerlerin üzüntülerini ve pinti efendinin cenazesi şerefine yapılan töreni hatırladıkça gülüyordu.

"Ahlâklı burjuva Schwarz'ın ruhu gökyüzünden yeryüzüne doğru yüzüyor, tıpkı ince bir dantel gibi," diye kendi kendine şakalaşan Marx gülüyordu. "Yoldan rastgele geçen yolcular, benim cenazemi görüp –diye düşünüyor Schwarz'ın ruhu– Avrupa, Almanya, Berlin, ne kadar da önemli, yüce bir insanı kaybetti diye düşünecektir. Benim, yani Schwarz'ın cenazesinin de mezarlığa götürüldüğünü görünce utanacak; böyle önemli, ahlâk sahibi, şerefli bir insanla aynı şehirde yaşamışım da ben nasıl onu tanımamışım, diyecekler?!"

Karl eğleniyordu. Yürüyüşünü hızlandırdı. Hayal gücü komik şeyler üretmekte eşsizdi. Çanak çömlek fabrikasının sahibi Bay Schwarz'ın ruhu, Berlin'in üzerinde bulut gibi şişip havlu atıyordu. Ama fazla gururdan kabarıp yağmur bulutuna dönüşüyor ve yağmur yağıyordu. Marx dudaklarıyla sonbahar yağmurunun ilk damlalarını yakalamaya çalışıyordu. Eve döndüğünde çok neşeliydi ve babasının tüm ısrarlarına rağmen artık bu türden ziyaretler yapmamaya karar verdi. Bundan böyle, ne gerekli insanların cenazesine, ne de yaşayan önemli insanların evlerine gidecekti. Evde onu bir mektup bekliyordu.

"Hayır baba, biz oldukça farklı insanlarız," diye düşünüyordu babasının öğütlerini okurken. Babasının öğütleri, Karl'ı ilk defa kızdırıyordu. Oğlunu, yine insanlara karşı soğuk olmakla ve dikkatsiz para harcamakla eleştirmişti.

"Toplumun eğlenme, dinlenme ve eğitim açısından çok önemli olduğunu söylemeye gerek yok..." diye okuyordu sinirli bir şekilde Karl.

Bu, Trier'den gelen son mektuptu.

"Toplum!.." diye gülümsedi delikanlı, Schwarz'ın misafir odasını hatırlayarak. "Eğlenceler!...." Karl bu sözlerin karşısında kahkaha atmaya hazırdı, ama babasına karşı hissettiği çocukça sevgi nedeniyle mektubu okumaya devam etti:

"Senin de göz ardı edemeyeceğin, özellikle artık yalnız olmadığından dolayı göz ardı edemeyeceğin bir şey de, akıllıca hareket edebilmek için çevrende destekler yaratman gerektiğidir. Bu, elbette

ki, şerefli ve dürüst metotlarla yapılmalı. Şerefli insanlar veya en azından öyle olduklarını düşünenler dikkatsizliği kolay kolay affedip onun için özel ileri sürülen gerekçeleri her zaman kabul etmiyorlar. Eğer özellikle biraz ilgi göstermişlerse, o zaman dikkatsizliği asla affetmiyorlar. Bay Enigen ve Bay Esser çok şerefli ve sana çok gerekli insanlar, onları reddetmen onlara kibarca davranmaman çok akılsızca ve saygısızca bir şey. Çünkü onlar seni kibarca kabul ettiler. Senin yaşında ve senin konumunda biri bu tür insanlarla eşit düzeyde davranmayı isteyemez..."

"Hayır bu bana uygun değil," diye düşünüyordu purosunu yakarken Karl. Trier'in kendisine gittikçe daha uzak, daha saf ve daha savunmasız geldiğini düşünüyordu. Çok sevdiği babası için de aynı şeyleri düşünüyordu. Annesini ise eskisinden daha sınırlı görüyordu. Karl, asla bir hukuk danışmanı veya avukat olmayacaktı; Heinrich Marx gibi olamayacaktı. Oysa bazı zamanlar kendisini ihtiyar babasının bürosunda oturmuş çalışırken görüyordu. Heinrich Marx, oğluna, müşterilerini ve firmasını teslim etmişti...

"Biz farklı dönemlerin insanlarıyız," diye fısıldadı Karl rahatlayarak,

"Biz ..."

Bu "biz" sözcüğünü söylemek çok hoşuna gidiyordu. Çünkü "biz" sözcüğünün arkasında Karl ve Jenny vardı.

"Madalya, prestij, güç dedikleri şeye sahip olan tüm bu cılız, ikiyüzlü insancıkların canı cehenneme, tüm Schlaglar'ın canı cehenneme."

Karl hemen hemen yarım gündür Jenny'yi düşünmediğini fark etti. Garip bir suçluluk duyuyordu. Sıçan renginde kumaşla kaplanmış, yeni ve gıcırdayan bir koltuğa kıvrılıp oturdu; hayal dünyasına daldı. Zapt edilmeyen, korkulu hayallere. Uzun süre bir şey yapmadan durma alışkanlığı yoktu. Hayaller, hatıralar onun için bir sıçrama tahtası ve ateşleyiciydi. Edebiyat, şiir, şarkılar. Karl küçükken şair olmak istiyordu. Ailesi de yetenekli olduğuna inanıyordu. Hiç

kimse onun gibi öyküler uyduramıyordu. Hiç kimsenin fantezisi onun kadar parlak değildi.

"Handzi, bizim Karl'ın beşiğine periler, şair tacı koymuşlar."

Ailenin özel günlerinde Karl beceriksizce kafiyeli sözcükler seçip şiirler okur ve alkışlanırdı. Şiir... Karl yüzlerce poem, balad ve şiir ezberlemişti. Romantiklerin süslü mısralarını tekrarlar, onları taklit ederdi. Boş sözlerin ritmine, soğuk lirin azgınlığına aldanıyordu.

İnsanları, dünyayı henüz o kadar az tanıyordu ki. Tanıdığı Schlaglar ve Schwarzlar onu tiksindiriyordu. Onlardan kaçıp orman perilerinin, denizkızlarının, şeytanların dünyasına gizlenmek istiyordu.

On yedi, on sekiz yaşındaki delikanlı daha yeni tanımaya başladığı gerçekler yerine, masalları tercih ediyordu. Jenny, baladları ve halk masallarını seviyor, onlardan birçoğunu Karl da biliyordu. Onlarda, olağanüstü yaratıklar, gizemli Ortaçağ büyücüleri, kadın ve erkek sihirbazlar yüceltiliyordu. Karl, Fräulein Westphalen için eski kitaplardan araştırıp halk türküleri buluyordu. Bu türkülerin zaman zaman karamsar, zaman zaman bira gibi köpüren süjetleri, kaba, şiddetli dizeleri Karl'ı en azından Brentano'nun şiirleri, Hoffman'ın gizemli düz yazıları kadar etkiliyordu.

"Jennyhen!" diye fısıldıyordu Karl. "Jennyhen, sevgili nişanlım. Sen hayatın zaferler karşılığındaki armağanısın. Neyin zaferi? Ders kitaplarına karşı zafer. Ne saçmalık ama! Kendime karşı verdiğim savaştan sonraki zafer. Ama burada savaş yok ki..."

Jenny, Karl'ın duygularının sürekliliğine, onun sevmeyi bildiğine inanmıyordu.

Huzursuz, arzular içerisinde yanıp tutuşan genç üniversitelinin içinde, yolların uzaklaştırdığı kadının yüzü, olağanüstü güzelleştiriyordu.

"Sevgilim şu anda ben ne yapabilirim ki? Seni sonsuza dek seveceğime nasıl inandırabilirim ki? Zaman benden bahsedince sözcükler gereksiz kalacak." Karl hırsla diviti arıyordu. Bu hiç de kolay bir iş değildi. Oda öyle bir kargaşa içerisindeydi ki eğer anne Marx görse yataklara düşerdi. Divit somyanın altındaydı. Daha önce üzerine yazı yazılmış olan kâğıt, ispirto ocağının altındaydı. İspirto ocağının

üzerinde ise alelacele yapılmış, ancak içilmemiş bir kahve soğumaktaydı. Yastıkların ve sandalyelerin üzerinde izmaritler ve kahverengi puro artıkları vardı. Kitapların üzerini örümcek ağları gibi kül kaplamıştı. Aynı külden Karl'ın saçlarında ve parmaklarında da vardı.

Yabancı şehrin sükûneti ve odanın yalnızlığı içerisinde Karl kendisini çok iyi hissediyordu. İlham, yalnızlık ve dinginlik istiyordu. Karl her şeyi unutarak büyük bir arzuyla kendisini yaratmaya veriyordu.

Şairin iyisi de kötüsü de kafiye ve sözcük arayışını aynı heyecanla yaşar. Karl, şiirinin doğuş anında kendi eserinin hâkimi olamıyordu. Bu eser, düşüncelerinin ışığını yansıttığından, sevincini paylaştığından, emek harcadığından dolayı onun için çok değerliydi. Üstelik şiirin lirik dizeleri Jenny'yi daha yakın hissetmesini sağlıyor ve içindeki büyük çelişkilere, duygularına çıkış yolu buluyordu. Sadece bir an için yüzünde hafif bir tebessüm beliriyor, gözleri alaycı bir edayla kısılıyordu. Ama bu sadece "bir an" sürüyordu. Son mısralar yazılıyor ve ona "şiir" adı veriliyordu. Bu mısralar onun içindeki "ben"i yansıtmaktaydı:

"Sanat ateşi yanıyordu,
Kalbinde çağıldıyordu,
Mavi göle akıyordu,
Benim göğsümde tertemiz parlıyordu.

Çehren bir Eola şarkısı gibi berrak, uyumluydu,
Ve yeryüzüne dokunuyordun, arzulu sevgi kanatlarıyla.
Gözalıcı parıltıyla, uzakların gürlemesiyle
Enginlikte uçuyordu,
Ölümsüz ormana iniyordu,
Bulutla göğe yükseliyordu.

Ama kalbimdeki topyekûn savaş dinince,
Ritmik dizelere acı ve mutluluğumu kattım.
Narin güzelliğin hatlarını
Görüyor titreyen ruhum,
Açık çehreler darmadağın
Gözlerimin önünde dönüyor.

Ruhum bugün dünya zincirlerinden kurtuldu.
Ve sanat yolunu heyecanla adımlıyorum."

Karl, şiiri tekrar tekrar okuyup bazı yerlerini çizip düzeltti.

Belirsiz bir beğenmeme duygusunun yerini aniden derin bir gururlanma aldı.

"Kimi taklit ediyorum?" diye soruyordu kendi kendine. İhtiyar, dişsiz Schlegel, öğrencisine alayla bakıyordu. Wittenbach onaylamadığını belirten bir işaretle başını sallıyordu:

"Yalınlık, yalınlık yok. Tüm bunlar çok yapmacık. Goethe çalışmalısın delikanlı!" diyordu ihtiyar öğretmen.

Günler geçiyordu. Karl okuldan döndükten sonra yine yazıyordu. Gece. Lamba tütüyor. Duman tavanda yuvarlaklar halinde yayılıyordu. Cimri ev sahibesi sobayı yakmamıştı. Marx, ceketinin üzerine kaputunu giydi; kısa, güçlü bacaklarını kıvırıp oturdu. Eller ne kadar çok üşürse, beyin o ölçüde zapt edilmez bir güçle yakıcı fikirler üretiyordu.

"Bu olağanüstü bir balad olacak," diye ümit ediyordu. Karl, sanki gerçekçiliğini, komik şeyleri görüp alay etme alışkanlığını kaybetmiş gibiydi.

"Balad, Goethe'nin 'Ormanların Kralı' kadar hüzünlü olacak."

Hava aydınlanmaya başladığında tüm gücünü tüketmiş bir halde, sallana sallana yatağına ulaştı ve on sekiz yaşındaki bir çocuğun uyuması gerektiği gibi ağır, sakin bir uykuya daldı. Sabah uyandığında kahve ve tereyağlı çöreklere saldırdı. Ders notlarını karıştırıyor, gece, sanat uğruna çektiği acıları hatırlamıyordu. Kafası başka şeylerle meşguldü. Ama okula giderken, kaputunun cebinde kırışık bir kâğıt buldu. Kâğıdı dikkatlice açıp özenle düzeltti.

Hüzünlü balad karşısındaydı... Bu "Gece Aşkı" adındaki baladı Jenny'ye ve kendi babasına gönderecek, onlar da değerlendireceklerdi. Belki de şiir gerçekten güzeldi. Karl bundan emin değildi. İyi bir şiir kulağı vardı ve şiirindeki yabancı ritmi hemen yakalıyordu. Nasıl emin olabilirdi? Şair olup "Gece Aşkı"nı her okuyuşunda yeni

yeni özellikler buluyordu onda. Friedrichstrasse'de, insanlara kabaca çarparak yürürken bir yandan da şiirini okumaktaydı.

O akşam Karl, Dorothea sokağındaki "Dayı" restoranına gitti. Orada, Trier'den henüz gelmiş olan Edgar Westphalen'le görüşecekti.

Marx, Jenny ve memleketinden taze haberler almak için sabırsızlanıyordu. Ama Edgar gecikmişti. Karl vakit geçirmek için puro ve siyah Bavyera birası içiyor ve küçüklüğünden beri çok sevdiği böreklerden yiyordu. Büyük salonda hava oldukça boğucuydu. Kalabalık, vals ritmleri içerisinde dönüyordu. Karl, giydiği sivil elbiseler içerisinde sıcaktan bunalıyor ve kendisini çok kötü hissediyordu. "Dayı" restoranına öğrencilerin girmesi kesinlikle yasak olduğundan sivil giyinmek zorunda kalmıştı. Yoksa herhangi bir üniversite görevlisi Karl'ı üniformayla gördüğünde tanıyabilir ve sonra ismi, kara listeye alınabilirdi. Böyle bir durumda da üniversite yönetimiyle, restoranın ahlâk kuralları hakkında uzun uzun tartışması gerekecekti. Bu da hiç kolay bir şey değildi. Restorana genelde küçük memurlar, mağazalarda tezgâhtarlık yapan kızlar ve asıl geçimini fahişelikten sağlayan memur kadınlar geliyordu.

Karl'ın giydiği kahverengi ceketin omuzları oldukça boldu. Uzun pantolonu ise ayak bileklerine dökülüyordu. Karl kendisini palyaço gibi hissediyordu. Duvarlara asılı olan aynalara bakmamaya karar veriyor, yine de dayanamayıp bakıyordu. Boyun bağını yine çarpık bağladığını gördü. Boyun bağının uçları, ceketinin yakalarına doğru sarkmıştı. Üniversite üniformasına alışmış olan Karl, bu sivil elbiseden gittikçe daha çok rahatsız oluyordu. Bir daha onu giymemeye karar verdi.

Orkestra tam onun masasının önündeydi. Müzisyenler tüm güçleriyle valsler, polonezler çalıyor ve ritmi durmadan hızlandırıyorlardı. Şuh kadınlar hiç ara vermeden kaba ve gürültücü kavalyeleriyle dans ediyorlardı.

Hafif bir kadın, Karl'ı fark edince kendi kavalyesini bıraktı. Üniversite yakınlarında küçük bir eldiven dükkânında çalışan bir

kadındı bu. Karl'a yaklaştı, Horsiyos'un şiirlerini Latince okuyarak bir birayla susuzluğunun giderilmesi için yalvardı.

Karl kızararak sustu ve tam kaçmaya hazırlanırken yardımına Edgar yetişti. Kadının varlığı her ikisini de rahatsız etmişti. Çekingen bir şekilde birbirlerine sarıldılar. Edgar güvensiz bir şekilde oturuyordu.

Eldiven satıcısı, uzun yüzü ve ince vücudundan dolayı bu restoranda "Fayton Kısrağı" lakabını almıştı. Öğrencilerin şaşkınlığını görünce masaya oturmadan bir bardak bira doldurup tabakta kalan börekleri yutmaya başladı. Sonra da Liviy'den birkaç Latince mısra okuyup, nefretle bir asker selamı verdi ve kendine daha konuşkan partnerler aramaya koyuldu.

"İğrenç bir yaratık," dedi Karl kinle. "Israrla kendisini azarlamamı bekledi. Eğer sen gelmeseydin öyle de yapacaktım. Böyle bir yerde de başka türlü insanlar göremezsin zaten. Kendisine saygı duyan hiçbir kız bu restoranın kapısından girmeye cesaret edemez."

"Yanılıyorsun, bu hiç de fena bir kıza benzemiyor. Üstelik harika bir Latincesi var," diyerek karşı çıktı Edgar. "Alt tabakalarda fiziksel güzelliğe daha sık rastlandığını fark ettim. Zenginler arasında, özellikle bürgerler arasında olağanüstü güzellere rastlamak çok zor. Kadınsı narinlikler yoksul bir köylü kızının yırtık elbisesi altında daha iyi gizlenir. Pahalı gece elbisesi altında ise pek bir şey yoktur. Muhteşem Margarete'yi örnek al. Margarete ne bir prenses ne bir tüccar kızıydı."

Edgar her zamanki çocuk aksanıyla konuşuyordu. Yanaklarının üzerinde sarı tüyler çıkmıştı ama konuşurken yanakları şişiyordu.

"Margarete tüm evrenin güzellik simgesi. Herhangi bir sınıfın veya tabakanın da işaretini taşımıyor. Goethe'nin bu muhteşem kahramanına ablandan daha yakın birileri olamaz."

Karl bunu gerçekten inanarak söylemişti.

"Hâlâ eskisi gibi sırılsıklam âşık mısın?" diyerek güldü Edgar.

Marx bundan utanmadı.

Bu arada Fayton Kısrağı eteğini hışırdatarak onların yanından geçti ve kasten Edgar'ın dizine dokundu.

Westphalen kızararak,

"Hiç de fena bir kız değil," dedi.

Fayton Kısrağı öğrencilere doğru dönerek ilk defa Almanca konuştu:

"Unutmadan! Eğer tıpçıysanız anatomi sınavından önce bana gelin. İnsan çuvalını, yani insan vücudunu sepetimin içindekiler kadar iyi tanırım. Hoşça kalın çocuklar!" dedi ve topuklu ayakkabılarının üzerinde salınarak gitti.

Edgar yüzsüz eldiven satıcısının güzel tenini ve gözlerindeki parıltıyı fark ederken Karl da yanağındaki siğili, kaba çilli burnunu ve itici yapmacık yürüyüşünü fark etti. Karl kızdı ve Edgar'ın bu tür kızlara ilgi duymasını eleştirdi.

Trier'i konuşmaya başladıklarında sohbet canlandı. Edgar eski okul arkadaşlarını ve tanıdıklarını anlattı. Grah'ı andılar.

"Grah, Alma Matter'in girişinden kaçıp üniversite üniforması yerine asker üniforması giydi, eline de gerçek bir silah aldı. Hayalleri galiba gerçekleşiyor; Doğu'ya gidiyor."

"Yoksa Afrika'da Abd el Kader'le mi savaşacak? Zavallı, hâlâ büyük bir lider olma hayalleri peşinde mi koşuyor?" diye alayla sordu Karl.

"Haksızlık ediyorsun. Emerich asker olmaktan ziyade cesur bir şair. Savaş bir kumar oyunu. Riziko. Kurşun da madalya da aynı şekilde kazanılıyor."

"Napoléon, bütün bir neslin aklını çeldi," diye kuru kuru cevap veren Marx yeni bir şişe açtı. Çocukluk arkadaşları gerçek Ren vatandaşları gibi, sarhoş olmadan içiyorlardı.

"Grah, Yunanlıların özgürlüğü için ölen bir Byron değil, Amerika'ya kaçıp onun özgürlüğü için kendilerine karşı savaşan ihtiyar Penn de değil. Grah, macerayı macera için istiyor. Kimi yok etmek istiyor, kimi esir almak istiyor? İşgal edilen topraklara kimin bayrağını dikebilir?"

"Çin'e gitmek istiyordu."

"Çin'e mi?"

Karl buna şaştı;

"Misyoner olmak için mi?"

"Kanton veya Singapur'a bir kumaş tüccarının koruması olarak gitmeyi düşünüyordu. Karl, sen abartmayı ve avantürler çevirmeyi hiç beceremiyorsun."

"Evet, Emerich'e pek benzemem. Ama Çin İmparatorluğu'na buradan selamlar! Umarım bizim arkadaş silah zoruyla ona Avrupa uygarlığını öğretebilir."

"Grah, küçük kadıncıklar, çay evcikleri, mandarinler görecek. Çevresinde milyonlarca gizemli çekik göz olacak. O bir asker ve dünyanın masallarını ikimizden çok daha önce keşfedecek."

"Asker ve tüccar."

Karl ancak uzun sohbetler ve ciddi miktarda içki tüketildikten sonra Edgar'a, çok değer verdiği kendi şiirlerini okutmaya cesaret edebildi. Edgar'ın şiir zevkine önem veriyordu.

"Şunlara bir baksana. Bunları bir arkadaş yazmış ama ben genel bir değerlendirme yapmaya cesaret edemiyorum."

Karl, sıcak, gürültülü restoran salonunda eserlerini arkadaşına okudu. Yüzü solgundu, parmakları ise bir gazetenin sayfalarını sabırsızlıkla karıştırıyordu. Etrafta kalabalık dans ediyordu.

İnsan azmanlarının, denizkızlarının, solgun bakirenin, çalgıcının şarkılarından sonra; şövalyesine ihanet eden kızın baladları yer alıyordu, Marx'ın şiirlerinde.

Edgar dinliyor, bazı yerleri tekrarlamasını istiyor, kaşlarını çatıyordu. Marx son eserini de okudu ve sustu.

"Genel bir şey söylemek gerekirse şiirler açıksözlülükten yoksun değil," dedi Edgar düşünceli bir halde. "Ama Platon'dan sonra, Heine'nin 'Şarkılar Kitabı'ndan sonra şiir yazmak çok zorlaştı. Bu okuduğun şiirler ise David Strauss ve Albert Lange'nin şiirlerinden bile kötü."

Westphalen ciddi eleştiriler getiriyordu. Marx ise dudaklarını ısırıyordu. Karl kendini beğenmiş biriydi. İçine aniden bir aşağılanma duygusu sızdı. Tartışmak istemedi. Aniden, şiirlerinin iyi veya kötü olmasını umursamamaya başladı.

Sohbet Trier'e döndü. Delikanlılar ciddi miktarda içki tükettikten sonra gecenin geç bir saatinde "Dayı"dan çıktılar. Öpüşüp birbirlerine sarıldılar ve eski Leipzig sokağının köşesinde ayrıldılar.

Karl'ın kulaklarındaki polonez ritmleri ve dans eden ayak sesleri ona uzun süre rahat vermedi. Hava aydınlandığında titrediğini hissetti.

Karl, bir haftadan fazla bir süre yatakta yatmak zorunda kaldı. Çoğunlukla tek başına kalıyordu. Odaya nadiren ev sahibesinin hizmetçisi geliyordu; hizmetçi, kalp hastası yaşlı bir kadındı. Oğlu ise Karl yaşlarında bir askerdi. Hizmetçi, odaya yoğun bir tavuk çorbası, gazete ve hazır bir lamba getirdi.

Karl, onu memnun etmek için asker oğlu hakkında sorular sordu.

"Benim oğlum," diye konuşuyordu hizmetçi büyük bir gururla, "daha küçükken öylesine usluydu ki, herkes ona geri zekâlı diyordu. Biliyor musunuz, şimdi de bölüğünün en iyisi. Uslu olanlara ordudan başka nerede yer veriyorlar ki? Size açıkça ve dürüstçe söyleyeceğim. Benim oğlum öylesine iyiniyetli ve dürüsttür ki, eğer ona yarın (Tanrı göstermesin!) kiliseyi yakma emri verseler onu bile yapar. Öylesine ilginç bir karaktere sahiptir!"

"Demek ki, insanın yapabileceği en iyi işi yapması bu oluyormuş," diye cevap verdi Marx. Başındaki keskin ağrıya rağmen gülmekten katılıyordu. Sonra da ihtiyar kadın güldüğünü anlayıp kırılmasın diye öksürdü. Bu hizmetçi çok iyi bir kadındı ve hiç itiraz etmeden odadan izmaritleri, halının üstündeki külleri topluyor ve bundan pimpirik ev sahibesine hiç söz etmiyordu.

Ev sahibinin Karl'ın odasına uğradığı oluyordu. Koltuğa kendisini bırakıp uzun uzun ve büyük bir zevkle sanki sosis çiğniyormuş gibi kalın havana purosunu çiğniyordu. Sonra birkaç kez içine çekip

av maceralarıyla övünüyordu. Bunlar olağanüstü maceralardı. Karl başıyla onaylıyor ve puro içiyordu.

Av hikâyeleriyle dolu olan torba boşalınca, Karl'ın da ısrarlarıyla ev sahibi Lessing'i anlatıyordu. Lessing de bu evde yaşamıştı.

"Benim dedem sık sık şaşıyormuş insanların onun kiracısına saygı duymalarına. Kiracısı kirayı her zaman geciktiriyormuş ve çok fakir biriymiş. Hatta babaannem sık sık onun kaftanını yamıyormuş. Bu Lessing'i prens gibi sayıyorlarmış. Onun ne yazdığını bilmiyor musunuz?"

Karl, Lessing'in "Laokon"unu bulup ev sahibine verdi. Sonra da, ihtiyar Prusyalının bu olağanüstü nesneye alışık olmadığından hemen yorulup onu kapatışını, tozunu üfleyip masanın üzerine bırakışını zevkle izledi.

Baş ağrısı, halsizlik ve yüksek ateşten dolayı gördüğü kâbuslar bitmek bilmiyordu. O yüzden Karl, doktor çağırtmaya karar verdi.

Bay Scharuh akşamüstü geldi.

Cüppesini çıkardı, küçük kavanozlar, cam kaplarla dolu siyah çantasını açtı. Onun bu hareketlerini izleyen Karl, Scharuh'u Lesage'ın "Gil Blas"ındaki ölümsüz kahramanlarından biri olan Doktor Sangrado'ya benzetti.

Herr Scharuh, hastanın dilini uzun süre inceledi. Sonra da karnını acımasızca yoğurdu. Hiç yorulmadan konuşuyordu. Doktor, kendine güvenen girişken biriydi. Marx'a göre yeryüzündeki tüm asklepioslar* böyleydi. Hastanın da tahmin ettiği gibi doktor, Karl'ın iyileşmesi için hemen bağırsaklarının temizlenmesi gerektiği sonucuna vardı.

"Bunun bir kolera olmadığını ümit ediyorum," diye düşünceli düşünceli konuşan doktor hastayı çok şaşırttı. "Kışın gelmesiyle kolera salgını Berlin'de durdu. Ama bu bir anjin de değil. Bağırsakların temizlenmesi gerekiyor."

"Hayır doktor, ayaklarım ve başım ağrıyor..."

---

* Asklepios (Eskulap): Eski Yunan ve Roma'da hekimlik tanrısı –ç.n.

"Çok iyi. Her şey olması gerektiği gibi," diye cevap verdi Herr Scharuh. "Hiç şüphe yok, sizin hastalığınızın nedeni çok ağır yemekler."

"Öyle mi? O zaman ateş ve kırgınlığın nedeni ne?"

Ama doktor espri anlayışından yoksundu. O yüzden hiç gülümsemedi. Tüm hastalıkların düzensiz hareket etmekten ve mideden kaynaklandığı teorisine inandığını söyledi. Cereyanda kalmanın da çok kötü etkileri olduğunu vurguladı. Uzun tartışmalardan sonra Scharuh, hastayı rahat bıraktı. Karl, koridorda verilen korkunç öğütleri uzun uzun dinledi:

"Domuz yağı olağanüstü bir ilaçtır... Her tarafın morarana kadar vücuduna masaj yapılacak... Ondan sonra kalın bir bornozla iyice sarınırsan fena olmaz... Ev çayı verin, tabii ki benim haplarıma ek olarak. Haplarımın reçetesi mucizeler yaratıyor. Bir zamanlar Doktor Sivenbroh tarafından onaylanmıştı."

Doktorun ziyareti Karl'ı neşelendirmişti. Hava karardığında hapların ve çayın yardımı olmadan hastanın ateşi düştü ve baş ağrısı durdu. Sağlığına kavuşmanın rahatlığı Marx'ı etkiledi. Pipo içmeye başladı. Canı yazı yazmak istedi. Masayı kendine doğru çekti, lambanın fitilini yükseltti ve yarıda bıraktığı şiirleri üzerinde çalışmaya koyuldu. Sabah Trier'e mektup yerine onları göndermeyi düşünüyordu. Bu sefer lirik anılar ona uzaktı. Tüm meslekdaşlarının özelliklerini en iyi şekilde üzerinde toplayan Doktor Scharuh'tan intikam almak istedi. Alaycı mısralarını yazmak çok kolay oldu ve Karl da onlardan memnun kaldı.

Ruh mu? Aklın bir kaprisidir o!
Midenin hiçbir yerinde yok o,
Ama sadece iki tabletle
Onu dışarı kovabilirsin tek başına
Hava oluğu gibi, uğuldayarak,
Bir anda vücuttan uçar.

2

Karl, Berlin'de ilk ayını fazlasıyla içedönük geçirdi. Fritz nadiren ziyaretine geliyor, kendisiyle birlikte şehir dedikoduları ve şehir

havası getiriyordu. Sonra da puro, şarap bırakarak hemşerisinin umursamazlığından ve hafif alaycı gülümsemesinden soğuyup kaçıyordu. Berlin Üniversitesi, Bonn Üniversitesi'nden birçok yönden farklıydı.

"Belki de sorun bendeydi," diyordu Karl bu farkları düşünerek. Bonn'da birinci sömestrdi. Birinci sınıfların alışkanlıkları her yerde aynıydı. Hayatı denemek, tıpkı bir mahzendeki şarapları tatmak gibiydi. Ama Bonn'da geçirilen saf arayışlar ve çılgınlıklarla dolu bir yıl artık geçmişte kalmıştı. Karl artık onları biraz abartılı ama eğitici çılgınlıklar olarak görüyordu. On sekiz yaşındaydı ve geçen on yedi yaşına ve haline, olgun bir insanın kendini beğenmişliğiyle bakıyordu. Sanki on yedinci yaşı bir sarhoşluktu. Jenny'ye duyduğu aşk ise bir ayılma etkisi yaratmıştı. Berlin'e gelmeden önce babası ona ilişkinin sürekliliği konusunda öğütler vermişti.

"Kalbi, düşüncesiz, geçici ilişkilerden daha fazla hiçbir şey yıpratamaz. O tür ilişkilerden sonra oğlum, insanın midesi tıpkı ekşi bir şaraptan bulandığı gibi her şeyden bulanır. Ancak uzun süren aşklar doyurucu olabilir."

Karl gülümsüyordu.

"Haklısın. Ama bunun benimle ne ilgisi var ki?" Ama babası ısrarla onun ayrangönüllü olduğunu söylüyordu.

"Bonn'u hatırlamamız bile yeterli," diyordu oğluna.

"Bonn?" Karl utanarak susuyordu.

Berlin Üniversitesi'ndeki orta ve üst sınıfların yaşam tarzları ve alışkanlıkları çok ciddiydi.

Somurtkan ve renksiz Berlin, kitapların ve ders notlarının üzerinde özenle çalışmak için daha uygundu. Karl'ın karşısında bilim, ilk defa sonsuzluğunun kapılarını açtı. Karl kaynak seçiminde özgürdü. Profesörlerin ve kitaplarının veremediklerini kendisi bulabilirdi.

Genç üniversiteliyi artık hiçbir şey engellemiyordu. Friedrich Willhelm Lisesi'ndeki gibi, bilim, karanlık beyinli pedagogların ağzıyla tartılıp tepside sunulmuyordu. Bu pedagoglar her felsefeyi kendi düşük seviyelerine kadar indirebiliyorlardı. Karl, bilimin

beşiğine kendi gözleriyle bakmak istiyordu. Eski dilleri bildiği için Aristoteles'i tercüme etmeye başladı. Hiçbir şey onun, bilginin nasıl geliştiğini öğrenip derinlerine inmesini engellemiyordu. İnsan düşüncesi karşısında, bilim bir meyve gibi duruyordu.

Ünlü Berlinli hukukçu Eduard Gans hakkında çok iyi şeyler duymuştu ve onun dersine yazılmak için acele ediyordu. Daha ilk gördüğünde Gans'ı gözü tutmuştu. Gans, genç biriydi. Bir profesör için bu, çok çekici ve nadiren rastlanan bir özellikti. Oldukça ileri görüşlüydü. Ne karamsar cüppe ne de Berlin Üniversitesi'ni saran tozlu Ortaçağ gelenekleri, bu sağlıklı, açık sözlü, fikir sahibi profesörü kendi tarzından vazgeçirebilmişti. Karl'ın yanındaki sırada oturan öğrenci, Gans kürsüye çıkınca ona heyecanla,

"Gans, Hegel'in öğrencisi ve arkadaşıymış," dedi.

Marx bu haberle pek ilgilenmedi. Hegel'i ve fikirlerini sadece belirli ölçülerde biliyordu. Zaten birilerine kendi gözlemleri doğrultusunda değil de duydukları doğrultusunda değer vermek onun karakterine yabancı bir şeydi. Felsefe programına hemen Hegel'i alıp derinlemesine incelemeye karar verdi. Bir defasında ders çıkışında koridorda Gans'a yetişti. Az önce Gans tarafından ustaca hazırlanmış ve anlatılmış bir dersi dinlemişti. Karl derste dinlediklerine karşı duyduğu hayranlığını iletmek istemişti profesöre. Hegelci Gans, derste, tabulaştırılmış, donuk ve kemikleşmiş hukuk yaklaşımına, özellikle ünlü Savigny'ye saldırarak cesurca darbe indirmişti.

"Dünya değişiyor, fikirlerin alanı değişiyor; ama, bizden değişmeyen eski gerçekler istiyorlar. Hukuk bilginleri bizi 'tarih' ve 'tarih okulu' gibi sözcüklerle tehdit ediyorlar. Ben artık kemikleşmiş sınırlı bu yapıya karşı isyan etmemiz gerektiğinden eminim. Bizi onun kendini beğenmişliği korkutmasın. Bu kendini beğenmişlik, bir zamanlar güzel olan bir elbisenin şu anda yırtık pırtık olması ve vücudun çirkinliğini ve sınırlılığını saklamaya çalışmasıdır. Hukukun, ölü gerçeklerin kölelik zincirlerinden kurtulması gerekir. Bu ölü gerçekler bugün yalandır. Hukuk; tarih ve felsefe disiplinlerinin kardeş çevresine geri dönmelidir. Tüm halkların hukukları, ara-

larındaki ilişki doğrultusunda gelişecektir. Bunu artık anlamanın zamanı geldi. Genel hukuk prensiplerinin mantıksal gelişimi her halkta farklı özellikler taşır," diye konuşmuştu Gans.

Bu, Karl'a tartışılmaz bir gerçek gibi geliyordu.

"Hukuk, Latince ve Yunanca gibi ölü değil. Hukuk, bir insan bilimi," diye kararlı bir şekilde konuşan Karl, Gans'ın onayını aldı.

Büyük bir pencerenin önünde durdular. Gans, öğrenciye sorular soruyor ve öğütler veriyordu. Büyük hayat sorunlarını tanımayan ama kendine güvenen bir insan gibi hafifçe gülümsüyordu. Bu gülümseme, kadınları da erkekleri de aynı ölçüde etkileyebiliyordu. Gülümseme canlı gözlerinden geçiyor ve kocaman erkeksi dudaklarında kayboluyordu.

"Hegel'in izinden yürüyen birilerini tanıma fırsatım olduğu için çok sevinçliyim," dedi Marx.

"Teşekkür ederim. Ama onun izinden yürüyenlere dikkat edin. Bu dâhi öğretmenin ölümünden kısa bir süre önce kendisine karşı çıktım. Beni affetsin ama haklıydım. Dünya değişiyor ve fikirlerin alanı da değişiyor, öyle değil mi?"

Gans, Hegel'e, Temmuz Devrimi'ne karşı düşmanca ve aşağılayıcı bir tavır sergilemesinden, İngiliz Reformu'na* da aynı şekilde bakmasından dolayı karşı çıkmıştı. Karl henüz bunu bilmiyordu.

"Siz Ren ülkesinden değil misiniz?" diye öylesine sordu Gans ve Heine'nin Ren için yazdığı dört mısralık şiiri okudu.

Gans'ın bu şiiri hatırlaması ve göründüğü kadarıyla Karl'ın en sevdiği şairi biliyor olması çok hoşuna gitti.

"Ren Fransa'nın eşi," diye devam etti Gans. "Birlikte daha çok ilginç şeyler yaşayacağız. Bizim çağımız büyük beyinler ve cesur yürekler istiyor. Ben buna Fransız kafası ve kalbi diyebilirim."

"Çağımızı nasıl değerlendiriyorsunuz?" diye sordu Karl ilgiyle.

"Devrimler çağı."

---

* *İngiliz Reformu*: Hükümetin Mart 1831'de Avam Kamarası'na sunduğu ve 7 Haziran 1832'de kabul edilen ve içeriği bakımından orta sınıfa yönetimde belli bir yer vermekle yetinen yasa –ç.n.

"Devrimler çağı mı?!" diye neredeyse bağırdı Karl ve profesör-öğrenci ilişkisindeki mesafeyi unutup ileri bir samimiyetle Gans'ın cüppesinin eteğini çekti.

"Evet. Haklısınız. Çocukluğumu hatırlıyorum da, ben dünyayı sürekli gergin bir bekleyiş içerisinde görüyordum. Neyin bekleyişi? Bir kavga bekleyişi. Ama kimler arasında?"

"Kimler arasında mı?" diye gülümsedi Gans. "Yoksul ve zengin, pleb ve aristokrat arasında. Hoşça kalın genç adam! İlk fırsatta bunları tekrar konuşuruz."

Karl sınıfa derin düşünceler içerisinde döndü. Gans'ın sözleri uzun süredir kafasında taşıdığı bazı sorulara cevap vermişti. Devrimler çağı. Napoléon öldüğünde Karl üç yaşındaydı. Bu, çocuğun aklına giren ilk isimlerden biriydi.

"Uslu dur," diyordu dadı yaramaz çocuğa, "yoksa Bonaparte gelir, seni kapar."

Daha sonra Emerich Grah, sınıf arkadaşlarına Napoléon gibi büyük biri olmak istediğini itiraf etmişti.

Hukuk danışmanının, bir şey anlatacağı zaman şahit olduğu bazı tarihi olayları hareket noktası olarak almak gibi bir alışkanlığı vardı.

"Bu, Fransızların Trier'e gelmesinden bir hafta sonra olmuştu..."

"Thermidor'dan* sadece altı ay sonra dayım beni Frankfurt'a götürmek istedi... Bu, Waterloo'yla aynı günde olmuştu..."

Sophie, Hermann ve Karl büyük savaşı oyunlaştırıyorlardı. Herman, Mareşal Davout; Sophie, Marat olmayı tercih ediyordu. 1830 yılı yazında Heinrich öğlen yemeğinde Fransız devrimini anlattı. Yine herkesin dilinde "cumhuriyet" sözcüğü vardı. Karl bu sözcüğün sırrını Latin sözlüğünde aradı. "Cumhuriyet - yönetim - halk", diye okudu: "Halkın egemenliği."

Sophie bunu uzun süre anlayamadı. Henriette Marx savaştan korkuyordu.

---

* *Thermidor*: 1793 yılında yürürlüğe girmiş Fransız Devrim takviminin on birinci ayı. 1794 Thermidor'unda karşıdevrimci bir darbeyle büyük burjuvazinin diktatörlüğü kurulmuştu –ç.n.

"Böyle biter her zaman," diye konuşmuştu kızgınlıkla.

Daha sonra savaş ve cumhuriyet sohbetleri biraz dindi. Karl bol resimli bir dergide Kral Louis-Philippe'in bir portresini gördü. Bu arada Roma tarihinde cumhuriyetin düşüşünü okuyordu.

Bir keresinde Marxlar'ın çocukları ders çalışırlarken açık kapıdan babalarının merdivende heyecanlı heyecanlı konuştuğunu duymuşlardı.

"İşçilerin isyan etmesinde şaşılacak hiçbir şey yok. Yoksul insanların sabrı tükendi. Sömürünün altında ölmek üzereydiler. Bunlar insan. Kütük veya hayvan değil. Ben Lyon'da çalışan insanların nasıl yaşadıklarını biliyorum."

"Pislik sürüsü! Bu kargaşa dünyanın neyine! Aslında bunlar Yahudileri ne sıcak tutacak ne de soğuk. Çünkü Yahudiler için her şey kötü," diye cevap verdi Heinrich'in kardeşi şakayla.

Deniz kıyısında yaşayan bir insan nasıl dalgaların gürültüsüne alışmışsa ve denizden uzak kaldığında onun eksikliğini hissederse Karl da tıpkı bunun gibi tarihin gelgitlerini hızla duyumsayarak büyüyordu. Profesör Gans'ın dikkatsizce söylediği bir söz, Karl'ın kulak kabartmasına neden olmuştu.

Karl, "Yeni tarih, devrimler tarihidir," diye tekrarlıyordu zihninde Gans'ın çıkardığı sonucu.

Bir grup üniversitelinin az önce dinledikleri ders üzerine yaptıkları tartışma, Karl'ı, kendisini heyecanlandıran düşüncelerden kopardı.

İhtiyar hizmetçi, bıyıkları gibi sarı bir bezle kürsüyü siliyordu. Soluk renkli, ütülü bir hademe giysisi giymişti. Üniversite, asırlar önce belirlenmiş hayatını kabullenmiş olarak yaşıyordu.

"Bu benim bugünkü şansım," diye düşündü Karl.

"Bruno Bauer–S. Amfi" diye yazıyordu programda. Karl büyük bir zevkle merdiveni tırmanıp genç doçentin ders vereceği salona girdi. Ama kürsüde Bauer yerine Henrik Steffens'i gördü. Karl, babasını memnun etmek için kimya ve fizik derslerini de seçmişti. Ama bu dersleri çalışmak için hiç de istekli değildi.

Bay Henrik Steffens doğa felsefecisi ve mineralogdu. Hayatını adadığı bu derslere hiç kimsenin hiçbir şekilde ilgisini çekemiyordu. Norveçliydi ve Karl'a Norveç'in kayalık kıyısından koparılmış bir graniti çağrıştırıyordu. Norveçlinin beyni tamamen hareketsizdi. Spinoza ve Schelling'in fikirlerine son derece sadıktı. Bu fikirleri antropoloji açısından açıklarken öyle sıkıcı konuşmalar yapıyordu ki, Karl bu sırada kendisini daha çok ilgilendiren konularda kitap okuyordu.

İlk başlarda Karl birçok disiplini büyük bir zevkle seçiyordu. Bölümü hukuktu ama bununla birlikte felsefe ve tarih de çalışmak istiyordu. Daha bir dizi pek fazla tanımadığı disipline ilgi duyuyordu. Aralarında bir ilişki olup olmadığını düşünmeden bazılarını seçiyordu. Ona yeni ve ilginç şeyler öğretmeyi vaat eden her dersi seçiyordu. Bu arada birbirinden çok farklı konularda da kitaplar okuyordu. Karl, Shakespeare'in komedisi, Ritter'in coğrafya dersleri ve kendini beğenmiş Profesör Savigny'nin Pandektleri'ne* aynı şekilde ilgi duyuyordu. Ama belirli bir süre, özenle Kilise Hukuku, mantık, yargı üretimi, teoloji, filoloji derslerini takip ettikten sonra şu kanıya vardı: Gans gibi iki üç profesör hariç Berlin Üniversitesi'nin eğitim sistemi, tıpkı Bonn Üniversitesi'nde olduğu gibi sıkıcıydı, korkakça düşünen insanların eline bırakılmıştı. Bu insanlar da bir kez ezberledikleri derslerini her yıl daha fazla kurulaştırmaktaydılar.

Karl, güçlü ve orijinal beyinlerin ürettiği düşünceleri bu kötü yorumculardan ve böyle yavan bir şekilde dinlemekten tatmin olmuyordu. Artık derslere girmek onun için eskisi kadar büyük bir anlam ifade etmiyordu. Not tutmayı bıraktı. İhtiyar profesörleri çok kısa bir süre içerisinde çözdü: Onların birçoğu bilimi, üzerlerinde hamut gibi taşıyordu. Kilisede veya devlet dairelerinde memur olsalardı işyerlerine çok daha fazla yakışırlardı. En kötüleri de ısrarlı bir yüzsüzlükle, kurnaz cahillikle ve sınırsız bir ikiyüzlülükle dikkat çekiyordu. Üniversitenin nasıl bir yer olması gerektiği konusunda ancak genç ve cesur bilimadamları, yani Profesör Gans ve Doçent Bruno Bauer gibileri konuşabiliyordu. Karl bu sonuncusuna karşı çok özel bir ilgi besliyordu.

---

* P*andektler (pandectea)*: Romalı hukukçuların verdiği kararların derlemesinden oluşan toplu eserler –ç.n.

İkisi de Hegelciydi ve ikisi de büyük öğretmenlerinden birçok şey kapmıştı. Karl da, Hegel çalışmak için kendi kendine karar aldı. Üniversitede kariyer yapmayı da düşünmeye başlamıştı.

"Eğer şair veya yazar olmazsam belki de profesör cüppesi giyerim," diye düşünüyordu Karl, Bauer'in cesurca İşaya yorumunu dinlerken. "Biz Alman biliminde köklü bir vuruş yapabiliriz."

Karl kendisini, Bruno Bauer'i, Gans'ı ve bu tür insanları düşünüyordu.

Marx, üniversitenin tozu içerisinde işkence çeken Puge'yi, profesör cüppesi giymiş sakat beyinli ortalama insanları, enfiye kokan bu profesörleri artık geleceğin bilimadamları olarak görmüyordu. Onları arşivdeki sıçanlara yem yapmak gerekiyordu. Gelecek; yeni insanlara, Karl'ın da içinde bulunduğu kuşağa aitti.

Karl, ne kadar çok düşünürse, üniversite kariyerinin edebiyat kariyerini engellemeyeceği şeklindeki o harika sonuca o kadar çok yaklaşıyordu. Böylece tüm engeller ortadan kalkıyordu.

Karl okuldan eve döndüğünde sık sık bakımsız, yırtık şiir defterlerini karıştırıyordu. İlk sayfada olağanüstü okunaklı bir yazıyla, "Değerli Sevgilim Jenny von Westphalen'e" yazılıydı.

Defterleri karıştırırken sabırsızlıkla masadan sıçrıyordu. Uzun süre aynı yerde durmayı hiç beceremiyordu. Çevresinde olan her şeyi unutarak odada sonu gelmeyen voltalar atmaya başlıyordu. Düşüncesi de vücudu gibi doğruluyordu. Yürüyerek eserlerinin bazı bölümlerini redakte ediyordu. Artık oldukça fazla şiiri vardı. Tıpkı eskisi gibi onları değerlendirirken kararsızdı. Şiir dışında düzyazı da yazıyordu. On sekiz bölüm yazılmıştı artık...

Daha yeni okuduğu yargı üretimi ve Prusya hukuku prensipleri derslerinden bölümleri unutarak, başlamış olduğu hikâyeye devam etmek için masaya döndü. Bu bölümde "onun gözleri" tarif edilecekti. Bayan kahramanın gözleri. Bunlar Jenny'nin gözleri mi olacaktı? Karl sanki mektup yazacakmış ve o Westphalenler'in adresine gönderilecekmiş gibi heyecanlanıyordu. Jenny'yle yaptığı anlaşmaya göre, ona mektup yazmaya hakkı yoktu.

"Sevgili Jenny, herhalde ona mektup yazma ve onu görme imkânım olmadığı için soğuyacağımı, onu unutacağımı düşünüyor! Beni ne kadar az tanıyor!"

Karl'ı, arzu ve özlem çılgınlığı sardı. Bu, ilham gibi bir şeydi. Hayır, kitabındaki kahraman Jenny olmayacaktı. Jenny'nin tam zıttı biri olacaktı. Bu, daha ince ve daha anlamlı bir fikirdi...

"On dokuzuncu bölüm..." diye yazdı kararsız, heyecanlı harflerle ve devam etti:

"Onun kocaman mavi gözleri var. Bu mavi gözler ise genellikle Spree'nin sularına benzer.

"Mavi gözlerde aptalımsı, doyumsuz bir masumluk var. Kendine acıyan bulanık bir masumluk. Ateş yaklaştığında gri bir sis gibi buharlaşır. Bu gözlerden geriye, artık hiçbir şey kalmaz; onların tüm dünyası mavi, ruhları ise boyacı. Kahverengi gözler ise mükemmelliğin tahtı; gecenin sınırsız, canlı dünyası onlarda uyuklar; ruhun şimşekleri çakar onlarda; onların bakışları uzak bir ülkenin verimli topraklarında nimetlere sahip Tanrıyı anlatan 'Minyon' şarkıları gibi ses verir; kendi derinliklerinde sarhoş olur, kendi varlığının büyüklüğüne dalıp sonsuzluğu ifade eder ve sonsuzluğu çeker. Biz onların güzelliği karşısında donakalırız. Onların melodik, derin duygularla dolu sahibesini göğsümüze bastırmak isteriz ve onun gözlerinden ruhu içmek, bakışlarından şarkılar bestelemek isteriz."

Jenny'nin gözleri açık kestaneydi, değişken, derin. Karl onları anlatıyordu.

Jenny von Westphalen bir dilberdi. Karl, onu, Rolandlının taşkın, zapt edilmez sevgisiyle seviyordu.

Ama hayır, düzyazı, Spree nehrinin suları gibi yetersiz ve sıradandı. Karl yazmaya başladığı bölümü bir tarafa bırakıp nişanlısı için yeni şiirler yazmaya koyuldu.

Jenny, duy benim biricik sözümü!
Sana bir veda çığlığı gönderiyorum sevgiyle!
Bak-dalgalar parıltıyla aydınlanıyor,
Sanki nefes alıyorlar aşkımla.

Varsın fırtınalar kopsun tepemde,

Sarp olsun yolum,
Ama ben yüce hedefe ulaşmış,
Yine sana geleceğim, yunmuş ve yenilenmiş.

Alkızı giysiyle, hükmeden bakışlarla,
Gururlu hisler ve berrak mantıkla
Kurtulacağım onur kırıcı tutsaklıktan,
Nesirde yol arayacağım, her yerde
Çehren acımı kovacak,
Hülyan hayat aktaracak içime.

Hayal gücü bütün gece yandı ve çiçek açtı. Hava aydınlanmaya başlayınca Karl en sonunda yatıp uyudu ve ancak öğlene doğru uyandı. İnsan on sekiz yaşındaysa uykusu da çok iyi olur. Gözlerini açtıktan sonra uzun süre esnedi. Kısa ellerini kaldırdı, ahşap somyanın enlemesine yerleştirilmiş tahtalarına tutundu, gerindi ve battaniyeyi dizine sıyırarak belirsiz birkaç jimnastik hareketi yaptı. Kendisini güçlü ve sağlıklı hissetti.

Birden doğruldu ve etrafa bakındı. Pencerenin pervazında bir bardak soğumuş kahve ve hemen yakınında kitaplar duruyordu. Onların yırtık pırtık sayfalarının, acımasız bir kurşun kalemle çizilmiş ve sabırsız tırnaklar tarafından zedelenmiş olmaları birçok anlam taşıyordu. Karl amaçsız şeyleri kabul etmiyordu. Kitap onun için bir yardımcıydı. Hatta daha da fazlası, onun kölesiydi. Hiç dinmeyecekmiş gibi yağan yağmurun süzüldüğü pencereden gözlerini kaçırdı ve somyanın altında, yere atılmış ve oldukça kirli bornozun yanında Aristoteles'in, "Belâgat İlmi"ni gördü. Nasıl gitmişti oraya? Karl yatağının üzerinde solgun, zayıf, ama neşeli bir şekilde oturuyor ve esniyordu. Kuzguni saçları dağınık bir şekilde çıkık alnının üzerine düşüyor ve kaşlarına dokunuyordu.

Zavallı Henriette Marx. Trier'in en iyi ev hanımı. Oğluna verdiği tüm öğütler boşa gitti. Onlara uyulmadı; unutuldular.

Odadaki karmaşa Karl'ı rahatsız etmedi. Yatağından sıçradı, yıkanma yerine koştu ve başını leğene soktu. Ağzını suyla doldurup gürültülü sesler çıkarıyor, tıpkı çocukluğundaki gibi yaramazlıklar

yapıyordu. Birden, kapıyı hiç çalmadan Fritz içeri girdi. Bir paket sosis, ekmek ve tereyağı getirmişti. Harika bir kahvaltı.

"Oo, Mosel kıyılarının Rastin'i," diye selamladı onu Karl, yüzünden bezi indirerek. Marx ayakkabılarını özenle temizlerken, akşam kırıştırdığı ceketini hızla gerdirirken ve çamaşır yığınında uzun uzun gömlek ararken (Karl iyi giyinmeyi seviyordu), Fritz hiç çekinmeden onun kitaplarını karıştırıyordu. Gece temize çekilip Trier'e gönderilmek için hazır olan, Jenny'ye yazılan özel defteri buldu.

"Oo!" dedi çok anlamlı bir şekilde ama dalga geçmeye cesaret edemedi, birinci bölüm 'Şarkılar Kitabı', ikinci bölüm 'Aşkın Kitabı'. Sen ciddi ciddi şiirle uğraşıyorsun.

Karl soğuk su damlalarını sıçratarak, arkadaşına doğru sıçradı ve kızgın bir şekilde elindeki yazıları aldı.

Ama kurnaz Fritz, "Değerli Sevgilim Jenny von Westphalen'e"yi okumayı başarmıştı.

"Jenny Westphalen mi? Kasabamızın en güzel kızı mı? Duygusal, aristokrat kız senin nişanlın mı?"

Fritz'in sesinde kıskançlık seziliyordu.

"Demek ki bu sefer kasabadaki dedikodular doğruymuş. Kız kardeşim anlatmıştı... Tebrikler. Birçok prens seni kıskanacaktır. Bir mücevher bulmuşsun."

Karl, Schlag'ın bu sözleri karşısında hoşnutluğunu gizleyemedi.

Daha "Trier'in en güzel kızı" övgüsünü duyduğu an, yüzü kendini beğenmiş bir gülümsemeyle aydınlandı. Jenny'yle gurur duyuyordu; her âşık gibi de duygularının meşrulaşmasından hoşlanıyordu. Hemşerisinden, sevgilisi için birkaç övgü daha duymak istiyordu. Ama gülünç duruma düşme korkusundan dolayı onun sorularını kesti.

"Dünyada ondan daha uyumlu ve daha mükemmel bir kız tanımıyorum," dedi Karl, hafifçe kızararak.

"Dostum," diye devam etti Fritz, "sık sık senin olağanüstü bir insan olduğunu düşünürüm. Ama açıkça söylemek gerekirse, neden dolayı seni böyle gördüğümü bilmiyorum. Sende garip bir

güç, garip bir kendine güven var ve hayata doğrudan, sanki bizden çok daha yüksek bir yerden bakıyorsun, benim göremediğim bir şeyleri görüyorsun sanki."

Karl gözlerini kısarak Fritz'e baktı. Schlag bu bakışı gerginlikle karşıladı. Karl'ın ne düşündüğünü anlamak istiyordu. Anlayamadı. Hiçbir zaman da anlayamamıştı.

"Sende her şey çok yalın. Lisede derslerin benimkilerden iyi değildi. Ama yine de bir şeyler var."

Fritz'in sesinde yine derin, gizli bir kıskançlık vardı.

"Ben başkalarının düşünceleriyle uğraşmadan kendi yolumda yürümek istiyorum," dedi Karl, Dante'nin sözlerini tekrarlayarak.

"Hımm, burada saygıdeğer Hegel'in ta kendisi var," dedi Fritz onaylayarak ve Karl'ın sabırsız diviti tarafından her yanı çizilmiş olan kalın kitabı eline aldı.

"Evet, o kitabın benim sürekli yoldaşım olma ihtimali büyük," dedi Marx ve şiir defterlerine acıyarak, sevgiyle bir veda bakışı fırlattı.

"Şiire çok az zaman ayırabileceğim..."

Dışarıda yağmur, kara çevirmeye başlamıştı. Beyazlaşan çatılar odayı soğuk bir ışıkla aydınlatıyordu. Karl kaputunu giydi ve Fritz'le birlikte en yakın postaneye gitti. Defter, özenle ambalajlandı, bağlanıp kalın bir paket haline getirildi ve bir posta arabasıyla Trier'e gönderildi.

Karl, Hegel çalışmaya koyuldu. Üniversiteye daha seyrek gider olmuştu. Gans ve Bauer'in derslerini eskisi gibi özenle takip ediyordu. Bauer'le tanışmaya karar vermişti, ama şimdilik bunu erteliyordu. Genç Hegelcinin karşısına tam hazırlıklı çıkmak istiyordu. Onun öğretmeninin fikirlerini derinlemesine incelemek istiyordu. Bütün kışı Berlinlilerden uzak durup odasında geçirdi. Zaten kitaplar da ona hiç kimseyi aratmıyorlardı. Hiç kimse Karl kadar iyi kitap seçmeyi ve anlamayı beceremezdi.

Fritz, Noel tatilinde İsviçre'ye gitmeye hazırlanıyordu. Karl'la vedalaşırken, yine o çok sevdiği konuşmalarından birisini yaptı. Umursamaz okul arkadaşına fakirlikten zenginliğe sıçramanın en

kolay yolunun teorisini açıkladı. Marx Schlag'i, onu her gördüğünde yüzünde beliren ifadeyle, gözlerini kısarak dinliyordu. Bir bilimadamı kavanozdaki kırmızı bir solucana nasıl bakarsa, Karl da Schlag'a öyle bakıyordu. Fritz hızlı hızlı, zevkle konuşuyor ve kendi sözcüklerinin kalabalığında boğuluyordu:

"Zengin olabilmek için kanun dışı şeyler yapacağımı mı düşünüyorsun? Ne yazık ki hayır! Schlag'lar büyük işler çeviremez. Biz üçkâğıtçılıkta bile pigmeyiz. Mesela sen Marx, büyük işlerin adamısın ama ben küçük işlerin adamıyım. Ben açgözlü biriyim ama şimdilik küçük bir hesapla yetiniyorum. Bana gerekli olan; yüz kreutzer, bana ait bir araba ve iş. Demiryolu döşeyeceğim. Karşılığında ne mi vereceğim? İşe karşı iş. Sanki insanların demiryoluna ihtiyaçları yok mu? Sen benim yürüdüğüm yolda yürümek istemiyorsun. Dünyayı değiştirmek istiyorsun. Oysa beni, dünya hiç ilgilendirmiyor."

"İnsan ancak tüm insanlar özgür olunca gerçekten özgür olabilir."

Fritz, Karl'ı hiç duymuyor ve şöyle devam ediyordu:

"Ben o yüzden, yalan söylüyorum, salaklara hizmet ediyorum, rol yapıyorum, bir torba altınla evleniyorum. Beni okulda ne arkadaşlar ne de öğretmenler severdi. Zararda değilim. Eğer senin gibi yetenekli olsaydım, senin gibi çalışabilseydim, senin gibi yetenekli olabilseydim... Benim atalarım zengin ama aylak bağcılarmış. Sarhoşken çocuk yapmışlar, o yüzden de biz zayıf, açgözlü ve kurnaz doğmuşuz. Babamdan miras kalmazken ve okuma isteğim de yokken ben ne yapabilirim? Ancak kurtulup kendime bir yol çizebilirdim. Hayat boyu sadık tüccar hizmetçisi, memur veya herhangi bir serseri olamazdım ya. Şimdi iş yapma zamanı. Eğer başarırsan tırmanırken yaptığın küçüklükleri ve dağıttığın küçük rüşvetleri hiç kimse hatırlamaz. Zenginlerden, yaptıkları üçkâğıtçılıklar için şu anda kim hesap sorabilir ki? Rotschild'in müşterilerini kaç kez dolandırdığından kime ne? Prensler her tür şüphenin ötesindedir. Fritz Schlag bir işadamı, banker veya fabrikatör. Bakalım o zaman kim sesli bir şekilde ona 'üçkâğıtçı' diyebilecek. Ben ve benim gibilerin harekete geçmesinin vakti geldi."

"Kısmen haklısın," dedi inanmayarak Karl. Kafasında Balzac'ın tiplemeler galerisini karıştırıyordu. Fritz'den sıkılmaya başlamıştı. Çünkü onu mükemmel kotarılmış bir tiplemenin çok kötü bir kopyası olarak görüyordu.

"Zengin olduğumda," dedi Schlag, Karl'ın onayını boşuna bekleyerek, "bana güvenebilirsin. Büyük insanlar, senin gibi zengin düşünceliler, genelde boş cüzdanların sahibi olurlar. Trier bizimle, Bay Schlag ve Profesör Marx ile gurur duyacak..."

Karl'ı şapkasıyla selamlayarak odadan ayrıldı Fritz.

Karl, en sonunda Hegel'in sıkıcı kalın kitabı ve Trier'den gelmiş mektupla baş başa kalabildi. Zarftaki yazılara bakılacak olursa hiçbiri Jenny'den değildi.

"Dudaklarını tanısam da, düşüncelerini tahmin etsem de hâlâ onun yazı stilini öğrenemedim," diye kızıyordu Karl.

Jenny ona yazmak istemiyordu. Ona hâlâ güvenmiyor ve onu sınıyordu. "Sevgili Jenny! Senin değil Karl'ın şüphelenmesi gerekiyor mutluluğundan. İnsan Jenny'yi sevmeden yapamaz. Ama Marx'ı sevebilirler miydi ki?" Marx kaygılanmaya başlıyordu ama tedirginliği uzun sürmedi. Karşılıklı duygulara duyduğu güven onu rahatlatıyordu.

Karl yavaş yavaş yakınlarının mektuplarını karıştırıyordu. Babasının yazısı düzgün, telaşsız, okunaklıydı. Annesinin yazısı sabırsızdı. Kavgacı, telaşlı harfler karışıp bir yerlere gitmek için acele ediyorlardı. Düşüncesi, hasta Edgar'a, her zamanki kurabiyelerine, kızların çeyizleriyle ilgili sorunlara aynı anda yetişmeye çalışıyordu. Nakışçı Sophie'nin mektubu ise sanki divitle kâğıt üzerine işlenmiş nakış gibiydi.

Marx daldı. Trier'deydi. Babası yine onunla büyük umutlarını paylaşıyordu:

"Oğlum, büyük bir üne kavuştuğun ve şanın, sana taçlar giydirdiği günleri görebilmeyi ümit ediyorum."

Karl, ihtiyarla dalga geçmek istiyordu. Onun baba bencilliğiyle eğlenmek istiyordu. Ama babası öylesine hızla yıpranmış ve öylesi-

ne yorgundu ki. Ne olacak ki? Kalan yıllarında da atalarının isminin yücelmesi ümidiyle yaşasın. Heinrich, oğlunun gözlerindeki alaylı ifadeyi fark edip kendisini savunmaya çalışıyordu:

"Büyük ümitlerimin zayıflık, bencillik ve boş bir kendini beğenmişlik ifadesi taşıdığının bilincindeyim. Ama ben, senin iyi bir geleceğin olacağını biliyorum. Böyle berrak bir kafayla sen bu dünyada kaybolmayacaksın ve –ihtiyar iç çekiyor– benden daha kolay kariyer yapabileceksin."

Heinrich mektubunun büyük bir bölümünü Jenny'yi anlatmaya ayırmıştı. Sanki oğluna karşı hissettiği sevgiyi Jenny'ye taşımıştı. Karl nişanlısıyla ilgili her satırı heyecanla, tekrar tekrar okuyordu. Jenny, Karl'ın şiirlerini nasıl karşılamış? Ağlamış... Sophie böyle yazıyordu. Ama neden? Heyecandan, sevinçten, güven duymaktan.

"Ben, senin Jenny'nin sonsuz güvenini kazandım. Ama bu iyi, sevimli kız sana zarar vermekten korkuyor, acı çekiyor. Seni yormaktan korkuyor," diye yazıyordu Heinrich, mektuplarının birinde.

"Kendisini mantıklı bir insan olarak gören Jenny, nasıl böyle bir ilişkiye girdiğini anlayamıyor..."

"Jenny seni seviyor," diye rahatlatıyordu Sophie. "Aranızdaki yaş farkının onu üzmesinin tek sebebi ailesi. Bu yüzden onları hazırlamaya çalışıyor. Onlara sen yaz, sana çok değer veriyorlar. Jenny sık sık bizi ziyaret ediyor. Hatta dün bizdeydi ve senin şiirlerini okuyunca mutluluk ve acıdan ağladı. Annem, babam ve kardeşlerim onu çok seviyor. Saat ondan önce evine gitmesine izin vermiyoruz. Ne düşünüyorsun? Sevgili Karl, hoşça kal. Tüm isteklerinin gerçekleşmesini diliyorum."

Karl sonuncu zarfı açmak için acele etmiyordu. Babasının ve ablasının Jenny'ye gösterdikleri ilgi Karl'ı onlara daha çok yaklaştırıyordu. Son zamanlarda ailesiyle arasında beliren soğukluk böylece giderilmişti. Babası başka bir devirin insanıydı ama çok duygusal biriydi ve oğlunu anlamak için olağanüstü bir çaba gösteriyordu. Bunu babasının yaptığı her davranışta, yazdığı her satırda, her sözcükte görmek mümkündü!

"Beni ne kadar çok seviyor... Bizi ne kadar çok seviyor!" dedi yine Karl kendi kendine ve artık Trier'e daha sık yazmaya karar verdi. Mektuplar, üniversitedeki ve edebiyattaki başarılar, babasına verebileceği tek hediyeydi. Babasının Jenny'ye karşı gösterdiği yakınlıktan, oğluna hem arkadaş hem baba olmak için daima hazır oluşundan duyduğu minnettarlık onda hiçbir şekilde ödeyemeyeceği bir borçluluk duygusu doğuruyordu.

"Özellikle Jenny'yi düşündüğüm için," diye yazıyordu Heinrich Marx, "okulu bir an önce başarıyla bitirip hayatını kazanmanı istiyorum. Bu, Jenny'yi rahatlatacaktır. En azından ben böyle düşünüyorum. Yemin ederim Karl, eğer Jenny'yi de düşünmek zorunda olmasaydın ben senden daha uzun süre, çalışmanı değil bilgilenmeni isteyecektim. Senin de gördüğün gibi bu peri, ihtiyarın da aklını başından aldı. Ben her şeyden çok onun rahat ve mutlu olmasını istiyorum. Bunu da ancak sen başarabilirsin. Bu amaç için de tüm dikkatini vermeye değer. Belki de daha bu kadar gençken bu tür şeyler düşünmek zorunda olman çok yararlı ve iyi olacak. Bu sayede sen çevrendeki tüm şeytanlara rağmen dikkatli, mantıklı ve olgun olmak zorunda kaldın. Bunun için Tanrı'ya şükrediyorum. Ben her zaman sendeki insanı seveceğim. Pratik bir insanımdır ama iyi ve güzel şeylere karşı duygularım körleşmiş değil. Yine de toprakta kendimi daha güvenli hissediyorum. Yerden kopmak çok zor. Ayağımın altında toprak olmayan yerlere doğru uçmam çok zor.

"Tüm bunlar, normal bir durumda düşünmen gerektiğinden daha ciddi bir şekilde, sahip olduğun imkânları tartmanı gerektiriyor. Sen drama yönelmişsin. Dram birçok gerçeği yansıtır, ama tüm önemine, büyük ciddiyetine rağmen başarısız olma tehlikesiyle karşı karşıyadır daima. Özellikle büyük şehirlerde, bir şeyin değeri hakkında son kararı veren onun içeriği olmuyor her zaman. Avantürler, kötü niyetler, kıskançlıklar değerli olanları aşıyorlar. Özellikle ünlü bir isim yoksa ortada. Bunu da genelde en yakın insanlar yapar.

"Bu durumda yapman gereken en akıllıca şey ne olur? Bu büyük denemeye karşı daha küçük bir deney bulmaya çalışman gerekiyor. O kadar tehlikeli olmayan ama başarılı olduğun zaman sana bir

isim kazandıracak kadar önemli bir şey olmalı. Eğer bir süje bulmak gerekiyorsa, bu küçük süje, konusu ve koşulları olağanüstü bir şey içermeli. Ben uzun süre böyle bir konu aradım ve şu fikri de uygun buldum: Konu, Prusya tarihinin içerisinden koparılmış olan çağı içermeli. Tarihin gerektirdiği kadar art arda sıralanan olaylar yerine tek bir önemli olay seçilmeli. Ama daha sonraki olayları belirleyen bir olay olmalı bu. Bu, Prusya'nın da önemini vurgulamalı. Monarşinin dehasının oynadığı önemli rol vurgulanmalı. Bu da tabii ki, asil Kraliçe Louisa şahsında yapılmalı.

"Bel Alyans Waterloo Çatışması* öyle önemli bir an. Tehlike çok büyük; sadece Prusya ve monarşisi için değil, tüm Almanya ve diğerleri için.

"Burada Prusya gerçekten çok önemli bir rol almıştır. Dolayısıyla bu bir eserin, –sen bunu benden daha iyi bilirsin– konusu olabilir.

"Çok ciddi zorluklar çıkaracağına inanmıyorum. En büyük sorun, bu büyük resmi küçük bir çerçeveye sığdırmak ve bu önemli anın iyi bir şekilde ele alınması olacaktır. Ama eğer milliyetçi duygularla ve Alman ruhuyla işlenirse bu eser isim yapmak için yeterli olacaktır..."

* * *

Bahar gelmişti. Karl'ın yaşadığı eski Leipzig sokağında çamurdan geçilmiyordu. Çatılardan inen yağmur borularından kötü döşenmiş sokak taşlarının üzerine, kuş yuvası, nemli saman ve kedi pisliği kokan gri bir sıvı akmaktaydı. Evlerin bahçelerinde silkelenen kilim ve örtülerden kalan toz bulutları açık pencerelerden içeri giriyordu.

Pesah'tan** önceki günler Trier'de de böyle yapılırdı. Karl, burun deliklerini geniş geniş açarak tanıdık kokuları içine çekti: Giden kıştan son hatıralar.

---

* *Bel Alyans Waterloo Çatışması*: 18 Haziran 1815'te Fransa ile Prusya arasında gerçekleşen ve Napoléon'un uğradığı son ve kesin yenilgi –ç.n.

** *Pesah*: Yahudilerin Mısır'dan göç ettiği kabul edilen takvim gününde yapılan bir Yahudi yortusu –ç.n.

Hizmetçi, –askerin annesi– Karl'a sabah gezintisine çıkmasını önerdi.

Pesah'ın arifesinde; kadife örtülerle, perdelerle, sert merdiven yolluklarıyla, yastıklarla, kumaşla kaplı koltuk ve masalarla hesaplaşılan o korkunç an gelmişti. Genel temizliğin yüce saati yaklaşmaktaydı. Berlinliler bunu aylardır bekliyorlardı.

Öğlene doğru süpürgelerle, kovalarla, çenelerinden yere kadar inen önlüklerle, kalın, boynuzlu şapkalarla donanmış olan hizmetçilerin istilası, Karl'ı gerçekten de kaçmaya zorladı. Hiç arkasına bakmadan, ıslak merdivenden aşağıya doğru koşmaya başladı. Yer cilasıyla dolu küp yüzünden belini kırma tehlikesini ve hazırlanan tütsü karışımından boğulma tehlikesini göze alarak koşuyordu. Temiz hava ve bahar arayışı içerisinde, Tiergarten'a* gitmek üzere yola koyuldu. Dar, taş sokaklardan; pis kokulu su birikintilerinin kenarından yürüdü. Bu pis kokulu su birikintilerinin içerisinde yalınayak çocuklar zıplıyor ve sevinç çığlıkları atıyorlardı.

Bahar heyecanlandırıyor, telaşlandırıyordu. Şehir taşkınlık içindeydi. Kör bir sokakta, pencereden aşağıya sarkan "Xanthippe"**, kaçan kocasının üzerine bulaşık suyu boşalttı. Tüm pencerelerden kanarya ve muhabbet kuşlarının şarkıları geliyor; onlara, kuru gübre gagalayan özgür serçeler neşeyle cevap veriyorlardı.

Trier'de Brückengasse'de bayram için hazırlıklar yapılıyordur... Karl yalnızlığından doğan bir hüzün krizi hissetti içinde. Baharda yalnız olmak insana başka türlü bir acı veriyordu.

Karl, bir zamanlar Pesahın arifesinde Trier gettosuna giderdi; Yahudi yortusu, Lüteran yortusunun habercisiydi. Jakop Amca'nın evinde Sayder için balık ve pişi pişirirlerdi. Getto süslenirdi. Brückengasse'de yumurta boyayıp, domuz eti kızartılırdı. Karl eve getirdiği pişileri, kızartılmış, ince domuz eti dilimleriyle yerdi.

"Allah birdir," derlerdi alçakgönüllü bir şekilde halalar.

---

* *Tiergarten*: Hayvanat bahçesi, geniş anlamıyla park –ç.n.

** *Xanthippe*: Adını Sokrates'in karısından alan ve kavgacı, cadaloz eş anlamında kullanılan bir deyim –ç.n.

"Tövbe!" diye isyan ederdi Henriette heyecanla, Tanrı'nın ceza vermesini bekleyerek.

Tiergarten'de ailesini düşünüyor ve dolaşıyordu Karl. Etrafta hastalıklı ağaçlar korkuyla çiçek açmışlardı. Kısa ağaçların çiçekleri artık tozlanmıştı bile. Ihlamur ağaçları hâlâ çıplaktı. Rüzgâr ağaçların aralarında kum tanelerini kovalıyor, ustaca nişan alıp yoldan geçenlerin gözlerine fırlatıyordu. Genç üniversiteli, bu zavallı vahaya hayal kırıklığıyla baktı ve Unter den Linden'e yürüdü. Bir restorana uğrayıp kahve içmeyi, ünlü taze tatlılardan yemeyi ve gazeteleri okumayı düşünüyordu.

Kranzler'in pastanesinin yanından geçerken adımlarını yavaşlattı. Bu pastane, Kraliyet Ordusu subaylarının en sevdiği yerdi. Büyük pencerelerin kenarındaki masaların çevresine dizilen; kahraman bıyıklı, jölelenmiş favorili, süslü, muhteşem subaylar, askeri yürüyüşten sonra her zaman olduğu gibi; kendilerini fıstıklı dondurma, likörlü kahve ve börekle ödüllendirmekteydiler. Pastanenin önünden geçenlere hava atıyorlar, cesurca ceketlerini düzeltiyorlar ve kılıçlarını 'umursamazca' çıkarıp yan tarafa koyuyorlardı.

Askeri üniformalar sivil frakları gölgede bıraktığından, bu pastaneyi her akşam ziyaret eden birkaç süslü sivil, oturdukları salonun dibinde hiç fark edilmezdi. Ama Karl'ın keskin gözlerinden kaçamadılar. Bu adamlar onu çok eğlendiriyordu. Dandy'ler* gibi ünlenmeye çalışan bu gençler, saray kopartmaları, elçilik ataşeleri hiç hesapsız tüm gelirlerini har vurup harman savururlardı. Hayal kırıcı bir görüntüleri vardı, nazik ellerinde sönmek üzere olan birer puro, küçük parmakta bir yüzük, ağır jestler, harika bir ceket, boyun bağında ise pek fazla parlamayan bir iğne. Geçenlere karşı tüm davranışlarıyla tokluk gösterisinde bulunmalarına rağmen yok edici bir can sıkıntısı içindeydiler. Kışkırtırcasına kendini bırakmış, şişman yanaklı subaylar, kahramanlık taslayarak sanki onlardan intikam alıyorlardı.

Fuchs'un pastanesi, Kranzler pastanesi ile "Koblank" lokantası arasındaydı. "Koblank" tüm Berlin basınının toplandığı yerdi. Tüm

* *Dandy [Fr]*: Züppe anlamında kullanılıyor –ç.n.

taşralılar ise Fuchs'un pastanesini görmek isterdi. Görüp, yakınlarına aristokratlığı tartışılmaz bu ünlü pastaneyi anlatabilmek için.

Bir keresinde Fritz buraya Karl'ı da getirmişti. Schlag'ı derinden etkileyen bu bolluk Karl'a itici gelmişti. Odalardan birisinin duvarları tamamen aynadandı. Bağıran ve parlayan her şeye karşı zaafı olan Fritz, o odadaki bir masaya oturmayı önerdi.

"Kraliyet salonu değil mi?" diye soran Fritz bir gün kendi villasında da misafir odalarından birinin duvarlarını böyle aynayla kaplattıracağı günleri hayal etmeye başlamıştı.

Fuchs'un pastanesindeki aynalı salon tıklım tıklım doluydu. Onlarca kırmızı surat, altın kemerlerle süslü onlarca irili ufaklı göbek, tatlı hamurları iştahla yutan onlarca ağız.

"Ama burada bir tek insan bile yok!" diye birden güldü Karl. "Bu çiğneme makinelerine bakmak zorunda kalmak. Üstüne üstlük bu takımlardan onlarcasına, hatta daha fazlasına bakmak ve onlardan rahat bulamadığın için sürekli boş duvara bakmak. Hayır teşekkürler, ben almayayım."

Karl, Fritz'i dışarı sürükledi. İsviçre evi stilinde döşenmiş bir başka salona girdiler. Karl, kahve beklerken masalara göz attı; gazete arıyordu ama boşuna. Fuchs'un pastanesinde ancak resimli bir derginin eski sayısı bulunabilirdi. Burada gözler ve ruh için başka bir nimet vardı. Fritz'in söylediği o belirsiz değişken sözcük: "Bolluk".

"Aristokratlar sessizlikte sıkılmayı severler," diye açıkladı Schlag.

*
* *

... Karl, Fuchs'un pastanesini geçerek Spargnapani'nin pastanesine girdi. Duvarın yanında mermer bir masa bulup oturdu, sonra da kahve ve gazete istedi. İyiniyetli ve sıkıcı "Prusya Devlet Gazetesi"ni açtı. Aynı şekilde her şeyi tozpembe gösteren "Hamburg Muhabiri" gazetesini karıştırdı ve onları şöyle bir baktığı "Askeri Sayfa" gazetesiyle birlikte yan tarafa bıraktı. Gazetede tören yürüyüşlerinin, kraliyet yolculuklarının, borsa haberlerinin yanı sıra genç üniversiteliyi en çok ilgilendiren dış haberler sıralanarak anlatılmıştı. Oysa İngiliz olayları, meclisteki tartışmalar, Birmingham işçilerinin isyanı hakkın-

da hemen hemen hiçbir şey söylenmiyordu. Gazetelere sıkı bir sansür uygulanmaktaydı. Karl bu gazete yığınını büyük bir hayal kırıklığıyla bir kenara bırakıp Paris "Charivari"sini istedi. Onun iğneleyici karikatürleri ve zeki, imalı şakalarıyla dinlenebilirdi. Spargnapani'nin pastanesi loş ve boğucuydu. Müşterilerini, toplu bir okuma odasına sahip olmasıyla çekiyordu. Belirgin bir siyasi kimlik yoktu pastanede. Masaların üzerinde çok farklı görüşlere sahip gazeteler görülebilirdi. Spargnapani'nin yanında tüccarlar kahve içiyor, kaymaklı böreklerle kahvaltı ediyorlardı. Puro veya pipo içerken de demiryolu hisselerinin iniş çıkışlarını öğreniyorlardı.

Altın apoletli, kırmızı elbiseli gençler getirirlerdi borsanın en son bültenlerini onlara. Tüccarlarla spekülatörler, burada, ya bir alışverişin koşullarını ya da yeni ve zor bir spekülasyonu konuşmak için buluşurlardı. Aslında böylelerinin toplanma yeri Spargnapani'nin yerinden çok, İsviçreli Kurtin'in yeriydi. Orada ticaret tanrısı, köklerini derinlere salmıştı. Bazen Spargnapani'nin pastanesine tesadüfen yanlış bilgi almış bir teğmen dalar; çizme ve kılıcıyla ses çıkarıp, sıkıldığını gösteren bir yüz ifadesiyle sanki tören yürüyüşü bekliyormuş gibi haftalık karikatür gazetesini karıştırırdı.

Burada öğrenciler ve profesörler derslerin başlama saatini, memurlar ise dairelerin açılmasını beklerlerdi. 1813 yılında savaşmış olan ihtiyarın kahvesini, yaşayan ve ölmüş kralların portreleri, tam boy ve üniformalı portreler renklendiriyordu; bu da onun Prusya'nın askeri hiyerarşisine duyduğu saygıyı göstermekteydi. Pastane sahibi sürekli salonda dururdu ama elli yaşından genç müşterilere nadiren hizmet ederdi. Bu elli yaşın üzerindeki müşteriler romatizma ve damar hastalıklarına rağmen her gün kahve içip günün gençliğini konuşmaya ve sohbet etmeye geliyorlardı. İçeriye bir üniversitelinin girmesi onları cereyanda kalmışçasına rahatsız ediyordu. Başlarını kaldırıp somurtuyor ve sessizlik istiyorlardı. Oysa sessizliği, öksürerek, öfkeyle uyararak ya da kapıları çarparak bozan yine kendileriydi. Buraya daha farklı kategorilerden yaşlılar da geliyorlardı: Goethe ve Novalis hayranları, Voltaire'in şüpheciliğinden etkilenmiş kibar beyler, ana kuzuları, servet sahipleri ve

mirasyedi şımarıklar. Onlar, tıpkı eski Prusya hayranları gibi azdılar. Eski Prusya hayranları, yüce Friedrich'in söylevleriyle ve belli karşı özlemleriyle yaşıyorlardı. Bunlar şüpheci ihtiyarlardı. Hayata hiçbir zaman değişken romantik gülün yapraklarıyla bakmıyorlardı. Ve ısrarcı bir şekilde, anayasalı ülkelerin gürültülü yönetimine karşı despotik monarşilerin prensiplerini savunmaktaydılar. Bay Spargnapani özellikle bu tür insanların takdirini kazanmak istiyordu. Ama ihtiyarların sessizliğinin işine zarar verdiğini anlayınca gençlere de güleryüz gösteriyor ve üniversitelilere veresiye kahve veriyordu. Bir keresinde Heine'nin onun çikolata kremalı tatlılarından art arda altı tane yemiş olmasıyla övünürdü... Ama Heine burasını sık ziyaret edenlerden değildi.

Pastanenin yorgunluğuna ve suskunluğuna doyduktan ve kalabalığın arasında tanıdık yüzler aramaktan bıktıktan sonra, Karl, gürültü etmemeye çalışarak kahve parasını ödeyip dışarı çıktı. İhtiyarlar onu suçlayıcı bakışlarla gönderip arkasından fısıldaşarak Berlin Üniversitesi'nin özgürlükçülüğüne hakaretler yağdırdılar. Marx, sokağa çıktığında durdu ve düşündü. Nereye gidebilirdi? Hava kararmaktaydı. Fenerleri yakıyorlardı.

"Steheli'ye," diye cevap verdi Karl'ın yerine profesör Gans.

Mutlu bir tesadüf onları Unter den Linden'in köşesinde karşılaştırmıştı. Genç profesör her zamanki gibi iyi görünüyordu, gülümsüyordu ve halinden memnundu. Karl ona katıldı ve ikisi birlikte jandarma pazarındaki restorana doğru yürüdüler. Bu restoran Spargnapani'nin iyiniyetli pastanesinin tam zıddıydı.

"Bizimkiler orada olacak," dedi Gans. Marx, profesörün Bruno Bauer'i de kastettiğini anladı.

"Bauer'i yakından tanımam için harika bir fırsat."

"Tavsiye ederim. O, günümüzün en ilginç insanlarından biri. Tanrı'ya karşı sefere çıkmış durumda. Erkekçe ve büyük bir zevkle teologlara karşı savaşıyor, onlara yeni yeni darbeler indirerek tüm sırlarını açığa vuruyor ve batıl inançları yok ediyor."

"Tanrı'nın karşısına başka bir Tanrı koyarak mı?"

"İnsan, Tanrı olacaktır."

"Tebrikler. Eskiden Tanrı'yı insanlaştırmaya çalışıyorlardı, şimdi insanı Tanrılaştırıyorlar."

"Ooo! Genç dostum, siz şüpheci ve heyecanlısınız. Ayrıca keskin bir zekâya da sahipsiniz. Kısa bir zaman içerisinde güçlü bir diyalektikçi olabilirsiniz," dedi Gans, düşünceli düşünceli. "Bauer'de çok orijinal şeyler var ama ben bir hukukçuyum ve beni ilgilendiren en son şey Tanrı işleri. Hegel'i okuyor musunuz?"

"Evet, 'Tinin Görüngübilimi'ni okudum. Ama bu konuda konuşmak için henüz çok erken. Yüce ama her zaman kolay anlaşılamayan fikir yığılmasının beni korkuttuğunu itiraf etmem gerekiyor."

Restoran "Steheli" fazla büyük olmayan dört odadan oluşuyordu. Aile rahatlığı ve samimiyetiyle Karl'a Trier'deki "Gazino"yu hatırlattı. Burada tüm müşteriler birbirini tanıyordu. Kendi evlerindeymiş gibi dinleniyor, tartışıyor ve gürültü ediyorlardı.

Karl'ın önüne geçen Gans restoranın kapısında görünür görünmez, kadife gömlekli, kocaman boyun bağları olan birkaç kişi onun şerefine kadeh kaldırdı.

"Bunlar yan taraftaki tiyatrodan aktörler," diye açıkladı Gans, eğilerek onları selamlarken.

Karl, kırmızı ripsle döşeli "Kırmızı Oda"ya geçti. Orada birkaç yorulmak bilmeyen gazeteci, kalabalığa aldırmadan yazıları üzerinde çalışıyor ve büyük bir zevkle yoğun tütün dumanını yutuyorlardı. "Steheli"nin vazgeçilmez müşterisi Eduard Mayen, "Bilimsel Düşünce Yıllığı"na dalmış okuyor ve bayatlamış fikirlerle birlikte yağlı hamurdan yapılma büyük bir kurabiyeyi ısrarla çiğniyordu.

Gerçek bir Berlinli olan Gans "Kırmızı Oda"nın ziyaretçilerini uzun süredir tanıyordu; Marx'ın bu insanlara alışmasına yardımcı oldu:

"Bu Mayen; Berlin'in dünyanın ve yaşamın merkezi olduğunu düşünen Eduard Mayen. Onu uzun süredir ve yakından tanıyorum. Onda Berlinlilerin garip tokluğu vardır. Bu tokluk onu aniden ziyaret eder. Estetik bilgiler konusunda belirli bir kapasiteye sahip olduğunu kimse inkâr edemez. Kısa bir süreden beri sosyal

ve politik hareketliliğin içerisinde yaşadığına inanıyor. Korkarım ki bu sadece ona öyle geliyor. O da Hegel okulundan çıkma. O da tıpkı bizim gibi yüceltilme safhalarından, gençlere karşı belirli bir şüpheyle bakıldığı safhalardan geçti. Birçoğu gibi o da yaratıcılıktan çok, eleştiride güçlü... Şimdi gazeteci olmayı hayal ediyor. Bana yeni dünyanın başlangıcının gazetecilikte olduğunu anlatıyordu... Yine de gençlerin en kötüsü değil. Absürd düşüncelere kapılmış çoğu kişiden daha az uçuyor. Canlı girişimler ona uzak değil."

Karl dikkatle dinliyordu.

"İyi akşamlar profesör!" dedi birileri Gans'a.

"Aa, Schmidt!" diye sevindi profesör.

Yazılarında Max Stirner imzasına kullanan Schmidt'i tanımıyordu Karl; profesörlerin sohbetini engellememek için pencerenin yanındaki bir masaya oturup etrafı incelemeye devam etti.

Kısa bir süre sonra Gans da geldi; Karl'ın merakıhad safhadaydı. İlk defa gördüğü ve sadece isimlerini bildiği bu insanlar hakkında bilgi almaya devam etti.

Gans sorularını sabırla yanıtlıyordu.

"Bu Ludwig Bull. Onun cılız vücudunda güçlü, zapt edilmez bir ruh yaşıyor."

"Bildiğim kadarıyla Bull çok ciddi bilgilere sahip bir insan. Eğitim ona Kuzey Almanya basınının birimlerinde çok özel bir yer sağlayacak. Onun yazılarını okudum. Ama Prusya basınının henüz çocukluk dönemini aşamadığını söylemek gerekiyor. Çocuk bezleri içinde ve sakat büyüyor. Börne, Eyalet Meclisinin faaliyetlerini alaya alıp, onların basını terörize ettiklerini savunup şunları söylerken ne kadar da haklıydı: 'Hiçbir şey olmayan yerde Kral da haklarını kaybeder.'"

"Siz cesur ve doğru yargılamalar yapıyorsunuz," diye onayladı Gans. Bu delikanlının bilgisinden, cesur ve gerçekçi yargılarından yine hayrete düşmüştü.

İkisi de puro içerek içeri girip çıkanları sessizce inceliyorlardı.

"Kırmızı Oda"ya gürültüyle yabancı bir grup girdi. Uzun süre yer aradıktan sonra bir köşeye, gazetelerin yanına toplandılar ve hiç çekinmeden küçük kare masaları çekip bitiştirmeye başladılar. Uzun süren bu hazırlıklardan sonra nihayet oturdular. Aralarından kısa boylu, şişman, "IV. Heinrich" stilinde biçimlendirilmiş düzgün bir sakalı, "Hegel" stilinde şapkası olan bir adam, yemek ve Ren şarabı istedi. Garsonlar onu çok iyi tanıyorlardı. Ona yağ çekmelerine ve gösterdikleri özene bakılırsa, çok iyi bahşiş alıyor olmalıydılar. Muhteşem bir yemek ve içki şöleni yapılacağa benziyordu. Sohbet gittikçe canlandı. Almanca kelimelerle bölünen Fransızca nutuklar şimdi daha net duyuluyordu. Saint-Simon, Lamennais ve George Sand'ın ardından Hegel, Strauss ve Heine'nin isimleri geçti.

"Ruslar," dedi Gans, dişlerinin arasından ve burun kıvırdı. "Ancak onlar bir saat içinde böyle bir kargaşa yaratıp temiz bir barbar havasıyla bu kadar sözcük söyleyip tüm kavram ve kategorileri birbirine karıştırabilirler."

"Üzerinde üç renkli Fransız bayrağı olan bir bezle burnunu silen bu dolgun adam, toprak ağası değil mi!" diye merak etti Karl.

"O dışarıda son derece Montaigne'ci. Ama kendi ülkesinde, çiftliklerinde despot ve adi herifin teki. Aslında bu sadece Ruslara ait bir özellik değil. Bizim büyük toprak sahiplerimizin de hiçbir farkı yok onlardan. Sadece biraz daha kültürlüler. Fransız toprak sahiplerini ise anlatmaya hiç gerek yok."

Perdenin arkasından Schmidt-Stirner çıktı ve gizemli bir işaretle Gans'ı çağırdı.

"Hoşça kal! Arkadaşlar beni bekliyor," dedi profesör, samimi bir şekilde.

Karl tek başına kaldı. Ruslar hâlâ ilgisini çekiyordu. Gazetelerin yanında onlara daha yakın bir yere oturdu. Kuzeyli efendinin çevresine üşüşmüş olanların arasından bir üniversiteli Karl'ı tanıdı. Derslere birlikte girdiği bir öğrenciydi. Üniversiteli, Marx'ı tutup masaya doğru sürükledi.

"Buyrun! Burada herkes yoldaştır, herkes kardeştir." Karl'ı canlı kalabalığın içerisine sokup despotluğun yıkılması için kadeh kaldırttılar.

"Ben bir Babeufçü ve katıksız bir ateistim!" diye kendisini yırtarcasına bağırıyordu Rus beyzadesi.

Kimse onu dinlemiyordu. Sinirli, genç bir Rus üniversiteli anadilinde dokunaklı şiirler okuyordu. Karl ilk defa Rileev ismini duydu. Karl'a yirmi yıl önceki Dekabrist* olaylarını bölük pörçük anlattılar.

"O zaman devrim yapılabilirmiş," diye iç çekti sinirli üniversiteli.

Marx, konuyu Polonya Ayaklanması'na doğru çekmeye çalıştı. Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde biliyordu.

"Sovanski bir kahraman!" diye onayladı, bazılarının "Prens", bazılarının ise "Yaşka" dedikleri Rus toprak ağası. Karl'a fısıldayarak "Yaşka"nın birkaç yüz bin kölesi ve saraylarda iyi ilişkileri olduğunu söylediler.

Karl, aniden ve lafı hiç dolandırmadan Ruslara sordu:

"Sayın devrimciler, Polonya Cumhuriyeti'nin kurtuluşu için, Sovanski'nin faaliyetlerine nasıl yardım ettiniz, ne yaptınız?"

Marx'ın yüzü öfke doluydu; gözleri kısılmıştı.

Sinirli Rus üniversite öğrencisi memnun olduğunu ifade eder bir şekilde gülümsedi.

"Biz," diye cevap verdi, "biz villalarda toplanıp Schelling ve Owen okuyor, Jakop Bem gibi içki içip falcılık yapıyorduk ve bizi rahatsız eden, başka hiçbir yerde kullanamadığımız eylem enerjimizi alkolde boğuyorduk."

"Rus Çarı bile zamanını daha iyi geçirmek için bundan üstün bir şey bulamazdı. Siz özgürlüğü saçma sohbetlerinizde ve şarapta boğmuşsunuz," dedi Marx, büyük bir kinle.

Bunu söyler söylemez de böylesine kontrolsüzleşmesine kendisi de şaşırdı. Bu salaklarla açık konuşmuştu. Halbuki onlar yüce fikirleri, bir eğlence, bir maskeli domino oyunu olarak görüyorlardı.

* *Dekabristler*: 26 Aralık 1825'te başlattıkları ayaklanma başarısızlığa uğrayan, ama mücadeleleriyle sonraki devrimci kuşaklara esin kaynağı olan Rus devrimcileri –ç.n.

Bu arada Rus Prensi gizleyemediği bir heyecanla genç Trierlinin yanan yüzüne bakıyordu.

"Yemin ederim ki, bu çocuktan çok büyük bir adam olacak. Onda Tanrı kıvılcımı var. Nasıl da heyecanlı, sanki Alman değil." Son cümleyi Rusça söylemişti.

"Mon cher, işte size kartvizitim, sizi tekrar görürsem sevinirim. Daha ayrıntılı konuşuruz ve belki siz de beni anlarsınız."

"Köylülerine özgürlük ver," diye birileri ısrarla bağırdı.

"Onlara sadece özgürlüklerini vermekle kalmayacağım; Saint-Simon'un toplumunu yaratacağım ve tüm imparatorluk hayretler içerisinde kalacak."

"Yalan söylüyor! O ancak köylülerden son vergiyi alırken cömert oluyor!" diye açıkladı Marx'a, Göttingen'de hukuk okuyan sinirli üniversiteli.

Karl, kalktı ve fark edilmemeye çalışarak yan taraftaki küçük salona doğru yöneldi. Yürürken toprak ağasının verdiği kartviziti çöp kutusuna attı.

"Kırmızı Oda"da Ruslar Beranger'nin şarkılarını bağırarak söylüyorlardı. Eğilerek sağa sola koşuşturan garsonlar şölen için kızartılmış et ve şarap taşıyorlardı. Karl'ın girdiği küçük salon çok sessiz ve dayanılmayacak ölçüde dumanlıydı. İki karamsar satranç oyuncusu katil gibi birbirlerine bakarak ölümcül darbeler indirmeye hazırlanıyor, iki yırtıcı hayvan gibi birbirlerini kolluyorlardı. Karl satranç oyununu seviyordu, onların yakınında durdu. En sonunda ölümcül gerginlik çözüldü. Mat ilan edildi. Oyun bitmişti. Birileri öksürdü. Karl dönüp geriye doğru baktı. Yeşil bir masanın yanında Gans duruyordu. Profesör, Bruno Bauer'in karşısına oturmuştu. Yanlarında büyük alınlı Schmidt ve sıradan görünüşlü genç bir adam vardı. Orada da derin bir sessizlik hâkimdi. Oturanların gözleri masadaydı. Karl, genç bilimadamlarının dikkatini çeken şeyin ne olduğunu anlayamadı.

Ancak düşmanın yerleşim bölgesini gösteren bir haritaya bakan subaylar böyle oturabilirdi; hastalığı teşhis etmek ya da hastanın

akıbetini saptamak üzere olan doktorlar ve ancak kâğıt oynayanlar böyle oturabilirdi. Karl konsantre olmuş sakinliklerinden ve yavaş tempolarından, yorucu bir oyun olan kraytz oynadıklarını anladı. Bruno Bauer herkesten çok düşünceliydi. Sinirli bir şekilde kâğıtlarını karıştırarak kozlarını sayıyordu.

Karl'ın İşaya derslerinden hatırladığı genç doçentin yüzünde alnını ikiye ayıran bir kırışıklık vardı. Bu kırışıklık, Tanrı'yı savunmaya çağırırken her zaman doçentin alnında beliriyordu. Sivri çenesi ileri doğru çıkıyordu.

Oyuncuların pipolarından yoğun, acı kokulu bir duman tütüyordu. Karl, gittikçe daha büyük bir hayretle çatışmanın sessiz sahnesini izliyordu. O kâğıt oyununu sevmiyordu ve bu aptal yararsız oyuna dalan insanların halini gördüğünde de korkunç derecede sıkılıyordu. Düşüncesiyle sürekli ciddi bir hesaplaşma içerisinde olan Karl, Gans ve Bauer'i yargılamaya hazırlanırken acı bir düşünceyle kendine geldi:

"Alçak bir esnaf gibi niye onları yargılamaya hazırlanıyorum ki? İstedikleri gibi eğlenebilirler. İçki içmek veya düelloda karşısındakine kılıç saplamak, kâğıt oyunundan niye daha onurlu olsun ki? Yargıçlar kim? İkiyüzlüler. Ben onlardan biri olmak istemiyorum. Bauer kâğıt oynayarak dinleniyorsa bundan insanlığa hiçbir zarar gelmez. Kendini koru Karl. Aptal didaktizmden kork."

Gans, özenle kâğıtları karıştırıyordu. Bruno Bauer örme bir cüzdan çıkarıp açtı ve oradan para aldı. Kaybetmişti. Karl sessizce salondan çıktı. Ana salonda müzik çalıyordu. Birkaç kadın, kışkırtıcı bir şekilde sigara içiyorlar ve gereğinden çok gülüyorlardı. Bu tür kadınlar burayı nadiren ziyaret ederdi. Karl onları kaba, ahlâksız ve itici buldu. Vestiyerde pardösüsünü, bastonunu ve şapkasını beklerken yanında giyinen süslü adamın Schlag olduğunu fark etti. Onu uzun süredir görmüyordu. Fritz, İsviçre'den döndükten sonra hemşerisiyle görüşmekten kaçınmıştı. Üniversiteyi bıraktıktan sonra yaşam tarzını değiştirmişti.

"Mosel kıyılarının Rastin'i" kendinden daha da emin, memnun ve şişman görünüyordu. Favorileri kuaför tarafından son modaya

göre ince ince kıvrılmıştı. Saç modeli ise kokulu pomadın hiç esirgenmeden harcandığını ispatlıyordu. Modaya uygun olarak üzerine yıldız dikilmiş ceketin cebinden ince, güzel bir saat zinciri sallanıyordu. Her şey, başardığını haykırıyordu; tertemiz süet eldivenler, parlak dar ayakkabılar, frakının gülsuyu kokusu, özel olarak diktirilmiş frak. Oysa yakın bir zamana kadar Fritz frak kiralıyordu... Schlag'ın üniversite üniformasından ve ciddi üniversite havasından hepten kurtulduğu belli oluyordu.

"Sonunda yeteneklerime uygun bir işe kavuştum," dedi Fritz anlamlı bir şekilde, Karl'la kucaklaştıktan sonra.

"Ben hareketli ve neşeli bir insanım; bilim ise bunların hiçbirine tahammül edemez. Berlin Üniversitesi beni bir hastalık gibi öldürürdü. Ne şölenler, ne gerçek düellolar ne de taşkın gece kavgaları var. Sadece çalışmak, bulutların altında kapanmak. Hayır, bu iş bana göre değil ihtiyar. Ben artık doydum."

"Ah, bahar, sen yok musun bahar. Kanımız kaynıyor ve başımız ağrıyor," şarkısını söyleyen Karl ile Fritz restorandan çıktılar ve ıssız jandarma pazarında yürümeye başladılar.

"Bu hüzünlü şehirde insan, gaz lambasının ışığına değil, yıldız ışığına ihtiyaç duyarsa, gidebileceği hiçbir yer yok," diye iç çekiyordu Karl.

Kol kola yürüyen çocukluk arkadaşları yönlerini Tiergarten'e çevirdiler. Trier'i anıyorlardı. Gece yarısıydı. Kulelerde çanlar çalıyordu, gece bekçileri boğuk sesler çıkarıyorlardı. Şehir çoktan uyumuştu. Bürger vuruşu denilen saatin onuncu vuruşundan sonra sokaklarda az sayıda yolcu kalmıştı. Unter den Linden'deki yeni yeni tomurcuk açmış ıhlamur ağaçları, havaya acımtırak bir koku yayıyorlardı. Karl, İsviçre hakkında daha ayrıntılı bilgiler almak istiyordu ama Fritz konuşmaktan kaçınıyordu. İsviçre onun hiç ilgisini çekmemişti. Orada kayda değer hiçbir şey görmemişti.

"Bu da bir ülkeymiş güya!" diye konuşuyordu üşene üşene Fritz. "Kar ve inekler, uykulu krallık, güzel bir bataklık. Evde kalmış kızların ve rantiyelerin cenneti. Sanki sadece hava ve manzaralarla ticaret yapıyorlar. Hayır, bir daha oraya gitmek istemiyorum. Orada

Paul ile birlikteydik. Bu delikanlı Mephisto gibi zengin, Faust gibi ilginç ve hiç bıkmadan Margarite'yi, yani devrimi arıyordu."

"Alman sürgün var mı orada?" diye soruyordu Karl sabırsızca.

"Hayır, bu benim ilgi alanıma girmiyor. Aslında orada vatandaşlık görevini yaptığından şüphe duyduğum bir delikanlıya rastladım. Büyük olasılıkla bir numaralı isyancıydı. Büchner'in sağ kolu olduğunu söylüyorlardı. Biliyorsun değil mi? Büchner, bu beceriksiz doktor oğulcuğu."

"Yorum yapma, sen ne biliyorsun Büchner hakkında?" diye Karl kızgın bir şekilde onun sözünü kesti.

Tiergarten nemli ve hüzünlüydü. Fritz bezle bir bankı silip frakının eteklerini ıslatmamaya çalışarak oturdu. Karl, küçük, kalın bir meşenin gövdesine dayanarak ayakta kaldı.

Schlag, Ren ovası dağlarının eteklerinde kaybolmuş o küçük köyde geçirdiği kış gecesini; ellerinde pranga izleri taşıyan o ilginç delikanlıyı anlatıyordu.

"Tütün tabakasını çıkardım ve teklif ettim: 'İster miydiniz?' Ne oldu sanıyorsun, bu serseri rahatsız edilmekten hoşlanmıyordu. Sürüye söz yok. Sürü, kültürlü olmaya başlıyor. İşçiler daha cesur ve yüzsüz olmaya başlıyor. Ama beni kandıramazlar! Eğer damarlarımda tüccar kanı taşımasaydım çok büyük bir dedektif olabilirdim. 'Almanları özlemediğinize göre herhalde yakın bir zamanda geldiniz Almanya'dan,' dedim ona. Çünkü daha ilk görüşte ne halt olduğunu anlamıştım. Ve ne cevap verdi bu dilenci biliyor musun: 'Alman'dan Alman'a fark var.'"

"Delikanlı aptal değilmiş," diye gülümsedi Karl. "Kimmiş?"

"Maalesef bir prens değil, basit bir kalfa. Gizli bir örgütün ya da onun gibi karanlık bir şeylerin üyesi. Jakoben, dev-rim-ci... Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik için savaşan Büchner'in ve bir papazın dostu, üstüne üstlük hapisten kaçmış. Doğrusunu söylemek gerekirse onu tekrar oraya göndermek gerek."

"Günümüzün Spartaküs'ü. İsmini öğrendin mi?" dedi Karl düşünceli bir şekilde.

"Onun kastına mı üye olmayı düşünüyorsun?"

"Mesleği ne?"

"Sadece bir terzi, kalfa."

"İsmi ne?"

"Johann Stock."

"Güzel bir pleb ismi."

"Sen galiba benim serserimle ciddi ciddi ilgileniyorsun?"

"Ne sandın? Devrimi; genç, sıkılgan prensçiklerin yapacağını mı düşünüyordun?"

"Hiç olmazsa onlar daha hazmedilir bir şekilde yapıyorlar bu işi. Şeytan bizi pleb ayaklanmalarından korusun!" dedi Fritz korkmuş bir halde.

"Devrimler çağında, Johann Stock gibi kalfalar, dünyayı bir düzene sokmak için korkunç bir güce dönüşebilirler. Evet onunla ilgileniyorum ve bir gün onunla karşılaşmayı ümit ediyorum. Sadece dördüncü sınıf vatandaşlar bu dünyaya büyük savaşçılar verebilir," diye devam etti Karl.

3

"Dünyanın ruhu asla bir yerde durmaz. Sürekli hareket halindedir. Çünkü onun doğası da bu hareketten ibaret. Bazen durduğunu, kendisini tanıma çabasını yitirdiğini düşünebiliriz. Ama bu bir yanılsamadır; aslında onda, derin, dıştan fark edilemeyen içsel bir hareket var. Birtakım sonuçlar elde edilince, eskimiş fikirlerin kabukları paramparça olunca, biz ancak o zaman ilerleyişi fark ederiz. Kendini yenilemiş ruh ise Krali Marko'nun* büyük adımlarıyla ileri doğru yürümektedir artık. Hamlet babasının ruhuna şunları söylüyordu: 'Evet ihtiyar köstebek! Ne büyük ustalıkla toprağı eşeliyorsun!' Dünyanın ruhu için de aynı şey söylenebilir: O da 'ustaca eşeliyor.'"

---

* *Krali Marko*: Slav edebiyatında insan azmanı, güçlü kahraman anlamında kullanılan bir benzetme –ç.n.

Karl onu çok etkileyen bu paragrafı birkaç kere okudu. Paragraftaki düşüncenin derinliği onu etkilemişti. Bir şair de, başka şairlerin şiirlerindeki güzellik karşısında aynı heyecanı duyar. Karl, kararlı bir şekilde o paragrafı kalemiyle yuvarlak içerisine aldı. Ama bununla da yetinmeyip Hegel'in dehasına duyduğu ilgi ve hayranlıktan dolayı bunu büyük bir özenle, ders notları için ayırdığı deftere yazdı. Defter, dokunulmamışlığın temizliğine sahipti. Harfler, Marx'ın divitinden kağıda tarif edilmez bir kargaşa içerisinde düşüyorlardı. Karl'dan başka hiç kimse bu çizgiler ve mürekkep lekeleri örgüsünü çözemezdi.

"Her şey hareket ediyor, her şey değişiyor. Dünya, nesneler, insanlar," diye tekrarlıyordu Karl bu berrak gerçeği ve Kopernik'in dünyanın döndüğünü kanıtladığı zaman duyduğu sevincin aynısını duyuyordu. Yüce, basit bir gerçek.

Marx, şimdi, delikanlının çelişkili ruhuyla birçok savaş yaşayarak yıpranmış olan kitabı karıştırıyordu. Yazarın kapaktaki oymabaskı portresi üzerinde durdu. İhtiyar Hegel'in yüzü granitten yapılmıştı sanki; saydam gözleriyle ısrarla ve delercesine bakıyordu. Dağınık saçları, bürger kalpağının altından taşıyordu.

"Bu beyin de kolera basilleri tarafından kemirilerek öldürülmüş!" dedi Marx, hüzünle.

"O, zamanında öldü; hatta biraz gecikmiş olarak," demişti bir keresinde Gans, öğretmeninin son yıllardaki politik faaliyetini yargılayarak.

"Hegel'in gelişme teorisi dünyanın çerçevelerini genişletti," diye düşünüyordu Karl. "Bu, yaşamdaki tüm ıssız köşeleri ve düşüncenin yeraltını aydınlatan Alaaddin'in Lambası'ydı. Hegel onu gökyüzünden çalmış ve sonra da bu ışığın gücünden kendisi de korkmuş. Fitili kısmak istemiş, ama nafile."

Karl yine Gans'ı düşündü.

"Hayır, ateşi kapıp sonsuza dek götürecek olan yeni Prometheus, Gans olamaz."

Karl kitabı bırakıp odanın bir köşesinden diğerine doğru volta atmaya başladı. Beyni gergin ve hızlı çalıştığı zamanlar hep böyle

yapardı. Adımları gittikçe hızlanıyordu. Sanki uçan düşüncelerin ritmini yakalamaya çalışıyordu. Hep aynı çizgide yürüyordu; yıkanma yerinden masaya kadar.

Köy evinin açık penceresinden leylak ağacının çiçek açmış mor dalları içeri giriyordu, uzaklarda kuşlar ötüyordu. Ninni söyler gibi monoton bir şekilde sularını akıtan bir değirmen onlara eşlik ediyordu. Karl bir aydan uzun bir süredir Stralow'da yaşıyordu. Bir aydan uzun bir süredir dışarı çıkmamak için hastalığını bahane ederek Hegel'i sayfa sayfa incelemişti. Bu yeni fikirleri savaşa hazır bir düşman gibi karşıladı, ama kendini esir alınmış buldu. Hegel'den öncekilerin fikirlerini Hegel'in yıkıcı teorisine karşı savunmaya hazırdı, ama yenildi. Yaşamın anlamını ve gerçeğin kendisini bulma fırsatı; hareketli, olağanüstü, cesur bir beyin için çok çekici bir şeydi. Karl hiç acımadan kendi Olimpos'unu yıktı, Tanrıları tahttan indirdi ve onların burada, yeryüzündeki arayışı anlamalarını istedi. Kant, Schelling, Fichte; yakın bir zamana kadar onlara saygı duymuştu ama şimdi tozların içinde yenilmiş bir halde yatıyorlardı. Hegel, Karl'a dünyanın kapılarını açıyordu. İnsanlığın tarihini ve sosyal ilişkilerinin yapısını tanımasına yardım ediyordu. Ve şimdi içine kapalı, saygıdeğer Hegel, Marx için anlaşılır hale gelmişti. Eskiden duyduğu huzursuzluk yok olmuştu. Karl, onun düşüncesinin granit taşları ve sivri kayaları arasında yolunu kaybetmeden dolaşmayı öğrendi. Genç üniversiteli "Tinin Görüngübilimi"ni, fırtınanın kitabı olarak görüyordu. Düşünce için ne çok hava ve geniş ufuklar vardı. Diyalektik gelişme fikri, bürgerlerin sarsılmaz direkler üzerine kurdukları dünyalarını kasırga gibi yerle bir etmekteydi.

Marx, okumaya devam ediyordu. İçeri Rutenberg girdi.

"Ne kadar değişik, kızgın bir melodi var bu kitaplarda," dedi Karl, bitkin bir halde. "Ne kadar değersiz ve ne kadar taklit inciler var bu hazinede!"

"Taklit mi?" diye hayret etti Adolf. "Oh İnançsız Toma! Sen önce önünde eğiliyor, sonra da hemen foyasını ortaya çıkarıyorsun. Senin beynin tıpkı küçük bir burgu gibi, kazıyor ve şüpheleniyor."

"İlk önce eğilmeye hazır olduğum şeyden başlayalım. Bundan söz açmışken bana şu çelişkiyi açıkla: Eğer bilgi, tarihsel olarak gelişen bir süreç ise ve eğer onun itici gücü bu aynı bilgi savaşı ve doğa ise, niçin ihtiyar Hegel kendi kendine bir sınır koyup öğrenmenin konusunun mükemmel bilgi olduğunu söylüyor?"

Rutenberg çaresizce inledi; bol gömleği üzerindeki şişkin cebin içinde piposunu arıyordu.

"Böyle bir günde, dışarıda güneş varken, uzaklardan güzel kızların kahkahaları duyulurken bu acımasız ormanlara dalmaya hiç niyetim yok, Bruno'ya sor."

Ama Karl'ı sakinleştirmek çok zordu.

"İlk anda, diyalektik basitliğiyle aldatan bu kargaşa yığınlarını geçmeye çalışıyordum. Ama benim bu lanet ruhum rahat durmak nedir bilmiyor. Eşeliyor, kovalıyor; beni kitaptan kitaba, düşünceden düşünceye sürüklüyor. Felsefeye de böyle ulaştım ben ve öyle görünüyor ki daha birçok yere ulaşacağım. Tüm bilim dalları görünmez bağlarla birbirine bağlıdır. Felsefe ve tarih olmadan hukuku düşünmek mümkün değil. Soyut, somuta giden bir yol sadece. Somut ise sınırsız. Bize toz bulutu gibi gelen samanyolu, yüzlerce yıldızdan oluşuyor. İşte ben bir önceki gün kurduğumu yıkıyorum; yıkıntılar üzerine yeni bir bina kurmak için. Bu binayı uzun vadeli mi yapıyorum? Bilmiyorum, ama başka türlüsü de olamaz. Ben Hegel'i kabul etmiyordum, onunla alay edip, düşürüp onu ezmek üzere öğrendim onun fikirlerini. Benim silahımın üzerinde Kant ve Fichte'nin isimleri yazılıydı. Ama işte şimdi ben yenilmiş bir halde günün dünya felsefesine kazanılmış bulunuyorum. Gelişmenin doğası böyle. Bana, beni öğretiyor. O kadar reddedişin ardından ben Hegel ile silahlanıyorum, tıpkı Siegfried'in* kahra-

* *Siegfried*: Almanya ve ızlanda edebiyatında önemli yer tutan, Marx'ın büyük önem verdiği manzum bir destan kahramanı. Nibelungların şarkısı (Nibelungenlied) adlı öyküde Siegfried'e uzunca bir yer verilmiştir. Olağanüstü güçlü ve cesur bir kahramandır. Engels, 1840'ta Siegfried'in Alman gençliği için taşıdığı anlamı şöyle dile getirir: "Siegfried, Alman gençliğinin efsanesidir. Göğsünde, yaşam tarafından zincirlenmemiş bir yürek taşıyan herkes bunun ne demek olduğunu bilir" –ç.n.

man kılıcıyla silahlanıp savaştığı gibi. Daha sonrası için savaşmak istiyorum. Ama belirli bir süre sonra, kılıcımın ihtiyar Prusya dehasına da saplanıp saplanmayacağını bilmiyorum!"

"Hiç şaşmıyorum. Sen akıllı birisin Karl. Akıl ise en ölümcül silahtır. Ben senden on yaş daha ihtiyarım. Ama seni rahatsız eden öylesine taş gibi birçok sorunun arasında ayakkabına yapışan bu sorunların yüzde biri bile aklıma hiç gelmedi. Senin yaşında, senin gibi parlak iken, ben, kitaplardan sözcükler ve düşünceler çalardım. Ve hiç utanmadan hava atardım. Ben düşünmeyi pek sevmezdim. İki üç tanınmış ve tanınmamış insana saygı duyuyordum, tasasızca şarkı söylüyordum, dans ediyordum ve İncil'in ölümsüz insanlar tarafından yazıldığına inanıyordum. Oysa en kötülerden biri de değilim. Dünyaya yeni yeni gözlerini açan bir köpek yavrusu gibi yaşıyordum. Sen başka bir hamurdan yapılmışsın. Birçok kötünün olduğu gibi, sen amatör değilsin. Bütün hayatını iki üç problem içerisinde sürdüren bir ukala da değilsin. Sen bir isyankârsın ama kalbini kurutmandan korkarım."

Kısa bir süredir otuz yaşındaki öğretmen ile dolgun üst dudağının üzeri yeni yeni tüylenmiş genç Trierli iyi arkadaştılar. Rutenberg, Karl'ı başka bir öğretmenle tanıştırdı: Karl Friedrich Köppen. Havanın kararmaya başladığı saatte sık sık kayıkla dolaşıyorlardı. Karada hiçbir yerde, hiçbir zaman böyle özgürce ve samimice konuşulamaz. Kayığı kumsala çekiyorlardı; ateş yakıyor, içiyor, şarkı söylüyor ve tartışıyorlardı.

Karl, yeni arkadaşlarına değer veriyordu. Rutenberg'i daha çok seviyordu. Köppen'e ise saygı duyuyordu. Marx daha sonra Bruno Bauer'le de tanıştı. Tanışma, kayıkta, hava kararmaktayken gerçekleşti. O sıcak yaz gününün akşamında suda bir duruluk ve sessizlik vardı. Karl ve Adolf Rutenberg kürek çekmeye koyuldular. İkisi de kürek çekmeyi seviyordu. Stralow'da birkaç hafta kaldıktan sonra, Marx, eski gücüne kavuşmuştu. Ceketini çıkardı, gömleğinin düğmelerini açtı. Çıplak, geniş göğsü küreğin her hareketi ile ritmik bir şekilde şişiyordu.

"Amma da güçlüsün!" diye hayretini belirtti Köppen, Karl'ın gelişkin kaslarına bakarak.

Karl gömleğinin kollarını kıvırdı. Şişe ve paketlerle dolu sepete melankolik bakışlar fırlatan Adolf ise "Ren Balıkçısı" şarkısını söylüyordu. Hiç kimse şarkının monoton nakaratına eşlik etmedi ve şarkı da yavaşlayıp kesildi.

Bruno Bauer tütün içerek kıyıya bakıyordu. Karl, onun üç sivri çizgiden; alın, burun ve çeneden oluşan profilini inceledi. Sivri burnun çizgisinde itici, ısrarcı üçgen alt çenede de fanatik bir ifade vardı. Karl, Labrioli'nin eski Floransa portrelerini hatırladı.

"Kapsamlı soyutlamalar yapmayı becerebilir mi ki?" diye kafasını bir düşünce kurcaladı ama hemen yok oldu.

Marx, genç doçentin gökyüzüne karşı yürüttüğü savaşa saygı duyuyordu. Gans da Bauer'i övüyordu... Suskun bir şekilde ilerlediler. Akşam yorgunluğundan, suyun sesinden ve uzaklardan gelen balıkçı şarkılarından duygulanmışlardı.

"Marx, aklıma gelmişken size bir şey söylemek istiyorum. Bizim kulübümüze üye olarak kabul edildiniz," dedi Bruno. "Her taraftan üzerimize gelen zehirli esnaf dünyasına karşı bu kulüp tek panzehirimiz. Orada çok önemli beyler göreceğinizi düşünmeyin. Burada olanların dışında teoloji okuyan ama ateist olan Todor Althaus, benim kardeşim Edgar ve birkaç kişi daha var. Hepsi de düşünebildikleri için sakin değiller."

Rutenberg, kötü bir havada eşinin dönmesini bekleyen bir balıkçı karısının türküsünü söylemeye başladı. Kadının kocası gecikmişti.

Karl, halk ezgilerini seviyordu.

"Ren kıyısından olan balıkçı kadın, eşinin sular arasında nasıl kaybolduğunu, vahşi denizkızlarının onu suyun dibine doğru nasıl çektiklerini görüyor." Türküyü söylemekten ziyade anlatan Rutenberg, birden hiç beklenmedik bir şey söyledi:

"Oh, nasıl da sarhoş olacağım, Ren'in balıkçı kızları ve şairleri şerefine. Marx, Arnim ve Brentano'nun anısına bir şişe Ren şarabı içer misin?"

"Heine'nin sağlığı için bir kadeh Mosel şarabı içmeyi tercih ederim," diye cevap verdi Karl.

Kayık kumsalda durdu. Bruno ve Friedrich Köppen tüm kuru çalıları toplayıp ateş yaktılar. Karl'ın, Adolf'a mantıklı davranması için yalvarmaları boşunaydı. Rutenberg, yemeği beklemeden, dibine vurarak bir şişe açtı ve kadehleri doldurdu. Hızlı bir şekilde sarhoş oluyordu. Can sıkıcı bir şekilde de, duygulu, hüzünlü ve konuşkan olmaya başlıyordu.

"Dostlar, şu geceye bakın! Böyle bir gecede genç bir kıza Petrarcha'nın sonelerini okumak varken siz şimdi öbür dünyayı tartışmaya başlayacaksınız ve rahmetli Hegel, Bruno'nun ağzından konuşacak."

"Böyle bir temmuz gecesinde," diye konuşuyordu Köppen; kumların üzerine uzanmış, gökyüzünü seyrederken, "Fransız Devrimi öldü. Yağmur yağıyormuş. Boğucu sıcaklık altında ezilen Konvansiyon'un* son devrimcileri valilikte toplantı yapıyorlarmış: Robespierre, Cuton, Leba. Geceler ihanetlerin ve katliamların tanığıdır. Karanlıkta korkaklar bile cesur olabiliyorlar."

"Vartolome gecesi, Valpuro gecesi, bin bir gece," diye alayla konuşuyordu Rutenberg ve salamların üzerine şarap döküyordu.

Ama bu sefer Bruno şaka ve saçmalıkları dinleyecek halde değildi. Hakkında artık birçok şey duyduğu Marx'ın yanına oturup dikkatle onu sohbete sürükledi. Bir konuya girerek sözü hızlı bir şekilde İncil ve Tanrı'ya doğru çekiyordu. Karl, dalgın bir şekilde cevap veriyordu. Gece onu da heyecanlandırmıştı. Etrafta hiçbir şey Trier'i hatırlatmayacaktı; ama biçilmiş otların kokusu, ama çalılardaki kuşların sesleri, ama boğucu sıcaklık olmasaydı...

Evden kötü haberler gelmişti. Babası Ems'te tedavi oluyordu. Çünkü hastaydı. Çok hastaydı. Küçük Eduard ölüm döşeğinde yatıyordu. Ya Jenny... Jenny ayrılıktan ve ailesine yalan söylemek zorunda olmaktan dolayı acı çekiyordu. Westphalenler, nişan konusunda hâlâ hiçbir şey bilmiyorlardı...

"Son yıllarda İncil üzerine çalışıyorum ve hiç abartmasız ilk üç ciltten emin olduğumu söyleyebilirim. Dördüncü cilde gelince, henüz tüm kanıtlar toplanmış değil, o yüzden şimdi ilk üç cildi konuşacağız.

---

* *Konvansiyon*: Ulusal Meclis –ç.n.

İncil'de bir atom kadar bile tarihi gerçek yok. Bu kendini beğenmiş horoz, Strauss, kumun üzerine bina yapıp görenlerin bile gözlerini kapatan bir sis bıraktı. Hiçbir şey çağdaş azizden daha kötü olamaz..."

"Günümüz kültür bakanının sakinleştirdiği bir aziz," dedi Karl.

"Bay Altenstein, şimdiki madalyalı ve koca popolu cahillere benzemiyor," dedi Bauer yüksekten bakarak.

"Nasıl ateist olduğumu hatırlıyorum da," dedi Köppen, başını kaldırarak, "ondan önce koyu bir dindardım."

"Genellikle," diye onun sözünü kesti Bauer, "biz inancımızı aniden yitiriyoruz. Dinden, uzun uzun düşünmeden, tıpkı çocukluğumuzun masumluğundan ayrıldığımız gibi ayrılıyoruz. Önceleri özenle dua okuyup dini gerekleri yerine getirirken daha sonra Tanrıyı ona inanmayarak cezalandırıyoruz; bizi sınavdan geçirmediği için. Bu, inanmaktan vazgeçmemiz için en güvensiz yol. İnsan, ancak uzun süre düşündükten, hatta acı çektikten sonra, ateist veya bilimadamı olabilir. Gerçek ateistler, gerçeğe, inançtan geçerek, onunla savaşarak ulaşmışlardır."

Trier'i ve ailesini düşünmekten kendini alıkoyan Karl, Bauer'i dikkatle dinliyordu. Bauer ve Köppen'in anlattıklarında kendi yaşadıklarına dair hiçbir şey yoktu. Bir zamanlar babası gibi Rousseau'cu olup hayatında bir kez bile "yüce Tanrım" sözcüğünü söylediğini hatırlamıyordu, bu sözcüğe babası gibi önem verip vermediğini de. Karl, birkaç Tanrı arasında büyümüştü: Ravin olan Samuel Amca'nın inandığı acımasız Yahudi Tanrısı, kilisede Sophie'nin ve son zamanlarda Henriette Marx'ın da dua ettiği Hıristiyan Tanrısı, Wittenbach'ın yücelttiği Antikçağ tanrıları. Wittenbach, Trier'in inanılmaz tarihini anlatırken Antikçağ tanrılarını da anlatıyordu. Karl, bu Tanrı dünyasına, "Nibelungların Şarkısı"ndaki kahramanları ve Ren balad ve destanlarındaki denizkızlarını da katmıştı. Masal, dine ölümcül son darbeyi indiriyordu. Karl, hiçbir zaman gökyüzünde birilerinin olduğunu düşünmediği için gökyüzüne karşı bir hücumda da bulunmamıştı.

"Maalesef," dedi Karl komik bir duygusallıkla, "ben çocukluğumdan beri dinsizim!.. Siz diyorsunuz ki," diye devam etti ciddileşerek,

"Hıristiyanlık, Yunan ve Roma dünyasına kakalanmamış, çünkü zaten oradan, onların derinliklerinden çıkmış. Bu doğru... Ama kime hizmet etmiş ve ediyor? Voltaire, 'eğer Tanrı yoksa yaratılması gerekir,' diyor. Neden? Beni, gökyüzü değil yeryüzü ilgilendiriyor."

Bruno somurttu.

"Marx, fikirleri; prensiplerin, soyutlamaların yüceliğinden indiriyorsunuz."

Rutenberg çaresizce esniyordu. Kayığa gitti ve arkadaşlarını, hemen uyumakla tehdit etmeye başladı. Köppen nasıl ateist olduğunu anlatmadan ayakkabısının içine giren kumlara küfretti. Kum ayaklarını acıtmıştı.

Hava aydınlanmak üzereydi. Tanrı sorununu Doktor Kulübü'nde tartışmaya karar verdiler. Köppen ayakkabılarını çıkarıp Adolf'u sarstı ve küreğin başına geçti. Stralow'a doğru ilerlemeye başladılar.

Balıkçı köyünde zaman çabuk geçiyordu; okuyarak, tartışarak, geleceği düşünerek.

Karl babasına karşı çıkmamaya karar vererek onun isteği üzerine yaz tatilinde Trier'e gitmemişti.

Stralow'un bahçelerindeki kabaklar çiçek açınca, lahana da olgunlaşıp kocaman yeşil tomurcuklara dönüşünce, Rutenberg başkente dönme zamanının geldiği haberini verdi. Karl'ın eşyalarını toparlamaya başlamıştı. Onun ne kadar dalgın olduğunu biliyordu.

"Oh, gökyüzü saltanatı!" diye bağırdı kitapları bavula dizerken. "Ben içki içerken, kızların peşinden koşturup mükemmel bir dünyanın hayallerini kurarken, sen anlaşılmaz Hegel'in dışında daha bir sürü bilgin incelemişsin! Bir: Savigny'nin, 'Hükmetmek'i. Sadece ölümü savunan bu tavuskuşu senin neyine? İki: Feuerbach ve Grolmach, hukukun temel kavramları. Bu kitap bir ton ağırlığında. Zavallı Karl!.. Üç: Bacon. Dört: Aristo; 'Hayvanlardaki Sanat Eğilimleri'ni ne yapacaksın ki? İki ayaklı eşekleri utandırmak için mi?"

Bruno Bauer ve Friedrich Köppen, Berlin'e dönmek için acele ediyorlardı. Tiyatro sezonu açılıyordu. Karl, Doktor Kulübü'nün

tavsiyelerini dinleyip eski Leipzig sokağındaki odasından biraz dışarı çıkarak yaşam tarzını değiştirmeyi düşünüyordu.

"Çağımızın bilimadamının, kendisini her konuda eğitmesi gerekiyor. Sanattan anlaması, politik ibrenin gidişini saptayabilmesi gerekiyor. Bilginin yüz tane gözü, bin tane eli var," diye düşünüyordu Karl ve hiç acımadan henüz güçlenmemiş omuzlarının üzerine ağır yükler yığıyordu. Yine ilk olarak Karl'ın aklına geldi, tiyatro eleştirileri dergisi çıkarma fikri. Bu fikri tüm Bauer Kulübü büyük tezahüratla karşıladı. Bu, Alman basınında bugüne dek eşine rastlanmamış bir dergi olmalıydı. Marx; Shakespeare'i, Calderon'u, Lope de Vega'yı tekrar okumaya başladı. "Fuente ovejuna" üzerine yapılan tartışmalar sabahlara kadar sürüyordu. Bulundukları ortam, geleceğin tiyatro eleştirmenlerinin gerçeği görmelerini sağlıyordu. Onlar da uykusuzluktan ve gürültüden sarhoş olup neşeli bir halde ancak sabah saatlerinde şarkılarla kulüpten ayrılıyorlardı.

"Eğer tiyatro, çağa tutulmuş bir aynaysa, bizim dergimiz Prusya'daki rejimin birçok çirkinliğini meydana çıkaracaktır!" diye bağırıyordu Karl pencereden, Bauer kardeşlerin arkasından.

Ertesi gün Karl, Adolf'la birlikte Berlin'e döndü. Posta arabası köy yollarından geçip arkasında sarı toz bulutları bırakıyordu. Karl, açık pencereden uzanıp yol kenarındaki ıhlamur ağaçlarından, sarı çiçekler açmış dalları yakalayıp koparmaya çalışıyordu.

"Goethe'nin renkleri incelerken söylediği gibi yeşilden sonra en anlamlı, kendisini en iyi ifade eden renk sarı," diyor ve sıcak çayır havasını sevinçle içine çekiyordu. Bronzlaşmış, sağlığına kavuşmuştu ve son derece mutluydu. Tıpkı çocukluğundaki gibi yaramazlıklar yapmaya hazırdı.

On dokuz yaşındaydı. Hayat, umutlarla, sürprizlerle, sevinçlerle dolu; çiçek açan bir bahçe gibiydi. Henüz kayıplar ve mahvedici hayal kırıklıkları yaşanmamıştı. Gelecek; yuvarlanan güneş tozlarıyla dolu bu yol gibi uçsuz bucaksız, ulaşılır, berrak görünüyordu. Rutenberg, genç arkadaşını dikkatle izliyordu. Posta arabası çukur ve engebelerden geçerken sarsılıyordu. Yolcuların arasında terlemiş bürgerler, bir bakkal, görevli bir memur ve yanağı sarılı, kucağında

iki kafes tutan bir nine, yolları onarmadığı ve ev hayvanlarına vergi koyduğu için hükümeti eleştiriyorlardı. Rutenberg, arı vızıltısından kaçar gibi onların lakırdılarından kaçıyordu.

"Karl, mutluluk seni sevgilisi olarak seçmiş," diye aniden düşüncelerini açıkladı. "Senin beynin, Arşimet'in dünyayı yerinden oynatmayı düşündüğü manivela gibi. Sağlam bir irade ile birleşen güçlü bir zekân var. Sen her şeyi mantığa dayandırıyorsun. Her şeyi, –hakarete uğramışlığın kızgınlığını ve kendini beğenmişliği– bir bütüne bağlıyorsun. Bunu başarmak için de pek fazla çaba göstermen gerekmiyor. Senin tüm üstünlüğün işte burada. Biz ise yarı karanlıkta yaşıyoruz: Pusulasız yürüyoruz, rastlantılara tutunuyoruz, başarısızlığı ise kaderle açıklıyoruz. Artık çok geç olduktan, hayat yaşandıktan sonra, bazen, ölümden duyduğumuz korku karşısında sarhoş olduğumuzda, birden beynimizde bir şeyler parlıyor; biz hayatı oynadığımızın, hiçbir şey anlamadığımızın ve en önemlisi hiçbir şey anlamaya çalışmadığımızın farkına varıyoruz. Bir defasında, yakınlardaki kıyıda, bir cebimde risling şişesi, diğerinde Bernays'ın ahlâki öğütleriyle gezinirken uzun uzun seni düşündüm ve sırrını çözdüğümü sanıyorum. Seni, benden ve benim gibilerden daha üstün kılan, korkusuzca dünyaya soru sorman ve hiç bıkıp usanmadan cevap araman. Kendini kör akıntıya bırakmaktansa, akıntıya karşı yüzmeye, hatta batmaya bile hazırsın. Elini attığın her işte bir mücadeleci oluyorsun. Doğanın sana bahşettiği dev bir beyne sahip olan sen; peki kalbin var mı ki?"

"Bunu anlaman için rislingle Bernays yardım etmedi mi?" diye ahenkli, içten bir kahkaha attı Karl. Gülüşünde henüz ince çocuk notaları vardı:

"Benim kalbim mi? İçerisinde karanlıklar var, fırtınalar kopuyor. 'Kalbim', ne anlıyorsun sen bu sözcükten? Sevebiliyor muyum? Sevdiğim insana karşı iyi miyim? Ama iyi olmak ne demek? Dilenciye para veren ikiyüzlü dindar kadın iyi mi, değil mi? Dünyanın en harika insanı olan babam, insan duyguları içinde en yüce olanın, içindeki ben'i yok etmek yolundaki fedakârlık duygusu olduğunu söylüyor. Ama ne için, kimin için? Annen, baban, karın, çocukla-

rın için. Seven, minnettar bir oğul-koca-baba. İşte insanlığın ideali. Küçük ölçek-küçük yürek. İyi bir Hıristiyan, iyi bir kral hizmetkârı; ne kadar çok yapmacıklık var. Robespierre'in, Gracchus kardeşlerin, Spartaküs'ün ise yürekleri kocamanmış."

"Robespierre yüce bir egoistmiş. Hayatını şöhrete adamış," diye karşı çıktı Rutenberg.

"Bizi, onun uyumadan önceki düşünceleri ilgilendirmiyor! O, insanlığın yüce değerleri uğruna öldü; önemli olan da bu. Aristo, Shakespeare, Dante, Hegel, Spinoza... İşte onların da büyük kalpleri varmış. İsimleri de tarihe altın harflerle yazılmış. Düşünürler, gerçek ve özgürlük için savaşanlar; insanlığa düşünceler, amaçlar, idealler ve başarılardan oluşan zengin bir miras bırakmışlar. Ben de çağımızda bu insanlardan biri olmak istiyorum. Yaşama hakkı, sadece ve sadece insanlık için yaptıklarımızla ödenir. Yükseliş, birinin herkes için yaptıklarıyla sürüyor. İnsan bir hayvan değil ki domuzun güneşte ısındığı gibi bir Alman esnafı olup altının parıltılarıyla ısınsın."

"Bu ne sonsuz altruizm!"

"Tam tersine, egoizm. Ben kendimi harika bir toprakta, mutlu ve iyi insanlar arasında daha rahat hissedeceğim."

"İşte sen yine kendine sadık bir biçimde benden daha farklı düşünüyorsun. Bu, ne kadar zamanından önce olgunlaşmış bir kafa ve çelişkili ruhun gücü böyle! Sen bir yamyam acımasızlığıyla şüpheciliğini, sivri çatalını kahverengi bir sosise batırır gibi benim zavallı kalbime batırdın."

Marx, Berlin'e dönünce, artık Bauer'in "delik" dediği odasına kapanmamaya ve başkentteki hayata, özellikle tiyatroya ilgi göstermeye karar verdi. Dergi çıkarma fikri henüz terk edilmemişti. Hippel'in izbesinde, Friedrichstrasse'de bulunan bu Doktor Kulübü'nün üyeleri, oranın sadece ziyaretçisi değil; aynı zamanda yöneticisiydiler. Az sayıdaki genç doçent ve öğretim üyesi birer kadeh şarap içtikten sonra tiyatroya veya konservatuvara doğru gidiyorlardı. Karl tiyatronun heyecan ve sevinçlerini ilk defa tanımış, onun çılgın bir hayranı ve yargıcı olmuştu. Trier "Gazino"sundaki Hamacher'in çekilmez

dokunaklı ulumaları ve repliklerini sürekli karıştıran Schlag kız kardeşlerden, Bonn'daki kötü aktör gruplarının turnelerinden sonra, genç taşralı, Berlin tiyatrolarından çok etkilendi. Berlin sahnelerinde Shakespeare'in pek saygı görmüyor olması, Karl'ı çok rahatsız ediyordu. Ama Calderon ve Lope de Vega, Mollière ve Schiller, Scribe ve Körner'se repertuvardan hiç çıkmıyorlardı.

Aslında Berlin sahnelerinin hiç yorulmayan, yaratıcı senaryo yazarı Ernst Raupah'dı. Onun birbirinden duygusal, melodramatik, dahası yapay olan yetmiş beş piyesi tiyatroların üzerine salgın hastalık gibi yürüyordu.

Ama Karl, bu çenesi düşük ihtiyarın piyeslerini bile sabırla izliyor ve gösteriden sonra Hippel'in izbesinde Sophokles'i, seyircinin gözdesi olan Raupah'dan korumak zorunda kalıyordu...

Marx'ın yaşıtı ve Bauer Kulübü'nün üyesi olan Althaus buna karşı çıkıyordu.

"Bu sorunun tartışılması bile anlamsız," diyordu ciddi ciddi, çıkık adem elmalı ve sivilceli boynunu uzatarak. "Sophokles, Raupah ve özellikle Shakespeare, eskimeyen doğruları, ahlâkı ve değer yargılarını aynı derecede iyi yorumluyorlar. Ancak yaşadıkları ve yazdıkları dönemler arasındaki farklara bağlı olarak da eserleri ve anlatım biçimleri arasında farklılıklar var. Raupah'ın Rusya hayatını anlatan yeni piyesini izlediniz mi? Müthiş Kuzeyli kızlar, mujikler, bogatir-bolyarlar.* Sanki bu bir oyun değil de çağın ta kendisiydi."

Marx, sinirden deli oluyordu. Deneyimlerinden, Althaus'un bir erkek hindi kadar ısrarcı ve kendini beğenmiş olduğunu biliyordu. Zaten kendisi de bir hindiye benziyordu.

"Onu döveceğim," diye fısıldıyordu Karl, Bauer'e.

Rutenberg ve Köppen'le birlikte Karl hiçbir 'Faust' oyununu kaçırmıyordu. Artık tamamını ezberlemişti.

Üniversite gençliğini ve saraylıları kraliyet tiyatrosuna çeken, sadece Goethe'nin yüce fikirleri değildi; bunda, muhteşem Charlotte von Hagen ve kızlarının oyunculuğunun da bir o kadar rolü

* *Bogatir-bolyarlar*: Toprak ağaları –ç.n.

vardı. Karl, zarif Charlotte'ı, Goethe'nin kahramanı Margarite'den farksız görüyordu. Jenny'ye karşı duyduğu derin aşk Karl'ı, hayranlarından ve başarılarından şımarmış bu aktristle nişanlısı arasında benzerlikler aramaya yöneltiyordu. "Aynı hayret dolu gözler, Olimpos tanrıçalarının alnına benzeyen aynı alınlar", diye kendi kendini inandırmaya çalışıp Charlotte'ı deli gibi alkışlıyordu. Bu da Rutenberg'in kulak zarlarını patlatmak üzereydi.

"Sen hiçbir şeyi tadında bırakmıyorsun. Senin kinini üzerime çekmeyi hiç istemem," diyordu Adolf, ellerini kulaklarından indirerek. Kulaklarını ancak tozlu, kırmızı kadife perde tamamen inip seyirciler büfeye doğru bira ve buterbrot için koştuklarında açıyordu. Margarite'in akli dengesini yitirdiği sahneden önce salon ve localarda oturan bayanların büyük bir kısmı tiyatroyu terk ediyordu. Bu bayanlar, görgü kurallarını biliyorlardı ve masum ve ahlâklı olduklarını vurgulamak için de bu sahnede tiyatroyu terk ediyorlardı.

"Oh, Bay Schwarz, senin bıraktığın öğütler Prusya'da hâkim!" diye bağırdı Karl, Adolf ona "kaçışın", Margarite'in kötü yola düşüşü yüzünden yapılan hesaplaşma sahnesinin "ahlâksızlığı"ndan dolayı olduğunu söyleyince.

Henriette Zontag da Doktor Kulübü'ndeki genç üyelerin sempatilerini kazanmıştı. Henriette Zontag'ın konserine gidebilmek için bu gençler hiç tereddüt etmeden saatlerini veya Heander'in "Kilise Tarihi" kitabını rehinciye verir; kar kış, yağmur çamur demeden sabahtan akşama kadar bilet kuyruklarında dikilir ve hiçbiri ellerine ve boğazına acımadan hayranlıklarını, minnettarlıklarını "belirtir"di. Şişman, makarna gibi pörsümüş ve solgun İtalyan Katalini'yi, Berlinli gençlerin gözdesi bu güzele tercih edenin başı ciddi bir şekilde belaya girer! Bu konudaki bir tartışma, ancak düelloyla biter.

Paganini'nin kemanı her tür tartışmanın dışındaydı. Bu sihirli yaydan çıkan sesler Karl'ı büyülüyor, mest ediyordu.

Konser uzun süre önce bitmiş, konser salonunun ağır meşe kapıları kapanmıştı. Bruno Bauer, Hippel'in izbasında, bir köşede vazgeçemediği kraytzını oynuyordu. Rutenberg, ikinci şarap şişesinin dibini bulmak üzereydi. Köppen sigara dumanları altında Hint-

çe deyimler ezberliyor, Althaus günün dram yazarlarını yüceltiyor, Karl ise hâlâ müzik seslerinin etkisi altında ve karşısında uzun saçlı, bitkin Paganini'yi görüyordu. Paganini'nin kemanı, Karl'daki şair ruhunu uyandırıyordu. Mısralar, delikanlıyı çağırıyordu yine...

Sonbahar bitmek üzereydi. Karl'ın Berlin'deki ilk yılı dolmuştu. Tarihlerde özel bir güç saklıdır. Karl, geçen bir yıllık zamanı düşünüyordu. On iki aydan fazla bir süredir Jenny'yi görmüyor, babasının ellerini okşamıyor, annesinin kin gütmeyen dırdırlarını dinlemiyor, küçük kız kardeşleriyle saklambaç oynamıyor, hasta kardeşine oyuncaklar yapmıyordu. Ne yapmıştı bu zaman içerisinde? Bu zamanı boşuna harcayıp kaybetmemiş miydi?

Gündüzleri ne Trier'e yazmaya ne de kendisiyle hesaplaşmaya zamanı vardı. Berlin'de geceler öyle sessizdi ki... Karl, yarının zirvesinden düne bakıyordu. Zafer kazanmış bir başkomutan gibi savaş alanında dolaşıyordu. Evet, bu bir yıl onun için hiç bitmeyen savaş gibiydi. Kendisiyle yaptığı konuşmalarını hangi adrese göndersindi? Kime günah çıkartsındı? Onu kim anlayabilirdi? Dağınık düşüncelerinin bir şekle ihtiyaçı vardı. Düşünce, dile gelmek istiyordu...

Babası... Karl, çocukluğundan beri onunla ilişkilerinde hep dürüst olmuştu. Belki de o yüzden, Heinrich, oğlunun olağanüstü yetenekli olduğunu anlayıp ondan çok şeyler beklemeye başlamıştı. Karl için babası her zaman bir sırdaş, bir dost olmuştu. Yazdığı mektuba başlayabilmesine de, her şeyden önce, babasına duyduğu sevgi ve minnettarlık yardımcı oluyordu. Karl kendisiyle konuşuyordu. Yalnızlık, düşünceler ve Jenny'ye duyduğu özlem içerisinde geçirilen bir yılda uzun uzun düşünülmüş, kurulmuş olan bu uzun monoloğu mekanik bir şekilde kaydediyordu.

"... Hayatta öyle anlar vardır ki yaşananlar sanki sınır taşlarıyla belirlenir. Bu sınır, aynı anda yeni bir yolun da işaretidir. Böyle bir geçiş anında, biz, gerçek konumumuzun bilincine varmak için, düşüncenin geniş perspektifiyle, geçmişi ve şu anı gözden geçirme ihtiyacı duyarız. Hatta dünya tarihi bile geçmişine ve çevresine bu tür bakışlar fırlatma ihtiyacı duyabilir. Bu da, sanki tarihin gerilediği ve durakladığı izlenimi verir. Oysa o sadece koltuğuna yaslanıyor

ve kendisini daha iyi anlamaya çalışıyor. Etkinliğini, yani zihnin etkinliğini incelemeye çalışıyor. İnsan böyle anlarda lirik havalara girer. Çünkü metamorfoz, bir kuğu şarkısının parçasıdır; muhteşem bir eserin uvertürüdür. Bu muhteşem eser ise henüz belli belirsiz ama parlak renklerle doğuyor. Ama biz, yine de yaşanmış şeylerin anıtını zevkle dikmek isteriz. Faaliyet alanında kaybedileni duygu alanında kazanabilmek için dikeriz o anıtı. Bu anıt, anne ve babamızın kalbinden daha kutsal bir yer bulabilir mi ki kendisine? Çünkü bu kalp, bizim varoluşumuzun en büyük nedenlerinden biridir. Çünkü bu kalp, en merhametli yargıçtır. O, bizim ideallerimizin en can alıcı merkezlerini ısıtan bir aşk güneşidir. Hatalarımızı affedip kabullenmeyi kim daha iyi başarabilir? Yaptığımız tatsız şeyleri, yargılanmayı hak eden o şeyleri yapmak zorunda kalışımızı kim daha iyi anlayabilir ki? Tesadüflerin bize sunduğu tatsız görüntülerden, ruhlarımızın yanlış yollara sapmasından sonra bizi anlamaya çalışıp mantıksız olmakla bile suçlamadılar.

"Burada geçirdiğim bir yılın sonunda olayları gözden geçiriyor ve böylece de senin bana Ems'ten yazdığın çok çok değerli mektubunu yanıtlıyorum. İzin verirsen bulunduğum duruma kendi yaşam felsefemle bakmak istiyorum. Hayata bakış açımı çok yönlü incelemek istiyorum. Bilgi alanında, sanat alanında, özel sorunlar alanında..."

Karl, Jenny'ye duyduğu aşkı anlatıyordu. Karl'ı tamamen doyuran o ateşli aşk. Yaklaşık bir yıl önce Jenny'ye gönderdiği şiirlerin artık ne Jenny'ye, ne de övgülere lâyık olduğuna inanıyordu. Karl öylesine çok olgunlaşmıştı ki, zaman ve engellerden korkmayan acımasız gençliğiyle dünkü Karl'ı uzaklara atıp onunla alay ediyordu.

Her şey değişiyordu. Karl da değişiyordu. Zeki ve kendisine karşı acımasızdı. Hiç korkmadan geçmişi terk edip duygu ve düşüncelerini yargılıyor ve onları geçen günlerle birlikte gömmeyi başarabiliyordu.

"Benim sanatım esinti gibi hissedilemez ve bulutsuz bir dünya gibi gerçek dışı ve amaçsızdı," kararına varıp Jenny için yazdığı üç cilt dolusu şiiri eleştirinin ateşinde yakıyordu.

"Gerçek olan her şey yok oluyor," diye yazıyordu geniş kaşlarını acımasızca çatarak. "Sınırlar kayboluyor, gelecekle bağlantı kopuyor. Her şey duygusal, gerçeklerin ve olması gerekenlerin tam tersi. Şiirsel neşe yerine, retorik refleksler. Galiba sadece duygu ve amaçların sıcaklığı yükseliyor. Benim eserlerimin karakteristik özellikleri işte böyle. Sınır tanımayan amaçların büyüklüğü değişik şekillerde kendisini ifade ederek şiirin yerine belirsizliği geçiriyor..."

Karl mektuptan koparak dikkatini başka bir şeye verdi. Masanın üzerine de saçarak, uzun süredir kurumayan harflerin üzerine kumluktan kum ekiyordu. Edgar Westphalen'i hatırladı. Edgar'ın, şiirlerini dikkatlice eleştirmesi karşısında nasıl alınıp sıkıldığına şaşıyordu.

"O sonuca kendin varman, kendin anlaman gerekiyor. İçini kendi cerrah bıçağınla açman gerekiyor."

Şehir saati, geceyarısından sonra iki olduğu haberini veriyor. Saatin vuruşları koridorda terliklerin çıkardığı ayak seslerine benziyor. Karl geçen bir yılı gözden geçirmeye henüz başlamıştı. Zaman ve düşüncelerin tozu olarak nitelendirdiği şeye, daha henüz dokunmuştu. Ve yine kendisini acımasızca eleştirmeye başladı. Skolastik bilgiler ve dogmalarla korunan sırra doğru bir isyancının hırsıyla gidiyormuş gibi yazıyordu. Karl babasından bir hukuk uzmanı gibi fikrini soruyordu. Onu, Gans'ın prensiplerine doğru çekmeye çalışıyordu. Gans, Savigny'nin donmuş şeması karşısında bu prensipleri korumaya çalışıyor. Babasına, okuduğu kitapları, üzerinde durduğu düşünceleri, Hegel'i, onunla savaşını ve karşısında yenilişini anlatıyordu mektubunda. Saat sabahın dördüydü. Mum artık bitmek üzereydi. Karl'ın gözleri yorulmuştu. Zaten okunaksız olan yazısı da kendi kendinin karikatürüydü. Lekeler, çengeller ve çizgiler sözcüklere enine ve boyuna yerleşmişlerdi. Fırtınanın söküp attığı ağaçlar gibiydiler.

"Benim sevgili, bir tanecik Jenny'me selamlar."

Karl'ın tekrar tekrar düşünerek yazdığı mektubu babasına gönderdiği günlerde, Trier'de, Brückengasse'deki evde onun hakkında konuşuluyordu.

Hastalanıp zayıflamış olan Heinrich Marx, divandan kalkamıyordu; Henriette elişi sepetiyle saatlerce kocasının yanında oturuyordu. Aynı anda yan odada, Sophie'nin özenli bakımına rağmen küçük Eduard yavaş yavaş ölüyordu. Ölüm, eve sinsice girmişti, oraya yerleşmişti ve gitmiyordu. Eduard sorulara hiç cevap vermiyor, uzun uzun önüne bakıyordu. Çocuksuluğunu kaybetmiş yorgun bakışlarında derin bir hüzün gizlenmişti.

"Ölmekten korkuyorum. Nasıl ölünüyor acaba?" diye soruyordu. Cılız küçük vücudunun her noktası titriyordu. Bu sorularını annesine soruyordu. Henriette de cevap olarak Eduard'ın her zaman soğuk olan ellerini öpücükler ve gözyaşlarına boğuyordu. Sonra da bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Ölümün gelmesine izin vermeyeceklerini, yakında kışın ve onunla birlikte tüm hastalıkların gideceğini anlatıyordu.

"Tüm insanlar büyürken önce hastalanırlar. Ama büyükler de hasta olabilirler. Mesela babamız. Hastalıktan sonra insan daha dayanıklı olur," diyordu Sophie ve gözyaşlarını gizleyebilmek için yüzünü yana çeviriyordu.

Brückengasse'deki ev acı içerisindeydi. Eduard, akşamları, ateşler içinde terleyip uyuyunca Heinrich ve karısı, en sevdikleri konuya; onların tek sevinçleri olan sevgili Karl'a dönüyorlardı.

"Çocuk nasıl bir kariyer yapacak acaba?" diye merak ediyordu anne.

"Sevgili Handzi, aslında bu o kadar da önemli değil. İnşallah kendi yetenekleri doğrultusunda bir şeyler seçer. O öylesine yetenekli, öylesine erken olgunlaşmış ki, her alanda zirveye ulaşabilir. Bu alan, ister akademik kariyer olsun, ister hukuk, isterse de felsefe."

"Onun uslanmaz, asla doymayan ruhu, beni daha çocukluğunda korkutmuştur."

"Aile babası olunca akıllanıp kendisini yenebileceğine inanıyorum. Dünyanın en mutlu insanları arasında hüzün ve kaygıları yaşamayan var mı ki? Karl fırtınalar karşısında kendine hâkim olmayı başaracak, şerefini ve neşesini koruyabilecektir."

"Sevgili oğlumuzun profesör olduğunu görmek isterdim. Tabii ki profesör olmak eğer onun saygın ama yoksul olmayan bir hayat sürdürmesini sağlayacaksa. Eğer Karl hedefine bir an önce ulaşırsa bizim yükümüz de hafifleyecektir. Sık sık onun için endişeleniyorum. Kendi yaşıtlarına çok az benziyor maalesef. Kitaplar arasında çok kalıyor ve giderek içine kapanıyor. Tıpkı bazılarının birayla içe kapandıkları gibi. Tüm çocuklarımızın arasında en dağınık olanı. Odasını normal bir düzen içerisinde tutmayı ona öğretemedim. Sen de paraya saygı duymasını öğretemedin. Ahlâklı insanlar parayı maalesef pek kolay kazanmıyorlar. Düşünüyorum da, eğlence düşkünü, savurgan biri olmamasına rağmen yılda yedi yüz taler harcıyor. Nasıl böyle olmasın ki? Her hafta yeni sistemler kuruyor ve büyük çabalarla kurduğu eskilerini yıkıyor!" diye kızıyordu Henriette.

"Evet, maalesef!" diye onayladı kocası. "O, hesapların ve düzenin küçük, aptalca şeyler olduğundan emin ve onların ancak burjuvalara ve şımarıklara lâyık olduğuna inanıyor. Onu hesap konusunda herkes kandırabilir. İyi tanıdıklar edinip eğleneceği yerde bizim çalışkan Karl, geceler boyu uykusuz kalıp ciddi çalışmalarla ruhunu ve bedenini yoruyor. Gençliğini niye keyifli geçirmesin ki? Tüm eğlencelerden vazgeçip kendisini soyut, derin çalışmalara veriyor. Ama bugün yarattıklarını yarın yıkıyor ve sonuçta hem kendi buluşlarını yok etmiş oluyor, hem de başkalarını kabul etmiyor. Sonunda vücut cılızlaşıp ruh kargaşaya kapılacaktır. Bu arada alçak insancıklar ise hiç engelsiz ileri doğru sürünecekler. Bazen bu insancıklar hedeflerine daha kestirmeden, en azından daha rahat ulaşıyorlar. Gençliklerinin sevinçlerini önemsemeyenler ise bilginin gölgesine ulaşabilmek için sağlıklarını mahvediyorlar. Oysa bu gölgeye bir saatte de ulaşabilirler; eğer bu konuda etkili insanlarla birlikte olurlarsa. Üstelik bundan da zevk alabilirler. Yani insanlarla birlikte olmaktan!"

"İşin kötüsü bu konuda Jenny nişanlısından çok farklı değil," diye ekliyor Henriette. "O da yüce fikirlerden öylesine etkilenip kendisini kaptırmış ki! Bir kadın için fazla okumuş. Oysa kalbi çok duyarlı. Bir de bu karşılıklı aşk. Onlar, ikisi de papazın karşısına çıkacak çiftlerin birbirlerini sevmesi gerektiğinden çok daha farklı seviyorlar birbirle-

rini sanki... Ah Heinrich, ben unuttum ama sen herhalde hatırlıyorsun, adada kalan iki çocuğun hüzünlü hikâyesini. Kız son bölümde sulara gömülüyor. Öylesine etkileyici bir roman ki..."

Heinrich'in kızgınlığı çoktan geçmişti. O yine Karl'ını büyük bir sevgiyle düşünüyordu.

"'Pauel ve Virginie'. Haklısın sevgili Handzi. Bir zamanlar yaramaz Eros bize de tatsız şakalar yapmıyor muydu sanki?"

"O zamandan beri öyle çok zaman geçti ki!" cevabını verdi Henriette, gözleri minnettarlıkla parlıyordu.

"Ama ben seni hâlâ öylesine çok seviyorum ki," diyen Heinrich karısının elini öptü.

Günler geçiyordu. Karl yazmıyordu. Bir uzun kasım gecesinde, hukuk danışmanı, karısına mektup yazdırttı oğlu için.

"Sert olmak istiyorum," dedi Heinrich dakika başı öksürerek, "Karl'ı sorularıma artık cevap vermesi için zorlamak istiyorum. O hiçbir zaman sorularıma ciddi cevaplar vermiyor. Her ne olursa olsun, biz onun yanındayız. Üstelik kader de onu ölçüsüz bir şekilde şımartmaya devam ediyor. Okumak onun için çok kolay bir şey. Kim beklerdi Westphalenler'in bizim çocukların aşkını iyi karşılayacaklarını. En sonunda Karl'ın da istediği gibi Jenny ona yazdı. Geleceğini düşünmesi için ciddi imkânları oldu, ama o bilimin uçurumlarına dalmaya, fikirlerini sürekli değiştirmeye, var olmayan hayallerle savaşmaya ve en zor yolları seçmeye devam ediyor. Ona gerekli olan insanlardan kaçıyor, referanslarından yararlanmak istemiyor, geleceğini düşünmüyor, ihtiyar anne babasını ve nişanlısını üzmekten çekinmiyor. Üstelik böyle bir nişanlısı varken!"

Henriette, diviti yumuşak bir bezle temizledi, gözlüklerini taktı ve yazmaya koyuldu.

"Bir. Doğanın hiç kuşkusuz olağanüstü yetenekler verdiği genç adamın görevleri nelerdir?" diye dikte ediyordu Heinrich, pütürlü hasta bir sesle, öksürüp nefes almak için sık sık durarak:

"a) Eğer, kendisinin de söylediği gibi, ki bunun böyle olduğuna inanıyorum, babasına saygı duyuyor ve annesine tapıyorsa;

"b) Eğer o, yaşını ve bulunduğu durumu göz önüne almadan kaderini dünyanın en asil kızıyla birleştirmişse ve;

"c) Bununla saygıdeğer bir aileyi bu ilişkiyi kabul etmek zorunda bıraktıysa. Onlar da bu ilişkiyi, sevgili kızları için her ne kadar tehlikeler ve kötü gelecek vaat ediyor olsa da, kabul etmişlerdir.

"Annen ve babanın senin davranışlarının ve yaşam tarzının onlara sevinç getirmesini istemeye belirli ölçülerde hakları var mı? En kötü ihtimalle, hüzünlü dakikalardan kurtulmak için birkaç sevinçli an istemeye hakları var mı?

"Doğanın sana sunduğu yetenekler onlara ne verdi?

"a) Evet, eğer bir genç adam ailesine gerçekten mutluluk vermek istiyorsa, kendisine öyle bir hedef koymalı; özellikle ailenin tüm ümitlerinin kendisine bağlandığını biliyorsa.

"b) Evet, onun belki de yaşına uygun olmayan ama kutsal bir yük taşıdığı üzerine düşünmesi gerekiyor. Bir kızın mutluluğu için kendisini feda etmesi gerekiyor. Bu kızın sahip olduğu olağanüstü değerleri, toplum içinde sahip olduğu konumu düşünmesi gerekiyor. O da büyük bir fedâkarlık yaptı, kendisinden daha genç biriyle kaderini birleştirerek parlak durumunu ve iyi geleceğini daha şüpheli ve daha bulanık bir gelecekle değiştirdi. Burada ona gelecek sağlamakla ilgili basit ve pratik bir problem var. Bu kız, dumanlı bir odada tüten bir lamba ve yanında delirmiş bir bilimadamı değil, kendisine lâyık bir geleceği hak ediyor.

"c) Evet, Karl'ın büyük suçunu affettirmesi gerekiyor. Kızın saygıdeğer ailesi ilişkiyi kabul ederek birçok ümitlerini de feda etmiştir. Kızları çok değerli. Binlerce aile böyle bir durumda bu ilişkiyi onaylamazdı. Bazen, karamsar anlarında senin kendi baban bile, onların aşkınızı kabul ettiklerine üzülüyor. Çünkü ben bu kızı öz kızım gibi seviyorum. Bu meleğin mutlu olmasını bütün içtenliğimle istiyorum. Ama mutlu olabileceği konusunda çok şüpheliyim.

"Tüm bu görevler hep birlikte öylesine sağlam bir düğüm oluşturmuşlar ki, tüm kötü ruhları, yanılgıları yok edebilir, tüm kusurları dengeleyip yeni ve daha iyi amaçlar edinmeyi sağlar. Bu düğüm saye-

sinde, çılgın üniversite öğrencisi, saygıdeğer bir insan formuna girecek; reddedilen dehadan, etkin düşünür; bulanık kafalı üniversite öğrencilerinin bulanık kafalı liderinden toplumsal insan; gururlu yılanbalığı gibi kıvranmak zorunda kalmayan ama yeterince pratik fikirleri ve taktiği olan bir insan oluşacak. O, anlamalı ki, sadece saygıdeğer insanlarla birlikte olduğu sürece dünyanın karşısına en iyi ve en uygun tarafıyla çıkabilme yeteneğini ortaya koyabilecektir. Doğa ananın kendisine hesapsızca verdiği yetenekleri pratiğe uygulayabilmek için bir an önce çevresinin sevgi ve saygısını kazanması gerekiyor..."

Divit uzun süre kâğıdın üzerinde gıcırdadı. Mektup bitmek üzereydi. Heinrich Marx, son derece yorgun, yastığına yaslandı. Dış kapı açılıp kapandı. Bu Sophie'ydi. Postaneden dönmüştü. Ilık sonbahar yağmurunun ıslattığı pelerinini ve kapşonunu bir kenara atarak babasının odasına koştu. Elinde uzun süredir bekledikleri, Berlin mühürlü, gri, kalın bir zarf vardı; zarfın üzerindeki adres artık iyi tanıdıkları o küçük, yamuk elyazısıyla yazılmıştı.

"Karl'dan mektup, hem de ne mektup; bir cilt!" diye fısıldadı, gülümsedi ve kapıyı arkasından sessizce kapattı. Gürültünün Eduard'ın uykusunu kaçırmasını önlemek için Marxlar'ın evinde altı aydır yüksek sesle konuşulmuyor, kahkaha atılmıyordu.

Anne sabırsızlıkla elini uzattı. Mektubu Heinrich'e verdi. Hukuk danışmanı okumaya daldı. Henriette ve Sophie sessizce odadan çıktılar.

Sophie, Jenny'i çağırması için kız kardeşini Roma sokağına gönderdi. Akşam yemeği için masayı daha hazırlamamışlardı ki Jenny geldi. Solgun yanakları pembeleşmişti. Çok heyecanlıydı ve Sophie'nin açıklamalarını beklemeden Heinrich Marx'ın odasına geçti. Her zamanki gibi, ihtiyar, onu bir baba şefkatiyle karşıladı, elinden tutup onu kilimle kaplı büyük divanın üzerine oturttu.

"Meleğim, o sizin mektubunuzu almış ve onu on iki kez okuyarak her defasında yeni güzellikler bulmuş. Ben onu anlıyorum."

Jenny muma doğru eğilerek ona verilen mektubu okumaya başladı. Mektupta onun için bir not vardı.

"Trier'e gelmek için izin istiyor," dedi Jenny, tereddütle.

Ama Heinrich Marx karamsardı.

"İşte," dedi endişeli bir ifadeyle, "işte benim oğlumun tüm kusurlarını yansıtan bir mektup. Bağlantısız, taşkın çalışmalar, anlamsızca, bir bilimden başka bir bilime atlamak, tüten lambanın yanında sonsuz düşünceler inşa etmek ve yıkmak. Yeteneklerini heba etmek, korkunç yaratıklar doğuran uykusuz geceler. Biz, akıllıca yazışmanın verdiği masum sevinçten mahrum ediliyoruz. Eğer bugün kurulan yeni bir arkadaşlığın haberini alırsak hemen sonrasında bu arkadaşlığın sonsuza dek yok olduğunu görüyoruz. Bize rapsodik bir şekilde henüz yaptıklarını, düşündüklerini, tasarladıklarını sıralıyor ve hemen sonra sanki her şey kötü bir büyüymüş gibi belirsizleşiyor. Söylentilere göre Berlin'de kolera salgını varmış. Annesi ve ben, sürekli endişe içerisindeyken, Karl, en önemli şeyi bana söylemeyerek idealizmin en büyük yanlışlığının gerçeğin gerekli olana karşı koyması olduğunu ispat ediyor. Onun yazdıkları her zamanki gibi çok mantıklı ama bu tehlikeli, çıkmaz bir sokak. O, yeni şeytanların izinden yürüyor. Bunalımlar geçiriyor, yaşamdan kopuyor, geleceği ve kariyeri için hiçbir şey yapmıyor."

Öksürük krizi ihtiyarın konuşmasını engelledi. Jenny ona bir bardak su ve ilacından birkaç ölçek verdi.

"Oh Jennyhen, size öylesine çok ümit bağlıyorum ki! Siz Karl'ın şerefli bir koca ve iyi bir aile babası olmasını bir anne ve babadan daha iyi sağlayabilirsiniz," diye devam etti Heinrich, zor duyulan sesiyle. Öksürük onu engelliyordu:

"Ben artık Karl'le absürd düşünceler konusunda yarışamam. Orada Karl tıpkı genç bir Tanrı gibi, ama gündelik hayat biliminde savunmasız bir çocuk o ve onun geleceğini, yani sizin geleceğinizi, bulutsuz görmüyorum..."

Ama Jenny artık ihtiyarın yakınmalarını dinlemiyordu.

Büyük bir zevkle ve iştahla genç üniversitelinin mektubunun sayfalarını satır satır içine çekiyordu. Yüzü kâh sakinleşiyor, kâh sararıyor ve mektuba eğilmiş gözleri hayret, zevk ve sevinçten parlıyordu.

"Bu, büyük bir beynin ve büyük bir insan yüreğinin itiraflarıdır. Ben Karl'le gurur duyuyorum," dedi kesin bir ifadeyle.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DURMAYA CESARET EDEBİLEN DURSUN, DURMAYI BAŞARABİLEN DURSUN!

Sık, dolaşık ve kırlaşmış sakalında oradan oraya zıplayan bir pire, John'u çok kötü ısırdı. John, kafasını gri yün ceketinden dışarı çıkardı, alnını parmaklarıyla kaşıyarak tükürdü. Çevresinde, somyaların ve döşeklerin üzerinde, yere uzanmış erkekler, kadınlar ve çocuklar inilti ve horultuyla uyuyorlardı.

John başını pencereye doğru çevirdi. Yeşil sokağı, tıpkı odanın içi gibi tamamen karanlıktı. İhtiyar, kulak kabarttı. Uzaktan kule saatinin vuruşları işitiliyordu. Dört vuruş.

"Tüh, Allah kahretsin!" diye söylendi John hüzünle. "Her zaman ilk uyanan ben oluyorum, oysa bir zamanlar top atsalar uyandıramazlardı."

İhtiyar, geceleri ancak stout veya ale* ile ısınabilmişse eğer hava aydınlanana kadar uyuyabiliyordu. Uyuyanların arasında uyanık olmayı sevmiyordu, sarhoşların arasında ayık olmayı sevmediği gibi. Uykusuzluk onu kısa bir süre önce rahatsız etmeye başlamıştı; ellisini aşınca.

Uyuyanların düzenli solumalarını ve horlamalarını dinlerken, John üzüntüyle yalnızlığını ve ihtiyar olmanın yarattığı sorunları düşünüyordu.

"Kaldır başını, kendini bırakma ihtiyar," diye inandırmaya çalıştı kendini ve zaman geçirmek için çocukluğunda öğrendiği Kral David'in ilahilerini mırıldanmaya başladı. Ama ilahiler de onu, Birmingham yağmuru gibi büyüyen yorgun hüzünden kurtaramadılar.

* *Stout ve Ale*: Alkollü İngiliz içkileri –ç.n.

İhtiyar John, hafifçe doğrularak elini Willy Brinter'in döşeğine doğru uzattı. Zamanın renksizleştirdiği gözlerinin şakacı parıltısı karanlıkta eriyordu. Genç arkadaşının ayağını çekti. Ama Willy umursamazca mırıldandı: "Ne var?.. Hı?.. Canın cehenneme!" Ayaklarını çekti ve uyumaya devam etti.

Her biri bir yataklık yer kiralamış bulunan içerideki on beş kişiden hiçbirinin, fabrika düdükleri duyulmadan önce uyanmaya niyeti yoktu anlaşılan.

İhtiyar John, bu ambarda kimin önce uyanacağını tahmin etmeye çalışarak kendisini eğlendirmeye çabalıyordu. İlk uyananın sekiz aylık bir bebek olan Anne olmasını istiyordu. Onun, açlığını ve anne sütü istediğini belirten ağlaması, burada herkesi ayaklandıracaktı ve o zaman nihayet gün başlayacaktı.

İhtiyar sessizliği sevmiyordu. Sessizlik; düşünceleri, şu yaşanan andan hainceuzaklaştırıyordu. John ise anılardan korkuyordu. Anılar, onu hüzünlendiriyor ve huzursuz ediyordu. Ve ilahilerini gittikçe daha sessiz ve anlaşılmaz bir şekilde söylüyordu.

Ama bu lanetli yerde de hava ne kadar geç aydınlanıyordu! Görünüşe bakılırsa, Tanrı bile Birmingham'dan bıkmıştı. Bu gölde, bu gökyüzü suyunu boşaltan bu oluk altında insanlar nasıl da yaşıyorlar!

Bugün ne olacak; yağmur mu, sis mi? Şehir ve insanların yukarıdan mı sulanacağı, yoksa suya mı batırılacağı fark eder miydi ki?

John ceketinin cebinde nemden küflenmiş bir parça ekmek buldu. Ama ihtiyarlık, Birmingham havasından da açlıktan da beterdi.

"Tanrı da ihtiyar, Nuh da ihtiyarmış; krallar da ihtiyarlar," diye gülümsedi John. "Şeytan herkesi eşit duruma getirmiş."

İhtiyarlığın şeytanın buluşu olduğundan hiç şüphesi yoktu ihtiyarın. Ya gençlik... İhtiyar, onu nadiren düşünüyordu.

John, kısa bir süre önce geçmişin, belleğinde sanki yenilendiğini, canlandığını fark etti. Büyüyen hipermetrobuyla birlikte içini görme yeteneği artıyordu. O, aynı netlikle, sanki yanı başındaymış gibi, geçmişte gelişen olayların çizgilerini gördü. Hatırladı. Onun yolundan çoktan uzaklaşmış insanların sözlerini duydu. Ama buna

karşılık, içinde bulunulan an, kolayca unutuluyor ve siliniyordu. Anlatırken tekrarladığının farkına varmıyordu. Yeni tanıdığı insanların yüzlerini hatırlayamıyordu. İsimleri ve rakamları karıştırıyor, sözcükleri unutuyordu. İhtiyar, kendisine şaşıyordu. Bunların kaçınılmaz ve tedavisi olmayan bir hastalığın, ihtiyarlığın belirtileri olduğunu anlamıyordu.

John, yaklaşık altmış yaşındaydı.

"Allah kahretsin... O kadar da çok değil! Tam altmış yaşındayım. Ama yine de benim pis postum, yılda sadece bir günü tok, üç yüz altmış küsur günü de yarı aç geçiren bir insanınkinden daha sağlamdır," diyordu kendi kendine.

Geçmiş olayları hatırlamasını da, ölümün yaklaşmasına bağlıyordu. Annesinin, ölümünden kısa süre önce düşünceleriyle öbür dünyaya taşındığını hatırlıyordu.

"Ben de öyleyim," diye hayal kırıklığına uğruyordu John. "Ama nedenini bilmiyorum. Eski şeyleri hatırlamak, kesilmiş tırnakları biriktirip korumak gibi bir şey. Olmuş ve artık yok; bu da hiçbir zaman olmamış demek."

Ama geçmişinde şöyle mutluca birkaç günü de olmuştu.

George Melor, John'un arkadaşıydı. Onların acımasız sağlam yumrukları altında epeyce demir kaburga kırılmıştı. John'un belleğinde, birçok demir şeytanın sakatlanmış iskeleti vardı. Ama zaman değişmişti. İşçi namusu ve şerefi hakkındaki değer yargıları da değişmişti. İhtiyar John, bunu ancak son on yıl içinde fark etti. İşçiler makineleri kabullenmekle kalmadılar, onları sevdiler de. Willy Brinter çalıştığı buharlı iplik eğirme makinesinden sevgiyle söz ediyordu.

Willy'nin annesi, terzilik yapan bir köylüydü. Willy ise demirden bir dikiş makinesi yapmayı hayal ediyordu. Planı, eğirme makinesinin parçalarının benzerlerini yapmaktı. Delikanlı bu hayalini sık sık John'la paylaşıyordu.

"Böyle bir makine," diye hayal ediyordu Willy, "dakikada elli kez iğnenin batmasını sağlayacak, belki de aralıksız dikecek."

Zaman değişmişti.

John artık, zapt edilemeyen George Melor'un sempatizanı olduğunu itiraf etmeye cesaret edemiyordu.

Uzun uzun, ısrarla bağırdı ilk fabrika düdüğü. Bir başkası ona cevap verdi. Düdükler insanları uyandırdı.

Duvar çatlakları ve pencerelerden giren nemli soğuğun da yardımıyla gözlerini açan işçiler, tembel tembel fabrika borularının tanıdık sesini dinlediler.

Herkes, farkında olmadan, bu ümit verici sesler olmasa sabahın ne kadar sessiz, karanlık ve ıssız olacağını düşünüyordu. Eğer düdükler, "iş var" haberini vermeseydi, uyanmak ne kadar korkunç olurdu. İhtiyar John, doğru tahmin etmişti. Küçük Anne diğerlerinden daha önce uyandı ve ciyak ciyak bağırmaya başladı.

Bullring yakınlarındaki Yeşil sokağına bakan iki pencereli büyük ambarda, gün böyle başladı. Köşe kiracıları eski elbiselerin, ceketlerin ve yırtık battaniyelerin altından çıktılar. Süt bebeği Anne, isyan ediyor ve süt istiyordu. Süt yoktu; anne çocuğun ağzına biraya batırılmış bir lokma ekmek soktu. Bebek lokmayı tükürdü. Solgun yüzü sarıdan kan kırmızısına, sonra da mora döndü. Çocuk kasılıyor ve ağlamaktan boğuluyordu.

"Ver de kızı emzireyim," diye duyuldu muslin perdenin arkasından kaba bir ses; iki çıplak şişman el küçük Anne'i aldı.

Güçlü biri olan Clara, her gün tüccarların evlerinde çamaşır yıkıyordu ve köşe kiracılarının en zengini olarak biliniyordu.

İçkide hiç kimse onunla yarışamazdı. Clara cömertliğiyle tanınıyordu. Arkadaşlarına bol bol içki ısmarlamaktan kaçınmazdı.

"Eğer birayı tek başına içersen sarhoş etmiyor", diyordu çamaşırcı.

Küçük Anne, kahverengi buruşuk memeye kavuşunca anında sustu. Clara, ustaca omuzunu eğdi, bluzunu sıyırarak ikinci göğsünü de açtı. Sonra da bir buçuk yaşında olan oğlunu aldı. Büyük kaba elleriyle kocaman memesini kaldırıp zorla çocuğun dudakları arasına sıkıştırdı. Göğsünden süt akıyordu. Sabah kahvaltısı böyle

başladı. Çocuk sık sık anne göğsünden ayrılıp daha iyi doymak için sütün yanında çörek de atıştırıyordu.

İhtiyar John, şefkatle gülümsüyor ve gülüşünü bıyık ve sakalları arasına saklayarak somyasının kenarına oturmuş şişman çamaşırcının iki çocuğu nasıl emzirdiğine bakıyordu. Clara çocuklara biraz özenerek biraz da alayla bakıyordu.

"Ne süt fabrikasıyım ama!" dedi gururla göğüslerini öne doğru çıkararak. Göğüslerini serbest bırakarak sıktı. John'un başı da birkaç damla sütten nasiplenmiş oldu.

Bu arada köşelerin birinde kavga koptu. Çökmüş Mary, dokumacı kocası Ned'e bir şamar attı. Beriki de onu saçlarından kavradı.

"Willy," dedi melankolik bir şekilde çamaşırcı Clara, "ben meşgulüm, şunları ayırsana."

"Para yerine bana bir parça kumaş getirmiş yine!" diye bağırıyordu boğuk boğuk Mary. "Ne halt edeyim ben bu parçayla! Pislik, paralar nerde? Al, veletlerini kendin doyur!" diyerek yeşil benizli, soluk, kirli çocukları tekmeleyerek kocasına doğru iteledi.

"Anlat ona Willy," diye yalvarıyordu dokumacı, karısının dağınık seyrek saçlarını bırakarak. "Anlat bu cadıya ki fabrika sahibi, ücretimizin para yerine mal alarak ödenmesini emretmiş. İnsan onunla nasıl başa çıkabilir ki? Yoksa bu kadın beni fabrikadan kovdurmaya mı çalışıyor?"

"Senin otuz beş şilin alman gerekiyordu. Benim borçlarım ise kırk. Bu kumaş parçasına ise," diyen Mary kumaşı eziyordu, "hiç kimse ondan fazla vermez..." Gittikçe daha sessiz ağlıyordu.

John, başını eğmiş, döşeğin üzerinde oturuyordu. Bu sabah da ötekilerden farksızdı. Sözcükler de, yaşananlar da her gün hep aynıydı. John başka bir hayat, başka duygular, başka sevinçler ve üzüntüler tanımıyordu. Anne'in annesi ihtiyara bir bardak bulanık su ikram etti. Buna kahve deniliyordu. John'un genç arkadaşı Willy Brinter ise onunla ekmeğini paylaştı. Anne'in annesi ateşteki teneke cezvesiyle ilgilenirken, John, karnı doyunca kendisini bırakmış Anne'i sallıyordu ve ona alçak sesle, uzun uzun, fabrika çocukları-

nın şiirlerini okuyordu. Bir zamanlar henüz genç bir dokumacı iken Glasgow'da söylemişti onları:

Sabahın köründe uyanırlardı,
Dışarısı yağmur ve zindan
Ne midede bir lokma ekmek var
Ne de cepte metelik.

John, uzun süre öksürdü. Ama bu öksürük yapmacıktı. Sadece bir kurnazlık: Şiirin sözlerini unutmuştu ama unuttuğunu itiraf etmek istemiyordu. Sonunda Willy Brinter imdada yetişti:

Karanlıkta dönerler
Dışarısı yağmur, zindan ve soğuk.
Nasıl da erken yaşlanırlar
Bu ağır işten.
Son dizeleri John ve Willy birlikte söylediler:

Ve yine uyanırlar tanyerinde,
Yükselir acı bir çığlık:
Ne zaman başka bir dünya göreceğiz?
Yok mu adalet?

"Uyu torun, ağlama. Büyüyünce ağlamaya çok zamanın olacak ve uykusuz kalmaya..."

İhtiyar, uyuyan Anne'i döşeğin üzerine bıraktı, sıcak bulanık suyunu hızlı hızlı içti ve diğer köşe kiracılarının arkasından işe gitti. Ayrılırken Willy ona çok anlamlı bir şekilde fısıldadı:

"İhtiyar, bugün büyük bir gün, Bullring'de buluşacağız."

"Nerede? Nasıl bir gün?" diye sordu anlamayan ihtiyar. Willy acele ediyor ve cevap vermek istemiyordu.

Oda ıssızlaştı. Kalan ihtiyar kadınlar ve çocuklar yine yatıp uyudular.

Genç bir metal tornacısı, sokakta John'la birlikte yürüdü ve onu kolundan çekerek sordu:

"Bullring'e gelecek misin?"

"Sen de mi bu işin içindesin? Ne buluyorsunuz bu Bullring'de! Geleceğim. Ama niye?"

"Parlamentoya bir dilekçe göndereceğiz; Ferman. Anlamıyor musun? Söylesene ihtiyar, bizim yaşadığımız gibi daha ne kadar yaşanılabilir?"

"Ben hayatı altmış yıldır sırtımda sürüklüyorum. Çekmek istemeyenleri ise astılar. Mesela George Melor... Kendi gözlerimle gördüm."

"Sen artık çok çekmezsin, bugün yarın öleceksin. Ben ise henüz otuzundayım. Daha ne olabilir ki! Söylediklerine göre demirden bir alan yapmışlar... Biz her şeyi çoktan anladık ama hiçbir şey çıkmadı. Tüfek de bir makine ama onların elinde, bizim ise yalnızca kaslarımız var."

"Biz Ferman için söz ve imzalarla savaşıyoruz ve istediğimizi elde edeceğiz."

"Biz Luddistler* dövüştük, kırdık..."

Alçak bir düzlüğe yerleşmiş olan şehrin üstünden fabrikanın bacası yükseliyordu. John, yumruğunu kinle ona doğru savurdu.

"Çok ilginç adamsın!" diye güldü Terner. "Sahip olabileceğimiz bir şeyi neden kıralım? Makineler niçin bize de hizmet etmesinler? Biz zenginlerden daha aşağı değiliz. Makineleri bizim ellerimiz yaptı."

John, konuşan adama boş gözlerle bakıyordu. Bir düşünce, ihtiyarın artık pek hızlı kavramayan beynine işkence ediyordu. "Haklı. Melor değil, John değil; bu delikanlı haklı!"

"Geleceğim, ne olacak? Ne olacak, gelir dinlerim."

"Şuna bak nasıl da tak etmiş canına! İhtiyar horoz öterken genç horoz öğrenir," diye düşünen Terner gülümsedi. Kalp atışlarının aniden hızlanması ise John'u korkutmuştu: "Ölecek miyim acaba!"

İhtiyar, güneş doğmadan az önce işyerine gelebildi. Birmingham'da baharın ilk aylarında güneş doğmak için acele etmezdi. Bileme çar-

---

* *Luddistler*: İngiliz Ned Ludd'un isminden esinlenerek kendilerine bu adı yakıştıran Luddistler, İngiltere'de 1811-1813 yılları arasında makine kırıcılığı hareketine girişmişlerdir. İşçi sınıfının başına gelen tüm kötülüklerin sorumlusunun makineler olduğunu düşünüyorlardı.

kının önünde alçak bir sandalyeye oturmuş olan John, uzun süre makineyi çalıştırmadı. Canı arkadaşlarıyla sohbet etmek istiyordu. Ama içeriye patron girdi. Bileme taşları kıvılcımlar saçmaya başladı. Metalin parlaklığı ve kıvılcımların parıltısı John'un gözlerini kamaştırıyordu. Bol tükürüklü parmağını kirpiklerinin üzerinden geçirerek şakaklarını ovdu. İşyerinin sahibi, uykulu, esneyen Mr. Brown, pencerenin pervazına oturmuş, büyük, rengarenk bardağından kahverengi çayını höpürdeterek içiyordu. İşçiler duman saçan çaydanlığa kıskançlıkla bakıyorlardı. İngiltere'ye kısa bir süre önce getirilen bu içecek, onların kesesine göre değildi. Bu çayın tadı ve tedavi etme özellikleri hakkında türlü mucizelerden söz ediliyordu. John, çayın enfiyeye benzediğini iddia ediyordu. Patron, çayını ağzını şapırdatarak ve öksürerek içiyordu. İşçiler birbirlerine bakıp kaçamak şakalar yapıyorlardı.

İşçilerin "Tavuskuşu" lakabını taktıkları patron, bardağın dibinde şeffaf olana dek haşlanmış iki narin yaprak kalınca, çaydanlığı kenara itip ayağa kalktı. Cebinden bir gazete çıkardı. Özenle katlanmış sayfayı düzeltti ve havalı havalı,

"Mr. Taylor da tıpkı benim gibi gerçek bir radikal. Saygınlığı tartışılmaz gazetesinde –yabancıların etkilediğine inanmadığım– ahlâklı insanları saat on birde mitinge çağırıyor. Şu andan itibaren hepiniz serbestsiniz. Sizi Bullring'de göreceğimden eminim. Ben de gideceğim oraya."

İşçiler bu haberi taşkın ıslık sesleriyle onayladılar. Patron demokrat "Birmingham Gazetesi"ni savurup tezgahların arasından geçerek yan odaya gitti. Orada, genellikle küçük çalışma masasında işçilerin ürettiği malın kalitesini kontrol ederdi.

John şaşkınlıktan donakaldı. Artık hiçbir şeyi anlayamıyordu.

"Nasıl olur, patron da mı o tarafa doğru çekiyor?"

On bire çeyrek kala John sokağa çıktı. İşyerinin önünde işçilerin karıları, anneleri ve kız kardeşleri bekliyordu. John, içindeki uslanmaz heyecanı sakinleştirmeye çalışarak aşağıya, Bullring'e yöneldi. Dükkânlar gürültüyle kapanıyordu. Yanından hızla arabalar geçti.

Pazardaki kadın seyyar satıcılar, kalbur ve sepetlerini savurarak dağılıyordu. Girişlerden çocuklar fırlıyor, heyecanla bağırıyor ve şehir dışına koşuyorlardı. Birmingham'ın üzerinde üflemeli müzik enstrümanlarının sesleri yayılıyordu. Bir yerlerde şarkı söyleniyordu. John, meydanda, katedralin yanında, kortej oluşturan göstericilerle karşılaştı.

O da sıralardan birine girdi.

"Sen necisin?" diye sordular ihtiyara sıradakiler.

"Bileyici."

"Biz ekipçiyiz," diye açıkladılar ve ona nerede durması gerektiğini gösterdiler. Göstericiler mesleklerine göre dizilmişti. Ekipçiler, Bullring'e gidiyorlardı.

John için bu sabah sürprizlerle doluydu. Ekipçiler hava atmalarıyla ünlüydüler. Diğer zanaatkârlar ve işçilerle muhatap olmaktan kaçınırlardı. Onlara iyi para ödeniyordu. Zengin müşteriler onları şımartıyordu. John, bu olanlardan sonra, hiçbir şeye şaşmamaya karar verdi. Mucizelere inanmaya hazırdı. Göstericilerin önünde Tavuskuşu'nun ta kendisi, çay tüccarı More'un ta kendisi, ekselansları Edwards'ın ta kendisi yürüyordu. Siyah silindir şapkalar takmışlar ve dizkapaklarına gelen resmi ceketler giymişlerdi.

John etrafına bakınıp kulak verdi. Duyabildiği yarım yamalak konuşmalardan gösterinin uzun süre önce planlandığını öğrendi. Alındı. Oysa o, eski, saygın bir Luddist, kahraman Melor'un arkadaşı değil miydi?..

"Demek ki şehrin dışındaki kuytuda, tıpkı bir zamanlar bizim yaptığımız gibi, ama bensiz toplanıyorlarmış," diye düşündü ve bayram neşesinin yerini üzüntü (onu çağırmamaları, onu fark etmemeleri, ona güvenmemeleri) aldı.

Son yıllarda hep yaptığı gibi, kendisini ihtiyarlıkla suçladı.

İhtiyarlar gereksiz, bu işte bile... Aslında nerede ve kime gerekliler ki?.. Uzak ülkelerdeki gezgin kabilelerin, ihtiyarlarını ölüme terk ettiklerini duymuştu. İhtiyarlar; yük, zavallı antika, güçsüzlük ifadesi...

İşçiler altılı sıralar oluşturarak kortejler halinde yürüyorlardı. John çevresinde bu kadar çok insanı hiçbir zaman görmemişti. Ne kadar çok parıldayan göz, aynı ritimde vuran ne çok kalp!..

Birileri John'un elinden tutup onu ilk sıraya götürdü.

"Sen bize hayatını anlatacaksın," dedi Doktor Douglas. "John Smith, sen işçi sınıfının canlı tarihisin."

"Dik dur ihtiyar, gücünü topla."

"Yağma yok, burada daha yakıt var!" diye cevap verdi John alnına vurarak.

Ama gözyaşlarını tutamadı.

İnsanlar evlerinden çıkmışlardı. Gösterinin önünde bayraklar taşıyorlardı.

Kalabalığın üstünde bayraklar dalgalandı. Ağaçlardan ve çatılardan, küçük evlerin pencerelerinden çocuklar sarkıyor ve rengarenk kumaş parçaları sallıyorlardı. Bullring'e giden yolun her tarafına "orkestralar" yerleştirilmişti. Umursamazlık bir anda şehri terk etmişti.

Kin, deliklerde –burjuvaların villalarında, aristokratların şehir çevresindeki çifliklerinde– saklanıyordu; sevinç ise sokaklardaydı. Birmingham'ı bir yığın duygu heyecanlandırıyordu. Ama hiçbir yerde umursamazlık yoktu.

Aniden, sanki kendinden utanmış gibi yağmur durdu. Güneş –bu yerlerin ender misafiri– bulutları parçaladı ve kahverengi şehri ışıklandırdı.

"Biz yüz binden fazlayız," diyordu göstericiler; John bu korkunç rakamı gururla tekrarlıyordu.

Bayrak taşıyıcılar, birbirlerinden otuz yard mesafeyle hareketsiz duruyorlardı.

Açık renk kumaşların üzerinde sloganların altın harfleri kıvrılıyordu.

"Oku!" diye işçiler ve kadınlar genç bir okuryazara okutuyorlardı.

"Oku!" diye yalvarıyordu John da. Harflerin dilini bilmediğine hiç bu kadar üzülmemişti.

"Özgürlük! Evlatları tekrar bir araya gelince zindanlar titreyecek!" diye şarkı gibi okuyordu işçi, bayrakların üzerindeki yazıları.

"Özgürlük! Onlar onu boş bir tehdit olarak görüyor ve gülüyorlar, ama biz onlara kan ağlatacağız. Umut! Bir kuşun şarkı söylediğini duyar gibiyim."

"Diğer bayraktaki ne, oku", diye yalvarıyorlardı kadınlar.

"Halk, düşmanı yenecektir."

"Bir de yenmeseydi!" diye cevap verdi emin bir şekilde John, bayrağa.

Yürüyüş kolu yavaş yavaş ilerliyordu. Müzik, insan seslerini bastırıyordu.

"Burada ne deniyor, ne dikmişler?" diyerek yanındakinin kolunu çekiyordu John.

Etrafta yüksek sesle şarkı söyleniyordu. Ama John şarkıyı duymuyordu. Kumaşların üzerindeki sözcükler onun kulağına isimsiz yeni bilginlerin ilahileri gibi geliyordu.

Okuryazar isteksizce yine okudu:

"Özgürlük; Tanrının göğün altında yaşayan herkese verdiği bir nimettir."

"Devrim! Ben halklar gördüm üzerlerinde eşek gibi yükler, bir başka deyişle üzerine üst sınıflar yığılmış. Ama onlar bu yükü atmayı başardılar."

Yukarı doğru yönelen dar bir bayrağın üzerine Burns'ın sözleri yazılmıştı.

"Aristokrasi altın paranın mührü, insan ise onu kesen maden."

"Bravo!" diye güldü John ve elini yukarıya doğru uzattı. Bayrağa dokunmak istiyordu:

"Öyle ustaca söylenmiş ki, hemen anlayamıyorsun!"

İlk kortejler Bullring'e girdi. Geniş bir düzlük olan ova, kalabalıklarla dolup taşmıştı. Kalabalıklar şehrin öbür tarafından gelmişlerdi. Burada da, sokaklarda olduğu gibi bayraklar sallanıyor, insanların söylediği şarkılar, müzikle ve birbirinden bağımsız heyecanlı bağrışmalarla savaşıyordu. Bu sabahın gençleştirdiği John, hırsla ahşap tribüne doğru ilerledi. Zor iş! Çamurlu zeminin üzerinde kayıyor, birilerine çarpıp ayağı dolaşıyor ama yine birilerinin özenli elleri ona kalkması için yardım ediyor; insanlardan iyiniyetli mırıldanmalar geliyor, geri çekiliyorlar ve geçmesi için ona yol veriyorlardı.

"Kart horoza yol verin!" diye şakalaşıyorlardı işçiler.

İlk defa, beyaz saçları John için bir engel oluşturmuyor, hatta daha da fazlası, insanların ona yol vermesini sağlıyordu. Tribünün yanında Willy Brinter'i gördü. Genç tornacının yüzü sanki şarap içmiş gibi kızarmıştı ve oldukça neşeliydi.

"Öpüşelim ihtiyar!" dedi John'a. "İnsanın altmış yıl yaşamasına değer böyle bir günü görmek. Tıpkı senin gibi."

Birbirlerini öptükten sonra etraftaki insanlarla kucaklaşmaya başladılar.

Göstericiler, mitingi yönetecek bir başkan seçtiler.

Yüz bin el kalktı ve oy verdi. Nasıl ellerdi bunlar? Kaba, kocaman, mücadeleci. Geleceğin galiplerinin ısrarlı elleri. Kuru, güçlü ve çalışmaktan yorgun eller. Havaya doğrultulmuş yüz bin tüfek namlusu. Kınlarından çekilmiş yüz bin süngü bile, bu içgüdüsel olarak yumruk olmuş veya korkusuzca bayrak gibi dikilmiş eller kadar korku salamazdı düşman yüreğine. Başkan, sürekli yinelenen heyecanlı haykırışlar arasında mitingi başlattığını ilan etti. Ve bir an, hiç kimsenin inanamayacağı bir şey oldu. Bir emir verilmiş gibi, yüz bin ağız kapandı, müzisyenler anında sustu.

Sessizlik ovayı bir sis gibi örttü. Ve aniden herkes, narin, hastalıklı baharı hatırladı. Leylağın yapışkan tomurcukları, belirsiz kokular yayıyordu. Kuşlar, hızla uçarak yaşlı ağaçlardan haber

veriyorlardı. John gözlerini kapattı. Islak kuytuyu, Melor'un sesini, meydanı ve darağacını hatırladı.

"Ben o gün uyudum ve bugün uyandım. Bunu burada anlatacağım."

Birden Willy Brinter, ihtiyarı heyecanla dürttü ve başıyla ovanın diğer ucunu işaret etti. Orada üniformaların altın işlemeleri parlıyordu. Atlar kişniyordu. Kraliyet askerleri... Ovayı sarmışlar!

"Dışarı. Defolun buradan!" bağrışmaları duyuldu.

"Gidin zenginlerin evlerini koruyun! Dışarı!" Yine eller, yumruklar yükseldi başların üzerinden: "Defolun buradan!"

Willy Brinter, dayanıksız ahşap tribünden atlayıp, konuşmacılara doğru ilerleyen bir süvari atının yularını tuttu.

"Geriye doğru çevir alçak! Ruhu satılmış! Çok çektik sizden!" Başkan, bir işaretle kızgınlıktan kudurmuş olan işçiyi durdurdu.

"Sakin olun kardeşler! Tıpkı sizler gibi ben de derinden sarsıldım hükümetin bu ukala, protestoyu hak eden tutumu karşısında... Ve ben bunu belediyelere ve kongreye bildireceğim. Baskıya baskıyla cevap vermeyeceğiz. Bu kiralık zavallılara olan nefretimizi, onları hiç görmüyormuşuz gibi davranarak belirteceğiz. Bizim gibi silahsız insanların karşısında kahraman kesilmek çok kolay. Mitingimizi başlatalım. Aristokratlar bilsin ki; eğer ordu, halkın toplantı yapmasını engellemeye cesaret ederse, yalnızca kırmızı ceketlerin değil, siyah ceketlerin altında da erkek yürekleri vardır."

Silahsız ama savaşmaya hazır olan kalabalık, başkanın sözlerini, sağır edici haykırışlarla karşıladı. Süvari dikkatlice kalabalığın arasından sıvıştı ve asker kordonuna katıldı. Askerler ovaya çıkan tüm yan yolları tutmuşlardı. Göstericilerin heyecanı biraz dindi. Ama eski tasasızlık gitmişti. Bir "sürprizle" karşılaşmamak için gergin gergin etrafa bakınıyorlar ve arabacı Ayer'in konuşmasını dinliyorlardı. John tribünde konuşulanlardan bir tek sözcük bile kaçırmamak için kulak kabarttı.

"Ben, binlerce kardeşim özgürlük tapınağına saygı duruşunda bulunmaya geldiği için gurur duyuyorum. Üstümüzde sömürünün

kılıcı duruyor ama gerekirse biz, halkın kılıcını çekeceğiz ve acılar içindeki İngiliz halkının başında adalet bayram etmedikçe onu kınına sokmayacağız. Bugün, etrafımda, sizin aranızda özenle bir aristokrat aradım. Yüzüne karşı düşündüğüm her şeyi söylemek için. Ama ne sokakta, ne kalabalığın arasında hiçbir lord, hiçbir prens bulamadım. Hayır, onlar Birmingham halkının haklı isyanıyla karşılaşacakları mitinge gelemezler..."

John dinlemekten yoruldu. Ağzını genişçe açmış nefes alıyordu. İnsan kokuyordu, çimen ve kurumuş toprak kokuyordu. Ayer, rulo yapılmış bir kağıdı yukarıya kaldırdı:

"İşte çözüm benim elimde. Onda, herkesin oy kulanma hakkına sahip olması için tüm imkanları devreye sokacağımız yazıyor. Monarşiyi anmamak için kendimi tutamıyorum. Şimdiye kadar, o kendi için var oluyordu. Ama ben bu büyük toplantının adına söylüyorum ki, eğer artık milyonların iyiliği için var olmazsa, hiç var olamayacak!"

Onaylayan bağırışlar: "Dinleyin... Doğru... Dinleyin.." sesleri konuşanın sözlerini böldü.

Öyle görünüyordu ki, ovadaki insanlar askerleri unutmuşlardı, düşmanlarınca sarıldıklarını unutmuşlardı. İşçi devam etti:

"Açlar, savunmasızlar, dullar, öksüzler, ihtiyarlar; tüm gelecek nesiller, bizim özgürlüğü kazanmamızı bekliyorlar. Hayatımızı zindana çevirdiler. Gelecek nesilleri kâbusa mahkûm etmeyeceğiz. İşçi sınıfının çıkarları her yerde aynı ve sömürenler işçilerin birleştiğini yakında görecekler. Bilgi iktidar, birlik ise güç verir. Sizi temin ederim ki güç ve bilginin birleşmesi yakın bir gelecekte tüm dünyadaki aristokrasiyi yok edecektir. Hepimiz uyanık olalım. Bakın Londra'da neler yapılıyor. Başkentte ne rezillikler yapılıyor! Zenginler, Rus despotu Nikolay'ın ve korkak Fransız despotunun ve tüm despot kardeşlerinin temsilcilerini bizim efendimiz Victoria'yla yazışmak için davet etmişler. Victoria küçücük bir kız. Onun için, elişleriyle ilgilenmek daha yararlı ve daha iyi olur...

"İşte aristokratlar ne işler çeviriyor! Biz onları çok az ilgilendiriyoruz. Eğer yemek yemeyi ve insan olmayı istemeseydik daha da az

ilgilendirecektik; eğer onlar için savaşıp köle gibi çalışarak onların doymak bilmeyen iştahlarını tatmin etseydik...”

“Rezalet!” diye bağırıyordu kalabalık. “Rezil aristokratlar!”

“Lanetleyelim onları, canlarını cehenneme gönderelim! Kendimize ve ailelerimize özen gösterelim. Biz aşağılamaları hatırlıyoruz. İntikam alabiliyoruz. Sadece Kraliyet’in parıltısını değil, lanet Bastil’i de görüyoruz!”

“Ned Ludd gibi zeki,” dedi John, ekipçi Ayer için.

Konuşmacıyı, onaylayıcı ıslıklar ve tezahüratlarla gönderdikten sonra, göstericiler, Eliot’un şarkısını söylemeye başladılar. John, sözleri bilmiyordu. Zor olmayan nakaratı söylemeye başladı. Susamazdı. Sesler gırtlağından kendiliğinden çıkıyordu. John, tüm dünyaya sesini duyurmasının bile içindeki coşkuyu yansıtamayacağı kadar mutluydu.

Zengin, kanun dövüyor,
duymuyor yoksulların inlemelerini.
Sert bakışı, aşağılayıcı ruhuyla,
bizim çektiklerimize sağır.
Ama geliyor hesaplaşma saati,
es geçmeyecek sizi.
Ölmeyecek bu sözler
intikam çağrısı olacak.

“O’Connor, Feargus O’Connor burada!” diye bağırdı Başkan. Başkan az önce yüz bin kişilik koroya şeflik yapmıştı.

Bu sözcükler elektrik akımı gibi kalabalığın içerisine yayıldı. Şarkı dindi, binlerce kafa Chartist liderinin geldiği yöne doğru döndü. Anneler çocuklarını kaldırdılar.

“Bakın, sonsuza kadar bizim dostumuzu, bizim koruyucumuzu unutmayın. Ferman’ı o düşünmüş; o ve diğer iyi insanlar!” diyorlardı kadınlar oğullarına ve kızlarına heyecanlı heyecanlı gülümseyerek.

İnsanlar, tribüne yaklaşan adamı görebilmek için parmak uçlarında duruyorlardı.

Feargus O'Connor. Bu ismi kim bilmiyordu ki!

"Bravo O'Connor! Bravo! Bravo liderimize!"

"Susun! Dikkat, dinleyin! Feargus konuşmak istiyor."

En sonunda O'Connor kalabalığın karşısına çıktı. Her zaman olduğu gibi uzun uzun eğiliyor, aynı zamanda dikkatle suskunlaşmış kalabalığa bakıyor ve kendisini görmelerine izin veriyordu. O bu kısa tanışma anlarını seviyordu. Onbinlerce gözün onun yüzüne hissedilmez dokunuşunun verdiği hafif heyecanı seviyordu. Feargus'un dış görünüşü oldukça gösterişliydi. Onun konuşmalarının etkisi sadece sözlerinde değil, uzun boyunda ve güçlü jestlerindeydi aynı zamanda. Sesi keskin ve çatallıydı.

Bir seksen boyunda, atletik yapılı biri olan O'Connor, bir insan azmanına benziyor ve sadece görünüşüyle bile dikkatleri çekiyordu. Tek fiziksel kusuru kısa, kalın, boksör boynuydu. Dik başı ve fular gibi bağlanmış yüksek yakaları bu kusuru saklamaya yarıyordu. Aslında bu kusur, Chartist liderinin dış görünüşüne hiç de zarar vermiyordu. İşte şimdi de hafifçe sallanarak ve çok iyi parlatılmış siyah ayakkabılarının topukları üzerinde daha da uzun görünmek için yükselerek gergin bir şekilde, kocaman güçlü başını kaldırdı. Aslında bu hareket, onun doğallığını bozmuyordu.

O'Connor İngiliz değildi. Hareketlerinin sinirli canlılığı, yüzünün keskin, enerjik hatları ve sakin duramayan, yırtıcı bir hayvanınki gibi yuvarlak gözleri; ondaki her şey, İrlandalılığı çağrıştırıyordu.

O'Connor İrlanda kökenli olduğu için perişan oluyordu ve her şeyiyle gerçek bir Anglosakson olmaya özen gösteriyordu. Temiz, gereğinden fazla temiz İngiliz aksanıyla gurur duyuyordu. Cümle kuruluşu o denli imla kurallarına bağlıydı ki gerçek İngilizler onun doğruluğundan şüphe ediyorlardı...

Feargus'un jestinde, sözünde, bakışında enerji vardı. Bu, bir hastalık nöbeti değil, büyük yaşama gücünün enerjisiydi. Harekete katılanlardan hiçbiri daha büyük bir üne kavuşamamıştı ve hiçbir ün bu kadar güçlü değildi.

Her konuşmacının –eğer gerçekten konuşma kabiliyetine sahip ise– sadece kendine ait metotları, kendi denenmiş nüansları, kendi özel stili vardır.

Feargus "Ya zafer ya ölüm!" sözleriyle başladı. Uzun ve ayrıntılı olarak dinleyicilere kendisini anlattı. Halkın ücretsiz kahramanı olduğundan söz etti. O'Connor'ın bilinçli olarak yaptığı övünmeleri ve benmerkezli konuşmaları halkı etkileyebiliyordu. O'Connor onlara köleliğin acılarını, zenginlerin alçaklıklarını, sömürünün çok çeşitliliğini anlatıyordu. Sanki kendisi bir proleter olmanın tüm kâbusunu yaşamış gibi.

"Bana inanıyor musunuz?" diye sordu Feargus.

Kalabalığın cevabı net duyulamayacak kadar güçlüydü. Fabrika sirenlerinin sesi bile, yüzbinlerce gırtlaktan aynı anda çıkan bu "inanıyoruz"dan daha güçlü olamazdı!

Kulak kabartmış olan süvarilerin atları, yine panik içinde titrediler ve şaha kalktılar. Hemen sakinleştirildiler.

"Bugün Lord Brum ve yoksullar kanunu hakkında konuşacağım," dedi Feargus ve işçilerin bağlılık ve güven ifadesini çok doğal bir şeymiş gibi kabul etti.

"Konuş!" diye cevap verdi kalabalık.

"Harry Brum," diye başladı O'Connor ve yumruğunu tehditle savurdu, "sizin yoksullar kanununa ihtiyacınız olmadığını iddia ediyor. Çünkü her genç insan ihtiyarlığı için para biriktirmek zorundaymış. Ama Harry Brum bunu ağzının bir ucuyla söylerken diğer ucunu yamultarak kendi emekliliği için, yıllık gelirine ek olarak dört bin-beş bin fund zam yapılmasını dileniyor. Eğer halk bu hakka sahip olsaydı, ona böyle bir maaş vermezdi. Ne yapardı Harry? Devlet hazinelerine doğru sürünüp kapıyı çalardı, ama nöbetçi kapıyı açmayıp 'Kim o?' diye sorardı. O zaman zavallı Brum şu cevabı verirdi: 'Ben eski Kayzer'im.' O'Connor alt çenesini öne çıkararak ihtiyar gibi konuşmaya başladı: 'Bin iki yüz elli fund, çeyrek yıllık maaşımı almaya geldim,' Ama nöbetçi de şunu söylerdi: 'Bugün buraya senin gibi bir sürü adam geldi ve senin için

artık hiçbir şey kalmadı.' Ve o zaman Harry de ağlayarak, 'Aman, ne olacak benim halim? Nereye gideceğim?'. Nöbetçi de şöyle cevap verdi: 'Halk için hazırladığın Bastil'e git,' Lord Harry ve Leydi Harry Bastil'e geldikleri zaman gardiyan onlara, 'Sizin hücreniz sağda, Leydininki de solda. Biz burada Malthusçuyuz ve çoğalmanızdan korkuyoruz. O yüzden sizi ayrı tutacağız,' derdi. Eğer ben o sahneye şahit olsaydım Leydi Brum'a acır ama Lord Harry'ye acımazdım..."

O'Connor'ın konuşması her dakika patlayan kahkahalar tarafından kesiliyordu. John, kalbi ağrıyasıya kadar gülüyordu. Bir ucundan diğer ucuna kadar insanlarla örtülü tüm Bullring bir ağızdan gülüyordu; sadece atlar ve askerler gülümsemeye cesaret edemiyorlardı. Kahkahalar; onaylayan haykırışlar ve tezahüratlar arasında boğuluyordu. Feargus ileri doğru eğildi ve beyaz bir kâğıdı salladı.

"Ferman'ın altı maddesinin hepsini size okuyacağım."

Ferman sözcüğü söylenince şapkalar yukarı doğru uçtu.

"Londra İşçiler Birliği Derneği'ne ve bizim dürüst yoldaşımız William Lovett'e bildirge göndereceğiz. William Lovett bunu düşünenlerden. Şimdi sessizlik: Ferman'ı okuyorum."

"Madde bir: Reşit, akli özrü olmayan ve suç işlememiş tüm erkeklere oy hakkı," diye yavaş yavaş okuyordu O'Connor ve herkes, ihtiyar, genç, kadın, erkek, çocuk onun arkasından her sözcüğü tekrarlıyorlardı. Bullring'te bayram, hatta dua okumanın neşesi hâkim olmuştu.

"Madde iki..."

"Madde iki!" diye cevap verdi kalabalık, bir yankı gibi.

"... her yıl seçilen bir parlamento."

"Parlamento!"

"Her yıl seçilen," diye tekrarlıyordu, diğerlerine yetişmeye çalışmayan John.

"Madde üç: Yoksulların da temsilci olabilmeleri için milletvekillerine maaş. Madde dört: Burjuvaların tehditlerini ve rüşvetlerini önlemek için gizli seçim. Madde beş: Ülkenin eşit seçim bölgelerine

ayrılması. Böylece temsilci sayısı eşit olacak. Madde altı: Zaten formalite icabı olan temsilcilerden alınan üç yüz fund sterlinin kaldırılması; her seçmene aynı zamanda seçilebilme hakkı için.

"Burada bulunan herkesin uğruna canını vermeye hazır olduğu, bizim Ferman işte bu. Öyle değil mi arkadaşlar?"

"Hepimiz tek bir yürek gibi!" cevabını veriyordu Bullring.

"Ama biz mümkün oldukça kan dökmemeye çalışarak ilerleyeceğiz. Biz milyonlarca imza toplayacağız. Kraliçe ve Lordlar Kamarası milyonlarca insanın önünde bizim dürüstçe hak arayaşımızı reddetmeye cesaret etsin bakalım."

O'Connor'a cevap olarak Chartistlerin marşı söylendi:

Çalıyor dünya üzerinde borular: Özgürlük!
kalkıyor dünya savaşa.
Dalgalanıyor kutsal savaşın bayrağı,
geliyor halklar sayısızca.
Yüreğimiz ateş arzularıyla doluyor,
kırıyor zincirleri ruh.
Hey, var mı bir yerlerde iktidar ve güç,
Köleliği yeniden doğurabilecek?
Ölüm! Tüm zalimlere ölüm!
Özgür bir hayat doğacak.

Hava kararmıştı. Onlarca sevgi dolu el, O'Connor'ı tribünden indirdi. Dönmeye hazırlanan göstericiler meşaleler yaktılar.

Bir örgücü olan son konuşmacı gaz lambalarıyla aydınlatılan tribünde konuştu. Yarı ıssız ovadakilere değil, Bullring'de hareketsizce dizilmiş askerlere konuşuyordu daha ziyade.

"Ey siz, halkın doyurup giydirdiği askerler; siz ateşe hazır silahlarla burada durmaya cesaret ediyorsunuz. Hiç umurumuzda değil! Korkmuyoruz! Hepimiz gerektiğinde silahlanıp bölüklerde bulunan tüm askerleri kovabiliriz."

Sıralar halinde dizilmiş, yanan meşalelerle karanlığı parçalayan işçiler alandan ayrılmaya hazırlanıyorlardı.

Bu garip bir şenlikti. Meşalelerin ışığı, askerlerin kanlı çizgiler halindeki kan kırmızısı süngülerinde yansıyor ve üniformaların üzerindeki altın işlemelerde oynaşıyordu. Şehirdeki bayram havası, kopacak korkunç fırtınanın jeneriği gibiydi.

İşçiler, olacaklardan habersiz, neşeli ve heyecanlıydı.

Bu sefer ihtiyar John arka sıralarda yürüyordu. Onun için yeni sayılan marşları mırıldanıp hatırlamaya çalışıyor ve nedenini bilmeden kendi kendine gülüyordu. Kendisiyle birlikte, kutsal bir şey gibi Bullring'in ıslak toprağını götürmek istiyordu. Dilenci hayatı sürdürmekten yorulmuş, ezilmiş olan bu insanların her birini kucaklamak istiyordu.

Mutluluk, insanlığın içindeki iyiliği besliyordu. John, sevgi buhranları altında eriyordu; bu, elli yılda kabına sığmazca birikmiş bir sevgiydi. Hiç kimse ona dokunmamıştı. Hiç kimsenin, yoksul, yalnız işçinin şefkatine ihtiyacı olmamıştı. John'un kendisi de sevgiyi tanımamıştı. Kadınları, içkiyi aradığı gibi arıyordu. Onlar pahalıya patlamıyorlardı. Unutmaya yardım ediyorlar, bir anlık hüzünlerden ve sarhoş yalnızlığından uzaklaşma yolu oluyorlardı.

Bazen onu parasız avutuyorlardı. Hatta bir tanesi ona kızıl saçlarını daha uzun süre hatırlaması için bir kurdele hediye etmişti. Ama o, gezginciliği sırasında bu kumaş parçasını kaybetmişti. Sarhoş olduğu meyhaneleri; ambarlarda, kıyıda demirlerin arasında, şehir dışındaki çayırlarda yattığı kadınları hatırlamaya değer miydi? O hepsine Mary diyordu ve hepsi hakkında da iyimser konuşuyordu: "Kancık köpekler."

"Ferman, bizim Ferman, Ferman, Feargus O'Connor bizim öğretmenimiz," diye mırıldanıyordu ihtiyar kendisinin bestelediği şarkıyı. Kendi kortejiyle birlikte şehre, kenar mahallelerdeki bir sokağın başına gelmişti. Uzaklarda "Var ol Britanya" müziği çalıyordu; işçiler ise "Var ol Ferman"ı söylüyorlardı. Hiç kimse, subaylardan birinin delilikten veya intikam isteğinden dolayı mahmuzu vurup atını şahlandırdığını ve kalabalığın üstüne saldırdığını fark etmedi. John, üzerinde atın gövdesinin arka yarısını, çizmenin kalın tabanını gördü. Hiç paniğe kapılmadan eyere yapıştı. Ayakla-

rının üzerinde duramadı ve at onu sürükledi. İşçiler beklenmedik saldırıdan yumruklarla korunuyorlardı. Çizmesine tutunmuş ihtiyarla birlikte, subay, kenara çekildi. Kan içiciler ve onların kiralık adamlarına karşı çılgınca lanetler kusan John'un dışında, hiç kimse gözaltına alınmamıştı. Mutlu gün, ihtiyar için polis karakolunda ağır bir geceyle bitti.

"Siz, bir Kraliyet subayının atına hakaret etmekle suçlanıyorsunuz," diye bildirdiler John'a suçunu ve onu hücreye kapattılar. Hücrede ertesi gün dövülecek olan iki kişi yatıyordu. İhtiyar, hava aydınlanana kadar hücre arkadaşlarına Ferman'ı, Bullring'deki mitingi ve kahraman Feargus'u anlattı. Sabahleyin, en azından ambardaki köşesi kadar rahat olan polis karakolunu ve yeni arkadaşlarını büyük bir üzüntüyle terk etti. Ortak hücrelerde, tıpkı yolcu arabasındaki gibi kolayca arkadaşlık kurup birbirlerini tanıyabiliyorlardı. John, bir gecede kendisiyle ilgili hatırladığı her şeyi anlatmış ve ayrıntılı iki hayat hikâyesi dinlemişti. Gözaltına alınan iki adamın anlattıklarından, John, onların hırsızlıkla suçlandığını, birisinin bir yıl önce alkol fabrikasından atıldığını, diğerinin ise vergiler yüzünden iflas edip iş aramak için köyünü terk ettiğini öğrendi. İkisi de yiyecek çalarken yakalanmıştı.

John, sopa dayağından kurtarılmış, daha önce ödenen kefaletten dolayı serbest bırakılmıştı. Kefalet, Doktor Taylor'un ricası üzerine zengin bir işyeri sahibi olan aşırı Chartist biri tarafından yatırılmıştı. Arkadaşları onu karakolun kapısında karşıladı. İhtiyarın gözleri nasıl yaşarmasındı ki? O an kendisini en korkunç hapishaneden, yalnızlığın hapishanesinden çıkmış gibi hissetti.

"Görünüşe göre," dedi Willy Brinter'in elini sıkarken, "tabutumun arkasından da yürüyenler olacak."

"Sen rahat ol, biz seni Ferman gibi götüreceğiz. Sadece imzalar yerine peşinden canlı insanlar yürüyecek," diye cevap verdiler.

Yeşil sokakta, çamaşırcı Clara, subayı döven ihtiyarın öyküsünü kahramanca ayrıntılar ekleyerek anlatıyordu. İddianamede ihtiyarın sadece atı dövdüğünün yazması önemli değildi.

Clara halkın haklarını koruyan bu cesur kahramanla aynı mekanda yattığından dolayı gurur duyuyordu. Akşam Clara, John'un şerefine bira kaynatıp ambar sakinlerine dağıttı. Birmingham'ın en renksiz ve hüzünlü sokağı Yeşil sokak, böyle gürültülü bir şölen görmemişti. Işığın ancak deliklerden girdiği, insandan ziyade hayvan barınaklarına benzeyen buradaki binalar, özel bir karamsarlığa ve yıkık dökülüğe sahipti. Yeşil sokağın adıyla alay edilircesine taşlar arasında hiçbir cesur otçuk, hiçbir ağaççağız yoktu. Sokağın boş alanla birleştiği yerde şehir çöplüğü vardı.

John, Chartistlerin örgütüne üye olmaya karar verdi. Bunu, kendi komitesine, işyerinin sahibine ve ambarın kiracılarına bildirdi.

Ferman'ı kendi elleriyle imzalamak istediği için isminde ve soyadında geçen harfleri öğrenmeye başladı. Ferman'a, okuryazarlığı olmayan insanların kullandığı işareti bırakmak istemiyordu.

İhtiyar için bahar, mutlu bir gün gibi geçti. İşyerinde, kavşaklarda, belediyenin ilan panosunun önünde duran yolcular arasında, küçük meyhanelerde, fabrika kapılarının önünde; her yerde seçim hakkı ve halkın parlamentoya karşı bildirisindeki Altı Madde'nin her biri hakkında ajitasyon yapıyordu. İhtiyar, Ferman'ı on milyon kişinin imzalayacağını ümit ediyordu. Geceleri, genellikle uyuyamadığı saatlerde, Willy Brinter'in yardımıyla öğrendiği harfler onun üzerine geliyor, tavanı deliyor, gökyüzünden meteorlar gibi düşüyor, sık ekilmiş kasvetli ağaçlarla birleşiyor, İngiliz ormanlarının sıralarına giriyor, nehir yataklarının kumları gibi birikiyorlardı. Milyarlarca harf, kâğıdın çizgisi üzerinde, tellerdeki kuşlar gibi diziliyordu. Böylece soyad ve ad sütunları oluşuyordu.

Sayısız John Smith vardı.

"Bir John Smith'i diğerlerinden farklı kılmak için ne yapmalıyım?" diye merak ediyordu ihtiyar. Her fabrikanın, her şehrin kendi John Smith'i vardı: Birinci John Smith, ikinci John Smith, yirminci...

"Hayır, öyle olmamalı."

İhtiyar, nasıl olması gerektiğini bilmiyordu.

"Ama, benim gibi ihtiyar bir John Smith olacağını hiç sanmıyorum," diyor ve yine büyük bir zevkle bir avantaj gibi kendi yıllarını vurguluyordu. İhtiyarlık onun sınıfındaki insanlar için müthiş bir ayrıcalıktı. "Yazacağım: John Smith, 59 yaşında."

Chartist harekete katılmak, John için düşüncenin ve konuşmanın okulu oldu. Sözü, bir zamanlar çıkrığı ve daha sonra bileyleme taşını kullanmayı öğrendiği gibi öğrendi. Dokuma işçisinin, dokuma makinesinin üzerindeki dağınık ipliklerin uçlarını topladığı gibi, o da kendi düşüncesini yönetip toplamayı öğrendi. Sözlerle silahlanmıştı ve onlarla darbeler indirmeye çalışıyordu. Eskiden istemeyerek de olsa suskun olan, sonra da sözü keşfeden tüm insanlar gibi zapt edilmez derecede konuşkan olmuştu. Yeşil sokağındaki nemli ambarın tüm köşe kiracıları döşek ve somyalarının üzerine yatmış, ihtiyarın akşam konuşmalarını dinliyorlardı.

Willy Brinter, artık kısa süre önce öğrencisi olan ihtiyarla, güzel konuşmada yarışmaya cesaret edemiyordu. Her zaman kesinlikle yeniliyordu. İhtiyar John, kendisinde bulduğu her şeyi, şimdiye kadar belleğinin hareketsiz kuytuluğunda, tecrübesinde ve düşüncesinde yatan her şeyi anlatmaya çalışıyordu.

John, acele ediyordu: Sanki bu, hayatının son baharıymış gibi. Toprak zeminin üzerindeki komşuları onu can kulağıyla dinliyordu. Bullring'deki mitingden önce, ihtiyar John'un bu kadar çok şey bildiğini kim tahmin edebilirdi ki!

"Kötülük yavaş yavaş yayılmış," diye heyecanla konuşuyordu ihtiyar. "Herkesin seçme hakkına sahip olması, belki de bir zamanlar her insanın sahip olduğu bir hakmış ama halk bunun değerini bilmeyip bazı kritik zamanlarda kendisini kandırmalarına ve dolandırmalarına izin vermiş. Böyle anlıyorum ben her şeyi. Melor diyordu ki –o her zaman gerçeği söylerdi– bir zamanlar İngiltere'de yoksullar yokmuş. Belki de sadece tembeller arasında varmış. Vergiler düşükmüş, parlamento ise halkın tümü tarafından seçilip herkesin iyiliği için çalışıyormuş. Biz haklarımızı yavaş yavaş kaybetmişiz."

"Körler! Cennette bile eşitlik yok ki, yeryüzünde nasıl olsun," diye sözünü kesti birileri.

"Aristokrasi, halkın çok zengin olmasından korkmuş ve kurnazca kanunlar çıkarmış; bizi kandırmak ve kendi felaketini hazırlamak için," diye hiç şaşmadan devam ediyordu John. "Kanunları, sakın ola ki halk bolluğun oltasına takılmasın diye çıkarmışlar. Ama bu ilk kanunlar çıktığında bile, işçi yeterince iyi kazanıyormuş ki yiyebiliyor, altına sığındığı bir saçağı olabiliyor ve doğru dürüst giyinebiliyormuş. Bizim atalarımız kendilerine yağlı bir koç eti veya bir parça iyi sığır eti alabiliyorlarmış... Böyle zamanların da olduğuna inanamıyorsunuz değil mi? Ama ben yalan söylemediğimi biliyorum; varmış böyle zamanlar."

John sustu, dudaklarını yaladı, burnunu çekti. Ambar; nem, ıslak çamaşır, kedi pisliği, çürümüş atık kokuyordu. Rüzgâr, şehir çöplüğünden ekşi, kötü kokular getiriyordu. Ama dinleyiciler bir parça kızarmış eti düşünüyor ve hayallerinin kokusunu alabiliyorlardı sadece.

"İşte böyle zamanlarmış! Ya şimdi, biz ne zaman koyun eti yiyebiliyoruz? Aristokratlar kendilerine gelip halkın daha az yemesi için çaba sarfetmişler. Ama bu da onlara az gelmiş. Bizim atalarımızın elbiselerine bakmışlar ve çok süslü püslü olduklarına karar vermişler. O yüzden, hiçbir işçi ve zanaatkârın kumaşının metresi yirmi dört şilingi geçen ceket, pantolon alamayacağına dair kanun çıkarmışlar... O zaman kanun gerekiyormuş böyle şeylerin olması için, şimdi artık kanuna da gerek yok.

"Biz öyle soyulmuşuz ki, üzerimiz perişan ama kumaşın fiyatı bir şiling olsa bile yine alamayız. İşler böyle gidiyormuş. Aristokratlar zenginleşiyormuş, biz ise gittikçe yoksullaşıp bitkinleşiyormuşuz. Aristokratlar, insanlıktan çıkışımızı yeterli bulmamış; bütün dünyaya da hâkim olmak istemişler. Amerika'da sömürgeler edinmeye başlamışlar. Ama cesur Amerikalılar onlara günlerini göstermişler. İsyan etmişler, savaş başlamış ve Amerikalı yurtseverler kazanmış. Ah şimdi biz, biz değiliz; bizim babalarımız, atalarımız da bunlar değil. Sonra Fransız Devrimi başlamış diyorlar.

Tanrı bilir, o zaman doyumsuz zenginler nasıl korkup tavşanlar gibi titremeye başlamışlardır. Onlar, halkın kendine iyi bir hükümet seçmesini engellemek için, Fransız halkına savaş açmışlar. Bu iğrenç savaş yirmi yıl sürmüş, ölenlerin haddi hesabı yok! Şimdi Fransızların kuralları var ve halk tıpkı devrimden önce olduğu gibi, şimdi de çok kötü durumda. İngiliz halkının sırtında ise sekiz yüz milyon fundluk askeri harcamayı karşılama yükümlülüğü ve dünyada eşi benzeri olmayan vergiler var. Bundan eminim, bunu tam olarak biliyorum."

İhtiyar, konuşma yeteneğini, herkes uyuduktan sonra da sık sık sergiliyordu. Dinleyicilerin yorgunluğu, onun konuşmasındaki tatlılığa baskın geliyordu.

Bahar geçti. Nemli, pembe İngiltere yazı geldi. Birmingham'da birçok şey değişti. Yerel yönetim, Bullring'de toplantı yapanlara gittikçe daha kötü bakmaya başladı. Halk, onlar için tehlikeli olabilecek bir hareketlenme içindeydi. Meşaleli gece yürüyüşleri birkaç kez engellenmişti. John'un patronu ve çay tüccarı More, artık işçilerinin hareketine soğuk bakıyordu.

John, O'Connor'dan sonra ikinci öğretmeni olarak gördüğü Doktor Taylor'a gitti. Taylor, gazete editörlüğü yaptığı Glasgow'dan yeni gelmişti. John geldiğinde, o, kare şeklindeki bir bavuldan bildiri ve çağrı tomarları çıkartmakla meşguldü. Tanımadığı bu ihtiyarı neşeyle selamlayarak ona bir sandalye uzattı. John, ahşap sandalyenin ucuna ilişerek, genç adamı iyiniyetli bir şekilde inceledi. Zevk olsun diye giydiği geniş denizci elbisesinin içerisinde çok yakışıklıydı. Elbisesiyle hava atıyordu. Siyah gür saçları ortadan ikiye ayırılmış, kadınsı bukleleri güçlü boynunun iki yanından kıvrılıp mavi açık yakasının üstüne düşüyordu. Siyah, parlak gözlerini kışkırtıcı bir şekilde kısmıştı.

John, Taylor'un saç modelini beğenmemişti. "Leydi" diyerek burun kıvırıyordu ihtiyar işçi. John, Taylor'un tribündeki halini hatırladı ve kızgınlığı geçti.

Taylor, mükemmel bir konuşmacıydı ve John onu sık sık Birmingham'a uğrayan tüm Chartist liderlere tercih ederdi.

Taylor, kürsüde çok uzun konuşmuyordu. Konuşması, asla 20 dakikayı aşmıyordu. Doktor, ısrarla Yunan atasözüne bağlı kalıyordu. Bu atasözüne göre, dinleyiciler uzun konuşmalar sırasında konuşmanın başını unutuyorlar, dolayısıyla sonunu da anlamıyorlardı. Taylor'un cılız sesi çok berraktı. O biliyordu ki, konuşma sanatı da tüm diğer sanatlardan daha az ateşli ve daha kolay değildi. Özellikle diksiyon ve mimikleri üzerinde çalışıyordu. Sabah soğuk bir duş aldıktan sonra uzun uzun sözcükleri net söyleme alıştırmaları yapıyordu. Yanlış kurulmuş bir cümle onu kötü bir müzik akordu kadar kızdırıyordu. Taylor konuşurken, sözcükler hiç durmayan bir şelale içerisinde akıyorlardı. Konuşmasında can sıkıcı aralar ve tekrarlar yoktu, umutsuzca iniş çıkışlar ve görünen çatışmalar yoktu. O'Connor'ın tam tersine, o, etkileyici sözcüklerle aniden dinleyiciyi şaşırtmıyordu ve satın alınamamakla övünmüyordu. Konuşmalarında kendisinden kesinlikle bahsetmiyordu ve hiç kimse de Dr. Taylor diye birinin var olduğunu bilmiyordu.

John, alışkanlıkla bıyıklarını ısırarak Bullring'de yapılacak toplantıdan bahsetmeye başladı. İhtiyar, daha sonra kötü önsezileri olduğunu itiraf etti. Şehre sabahtan beri asker getirtiliyordu. Fabrikalar sarılmıştı. Fabrika sahipleri, işçileri tehdit ve rüşvetle etkilemeye çalışıyordu. John, kan dökülmesinden korkuyordu.

"İyi değil, hiç iyi değil," diye tekrarlıyordu.

Sonunda Taylor bavulun kapağını hızla kapattı ve bavulu ayağıyla duvara doğru itti.

"Korkuların yersiz olabilir. İngiltere'de eskilerden kalma bir alışkanlıkla hâlâ İngilizlerin toplanması ve sorunlarını tartışmasına izin veren anayasal haktan budanmış da olsa eser var. Birmingham'da birçok dönek Chartist olduğu doğru. Onlar bizim en kötü düşmanlarımız."

"Evet, en kötü provokatörler buradaki yerli bakkallardır: Gerk, Danke, Legdet. Onlar kan akması için kışkırtıcılık yapıyorlar. Oysa bir zamanlar bizim bayrağımızı taşıyorlardı."

"Ve bağırıyorlardı," diye güldü Taylor, "'İşçilere para verin ki, biz fiyatları yükseltip onları dükkânlarımızda soyabilelim!..' Demek ki sokağa çıkıyoruz ve acımasız oluyoruz! Seçim hakkı veya ölüm!"

"Veya ölüm!" diye tekrarladı John. "Kaptan Swing bizim istemlerimizi desteklesin."

"N'apalım, bizi terör desteklesin. Onu biz yaratmadık."

Bu konuşma sırasında odaya iki genç adam girdi.

"Ben Manchester'dan yeni döndüm."

"Bizim politik birlik mi gönderdi seni?"

"Evet, tam zamanında gitmişim. Orada iki toplantıda konuşma yaptım. İki papaz beni alt etmeye çalıştı. Olmadı! İşçiler kudurdular. Haklılar da. Parlamento reformu onlarla alay etti, orta sınıf ise sobanın kenarında tok bir kedi gibi ısınmakta..."

"Bekle!" diye onun sözünü kesti Taylor ve John'a dönerek, "İşte ihtiyar, bu George Julian Harney. Bizim Marat. Düşmanlarımız için o korkunç biri ama işçi sınıfının ondan daha güvenilir ve daha iyi bir dostu olduğunu sanmıyorum. Onu serbest bırakmaya gelmiyor, çünkü sabırsızlığıyla bir sürü sakarlık yapabilir."

Taylor şaka yaparken, Harney şakaklarına kadar inen sık kaşlarının altından ihtiyar işçiye bakıyordu. Ama John onun bakışlarını yakalayamamıştı. Harney'in gözleri bir nesneden başkasına kayıyordu. Sanki hiçbir şeye güvenemiyor ve olumsuz izlenimler edinmekten kaçıyordu. John, onun büyük ellerinde yılların izi olan nasırların yaptığı kalınlaşmayı fark etti.

"Bu da Paul, Alman. Gezgin. Belki maceraperestliği, belki de halk savaşı isteği onu bizim kıyılarımıza sürükledi. Kısacası sakin duramayanlar cinsinden." Taylor, hızla kızaran Paul'e acıyarak baktı.

"Dünya devriminin avukatı," diye ekleyen Harney, dostça omuzuna vurdu. "Mitingde harika konuştun dün."

"O, sadece bizim Alman komitelerimizden bir selamdı."

"Demek ki sizde de işçilerin durumu çok kötü," diye mırıldandı John.

Paul, cevap olarak uzun bir konuşma yapmayı düşünüyordu ama Taylor ve Harney onu durdurdular. Hazırladıkları "Birmingham Gazetesi"ni redakte etmek için acele ediyorlardı.

Paul, John'la aynı tarafa gideceğini fark etti. Birlikte yürümeye başladılar. Pazarda balık dükkânlarının yanında küçük bir kalabalıkla karşılaştılar. Kalabalık, bir sandığı kürsü niyetine kullanan bir konuşmacının çevresine toplanmıştı. Dar yerde kendinden emin, kuş gibi yürüyüşünden onun bu tür konuşmalar yapma alışkanlığı olduğu anlaşılıyordu.

"Bu Stephens, çılgın bir delikanlı. Saldırgan!" diye fısıldadı John.

Paul durdu. Ajitatörün birbirine karışan, net olarak söylenmeyen sözcüklerini anlamak kolay değildi. Artan bir dikkat ve gerginlikle dinliyordu.

"İşçiler! Ben ateşin, bıçağın, kanın ve ölümün devrimcisiyim. Siz de öyle olmalısınız. Çevrenize bakın, hapishanelere benzeyen bu evleri görüyor musunuz? Sizi o evlere tıkmak istiyorlar. Nerede sizin çocuklarınız? Satıldılar. Zavallı çocuklar kendilerine göre olmayan ağır işten ezilmiş vücutlarla geceleri fabrikanın cehenneminden mutsuz evlerine doğru sürükleniyorlar."

İsyan ve kin Stephens'e güzel konuşmayı öğretmişti. Gezgin vaiz, papazlıktan vazgeçerek Chartizmin misyoneri olmuştu. Kadife ceketinin yırtık ceplerinden Alman'ı çok şaşırtan tanıdık Bentham, Shelley, Godwin'in kitapları gözüküyordu.

"Ah, o benden daha okumuş!" diye itiraf etmeye hazırdı üniversiteli.

"Silahlanın!" diye devam ediyordu Stephens. "Yoksullar kanunu sizi köleliğe, açlığa, tam bir haksızlığa mahkûm etmiş. Anayasa ve aklıselim yok edilmiş. Biz yasalara göre hareket ediyoruz. Sorunlarımızı düşünüp konuşmak yasal; Valiliğe gidip hak talep etmek yasal; protesto ve Ferman'ın altına imzalarımızı atmak yasal. Eğer erkeğin eline tüfek, balta, kılıç, tabanca, süngü alması icap ederse, kadın hiç olmazsa makas, çocuk da iğne veya topluiğne alsın! Tüm insanlar bir elinde meşale, bir elinde bıçakla; çocuğu aileden,

kadını erkekten ayıran herkese karşı ölüm kararı alsın. Eğer onlar, kanunlarını değiştirmezlerse, biz, kan içicilerin pamuk fabrikalarını yakacağız, evlerini yıkacağız. Hırsızlık ve katilliğin yardımıyla, milyonlarca insanın kanı, kemikleri ve mutsuzluğuyla inşa edilmiş evlerini yıkacağız. Tanrı, bu insanları mutluluk için yaratmış..."

Paul ve John pazarı geçtiler. Karşılarına gittikçe daha sık asker devriyeleri çıkıyordu. Fabrika kapılarının önünde polisler dolaşıyordu.

"Fırtına kopacak," diye mırıldandı John.

Paul heyecanla gülümsüyordu. Devrimci bir çatışmadan daha iyi ne olabilirdi ki?

"Ben onu göreceğim!" diye dikkatsizce söylendi Paul.

"Sör, buraya bunu görmek için mi geldi acaba?" diye sordu ihtiyar, saldırgan bir şekilde.

Süslü püslü ve havalı Paul, John'a daha ilk bakışta itici gelmişti ve sadece Taylor'a olan saygısından dolayı bu duyguyu içine bastırıyordu.

Birlikte yürümeye devam ettiler, ama susuyorlardı.

Evlerden birinin önündeki bahçede Bullring'deki akşam gösterisi için hazırlanmış bayraklar vardı. Üzerlerindeki yazılar batıl inançlı John'a ürkütücü geldi.

"Geçen baharda başka şeyler yazmıştık," diye hatırladı büyük bir üzüntüyle. Onun tam tersine Paul, sloganları onayladı ve cilt kapağı fildişinden yapılmış küçük bir defter çıkarıp onları hatıra olsun diye yazdı. Eğer Almanya'da devrim olursa, onlara ihtiyacı olup olmayacağını nereden bilebilirdi ki?

"Tiranlar, görün ve titreyin!",

"Kadınlar ve çocuklar için bıçakları bileyin",

"Kılıcı olmayan, elbiselerini satıp kendisine kılıç alsın," diye not etti Paul.

Kadınlar, bayrakların sopalarına özgürlük şapkaları bağlıyordu. Paul onları kendi pahalı şapkasıyla selamladı.

"Yeryüzündeki en muhteşem ve en görkemli bayramlar, emek zafer kazandığında, işçiler iktidara geldiğinde yapılacaktır. Devrim ve özgürlüğe lâyık harekete ancak onlar girişebilir," dedi üniversiteli. Daha sonra, abartılı bir duygusallıkla diz çöküp işçi bayrağının kumaşını öptü. İhtiyar John, onaylamadığını ifade eder bir şekilde somurttu.

"Ne o sör, kilisede mi sandınız kendinizi?" dedi yarı kırgın bir halde.

Onu farklı düşünce ve duygular ilgilendiriyordu. Kan akıtılması nasıl engellenebilirdi? Güçler çok eşitsiz. İşçiler silahsız. John, birliklere gidip eğer askerlere silahsız bir kalabalığa karşı ateş emri verilirse ateş edip etmeyeceklerini anlamaya karar verdi. Küçük de olsa bir umut onu terk etmemişti. Belki ateş etmezlerdi...

Hava kararmak üzereydi; Bullring'deki miting saati de yaklaşıyordu. Şehirde tansiyon yüksekti. Dükkânlar telaşla kapatılıyor, vitrinlerin üzerinden bırakılan demir kepenklerin inişi silah atışları gibi yankılanıyordu. Valiliğe ve bankalara yakın olan sokaklar ıssızlaşıyordu. Yolcular ürkek bir şekilde çevrelerine bakıyorlardı. Herhangi bir şeyle süslenmemiş suskun evler, pek neşeli bakamıyorlardı.

John, askeri birliğe gitmekten vazgeçti. Vakit kalmıyordu. Üstelik çenesi düşük Alman onu rahat bırakmıyor, soru ve öğütleriyle canını sıkıyordu. İhtiyar, çoktan kaçacaktı ama öğle yemeği teklifi onu, bunu yapmaktan alıkoydu. Küçük bir meyhaneye girip muhteşem birer biftek yiyip üzerine de birer bira içtiler. John uzun süredir böyle bir ziyafete katılmamıştı. Sakinleşti, somurtmayı kesti.

Mitinge gitme zamanı yakındı. Nemli gece sakince yaklaşıyordu. İhtiyarın romatizmadan zayıflamış bacakları olağanüstü nemden dolayı ağrıyordu. John zor yürüyordu. Son birkaç ay içinde ilk defa ve yeniden güçsüzlüğünü, ihtiyarlığını hissetti.

"Bizim için yemek yemek zararlı. Biz, buna alışkın değiliz. Efendiler bizi eğittiler. Et yeme alışkanlığından kurtardılar," diye açıklıyordu hüzünlü bir gülümsemeyle zayıflığını John, Paul'e yetişmeye çalışarak.

Bullring, büyük çelik döküm fabrikasından sonra başlıyordu. Toplananların meşaleleri mayıs böcekleri gibi göz kırpıyordu. Kala-

balık büyüktü. Paul, John'dan geride kalmıştı. Bu heyecanlı, her şeyi yapmaya hazır kalabalığın içinde olanları daha iyi görüp hatırlamak için yalnız kalmak istiyordu. Küçüklüğünden beri, doyumsuz bir turist olan genç üniversiteli, burada, Bullring'de de o gurur duygusunu bastıramıyordu. Bu duyguyu, amacına ulaştığı anlarda; Alplerin zirvesine ulaştığında, uzun süredir görmeyi beklediği şehrin girişinde veya vahşi bir gölün kıyısında hissetti.

Paul, ovayı inceleyip onun tarihini hatırladı. Cromwell'in askerleri, liderlerinin yarı kutsal öğüt, yarı savaş çığlığı niteliğindeki konuşmalarını burada dinlemişler, beyaz atkılı insanlar vebadan ölen insanların cesetlerini burada yakmışlar, bayramlarda, usta ve kalfalar burada eğlenmişlerdi... Ama ellerinde, Chartist bayrakları yerine, yaptıkları işin simge ve işaretlerini taşıyan bayraklar vardı.

Feodal savurganlığın ve gücün devri geçti! Paul gitgide daha fazla gömülüyordu asırların sağır, sonu olmayan sokaklarına. Kendi bilgileriyle gurur duyuyordu. Ama Bullring şu an gerçekten yaşıyordu ve ondan, geçmişe gösterdiği hassasiyetin aynısını istiyordu. Tribünde geniş, kızıl sakallı bir işçi, muhalefet gazetesini, onu çok etkileyen bir yazıyı sesli sesli okumak amacıyla açtı. Ama okumaya fısat bulamadı. Başkentten gizlice ve daha yeni gelmiş tüfekli ve sopalı bir polis bölüğü ovayı bastı, polisler kalabalığın içerisine girdiler ve çatışma başladı. Bullring, büyük bir kargaşaya sahne oldu.

John yere düşen, dayaktan mahvedilen, çizmeler altında ezilen insanların unutulmaz çığlıklarını duyduğunda titredi. Çocukların çaresiz haykırışlarına annelerin çığlığı karışıyordu. Lanetler, tehditler, ağlamalar... İşçileri tüfek dipçikleriyle dövüyorlar, kamçılıyorlar, eziyorlardı. Onlar, kanlı-yaralı kalkıyor ve yine yumruk yumruğa dövüşe atılıyorlardı. Silahsızdılar. Olanlardan hiç hesap sormayan, paniğin anlaşılmaz elektriğine kapılan John, ilerleyen jandarmaların tam karşı istikametinde koşmaya başladı. Ovadan bir elektrik şoku geçmişti. Meşaleler fıslayarak sönüyordu. Karanlıkta, ihtiyarın ayağı, canlı, kıvranan, inleyen bir şeylere takılıyordu. Kalabalığın sürüklediği, yere yapışan insanlar ayaklar altında eziliyordu. Kaçış, başladığı gibi aniden durdu. John, ihanet edip kaçanların arasında

olduğunu anlayınca durdu; başını ellerinin arasına aldı. Onu koşturan neydi? Bir korkak gibi, bir hain gibi ne kadar süreden beri kaçıyordu? Ama uçuruma düşerken kim zamanı düşünebilirdi ki!

"Kahrolsun hainler, kahrolsun korkaklar! Bir adım bile geri adım atmayacağız!" diye bağırdı ihtiyar, acıyan bir boğazla ve ileri doğru atıldı.

"Kahrolsun hainler!" diye bağırdı başkaları.

İnsanlar yeniden birleşip ilerleyen düşmanın yolunu kesti. Polisler ürküp geri çekildi. Fakat aynı anda tüm sokaklardan Bullring'e doğru atlı ve yaya askeri birlikler ilerliyordu. Arkasının sağlama alındığını gören polis, ovayı sarıp şehre giden tüm yolları tuttu. Verilen ara, işçilere ölü ve yaralılarını toplama imkânı tanıdı. Anneler, sessiz ve çığlıksız olarak, çocuklarının ezilmiş, parçalanmış cesetlerini buluyorlar; yeni yakılmış meşalelerin ışığı altında onları kaldırıyorlar ve özgürlüğün kanlı kurbanları olarak götürüp özenle, biriken intikamın sembolü olan tribünün merdivenlerine bırakıyorlardı. Tribünde cenaze ateşleri yanıyor ve az önceki çatışmada parçalanmış bayraklar dalgalanıyordu. Doktor Taylor, Bullring'deki çatışmayı duyunca hemen oraya doğru koştu ama yolda gözaltına alındı. Bunu öğrenen işçiler, çemberi yarıp oraya varmayı denediler. Yine kan döküldü... Esir alınan polisleri halk yargılamasından kurtaran tek şey, şehir yönetiminin elindeki suçluları hemen cezalandıracağı tehdidini savurmasıydı.

Kenar mahallenin sokaklarını tutan Kraliyet askerleri, işçilerin Bullring'den engelsiz geçmelerini sağlamakla görevlendirilmişlerdi. İşçiler, şarkısız, konuşmasız ama tam bir düzen içinde şehre doğru yürüdüler. Ölü ve yaralılarını gelişigüzel yapılmış sedyelerle taşıyorlardı. Meşaleler karanlık cenaze törenini, solgun, donmuş yüzleri, sıcak gözleri aydınlatıyordu. Ellerinde ve elbiselerinde kan vardı. Dağınık saçlarında kan pıhtılaşmıştı. Birmingham, bundan daha acımasız, daha hüzünlü bir tören görmemişti.

"Katiller!" diye fısıldıyordu kapalı, kuru dudaklar; gözler, sokakların yarı karanlığında, girişlerin önünde, karanlık, korkmuş evlerin fonunda hareketsiz polis siluetleriyle karşılaştığında...

"Makineler!" diye düşünüyordu John, tüfek ve toplara kinle bakarak. İçindeki Luddist uyanmıştı.

İşçilerden hiç kimse evine gitmedi. Yaralılar, yoksullar hastanesinin özenli bakımına bırakıldı ve kalabalık, cesetleri ertesi gün gömülmek üzere bırakarak "Aziz Thomas Kilisesi"ne doğru yürüdü. Sakatlanan, zarar gören arkadaşlarla ilgili kaygılar kaybolunca dikkatli ve uslu hava yerine, işçilerde çatışmaya devam etme havası belirdi. Marş söyleyip gürültü çıkarıyorlar, karşılarına çıkan her şeyi paramparça ediyorlardı. Silah olarak kullanılabilecek her şeyi kapıp gelişigüzel sokaklara koşuyorlardı. Onların baskısından avlular yıkılıyor, ağaçlar sarsılıyor, dallar kırılıyordu. İşçiler kazıklarla, demir sopalarla silahlanıyor, şapkalarını taşlarla dolduruyorlardı.

"İntikam alacağız! Biz koyun değiliz ki boynumuzu sessizce bıçağın altına uzatalım."

John, Chartistlerin "Altın Aslan" meyhanesindeki olağanüstü toplantısına gitmek için acele ediyordu. Herkes oradaydı; gözaltına alınan Taylor'un dışında. Ahşap bir bankın köşesinde Paul oturuyordu. Yüzü morluklarla doluydu.

Alman, şehirde dolaşan ispiyoncuların tehlikeli bakışlarını üzerine çekmemek için yediği dayağın izlerini saklamaya çalışıyordu. Açık beyaz pudra, dengeli yayılmamıştı ve koyu yeşil ceketinin yakasına dökülmüştü. Pirinç ununun altında, tıpkı kötü bir sıvanın altındaymışcasına, kırmızılıklar, rengarenk morluklar ve kan oturmaları seçilebiliyordu. Genellikle şık olan genç adamın takım elbisesi yırtık ve tozluydu. Paul, geniş pelerinine sarınmıştı. Pelerini kırık bir kanat gibi sallanıyordu. Bu olağandışı elbisesine rağmen, şişkin gözleri ve dudakları kendini beğenmişlik ve gurur ifadesi taşıyorlardı. O, sonunda sözden eyleme geçmişti. Yaşadığı hisler çok farklıydı ve onun beklediğinden çok daha güçlüydü.

Çatışmadan önceki kargaşa anında, bir izleyici pozisyonunda olduğunu unutmuştu; o da ovada koşuyor, bastonunu sallıyor, anlamsız sözler haykırıyor, birilerinin yüzüne vuruyor, üniformaların kaba işlemelerini ve düğmelerini koparıyor, düşüyor ve yeniden kalkıyordu. Ezilmiş ve dayaktan mahvolmuş bir haldeydi. O da kor-

kuyu, savaşmanın verdiği sarhoşluğu, ölüme yakın olmanın verdiği hisleri ve başarının heyecanını yaşamıştı. Onun pleb arkadaşları, tam düşündüğü gibi çatışma alanında kahramandılar. Onların cesareti, tüm beklentilerinin üstünde çıkmıştı. Paul, onları muhteşem Spartaküs'le karşılaştırıyordu. Hayal gücünün sihirli değneği altında, karanlık fabrikaların Birmingham'ı, despot Sezarlar'ın antik başkentine dönüşmüştü.

Bununla birlikte, üniversiteli, tüm olanları anlattığında, ait olduğu sınıfın göstereceği tepkiyi, Fritz Schlaglar'ın şaşkınlığını, başarısızların şüpheci gülücüklerini zevkle düşünüyordu. Babasının isyanını düşündüğü zaman eğleniyordu. Yine de bu babanın paralarını olağanüstü bir şekilde harcayabiliyordu.

"Eğer kâğıt oynasaydı," diye konuşuyordu babası Berlin Posta İstasyonu'nda sadece üç hafta önce, "eğer paralarımı tecrübeli bir metres için harcasaydı, ben namuslu insanların gözlerine yüzüm kızarmadan bakacaktım. Bu zamanda kim bilmez ki, bu tür şeyler en iyi, pırlanta gençlere lâyık 'kusurlar'dır ve delikanlıya prestij kazandırır. Ben ileri görüşlü bir adamım ve böyle bir modayı yadırgamıyorum. Ama benim oğlum, varisim, paralarımı isyancılara, sokak bildirilerine ve gazetelere veriyor, kana susayan devrimden hoşlanıyor! Benim oğlum, evet... Buna dayanamayacağım! Bu... İsviçre'de yaptığı tüm yaramazlıklardan haberim var. Orada bazı zanaatkârlar ve ipini koparanlar seni kandırıp soymuşlar. Utancımdan kahroldum. Üzüntüden öldüm! Baba katili, sen beni öldüreceksin. Sen, bizim fabrikalarımızın altına barut koyuyorsun." Destek arayan ihtiyar tüccar, becerikli tombul parmaklarıyla kocaman şiş göbeği üzerinde yatan altın köstekli saatine tutundu. Paul, sabırsızca konuşmanın sonunu bekliyordu. Babasının melodramatik monoloğundan sıkılıyor ve tiksiniyordu.

"Bu zamanda kim liberal değil ki!" diye devam ediyordu babası. "Ama sen, ikiyüzlü bir Jakobensin, sen vampirsin; kana susamış Robespierre gibi, Danton gibi tehlikelisin!" Gözyaşlarına boğularak burnunu temizledi. "Seni İngiltere'ye göndereceğim. Bu son bahis. Bu ülkede ihtiyarlara karşı saygı, Tanrı'ya inanç ve iş tec-

rübesi var ve günde iki kez devrimi lanetliyorlar. Senin yaşındaki genç adamlar çalışıyor. Onlar para kazanıyor, onlar milliyetçi. Sen Manchester'a gidiyorsun, benim büroma. Bu sessiz, Tanrı korkusu olan insanlarla dolu şehirdeki ortaklarımız çok iyimser, hatta gereğinden fazla iyimser. İşte her günah, günah değildir, bunu sen kendin anlayacaksın, eğer yola gelirsen."

Bu konuşmalarla yolcu edilen, düzelsin diye gönderilen Paul, adayı buldu; daha geldiğinin birinci haftasında, Chartistlerle bağlantı kurup devrim uçurumuna baş aşağı attı kendini. Fabrika sahibinin oğlunun verdiği paralar, Ferman'ın propagandası için kullanılmıştı. Bu paralar ve onun yorulmak bilmeyen bağlılığı, Chartistlerden bazılarının tepkisini engelledi. Çünkü ilk başta, bu yabancı burjuvanın aralarına girmesine isyan etmişlerdi.

"Altın Aslan" meyhanesi eski, ahşap bir yıkıntıydı. Direklerle destekleniyordu ama Cromwell hareketini ve II. Charles'ın taçlandırılışını bile hatırlıyordu. Ahşap tavan, eğrilmiş payandalar üzerinde duruyordu. Paslı pencereler, güçsüzlükten yamulmuştu. İçerisi kışın dumanlı ve nemli, yazın boğucu ve uyutucuydu. Ama İngilizler, tarihi yıkıntılara değer veriyorlardı. Meyhanedeki her nesne kutsal eser gibiydi. Duvarlarda iki yüzyıllık tabaklar asılıydı. Sivri kenarlı tabaklar... Şömineyi Stuartlar'ın işaretini taşıyan antika bardaklar süslüyordu. Hiç kimsenin otoritesi meyhaneciyi ikna etmek için yeterince güçlü değildi. Ona bir türlü anlatamıyorlardı: Yorulmaz bir eğlence düşkünü olan I. Charles, hakkındaki ölüm cezası infaz edilmeden az önce bu bardaklardan içmiş; kararmış tabaklardan Cromwell yemek yemiş; Kraliçe Henriette, meyhanenin tavan arasında bir gece kalmıştı. "Altın Aslan"ın tüm rahatsız koşullarını, yıkık dökülüğünü, çirkinliğini dengeleyen tek şey bu destanlarıydı.

Birmingham Chartist Konvansiyonu'nun toplantısına ilk kez katılacak olan John, başta korktu ve çekindi. Gelenler meyhaneye zor sığıyordu. İnsanlar, kan ter içinde kalmaya boyun eğiyorlardı. Izgaradaki balıklar gibi sıcakla boğuşuyorlardı. John, yabancı bakışlardan korunmak için özenle kapatılmış pencerenin yanındaki banka, mümkün olduğunca Paul'e yakın oturdu ve heyecanını yen-

mek için hızlı ve doğal olmayan bir şekilde öksürüp sümkürmeye başladı. Sesini yayarak hiç alâkasız bir konuya girdi, havadan bahsetmeye başladı. Terlemiş, kıpkırmızı kesilmiş, hırka ve ceketini çıkarmış olan Lovett ayağa kalktı, ciddi bir bakışla masadakileri inceledi ve hiç çekinmeden John'un saçmalıklarını kesti.

"Şimdi sus ihtiyar. Konuşmak istediğinde elini kaldır. Ben seni görür sözü sana veririm; zamanı gelince."

John, utanıp bütün gece sustu. İlk defa açık havada değil, bir çatı altında yapılan bir toplantıya katılıyordu. Bu toplantıda ayakta durmuyor, oturuyorlar, izin aldıktan sonra sessizce konuşuyorlardı. Aslında "Altın Aslan" meyhanesinde bu akşam bulunanların hiçbirisinin belirli bir düzen veya sıra izleyecek hali yoktu. Collins, gözaltında olan Taylor'a yapılan zorbalıkları anlatınca, Lovett bile ayağa fırlayıp kontrolünü kaybetti. Vali ve onun kiralık adamlarının canlarını cehenneme gönderdi. Başkan'dan sonra diğerleri de hemen homurdanıp gürültü etmeye başladılar.

"Alçaklar! Taylor'un kafasını tıraş etmişler! Gözaltılar devam ediyor."

"Daha fazla susamayız!"

"Arkadaşlarımızı çırılçıplak soymuşlar!"

"Hemen Londra'ya bir heyet göndermek gerekiyor!"

"Onları bodruma atmışlar!"

"Belediye meclislerini harekete geçmeye çağırmak gerekiyor!"

"Onlara mürekkep ve kâğıt vermemişler!"

"Olanlar tüm komitelere bildirilsin!"

"Görüşmeleri yasaklayıp onları yarı aç tutuyorlarmış! Bizi takip ediyorlar. Taylor'un hayatı tehlikede!"

"Kraliçeye bildirge gönderilsin!"

"İngiliz kılığındaki Dalila bizim Samson'u tıraş etti. Ama güç buklelerde değil," diye şaka yapmaya çalıştı birileri. Lovett kendisini kontrol etmeyi başararak oturdu. Herkes onu izledi.

"Hemen bir bildiri yazılıp Birmingham halkına dağıtılmalı."

"Başkente kim gidiyor? Zaman, beklemiyor."

Gece yarısına doğru konvansiyonun çözümü kabul edilmişti. Her zaman olduğu gibi Collins polisi kandırmayı başarmıştı. John, tüm diğer güvenilir işçiler gibi, gece Lovett'ten bir yığın kâğıt, yapıştırıcıyla dolu bir kova ve bir fırça almıştı. Fabrika sokaklarındaki polis kordonlarının arasından sıvışıp oralara yasak bildiriler yapıştırmak hiç de kolay bir iş değildi. Ama ihtiyar, görevini başarıyla tamamladı. Jandarma gördüğünde boyacıymış gibi davranıyordu. Kâğıt yığınının üzerine oturup işsizlikten, bira ve ekmeğin pahalılığından sesli bir şekilde şikayet etmeye başlıyordu.

Hava aydınlanmaya başladığında, yorgun John, son kâğıdı da Valinin evine yapıştırdıktan sonra Yeşil sokağına doğru sürüklendi. İhtiyar, yaptıklarından memnundu. İşi çok iyi başarmıştı. Yapıştırıcı bittikten sonra çiğnenmiş ekmekleri yapıştırıcı olarak kullanıyor, bildirileri dallara dizip iple bağlıyordu. Geçtiği tüm yollardaki avlularda, duvarlarda, ağaçların gövdelerinde, askeri bir haritanın küçük bayrakçıkları gibi dar kâğıtlar vardı. Sabah işe giden işçi ve zanaatkârlar, pazara doğru acele eden kadınlar, kiliseye giden hanımefendiler, bildirilerin önünde, sözlerinin duyulmasını isteyen bir konuşmacının çevresine toplanıyorlarmış gibi dizildiler.

"1. Konvansiyon," diye başlıyordu Chartistlerin bildirileri, "Birmingham halkına sebepsiz, acımasız ve haksız bir hakaret yapıldığı görüşündedir. Sorumlusu kana susamış ve anayasayı çiğnemiş Londra polisidir. Bunlara suç ortaklığı eden, polisle işbirliğine başlamadan önce mitinglere katılıp faaliyet gösteren bazıları, şimdi de kendince sosyal soyguna katılıp halkı hem sosyal hem politik olarak aşağılamak istiyorlar.

"2. Birmingham halkı, Bullring veya başka bir yerde toplanma hakkını en iyi şekilde kullanma hakkına sahiptir. Onun kendi vicdanı, yapılan hakaret karşısında en iyi cevabın nasıl verileceğinin yolunu gösterecektir. Halk en iyi kendisi gösterir nasıl bir güce sahip olduğunu ve hakkını almak için hangi araçların kullanılması gerektiğini.

"3. Arkadaşımız Doktor Taylor'un keyfi ve despotik bir şekilde gözaltına alınması, İngiltere'de herhangi bir kanunun olmadığının en yeni ve en inandırıcı delilidir ve açıkça göstermektedir ki, halk, uymak zorunda olduğu yasaları, kendi denetimi altına almazsa, ne özgürlük, ne can güvenliği, ne de mal güvenliği olabilir."

Clara, Yeşil sokağının köşesinde John'u bekliyordu.

"Bir an önce kaç buradan ihtiyar! Akşam polis geldi. Senin tutuklanma emrini gördüm. Orada dün ovada kötü davrandığın yazıyordu. Hapishanedeki bitleri beslemek istemiyorsan git buradan."

John, geri döndü. Giderken Clara'ya teşekkür etmeyi unuttu. Bundan böyle, dam altında bir köşesi yoktu. Felaket değildi! İlk defa olmuyordu! İngiltere, Grönland değildi. Toprak çıplak kalmıyor, kıraç olmuyordu. Yılın tüm mevsimlerinde adada ot yetişiyordu. İhtiyar, şehir parkına gitti ama bekçi onu oradan kovdu. Dayanılmaz bir halde uykusu vardı. Şehir dışına çıkıp orada kerestelerin üzerine yattı. Fabrika düdükleri onu uyutmadılar. John çalıştığı işyerine doğru yürüdü. İşyeri sahibi onu çağırdı. Gri, soğuk, bıçak gibi gözlerde iğrenç ve ikiyüzlü bir şeyler vardı. Şöminede her zaman bu saatte olduğu gibi bir desteğin üzerinde çaydanlık tütüyordu. John ciddi bir şekilde, nerede yiyecek bir şeyler bulacağını düşünüyordu. Patron çaydanlıkta kaynayıp fokurdayan suyun sesini boğarak konuşuyordu.

"Sen ihtiyarsın, John Smith. Öbür dünyayı, kaderin sana ölümü getireceği saati düşünmenin zamanı. Beyaz saçlarına saygımdan dolayı, seni bekleyenlerden korumak isteyip acıdığım için işe aldım seni. Tüm Birmingham'da benden başka kim senin gibi bir yıkıntıyı işe alırdı ki? Bunu hatırlaman gerekiyordu. Körlüğüne, güçsüzlüğüne rağmen sana en iyi yıllarını yaşayan bir işçiymişcesine para ödedim. İşte, diyordum, hayatı ve onun zorluklarını tanımış, namuslu bir insan. O akılsız delikanlıları uslandırıp bana özenle hizmet edecek diyordum. Sen ise isyancı oldun. İhtiyar halinle kafayı bozdun, insanları ayaklandırıyorsun. Ve nerede? Benim işyerimde!"

"Ama değil mi ki siz de sör..." diye başladı John anlamayarak.

"Bir de öyle olsaydı! Eğer sen ve arkadaşların bize güvenmiş olsaydınız, reform yapmamıza yardımcı olmuş olsaydınız, biz sizin ihtiyaçlarınıza da cevap verirdik. Ama sen ve senin gibiler toplumsal düzeni sarsmayı düşündünüz, kendiniz için. Ama darda kaldınız. Aslında burası dillerinizi kaşıdığınız Bullring değil. İşte hesabın ve defol sağlıcakla!"

John kapıya doğru yöneldi.

"Seni polise teslim etmediğime dua et. Seni polise vermem için birçok sebep var!" diye bağırıyordu arkasından patron.

John, kendisini yine sokakta buldu. İşsizdi. İşyerinde olanları hemen hemen hiç düşünmeden, kendisini açlıktan dolayı midesinde hissettiği ağrıya vererek Valiliğe doğru yürüdü. Otele, Paul'ün yanına gitmeyi düşündü. Ama kapıcı, ihtiyarı kaldırıma attı.

"Dilenci, serseri, defol buradan! Hangi namuslu adam bu saatte işsiz dolaşır?"

Yine sokak... John'un yanından iki yalınayak çocuk koşuyor, daha yeni çıkmış, ıslak gazete tomarlarını sallıyorlardı:

"Collins gözaltına alındı. Collins ve Lovett tutuklandı! Arkadaşlarını ele vermeyi reddediyorlar!" diye kışkırtıcı bir şekilde bağırıyorlardı.

John yemeği unutmuş, düşe kalka gazete satıcılarına yetişmeye çalışıyordu.

Aynı gün Birmingham'da olağanüstü hal ilan edildi. Vali, Konvansiyon'un bildirisine cevap olarak orduya verilen emri duvarlara astırdı. Bu emre göre, eğer işçiler yine Bullring'de toplanırlarsa orduya ateş etme emri verilmişti. Fabrikalarda ve kenar mahallelerde polis dolaşıyordu. Chartist olduğundan şüphelendikleri herkesi keyfi bir şekilde gözaltına alıyorlardı. Devriyeler şehirde dolaşıp bir araya toplanan işçileri dağıtıyorlardı. Ama hiçbir müdahale işe yaramıyordu. İşçileri bir yerde dağıtıyorlar ama işçiler başka bir yerde tekrar toplanıyorlardı. Aziz Martin sokağında çok sayıda insanın katıldığı ateşli bir miting başladı. John oradaydı. Kalabalığı silahlanmaya çağırıyordu. Onu destekliyorlardı.

Willy Brinter şöyle konuşuyordu:

"Yerel yönetim organları, bulunduğumuz ağır sancıların sebebini tartışmak için toplandığımız yerde bizi dağıtarak anayasayı çiğnedi. Üstelik çok sakin bir şekilde geçiyordu toplantımız. Tanrı'ya inanacağız ve haklarımıza dayanarak baskıya direnişle cevap vereceğiz."

Polis, konuşmacıyı engelledi, atlar yine kalabalığın üzerine saldırdı. Evlerin girişleri ve kapıları hızla kapatıldı; dayak yiyenlerin buraya kaçıp sığınma olanağı da yok edilmiş oldu. İşçiler yine bir kapana kısılmışlardı. Birden kalabalığın önüne Stephens çıktı. Bir yamuk çöp sandığının üzerine atladı ve sallanarak ellerini kuş kanatları gibi çırparak acı acı bağırmaya başladı:

"İntikam! Yakın, ezin sizi sömürenleri! İntikam! Kan içicilerin zenginlikleri ateşte yansın! İntikam alın! Neye çevirdiler ülkemizi, biz neye döndük? İntikam! Ateş! Fabrikatörler cehenneme!"

"İleri!" diye cevap verdi işçiler.

"Beni izleyin! Fenerleri parçalayın! Yakın meşaleleri!"

"Yardım et bize Tanrım!"

"Gaz lambalarını söndürün, ateş alın!"

"İleri!"

"İntikam!"

"Ferman için!"

"Taylor için!"

"Kardeşlerimiz için!"

Ferman için savaşanlar, polisi geri püskürttüler ve Valiliğe doğru koştular. Meşalelerle nefret ettikleri zenginlerin evlerini yakıyorlardı. Alevler, şehri vahşice yalıyordu.

İşçiler ise sınırsız bir nefretle saldırıyorlardı. Dükkânlara girip vitrinleri ve kapıları kırıyorlar, malları ve mobilyaları Bullring'e sürükleyip orada yakıyorlardı.

Büyücülerle, cadılarla hesaplaşma ve veba salgını döneminden beri Birmingham Belediye Meydanında böyle yırtıcı ve vahşi ateşler görülmemişti. Kahverengi alevler, devrimin acımasız sancağı gibi

gökyüzünde uçuşuyordu. İtfaiyecilerin tüm müdahaleleri sonuçsuz kaldı. Alevlere ulaşmaya çalışmaları boşunaydı. Alevler, onları uzaklara kovuyordu. Ateş, fırtına gibi uğuldayarak yayılıyordu. John, ateşe kendi kurbanını da getirdi. Derisi yüzülmüş bir koç. Kaç kez hayal etmişti bir parça eti! Ama şimdi fiziksel açlık değil, kinin açlığı onu ele geçirmişti.

"Al, zıkkımlan!" diye sessiz bir şekilde mırıldanarak eti ateşe attı. Et ateşin içerisinde cızırdamaya başladı ve taze kızartılmış et kokusu dumanla birlikte çevreye yayıldı. İhtiyarın gözlerinde davetsiz gözyaşları belirmişti. Kaç kez hayal etmişti bunu... Ne kadar uzun bir süredir hiçbir şey yememişti ve ne kadar yorgundu...

Onu ittiler.

Kilimler, sömürgelerden gelen mallarla dolu açılmamış sandıklar, masalar, atlasla süslenmiş çocuk salıncakları, hatta meşeden yapılma güzel, konforlu bir tabut, yakılmak üzere alevlere atılmıştı.

"Tiranlara ölüm!"

Canlı alevler otların üzerinde ilerliyordu. Bir saat bile geçmeden Bullring'in toprağı, üzerinden sürüler geçmişcesine ezilmişti. Ateş gittikçe daha da büyüyor ve kızıllaşıyordu. Duman öbekleri gittikçe daha yükseklere ulaşıyor ve bulut gibi gökyüzünde dolaşıyordu.

> Çalıyor dünyanın üzerinde borular: Özgürlük!
> Kalkıyor dünya savaşa.
> Dalgalanıyor kutsal savaşın bayrağı,
> Geliyor halklar sayısızca.

Vali, fabrikatörler ve tüccarlar sanki peşlerinden Ortaçağ salgını geliyormuş gibi şehirden kaçıyorlardı. Sadece ordu ve garnizon komutanlığı kalmıştı ve hesaplaşma saatini bekliyorlardı. Bullring'de son ateş de sönüp dövülenler sustuğunda, ateşe verilen evler tamamen yanmak üzereyken ve gökyüzünün ateşleri güneşin ışınlarıyla birleştiğinde, Paul bitkin düşen John'u elinden tutup Belediye Meydanından çıkardı. İhtiyarı usulca kendi peleriniyle sarıp başına kendi silindir şapkasını giydirerek kendi faytonuna yerleştirdi ve onu şehir dışına çıkardı.

"Beni nereye götürüyorsun?" diye sordu John somurtarak, Birmingham uzaklarda kalınca.

"Daha bir saat bile geçmeden," diye cevap verdi üniversiteli, "tutuklamalar başlayacak. Seni kundakçı, isyancı ve hırsız suçlamasıyla yargılayacaklar. Bu yüzden uslu uslu otur ve bana yaslan ihtiyar kahraman. Manchester'da sana elbet bir yer buluruz. Umarım İngiliz adaletinden paçayı kurtarabilirsin. İngiliz yargı sistemi, bu kör leydi, karşısında işçiler olunca çok iyi görmeye başlıyor. O, ahlâksız ve rüşvetçi. Eğer gerekirse büyük bir zevkle, olmayan şeyleri de olmuş gibi gösterebilir."

John, uzun süreden sonra tekrar Manchester'a gidiyordu. Burada her şey tıpkı eskisi gibiydi. Üstü örtük bir vagonla yarım yüzyıldan fazla bir süre önce bir grup küçük köle getirildiğinde de her şey böyleydi. Sokaklarda rastlanan işçiler, eskisi gibi zayıf, kötü giyimli, son derece mutsuz görünüyorlardı. Eskisi gibi, işçi alma bürolarının önündeki uzun gri kuyrukta çocuklar ve yaşlılar vardı; kiliselerin önünde ise ihtiyar kadınlar, artık fabrikaların ihtiyaç duymadığı kadınlar, dileniyorlardı.

İhtiyar somurttu. Elli yıl geçmişti. Yeni binalar dikilmiş, sokaklar döşenmişti, vitrin camlarının arkasındaki şeyler gelişmişti ama insanlar, onun kardeşleri ve kız kardeşleri, hâlâ öyle mutsuz ve haklardan yoksundular. Yaşamları hâlâ bir sürgündü.

"Sör nasıl isterse," dedi ihtiyar alt çenesini ısrarla ileri doğru çıkararak. "Ama ben hayatımın sonuna kadar tüm insanların seçme hakkını elde etmesi için savaşacağım."

"Maalesef mutluluk anahtarı bu kapı için değil ihtiyar. Hem artık bana sör ya da milord dememeni rica ediyorum," dedi üniversiteli, şakayla karışık bir can sıkıntısıyla.

"Alışkanlıklarımı değiştirmek için artık ihtiyarım. Sör, bizim sınıfımıza ait değil."

Sabahleyin, eski dokuma işçisi ve bileyici, Paul'ün tavsiye mektubu üzerine özenle yazdığı adresi aramaya çıktı.

"Ermen ve Engels" pamuk eğirme fabrikası.

"Ermen ve Engels, Kraliçe sokağı, köprüden sağa," diye tekrarlıyordu John kendi kendine. İhtiyar, büyük, sert zarfı ıslanmasın diye ceketine bastırıyordu. Tükürük gibi yapışkan yağmur, hafifçe çiseliyordu. Lancashire gökyüzü, şehri kahverengi bir kiremit çatısı gibi kapatıyordu. Sis, John'un boğazını yakıyor, elbiselerin yıpranmış kumaşından içeri sızıyor, ıslaklık hissi veriyor ve ürpertiyordu. İhtiyarın vücudunda titreme ve kaşıntıya yol açıyordu. İhtiyar, köprüde durdu ve suya tükürdü. Nehir, gökyüzü gibi hüzünlü ve kirliydi, parke taşları ve kuruyamayan evler gibiydi. Birden John, kendisi gibi saf İngiliz kökenli birinin yabancılara hizmet etmesi doğru mu, diye kaygılandı. Ve yanlarında çalıştığı tüm patronları düşündü. Strays, onları, beyaz işçilerin yerine Afrika'dan zenci getirmekle tehdit ediyordu.

"Onlar, fare gibi masrafsız."

İhtiyarın belleğinden, birbiri arkasına fabrikatörler, büro işletmecileri, gardiyanlar geçti. Onlar hiçbir zaman işçiye milliyetini sormamışlardı.

"Şeytanı bile işe alırlardı... Makine de zaten şeytan icadı."

John, kızgın kızgın tükürdü ve uzun uzun, suyun götürdüğü tükürüğün beyaz dantel topunu inceleyerek izledi.

"Su, onu yutacak; beni ise nereye sürükleyecek? Bu dünyada fazla kaldın ihtiyar, kart horoz. Senin yerin Melor'un yanı, darağacıydı."

İhtiyarın gerçekten de hiç neşesi yoktu. "Ermen ve Engels" bürosu sıcak, temiz ve sessizdi. Yüzü çiçekbozuğu, sakallı bir bekçi, John'u, genç ve sıradan görünüşlü bir görevlinin yanına götürdü.

John, ihtiyarın kendisine; çilli şişkin yüzlü olanın da Willy Brinter'e benzediğini düşündü. Bu gözlemler onu cesaretlendirdi. İhtiyar, bekçiye göz attı, görevli ise mektubu ancak bizzat Bay Engels'e vermek zorunda olduğunu bildirdi.

Görevli, divitle kulağının arkasını kaşıdı, parmağını emdi ve çipil gözlerini kalın, ölüm fermanı gibi karamsar kitaba dikti. Tartışmaya niyeti yoktu.

"Eğer iş için geliyorsanız, Bay Engels sizinle konuşmadan işe almaz veya işi vermeyi reddetmez," diye açıkladı bekçi, otoriter bir şekilde ve kapıya döndü.

Bir saat sonra ciddi görevli, gözlerini kitaptan ayırdı, yine divitle kaşıdı başını, frakının eteklerini düzeltti, odayı zikzaklar yaparak dolaştı. Sanki bir yüksekliğe tırmanıyormuş gibiydi. Patronun kapısının önünde eğildi, bir ayağını biraz yana çekti, hava yutup yağcılık ve usluluk abidesi gibi içeri girdi. John, onu takip ediyordu, hatta çıkık yuvarlak poposundan dolayı biraz geri çekilmek zorunda kalmıştı. Görevli, hemen döndü ve kendini beğenmiş bir umursamazlıkla ihtiyara içeri girmesini emretti.

"Bay baba" –Engels her şeyiyle John'u şoke etmişti– genç görünüşlüydü, bakışları ciddi ama havalı olmaktan uzaktı; dikkatli ama iyi yürekli olmayan, sade ama yakın olmayan bir görünüşe sahipti.

Olağanüstü küçük elleri vardı. Hiçbir süsü olmayan altın yüzük küçük parmağında parlıyordu. John patronun narin ellerine güvensizlikle bakıyordu. "Bu ellerle insan sadece İncil ve para tutabilir," kararını verdi.

Bay Engels, Paul'ün mektubunu okurken ve John'un sık yazılarla dolu işçi kartını incelerken, John da patronu sakince inceleyebildi. Zengin tüccarın sadece elleri değil, yüzü de olağanüstüydü. Gür, koyu renk, arkaya doğru taranmış saçları şakaklarında gür, kıvırcık favorilere dönüşüyordu. Favoriler de çenenin altında dar bir sakala dönüşüyorlardı. Kaslı olmayan uzun bir yüzü, pörsümüş, hafif buruşuk bir cildi vardı. Sanki yüzü ipeksi, tüylü bir şalla örtülmüştü.

"Evet", dedi Engels, "arkadaşımın oğlu seni çalışkan ve ciddi bir işçi olarak tavsiye ediyor. Her Hıristiyan gibi senin de inancın olduğunu ümit ediyorum. Çalışmak, her zaman Tanrı'ya ibadetin en iyi yoludur ve Tanrı'nın en çok değer verdiği şeydir."

John şaşıp kaldı. Bay Engels bir zamanlar papaz mıydı acaba? Aslında fabrikatörlerin aynı zamanda papaz olduğunu hiç duymamıştı. Belki Almanlarda öyleydi. Ama Tanrı muhabbeti John'un hoşuna gitmiyordu. Strays ve Birmingham'daki patronu da Tanrı muhabbetlerini severdi.

"İçki içiyor musun?"

Bu soru daha da beklenmedik bir şeydi.

"Bazen," dedi ihtiyar yalan söylemeye cesaret edemeyerek.

"Zamanı boşuna geçirmek. Hayat, sarhoşluklara harcanacak kadar uzun değil. Alkol, ruh tembelliğine ve domuz gibi iştaha yol açıyor. Tanrının bize verdiğini böyle kullanmak haksızlık. Canı bize Tanrı verdi."

"Sör nasıl isterse," diye umursamazca cevap verdi ihtiyar.

"Baban neciydi?"

"Köylü."

"Mükemmel! Benim atalarım da köylü ve yoksulmuş."

"Evet, görünüşe göre toprak, artık sadece ölüleri doyurup ısıtabiliyor," diye eklemeye cesaret etti John.

Yavaş yavaş şaşmayı bıraktı, hatta Bay Engels'le bu olağandışı konuşma hoşuna gitmeye başlamıştı.

"Benim büyük büyük dedem sırtında sepet taşıyıp sokaklarda satıcılık yapmaktan utanmıyormuş, biliyor musun? Hayatına bir seyyar satıcı gibi başlamış, Barmen'de en zengin dantel ve kurdele fabrikatörü olarak ölmüş. Kocaman ve kendisine ait bir ağartma atölyesinde kendi ürettiği ipleri beyazlatıyormuş. Herkes zengin olabilir, bu insanın iradesine bağlıdır. Mesela sen de..."

John ellerini açarak,

"Ne yapayım ben zenginliği?" dedi.

Her gün çorba içip başını sokacak bir damı olması düşüncesi ona komik geldi. İhtiyar güldü.

Engels biraz somurttu.

"İnsan kendi kaderini kendi yazar, Tanrının bağışlaması sonsuzdur, ama aynı zamanda da satın alınamaz. İnsan onu kazanmayı hak etmeli."

Bay Engels, John'a, tanımadığı Calvin hakkında birkaç kelam daha söyleyip onun düşünceleriyle tanışmasını tavsiye etti, Chartistleri yargıladı ve ihtiyarı serbest bıraktı. John, büronun ikinci bekçisi olarak işe alındı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAYIŞLAR

1

İnsan, doğup büyüdüğü yerlerle yeniden karşılaşınca, garip duygular hissedebilir. Bunlar genellikle, kalp çarpıntılarıyla, neşe ve umutla dolu hislerdir ama yanı sıra bilinmeyen şeylere karşı sabırsızlıkla karışık bir tereddüt duyulur. Karl, Trier'e yaklaşırken hüzünlü ve gergindi. Bir buçuk yıldır gelmediği şehre, dünyada en çok sevdiği iki insan olan Jenny ile babasının onu beklediği şehre, bu tür duygularla geleceğini hiç tahmin etmemişti. Annesinin gönderdiği kısa mektupta ne kadar çok endişe vardı. Mektup leke içerisinde kalmıştı okunmaktan. Her zaman çok yazan ve çok konuşan Henriette, bu prensiplerine bağlı kalmamıştı. İyi yürekli baba iki aydan fazla bir süredir yataktan hiç kalkamıyordu. Öksürük azalıyor ama başka bir illet onu mezara doğru sürüklüyordu. Heinrich zayıf ve sinirliydi. Çok kötü durumdaydı. Yavaş yavaş ölüyordu.

Ölüm, Karl'ın karşısına ilk defa bu yıl, tüm kaçınılmazlığı ve korkunçluğuyla çıktı. Heinrich Marx, heyecan ve sevinçle oğlunu posta durağında beklemeyecek, Karl eve vardığı ilk gece babasının kadife terliklerinin çıkardığı sesi duyamayacak, babası odasına gelip horozlar ötene kadar en önemli şeyleri, "en içten" biçimde konuşamayacaklardı.

Bu gece sohbetleri, Karl'ın hayatındaki en güzel şeydi. Ama Heinrich Marx artık kalkamıyordu. Korkunç derecede yorgundu. Yanaklarındaki sarılık, ölümün ve yok oluşun rengiydi. Gözlerinin feri sönmüştü ve kurumuş sarkık dudakları, kül rengi bir yaprak gibi yüzünde yatıyordu.

Anne, oğlunu evin eşiğinde, yas giysileri içinde karşıladı. Niye giymişti bu ölüm simgelerini? Yoksa babası artık ölmüş müydü?.. Karl titredi. Hayır, yas küçük Eduard içindi. Karl yokken, kışın ölmüştü. Ölüm, hukuk danışmanının evine iyice yerleşmişti.

"Ah, yavrum," diye ağlıyordu Henriette. "Eğer Tanrı, babanı alırsa kimbilir neler gelecek başımıza."

Karl, annesini gördüğünde onun ihtiyarlığı karşısında üzülmüş, ona acımış ama bu sözleri karşısında da çok kızmıştı. "Ne kadar yersiz ve kaba konuşuyor," diye düşünüp içeri girdi.

Ağzından kötü bir alay sözcüğü kaçırmamak için kendisini zor tutarak Henriette'in pörsümüş yorgun yanağını soğuk bir şekilde öpüp sessizce babasının yanına gitti.

Jenny divanın köşesinde oturuyordu. Karl'ı gördüğünde, sevinci heyecan ve acıyla birleşti. O kocaman, muhteşem, kestane renkli gözleri yaşardı.

Karl, nişanlısına doğru koştu, dudaklarını, alnını, yanaklarını onun ellerine değdirdi! Ama, babasının uzaklardan geliyormuşcasına zor duyulan kısık sesi, bu sahneyi kesti. Odanın yarı karanlık ve boğucu bir havası vardı. İlaç kokuları, vücudun buharları, havalandırılmamış örtü kokularıyla dolu olan bu karanlık, Karl'ın başını döndürdü. Babasının yastığının yanına diz çöktü ve onu gördüğünde korkudan çığlık atmamak için kendisini zor tutarak hızlı hızlı Berlin'de ve yolda gelirken edindiği izlenimleri anlattı. Baba, umursamazca dinliyordu. Bu umursamazlığı, ona öyle yabancı bir şeydi ki Karl susunca, hasta, hastalığını anlatmaya ve doktorlardan şikayet etmeye başladı:

"Beni tedavi etmiyorlar. Bu zavallı eskulapçılar bana gücümü geri veremiyorlar."

Ama Henriette doktorun geldiğini söyleyince, Heinrich canlandı ve sabırsızca onun gelmesini istedi. Doktor, onun eski arkadaşlarından biriydi. Hasta umut taşıyor, yaşamak istiyordu. Ama tüm yaşam kaynakları tükenmiş durumdaydı ve vücudu, hastalık tarafından çürük bir ağaç gibi kemirilmişti.

Karl merdivende, Jenny ve Sophie'nin yanında, doktorun muayeneyi bitirmesini bekliyordu. Karar çoktan okunmuş da olsa, ölümden başka beklenecek hiçbir şey olmasa da bekliyorlardı.

"Ölüm korkunç," dedi Jenny, "onun kaçınılmazlığını bildiğimiz zaman. Her birimiz her an ölebiliriz. Geleceğin karşısında hepimiz körüz. Ama zavallı baba iki aydan fazla bir süredir mahkûm. Bizim için bu korkunç bir şey. Tıpkı ölüme mahkûm edilmiş birine, kaçması için yardım edememek, cellatlardan, hiç olmazsa bir erteleme dilenememek gibi bir şey. Dünyada hiç istemediğim şey, tedavisi olmayan bir hastalık yüzünden ölmek. Mesela kanserden. Kaderin yüzüne çaresizce bakarak ölüm saatini beklemek tam bir işkence! Bizi hazırlıksız yakalaması daha iyi."

Doktor çıkıp arkasındaki kapıyı usulca kapattı. Ona bir şey sormaya gerek yoktu. Doktorun yüz ifadesi, cenazelerde takınılan o garip yüz ifadelerinin aynısıydı.

"Bilim güçsüz. Benim zavallı dostum bir haftadan fazla yaşayamayacak. Her şey Tanrının ellerinde," diye fısıldıyordu etrafını sarmış hasta ailesine.

Karl, bir tek sözcük bile söylemeden ikinci kata çıkıp Eduard'ın odasının kapısını açtı. Yatak yerinde yoktu. Annesinin yatak odasında gece lambası yanıyordu. Karl, kendini ağır ağır divanın üzerine bıraktı ve yüzünü elleriyle kapattı. İlk gözyaşları zor akar. Karl, yıllardır ağlamıyordu.

Jenny, sessizce peşinden gelmişti. Yanına oturup dikkatle onun isyankâr, sert saçlarını okşadı.

Karl gözyaşlarını gizlemeye çalışıyordu. Zayıf biri değildi ve böyle görünmekten çekiniyordu. Ya Jenny onun karaktersiz biri olduğunu, sınavları erkekçe karşılayamadığını düşünürse?

"Babam," dedi başını yana çevirerek, "her zaman benim kalpsiz ve yeterince kibar olmadığımı düşünmüştür. Zavallı, onu ne kadar çok sevdiğimi bilmiyordu!" Karl babası hakkında artık yokmuş gibi konuştuğunu fark etmedi.

"Tüm ölümler gibi anne ve babamızın ölümlerini de biz çok bencilce kabulleniyoruz. Engeller ve destekler yıkılıyor, yaşam

ovası çıplaklaşıyor. Biz de sanki daha bir ihtiyarlayıp sonsuzluk yolculuğunda ilk oluyoruz. Üstelik bizim hüznümüz biraz garip bir hüzün. Biz, öbür dünyanın varlığına inanmıyoruz. Gelecekte ruhların görüşüp birleşeceğine inanmıyoruz. Biz 'orada' hiçbir şeyin olmadığını biliyoruz. Bunu da kabullenmemiz zor oluyor."

Jenny, karşı çıkmadı. Yarı karanlık odada onlar el ele, garip bir şekilde her şeye inat, mutlu, sevgi dolu, geleceklerini saracak mucizeyi bekleyerek uzun uzun oturdular. Ölüm... Onu düşünmüyorlardı.

"Babam... acılar içerisinde..." dedi Jenny titrek bir sesle.

Evde, o garip, başka hiçbir işe benzemeyen, ölümü karşılama hazırlıklarına başlandı. Kapılar açılıyor, içeri yakınlar ve yabancı insanlar doluşuyordu! İnlemeler ve ağlamalar gittikçe hızlanıyordu..."

Heinrich Marx, sessizce, hiçbir şeyin farkında olmadan ölüyordu.

Sabah Trier'de hukuk danışmanının öldüğü haberi duyuldu. Küçük kasaba için, "Gazino"nun ziyaretçileri için sıradan bir olay değildi bu.

Hava aydınlandığında Brückengasse'deki bahçede beyaz leylak, çiçek açtı. Bu yıl, mayısın özel bir güzelliği, cömertliği ve sıcaklığı vardı.

Sophie ve Jenny, yorgun yüzlerle ilk çiçek açan dalları kesip ölünün başucuna koymak için götürdüler. Brückengasse'deki evin kapıları ağzına kadar açıktı.

Sokaktaki hayat, içeri girip ölüm hayaletlerini kovmaya çalışıyordu.

Evdeki hararetten dolayı, leylağın yaprakları çabucak ısınıyor, yeni tabutun etrafına hâkim olan bu dünyevi karışıklık içerisinde ölüyorlardı.

Jenny, artık solmuş olan dallara bakarak,

"Ah, bakış açıları zamanla nasıl da değişiyor! Beyaz leylak, bundan böyle, hayal ve sevgi ortamı yaratan bahçeyi değil, bu odayı anımsatacak bana."

Sophie titreyerek yüksek sesle ağlamaya başladı.

Akşam, "Gazino"da müzik duyulmuyordu. Satranç ve bilardo oyuncuları yasta olduklarından karşılaşmalardan vazgeçmişlerdi. Emhen her zamankinden daha az çarpıyordu kapıları; tepsisi de her zamanki kışkırtıcılığını kaybetmişti. Tepsisini çenesinin yanında, şapkasının hizasında taşıyordu. Kadehler titriyordu.

Bay Schlag bu akşam tek başına geldi. Bıyıkları hüzünlü bir şekilde sarkmıştı.

"Hoş geldiniz Bay Doktor Schlag, hoş geldiniz Bay Hukuk Danışmanı..." diye başladı Emhen, her zamanki selamlamasına. Onun hatasını herkes anlayabiliyordu ama bu daha da hüzün vericiydi. Vefat edenin arkadaşları özenle ve ayrıntılı bir şekilde, dul karısının geleceğini, bıraktığı ufak mirası, çeyizsiz kızlarını bekleyen kötü kaderi, kızlarının hiçbirinin koca bulamadığını tartışıyorlardı.

"Bu zamanda," diyen Schlag derin derin nefes aldı on iki kızını hatırlayarak, "kızlara iyi bir gelecek temin etmek çok zor. İlk önce babasının cüzdanını soruyor, sonra kıza bakıyorlar. Bolca drahoması olan namussuz bir kambur, namuslu bir dilberden daha kolay koca bulabilir. Eğer dilberin kendinden başka verecek hiçbir şeyi yoksa."

"Zavallı Heinrich! Son yıllarda kızların geleceği onu öylesine çok düşündürüyordu ki. Bu zamanda aile babası olmak hiç de kolay değil," diye onayladı ihtiyar Schmalhausen.

"Kızlarına olduğu kadar oğullarına da üzülüyordu. Hermann kansızlık çekiyor, uzun süre yaşayamayacaktır. Eduard öldü, Karl ise... Bu çağda yetenekli çocuklara sahip olmaktan daha kaygılandırıcı bir şey yok. Bu çocuğa her zaman endişeyle bakmışımdır. Sonu kötü olacak, daha çocukken her şeyi çok iyi anlıyor ve karşı çıkıyordu."

"Böyleleri devrimci oluyor," diye söze karıştı şişmanlamış olan Hamacher.

Kısa bir süre önce evlenmiş olan Hamacher, töton perçemini kesmiş, kilise sorumluluğu için adaylığını koymuş, her tür

imkânıyla kasabalıları, uslu olmak için verdiği kararın kesin olduğuna, delikanlılık çağındaki tüm yanlış fikirleriyle her türlü bağı keseceğine inandırmaya çalışıyordu.

"Hayır," diye gürledi Montini köşeden. "Hayır Hamacher, siz sadece, Karl Marx gibi delikanlıların ortalama bir insan olmadığı konusunda haklısınız. O, ya bilgi yolunda çok yüksek bir zirveye ulaşacak ya da havalı saçmalıklar zırvalayarak ve yüce olan her şeyi reddederek kendisini bitirecek. Ben ona hiçbirini dilemiyorum. Adaletin ve doğruluğun savaşçısı olsun. Çok bilmiş profesörler," dedi, havalı öğretmene anlamlı bir bakış fırlatarak, "zaten gereğinden çok var. Almanya'da, hayal kırıklığına uğramışların sayısı da daha az değil," diye tamamladı sözünü Bay Schlag'ı göstererek.

"Montini, siz çekilmezsiniz. İhtiyarlığınızda bile on sekiz yaşındakilerin tazeliğine ve ateşliliğine sahipsiniz. Bu da ruh ve zekânızın o zamandan beri hiç ilerlemediğini gösterir," dedi Wittenbach takma dişlerini çarparak.

"Ben size söylüyorum ki, Heinrich Marx, bu duygusal kalpli adam, tam zamanında öldü. Oğlu, babanın ideallerine cevap vermiyor. Bu da arkadaşımız için en büyük darbe olurdu. Karl'da, eleştirinin ve isyanların şeytanı gizlenmiş," diye devam ediyordu Wittenbach. "Bunu, uzun süre önce, ona tarih ve yüce şaire karşı aşkı öğretirken fark ettim. İnsanın, onun çengellere dönüştürülmüş binlerce çizgiden ibaret yazısına bakması, onun düşünce tarzına girmesi, onun tehlikelere atıldığı konusunda şüphe duymamak için yeterli. Daha bıyığı yeni terlemişti, Jirondenleri eleştirmeye cesaret ettiğinde ve bana kurnazca sorular sorduğunda. Jeremy Bentham'a tamamen aykırı olan bir fikri ortaya atmaya cüret etti. Bunu pek fazla insan yapamaz. Montini'nin tüm falcılıklarına rağmen, eğer bu çocuk iyi bir Prusya memuru veya bilimadamı olmazsa sonu çok kötü olacak. Ben sadece hukuk danışmanı Marx'ın, Tanrılaştırdığı oğlunun akıbetini göremeyeceği için çok mutluyum. Heinrich ümit dolu öldü..." İhtiyar sustu. "Maalesef bizim kahraman Trier'imiz, birkaç yüzyıldır bir tek büyük adam bile çıkaramadı. Zaten genel olarak bizim çağımız pigme çağı. Soruyorum size, nerede günümü-

zün Friedrich'i, Napoléonlar'ı, Goethe'si? Düşüşün hüzünlü manzarası. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben üzülmeden öleceğim arkadaşlar. Ah, zavallı Trier! Ah, eski zamanlar..."

*
* *

Aradan birkaç gün geçti.

Heinrich Marx'ı, tepenin altındaki mezarlığa gömdüler. Brückengasse'nin kapıları yine sıkıca kapandı.

Henriette daha küçük bir ev arıyor, noterle uzun pazarlıklar yapıyordu. Bağlarını dolaşıyor, her zamankinden çok daha hararetle iş yapıyordu. Tüm ev işleri ona kalmıştı.

Berlin'e geri dönmeye hazırlanan Karl, nişanlısından ayrı kalmamaya çalışıyordu. Nişanlıların nişanı artık gizli tutulmuyordu ve bundan böyle, her şeyi görmeyi bilen dedikoduculara, hiç ayrılmayan âşıklara deliklerinden sessizce bakmak kalıyordu. Kinlenenlerin ve kıskananların dedikodularını engellemek için Sophie, erkek kardeşi ve kız arkadaşı şehir dışı gezilerine çıktıkları zaman onlarla birlikte gidiyordu. Mayıs bitmek üzereydi. Yeni gelen bir İsviçreli, Simenonstrasse'de, küçük bir bahçede bir aile pastanesi açmıştı. Trier bayanları, ahlâk kurallarının orada ciddi bir şekilde yerleştirilmiş olduğunu görünce, kızlarını getirmeye başladılar. Muhteşem bezeler, katmerli "napolyonlar" ve kaymaklı pastalar Jenny ve Sophie'yi aynı şekilde oraya çekiyordu. Karl, burada onlarla birlikte ikindi kahvesini ve purosunu büyük bir zevkle içiyordu.

Çok geçmeden pastanenin gerçek işlevini anladı. Jenny'yle birlikte, gördükleriyle eğleniyorlardı. Pratik görüşlü anneler, Simenonstrasse'deki bahçeyi kısa bir süre içerisinde yerel bir evlilik pazarına çevirdiler. Kaymaklı kahve ve tatlı için ödenen para, sadece görüşme ve 'ticaretin' yapıldığı yere verilen üstü kapalı bir rüşvetti. Genç veya geçkin koca adayları, buraya dünürler tarafından davet ediliyordu. Onlara önerilen gelin adaylarını inceleyebiliyor, evliliğin getireceği avantajları konuşabiliyorlardı. Bu komik, can sıkıcı ve çirkin bir manzaraydı. Jenny ve Karl, bahçenin bir köşesinden, fısıldaşan, havalı, yapmacık insanları seyrediyorlardı. Karl her

zaman olduğu gibi gergin bir şekilde düşünürken, hayret içerisinde kalırken gözlerini kısıyordu. Aynı durumlar karşısında, Jenny'nin zaten büyük olan gözleri ise faltaşı gibi açılıyordu.

"Ne kadar iğrenç bir dünya: Hayvanat bahçesi," diyordu Jenny.

"Trier tüccarları, domuz ve üzümleriyle yaptıkları kadar kızlarıyla da iyi ticaret yapıyorlar."

"Zavallı kızlar!"

"Onlar bunun farkında değiller."

"En iğrenç olanları da çöpçatanlar. Oradaki şişman cadıya bak. Bu arada, cadılar zayıf olmak zorundalar mı?"

"Görünüşe göre hayır; mesela bu, şişman."

İkisi de gülüyordu. Karl sabırsızca nişanlısının şemsiyesini alıyor ve arkasına gizlenerek Jenny'nin karşı çıkmasına aldırmadan onu öpüyordu. Karl, akşamları Roma sokağından eve dönüyordu. Birbirlerine söylemek istedikleri her şeyi söylemiş gibi görünüyorlardı. Ama hayır, Karl, her zaman aynı yetersiz kalındığı duygusuyla, ikisi için de çok önemli olan bir şeye değinmedikleri hissiyle eve dönüyordu. Her zaman olduğu gibi Jenny'yi o ana kadar düşündüğünden daha güzel ve akıllı buluyordu. Jenny, onun için, aşk gibi sonsuz bir şeydi. Ama Jenny'nin bugün söyledikleri onu çok şaşırtmıştı. "Kasım ayında bana gönderdiğin mektubu okuduktan sonra Hegel'i tanımaya karar verdim. Senin bildiğin her şeyi bilmek istiyorum. Senin ilgilendiklerinle yaşayıp düşüncenin yollarını anlamak istiyorum." Karl, son derece şaşırmış ve cevap verememişti. Ne yapacaktı Hegel'i? Karşısında hiç tanımadığı bir Jenny duruyordu. Gelecekte Karl'ın eşi olacak bir kızın, felsefe bilmesine gerek var mıydı? Karl, çok bilmiş eteklileri sevmiyordu: Berlin'de Bauer'in yanında böylelerine nadiren rastlamıştı. Ama Jenny! Onun bir erkek gibi derin ve ciddi zekâsı, kadınsı görünüşü ve davranış tarzı. Muhteşem bir uyum! Onun için bilgi, Karl'la savaşmak için bir silah değildi. Karl, bunun harika bir şey olduğunu düşündü. Sevgilisinin ismini her türlü tekrarlıyordu: Jenny, Jenihen, Jenhen...

Merdivenden ikinci kattaki odasına çıkarken annesinin odasında sesler duydu. Yarı açık kapıdan ipek giysili, şişman, çıkık bir sırt gördü.

"Ne vereceksiniz ona?"

"Bizim durumumuz çok kötü. Ama ben yine de ona çamaşır ve ek olarak iki oda için mobilya vereceğim."

"Çok az, Bayan Marx. Bununla doktor veya hukukçu çekemezsiniz. Bu zamanda onlar para ve sadece para istiyorlar," diyordu çöpçatan.

"Dışarı!" diye bağırmaya başladı delikanlı, sinir krizi içerisinde. Onun bu patlamaları Henriette'i çocukluğundan beri korkuturdu.

"Ne satıyorsun?" diye bağırdı annesine, çöpçatan korkudan dışarı sıvışınca. Kendisini zor tuttu. Alt dudağı hâlâ titriyordu.

Şaşıran ihtiyar annesi ona mırıldanarak, "Sophie veya diğerini. Tanrım, evimiz, evde kalmış kızlarla dolu..." diye cevap verdi.

*
* *

Annesiyle yaptığı korkunç kavgadan sonra Karl, evde daha az zaman geçirmeye çalıştı. Berlin'e dönme günü yaklaşıyordu. Jenny'yle onu, yeni, uzun bir ayrılık bekliyordu. İkisi de ayrılık vakti yaklaştığı için acı çekiyordu. Karl, artık, babasının ölmesiyle Brückengasse'de sonsuza dek kaybettiğini, Westphalenler'in evinde buluyordu. Jenny'nin ailesi evlenmelerine izin verdikten sonra, Marx'a, kızlarının odasının kapısı açıktı. Küçük bir tırmanışla, Karl odaya kadar ulaşıyor, dikkatlice boyanmış kapıyı çalıyor ve dar bir koridordan geçerek kızın küçük çalışma odasına giriyordu. Odanın pencereleri bahçeye bakıyordu. Çerçevelerin iki yanından aşağı doğru inen, pervazın iki tarafından atlas kurdelelerle tutturulmuş, hafif sarı tül, yerdeki açık renkli tahtalara altın rengi veriyordu. Fazla büyük olmayan masanın üzerinde, Amurlu eski sakson vazolar, taş, ağaç ve porselenden yapılma küçük biblolar arasında kitaplar vardı. Bu bibloları sık sık evden uzakta kalan Ludwig Westphalen getirmişti. Her zaman açık olan piyanonun üzerinde notalar, başlanmış bir örgü ve yaprak döken çiçekler vardı.

Duvarlarda, sık aralıklarla asılmış yuvarlak çerçeveli resimlerden güzel kadınlar ve yakışıklı erkekler bakıyordu. Giysileri ve saç modelleri en azından iki yüzyıl öncesine aitti. Bunlar, Jenny'nin cesur atalarıydı: Nineler, amcalar, halalar ve dayılar. Jenny, bu atalar hakkında nesilden nesile aktarılan hikâyeleri biliyordu; her biri hakkında Karl'a bir şeyler anlattı.

"Bu genç, Archibald Argyll. İskoçyanın unutulmuş bir köşesinde, babasının topraklarında çok kötü bir çocukluk geçirmiş. Babası, Cromwell yandaşıymış ve oğlunu asker ruhuyla yetiştirmeyi hayal ediyormuş. Püriten ordularının bir askeri gibi eğitmek istiyormuş oğlunu. Ama devrim yapılamamış. Zaten delikanlı da babasının kahramanlık yapma hayallerini gerçekleştirecek türden biri değilmiş. Dudaklarına, yumuşak hatlarına bak... Ressam, ondaki eğlence düşkünü iradesiz soyluyu hissetmiş. İkinci Karl, ihtiyar Argyll'a ölüm cezası vermiş ve topraklarına el koymuş. Genç Archibald öksüz kalmış. Dua ve İskoç can sıkıntısına tok olan Archibald, Londra'ya gelmek için yola koyulmuş. Orada, büyük bir zevkle siyah püriten elbiselerini, tahta tekrar çıkmış olan Stuart'ın hizmetçilerinin süslenerek giydikleri işlemeli, rengarenk komizoluyla değiştirmiş. Sarayın yağcılığına kanıp Kralın kendisine geri vermeyi vaat ettiği zenginliğe aldanmış ve İngiliz tacına bağlı kalmaya ant içmiş. Marki Argyll, hainlik ettikten sonra yirmi yıl boş bir hayat sürdürmüş. İngiliz başkentinde savurganlığıyla, ayyaşlığıyla, düellolarıyla ve uzak ülkelere yaptığı gezilerde çok sayıdaki macerasıyla ünlüymüş."

"Peki ne olmuş senin atanın sonu?" diye ilgiyle sordu Karl.

"Kötü olmuş sonu. Zaten başka türlüsü de olamazdı... Şımartılmış bir çocuk gibi, ona ailenin yanında, dantelli, süslü yatakta, gösterişli simli kumaş yorganın altında sakince ölebilme koşulları hazırlamışlar. Ama 1681 yılında Argyll, York prensinin kinini üzerine çekmiş. Ona iftira atıp ölüm cezasına çarptırmışlar."

"Cesur serüvenci!"

"Ama arkadaşları kaçmasına yardım etmişler. O andan itibaren Archibald'ın sorumsuz karakteri ve tüm davranışları değişmiş, içine kapanık ve dindar biri olmuş, perçemini kesmiş, hemen hemen

rahip elbiselerine benzeyen koyu renk elbiseler giymiş ama beline yine de kılıcını asmış. II. Jakob, dönmesine izin verince Londra'dan geçerek Edinburg'a gitmiş ve kısa bir süre içerisinde hükümete karşı bir hareket hazırlamış. İskoç isyancıları, oğulda babanın tekrar canlandığını görmüşler. Babanın ismi hâlâ bir isyan simgesiymiş. İngiltere'yle yapılan savaşta çok iyi bir asker olarak anılmış ama, İskoç, çok güçlü komşusunu yenememiş. Archibald esir alınmış ve 1685 yılında, Edinburg Meydanı'nda asılmış."

Jenny, hikâyesini bitirip Karl'ı yalnız bıraktı. Karl, yarı açık kapıdan onun küçük yatak odasını görüyordu. Orada üzerinde küçük şişeler, elişi sepeti, aynalı küçük bir masa, tül perdenin arkasında dar bir genç kız yatağı, yatağın önünde, yerde, üzerinde ailenin sevgilisi olan art niyetli, uykulu bir kedinin olduğu küçük bir kilim vardı. Karl, bu küçük yatak odasına giremiyordu. Jenny, utangaç bir şekilde gülümseyerek kapıyı kapattı. Delikanlı, her biri bir efsane olan minyatür ve portrelere döndü.

Westphalen ailesi, köklü ve kalabalık bir aileydi. Ama Anna Campbell of Orchard, ne kadar da güzel bir kadındı! Katolikliğe karşı isyan eden kocası, daha henüz otuz yaşındayken heretik sayılıp ateşte yakılmış.

Ama güzellik yarışmasındaki birincilik, çoktan toprak olmuş Ludwig Westphalen'in annesi Jenny Vishard of Pitaroo'ya aitti.

Karl, nine ve torun arasında benzerlikler bulmaktan zevk alıyordu. Aynı seçkin düzgün duruş, aynı narin yapı ve hatlar. Sadece İskoçyalı Pitaroo'nun saç rengi farklıydı, daha açıktı. Burada, karısının yanında, Braunschweig posta müdürünün oğlu, Jenny'nin dedesi Cristian Heinrich Philip Westphal duruyordu. Jenny, onun hayat hikâyesini en küçük ayrıntısına kadar anlatmıştı; Karl, bu hırslı, başarılı insanın, sade, sevimli yüzüne bakarken dinlediği öyküyü hatırladı.

Westphal, genç, cesur biriymiş ve hayatın bir dizi nişan tahtası olduğuna ve onları hatasız bir şekilde delmek gerektiğine inanıyormuş. Hizmet ettiği prensin çiftliğinde İskoç dilberi Jenny'yi görmüş ve onda hayatının en önemli amacını bulmuş. Westphal, yenilgi nedir bilmiyormuş. Genç aristokrat kız, çok geçmeden onu fark

etmiş ve sevmiş. Gizlice nişanlanmışlar ve birbirlerine yeminler ederek ayrılmışlar. Jenny onu bekleyeceğine, Westphal ise tüm engelleri yok edeceğine söz vermiş. Mütevazı posta müdürünün oğlu, o zamanlar bir baronun kızına uygun değilmiş! Philip Westphal'ın olağanüstü özellikleri, cesaret ve savaş bilgisi onun kısa sürede eve dönmesini sağlamış. XV. Ludwig'in mareşalleriyle, savaşta Almanya sınırındaki operasyonları yürüten Braunschweig prensi, onu kendi gizli sekreteri ve askeri danışmanı olarak görevlendirmiş.

Westphal'ın stratejik planları, büyük düşünme ve düşmanın her hareketini hesaplama konusunda o dönemdeki en iyi stratejistlerin planları kadar iyiymiş.

Westphal öylesine çok yükselmiş ki, kendi prensinin merkez komutanlığının başına gelmiş. Fransızlara karşı öylesine başarılı savaşmış ki, İngiliz Kralı onu orduda komutan yardımcısı yapmayı düşünüyormuş. Westphal reddetmiş. Sadece, sevdiği kız için ona verilen asillik unvanını kabul etmiş.

1764 yılında, posta müdürünün oğlu, Braunschweig prensliğine yaptığı paha biçilmez hizmetlerinden dolayı baron unvanını almış ve Westphalen ismini kullanmaya başlamış.

Bir yıl sonra Jenny Pitaroo'yla evlenmiş. Kocasının ölümünden sonra da yaşamış olan Jenny Pitaroo, çocuklarına aile mücevherlerini, Argyll'ların işaretini taşıyan gümüş takımları, ayrıntılı olarak yazılmış soyağacını ve cesur atalarının hayat hikâyesini miras bırakmış.

Ağır ayak sesleri ve tok bir erkek sesi geçmişin hikâyelerini dağıttı.

Ludwig von Westphalen, kızının odasına girdi.

Her zamanki yarı dost, yarı baba samimiyetiyle elini delikanlının omuzuna koyup onu bir Homeros şiiriyle selamladı.

Prusya hükümetinin danışmanı, yaşına rağmen yaşama sevinci dolu, sağlıklı ve dost canlısı biriydi. Karl, babasını hatırladı ve bir anda yüreğine hüzün çöktü.

"Hadi bana bir iyilik yap ve en büyük oğlumun eğitim ve eşitlik konusundaki gerici, kral manşeti gibi ütülenmiş fikirleriyle nasıl

başa çıkmam gerektiğini söyle. Biz öyle bir noktaya geldik ki, tartışmayı düelloyla sonuçlandıracağız. Ferdinand, Trier'e yerleştiğinden beri onunla durmadan tartışıyoruz ve ne kadar da garip olursa olsun, Berlin büyükleri benim değil, onun fikirlerini onaylıyor. Ferdinand, beni kariyerde çoktan geçti, oysa onun sosyal konulardaki fikirleri ancak orduya yakışır... Almanya'da özgür düşünme ruhunu öldürme hakkına sahip olmadığımız doğru değil mi, Karl? Eğer o olmazsa milletimiz sakat kalır. Biz zaten tüm Avrupa'dan geri kalmışız ve kendini beğenmiş vahşilere benzemişiz. Uygar halklar arasında kendini beğenmişlik daha çok Almanlara ait."

Ludwig konuşurken postadan yeni gelen İngiliz gazetelerinden oluşan kocaman paketi çıkarıyordu.

Babasının arkasından odaya Ferdinand girdi. Marx'la, vurgulu, soğuk, nerdeyse düşmanca selamlaşıp, arma işlenmiş tütün tabakasını çıkartarak kenarları altın işlemeli abanoz piposunu doldurmaya başladı.

"Sevgili baba, sen Almanya'yı tehdit eden büyük tehlikeyi tüm boyutlarıyla göz önünde bulundurmuyorsun," diye sürdürdü daha önce başlattıkları konuşmayı. "Napoléon'un yeğeni, yeni bir hareketin başında duruyor ve Strasbourg'daki başarısız deneme onun Temmuz monarşisini deviremeyeceği anlamına gelmiyor."

"O zaman Prusya, sınırlarında düzenbazlarla karşılaşacak yine," diye ekledi ihtiyar Westphalen oğlunu taklit ederek.

"Kesinlikle. Ve böyle bir zamanda liberallerin boş gevezelikleri düşmanın işine yarayacak. Bu da demektir ki, onu Kralımıza ve bayrağımıza ihanet sayarak ortadan kaldırmak, yasaklamak gerekiyor."

"İşte size sopa mantığı!" diye isyan etti Ludwig.

"Bu küçük alınlı memur çok iyi bir konum elde edecek," diye düşündü Karl, ihtiyar Westphalen'in isyanını paylaşarak. "Finans durumu ve Afrika'da Abd el Kader'i yenmek, Louis-Philippe'e güç kazandırdı; bu yüzden Prusya ordusu rahatça dolaşabilir lejyonlarında," diye devam etti düşünmeye. Ama oradakilere sadece, "Ama yine de ufukta savaş görünmüyor," demekle yetindi.

Sonra da sallanan koltuğa oturmuş olan gizli danışman Ferdinand'ı, fazladan bir tek sözcük veya bakışla şereflendirmeden zevkli bir sohbete daldı. Sohbet sevgili Trier'in sınırlarını binlerce kez aştı.

Ludwig Westphalen, İngiliz gazetesi tomarını sabırsızca karıştırmaya koyuldu. Almanya ve Fransa'daki olayları takip ettiği kadar, İngiltere'deki olayları da takip ediyordu ve onlar hakkında sohbet etmekten hoşlanıyordu.

"Her zaman olduğu gibi dünyadaki olaylar farklı çıkarlar temelinde gelişiyor. Gezip dolaşıp kendi avlundaki ağlara düşmek değil, onları görebilmek gerekiyor," diyordu ihtiyar, elindeki gazetelerle küçük odada volta atıp kızgın kızgın oğluna bakarak.

Boyalı zemin, uzun ve sakin adımların altında gıcırdıyordu, ince raflar sallanıyor, pencerenin tülü titriyordu.

Karl ve Westphalen, Avrupa olaylarına göz gezdiriyorlardı. Fransız kamarasındaki ve İngiliz parlamentosundaki üyeler yeni değildi. Odilon Barot, Thiers ve Guizot, Meksiko ve Laplata'nın ağındaki işgalci askerlerinin çekilmesini istiyorlardı. Oraya Fransız vatandaşlarının haklarını koruma bahanesiyle gönderilmişlerdi.

"Bunlar hükümetin güçlü düşmanı," diye şaka yapıyordu Westphalen. "Çok da yorulmazdırlar. Çünkü özgürlük savaşçısından ziyade görev arayıcılarıdır." Yine açtı gazeteyi: "İngiltere'de işçilerin isyanı artıyor. Elde edilen kötü hasılatlar, ekmek vergilerine ve serbest ticarete karşı isyanı doğuruyor... Manchaster, isyan ve hareketlerin odak noktası olmaya devam ediyor..." diye konuşuyordu kesik kesik.

"Victoria tahta çıkalı bir yıl oldu," diye hatırladı, üzerinde Kraliçe'nin portresi olan kalın "Times"ı açarken: "Şimdilik o, Whig'leri rahatsız etmiyor."

Odaya Jenny girdi. Üzerine kurdele bağlanmış bir sepette Shakespeare'in kitabı ile taze çilek getirmişti.

Ferdinand, gösteriş yaparak kalktı, havalı havalı vedalaştı, odadan dimdik çıkarken de eşikte alaycı bir tavırla:

"Good by, family! Bukolik bir gösteri olacağını seziyorum," dedi.

Hiç kimse dönüp de ona bakmadı.

"Babanın yerinde olmak isterdim. Sen benim en iyi oğlumsun," dedi Ludwig von Westphalen yumuşak, iyiniyetli bir şekilde iki elini Karl'ın omuzlarına koyarken.

Karl cevap vermedi. Sözcükler gereksizdi.

Bahçede, açılan asma yapraklarıyla sarılmış bankta, Marx, sözcükleri yutarak ve biraz da kekeleyerek hızlı hızlı konuşuyordu. Bu da onun çok heyecanlı olduğunu gösteriyordu.

"Yakınların ve yabancılar. Bu kavramlar ne kadar belirsiz ve ne kadar yanlış kullanılıyor! Babamın ölümünden sonra benim yakınlarım, sen ve çoktan beri baba gibi sevdiğim Bay Westphalen oldu. Annem..."

Karl kötü bir şey söylememek, hakaret etmemek için durdu.

"Kan bağlarıyla bağlı olduğun insanlar bazen sana ruhen uzak oluyor ve buna karşılık yabancılar arasında yakın insanlar bulabiliyorsun. Ortak sempatiler, hedefler; işte bu belirlemelidir aileyi."

"Ama yine de anne ve baba bu konuda istisnadır," diye karşı çıkmaya çalıştı Jenny. Karl'ın sözlerindeki bu aşırı sinirlilik onu rahatsız ediyordu.

"Brückengasse 664, benim için artık yok. Sadece kız kardeşlerime acıyorum... Bugünlerde annem, yerli pazarın yanında yeni bir eve taşınacak. Babamın ölümünden sonra ailemiz dağıldı. Zavallı Hermann, pek fazla yaşayamayacak. Umarım kız kardeşlerim de eninde sonunda kendilerine birer koca bulurlar. Daha fazlasına da ihtiyaçları yok. Bundan böyle tüm Trier'de, Roma sokağındaki bu ev benim için kutsal olacak. Sadece iki insanı tüm kalbimle seveceğim. Hangileri olduğu konusunda bir fikrin var mı?"

Karl, Jenny'ye yaklaştı ve ellerini uzattı. Jenny, güvensiz, neredeyse içgüdüsel bir şekilde uzaklaştı. Ama Karl sabırsız ve kararlıydı. Jenny'ye, ısrarlı öpücüklere cevap vermekten başka bir şey kalmıyordu. Bahçe garip bir şekilde sessizleşmişti.

Kızın dizlerinde duran sepet ve kitap yavaşça yere düştü.

"Kraliçem, izin ver de okumaya başlayayım," dedi törensel bir şekilde Karl, Jenny'yi bırakarak. İkisinin de yüzü yanıyordu. "Benim adıma Romeo konuşsun, benim Juliet–Jenny'm. Ama bilmelisin ki, ben seni Romeo'nun Juliet'i sevdiğinden daha çok ve daha içten seviyorum. Muhteşem Shakespeare bile, harika bayana karşı hissettiklerimi sözcüklerle anlatmak için güçsüz."

İkisi de neşeli neşeli gülüyordu. Karl kitabı rastgele açıp başladı:

Romeo: –Bu gece ödüllendirilmeden mi uyuyacağım?

Juliet: –Bugün daha ne ödül istiyorsun?

Romeo: –Ben sevgi yemini ettim. Sen de yemin et.

Juliet: –Sen daha istemeden ben ettim. Ama zevkle geri alırım.

Romeo: –Geri alıyorsun? Söyle sevgilim, neden?

Jenny, kitabı Karl'ın elinden kaptı ve bir sonraki mısrayı ezbere okudu:

> Daha bol olup sana yine vermek için.
> Sen de bana, bende olanı ver:
> Deniz gibi sonsuz bolluğu,
> ve dipsiz aşkı
> ve sana verdikçe
> bana daha çok kalıyor...

Mayıs bitmek üzereydi. Ağaçlar çiçek açıyordu. Mosel'in kıyılarını kan kırmızı haşhaşlar kaplamıştı. Hava aydınlanmaya başlarken Wittenbach balığa gidiyordu...

Yaz yaklaşıyordu.

Karl, eğitimine devam etmek için Berlin'e gitti. Jenny von Westphalen, sadık nişanlısı Karl'ın ona vaat ettiği mutlu geleceği beklemeye koyuldu.

Marx, masasında bir yığın mektup buldu. Bruno onu hemen yanına, Charlottenburg'a çağırıyordu.

"Bizimle birlikte olursan, acın hafifleyecektir," diye ikna etmeye çalışıyordu dostunu.

Bauerler'in evi, sivri kiremit çatılı, dar, iki katlı bir evdi. Parkeli bir sokaktaydı ve çevresinde avlu yoktu. Çiçek açmış kartal tırnakları, evi, ince yeşil bir ağla çevreliyordu. Beyaz çiçekleri baharda açmaya başladığı zaman, tuğlalar bile keskin ve tatlı kokuyordu. Çiçek yaprakları merdivenin üzerine kar taneleri gibi düşüyordu.

Sokaktan dükkâna iki basamak vardı. Uzun demir bir tabela, burada tütün satıldığını gösteriyordu.

Müşteri olmadığı zaman ihtiyar Bayan Bauer, dükkânın kapısının önünde, açılır kapanır küçük bir sandalyeye otururdu; örgü örer veya kocası ve oğullarının çoraplarını yamardı. Çoraplar kocamandı, koyu renk yünden yapılmışlardı. Tütün dükkânının sahibi, çorapları sevgiyle yamar ve yamaları özenle düzeltirdi. Bayan Bauer, tütün tartarken ve puro sararken çoraplar onu sandalyenin üzerinde dizilmiş bir halde beklerdi.

Aslında her zaman, dükkânda da evde de gereğinden fazla iş vardı. Üç oğlu ve ihtiyar kocası sürekli bakım istiyorlardı. Ama eğer bunlar olmasaydı, ninenin hayatı çok hüzünlü ve anlamsız olurdu.

Ancak Bayan Bauer kalbini tamamen ailesine veriyorsa da, düşünceleri her zaman tütün dükkânına aitti.

O, doğuştan bakkaldı. Ticaret, kanında vardı. Müşteriyi ikna ederken doğanın kendisine verdiği güzel konuşma yeteneği ortaya çıkardı. İlk oğlu Bruno da ondan almıştı bu yeteneğini. Tüm tütün cinslerinin özelliklerini bilen Bayan Bauer en azılı tütün düşmanını bile ikna edebilirdi. Sömürgelerden gelen puroların mütevazı Avrupa purolarına üstünlüklerini anlatırken ona ilham geliyordu.

Kendisi, tutumluluğundan dolayı enfiyenin en ucuzunu kullanırdı. Bazı tecrübeli insanlara göre, enfiye, bağırsakların çalışmasını hızlandırıyor ve hastalıklardan koruyordu. Charlottenburg'da oturanlar, insanın tütünle kolera ve göğüs hastalıklarından korunabileceğine inanıyorlardı. İhtiyar Bayan Bauer bundan kesinlikle emindi.

Gri elbisenin cebinde duran tütün tabakası, ihtiyar Bauer tarafından yapılmış ve bol bol süslenmişti. İhtiyar Bauer, porselen

üzerine çizim yapıyordu. Karısının isteğiyle ince kapakların üstüne oğullarının portrelerini, tütün bitkisi ve çam ağacına benzeyen sarı bir palmiye ağacı çizmişti.

Puro kutularının ve tütün paketlerinin arasına porselen pudeller dizilmişti. Ama Charlottenburglular, Bauer'in yaptığı eski bardak ve bibloları nadiren alıyorlardı.

Dükkânın dışında eve ait bir de basım yeri vardı. Onu, Egbert yönetiyordu. Ona baskı makinelerini, üniversitenin teoloji bölümünden aldığı ilk maaşı ile Bruno almıştı.

Bauerler'in yassı evlerinin tüm alt katı, tütün ve basım işleri arasında eşit paylaştırılmıştı. Burada verimli ve faaliyet dolu bir yaşam sürerken, yukarıda, sahiplerin sıcak evinde hayat daha farklıydı. Orada da dükkânı ve basımı andıran tek şey galiba doymak bilmeyen tiryakilerin tütün dumanlarıyla, masaların, rafların üzerinde duran çok sayıda kitaptı.

Karl, Charlottenburg'a uğramayı seviyordu. Heyecanlı ellerle kartal tırnağından birkaç tane koparıp, dükkâna çıkan iki basamağı atlayarak doğru içeri koşuyor ve yüksek bir sesle satıcıyı selamlıyordu:

"Bauer Teyze, satışlar nasıl gidiyor? Kaç inançsızı daha tütüne alıştırdınız? Bana bir puro ikram edin bakalım. Tiryaki Kolomb'a, Amerika'yı keşfettiği için değil, tütün getirdiği için saygı duymalı."

"Ah Bay Marx, siz de Bruno gibi dünyada olup biten her şeyi biliyorsunuz," diye cevap veriyordu Bayan Bauer heyecanla ve bir banka tırmanıp en üst raftan kahverengi karnı üzerinde altın yüzüğü olan, en iyi purodan almak için acele ediyordu.

Nine, Karl'a özel bir sempati duyuyordu. Karl, Bruno'nun dostuydu... Bruno'nun fikirleri, Bruno'nun sözleri, Bruno'nun istekleri, porselen ustasının ailesinde despotik bir hâkimiyet kurmuştu. Ona karşı çıkmaya cesaret edemiyorlardı. Karşı çıkamazlardı da.

"Karl Marx, benim kardeşim. Beni sevdiğiniz ve baktığınız gibi onu da sevin ve bakın. O genç ama yaşının üzerinde bir zekâya sahip," demişti Bruno, arkadaşını ilk defa evine getirip ailesine tanıştırdığında.

Daha sonra Karl, Bayan Bauer tarafından her zaman "Merhaba Karlhen"le selamlanmış, sanki oğluymuş gibi sevilmiş ve en iyi puroyla ödüllendirilmişti. Karl, bir yıllık süre içerisinde Bauer ailesini sık sık ziyaret etmişti. Küçük bahçede dinleniyor, Egbert'e basım işlerinde yardım ediyor ve ninenin şikayetlerini sabırla dinliyordu.

5 Mayıs'ta Karl, çok geç uyandı. Her zamanki gibi hava aydınlanana kadar okumuş, sonra da tuttuğu notlarla ilgilenmiş ve arabasına koşulmuş ağır bir tekeyle sütçü kadın gürültüyle sokaktan geçince de yatağına yatmıştı. Uyandığında bugün yaş günü olduğunu hemen hatırlayamadı. Oysa daha dün akşam Trier'den birkaç tebrik mektubu almıştı.

Yirmi bir yaşındaydı. Reşit olmuştu. Karl, babasını düşündü. Masanın üzerinde, mürekkep kutusunun yanında kadife bir çerçevenin içinde Heinrich Marx'ın hafif sararmış bir portresi duruyordu. Uslanmaz saçların çevrelediği narin bir yüz. Baba, oğlundan daha yakışıklıydı. İnce bir burun, düzgün bir çehre ve güzel bir ağız. Karl, bu yüz hatlarını babasından almamıştı. Ama gözler ve alın her ikisinde de aynıydı.

Üniversitelinin odasında Jenny'nin portresi yoktu. Jenny, Karl'a bu hediyeyi vermeyi ısrarla reddediyordu. Jenny'ye göre, hiçbir şey, nişanlısının düşüncesini özellikle kendisine bağlamamalıydı.

"Eğer beni unutup sevmeyebilirsen, öyle yapmalısın. Bizim sevgimiz, ya tüm mesafe ve zaman sınavlarını geçecek, ya da olmazsa, daha evlilik kaderlerimizi birleştirmeden önce bitecek. Sen her şeyi yapmakta serbestsin," diyordu Jenny vedalaştıkları gün.

Artık reşit... Ama Marx'ın canı hesap yapmak istemiyordu. O kendi istediği gibi yaşıyordu. Hayatta hiçbir şeyden korkmuyordu ve yaptığı hiçbir şeyden pişmanlık duymuyordu. Hayat harika, zevkli problemler ve hedeflerle doluydu. Bauerler'e, günü onlarla geçireceğine dair söz verdiğini hatırlayınca, ağzına kadar dolu olan sarsıntılı bir arabayla Charlottenburg'a doğru yola çıktı. Ağaçlar hâlâ kışın olduğu gibi çıplak ve ölüydü. Bu yıl Berlin'de bahar gecikmişti. Omnibüste de sadece bu konudan bahsediyorlardı.

"Büyük savaştan sonra iklim değişti," diye emin bir şekilde konuşuyorlardı Berlin'in yerlileri. "İhtiyar Fritz zamanında daha nisanda sıcak günler gelir ve ağaçlar çiçek açardı."

"Hayır, sebep savaş değil. Sebep dumanlar, yeni buluşlar."

"Duman, gökyüzüne kadar yükselip güneşi kapatıyor," diyorlardı daha genç şüpheciler.

"Beyler, mesele hiç de bunda değil," diye söze karıştı uzun süredir susan papaz. "Tanrı bizi sınamak için kuyrukluyıldız gönderiyor. Bu kuyrukluyıldız dünyayı yıkımla tehdit ediyor."

Kadınlar "ah" çekmeye başladılar, ne teolojiden, ne astrolojiden haberi olan erkekler ise pipolarına sarıldılar.

Araba Charlottenburg'a girdi. Karl, papazın konuşkan olmamasına çok üzüldü: Omnibüslerde yapılan bu garip tartışmaları seviyordu. Yolcular, bavul ve sepetlerini indirmeye hazırlanıyorlardı. Boğuk bir sesle kontrol borusu çaldı. Karl, yüzündeki toz ve teri silerek çıkışa doğru seğirtti.

Bauerler, onu selamlar ve kucaklamalarla karşıladılar. Özel öğle yemeği harikaydı. Edgar, rakipsiz Bavyera birasıyla dolu küçük bir fıçı getirmişti. İyiniyetli Egbert ise kirli mavi matbaa elbisesini çıkarıp Bayan Bauer'in tezgahın arkasında kullandığı beyaz önlüğü giymeyi kabul etti. Egbert, sıkı bir tütün pazarlığı yaparken ihtiyar kadın mutfakta yemek pişirmeyi ve ikinci katta bulunan tertemiz yemek odasındaki masanın düzenlenmesini yönetiyordu. Neşeli yemek ve taşkın gece, misafirleri ve ev sahiplerini daha şimdiden heyecanlandırıyordu. Yemekten sonra bahçede dans edip Ren ve Mosel türküleri söylenmeye karar verilmişti Trierli'nin şerefine.

İhtiyar Bauer ve Rutenberg, akşam şenliği için ağaçlara renkli fenerler astılar. Karl, ailenin girdiği bu zahmetlerden utanmıştı. Cinsi bilinmeyen ihtiyar köpek, Karl'ı sevgiyle karşıladı ve birkaç kez yüzünü onun dizine sürttü. İnsanları iyi tanıyan hassas yaratıklar, çocuklar ve hayvanlar, Marx'ı daha küçüklüğünden beri hep sevmişlerdi ve onunla iyi ilişkiler kurmuşlardı. Herkesten sonra en geç olarak Köppen ve iki kız arkadaşıyla birlikte Luisa Aston gelmiş-

lerdi. Berlinlilerin kurallarına göre anne ve teyzeleriyle geliyordu kızlar. Ama Karl, Bruno'yu kızların tek başına ziyaret etmelerine alışmıştı.

Genç Hegel sempatizanları arasında Luisa Aston, önyargıları olmayan, erkeklerle tamamen eşit ve ileri görüşlü bir kız olarak tanınıyordu. Bazen itici bir şekilde cırlak ve ukalaydı. Özellikle kendinden emin olmadığı zamanlarda. İlk başlarda Karl, ona karşı soğuk davranıyordu. Kadında ağırbaşlılık, sadelik ve kültürlü bir incelik arıyordu.

Ama yavaş yavaş Luisa'nın davranışlarını doğru ve normal bulmaya başladı ve birden onda hiç de fena olmayan bir tartışmacı ve çok iyi bir dost gördü. Luisa'nın kız arkadaşları, sıradan ve hiçbir özellikleri olmayan kızlardı. Onlar, Gutzkow okuyup kitaptaki kahramanlar gibi olmayı hayal ediyorlardı.

Birer puro isteyip gerçek birer tiryaki gibi oturdular. Ama içtenmiş gibi söyledikleri her sözcükte yüzleri kızarıyordu. Bruno ve Karl kısa bir süre içerisinde onlara acımaya başladılar.

"Ne zekâları, ne de kadınlık gururları var. Zavallılar koca avına çıkmışlar ama, en kötü yoldan. Onları günahkâr biliyorlar ama onlar tertemiz. Temiz masumluğu sevenler onlardan kaçıyor, onları ahlâksız olarak görüyorlar. Günahkâr arayanlar ise onların iyi birer Alman kızı olduklarını ve onlarla evlenmeyi kabul ettikleri anda yeni fikirlerini kilise mumunun ateşinde yakacaklarını anlamak için yeterince tecrübeliler," dedi fısıltıyla Bruno Bauer ve laubali bir şekilde Karl'a göz kırptı.

"Aşk melodramınızın kaçıncı sahnesini oynuyorsunuz senin Grethen'le?" dedi Karl alçak sesle ve şakacı bir şekilde gözlerini kısarak.

"Maalesef daha birinci sahnede donduk. Benim rol arkadaşımın monologlara zaafı var ve o yüzden piyes çok öğretici olacağa benziyor. Maalesef iyilik ve zekâ, bu iki özelliği aynı anda bir kadında bulmak çok zor. Eğer birincisi tez olursa diğeri antitez oluyor. Herkes, öyle senin Trier'deki nişanlın gibi bir sentez bulamaz. Tabii senin bana anlattıkların doğruysa."

Yemek odasının eşiğinde Bauer'in bayram neşesi içindeki annesi göründü. Elinde, dumanı tüten kocaman bir çorba kasesi vardı. Yemeğe oturdular. Karl'ın yanına Bayan Bauer oturdu. Karl bundan daha iyi bir şey isteyemezdi, çünkü çok iyi arkadaştılar.

Edgar, bira fıçısını şölensi bir tavırla içeri getirdi ve masaya birkaç şişe Ren şarabı koydu. Kadeh kaldırdılar, bardaklar ve kadehler çınladı.

"Yaşasın bizim Karl, yaşasın ve düşmanları yok etsin Trier'in sadık oğlu!" Marx, cevap vermeye ve tokalaşmaya zor yetişiyordu.

Bayan Bauer, onu öptü ve "oğlum" dedi. Luisa tabağına gül attı. Bruno ise Jenny'ye kadeh kaldırdı. Görünüşe göre, arkadaşları bugün gürültülü bilimsel tartışmaları terk etmişti ve espriler, kahkahalar ve anlamsız gürültülerden başka, eğlenceyi hiçbir şey zorlaştırmayacaktı. Ama yemeğin sonuna doğru aniden içeri somurtkan Althaus ve büyük alınlı Schmidt girdi. Schmidt, aristokrat kızlarının gittiği okulda öğretmendi. Her ikisi de somurtarak masaya oturdu, şarap aldılar ve arkadaşlarına hemen yetiştiler.

"Dinle Schmidt," diye takılıyorlardı öğretmene, "hadi itiraf et zaferlerini. Sanki öğrencilerinin hiçbiri sana mektup göndermiyor mu?"

Schmidt, gizemli bir şekilde gülümsüyor ve bunu kabul etmiyordu, ama yüzü memnuniyetsiz görünmüyordu. Bu iltifatlardan hoşlanıyordu.

Althaus, Bruno'yu sinirlendirmek için iğnelemeye başladı. Bruno'nun İncil eleştirisinin dördüncü cildiyle dalga geçiyordu.

Daha bir dakika geçmemişti ki, ihtiyar Bauerler ile Luisa Aston'un iki kız arkadaşı ve sessiz Egbert'in dışındakiler, kahve ve kaymaklı pastayı unutup masayı terk ettiler. Althaus, bayram yapan Mephisto'nun gülümsemesiyle tatlısını bitirmekle meşguldü.

Dördüncü İncil'den, hemen Hıristiyan ve Yahudi tanrıları arasındaki farklılıklara atladılar.

Bruno ve Karl odada dolaşmaya başladılar; ilk önce yan yana, sonra farklı yönlere, en sonunda karşı karşıya. Karl ellerini arkasın-

da birleştirmiş, ayaklarına bakarak yavaş yavaş yürüyor ve sessizce dinliyordu.

"Yehova," diye ateşleniyordu Bruno, ellerini sallayıp yemek odasının bir köşesinden diğer köşesine zıplayarak koşuyordu. "Yehova acımasız, katı bir intikamcı. İnsanların yarattıkları tanrılar arasında en acımasızı Yahudi Tanrısı. O ceza, o hâkim, o belaların kara habercisi. Ondan korkuyorlar. Korku ise inancı doğurup güçlendiriyor. Yahudi cenazelerinden daha korkunç ne olabilir ki? Muhammedciler gibi Yahudiler de ölümden tiksiniyorlar. Ceset, canlıların ağlamaları arasında bir leş gibi tabutsuz, sadece bir kefenle toprağa gömülüyor. Yehova korkunç!"

"Evet Hıristiyan Tanrısı çok daha çekici. İsa öylesine iyi ki, ben Magdalena olmaya hazırım!" diye söze karıştı Luisa. Sonra da sallanan bir koltuğa oturdu, açık renk elbisesini yaydı ve arkasına yaslanarak en muhteşem pozlarından birini verdi. Ama onun dolgun, geriye doğru uzatılmış ellerini ve aldatıcı bakışını fark eden olmadı.

Bayan Bauer susuyor ve korkuyla etrafına bakınıyordu.

Bu evde sık sık yapılan ateist konuşmalar hiçbir zaman hoşuna gitmemişti. Oğlunun bilgilerine ve konuşma yeteneğine hayran kalıyor, onun için endişeleniyordu. Kimbilir, gökler onun bu inançsızlığını nasıl cezalandırırdı?

"Budizmi tanıdıkça onun din olarak ne kadar çekici olduğunun farkına varıyorum," dedi birden Köppen.

Herkes ona baktı.

"Budizm insana kendisini geliştirmeyi öğretiyor. Onda bir sürü materyalist şey var."

"Ve ondan daha fazla da bencillik," diye hatırlattı Marx.

"Haklısın. Kendi 'ben'ini bulmak. İşte her yönelişin en güzel hedefi. Kendi 'ben'inle arkadaşlık içerisinde bulunmak; işte bu en gerçek ve en yüce dostluk. Buda, insanlardan bunu istiyor. 'Kendi 'ben'inin yardımıyla kendi 'ben'ini geliştir, kendi 'ben'inin yardımıyla kendi 'ben'ini takip et ve böylece büyük bir çabayla kendi 'ben'ini koruyarak ferah içerisinde yaşa ey rahip! Çünkü 'ben'imizin savun-

ması 'ben'imizin ta kendisi. Tüccarın, asil atın yularını sıkıca tuttuğu gibi sen de kendi 'ben'inin yularını sıkıca tut...' diye öğretiyor Buda."

"Ama bu, Tanrı'nın iktidarını sarsıp yerine 'ben'i koymak!" dedi birileri.

Bruno Bauer sabırsızca omuzlarını kıpırdattı.

"Köppen bu geri kalmışlığıyla çekilmez! Buda'nın saldırısı Almanya'yı en az tehdit eden şeylerden birisi," dedi Bruno. Her zamanki gibi sadece kendisiyle ve kendisinin ilginç bulduğu şeylerle meşguldü. Genç doçent oldukça kendini beğenmişti ve insanlara, kendisinin önemli bulmadığı, kendisiyle ilgili olmayan hiçbir konuyla ilgilenme hakkı tanımıyordu.

"Oh, lütfen," diye yalvardı Luisa çocuksu bir ifadeyle. "Bırakın da Köppen Hindistan'ı anlatsın. Şehrazat kadar güzel konuşuyor."

"Ama Bruno bize çok önemli bir şey söylemek istiyordu," diye söze karıştı çekingen bir şekilde Bayan Bauer.

Buna rağmen, Luisa'dan da güç almış olan Köppen geri çekilmiyordu:

"Buda, Rahip Savguta'ya İsa'nın sözleriyle: 'İyi ol ve...'"

"Buda hayatında romantik maceralar yaşamış mı?" diye aniden sordu cesaretini toplayan Luisa'nın arkadaşı Lothen. Sözü yarıda kesilmiş olan Köppen kızgın bir şekilde somurttu ama yine de cevap verdi.

"Buda'nın da tıpkı İsa gibi insan olduğunu düşünülüyor. Altıncı yüzyılın ortasında Sakii'lerin sülalesinde doğmuş ve ona Siddharta adını vermişler."

"Ah," diye iç çekti herkesin unuttuğu Rutenberg. Boşluktan faydalanarak Edgar'ın hediye ettiği fıçıdaki tüm biraları içmişti. "Ah, neler bekliyor bizi, Köppen bu arzusuna gönül vermişken! Bizim, iyiniyetli Almanlar olarak aç Hintliler ve onların tanrılarıyla ne alâkamız var!"

"Daha sonra," diye ısrarla sürdürüyordu Köppen, "'yüceler' anlamına gelen Sakii sülalesinden olan çocuk, Gotama lakabıyla tanınıyormuş. Buda; uyanmış, bilen anlamına geliyor."

Köppen, gittikçe artan bir heyecanla konuşuyordu. Her zaman sakin olan elleri, havada belirsiz figürler çizmeye başlamıştı. Bazen ellerini çiçek gibi birleştiriyordu; düşünen adam simgesi gibi.

"Gautama'yı seviyor muymuş?" diye havalı bir şekilde sordu Lothen.

"Ona Sakiya Muni de diyorlarmış, yani Sakii sülalesinin bilgini. Onun memleketi Himalaya'nın önündeki tepeler ve Ranta nehrinin orta akımı."

"İnsan seni dinlerken onun köylüsü sanacak," diye şaka yaptı Marx.

"Budanın annesinin ismi Mayya'ymış."

"Oda mı kutsal bir piç?" diye sordu Bruno.

"Hayır. Buda'nın babası yakışıklı ve çapkın Sudhodana'ymış. Mayya'nın ölümünden sonra onun kız kardeşiyle evlenmiş. Mahanacanata'yla."

"Ama Buda evli miymiş?" diye artık alınarak ısrar ediyordu Lothen.

"Hatta birkaç kadınla," diye en sonunda öfkeyle cevap verdi Köppen. "Karılarının birisinden oğlu Rahula olmuş. Ama Buda, yirmi dokuz kadın ve zenginlikten hayal kırıklığına uğramış ve dünya işlerinden çekilmeyi istemiş. Öyle doğmuş Tanrı. Tanrıların doğuşu çağımızın en önemli etkinliği. Kim karşı çıkabilir buna?"

"Of, demek ki Buda ahlâksız biriymiş," diye vurguladı Lothen.

"Diğer Tanrılar kadar. Hıristiyanlığın ahlâksızlığına hiçbirisi yetişemez. Ama bundan şüphe duyanlara, Voltaire'in 'Bakire'sini okumalarını tavsiye ederim," diye cevap verdi Marx esneyerek.

"Buda..." diye başladı yine Friedrich ama onu engellediler.

"Bay Köppen'in dersinin devamı yarın Doktor Kulübü'nde. Bayanlar da gelebilir," diye ilan etti Edgar Bauer.

En sonunda Bruno, tekrar konuşmaya başlayabildi. Hava çoktan kararmıştı. İhtiyar Bayan Bauer masayı toparlayıp iki lamba yaktı.

Althaus ve Rutenberg, domino oynuyorlardı. Althaus karamsar, kısık bir sesle konuşuyordu:

"Rosenkranz'ı satın aldım ve işte kaygıya düştüm. Onda birçok şey doğrudan benim için, senin için de. İnsanın sınırlı bir vicdanı var. Vicdan da içsel uyum ihtiyacının sonucudur. Ama bizim, aynı zamanda, bizi çabuk, genelde düşünmeden karar almaya iten sınırsız bir vicdanımız da var. Bunun sonucunda da kötü şeyler yapabiliriz. Bunun ortasını nasıl bulalım?"

Rutenberg, Althaus'un derin düşüncelere dalmasını kullanarak oyunu kazandı.

"Hiç vicdanımız olmasa ne olacak?" diye soran Rutenberg Althaus'u şok etti.

"Sen Hegel'i çok az ve derine inmeden tanımışsın. Onun öğretisinin yüceliği; zayıf karakteri öldürüp güçlü, dayanıklı bir karakter yaratmasında."

"Demek benim öldürülmem gerekiyor?" dedi komik bir hüzünle Rutenberg.

İkisi de susup yeni bir oyuna başladılar.

O anda, Köppen köşede, büfenin yanında punçunu içiyordu.

Bahçede Bauer'in kendi elleriyle hazırladığı renkli fenerleri yaktılar. Lothen, eski, dar piyanonun kapağını kaldırdı ve bravour bir vals çalmaya başladı. Karl, Bruno'ya cevap vermeye çalışıyordu ama müzik sesi onu engelliyordu ve düşüncesini kesiyordu. Gençler dans etmek için bahçeye koşunca aniden tütün dükkânından Egberg çıktı. Sinirliydi ve önlüğünü çekiştiriyordu.

"Arkadaşlar," dedi heyecanını gizlemek için kendisine ait olmayan bir kabalıkla, "korkunç bir şey olmuş. Bir üniversiteli, Berlin'den korkunç bir haber getirdi. Profesör Gans, bugün bizim partimize gelmeye hazırlanırken aniden ölmüş..."

"Gans mı?"

Yukarıda, ikinci katta, Lothen hızla piyanonun kapağını kapattı. O, uzun süredir ümitsiz ve karşılıksız bir aşkla çekici profesörü seviyordu.

Luisa, zarif görünmeyi falan unutarak ağır bir şekilde banka düştü. Bruno, garip garip bakınıyordu. Karl'ın yüzünde de garip bir ifade

belirdi; ağrı veya sinirli bir gülümseme gibi. Bir yıl önce, Heinrich Marx'ın cenazesinde, Jenny, Karl'ın yüzündeki bu aynı ifadeyi gördüğünde korkunç bir şekilde etkilenmişti. Karl'ın alt çenesi titriyordu. Yanaklarındaki kaslar ise dişlerini sıkmaktan kabarıyordu.

"İyiler erken ölüyor," dedi kendine gelen Rutenberg.

Her zaman, hayatının kötü anlarında bile, alıntılarla konuşuyordu. Bu da Köppen'i son derece rahatsız ediyordu. Köppen ona doğru döndü ve kızgınlıkla paltosunun eteklerini çekti.

"Seni gidi şiş göbek! Canlı sözcükler bulamadın. Alıntılar okuyorsun ezberinden."

Luisa'nın Gans'ı hiçbir zaman görmemiş olan isimsiz kız arkadaşı surat asarak:

"Ne kadar rahatsız edici bir şey bu Bay Marx. Bu ölüm, yaş gününüze gölge düşürdü! Oysa akşamı pek iyi geçirebilirdik."

Karl, ona öyle anlamlı, kin dolu bir bakışla cevap verdi ki, kız bir bahane bulup hemen ortadan kayboldu.

Orada bulunanların şoku bir anda geçti.

"On yıl içinde iki renkli insanı kaybettik!"

"Allah kahretsin, Gans artık yok! Bu bizim için korkunç bir darbe! Yüce Patrokles düştü, lanet Tersitos hâlâ yaşıyor... Gans öldü, Savigny yaşıyor!" diye patetik bir şekilde bağırdı Rutenberg.

"Yine iğrenç bir alıntı," diyen Köppen'in tüyleri diken diken oldu. "Evet Gans öldü. Oysa daha dün sapasağlamdı ve her zamanki gibi gücü ve iştahıyla övünüyordu. Akşam Dorothea sokağındaki meyhanede birlikteydik. Daha en az yüz yıl yaşamayı düşünüyordu ve Matusail'e kadeh kaldırdı."

"Doğayı sen anla, anne gibi olsun senin için!" Sonra daha sakince: "Koynunda uyuyabilmem için..." diye okudu yine Adolf.

"Bu şiir de ne?" diye sordu Köppen. "Onu bir yerlerde okumuştum."

"Ludwig Feuerbach'ın. İşte ünlü olacak bir insan," dedi emin bir şekilde Rutenberg. "Zavallı Gans ise fırtınayı görebilecek kadar yaşamadı..."

"Devrim sırasında katkısı olacağına inanıyordu," diye sessizce ekledi Marx. "Son dersinde her zamankinden daha heyecanlı konuştu, o mesut an için. Bir bilgin gibi halkın yüce bir ayaklanma yapacağını, haktan ve mülkiyetten yoksun olanların isyan edeceğini söylüyordu. Sonunda da şunları söyledi: 'Devrim geldiğinde tüm dünya titreyecektir..'"

"Elbette!" dedi sıkılmış, kızgın bir şekilde Bruno.

"Amin!" diye devam etti Rutenberg.

İhtiyar Bauer, rengarenk kâğıt fenerlerin içindeki mumları söndürdü. Büyük ev çok karanlık ve sessiz olmuştu.

Gece geç saatlerde Karl eve dönüyordu. Ağır bir gün geçirmişti. Öylesine güzel başlayan gün trajediyle bitmişti. Karl tanımadığı sokaklara girerek kenar mahallelere doğru yürüdü. Evler uyuyordu. Ne hakka ne de mülke sahip olmayanların evleri. Karl, Gans'ın "Genç arkadaşım" diyen sesini duyar gibi oldu. "Siz nasıl bir zamanda yaşadığımızı soruyorsunuz. Dünyanın iğrenç suratını değiştirip yenileyecek olan devrimler çağında yaşıyoruz..."

Aniden köşeden çıkan bir işçi, düşüncelere dalmış olan Karl'a çarptı. İşçinin gömleği ter ve çamsakızı kokuyordu. "Biz, işçi gömlekleri giyenlerin yapacağı devrimler çağında yaşıyoruz," diye düşündü Marx ve işçiye geçmesi için yol verdi. "Bu delikanlı gibileri 1830 yılında Bourbonlar'ın tahtını ustaca devirdiler."

Sokak yine ıssızlaştı. Bir yerlerde bir fener titrek ışıklarını saçarak yanıyordu. Karl aniden derin bir acıyla Bauerler'in ve Doktor Kulübü'ndeki diğer arkadaşlarının konuşmalarını hatırladı.

"Bulutları kin ve mürekkebe batırıyorlar..." diye düşündü Karl umursamaz bir biçimde. "Dünya kendi hayatını yaşıyor. Dünya ve gökyüzünü tanrılarla doldurmuş olanlar, insanlar..."

Gece soğuğuyla birlikte Karl'ın içine hüzün ve belli belirsiz kendinden memnun olmama duygusu çöktü. Karl anlamayarak durdu.

"Tarih yolunda, Bauerciler gibi uçuk bilginler değil, bu küçük sokaklardaki insanlar, bunlar, düşünceleri ve eylemleri arasında fark olmayan insanlar... yarın Gans'ı gömecekler... Çok ölümler geldi bu yıl içerisinde... Eduard'la başladı..."

Karl'ın düşünceleri gittikçe daha karışık, karamsar ve daha karanlık bir hal alıyordu. Tıpkı bu mayıs gecesinde dolaştığı başkentin sokakları gibi.

2

Bettina von Arnim yarı uzanmış bir halde pencerenin yanındaki divandaydı.

Yıldızlar, gökyüzünde sık örülmüş bir balıkçı ağı gibi yatıyorlardı. Uzaklarda, tepenin altında Mosel'in suları sessizce akıyordu. Trier sessizdi. İçinde beyaz ve pembe güller bulunan vazo, pencere pervazının yanındaydı. Yüksek şamdandaki mum hafifçe tütüyordu. Bettina, günlüğünü tekrar tekrar okuyordu. Loş odada yüzü daha genç ve daha çekici görünüyordu. Hafif nemli ve pembe delikleriyle kedi gibi burnu, ışığın gölgesinden dolayı daha uzun görünüyordu. Antikçağ kızlarının taş heykellerdeki burunlarına benziyordu. Yarı karanlık bir sihirbazdı. Omuzlarına düşen saçları güzeldi. Mumun alevi onlara altın bir renk veriyordu. Beyaz saç telleri uyuşuk kahverengi tellerle birleşiyordu.

Bettina, günlüğün anlattığı eski günler için ağlamak istiyordu. Uzun zamandır hiç kimseyi sevmiyordu ve hatta Goethe'ye duyduğu çocuksu aşkın anısı bile renksizleşip kayboluyordu. Ama yine sevmek istiyordu. Gözlerinin altındaki kırışıklıklar, saçlarındaki beyazlar acaba kalbini soğutuyor muydu? Sevgi ve ilgi için bir yasak mı koyuyorlardı? Gözyaşları Bettina'nın okumasını engelledi. Dulluğu öyle uzun sürmüştü ki... Ama bu gözyaşları acıdan dolayı akan gözyaşları değildi. Kendini beğenmişlik duygusu, hiç dinmeyen "kadınlık hüznü"nü yenmesine yardım ediyordu.

"Ne kadar güzel yazıyorum!" diye hayran kaldı Bettina. Düşüncelerinde kendisini Madam de Stael ve eşsiz Savigny'ye benzetiyordu. Yeraltı kahramanlarını ise Paris hovardası George Sand'ın metaforlarına benzetiyordu... Bettina von Arnim, uzun süredir George Sand hayranıydı.

"Muhteşem yazmışım," diye düşünüyordu Bettina, bir zamanlar düşüncelerini ve duygularını yansıttığı bu sayfaları karıştırırken. Hareketsiz Trier havası, hayalleri, tatlı hüznü ve okşayıcı melankoliyi besliyordu.

Yazar, günlüğünün bu değerli sayfalarını bir profesyonel dikkatiyle inceliyor ve düzeltiyordu. Sanki basılmaya ve onu meşhur etmeye hazır bir yazıymış gibi. Bir zamanlar yazdığı bu sözcükler, duyguları, havası ona abartılı gelmiyordu. Sabaha kadar kendine hayran kaldı. Teker teker, ona, yüce Goethe'ye adanmış satırları okudu. Sevgili Goethe'ye adanmış satırlar.

"Ben, 'Şarkıların Şarkısı'nın ölümsüz ritmini keşfettim, ben Sulamita'yım," diye coşuyordu Bettina, boynuzdan yapılma tokasını çıkardı ve saçlarını tamamen omuzlarının üzerine bıraktı. Gecenin bu saatinde onu hiç kimsenin göremeyecek olmasına, odada tek başına olmasına rağmen, kulağının biraz altı hizasında saçlarına beyaz bir çiçek batırıyor ve yarı dönük bir vaziyette aynaya bakıyordu.

Şalını üzerine alıp elinde günlüğüyle divana uzanıyor ve İncil'deki gibi bir madonna pozu veriyordu. Aşığını bekleyen bir madonna...

Genellikle yüzünde her zaman bulunan kendini beğenmişlik ifadesinden şimdi eser yoktu. Kendisinden öyle memnundu ki. Yine başlıyordu okumaya, kendisine hayran kalmaya... İnsanın geceleri uyuması ne kadar kötü bir alışkanlıktı. Oysa insan geceleri zevkle geleceği tadabilirdi!

Trier'in o sihirli havası; sen hayal kurmaya ve kendi kendini kandırmaya öyle çok yardım ediyorsun ki!

Başkent yazarı, prenslerin ve şairlerin arkadaşı, karısı ve kız kardeşi, uykusuzluktan uyuşturucu gibi zevk alıyordu.

> "Aşk, karşılıklı etkileşimdir; seni sevdiğim sürece seninleyim... Ne kadar yorgun olsam da seninle konuşmadan uyumaya gitmeyeceğim! Gözkapaklarım düşüyor ve beni senden ayırıyor. Beni senden ayıran, ne tepeler, ne nehirler, ne zaman, ne senin soğukluğun, ne de seni sevdiğimi bilmeyişin. Rüya da beni senden koparabilir mi ki? Ama neden? Senin göğsüne yas-

lanıyorum, senin kalbini aşk ateşi yakıyor ve ben uyuyorum... Ama benim aşkımı tanı ve düşün, zaman uçuyor ve bir tek şey kalıyor değişmeden, bir tek an sonsuzluğu kapsayabilir.

"Aşk; bilmek, tanımaktır. Ben seni düşüncelerimde sevebilirim; düşüncelerim bana seni anlamayı, kabul etmeyi öğretiyor; ama seni tamamen anladığım zaman seni anlamayan birisine ait olabilir misin ki? Anlamak, sevdiğine kavuşmanın o eşsiz zevki değil mi?.. Anlamak, sevmek demektir; sevmediğimizi anlamıyoruz demektir; anlamadığımız, bizim için yok olandır.

"Bu dış dünyada sen benim değilsin, senin sadakatinle başkaları övünüyor; yakınlığınla, inancınla, seninle birlikte ruhunun labirentine giriyorlar; bunlar onlara ait olduğundan, sana sevinç getirdiklerinden emin olanlar.

"Ben bir hiçim, senin gereksindiğin hiçbir şey yok bende; sabah, seni, beni sorman için uyandırmıyorum; akşamlar seni bana getirmiyor; benim yanımda evinde değilsin. Ama bu iç dünyada ben sana güven ve bağlılık duyuyorum; ruhumun tüm güzel yolları sana varıyor, o yollar senin yardımınla geçildi...

"Gece sessiz, ben yalnızım, uzaklar geniş, sonsuz; sadece sevdiğinin yaşadığı yer memleket ve uzak yok; eğer sen sevseydin, uzağın nerede bittiğini ben bilirdim...

"Sana çocukluğumdan bir şey anlatacağım, seni henüz tanımadığım zamanlardan. Bütün hayatım, senin için bir hazırlıktı; seni ne kadar uzun bir süredir tanıyorum, gözlerimi kapatarak öylesine sık görüyordum ki seni. Ve ne kadar harikaydı, en sonunda gerçek dünya senin önünde uzun süredir özlenen bekleyişle birleşince...

"Orada fantastik dalları ve geniş kadife yaprakları olan yüksek bir ağaç vardı. Yaprakları bir oturma yerini örtecek kadar serpilmişti: Ben sık sık ağacın serin gölgesi altında yatıyordum ve gölgenin içinden ışığın nasıl gülümsediğini seyrediyordum. Bazen öylece, derin uykuya dalıyordum; rüyamda aşkın tatlı hediyelerini görüyordum, çünkü öyle

olmasaydı uyandığımda ağacı anlayamazdım. Onun dallarından düşen olgun meyvelerinin suyu göğüslerime sıçrıyordu; o muhteşem koyu incir şiresi, daha önce hiç incir görmemiştim ama dudaklarım güvenle onun içine dalıyordu, tıpkı seven insanın ilk öpücüğü kabul ettiği gibi. Ben biliyorum artık, incir tadını andıran öpücükler var.

"... Elin, yanağımda yatıyordu; dudakların alnımda dinleniyordu ve öyle sessizdi ki nefesin, ruhun nefesi gibi esiyordu. Mutlular için zaman genelde sonsuzlukmuş, bitmeyen sonsuzluk, o öyle kısaymış ki herhangi bir ölçüt uygulanamazmış onun için...

"Ruh hissediyor ki iyi olanın içerisinde kalmak, derin, çözülmez bir sırra götürüyor. Goethe, sen bunu bana dün akşam, açık pencerenin yanında, yıldızlı gökyüzünün altında, rüzgârın esintisi odaya dolup tekrar dışarı uçarken açıkladın.

"Bu gurur, güzellikteki bu kutsal gurur!

"Bugün birileri, onu ilk defa gördüğümde, ben taze bir gül gibiyken onun yetmiş yaşında olmasının mümkün olmadığını söyledi. Ama gençliğin tazeliği ve güzellik arasında fark var. Güzelliği insan hatlarına Tanrı ruhu verir; o solmaz, sadece onu taşıyan gövdeden kopar, ama çiçekler toza düşmez. Onlar kanatlı ve göklere yükselirler.."

Güneşin doğmasıyla Bettina uyudu ve notlarını yere düşürdü. Ancak öğleden sonra karamsar, sıkkın ve memnuniyetsiz olarak uyandı. Sinir krizlerine karşı ilaç aldı ve bu uzun, boş günde ne yapacağını düşünmeye başladı.

Bettina von Arnim'in Trier'deki az sayıda tanıdığı arasında Westphalenler de vardı. Trier'e gelişinden kısa bir süre sonra onları ziyaret etmiş ve Jenny'yi sadece yazarlık yeteneğine hayran olan bir insan olarak değil, sadık ve iyi bir arkadaş olarak görmüştü. Daha ilk görüşmelerinde ikisinin de konuşacak çok şeyi vardı. O yüzden Karolina ve Ludwig, birisi elişinin, diğeri gazetenin üzerinde uyuyakalınca,

fırsatı değerlendirip misafir odasından Jenny'nin odasına geçtiler. Jenny'nin odası içten sohbetlere, itiraflara öyle müsaitti ki.

Yazar, ayaklarını, pek temiz olmayan ayakkabılarının içine soktu ve büyük koltuğa yerleşti. Jenny ise onun yanına, küçük, yumuşak, kadife bir sandalyenin üzerine oturdu.

Bettina çoktan beri konuşulacak en ilginç konu olarak kendisini gördüğü için hemen planlarından, Prens'le ilişkisinden, edebi başarılarından ve kıskanç düşmanlarının entrikalarından bahsetmeye başladı. Jenny tüm bunları çok ilginç buluyordu.

Ne de olsa Bettina von Arnim sadece basit bir ölümlü değildi; doğa, ona olağanüstü bir yetenek vermişti. Zaten başkentteki hayat da Jenny'nin çok fazla ilgisini çekiyordu. Berlin'de Karl yaşıyordu ve aynı ortamlarda bulunuyordu.

Odada, köşedeki kadife divanın üzerine çekingen bir şekilde büzülmüş olan Jenny'nin çok yakın arkadaşı olan Trierli bir hanımefendi sessizce oturuyordu ve gelen bu ünlü kadını büyük bir ilgiyle izliyordu. Trierli hanımefendi geniş kalçalıydı, yuvarlak, olağanüstü berrak ve iyimser gözleri vardı; üst dudağı kabarık, yüzünden gülümseme asla eksik olmayan iri yapılı bir kızdı.

Bazı kadınlar sırdaş olmak, başkalarının sırlarını dinleyip gizlemek için yaratılmışlardır. Onlar, itirafları, başkalarının yaşadıklarını, acılarını, kaygılarını mükemmel birer kasa gibi kilitlerler içlerine. Onlar öğüt veremezler ama çok iyi dinleyicidirler ve duyguları paylaşabilirler. Jenny'nin en sevdiği arkadaşı da böyle bir sırdaştı...

"Başkent haberlerinden bıkmadınız mı?" diye havalara giriyordu yazar.

"Hayır, kesinlikle. Tüm bu anlattıklarınız çok ilginç! Üstelik anlattığınız birçok şeyi daha önce de duymuştum ve sanki Berlin'de bir arada bulunduğunuz ve birlikte yaşadığınız insanları tanıyormuşum gibi geliyor. Lütfen devam edin!"

Bettina, kendini övmekten ve kendi yaptıklarını anlatmaktan bıkınca lütfedip kibar dinleyicisine birkaç soru sordu. Jenny'nin

cevapları ilgisini çekti. Güzel taşralı, edebiyat konusunda çok bilgili çıktı, düşünceleri de çok cesur ve orijinaldi.

Bettina insanları çok iyi anlıyordu.

"Siz Trier'de, edebiyattaki tüm yenilikleri takip ediyorsunuz. Raflarınızda, ancak saygı ve korku uyandıran felsefe kitapları da görüyorum. Hegel, tartışmasız çok büyük bir beyinmiş ve sadece bilimi değil, yöneticilerin beyinlerini de oldukça zenginleştirmiş ama onu okumak düşünülemez. Maalesef o şair değilmiş ve söze, tıpkı bir terzinin elde dokunmuş kaba bir kumaşa davrandığı gibi davranıyormuş..."

"İtiraf ediyorum, benim için çok kolay olmadı. Ama Kant ve Fichte bana uçuk düşünceler ve yeni terimler öğrettiler. İleride kocam olacak adamın hayatını belki de tamamen dolduracak olan şeyleri anlamak isterim."

"Üstelik siz bunu kendi çıkarlarınızı gözetmek için yapmıyorsunuz? Ama sizin eğitim düzeyinizle ve ince yazı stilinizle –itiraz etmeyin sizin mektuplarınızı okumuştum!– gerçekten hayatım, siz edebiyatta çok iyi bir yere gelebilirsiniz, hatta daha fazlasını..."

Jenny bitirmesine fırsat vermeden karşı çıktı:

"Ben, ün düşkünü değilim; bu anlamda ve gerçekten de sizin düşündüğünüzden çok daha bilgisizim. Ben kocamın rakibi değil; onun yardımcısı, eşit bir dostu, yoldaşı olmak istiyorum. Bu küçük bir görev mi? Kaç kadın böyle bir mutluluğa erişebilmiş? Bettina, niçin onun başarıları ve sevinçlerinin beni en azından kendi başarı ve sevinçlerim kadar mutlu edemeyeceğini düşünüyorsunuz? Kadınların eşitlik mücadelesinde sık sık intikam ve hayal kırıklığı alevini seziyorum. Erkekler birçok kez George Sand'ı kırdılar, onun özel hayatı çok mutsuzdu.

"Dudevant'de görülen boşanma davası onun evliliğinin tüm acılarını önümüze sermedi mi? Ama ben mutlu olacağıma inanıyorum. Belki de o yüzden düğün için acele etmiyoruz. Bir insanla hayatını sonuna dek paylaşmaya karar vermişsen, beş veya yedi yıl gibi bir süre sana çok kısa ve çok gerekli bir sınama gibi geliyor... Karl'ın benimle mutlu olmasını istiyorum, tıpkı benim de onunla mutlu olmayı istedi-

ğim gibi. Ama bunun için ben sadece iyi bir eş ve onun çocukları için iyi bir anne değil; onun dostu, sırdaşı olmalıyım. Sadece güven değil, saygı da kazanmak istiyorum. Çünkü kalbim ona ait. Aksi takdirde evlilik sadece alçakça bir alışveriş, paslı bir zincir ve karşılıklı işkence çektirmektir."

"Sizin o küçük kalbiniz tıpkı zavallı Charlotte Schiglitz'inki gibi ilginç bir maddeden yapılmış. Tüm bunlar bana yabancı. Ben o kadar altruist değilim. Zaten öyle çok da sevemem. Goethe'yi bile eğer çocukken değil de daha sonra görmüş olsaydım yine öyle sevemezdim. Hatta Arnim bile benim için o kadar değerli değildi."

"Sevdiğimin sönmüş ilhamını tekrar uyandırmak için kendimi kurban edebilir miyim bilmiyorum," dedi sessizce Jenny, sanki sesli düşünüyordu. "Ben o kadar romantik değilim. Hayır, şair Schiglitz gibi iradesiz insanlar benim hayal gücümü rahatsız edemezler. Onlar, uğurlarına yapılacak bir kahramanlığı hak etmiyorlar. Ama Karl'ın acı ve sevinçleri benim de acı ve sevinçlerim olacak. Onun yolu benim yolum, onun idealleri benim ideallerimdir. Onunla birlikte olarak ben ona inanıyorum, hedeflerimizin ortak olduğuna inanıyorum. Yoksa niye Karl da, bir başkası değil? Ruhları birleştirmeden vücutları birleştiremezsin. Biz hayvan değil, insanız. Zayıf ama değişmeye çalışan insanlar. İşte bunlardan dolayı evlilik benim için gizemli, yüce ve çok insanca bir şey. Evlilik aslında aşktan başka bir şey değil."

Jenny'nin dudakları heyecandan titriyordu. Bu akşamki gibi nadiren konuşurdu. Bettina von Arnim, kollarını dizlerine dolayarak başını eğdi ve kaşlarının altından küçük, her zaman yapmacık melankoli belirten gözleriyle, konuşana gizlemediği bir hayretle bakıyordu.

"Nişanlınızı daha yakından tanımak isterdim. Onun hakkında birbirine çok zıt şeyler duydum. Ama zeki biri olduğunu, orijinal ve cesur düşünceleri olduğunu herkes kabul ediyor. En son Mendelson Bartholdi'lerde, müzikli bir 'çocuk sabahı'nda karşılaşmıştık. Bay Marx'ın bayanlara karşı çok nazik olduğu söylenemez. Hatta daha fazlası, onları fark etmiyor. Aslında bunu anlamak zor değil. Böyle mükemmel bir nişanlısı varken diğer tüm bayanlardan vazgeçmesi çok normal," diye bitirdi sosyetik bir biçimde Bettina.

Jenny dinlemiyordu. Şöminenin saati, sekiz çeyreği gösteriyordu. Oysa Westphalenler'in evi, Trier'deki tüm saygıdeğer evler gibi saat onda uykuya dalmak zorundaydı.

"Trier'i beğeniyor musunuz?" diye sordu çekingen bir şekilde Jenny'nin arkadaşı, sessizliği bozmaya çalışarak.

"Ah, burası çok sıcak!" dedi Bettina yine yapmacık bir şekilde. Küçük mavi bir bezle serinlemeye çalışıyordu.

Bu sırada Jenny saatin yayını takip etmeye devam ediyordu. Karl'ın yedide gelmesi gerekiyordu. Hâlâ yoktu. Jenny'nin heyecanı artıyordu. Geç kalmasının nedenini tahmin ediyordu...

Her ay, her yıl Karl onun için daha değerli oluyordu. Belleğinde büyük bir arzuyla nadiren birlikte olabildikleri saatleri topluyordu. Babasının ölümünden sonra Karl daha rahat davranabiliyordu ve Trier'i daha sık ziyaret edebiliyordu. Ama burada uzun süre kalmıyordu.

Jenny elinde olmadan iç çekti. Onun sıkıntısını hiç fark etmeyen Bettina tasasızca Berlin'i, Mendelsonlar'ın salonunu anlatıyordu.

Orada sadece ev sahipleri Abraham Mendelson Bartholdi ve karısı, Bayan von Arnim'e göreydiler. Ev sahipleri sanatta uzmandılar ama onların çocukları, özellikle Felix, gerçek bir Wilhelm hizmetkârıydı. Wilhelm Henzel'den ise söz etmeye bile gerek yoktu. O sadece müzisyen değil aynı zamanda ressam ve şairdi.

"Bilim ve sanatta isim yapmış herkes, toplumda iyi bir konumda olan herkes yükselmeye çalışıyor. Sanat dehalarının ve gerçek ustaların sundukları ince zevkler, toplumun moralini yükseltiyor. Ruhunun ince olmasına özen gösterenlere zevk tattırıyorlar."

Jenny sabırsızlıkla sandalyeden kalkıp odada dolaşmaya başladı.

Bettina, Catalini'nin sesini yargılıyordu.

"Nerde kaldı Karl?" diye düşündü Jenny, neredeyse sesli bir şekilde.

Saat dokuza geliyordu...

Jenny'nin de tahmin ettiği gibi Marx, annesiyle acı ve can sıkıcı anlaşmazlığı yüzünden gecikiyordu. Bu anlaşmazlıklar öylesine sık

tekrarlanıyordu ki; Karl, yerli pazarın yanındaki evde kopan kavgalardan dolayı Trier'den nefret etmeye başlamıştı. Ama Roma sokağı, Jenny'nin sokağı ise onun için bir o kadar daha değerli olmuştu.

Annesinin yeni evini, yeni insanlar, çevredeki komşular, küçük tüccar ve memurlar, ikiyüzlüler ve dedikoducular ziyaret etmeye başlamıştı. Onların arasında, Heinrich Marx'ın dul karısı, kendisini, ölen kocasının arkadaşları arasında hissettiğinden çok daha iyi hissetmeye başlamıştı. Yavaş yavaş eski tanıdıklarını kaybetmişti ve bunun için hiç mi hiç üzülmüyordu. Yakınlarını çok rahatsız eden bir ihtiyarlık bencilliğine kapılmıştı tamamen. Henriette, yaşları ilerleyen kızlarını başından savmaya, onları mutlaka evlendirmeye bakıyordu. Onu, o korkunç vurdumduymazlığından, yavaş yavaş ölmekte olan, çocukluğundan beri hastalıklı Hermann bile çıkaramıyordu. Onu huzursuz eden bir tek parasız kalma korkusuydu.

Karl ve Jenny'nin düğününü büyük bir sıkıntıyla bekliyordu. Karl'ın, babasının bıraktığı mirastan kendine düşeni almasından korkuyordu. Henriette, isyanını kinle dile getirerek Fräulein Westphalen'e "çeyizsiz kız" diyordu.

Bir seferinde Karl, eğitimine devam etmek için gerekli olan, ona bırakılan payı almayı düşündüğünü söylediğinde annesinin kin ve gözyaşları son bulmak bilmemişti. "Nasıl?" diye ağlıyordu, şapkasını indirip oğlunu acındırmak için tepesine bağlanmış beyaz saç örgüsünü göstererek. "Nasıl alırsın son paraları, ihtiyar, zavallı anneni ve savunmasız kız kardeşlerini mahvederek? Üstelik şimdi ölüm, senin küçük erkek kardeşini almak için eşikte beklerken! Yoksa babanın bir Rothschild gibi miras bıraktığını mı düşünüyorsun? Yirmi iki bin yüz on taler, yıkık dökük bir ev ve iki bağ... Yirmi iki bin taler! Çocuklarıma yük olmamak için ölmek isterdim ama Tanrı beni yanına almıyor ve kimbilir ne zaman alacak. İstikballeri belirsiz bu kadar insan için yirmi iki bin taler!"

Karl kulaklarını tıkayarak uzağa kaçtı. O zamandan beri para konusu, annesinin odasının eşiğine bastığı andan itibaren her zaman gündeme geliyordu. Kız kardeşleri, Karl'ın yanından ses-

sizce, suçlayarak geçiyorlardı. Batmış bir tüccar olan erkek kardeşi Hermann, hızla öksürüyor ve kan tükürüyordu.

Şişman çöpçatanlar, dolgun papazlar, sinsi küçük memurlar ve karıları aptal suratlarıyla Henriette Marx'ın evine doluşuyorlardı; onun arkadaşları ve öğüt vericileri olarak.

Karl, sıkıntı ve mide bulantıları içerisinde bu gugukkuşunun karanlık evinden kaçıyordu. Öksüz kalan baba evi artık ona öyle gözüküyordu.

Bazen Henriette, gözyaşlarıyla ve değişeceğine söz vererek onu orada tutmayı başarabiliyordu. Kızarmış gözkapaklarını oynatarak ihtiyar güçsüzlüğüne ve yalnızlığına acındırmaya çalışıyordu. "Küçük serveti için ne kadar çok korkuyor ve yapmacıklaşıyor," diye düşünüyordu Karl kabullenerek...

Sakinlik ancak bir an sürüyordu ve sonra çözümsüz bir kavgaya dönüşüyordu, özellikle ihtiyar kadın Jenny'yi anıp Westphalenler'e kendince yeni bir şekilde hakaret etmeye çalıştığında. O zaman Karl'ın kızgınlığı sınırsız oluyordu.

Bu sefer de tam öyle olmuştu.

"Nişanlının yanına gidiyorsun değil mi?" dedi Henriette oğluna en masum sesiyle, onun şapkasını aldığını görünce. "Anlıyorum, senin için, o sevimli kızla birlikte olmak annenle birlikte olmaktan çok daha önemli, ama bu iki gün içerisinde seninle iki saat konuşmakla bile şereflendirilmedim. Oysa her zaman konuşulacak bir şeyler var. Ama annelerin sabrı sonsuzdur. Biz anneler, çocuklarımızı affediyoruz, tüm acılarımıza onlar sebep olsalar bile."

"Ne söylemek istiyorsan hemen söyle," dedi Karl dişlerinin arasından. Artan kızgınlığını geniş, yumuşak şapkasından çıkarıyordu.

"Baban öldükten sonra beni avutmak için hiç çaba göstermeyen, sanki beni daha önce hiç tanımıyorlarmış gibi davranan Westphalenler'e tabii ki kırılmıyorum. Kasabada Jenny'yle aramızdaki ilişkinin kopacağı söylentileri dolaşıyor. Bunu sana söylememin tek sebebi sonsuz anne sevgim. Bunun senin için ne kadar kötü olacağını düşünerek ben o kadar çok acı çektim ki..."

Karl, bir adım öne çıktı. Sapsarı olan yüzü kıpkırmızı oldu. Oğlunun halini fark etmiyormuş gibi yapan anne hiçbir şey olmamış gibi devam ediyordu:

"Gerçekten, tercih ettiğin bu ailenin, senin ailene neler yaptığını bilemezsin! Senin için, onların, annen ve kardeşlerinden daha değerli olduklarını biliyorum. Olsun, benim sabrım, uzun süredir insan sabrının sınırlarını aştı. Ama ben sana söylemek zorundayım Karl! Aşk insanın gözlerini kör etse de, tüm Westphalenler'in karakteristik ve çok tehlikeli bir özelliğe sahip olduklarını sen nasıl fark etmezsin anlamıyorum. Onların hiçbirisi tutarlı değil. Bir bakmışsın göklerde uçuyorlar, bir bakmışsın uçuruma yuvarlanıyorlar."

"Yeter!" dedi Karl, fısıldayarak ve dış kapıya doğru yürüdü.

Karl sokağa sıvıştı. Ağır ağır soluyordu. Kısa parmaklı, geniş, güçlü elleri heyecanla açılıp kapanıyordu. Rüzgârın kırdığı küçük bir dalı kaldırdı ve bir anda ezdi. Bu, onu biraz sakinleştirdi ama Roma sokağına gitmek istemiyordu; Mosel'e doğru yürüdü. Trier arkada kaldı. Katoliklerin, Protestanların ve Yahudilerin kutsal evlerinin, memurların ve küçük burjuvaların küçük kasabası...

İsyancıların ve devrimcilerin Prokrustes yatağı![*]

Trier, Karl'ın karşısında, filisten fikirleriyle hesaplaşmanın bir ifadesi olarak; çirkinliğin, adiliğin, bayağılığın, çürümüşlüğün son safhası gibi yükseliyordu. Bu insanlarla savaş, dünya çapında bir savaş! Nefret ve lanet!

Nehre giden yol, Karl'a çocukluğunu hatırlattı. Buradaki her dönemeci, her çalıyı ve ağacı tanıyordu. Ahşap yapılardaki tozlu madonnalar aradan geçen yıllar boyunca oldukça yıpranmışlardı. Marx, yollarda bir saatten fazla dolaştı. Kendine geldi, kızgınlığını yendi, annesiyle ilgili düşüncelerden kurtuldu.

---

* *Prokrustes Yatağı*: Yunan mitolojisindeki bir efsaneye gönderme yapılarak katılık ve sertlik vurgulanıyor. Efsaneye göre, Prokrustes'in iki demir yatağı vardı, insanları bu yataklara sığdırmaya çalışır; çekerek uzatır yahut bacaklarını keserdi –ç.n.

Şimdi, tüm bunlar, ona sıkıcı günlük sorunlar, zararsız bir ısırılma gibi geliyordu; hepsi bu kadardı.

Hayatın başka başka sıradan heyecanları onu pençesine aldı. Bonn'a gitmeye hazırlanan Bruno'yu, Rutenberg ve Köppen'i, artık başlaması gereken tezini düşünüyordu. Üniversite öğrencisi Karl, yakında Doktor Marx olacaktı. Kendisini akademik bir perukla kürsüde hayal etti. Gelecek hakkında düşüncelere dalmış olan Karl, Mosel kıyısındaki küçük bir köye giden dik bir yolda buldu kendisini. Yürümeyi çok severdi. Artık orada burada ışıklar parlamaya başlamıştı. Bir demirci dükkânında, düzenli aralıklarla çekiç, örsün üzerinde inip kalkıyordu. Bir kadın, sopa ile güdük bir ineği yürütmeye çalışıyor, keçiler meleşiyor, çocuklar ağlıyordu. Marx zapt edilmez bir istekle yaklaşıp bu tanımadığı, uzun süredir kendisini ilgilendiren dünyayı tanımak istedi. Ama kararan gökyüzüne baktığında Jenny'ye verdiği sözü hatırladı. Bir çözüm bularak karara bağladı; nişanlısı Trier'den çıkıp akraba ziyaretine gidince, o da Mosel ve Ren kıyılarında dolaşacaktı. Tatilin bitmesine daha birkaç hafta vardı.

Karl hemen koşarak şehre, Roma sokağına ulaştı. Büyük bir kaygıyla ayakkabılarının ve dar pantalonunun ne kadar çok tozlandığını fark etti. Hemen misafir odasının eşiğine gelecek olan Karolina von Westphalen'in suçlayıcı bakışlarını görür gibi oldu. İhtiyar Barones, damadı olacak delikanlıyı uyarmaktan çekinmiyordu. Onun kusursuz ve temiz olmasını istiyordu. Karl, evin avlusunun yanında durup çınar yapraklarıyla hain tozu sildi. Sonra boyun bağını düzeltti. Annesiyle münakaşası sırasında oldukça yıpranan şapkayı da düzeltmeye çalışıyordu, ama boşuna. Genç üniversiteli, mutsuzca iç çekerek Westphalenler'in evinin meşeden yapılma dış kapısının üzerindeki çıngırağın ipini çekti ve usulca eleştirilmeyi beklemeye koyuldu.

"Nihayet," dedi Jenny rahatlamış bir şekilde, Karl'ı kendi odasının eşiğinde görünce.

Bettina gözlerini kısarak gülümsüyordu:

"Daha önce karşılaşmış mıydık?"

Karl eğildi. Ünlü kadın yazar ilgisini çekiyordu.

Bu kadının, edebiyattaki ününden ziyade, Goethe'yle ve müstakbel Prusya kralı prensle arkadaşlığı ilgi çekiyordu. Üstelik yetenekli Arnim'in karısı, bir kadın olarak ün yapmaya çalışıyor ve cesur, ileri görüşlü biri olarak anılıyordu.

"Mendelson Bartholdi'lerde karşılaşmıştık," diye onayladı Marx ve topluluk içerisindeki kısa görüşmeleri sırasında Bettina'yla hiç konuşma fırsatı olmadığını düşündü.

Jenny'ye döndüğünde, onun bakışındaki soru işaretini gördü ve cevap verdi. Birbirlerine her şeyi anlatmayı alışkanlık edinmişlerdi.

"Günün büyük bir bölümünü Montini'yle geçirdim. Gerçekten, ne kadar iyi bir ihtiyar o! İhtiyarlık onun yanına bile yaklaşmamış. Eskisi gibi, tüm önemli olayları takip ediyor ve ruhunun ayıklığını, berraklığını koruyor. Bunu, gençleri ve yetişkinleri kıskandıracak kadar iyi yapıyor. Dükkânında bir yığın en son Fransız gazeteleri ve dergileri buldum... Paris; bir sürü başkent çılgınlıkları, saray entrika ve dedikoduları, bankerlerin yükselişleri ve iflasları dışında son yılların en ilginç olayıyla da meşgul. Başında Blanqui ve Barbés olan Mayıs Ayaklanması gibi. Kanlı başlayan bu on yıl, başladığı gibi kanlı bitecek."

"Siz gazete okuyor musunuz?" diye sordu kışkırtıcı bir şekilde Bettina.

Jenny ve Karl ona hayretle baktılar.

"Gazeteler, sadece plebler için yaratılmıştır, bunlar ruhun plebleri olsalar bile. İnsancıl fikirler tartışılmazdır ve bir insanın, yüce idealleri bilmesi ve gerçekleşmelerini istemesi için, ellerini alçak gazetecilerin pis yazılarıyla kirletmesine gerek yok. Ben duygunun ve kalbin politikacısıyım. Gerçek dünyada değil, kendi yarattığım dünyada yaşıyorum. Benim ideallerim hiç değişmeyen ideallerdir."

"Ama insanların büyük bir kısmı sizin dünyanızın tam zıttı bir dünyada, yani gerçek dünyada yaşıyor... Üstelik tüm idealler zamanla çoraklaşıp yıpranma özelliği taşıyorlar," dedi kuru bir şekilde Karl. Birden, içinde bu başkent yıldızından kurtulma isteği duydu.

“Paris’te tutuklananların mahkemesi yakında yapılır mı acaba?” diye sordu Jenny. Karl son ayaklanmanın tüm ayrıntılarını anlatırken, onu dikkatle izliyordu.

“Bu bir yıl içerisinde ne kadar çok değişmiş!” diye düşünüyordu Jenny. “Yanaklarındaki eski, çocuksu şişkinlik yok, zamanından önce belirmiş olan kırışıklıklar olağanüstü düşünür alnına işaretler koymuş, bu işaretler gözlerinin çevresine de yayılmış. Gözlerinde ne kadar çok cesaret, güç, kahkaha ve kin var! Köy ağasının saçlarına benzeyen bu siyah, çelik gibi parlak saçlar ne kadar güzel ve gür!..”

Düşünceleri, Jenny’yi Trier’den uzaklara götürüyordu.

“Çok boğucu, nefes alınamıyor günümüz Almanyası’nda. Biz buradan gideceğiz. Ben ve Karl. Ama bizim hayatımızın sessiz ve sakin olacağını hiç sanmıyorum. Karl bir savaşçı. Bayram yapan esnaflar, sömürücüler, despotlar uzun süredir onun düşmanı.” Jenny, nişanlısıyla yaptığı uzun sohbetleri aklından geçiriyordu: “Ancak insanı en fazla mutlu edebilen kişi, gerçekten yücedir,” demişti Karl. Küçük bencillikler ona yabancıydı. Prusya Krallığının despotluğuna karşı duyduğu nefret, onu özgürlük savaçılarının ön saflarına taşıyacaktı. Jenny bundan emindi. “Almanya’da kanlı savaş ve devrim kaçınılmaz mı?” diye soruyordu kendi kendine. Birden titreyip gözlerini kapattı. Yine de umudun bunda olduğunu hissediyordu. Devrim imkânını, gizli bir heyecan ve belirsiz bir ilgiyle düşünüyordu. Karl birçok kez ona heyecanla ‘93 yılındaki kahramanları anlatmıştı.

“Devrim, kahramanlık ama aynı zamanda da ölüm,” diye fısıldıyordu Jenny.

“Belki Almanya, kendi yeni yolunda yürüyecek. Belki Karl etrafımızdaki her şeye Jakoben kışkırtıcılığı saçmayacak,” diye düşünüyor ve hemen kendisini bundan dolayı yargılıyordu. “Ne kadar korkak ve alçak duygular! Neden korkuyorum? Ruhu kemiren yaşam yapmacıklığı her şeyden korkunç değil mi? Karl haklı, binlerce kez haklı; başına buyrukluğa, eşitsizliğe, bayram eden ikiyüzlülüğe duyduğu nefretten dolayı. Ben onun arkasından her yere gideceğim, ruhun özgürlük savaşının götürdüğü her yere...”

Şöminenin üzerinde bulunan, porselenden bir maymun heykelinin üzerine oturtulmuş olan saat, gecenin onu olduğunu bildirdi. Duvar saati, alt kattaki misafir odasından seslenerek, üç ritimli eski Braunschweig askeri marşıyla ve on vuruşla ona cevap verdi.

Yerli Pazar meydanındaki Valilik binasında, kilden yapılmış on piskopos kafası on kez eğildi. Trier uykuya hazırlanıyordu. Bürger saati gelmişti.

Karl hüzünle kalktı ve Westphalenler'in evinde oturan herkese iyi akşamlar dilemeye hazırlandı usulca.

Bettina ve Jenny, karamsar gece lambasının aydınlattığı merdivende birbirlerini öptüler.

"Görüşürüz sevgili Bettina! Yarın görüşürüz sevgili Karl!"

Kapı kapandı. Trier'in yaz gecesi doğanın cömert bir hediyesiydi. Yıldızlar parlarken, rüzgârsızlık ve sıcaktan deliren çiçek ve ağaçlar kokular yayarken, uyumak çok zordu. Trierliler, güzel kokular ve yıldızlardan, ağır perdelerin ve gıcırdayan korkulukların arkasına çekilerek gizleniyorlardı.

Evler sıkı sıkıya kapalıydı. Gece; uyku, aile kavgaları, koyu karanlıkta perdelerin arkasındaki ölçülü okşamalar içindi.

"Oh, gece!" diye fısıldayan Bettina, genç olmayan ellerini dokunaklı bir şekilde yukarıya kaldırdı. "Oh, çetin düşünceleri ve ruhunu izlemenin yüce saati. Oh, gökyüzü!..."

Kahkaha atmamak için kendini tutmak, hiç de kolay değildi Karl için. Kendini beğenmişlik ve yapmacıklık onu neşelendirdiği kadar, öfkelendiriyordu da.

"Hangisi daha az onda; basitlik mi, zekâ mı?" diye düşündü Karl tiksinerek.

"Bayan Arnim, siz sosyal ideallerinizden bahsettiniz. Eğer gece, düşüncelerinizi engellemiyorsa bu sözcüklerle ne kastettiğinizi öğrenmek isterim," dedi Karl kararlı bir şekilde Bettina'nın yapmacık hareketini yarıda keserek.

"Ah ne kadar kaba bir genç," diye karar verdi Bettina, hayal kırıklığına uğrayarak. Olağanüstü, neredeyse artistik bir ustalıkla

ses tonunu değiştirdi ve sözcüklerin yüce katından tekdüze ve sıkıcı bulduğu yeryüzüne indi.

"Ben ideallerimi saklamıyorum; tam tersine, onları tüm dünyaya bildirip insanları peşimden sürüklemek isterdim... Siz tabii benim Prens'le olan arkadaşlığımı biliyorsunuz. Tanrının yüksek yetenekler verdiği, bizim gelecek hükümdarımıza ümit bağlıyorum. Almanya'nın hayal edebileceği en güzel şeyleri, o gerçekleştirebilir. IV. Friedrich Wilhelm halkın reisi olmak için doğmuş. Ülkeyi güçlendirip kahramanlığa doğru götürecek. Kral, işte bunun içindir."

"Bir seferinde, sizin, ancak bir dahinin gelecekte kral olabileceğini söylediğinizi duymuştum..."

"Evet ve Prens de beklentilerimizi gerçekleştirebilecek tüm özelliklere sahip. O tahta oturmuş bir dahi olacak."

Karl yüksek sesle güldü.

"Saflık! İtiraf edeyim ki daha önce ben de bilgili bir monarşinin mümkün olduğuna inanıyordum. Ama bu sadece çocuk masalı ve bürgerlerin güçsüzlüğü ve ikiyüzlülüğü için bir avuntu." Karl, Bettina'nın yıpranmış profiline doğrudan bakıp sustu.

Bettina deliye dönmüştü. Pürüzlü, gri cildi üzerinde kırmızı lekeler oluştu. Yapmacıklığın izi bile kalmamıştı. Kendini kaybetti. Çığlık atarak, neredeyse histerik bir biçimde konuşuyordu. Prens onun tanrısıydı. Hipnotik transtaymış gibi falcılık yapıyor ve arzulanan yöneticinin yüce bir geleceği olacağını iddia ediyordu.

"Biliyorum, bürokratların ve saraylıların koyduğu tüm kısıtlamaları kaldıracak. Ülkeye anayasa verecek, din özgürlüğü ilan edecek, eğitimle yoksul ve cahilleri, açları kurtaracak. Onlar, suç yoluna öyle kolay sapabiliyorlar ki. Ölüm cezasını kaldıracak. Yüce Friedrich'in geleneklerini bize geri verecek."

"Teşekkür ederim, şimdi artık 'benim ideallerim' derken neyi kastettiğinizi anladım," dedi Karl umursamazca, Bettina en sonunda sustuğunda. Ondan çok sıkılmıştı. Bahaneler uydurarak Rheingraf kayalığına kadar yapılacak olan gezintiden vazgeçti Bayan Arnim'le onun evinin önünde vedalaştı.

⁂

1840 yılının Mayıs ayında, IV. Friedrich Wilhelm tahta çıktı. Haftalar ve aylar geçiyordu. Berlin'de ve Almanya'nın her köşesinde anayasa bekleniyordu. Yeni yönetici, hiçbir şey vaat etmeyen bir gülümsemeyle kabul ediyordu dilekçeleri. Ve en sonunda bu bunaltıcı sessizliği bozdu. Saray erkânına yaptığı konuşmasında, ona güven besleyen sabırlı liberallerin tüm hayallerine cevap verdi.

"İyi biliyorum ki," diye başladı genç kral gül suyu boca edilmiş olan kafasının üzerindeki tacı düzelterek, "kral olarak ülkeyi yönettiğim her gün, her saat için Tanrının önünde sorumluyum." Vaatlerin geleceğini garanti altına almak isteyenlere sesleniyordu. "Bana tacı Tanrı verdi. Ne ben, ne de başka bir insan bundan daha iyi bir garanti verebilir. Bu garanti, kâğıt üzerine yazılmış tüm vaatlerden daha güvenilirdir, çünkü o hayatın kendisinden geliyor ve hayatın içinde barınıyor. Sade, babadan kalma eski Hıristiyan yönetimiyle yetinmek isteyen herkes, bana güvensin."

Aristokratlar ve burjuvalar, bağlı kalacaklarına ant içtiler ve Kral'a bakarak geri geri yürüyüp taht salonunu terk ettiler. Uzun süredir kurdukları anayasa hayali, monark sözlerinin ışınları altında böyle eridi.

Karl, Hippel'in meyhanesinde iki bardak siyah bira arasında Kral'ın konuşmasını okudu. Hayal kırıklığına uğramadı, çünkü Kral'dan farklı açıklamalar beklemiyordu.

Tarihin tekerleği, koşulların belirlediği bir sarmal içerisinde hareket ediyordu. Aslında Karl, kralları ve üst tabakayı, hareketin, gelişmenin ve ilerlemenin belirleyici gücü olarak görmüyordu. İnsancıl Bettina gibi cırlak liberallerin hak ettikleri tokatı yemeleri Karl'ı eğlendiriyordu. Bir Friedrich Willhelm'in daha taç giymesinin Almanya'ya getireceği kaçınılmaz hayal kırıklıklarını düşünerek birbiri arkasına puro yakıyordu. Ama kısa sürede düşünceleri başka bir konuya atladı. Bu yıl sorunlar hiç de az değildi. Bruno Bauer sonbahardan beri Bonn'daydı ve sabırsızca Karl'ı da oraya çağırıp duruyordu. Ama Marx gitmeyi erteliyordu. Ertelemesinin

nedeni, üniversiteden mezun olmak için hazırlaması gereken tezdi. Tezi bitirmesine az kalmıştı.

Üniversite kürsüsü gittikçe belirgin bir hal alıyordu Karl için. Karl, tozlu, saygın bir peruk ve zamanla solacak olan koyu renk bir pelerinle kürsünün üzerinde duracaktı. Babası daha hayattayken, Karl, kendini akademik kariyere adamaya karar vermişti. Felsefe ve hukukun gerici sistemlerini, Bruno'nun İncil eleştirilerinden çok daha yeni, cesur bir gerçekle mahvetmeyi hayal ediyordu.

Ama Kültür Bakanı ihtiyar liberal Altenstein öldü ve Bruno'yla birlikte bilimdeki tüm genç, cesur insanlar koruyucularını kaybettiler. Bonn'dan gelen mektuplar gittikçe daha küskünleşiyordu. Bauer'i takip ediyorlardı. Yeni bakan ise İncil'e yapılan ateist saldırıdan ürkmüştü, çekiniyordu. Ve öğretmene hiçbir şekilde yardım etmek istemiyordu. Bonn'lu tanrıseverler, bu ateisti aforoz ederek aralarından atmak için tam da bu anı bekliyorlardı. Marx, arkadaşına yapılanlardan, üniversitenin, duvarların arkasındaki gerçek durumunu daha iyi anlıyordu. Prusyalı profesörler bilimsel araştırmaları sırasında bağımsızlık isteme hakkına sahip değildiler.

Bruno, nefretle şikayet ediyordu genç arkadaşına. Mektupları kin doluydu. Bilimadamı çaresizdi ve üniversite kurbağalarının bayram eden viyaklamaları arasında boğuluyordu. Ama Bauer vazgeçmek istemiyordu. Karl'ın, tüm kokuşmuşluklara karşı nasıl cesur bir savaşçı olduğunu biliyordu. Karl'ın zekâsının ne kadar keskin bir silah olduğunu biliyordu.

"Gel, bitir şu lanet sınavı ve hemen gel," diye yalvarıyordu Bauer, Karl'a yeni hayatını anlatarak.

Neşesiz itiraflar. Bonn'dan gelen mektupları okurken, Marx, Puge'nin ölümünü, Schlegel'in derin uykusunu, hükümet tarafından takip edilen Welker'i, üniversite hayatının iğrençliğini hatırladı aniden.

"Belirlediğim dersler, İncil'in eleştirisi, yerli profesörleri artık paniğe düşürüyor. Özellikle eleştiriyi rezil bir sansasyon olarak görüyorlar," diye anlatıyordu Bruno.

"Birçok üniversiteli, gelecekte din adamı olmayı hedeflediklerini, bir Hegelci olduğum için benim derslerime devam edemeyeceklerini bildirdiler... Ama ben eleştirinin üzerine öyle gideceğim ki onlar korkudan derslerime koşacaklar.

"Sen henüz burada değilsin ama sonra bunlara tekrar dönmemek için, sana anlatmak zorundayım. Buraya geldiğinde benimle görüşmeden önce herkesle sadece havadan sudan konuşmalısın.

"Ben sadece şu prensibe sadık kalıyorum: Her şeyi sadece kürsüde anlatıyorum! Bu kış öyle yaptım, ileride de aynısını yapmayı düşünüyorum. Çünkü böyle bir durumda içten konuşabileceğin tek yer kürsü. Doğal olarak da divitin yaşayabileceği tek yer kürsü! Ama bu insanlarla ciddi sorunları tartışmamak gerekiyor: Anlamıyorlar! Veya önyargılı ve sınırlı düşünüyorlar...

Burada başka yerlerde olduğu gibi belirli bir süre muhalefet rolünü oynamamız, kısa bir süre sonra da onu derinleştirmemiz gerekecek.

"Felsefeyle devlet arasındaki ilişki konusunda zerre kadar bilgileri yok; sadece pietistlerin* koku alma yetenekleri var. Bu da bir çeşit korku onlar için. Kötülerin reddedileceği günün yakın olduğunu hissederek aralarında homurdanıyorlar. Krizin kokusunu, tıpkı hayvanların doğa felaketlerinin kokusunu aldıkları gibi alıyorlar. Ama bunu ciddiye almamak gerekiyor. Çünkü homurdanmak, ıskartaya çıkmış eski bir kilise formülü.

"Berlin'de kişi olarak kabul etmek istemediğim, belki de ancak mücadele sonucu kabul edebileceğim bir şeyi burada anladım: Her şeyin yok edilmesinin ne kadar çok gerekli olduğunu. Çarpışma korkunç olacak ve geniş çapta da olması gerekiyor. Hıristiyanlığın dünyaya gelişinden daha güçlü ve daha büyük bir çarpışma olacağını iddia etmeye neredeyse hazırım... Bonn'a geldiğinde bu yuva belki de tüm dikkatleri üzerine çekecek. Gel, acele et!"

Bruno, Marx'ı sekizinci sömestrin son sınavlarını bitirip Berlin Üniversitesi'yle ilişiğini kesmesi için ikna etmeye çalışıyordu.

---

* *Pietistler*: Sofular.

Ama buna hiç gerek yoktu. Karl da, bir an önce üniversiteli ceketini atıp doktor unvanını almak istiyordu. Hazırladığı tezi, üzerine hızla gericiliğin karanlığı düşen Prusya üniversitesinde değil de Jena'da savunmak istiyordu. Sonra da, ilk önce sadece özel doçent olarak ders verme hakkını kazanmak istiyordu.

Marx'ın, bir bilimsel çalışmaya başladığı zaman onu şöyle böyle bitirmek gibi bir alışkanlığı yoktu. Daha çok erken yaşta bile kolay başarılar onu asla mutlu etmiyordu. Öylesine tükenmez ve büyük bir bilgi açlığı vardı ki... Öte yandan, doğa, kendisine çok iyi bir gözlem gücü vermişti.

Yirmi iki yaşındaydı. Hiçbir engelden korkmuyordu ve asla geri çekilmiyordu. Karl'ın ilgisini çeken bilim dalı, disiplin, onun dikkatinin tamamını yutuyordu. Tıpkı gökyüzünü tanımaya dalmış astrologlar gibi, bir yıldız ararken binlerce küçük ışık kaynağı buluyordu.

Ama bu ani keşif bolluğu ona her şeyi başarmış hissi vermekten uzaktı; sadece gerçeğin sayısız, küçük verilerinden bir tanesini bulduğunu anlamasını sağlıyordu. Karl'ın çalışma gücü her yıl daha da fazla artıyordu, onunla birlikte öğrenme hevesi ve her şeyi kavrayıp anlama isteği de... Tez konusu olarak Demokritos ve Epiküros'un doğa felsefelerinin kıyaslanmasını seçmişti. Daha sonra Stoacılığın, Epikürcülüğün ve septisizmin tüm felsefi süreçlerini işlemeyi düşünüyordu. Çalışmasının daha ilk günlerinde Berlin Üniversitesi'ndeki Antik dünya ilgisini çekmişi. Marx, Aiskhylos'a saygı duyuyordu, özgürce konuşan Epiküros'e ise tapıyordu. Tezinin üzerindeki yoğun çalışmalarıyla eşzamanlı olarak İtalyanca'yı da öğrenmeye koyuldu.

Köppen ve tabii ki Rutenberg, Bauer gittikten sonra da hemen hemen her akşam Trierli Karl Heinrich'le birer şişe Ren şarabı içmeye devam ettiler. Köppen, arkadaşının masasında birkaç İtalyanca gramer kitabı bulunca çok şaşırdı.

"Sen bir köpekbalığı kadar doyumsuzsun. Bu kadar yeni ve eski diller bildiğine göre burada biraz dinlenebilirdin. Bir insan beyninin kapasitesini ölçmek gerçekten çok zor."

"Eh, bu kafa için ben, bizim tanınmış on bilginimizin kafasını veririm!" dedi Adolf Rutenberg. Eskisi gibi, Karl'ın ilerleyişini büyük bir hayretle izliyordu.

"Dil bilmeden bilimi bilmek çok zor," dedi Marx, somurtarak.

Onu övmelerinden hoşlanmıyordu. Çünkü elde ettiği başarıların değerini çok iyi biliyordu. Kendini geliştirme çabası onda öylesine büyüktü ki. Hedefleri ise henüz tam bir kesinlik kazanmamış olmakla birlikte, kafasında belirli bir biçim kazanmıştı. Hedefleri, şu anda elde ettiklerinden çok daha büyüktü. Ama Karl bugün elde ettiğine de önem veriyordu. Gelecekle yaşıyordu. Bugün, onun için sadece hızla atlayabileceği bir basamaktı.

"Dillerini bilmediğim halkların kültürlerinin gerçek ruhunu, ulusun nefesini, tarihi yakalayamam. Latince bildiğim için, Antik dilin evrimini, onun ölüşünü ve yeni dilin doğuşunu anlamak istedim. Dante ve Petrarcha'nın dili Çiçero, Brut ve Gracchus kardeşlerin dili kadar muhteşem. Diderot, Rousseau ve Balzac'ın eserlerinin Almanca tercümeleri tamamen iğdiş edilmiş."

"Sahip olduğun sabır ve bellekle kolayca yabancı dilleri öğreniyorsun," dedi Adolf, her zamanki belli belirsiz kıskançlığıyla. Adolf yabancı dil öğrenme konusunda hiç yetenekli değildi.

"Her dili, öğrendiğim bir öncekinden daha kolay öğreniyorum. Ama en önemlisi dilin özünü, doğuşunu, gelişimini ve yapısını anlamak. Ben küçüklüğümden beri filolojiyi seviyorum. Grimm'in 'Alman Grameri', Couvie'nin 'Mamut ve Dinazor' kitabı kadar iyi ve ünlü. Burada da, ötekinde olduğu gibi kemikler birer birer eklenerek o ilginç iskelet oluşuyor."

"Ama artık bir sürü dil öğrenmiş olmana rağmen hâlâ Ren aksanından kurtulamıyorsun ve bizimle iyimser bir Moselli şarap üreticisi gibi konuşuyorsun," diyen Köppen Karl'ı sinir etmeye çalışıyordu. Karl gülmekten kıpkırmızı kesildi.

Karl, Berlinlilerin korkunç bir kusur saydığı böyle bir aksanı olduğunu biliyordu.

"Daha da fazlası," diye ekledi Rutenberg, "Demosten gibi Karl da tek başına olduğu zamanlar Goethe'nin monologlarını sesli bir

şekilde okuyup onların yardımıyla yanlış vurgulamalardan kurtulmayı deniyor."

"Sözcükleri yutmamak, kekelememek," diye itiraf etti neşeyle Karl, "ve doğrusunu söylemek gerekirse, Çin hiyerogliflerini öğrenmek bile benim için daha kolay olurdu. Ama başaracağım, bana zaman tanıyın."

"Her zaman olduğu gibi bu kez de başaracak," dedi Adolf emin bir şekilde.

Kışın, Berlin'de uzun süredir beklenen karnaval başladı. Karnaval yılbaşından Paskalya'ya kadar devam ediyordu. Karl, bu dönemlerde, hava aydınlanana kadar devam eden danslar ve sağır edici itişip kakışın olduğu halka açık balolara uğramayı seviyordu. Kendisi dans etmiyordu; galeriye çıkıp tütün içiyor, arkadaşlarıyla içki içiyor ve bu çok renkli kalabalığı izliyordu. Ama üniversitelilerin düzenlediği kızak kayma partilerine en aktif biçimde katılıyordu. Genelde kış sezonunun açılışını tahtın varisi yapıyordu. Tüm şehir sokaklara dökülüyordu. Süslü Kraliyet arabalarının önünden koşan jokeyleri izlemekten ziyade, sakallı Rus arabacıları ve kıvrılan kamçıyı ustaca sallayan kısa ceketli küçük Kazak'ı görmek için geliyorlardı.

"Bakın!" diye bağırıyordu Alman kadınları baygın bir şekilde kaldırımlardan, "Ruslar! Aman Tanrım ne kadar yakışıklı vahşiler..."

Yüksek sosyetenin kervanlarına karşılık bir parodi olsun diye, üniversiteliler kendi kervanlarıyla geçit resmine katılıyorlardı. Her kızağa bir çiftin düşmesi için yarısı kadın kılığına girmişti.

Çok az sayıdaki üniversiteli buraya kız arkadaşlarını davet ediyordu. Onlarla taşkınlık yapıp çılgın olmak oldukça zordu. Üniversiteliler tersine çevrilmiş montlar, bornozlar ve bayan şapkaları giyiyorlardı. Bazıları ceketlerinin altına veya devrilmiş mutfak çömleklerine devekuşu tüyleri dikmişlerdi. Sokakları savaşçı naraları, çığlıklar ve şarkılar çınlatıyordu. Tanıdık bir çamaşırcının elbiselerini giyen, karnının üzerine de bir yastık yerleştiren Köppen derin bir kızağın oturağına yerleşmişti. Onun yanında ters çevrilmiş pelerini, başına geçirdiği aşçı şapkası, omuzunda fırça ve elinde

gong yerine bakır el tavasıyla Marx oturuyordu. Ürkmüş ve korkmuş olan at, kulaklarını oynatıyor ve kâh dörtnala kalkıyor kâh ısrarla yerinden kımıldamıyordu. Karl maşayla el tavasına vuruyor ve fırçayı sallıyordu. Kızağın ağırkanlı sahibi iç oturağa oturmuş ağır ağır kamçıyı salladı. Kızak şehir dışına uçuverdi. Ama bir kavşakta Marx, dikkatsizce yuları çekince korkunç bir gıcırdama duyuldu.

"Tutun!" diye bağırdı Rutenberg ve kızaktan yuvarlandı.

Onun arkasından, pelerinine dolanmış, elinden fırçayı düşürmüş vaziyette Karl da kendini yerde buldu. Çok eğleniyorlardı. Kardan ve balçıktan kurtulmaları hiç de kolay olmadı.

Bağırarak ve lanetler yağdırarak, ama olanlardan tamamen memnun, bir ara sokakta onları bekleyen kızağa yetiştiler. Gezinti gecenin geç saatlerine kadar sürdü.

Berlin'de kış çok neşeli bir mevsimdi. Yine sıralanmıştı: İtalyanca çalışmalar, tez. Ve işte bir tane daha: Her zaman Hermesçilik hakkında kitap yazma düşüncesi.

Zeki Doçent Hermes, 'bilim'inde, mistik kilise dogmasıyla Kantçı felsefeyi ustaca birleştirmişti. Karl, Bonn'da kaldığı süre içinde, dikkatle, kendisine yağ çeken bilimadamını izliyor ve bir teoloji polemiği sırasında onun silahını yok etme arzusuyla yanıp tutuşuyordu. Bu arzu gittikçe güçleniyordu. Berlin Üniversitesi'ni bitirme döneminde kitabın planı olgunlaştı. Konu, uzun süre önce düşünülmüş, divit sivriltilmişti...

O sene yaz çok sıcak geçti. Karl, geceleri yazmayı tercih ediyordu. Gündüzleri, sıcaklarda yatakta yuvarlanıp okuyordu, akşamüstü Doktorlar Kulübü'ne gidiyor veya Friedrich ve Adolf'la görüşüyordu. Alçak, küçük bir meyhanede, restoranlarda veya biracıların teraslarında buluşuyorlardı. Bir süredir çok yakın dostluk kurdukları Köppen, Karl'a, cesur bir taşlamadan kısık sesle parçalar okuyordu. Bu taşlama "İhtiyar Fritz"in, Kral Friedrich Prusyalının doğum günü hakkındaydı. Bu kitap Marx'a adanacaktı. Sıcaktan

kuruyan boğazını bira ve dondurmayla serinletirken Karl, dikkatle arkadaşını dinliyordu.

O sıralar, "ihtiyar kısrak", "keçi", "düve" gibi çirkin lakâpları olan hafif kızlarla doluydu küçük meyhaneler. Bu kızlar, tezgahın arkasına geçiyor, garsonluk yapıyor veya parlak kırmızı konsomatris elbiselerini giyip masaların çevresinde fırıl fırıl dönüyorlardı.

Buraya üniversitelilerin geçici kız arkadaşları da geliyordu. Üniversitelilerin, konuşmaları ve ders notları üzerinde ineklemeleri, onları sadece aşk felsefesinin değil, Schelling ve Hegel felsefelerinin içerisine de çekiyordu. Karl, artık, onlardan birinin, onunla Yunanca konuşmasına, Roma Hukuku veya kendini bilinçlendirme felsefesinin temellerini tartışmaya koyulmasına şaşmıyordu. Boğazındaki oldukça büyük adem elması göze çarpan, Rutenberg'in kibarca "tahtacık" dediği cılız bir kız kendisini frenoloji* uzmanı olarak tanıtınca, Karl boyun eğdi ve başını yoklamasına izin verdi.

Kız ince parmaklarıyla uzun süre Karl'ın kafatasını yokladı, sonra abartılı bir samimiyetle kulaklarını çekip onun kesinlikle bir dahi olduğunu söyledi.

"Sen dünyayı şaşırtacaksın," dedi boğuk bir sesle.

Karl bu sonucu kahkahayla karşıladı ama yine de ondan şakaklardaki ve kafatasının tepesindeki çıkıklığın ne anlama geldiğini sordu.

Verdiği ders için, Tahtacık, iki porsiyon dondurma, puro ve bir şişe resling istedi. Karl onu dikkatlice dinliyordu ama kız öyle konuşkan çıkmıştı ki; Rutenberg arkadaşlarını ondan zor kurtardı. En sonunda Köppen, taşlamasını okumaya devam edebildi. Ona göre, bu taşlama, geçen yüzyıl aydınlanmasının mutlu dönemine geri dönüş çağrısı yapan bir çan olsa gerekti.

İnançsız, vicdansız, ne sevmeyi ne nefret etmeyi bilen iki ayaklı solucanların acımasız karanlıklarına karşı Friedrich, iyiniyetli, bilgili ve özgür düşünen ateistlerin uzaktan arkadaşıydı.

---

* *Frenoloji*: Kafanın biçiminden hareketle, insanın karakter özellikleri ve yeteneklerini tahmin etme bilgisi –ç.n.

Vızıldayan kalabalığa, tabak, çatal ve bardaklardan çıkan gürültüye, müziğe aldırmadan okuyordu Köppen. Gittikçe daha fazla ateşleniyor, Karl da daha dikkatle dinliyor, keskin sorularla metni irdeliyordu.

"Seni gidi şeytan!" dedi Karl yine dayanamayarak. "Emin misin? Büyük Fransız ansiklopedi yazarlarını aşağılayıp, kendini serserilerin derekesine düşürmeye çalışan ihtiyar kendini bilmez hovardanın böyle bir sahiplenişi hak ettiğinden emin misin? Bunu sana ispatlamam zor. Şimdilik tarih, onun kulübelerine girmeme müsaade etmedi ama krallar; felsefeciden ziyade, en iyi ihtimalle usta hizmetkârlar olmuşlardır her zaman. On sekizinci yüzyılın felsefesi bambaşka bir şey. Doğal olarak birçok harika düşünceyi ona borçluyuz."

Ama Köppen haklı olduğundan emindi. Bu yüzden bu konuda pek konuşmak istemiyordu.

"Yüce Friedrich bu konuda bir istisna. Ondaki Kral asla felsefede geri kalmamış."

"Bakacağız," dedi Karl. Soğuk bir şekilde verilmiş olan bu söz, Karl için sonsuz araştırmalar demekti: Yüzlerce kitap, uykusuz geceler, alıntılar, karalamalar, karşılaştırmalar, bir yığın düşünce ve yeni buluş: "Bakacağız!"

Karl çok bilgili biri olan Köppen'le konuşmayı seviyordu. Yetenekli tarihçi, Dorothenstadt'ta genel eğitim veren bir yüksekokulda aynı zevkle Buda'yı anlatıyor, kutsal kitaplardan alıntıları ezberden söylüyor ve dokunaklı bir şekilde yine ezberden Robespierre'in, Mirabeau'nun ve Desmoulins'in muhteşem konuşmalarını okuyordu.

Fransız Devrimi'nin komik şarkılarını kaba bir şekilde söylüyordu ve rakkase kadınların yorulmaz kıvırtmalarını taklit ediyordu, Brahmanların şarkı gibi, monoton, ritmik dualarını buruk bir sesle okuyordu... Sık sık Kuzey destanlarını anlatmaya koyularak Karl'ı muhteşem kahramanlar ve halk söylenceleriyle hayretlere düşürüyordu.

"İşte mükemmelin beşiği," diyordu Karl. "Dil mağarada, yeraltı evinde, köyde doğmuş. Epos erişilmez."

Ama Friedrich Köppen, bilimadamı olmaktan ziyade bir sanatçıydı. Yüzeysel bir insan olarak sadece olayları hatırlıyordu. Genellemeler yapmıyor, sonuç çıkaramıyordu. Karl ise tarihi, bilimi tanımaya çalışıyordu. Halkların ve ülkelerin geçmişini öğrenmeye koyulmuştu.

Nasıl birkaç yıl önce, Nimwegen'de, Birleşik Hollanda devletinin geçmiş yılları düzgün sıralanmış mezar taşları gibi karşısına dizilmişse; Antik, Ortaçağ ve çağdaş Avrupa'daki yok olmuş ve sonra yeniden doğmuş onlarca uygarlık da sırayla olaylı kaderlerini öyle anlatıyorlardı. Mısır, Makedonya, Bizans, özgürlüğüne düşkün İspanya, onun yorulmak bilmeyen gözlerini aynı şekilde üzerlerine kilitliyorlardı. Buluş üstüne buluş.

Bir süredir Marx'a, artık tanınmayacak kadar kocaman gelmeyen gezegenin geçmişi, bir anatomi uzmanının masasında yatıyordu. Karl ameliyat bıçağıyla kasların hücrelerini açıyordu. Geçmişte, dünya olaylarını ve geleceği belirleyen itici güçlerin sırrını arıyordu. Bu, meraklı beyni zenginleştiren çok sürükleyici bir çalışmaydı. Aynı anda hem alet, hem de kimyasal maddeler gibi kullandığı kitaplar, şimdiye kadar böylesine acımasız bir kullanıma maruz kalmamışlardı. Onları, kirlenene, parçalanana kadar kullanıyor, kurumuş, grileşmiş ovalarını çiziklerle karalıyor, boş sayfalarını, içindekiler sayfasını yazılarla dolduruyordu.

Uzun süredir üzerinde yoğunlaştığı Antikçağ tarihini bitirdi ve Ortaçağ'da da pek fazla oyalanmadı.

Roma papaları, engizisyon ve Luther'in seferi; Fransız feodalizminin aydınlanma çağı, İngiliz kralların ticaret kurtluğu ve Doğu'da Tatar çarlığı kadar ilgisini çekmişti onun.

"Hayatı hor görmeye kim cesaret edebilir?" diye soruyordu sarhoş olmuşçasına. Bu arada Rutenberg, karşısında, karamsarca şarap yudumlayarak kendisini kemiren can sıkıntısından bir çıkış, bir kurtuluş yolu arıyordu.

"Dünyanın ilginç olmadığını söylemeye kim cesaret edebilir? Evet, eğer kendi evinin girişinde, kendi zavallı 'ben'inin girişinde saplanıp kalmışsa, kaldırıma eğilsin ve düşünsün: Acaba bu taş

yüzyıllık varoluşu boyunca neler yaşamış. Bizim açımızdan hayatın bir tek kusuru var: Çok kısa."

Doktor Kulübü'nün en genç üyesi olan Karl'ın, kendisini çevresindeki genç bilimadamları, hukukçular ve doçentlerden daha az tecrübeli hissettiği zamanlar geçmişte kalalı çok olmuştu. Ne kulübün başkanı Bauer, ne Köppen, ne de kendini beğenmiş kıskanç Althaus artık Karl'ı tıfıl olarak görüyorlardı. Hatta açıkça onun üstünlüğünü kabul ediyorlardı. Bazen Rutenberg, özellikle içkiliyken, buna karşı çıkmaya çalışıyordu. Ama genelde bu konuda tartışmaya bile giremiyordu ve hemen "Trier'in küçük şeytanı"nın söylediği her şeye katılıyordu. Vurdumduymaz ihtiyar üniversiteli, çok ciddi bir şekilde Karl'a bağlanmıştı ve artık ikisi birlikte bol bol vakit geçiriyorlardı. Çılgınlıklar düşünüyorlar, ciddi Köppen'e takılıyorlar, "Gaudemus"u ve Ren şarkılarını söylüyorlardı.

Karl'da, afacanca bir ruh vardı. Bu, Karl'ın çocukluğundan beri birçok kez Wittenbach'ın rahatını bozmuştu.

En sonunda, Bruno, Bonn'dan Berlin'e koşunca, daha ilk gece Charlottenburg'da kendilerine bir şenlik düzenleyip sabaha kadar eğlenmeye karar verdiler.

İyice içtikten sonra, danstan ve bu arada şarkı yerine geçen bağrışmalardan sonra yorulmak bilmeyen Karl, hava aydınlanınca köylülerin pazara giderken uğradığı küçük bir birahaneye gitmeyi önerdi. Bu birahaneler şehrin dışındaydı ve Karl geceyi orada tamamlamayı önerdi. Neşeli grubun tüm üyeleri bu öneriyi harika buldular. Üstelik kulübün üyeleri tam kadro buradaydı. Bu, çok nadiren sağlanan bir bileşimdi.

Karl, Bauer kardeşler, kulübün toplantılarını asla kaçırmayan Köppen ve Rutenberg'den başka; yaramaz, genç, çenesi düşük Bul; havalı estetik bilimci Karl Kyorder; hatta tüberkülozdan ateşi yükselen, tatminsiz şöhret düşkünü, kendini beğenmiş Althaus da gelmişlerdi Charlottenburg'a. Datça doğumlu, Prusya görüşlü, kindar, bunalımlı bir tip olan profesör Peter Federsen Stur bile oradaydı. Profesör sözde Genç Hegelcilerin yanındaydı. Eylemde ise geri kafalı Schelling'e yaranmaya çalışıyordu.

Bir birahaneye gitmeye artık kesin karar verilmişti. Issız sokaklarda yürürken direklerin çevresinde oyunlar oynamadan, fenerleri kırmadan yapamadılar. Karl, taşları, fenerin tam fitiline isabet ettirmekte büyük ustaydı. Edgar Bauer yaramazlıkta ondan geri kalmıyordu. İkisi birlikte öylesine çıldırdılar ki, bahçede unutulan bir sulama aletiyle, derin hayallere dalmış olan Adolf'u ıslattılar. Sonunda meyhaneye geldiler. Meyhane, yolcuları, şehir surlarının tam yanında bekliyordu. Meyhaneci tezgahın arkasında uyukluyordu, bir hizmetçi boş bir bira bardağının başında kukumav gibi düşünüyordu. Hizmetçi, beyaz saçlı büyük kafasını, kısa parmaklı kırmızı ellerine dayamıştı. Kaftanı, sırtından ve dirseklerinden yırtıktı, pantalonu ise dizlerden yamalıydı. Bu da onun uzun süre sabırla hizmet verdiğini ve kötü havalarda dolaştığını gösteriyordu. Arabalarını sokakta bırakan iki köylü, bankların üstünde tamamen açılmış ağızlarla horlayarak uyuyorlardı. Zemin, masalar ve tezgah ıslak ve pisti.

"Yüce Almanya'nın evlatları uyanın! Kalkın ve halkın zaferine kadeh kaldırın!" diye bağırmaya başladı Edgar ve usulca dinlenen ziyaretçileri korkuttu. Meyhaneci şaşkınlıktan sandalyeden düştü. Köylüler, gürültüyle ayaklarını banklardan yere bıraktılar ve bunun bir polis baskını olduğunu düşünerek hemen hazırola geçtiler.

"Sakin olun kardeşler! Karşınızda düşmanlar değil, dostlar duruyor!" diye bağırmaya devam ediyordu Edgar ve güçlükle ayakta duruyordu.

"Bira!" diye emretti Bruno, paralı olduklarını hissettirerek.

"Özgürlüğe, eşitliğe, kardeşliğe!" diye ilan etti Karl, on şişe bira tezgaha konulunca. Herkese birer bardak verilince, köylüler de korkuyla ve beceriksizce, neşeli grupla kadeh tokuşturdular. Tüm isteksizliğine rağmen, somurtkan hizmetçi bile içmeye zorlanmıştı. O, sadece grubun her bir üyesiyle içki içmek zorunda olmayıp kendi hayat hikâyesini; kendi isteği dışında gezgin olan, iş arayan, evini ve ailesini özleyen; hiçbir zaman olmamış, olmayan ve olmayacak olan ailesini ve evini özleyen bir Almanın kısa hikâyesini anlatmak zorundaydı.

"Dinle beni, emekçi!" diye bağıran Bauer, hizmetçinin canını sıkıyor, onu yırtık ceketinden çıkmış dirseğinden çekiyordu.

"Daha korkunç ve bir o kadar da şanlı günler yaklaşıyor. Prusya bir çelişkiler yumağı. Protestanlık ve Katolik kilise..."

"Beni rahat bırakın!" diyen işçi, kızgın bir şekilde tükürdü. "Ben sizin gibi sarhoş değilim bayım."

Ama Bruno'nun, anlamadığı sözcüklerden dolayı alınan dinleyiciyi kaçırmaya hiç niyeti yoktu.

"İnan ki, mücadelenin başına bir filozof geçecek. Bu arada devlet de yönetimi elinden kaçıracak."

Karl, dargın işçinin yardımına koşarak onun yerine profesörün karşısına geçti.

"Felsefe!" dedi Karl, alaycı bir şekilde ve aniden iyice ayılıp kendi kontrolünü yine ele aldı.

"Göklerde uçan bu korkunç yaratığı yere indirmenin zamanı geldi. Bunu ilk defa söylemiyorum. İnsan yanılgılarının mezarları üzerinde toz olmaya zaten mahkûm olan dinle savaştığımız yeter artık! Felsefe, pratik savaş için bir silah olmalı."

Bruno tartışamayacak kadar sarhoştu. Hayal kırıklığına uğrayan Marx, Köppen'in yanına gitti. Köppen ise kaygan masanın üzerine tırmanmış, bir Tirol çoban dansı yapmaya hazırlanıyordu.

"Carmagnole!" diye bağırdı Karl ve Althaus'u kolundan tuttu.

Rutenberg bir şarkı başlattı. Meyhaneci kurnazca, kırık eşyalar için uzun bir hesap listesi çıkarıyordu...

Tan, alçak cam kapıdan başını uzattı. Edgar meyhanenin bir köşesinde, sobanın arkasında, hizmetçinin yanında uyuyordu. Sokakta, gece bekçilerinin yerini ellerinde süpürgeleriyle çöpçüler alıyordu. Eğlence bitmek üzereydi.

El ele yürüyen arkadaşlar, Bauerler'in konuksever evlerinde uykularını alabilmek için Charlottenburg'a gidiyorlardı. Gece böyle bitmişti.

Bir gün sonra Karl, Bruno'ya tezinin elyazmalarını gösterdi ve ondan onay alamadı. Bauer, başlangıç bölümünde kullanılmış olan Aiskhylos'un ölümsüz şiirlerini bile acımasızca eleştirdi. Marx'ın

çalışmasındaki bir şey, teoloji profesörünün aniden parlamasına neden oldu.

"Prometheus ve yine Prometheus! 'Felsefenin en soylu, en kutsal ıstırap çekeni', demişsin onun için. Bu kışkırtıcılık neden?"

"Ama bunlar çok değerli satırlar," diye Karl onun sözünü kesti. "Harika sözcükler! Sesleri, gök gürültüsünü andırıyor! Gök gürültüsünün sesi, asırlarla birlikte değişmiyor...

> Bilmelisin ki –ben asla değişmem
> acıları köle kaderine!
> Daha acı çekeyim burada sonsuza dek
> Zeus'a köle olmaktansa.

Haklı değil miyim, Epiküros'le birlikte şunları söylerken: 'Şerefsiz olan; kalabalığın tanrılarını reddeden değil, kalabalığın Tanrı konusundaki görüşlerine katılandır.'"

Karl, başını gururla geriye atmış, öylece duruyordu. Bruno, birden onun gücünü, haklı olduğunu hissetti ama geri çekilmedi.

"Hayır ve yine hayır! Senin geleceğinin nasıl düzenleneceğini bilmediğimiz halde, niçin kazları sinir edelim? Sen, net bir felsefi gelişimin sınırlarından dışarı taşmamalısın. Kürsüye çıkmak, bir profesör olarak hayatını düzene koyup evlenmek için bir şeylerden ödün vermen gerekiyor."

"Ne?"

Bruno, Marx'ın, gök gürlemelerinin tanrısı olduğunu bilmiyordu. Şimdiye kadar onun sinir krizlerini ve zapt edilmez öfke patlamasını hiç görmemişti. Şaşırdı.

"Ne? Sen bana yağcılığı, kariyer peşinde koşmayı mı öneriyorsun? Bunlar birer kusur ve bende büyük bir tiksinti yaratıyorlar. Yağ çekeyim, yalan söyleyeyim, yaranmaya çalışayım; bunu ne özel ne de sosyal hayatımda yaparım. Sadece aptalların gizemli bulduğu böyle bir kalın felsefe üniforması altında, kendi görüşlerimi saklamak istemiyorum."

"Sen daha sivrisinek ısırmalarının verdiği acıyı bilmiyorsun. Bu öğütleri sana, çok dikkatli olmak gerektiğine inandığım için veriyorum. Kürsüye çık, sonra yine atıl mücadeleye."

"Hangi silahla? Sürahi ve tahta silgisiyle mi? Hayır. Esnaflara ve korkaklara yaranmak için İncil'i anlatmayacağım. Ben Aiskhylos'ta sadece yüce şairi değil, insanlık için mücadele eden devrimciyi de sevdim. Onun Prometheus'u, eşi bulunmaz bir sembol."

"Umarım sen de zincire vurulmuş bir Prometheus olmazsın.

"Bana iltifat ediyorsun."

"Görüyorum ki Karl, pratik faaliyet seni gittikçe büyük fikirlerden uzaklaştırıyor. Anlamsızlık! Sen doğuştan bir bilimadamısın. Üstelik günümüzde en güçlü pratik, teoridir ve biz henüz onun gücünün ne derecede büyüyeceğini bilemiyoruz."

"Altenstein'ın ölümüyle, profesör unvanının en çekici yönü de kayboldu. Bu çekici yön, çokça itici yönü olan profesör unvanını katlanmaya değer kılıyordu. Felsefi görüşlerini sunma özgürlüğü yok artık. Aiskhylos'un şiiri karşısında duyduğun korkuyla sen de bunu kabul etmiş oldun. Kafasıyla değil, poposuyla güçlü olan Eichhorn bu göreve atandığı için bana profesör unvanını vereceklerini hiç sanmıyorum. Eğer bana o görevi verseler bile, mutlaka şeytan olarak anılacağım ve beni anathema'ya* teslim edecekler."

"Ama sen diploma almak istiyorsun?"

"Tabii ki, ben mücadele etmekten kaçmıyorum. Tezimi tam bu heretik başlığıyla yayımlatmaya çalışacağım. İkiyüzlüler ve cahiller kudursun. Zaten böyle bir şeyi bekliyordum. Sonra seninle Bonn'a yerleşeceğiz. Korkunç hesaplaşmayı ilan edeceğiz... Gazete çıkaracağız. İnan ki, özgür düşünenler ve cesur ateistler için bu, Prusya'da kalan en iyi kürsü. Gördüğün gibi ben her zamankinden çok savaşa yöneliyorum..."

"Sen, maalesef, saf bilimi çok az seviyorsun," diyen Bruno'nun yüzünde iğrenç, kin dolu bir ifade belirdi. "Senin tezin, sadece

* *Anathema*: Ortaçağ'da dinsel sapma içerisinde olduğu düşünülenlere karşı uygulanan bir aforoz biçimi –ç.n.

ahlâksız Hegel okulunun bitkin düşmüş koyunlarına değil, bize, gençlere de zarar veriyor."

Karl umursamazca omuzlarını kaldırdı. Bruno'nun eleştirisi onu ilgilendirmiyordu.

Savunduğu her şeyden öyle emindi ki şüpheye yer yoktu.

"Her birimiz bilimsel sonuçlara ulaşmak için istediğimiz yolu seçmekte özgürüz. Öyle değil mi?" diye isteksiz bir şekilde cevap vererek purosunu hızlı hızlı içmeye başladı ve dumanların arkasında kayboldu. "Felsefe, gerçeği yansıtmak için bir araç olmalı. Pratik faaliyetinin merkezine Prusya devletini koymalı. Seni temin ederim ki Hegel biliminin gübresinde, bu kocaman çelişki yığınında, gerçeğin inci tanesini, aradığımız Nibelungların kılıcını bulabiliriz," dedi Karl, hiç de memnun kalmayan Bauer'le vedalaşırken.

Her zamankinden farklı olarak soğuk bir şekilde ayrıldılar. Birkaç yıllık çok yakın bir arkadaşlıktan sonra ilk defa, her ikisi de aralarındaki ilişkiye sadece umursamazlığın değil, düşmanlığın da son verebileceği düşüncesini zihinlerinden uzaklaştırmak istiyorlardı. İlişkileri hiç düzelmemek üzere bozulabilirdi.

"Hiç tamamen bizimle oldu mu ki?" diye soruyordu kendi kendine, kendini beğenmiş Bruno. "Böyle bir insanı zapt edemezsin: Ateşli ve keskin bir beyin."

"Haklı değil ve her zamanki gibi hata yapıyor. Hayır, bu bir kavga adamı olamaz," diye kendi içinde Bauer'i yargılıyordu Karl yalnız kaldığında.

Ama bu defaki kapışmaları yine de uzun süreli olmadı. Hâlâ birçok ortak hedef ve planları vardı...

Bruno, Bonn'a döndü. Karl tezini bitirmek üzereydi ve son sınavlarına giriyordu. Gelecek, her zamankinden daha berrak görünüyordu. Doktorluk unvanı, ona, kendi kendini geçindirmeyi vaat ediyordu. Sonunda uzatılan nişanlılığa ve yıpratıcı ayrılığa son verilecekti. Jenny'yle yapmayı düşündükleri evliliğin ertelenmesi, çevrede sürekli yanlış anlamalara sebep oluyordu. Oğlunun nişanlısına kızan Henriette Marx, Trier dedikoducuları ve ikiyüzlüler, ona

acımıyorlardı. Birbirleriyle yarışırcasına bir şeyler uydurup Westphalen ailesini endişeye düşürüyorlardı. İki genç insanın aşkları da daha büyük sınavlardan geçiyor, iftiralar ve kötü niyetlerin ateşi altında sınanıyordu.

"Bir an önce Jenny'yi o iğrenç bataklık Trier'den almalıyım!" diye hayal ediyordu Karl. Engeller onu daha fazla ateşliyor ve iradesini daha da güçlendiriyordu. Beklemekten bıkkınlık geliyor, kıskanıyor, kaygılanıyor ve yine inanıp bekliyordu. Koşullara boyun eğiyordu ama zafer için sonuna kadar mücadele etmeye hazırdı.

Onu, Jenny'yi bir üniversitelinin yoksulluğuna mahkûm edebilir miydi ki? Ama ikiyüzlülük ve tavizle de zengin profesör kürsüsünü böyle pahalı bir fiyata satın alamazdı, Jenny için olsa bile. Bunun gerçekleşmesine Jenny'nin kendisi de razı olmazdı. Jenny, ondan güçlü irade ve sadakati, sadece kendisi için değil, onun için de istiyordu. Karl huzursuzdu ve kaygılar onu çalışmaya itiyordu.

Ruhunu kemiren bir kriz döneminde Berlin Üniversitesi'ni bitirdi ve tezini Jena'daki felsefe fakültesinin dekanına gönderdi. Cesurca yaşama saldırıyor ve yengiyle çıkıyordu. Lise ve üniversitenin öğrenci sıraları –hüzünlü, kaçınılmaz bir şey– geride kalmıştı. Karl ne zavallı Puge gibi, ne çaresizce dırdırlanan Welker gibi, hatta ne de akademik isyancı Gans gibi olmak istiyordu.

Prusya'nın üniversite kürsülerinde, Doçent Marx'ın zapt edilemez dehasına ve cesur söylevlerine yer yoktu. Ama gazete, soylulukla girişilecek bir savaş için uygun bir mevziydi. Divit hiç de kötü bir silah değildi. Karl bir an önce mücadelenin başlamasını bekliyordu. Zamanı gelmişti, Marx'ı artık Berlin'de hiçbir şey tutamazdı. Ama ilk çatışmaya girmeden ve bundan sonraki gidişini birçok yönden belirlemeden önce Jenny'yi görmek, onun da önerilerini almak istiyordu.

Bu defa Trier'e giderken Frankfurt'ta durdu. Orada, vefat etmiş kardeşinin çocuklarını çok seven dünyanın en iyi yaratığı Babetta Hala, Karl'a bir akraba şöleni hazırlıyordu. Ama Karl'ı çeken, akrabalarla yapacağı görüşme değildi. Çok önceden, akrabaların formalite icabı önem taşıdıklarını tespit etmişti.

Karl, aristokrasinin ve para sözleşmelerinin eski başkentini, Ortaçağ kentini yeniden görmek istiyordu. Daha Goethe ve Berne'nin kara mizahını emziren birkaç Rotschild'in ve onbinlerce zavallı dilencinin memleketini görmek istiyordu. Karl, Babetta'nın zengin ve rahat evinde oturmak istemiyor, bahaneler uydurarak onun bitmek bilmeyen misafirperverliğinden, ev sahibi ilgisinden kurtulmaya çabalıyordu. Şehrin sokaklarında koşuyor, kalabalığın arasında gündüzler ve akşamlar geçiriyordu. Frankfurt, olağanüstü bir şehirdi. Her şeyiyle farklıydı. Geniş meydanlarla birlikte, Ortaçağ yapıları, uzun süre önce çürüğe çıkmış olan zavallı simyacıların ve hüzünlü bilginlerin ahşap kulübeleri de yüz yıllık bir uykudaydılar. Büyük restoranlarda, dans salonlarında akşamları kadril ve tüm Avrupa'yı deliye çevirmiş olan hoppa kankan dansları oynanıyordu. Göbeği ve gerdanı sarkmış olan tüccar ve bankerler çılgınca eğleniyorlardı. Bu arada zengin meydanlarının yanı sıra yüksek, kahverengi taş duvarların arkasında bitkin Yahudi kadınları ağlıyordu. Başlarına, ipten yapılmış peruklar geçirmişlerdi ve ölmüş bir çocuğun mezarı başındaymışçasına kendi yaşamlarına ağlıyorlardı. Karl, limanda içki fıçısına batırılmış gibi kokan bir adamla tanıştı. Adamın kendi elleriyle yapmış olduğu ayakkabıları yırtıktı ve başında, geriye sadece yağlanmış kenarları ve tepesi kalmış bir şapka vardı. İki kuruş veya tütün ve bira karşılığında karşısına çıkan ilk direğe bağlı kayıkla, Marx'ı Main'ın diğer yakasına götürebilirdi. Karl'ın hizmetçisi olmaya, hatta bir Hessen şarkısı söylemeye veya bir dans yapmaya hazırdı. Dün sarhoşmuş ve kendine gelemediği için üzülüyormuş. Ama bugün ayıkmış. Şeytan şahididir ki ayık!

Karl, işsiz aylağın tüm tekliflerini reddetti, ama sadaka vererek onu kırmak da istemediği için şehrin büyük gururu olan Goethe'nin evine nasıl gidildiğini tarif etmesini istedi. Karl, yeni ahbabının kendisini hiç şaşmadan şehrin içine doğru götürmesinde olağandışı bir yan görmedi. Adam aldığı paraları şıngırdatarak bir şarkı mırıldanıyordu. Şarkının eğlenceli ve öfkeli sözleri, Karl'ın ilgisini çekti. Onları tekrarlamasını rica ederek nakaratı aklında tutmaya çalıştı. Öylece yan yana, birbirlerinden memnun bir şekilde dar sokaklarda

yürüyorlar ve birlikte şarkı söylüyorlardı. Burada evler birbirine öyle yakındı ki, yerli Margarite'lar karşı binanın camlarında kendilerini bekleyen Faust'ları öpebilirlerdi.

"Buradaki her şey; getto da feodallerin yuvarlak meydanları da, dilenciler ve borsaya hizmet veren liman da oyun salonları da, her şey Mephisto'nun icadı," dedi Karl.

Yanındaki adam ise meclisi satın almış olan şeytan için daha yüksek bir sesle şarkı söylüyordu.

En sonunda karanlık bir sokağa girdiler ve kirli, cam bir kapının önünde durdular.

"İşte," dedi aylak, "sizi getirdim ve zevkinizden dolayı sizi kutluyorum. Tüm Frankfurt'ta Bay Gyoter'in meyhanesinden daha iyisi yoktur. Hatta tüm Main kıyısında bile daha iyisi olmadığına yüce Luther'in çizmesi üzerine yemin ederim."

Olup biteni yeni anlayan Marx, sadece kendisine özgü olan o ritmik, bulaşıcı kahkahalarından birisini patlattı. Gülüşü çocukça ve özgürdü. Yanlış anlamadan tamamen memnundu.

"Düşüncesizliğe verilen harika bir ders!" diye yargıladı Karl kendisini. "Lanet olası kendini beğenmişlik, bilgiçlik! Almanya'yı ve onun çocuklarını boğan karanlığın ve cehaletin zincirlerinden bahsediyoruz. Ama bu halk hakkında ne biliyoruz ki? Almanya'nın en iyi evlatları halkı oluşturuyor. Goethe'yi okuyan bir Alman hamal! Bu, tüm ideallerin gerçekleşmesi anlamına gelirdi. Ancak büyük ve kanlı hareketler ve devrimler sonucu böyle bir şey gerçekleşebilir. Hiç öyle şeyler yapılmadı ki! Ah kendini beğenmiş aptallık!"

"Ee ne düşünüyorsunuz? Burası gerçekten pahalı değildir."

Karl, adamı hayal kırıklığına uğratmak istemediği için kapıyı itti, küçük bir çan çaldı.

Boğucu tütün dumanları arasında, insanlar zor ayırt ediliyordu: Arabacılar, işçiler, bekçiler, hamallar, tembeller. Cılız meyhaneci bira ve şarap dağıtıyordu. Ve büyük bir zevkle müşterilerinin büyük pipolarını yakıyordu. Kendinden emin bir cesaretle durmadan

konuşuyordu. Vergileri yükselten ve halkı, yarı deli babasından daha iyi kandıran Kral'a ve şehir düzenine küfretmesi Karl'ı şaşırttı.

Tüm masalar doluydu. Karl, bir bankın ucuna ilişmeyi başardı. Yanında kıllı bir ihtiyar oturuyordu. İhtiyar, hemen kendini yeni konuğuna takdim etti ve büyük bir gururla deri tabakçısı olduğunu söyledi. İspatlamak için de herkese, delik deşik olmuş, yıpranmış, nasırlarla ve tedavi edilemeyen kabarcıklarla dolu ellerini gösteriyor ve kesilmiş domuzların kıllarının yolunmasının çok zor bir iş olduğunu anlatıyordu. Bu iş, inşallah şeytana, papazlara, bankerlere, madalyası ve serveti bol daha bir sürü pisliğe nasip olur dileğinde bulundu. Marx'ın diğer komşusunun baca temizlikçisi olduğu ortaya çıktı. İsviçre doğumlu olan adam, sadece bir ay önce Alman sınırını geçmişti. Karl ondan, daha önce Berlin'de ismi kulağına çalınmış olan Weitling'i dinledi. Baca temizlikçisi hoşsohbet bir adamdı. Neşeli, şakacı ve sıkı bir ayyaştı. Fiyakalı, sarı bir gömlek giymişti. Gömleğin kırmızı düğmeleri ve şeritleri vardı. Marx, daha ilk sözünden itibaren onu sevmeye başladı. Yalnız onun yüzünde garip, gizemli bir iyimserlik ve temiz bir şeyler vardı. İnsan bunun anlamını hemen çözemiyordu. Baca temizlikçisinin yüzünde kıl namına bir şey yoktu: Yok olan sadece bıyıkları değildi, adamın kirpikleri hatta kaşlardı da yoktu. Ama kafasında kızıla çalan bukleler kıvrılıyordu. Bir din bilginine benziyordu ve gözlerinde uslu ama gergin bir ifade vardı. Karl, daha dikkatlice bakınca işçinin yüzündeki derin yanık izlerini gördü. Sorgulamaktan çekiniyordu ama yoksul adamın, bacaları dolaşırken ateşin kurbanı olduğunu ve gözlerini kaybetmemiş olsa da, gözkapaklarından yoksun kaldığını sezdi. Adamın gözleri ve yüzü, o yüzden böyle garip bir ifade ve itici bir çıplaklık ve parlaklık kazanmıştı. Meyhanede şarkılar söyleniyordu. Karl, şarkının sözlerini zor da olsa anladı ve aklında tutmak için tekrarlamaya başladı. Daha önce bu şarkıyı duymamıştı.

Kanını akıtınca düşman
Visla kıyılarında
Gizli bir köşede ağlıyorduk biz
Acı ve hüzünle
Kralın karşısında korku bizi dondurdu,
Gizlice sözcükler mırıldanıyorduk,

Oysa atlayıp
Silaha sarılmalıydık

"... Silaha sarılmalıydık," diye söylüyordu Karl, diğerlerine yetişmeye çalışarak. "Harika bir şarkı!"

Lakırdıya değil
Mücadeleye koşmalıydık,
Acı hüzünle sahamızda
Nöbet tutmalıydık.
Evet, o günlerde
Korkusuzca savaşmalıydık.
Düşmeliydik –ama korkuyla değil,
korkakça sırt çevirerek değil.

Baca temizlikçisi ısrarla Weitling'in fikirlerini anlatıyordu.

"Arkadaşlar!" diyordu zevkle ekmek çiğneyerek ve bira içerek. "Yeryüzüne adaleti, biz yoksullar, dilenciler getireceğiz... Bizim özgürlüğümüz ve bizim çıkarlarımız için kim ölmek isteyecektir ki? Acı suyu içen, açlık çeken, midesi boş ve kafası ateşler içerisinde olan isteyecektir. Tok olan sabırlıdır."

"Haklısın," diye çevredekiler onaylıyorlar, ama ardından soruyorlardı:

"Ama fabrika işçisi hapishaneye gitmek istemez."

"O zaten hapishanede," diye katıldı söze Karl, çekingen bir şekilde.

"Hey çaylak, sen sus! Sen bizden değilsin."

"Hapishaneden geçmemiş olan cesaret toplayamaz. Asıl hırsızlar, en dürüst olanlardır. Onun sahip olduğu hiçbir şey yok. O yoksullar için acı çekiyor. Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan kahramandır. Ekmek ve eşitlik isteyenler değil, milyonları istif edenler hırsızdır."

"Doğru," diye kabul etti diğerleri de, "önemli şeyler söyledi."

Konuşma aynı tempoda devam ediyordu ve Karl da bunu bir iç dökme gibi görüyordu.

Küçük burnunun kocaman delikleriyle ağırlaşmış havayı soluyordu; ter kokusu, yoksulluk kokusu vardı. Gerçek pleb kokusuydu bu.

Baca temizlikçisi yine başladı:

Ren nehrinin arkasında
Halk kılıç kuşanınca
O gün Frankfurt'ta duyuldu,
Uzaktan gelen taşkın yankı
Ah, işte o zaman
Her lanet düşmanı asmalıydık...

"... Her lanet düşmanı asmalıydık," diye devam etti herkes.

Meyhaneci ve baca temizlikçisi görünüşe göre uzun süreden beri birbirlerini iyi tanıyorlardı. Karl, onların birbirlerine göz attığını, sonra iki tecrübeli yoldaş gibi ziyaretçilerin arkasında konuştuklarını fark etti.

Marx gecenin geç satlerine kadar Gyoter'in olağanüstü meyhanesinde kaldı; çevresine bakınarak ve konuşanları dinleyerek. Gittikçe daha fazla seviniyordu kendisini bu akşam Goethe'nin evine gitmekten alıkoyan bu olaya. Goethe'nin evinde onu yüce bir dinin etkisi, dahinin karşısında duyacağı hayranlık bekliyordu. Burada ise gerçek hayata, yüz binlerce sıradan ve yabancı insanın olağanüstü günlük yaşamlarına tanık oluyordu.

Karl, vedalaşırken şaka ve sorularla, meyhaneciyi kendisine öyle yakınlaştırdı ki kapının yanında, yarı karanlıkta duran adamdan özenle katlanmış, okunmaktan silinmiş kirli bir kâğıt parçası aldı:

"YARDIM ÇAĞRISI

Biz Alman işçileri, adalet için mücadele edenlerin saflarına katılmak istiyoruz. İnsanlığın iyiliği için, toplu halde tartışılan sorunlar konuşulurken söz hakkı istiyoruz. Çünkü biz, gömleklerimiz, hırkalarımız ve kasketlerimizle, tüm yeryüzünde en yararlı ve en güçlü insanlarız..."

Karl okumaya öyle daldı ki, ölü mavi ışık yayan bir sokak feneri bulunca kâğıt parçasını kaldırdı, direğe yapıştı ve kirlenmiş, sağı solu yırtılmış satırları eşelemeye devam etti.

"Biz sesimizi kendimizin ve tüm insanların iyiliği için yükseltmek istiyoruz. Herkes emin olsun ki biz kendi çıkarlarımızın bilincindeyiz. Kendimizi Latince, Yunanca anlatamasak da, bilimsel kavramlar, sözcükler bilmesek de, en net bir Almancayla, biz size postalın neremizi ezdiğini çok iyi anlatacağız. Biz de seçim hakkı istiyoruz. Çünkü 19. yüzyılda yaşıyoruz ve şimdiye kadar hiç seçime katılmadık. Seçim hakkımız olsun ki, yöneticilerin yüzüne haklı olan taleplerimizi haykırabilelim."

Karl yazıyı uzun uzun okudu. "Ne büyük güç, ne büyük inanç var bu sözcüklerde! Bu, gezegenin sahiplerinin, gerçek efendilerinin sesi. Bu, pleb'in, proletaryanın patosu..."

Kaşlarını çatmış derin derin nefes alarak ve az önce meyhanede olduğu gibi keskin burnunun deliklerini kabartarak öylece duruyordu. Sokrates'in yüzünde de böyle güçlü ve güzel olmayan bir burun varmış. Dünya, Karl'ın önünde, bir bilimadamının masasındaki gizemli bir cisim gibi duruyordu. Soğukkanlı ve cesur bir şekilde cismin yapısını inceliyor ve bilimsel hipotezlerinin doğrulanmasını içten içe istiyordu.

Karl, daha fazla Frankfurt'ta kalmayarak yoluna devam etti.

Yine Trier; iç karartıcı bulandırıcı Trier. Bir an önce Jenny'yi alabilse, bir daha oraya dönmeyecekti. Çürümek üzere olan, pislik üreten küçük ve boğucu kasabadan Jenny'yi götürmek istiyordu. Sadece ihtiyarlamış Montini'nin küçük dükkânında, kitapların ve gazetelerin, dergilerin keskin kokuları arasında dinlenebiliyordu. Bir de nişanlısının yanında.

Ağır ağır soluyarak, beyazlamış eliyle, zayıflamış, ağrıyan kalbini bastırarak, elinde mumla, cilalanmış merdivenleri tırmanarak yukarıya, kızının odasına çıkıyordu Prusya hükümetinin danışmanı Westphalen. İhtiyar Westphalen hastaydı. Karl kaygıyla, arkadaşı ve babası olan adamın solmuş yüzüne bakıyordu. Ludwig nadiren gülüyordu; onun iyimser, bulanıklaşmış gözlerinde korku veya hayretle karışık bir ifade vardı. Ölüm yakındı. Karl için bir kayıp daha. Jenny, sinirli ve alıngandı. Bazen suskun, bazen hiç de doğal olmayan bir şekilde gülüyordu. Çevredeki düşmanlık karşısında duygularının gücünün sınanması onun için de kolay değildi.

"Sevincim, güneşim benim, az kaldı," diye yalvarıyordu Karl.

Jenny çabuk hareketlerle gözyaşlarını sildi.

Ama Karl için en ağır olanı da Yerli Pazar sokağındaki yabancı eve gitmekti. Orada kin dolu ihtiyar anne; küçük tartışmalar, ikiyüzlülükler, dedikodular ve şikayetlerle onlara rahat vermemek için gayret gösteriyordu. Kız kardeşler bile, hasta ve çaresiz Caroline hariç (bu tanıdığımız o zapt edilmez enerji ve neşe dolu Caroline!), Karl'ı acı suçlamalarla karşılıyorlardı. Henriette Marx, İncil'i bırakıp yine oğluna döktürmeye başladı:

"Maalesef, Karl ümitlerimizi gerçekleştirmedi! Büyük mutluluk ki iyi babamız dahisinin ne hale geldiğini görmedi. Karl profesör olmak şöyle dursun, babasının izinden gidip burada, Mosel'de avukatlıkla bile uğraşmak istemiyor. Yirmi üç yaşında olmasına rağmen daha bir metelik bile kazanamamış. Garip yazılar yazıyor. O yazılarda ahlâklı insanları eleştiriyor. Kızkardeşleri ve zavallı annesine bakmamakla yetinmiyor, onların ağzındaki lokmayı bile almaya çalışıyor. Ne için? İsyancı fikirler ve çeyizi olmayan nişanlısı için. Çeyizsiz ve Barones –annesi gibi kendini beğenmiş biri için...– Ne acı, ne rezalet!"

Henriette Marx, gerçekleşmemiş hayalleri için çaresizce ağlıyordu. İyi, zengin ve saygın ailelerin oğullarının, ateist konuşmalar ve bizzat Kral'a yöneltilmiş isyanlar yüzünden hapishaneye girdiklerini duyuyordu. Onların zavallı anneleri ve kızkardeşlerinin namuslarına sonsuza dek leke sürülmüştü. Yoksa onu da böyle bir kader mi bekliyordu?

"Zavallı babamız, mezarında rahat uyuyamıyor! Benim bildiğimi eğer o da öğrenseydi ikinci kez ölürdü," diyordu korkunç bir şekilde Karl'a.

Maalesef hukuk danışmanı bir daha asla yaşamayacaktı ve artık asla Bay Kraliyet Bakanı Karl Heinrich Marx diye biri olmayacaktı. Ne Rotschild ne de Prusya sarayından herhangi bir bakan, fors taşıyan faytonuyla, Presburg doğumlu Henriette'in oğlunun zengin evinin önünde durmayacaktı. Karl eğer düzelip aklını başına almazsa ve annesiyle Simenonstrasse'ye çıkmazsa Henriette utanacaktı.

Karl'ın bankada yüz kuruşu bile yoktu ve ihtiyar kadın, kocasının ölümünden sonra bir tek bağ bile satın alamamıştı...

Tüm bunları düşündükçe, Henriette, can sıkıntısı ve hayal kırıklığına kapılıyor ve ağlıyordu. Küçük dulluk şapkasının altından beyaz saçları gözüküyordu. Hayır, Karl, ailesinin beklentilerini gerçekleştirememişti. Annesi böyle bir oğul istemiyordu.

Jenny, bu arada, dinlenmek ve sağlığını düzeltmek için bir kız arkadaşına gitmişti. Onunla birlikte ihtiyar Westphalen de... Montini hastaydı. Kitap dükkânının pencerelerinin kepenkleri sıkıca kapatılmıştı. Karl, Bonn'a, Bauer'in yanına gidene kadar, kalan zamanını dolaşmakla geçirmeye karar verdi. Huzursuzluklardan yorgun düşmüştü; yine yalnız olmayı ve özgürce araştırabilmeyi istiyordu. Gezgin üniversiteli çantasıyla Mosel kıyılarındaki patikalardan Ren'e doğru yola koyuldu.

Güneş ve ormanlar ona ışıklı ve neşeli günler vaat ediyordu. Frankfurt'taki işçinin şarkısını ıslıkla çalarak ve acı puroları birbiri arkasına içerek hava aydınlanmaya başladığında Trier'i terk etti.

Tanrı nimeti Ren ülkesi! Güzel haşhaş çiçekleri nehirlerin kıyılarını süslüyordu. Tepelerde bağlar kıvrılıyordu. Ovalarda altın nehir uzanıyordu. Mosel sessiz, ama Ren değişken ve oynaktı. Suları yeşil, dibi taşlı ve delik deşikti. Bunca destana mekân olmuş başka bir nehir daha yoktur. Aynı anda hem neşeli hem karamsar bir nehir. Tıpkı Nibelung'ların ve Lorelai'lerin nehri gibi.

Kısa ağaçlı ve göz gözü görmez ormanların içinde efendilerin malikâneleri yükseliyordu.

Tepelerin zirvelerindeki çiftlikler, yaşlanmak istemeyen şatolar ve feodallerin nöbetçi kuleleri, yüksek, dik avlularla çevriliydi. Köpek kulübelerinin, kümeslerin ve taraçaların ötesinde, yamaçlarda bir yerlerde köyler kurulmuştu. Efendilerin inekleri, düzgün boyunlarında çanlar taşıyorlardı; besili ve parlaktılar. Efendilerin atları deli ve şımarıktı. Ayrıca, özenle bakılmışlardı. Zenginlerin domuzları semizdi.

Köylüler, efendilerin topraklarında kiracıydı. Küçük çapta bağcılık yapıyor, ağır vergiler ödüyorlardı. Hepsi de karamsar, pis, zayıf ve açtı.

Ren kıyısındaki şarkılar eşsizdi. Üzüm toplamanın ve hasat bayramının dansları unutulmazdı. Kış akşamlarında, açlık ve soğuk kapıyı çalınca köylülerin ağıtları hüzünlü ve uzun olurdu.

Tanrı nimeti Ren ülkesi!

Burada, sonsuz topraklar, bahçeler ve şato sahiplerine karşı yoksullar gırtlaklarına kadar borca gömülüydü. Ama Tanrı, köylülere uzun ömür vermiyordu. Altın taşıyan, sıcak ovanın insanlarının kanı sıcaktı. Renli büyük toprak sahipleri; misafirperver, düşük çeneli ve kontrolsüz davranışlı insanlardı. Avlanmak, balık tutmak, ormanlarda ve dik tepelerde at koşturmak, en sevdikleri eğlenceydi.

Oysa feodal efendi, eğer bir köylüyü, korunmuş bir ormanda izinsiz ağaç keserken, hatta kuru dalları bile toplarken yakalasa, o köylüyü çok ağır bir bedel beklerdi. Hesaplaşma kısa sürerdi. Yalvarmalar boşunaydı. Efendi, kölesini çizmeyle tekmeler, sonra suçlu, sopalarla dövülür, bazen de bir ağaca bağlanır veya bir dala asılırdı.

Renli toprak ağaları çabuk patlayan insanlardı ve tüm Alman kanunları asırlardan beri onların mülklerini korurdu.

Suçlular için af yoktu.

Dünyada gam çok. Ren kıyılarının köyleri hüzünlüydü. Ormanların çevresinde veya nehrin zümrüt kumları üzerinde oynayan köylü çocukları, ihtiyarlar gibi hüzünlüydü. Oysa çevrelerindeki doğa öyle cömert, öyle bereketliydi ki... Ama mutluluk, buradaki toprak kiracısını, borca batmış küçük köylüyü es geçmişti. Bu ekmek, şarap ve orman ülkesinde, köylü açlıktan ölüyordu. Burada toprak ağası, yoksulların ısınmak için kullanabileceği tek yakıt olan kuru çalıların başında bile nöbet tutuyordu.

*
* *

"Burada, biriyle tanışmak seni memnun edecektir," diye yazıyordu Karl'ın yeni dostu Moses Hess, arkadaşı Auerbach'a.

"Bu insan da bizim arkadaşlardan. Beni çok derinden etkileyen biri. Ben de aynı alanda çalışmış olmama rağmen yine de hayretler içinde kaldım. Kısacası sen, en büyük, günümüzde yaşayan belki

de tek gerçek filozofla tanışmaya hazır olmalısın. Bu adam hem basında, hem akademik kürsüde etkin bir konuma gelecek ve tüm Almanya'nın dikkatini üzerine çekecek. Titiz araştırmalarıyla, sadece Strauss'u değil Feuerbach'ı da geride bırakıyor. Bu sonuncusu da yabana atılır gibi değil! Bonn'da mantık dersleri verirken orada olabilme imkânım olsaydı onun en dikkatli dinleyicisi olurdum. Her zaman böyle bir insanın felsefe hocam olmasını istemişimdir. Gerçek felsefe konusunda ne kadar bilinçsiz olduğumu şimdi anlıyorum. Ama sabır! Hep bir şeyler öğrenirim!

"Doktor Marx –benim Tanrımın ismi bu– henüz çok genç (yaşı yirmi dörtten fazla değildir). Ortaçağ'ın dinine ve politikasına son darbeyi o indirecektir. Derin felsefe bilgisini en ince zekâyla uyum içerisinde yaşatıyor. Rousseau, Voltaire, d'Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'in aynı kişide birleştirildiğini düşün. Birleşmiş diyorum, basitçe karışmış değil – işte Doktor Marx bu."

Genç adam mektubu gönderdi ve Sen Meydanı'na doğru yürüdü. Önceki akşam, orada yeni arkadaşlarla görüşmek üzere sözleşmişlerdi. Marx'ın, Georg Jung ve önemli toplantı için Dresden'den özellikle çağırdıkları Ruge'yle birlikte gelmesi gerekiyordu. Ren Gazetesi (Rheinische Zeitung) konusu daha fazla ertelenmeyi kaldıramazdı. Yazıların planını ve katkıda bulunacakların listesini konuşmaları gerekiyordu.

Bonn'dan gelmiş olan Karl, sabahtan beri Bauer'le birlikte şehirde dolaşıyordu. Her şeyde, kendince tarihin simgesini taşıyan özellikler buluyordu. Marx, az tanıdığı şehirleri incelemeyi seviyordu. Ünlü Katedralin yanından geçerken, iki arkadaş, ölümcül ateist zehirle dolu izlenimlerini vurgulamadan edemediler. Ama Karl, muhteşem Gotik mimariye değer veriyordu ve bu tavrıyla, hiçbir şeyle barışık olmayan Bauer'i kızdırdı.

"İşgal günlerinde bu taş kutusunu hayvan barınağına çeviren Fransızlara müteşekkirim. Bu dini yapı başka hiçbir işe yaramıyor."

"Senin arzunu devrimden sonra yerine getireceğiz," diye şaka yaptı Marx. "Ama ben, böyle büyük bir yerin halka dans salonu olarak tahsis edilmesini teklif ederdim. Orkestra balkona yerleştirilir. Katedralin

saman için kullanılmasındansa insan için kullanılması daha iyi olur. Aslında geleceğin şehir yönetimi nasıl uygun görürse öyle kullansın."

Ren'in üzerindeki merkez köprünün yakınlarına panayır kurulmuştu. Panayır gürültülü, rengarenkti ve Ortaçağ'ın kaba görüntüsüne sahipti. Halk eğlencelerine, sokak keşmekeşi ve renkliliğine düşkün olan Karl, Bauer'in Rubens'in evini görme teklifini kesin bir şekilde reddetti.

Köln sokaklarındaki arabalar gibi gürültü koparan bir atlı karıncanın sesi, genç bilimadamlarını dönen oyuncağa yöneltti. Marx hemen karton ve kilden yapılmış olan alacalı bir atın üstüne atladı ve diğer yolcuların çığlıkları ve bağrışmaları altında atını dörtnala koşturdu. Üçüncü dönemeçte, Bruno dayanamadı ve o da parlak kırmızı küçük bir dananın üzerine atladı, ama başı döndü. Acıklı bir ses tonuyla durmaları için yalvardı. Karl memnun olana kadar döndükten sonra tatlı bir baş dönmesiyle hafifçe sallanarak arkadaşını atış poligonuna doğru sürükledi. Orada, ikisi de on kez art arda bir kentaur'a* ve bir şeytana boşuna nişan aldılar. Hiç isabet ettiremediler. İkisi de kılıç dövüşünde ustaydı ama silah kullanmada çok kötüydüler. Sonra bir panayır barakasında bira içtiler; evcil bir ayıyı bal peteğiyle beslediler; eşeklerle yarıştılar, eşekleri yerinden kımıldatmak için kuyruklarından çekiyorlardı; vals yaptılar ve yerli genç kızların ayaklarına bastılar; en sonunda iki seanslık akrobatik gösteriden sonra hayretlere düşen kalabalıktan sıvıştılar. Oldukça sevecen olan kalabalıktan kurtulduktan sonra Sen Pazarı'na doğru koştular. Oldukça gecikmişlerdi.

Ama Karl, halinden öyle hoşnuttu ki, tüm yol boyunca hafifçe dans edip sarhoş taklidi yaparak bir şarkı mırıldandı. Az kalsın ellerinde İncil'le Katedralden dönen bürgerlere çarpıyordu. Kölnlü burjuvalar dindardı. En sonunda Sen Pazarı'na ulaştılar ve bahsedilen restoranı buldular.

Girenleri ilk kucaklayan kişinin Fritz Schlag olması Karl'ı çok şaşırttı. Evet, bu oydu. Hemşeriler görüşmeyeli birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen insanın Schlag'ı tanımaması mümkün değildi. Aynı pembe yüz, düzenbaz gözlerinde aynı ikiyüzlü yağcılık, zevk düşkünü

* *Kentaur*: Yunan mitolojisinde yarı at, yarı insan bir tanrı –ç.n.

dudaklarında ve boyalı kedi bıyıklarında aynı kibarlık. Kendinden daha emin görünüyordu ve daha da şişmanlamıştı. Parmağında yeni bir yüzük vardı; büyük, pırlantalı, ağır bir yüzük. Mor hırkasının üzerindeki zincir de kendince büyümüştü ve daha bir parlıyordu.

"Senin de bu gazetede çalışman beni öyle çok sevindiriyor ki!" dedi ve fısıldayarak ekledi: "Hiç şüphem yok Karl, bir süre sonra yönetmen koltuğu sana ait olacak."

Marx, bir anlam veremeden susuyordu.

"Evet, sen bilmiyorsun! İki yıldan fazla bir süreden beri evliyim. Bir varisim var. Erkek. Spinoza gibi zeki. Eh, tabii ki paracıklarım da var. Fritz Schlag ve oğlu şirketi. Nasıl buldun?" diyerek parmağındaki yüzüğü çevirdi. "İnsan nasıl yaşayacağını bilmeli. Hayat, demiryolu inşa etmek gibi bir şey. Hesaplamak, önceden sezmek gerekiyor, umut verici ortaklar gerekiyor. Mutfak eşyaları üreten fabrikanın sahibi Schwarz'ın ailesini hatırlıyor musun, benim karım işte o aynı Gertruda. Merhum firma sahibinin yeğeni. Sana gizli olarak söylüyorum; miras beklenenin çok üstünde çıktı. Tabii ki drahoma da öyle..."

"Güzel. Ama bizim gazetemizle senin ilgin ne?" diye Karl sözünü kesti onun, yüzsüzce gevezeliğine sinirlenerek.

"Çok dolaysız bir ilgim var. Yeni basın organlarını finanse eden asıl hissedarlar Bay Kamphausen ve Bay Hansemann, benim şeflerimdir! Sana bir sır vereceğim: Bir yıl bile geçmeden, ben onların şirketinde eşit bir ortak olacağım. Onlar girişken ve cesur işadamları; ama Fritz Schlag da tembel değil. İngiltere'de öyle işler bağlamışım ki... Aslında görünüşe göre bu hiç de senin ilgini çekmiyor. Yazık, çok yazık! Şimdilik beni buraya ortaklar kurulu gönderdi. Bay Jung ve Openheim beni iyi tanırlar."

Küçüklüğünden beri sahip olduğu boyun eğme duygusuyla, yanından geçen iki genç adama eğildi. Onlar da ona altı çizilmiş bir küçümseyişle cevap verdiler. Sanayi aristokrasisinin gönderdiği temsilci, hoşnutlukla karşılanmıyordu.

Kısa bir süre sonra Arnold Ruge de geldi. Ruge uzun uzun, sıcak ve saygılı bir şekilde Karl'ın elini sıktı.

"Sevgili Marx, ben senden on altı yıl daha yaşlıyım," dedi "Alman Yıllıkları"nın yönetmeni, "ama senin yazılarını okuyunca hemen olağanüstü yetenek ve düşünce olgunluğunu fark ettim. Sen, hayatın boyunca çok uzun bir yol katedeceksin..."

Caka satan ve hafifçe yuvarlanmış göbeğinin üzerindeki süslerle oynayan Schlag, oraya toplananlara tasarlanan işin özelliklerini anlatmaya koyuldu.

"Biz," diye başladı, "Alman sanayicilerinin en güçlü iki üyesinin ve ortaklar kurulunun temsilcileri olarak, bu işin Prusya hükümetiyle ciddi çatışmalara neden olmasını istemiyoruz. Kesinlikle hayır beyler. Çoğunluğun arzusu, böyle bir şeyin olmaması yönünde. Bizim gazetemiz saygın ya da sıradan tüm okurlarına, tutumluluğun prensiplerini, finansmanların yönetimini ve demiryolları ağının gelişmesi gerektiğini hissettirmeli."

Burada Fritz, zafer kazanmış bir insanın bakışlarıyla herkese baktı ve tüccar aileden gelmesinden dolayı saygı duyduğu Moses Hess'e özel bir sevgiyle gülümsedi:

"Gümrük tarifelerinin azaltılması, posta tarifesinin düşürülmesi, gümrük birliğine üye olan devletler için ortak bir bayrak, ortak konsolosluklar ve bunun gibi şeyler. Siz bunları benden daha iyi bilirsiniz. Bunlar üzerine çalışılmalı. Biraz özgürlük, biraz politik taktikler ama her zaman dikkatli olmaya gayret etmek. Ben kendim de, okul arkadaşım Marx hatırlayacaktır herhalde, ben de beyler, tıpkı sizin gibi isyancılığa ve Jakobenliğe yatkınımdır. Her sanayici biraz da devrimcidir."

Sözün burasında kahkahalar patladı ama Fritz bundan dolayı çekinecek türden bir insan değildi.

"Bence yeryüzü, insana, en güzel çiçekleri koparıp onlardan zevk alması için verilmiştir."

"Ama bu nerdeyse bizim büyük alınlı Schmidt gibi düşünüyor!" diye bağırdı Karl. "Fritz, sen, egoistler için kendi İncilini yaratabilirsin."

"Afedersin Marx, ama daha önemli işlerim var," dedi kendisine iltifat edildiğini düşünen Fritz ve kendisine düğün hediyesi olarak verilen, üzeri renkli taşlarla kaplı saati çıkardı. Sonra da gazetenin

yeni ortaklarını, en yakın bir zaman içerisinde muhteşem bir öğle yemeğine davet edeceğini söyleyerek toz oldu.

"Ama ne kötü ki," dedi Karl'ın yanına oturan Ruge, "yaşamın dalgası seni gittikçe saf felsefeden uzaklaştırıyor. Sen kendini politik savaşın ateşine atacaksın. 'Ren Gazetesi' meşale görevi üstlenebilir. Dikkat et de yanma."

"Sansür kanunları üzerine yazdığım yazı bir giriş. Şimdilik pek neşeli değil tabii ki," diye konuştu Karl, kendi işlerini düşünerek.

"Emin ol ki, er veya geç yabancı bir ülkede de olsa ben onu yayınlayacağım" diye kesin bir şekilde söz verdi Ruge. "Ama söyle dostum, Bonn Üniversitesi ve kürsü savaşından tamamen mi vazgeçtin?"

"Eğer bir neden olsaydı şeytanın kendisiyle bile savaşırdım. Ama Alman kürsüsü, devrimci bir ruh için bir tabut. Üniversiteyi anlatmak için Tersit'in sözlerini kullanmalıyım: Yumruk kavgası ve ahlâksızlıktan başka hiçbir şey yok. Eğer askeri hareketler uygulamazsan ahlâksızlıklarla karşılaşırsın. Leş kokusu ve can sıkıntısı."

Konuşanların yanına Bauer, Jung ve Hess geldi.

"Gazetede, Tanrı'ya karşı öyle bir patırtı koparacağız ki," dedi Bruno, "tüm melekler korkup kendilerini ele verecekler ve birbirleriyle yarışırcasına yeryüzüne atlayıp af dileyecekler."

"Öyle görünüyor ki özgürlüğümüzü kazanmak kolay olmayacak," dedi Karl. "Ama saldırmayı öneriyorum."

"Evet saldırı," diye devam etti sevinen Hess.

"Gökyüzüne saldırı!" diye bağırdı Bruno.

"Yeryüzüne saldırı!" diye düzeltti Marx.

"Jacobi'nin izinden yürüyelim."

"Söylediklerine göre 'dört soru'yu okuyunca Kral'ın pankreası sinirden patlayacakmış."

"Bu Doğu Prusyalı, cesur bir delikanlı. Takma adın altındaki gerçek ismi hemen buldum. Bu Jacobi. Bizim eski savaşçımız," diye yine ekledi Hess.

"Sansür baskılarının azaldığı şüpheli... Ama geri çekilmeyeceğiz," diye ekledi Karl.

⁂

Marx, yaşamının yeni bir sayfasına başlıyordu. Bütün dikkati "Ren Gazetesi" üzerinde yoğunlaşmıştı, şimdiye dek hiç sorulmamış sorular sordu, yeni kaygılar uyandırdı.

Ruge, genç arkadaşının esnek ve sonsuz zekâsına hayran kalmaya devam ediyordu. Bahardan itibaren Karl'ın yayınlamaya başladığı yazılar olağanüstü bir ışık taşımaya, vuruşan kılıçlar gibi parlamaya başlamıştı.

"Basın özgürlüğü, burjuvazi ve devletin içine düşebileceği ilk hendek. Sansürün kaldırılacağına dair verilen sözler, Kral'ın ve hükümetin, basın özgürlüğü hakkında konuşan herkesi acımasızca takibe almasını engellemiyordu."

Marx kılıcını kaldırdı.

"Anayasaya giden yol basın özgürlüğünden geçer. Sansürün tek radikal tedavisi; onun ortadan kaldırılmasıdır," diye ilan etti Marx.

Ruge ve Jung arkadaşlarını cesaretinden dolayı tebrik ettiler. Karl'ın "Ren Gazetesi"nde yayınlanan yazıları oldukça cesurdu. Savaş başlamıştı.

Bu arada Karl gezginlik yapıyordu. Gürültülü Köln'den sakin Bonn'a gidiyordu. Bonn'da Trier için kalıyordu. Trier'de ise dostu, Ludwig von Westphalen ölmek üzereydi. Jenny bunu kabullenmişti ve üzüntü içerisindeydi. Karl, oradan hızla yine Köln'e koşuyordu. Redaksiyon işleri artık onun yokluğunu kaldıramıyordu. Aylar, iş heyecanı ve hayal kırıklıkları içerisinde ve binlerce başlı korkunç yaratıkla, Prusya Monarşisiyle sürekli savaşarak geçiyordu. Unutulmaz olan mutlu günlerdi.

Sonbahar. Ren kıyıları için pembe–mavi, zarif, sakin bir mevsim.

Üzüm, şeftali ve elma dolu arabalar sabahları gürültüyle şehre giriyor ve Karl'ı uyandırıyorlardı.

Sokaktan gelen gürültüyle uyanan Karl çıplak ayaklarını kızgın kızgın yere vurarak pencereye gitti, pancurları daha sıkı kapattı, ama yine de uyuyamadı. O kadar çok yeni düşünceleri ve sorunları vardı ki! Masasının üzerinde, her zamanki gibi kitaplar ve sık

yazılarla doldurulmuş kâğıtlar vardı. Hegel uzun süre önce sessizce bir sandığa gömülmüş durumdaydı. Gömülmüştü ama unutulmuş değildi. Başka insanlar Karl'ın ilgisini çekiyordu. Tüm boş zamanını Fransızlar alıyordu. Özel mülkiyet hakkındaki düşünceleriyle Proudhon. Dezamy, Rabe, Leroux, Considerant. Karl'ın hızlı Alman dilinde Fransız notaları da belirmeye başlamıştı. Ticaret özgürlüğü, korumacılık gibi yeni sorunlar uzun süreli bir ilgi odağı oluyordu.

Köln'ün sakin bir kenar mahallesinden, bir tavan arasından, kısık, siyah, bir kartalınki kadar keskin gözlerle dünyayı gözlüyordu. İsyankâr ve yorulmak bilmeyen bu genç, yeryüzünde artan tüm çelişkilere cevap arıyordu.

Kendi ordusuna henüz kavuşamamış, yükselen hareketlerin ve savaşların hedeflerini belirlememiş genç bir liderdi o.

Genç hukuk doktorunun şu anda tüm düşünceleri esas olarak gazeteye yönelikti. Oraya gitmeden önce, Katedralin yanındaki sokakta küçük bir restorana uğradı.

Karl sık sık yolda Schlag'ın özenle yıkanmış ağır arabasına rastlıyor ve oraya çağrılıyordu. Hızla yükselen Fritz her zaman atını durdurup Karl'ı yanına, mor koltuğa davet ediyordu. Marx karşı çıkmaya çalışıyordu ama boşunaydı. Kabul etmek zorundaydı. Fritz, kandırmaya çalışmakta, boş konuşmakta ve kendini övmekte sınır tanımıyordu.

Arabasını sadece bir yıl önce cömert Gertruda'nın ısrarları üzerine almıştı. "Araba eski model olmasına rağmen henüz oldukça sağlam," diyordu Fritz, zevkten dört köşe olurken. Şimdi genç Schlag kendisine ev satın almakla meşguldü. Taşınmaz mal edinmenin zamanı gelmişti! Gençlik, bir bakmışsın geçmiş, olgunluk ise ciddi bir mal varlığı ve konfor gerektiriyordu. Schlag favorilerini okşuyordu.

"Yaşlanıyoruz," diyordu Schlag ve şişiniyordu.

Marx, umursamazca ıslık çalıyordu, bir Ren balıkçısının küçük kızının şarkısının melodisini karıştırarak. İhtiyarlama düşüncesi diye bir şey yoktu onun için. O gençti. Enerji doluydu. Fritz boşuna bekliyordu onun cevabını. Gittikçe daha az konuşan, konuşmaz-

ken bile alay eden bu adamda, kendi kişiliğine karşı en küçük bir ilgi uyandırmak için her türlü aşağılanmayı kabul etmeye hazırdı. Karl'ın nefreti, ona hastalık gibi işkence ediyordu. Bu sade giyimli edebiyatçı, uzun süreden beri Fritz'de endişeli bir saygı, her an kine dönüşebilecek bir korku uyandırıyordu. Fritz, onu tehlikeli ama üstün bir yaratık olarak görüyordu. Onu kıskanıyordu; önünde sürünmeye, her fırsatta gizlice arkasından konuşmaya hazırdı. Ona benzemeye, jestlerini kapmaya, onun tesadüfen söylediği bir şeyi hatırlamaya çalışıyordu.

"Garip bir insan bu alaycı, sürekli muhalefet eden Marx," diyordu Schlag sık sık karısına. "İsyankâr, okumuş, hayatı benim kadar iyi tanıyor ama kariyer yapmıyor. Ve biliyor musun neden? Çünkü istemiyor, kendisi istemiyor. Oysa uçuk değil, salağın teki de değil."

Fritz'e öyle geliyordu ki Karl kendisini görüyor, anlıyor ve hiç kimsenin tanımadığı kadar tanıyordu. Bu sinir edici his, onu, Friedrich Willhelm Lisesi'nden tanıdığı eski arkadaşına yağ çekmeye, ona 'sevimli' şeyler söylemeye zorluyordu.

"Karl, dostum, inan ki," diye konuşuyordu Schlag, bir yağcılık abidesi olarak, "böyle sıcak bir karakterle, Spinoza'nın zekâsıyla, Metternich'in diplomatik taktikleriyle ve Bonaparte'ın cesaretiyle, sahip olduğun tüm bu özelliklerle, bizim zamanımızda senin yerin, bizim, sanayicilerin arasında. Sen yönetici veya en azından çağdaş halifelerin veziri olmak için yaratılmışsın."

"Bir saatlik halifeler," diye gülümsüyordu Marx.

"Sonsuzlukla kıyasladığımız zaman bizim tüm hayatımız bir saat," diye cevap veriyordu Schlag, buluşundan memnun kalarak.

"Ufak felsefe."

"Dinle. On dokuzuncu yüzyılın halifeleri, bunlar artık sadece Rothschild'ler değil, bunlar Berlin'de İngilizleri bile kıskandıracak bir makine fabrikası kuran Borzig'ler. Öyle değil mi? Fabrikatörler! İşte gelecek bunların ellerinde! Üstelik biz yüce bir hizmet veriyoruz. Demiryolları. Bu, sihirli bir değnek. Onun sayesinde on-yirmi yıl sonra dünya, Almanya'yı tanıyamayacak. Yalancı mütevazılığa gerek yok. Biz

cesur insanlarız. Biz Almanya'yı birleştireceğiz. Diyeceksin ki, fabrika kurunca zengin olacağız. Evet, ama biz memleketi mutlu edeceğiz."

"Bu artık, Jeremy Bentham'dan."

"Kral bize taviz verecek. Başka çaresi yok. Karşı çıkmaya bir cesaret etsin bakalım! Anayasamız olacak... Daha ne istiyorsun?"

"Çok daha fazlasını."

"Yoksullar için iş ve eğitim mi? Köylülere merhamet mi? O da olacak. Bizim fabrikalarımız yoksulları içine çekip doyuracak."

"Bu doğru, içine çekecek ama doyurmayacaklar; tam tersine, yeni yoksullar yaratacaklar."

"Bizim yanımıza gel Karl. Ben seni kolayca iş dünyasına sokacağım. Göreceksin, ne insanlar var o çevrede. Ne cesaret var! Savaşçılar! Kaplanlar! Sahip olduğun bu yetenekle, kaleminle kimlere hizmet etmek istiyorsun bir düşün. Senin beynin bir altın topu. Senin yazıların som altın, hazine. Ama gücünü, sözlerini kim için harcıyorsun? Zavallı köylüler, orman hırsızları için!..." Fritz nefes nefese kalıyordu. "Senin tüm davranışlarından en az anladığım ise köylülerin odun toplamasını niye böyle ateşli bir şekilde savunduğun. Aslında zavallı yarı hayvan olan bu yaratıklar seni niçin bu kadar ilgilendiriyor?"

"Orman sahiplerinin yamyamca içgüdüleri karşısında vurdumduymaz kalmak bir suçtur. Devlet için, mal sahibi de ihtiyaçtan dolayı odun toplayan köylü de eşit haklara sahip," diyordu Karl dişlerinin arasından.

"Evet, haksızlığa karşı savaşıyorsun. Don Kişotluk! Mesela, Landtag* seni niçin ilgilendiriyor? Anlıyorum; başarılı bir yazı, yazara çok iyi şeyler sağlayabilir. Güçlülerin dikkatini çekecek, yazarın ilerlemesini sağlayacaktır. Bazen daha fazlasını almak için biraz korkutmak gerekiyor. Ama sen ciddi bir şekilde yazıyorsun, kanını döküyorsun, sen bir fanatiksin ve savunduğun şeye içten inanıyorsun. Şaşırtıcı! Sende her şey biraz daha farklı. Ben de ileri görüşlü bir adamım. Ama inan ki, günümüzde para, metelik, sosyalist propagandadan çok daha

* *Landtag*: Eyalet Meclisi –ç.n.

güçlü bir silah. Az az, usulca," diyordu Schlag fısıldayarak. "Her şeyi başaracağız." Araba katedralin arkasındaki bir sokağa girdi. Öylece, hiçbir şey söylemeden ve dalgınlıktan dolayı bir hoşçakal demeyi bile unutan Karl, araba hareket halindeyken atladı ve genellikle sabah kahvesini içtiği restorana doğru koştu.

"Sen çok yabanisin Marx. Pişman olacaksın," diye arkasından bağırmayı başardı Schlag, yüzü kinden renk atmış bir halde.

Karl, kahve ve çokça buterbrod eşliğinde okumaya devam etti. Bir yığın gazeteyi inceledikten sonra elinde bir fincanla kendi masasında bulunmayan dergileri yan masalarda aramaya koştu. Olağanüstü dalgın, düşüncelere dalmış olduğundan, kendi mendili sanıp peçeteyi de cebine soktu ve yabancı bir tabaktan bir parça kızarmış ekmek aldı. Bu da çevredeki insanları neşelendirdi.

Genelde Marx'ın masasının yanına Rutenberg otururdu. O zaman gazeteler bir yana itilir ve gergin bir konuşma başlardı. Yakın zamana kadar arkadaş olan iki genç arasında eski samimiyet ve neşe yoktu. İkisi de değişmişti. Karl, can sıkıntısıyla kaşlarının altından Adolf'un pörsümüş yüzüne bakıyordu.

"Zekâ sermayesini harcıyor, eski düşünce ve kaygılarının faiziyle yaşıyor, ilerlemiyor; bu da demektir ki geriliyor," diye düşünüyordu Karl acımasızca, Adolf'tan daha önce defalarca duyduğu düşünceleri tekrar dinlerken. "Nasıl da değişiyor hayat ve zamanın sınavını geçmek ne kadar da zor! Kendini salmış ve zekâ yönünden gerilemiş." Radikal ve iyi bir delikanlı olan, deliliklerde Karl'ın arkadaşı, neşeli Rutenberg 'Ren Gazetesi'nde, yönetmen koltuğunun daha ilk sınavında devrimci veya lider değil, yolunu şaşırmış bir öğretmencik, üstelik de tembel olduğunu göstermişti. Karl acımasızdı ve kendisini hayal kırıklığına uğratan insanları affetmiyordu.

"Sen bir Siegfried'sin, sen bir savaşçısın," diye düşmanca konuşuyordu Adolf. "Kabul etmek gerekiyor ki senin divitin, Nibelung'ların kılıcı gibi sihirli. Ama kışkırtıcı ses tonuna ve öfkeli saldırmalarına yer yok. Sen kâh saldırıyor, kâh geri çekiliyorsun. Bunu anlamıyorum. İkisinden birini seç. Bak, mesela Bauer tutarlı. Reddedeceksen, reddet. Bu Berlin 'Özgürler'i gerçek ve büyük dev-

rimciler. Bruno'nun, aile, özel mülkiyet ve devletin kavram olarak yok olması gerektiği düşüncesi hakkında ne düşünüyorsun?"

"Bu saçmalıklar da ne?! Ne olacak peki?"

"Önemli değil. Kavram olarak yok olmaları yeterli."

"Siz iflah olmaz komedyenlersiniz!" diye kızıyordu Marx. "Kafalarınız gibi boş sözcüklerle oynuyorsunuz, zararlı gevezelersiniz. Yakında korkak esnaflar bile sizin kavram gürültünüzün içinden serseri zilleri ve trampetleri ayırt edebilecekler."

Karl susuyordu.

"Ve ben böyle insanlarla birlikte mücadeleye atılmak istiyordum," diye düşünmeye devam ediyordu başını Rutenberg'den çevirmiş bir halde.

"Harekete geçme zamanı geldiğinde, Doktor Marx'ın bu kadar dikkatle kılı kırk yaracağını kim düşünebilirdi ki? Köylülerin, hatta dünyadaki bütün köylülerin değil de Ren köylülerinin haklarını kazanmaları, sansür gibi küçük şeylerle çarpışarak, divitini, o güçlü silahını körelteceksin... Ben ve bizim Berlinli yoldaşlarımız senin yaptıklarını anlamayı reddediyoruz. Tüm eskimiş ve zararlı kavramlara ve göklere saldırmak gerekirken sen Landtag'la uğraşıyorsun! Sen tutucusun," diye devam ediyordu Adolf, kendi monoloğundan oldukça memnun bir halde. "Sen kalbinle komünist bakış açısına ulaşamadın. İşte bu da senin en büyük kusurun."

"Haa, bak sen sorun neymiş!" diyen Karl, birden tamamen sakinleşip gülümsemeye başladı.

"Bir tiyatro gösterisi ve son kadın modaları gibi yüzeysel konuşmaların içerisine kaçak bir halde yeni dünya bakış açılarının sokulmasını ahlâksızca buluyorum. Cahillikten daha tehlikeli hiçbir şey yoktur. Sosyalizm ve komünizm!" Karl gittikçe daha keskin konuşuyordu. "Sen bu sözcüklerin anlamını biliyor musun ki? Onların insanlık için nasıl bir hazine olduklarını biliyor musun? İçlerinde nasıl bir barut taşıdıklarını biliyor musun?.. İhtiyar, yüzsüz dedikoducu Augsburg Gazetesi'ne verdiğim cevabın aynısını sana da vereceğim."

"Biliyorum, ezbere biliyorum! 'Komünizmin pratik deneylerine silahla cevap verilebilir. Ama, asıl pranga, bizim beynimizi işgal eden, görüşlerimize boyun eğdiren, vicdanımızı donduran fikirlerdir. Kalbini koparmadan onları koparamazsın. Onlar şeytan ve insan, ancak onlara boyun eğerek yenebilir.' Öyle değil mi?"

"Bravo! Ama Köppen yok ki sana tıka basa doldurulmuş işkembe olduğunu söylesin. Bu sefer neredeyse düşüncelerimi çarpıtmamayı başardın. Ama şimdi, ben başka bir şeyi kastediyordum. Komünizm, salon gevezelikleri sırasında ne kabul edilebilir, ne de reddedilebilir. Hiçbir dünya görüşü dünyadan daha uzun yaşayamaz. Sen de biliyorsun ki, sana birçok kez ispatladığım gibi, dini bile eleştirirken, biz, politik koşulları eleştirmek zorundayız. Sansüre gelince, o boğucu bir ahtapot ve onu parçalamak gerekiyor. Onunla birlikte birçok şey de yok edilecek. Aklıma gelmişken, tavsiyelerime uydun mu? Proudhon'u okudun mu, Considerant'ı düşündün mü?"

Rutenberg cevap vermeden saatine baktı ve kalktı.

"İnsan, Fransızların yeni toplum projelerini bilmeden yaşayamaz; ne siyasette ilerleyebilir ne de basın alanında," diye kuru bir şekilde ekledi Karl.

"Aklıma gelmişken", dedi Rutenberg kabullenmemiş bir halde, "senin de bildiğin gibi, ben dünden itibaren 'Ren Gazetesi'nin yayın yönetmeni değilim. Seni düşünüyorlar... Neden olmasın ki! Sana başarılar diliyorum. Salute![*]"

Karl, Adolf'un kambur vücudunu gözleriyle takip etti. Rutenberg'in yürüyüşünde güvensizlik, kendini bırakmışlık ve acınası bir ifade vardı. Bitmişti! Geçmiş, Rutenberg'le birlikte gidiyordu.

Bir arkadaşlık daha tarihe karıştı. Öldü. Karl üzülmüyordu. Yoldaşı olamayan bir insan, arkadaşı da olamazdı.

"Bu zayıf karakterli, pimpirik ve umutsuzca kendini beğenmiş adam, hükümetteki hayvanlar arasında, tehlikeli, özgür düşünen, uç düşüncelere sahip bir demagog olarak anılabilirdi!.. Bu kadar yeteneksiz ve yüzeysel bir yaratığı yönetmen olarak önermekle ben

---

* *Salute (Fr.)*: Elveda –ç.n.

de yanlış yaptım. Ne de iyi lider seçmişim!" Karl hiçbir konuda insanların zayıflıklarını affetmeyi beceremiyordu.

Charlottenburg ve Bauerler bundan böyle, onun için sonsuza dek geçmişte kalmışlardı. Trier gibi ona yabancıydılar.

Yakın zamana kadar arkadaş olduğu insanların fikirleri ona sığ gelmeye başlamıştı.

Hiç bıkmadan, güçlü, yalnız ve arayıcı olarak ileriye gidiyordu. İleriye; yeni insanlar ve yeni düşüncelere doğru...

Kapı Rutenberg'in arkasından kapanınca, Marx gazetenin başına şimdi kendisinin geçebileceğini düşündü.

Sansürün kaldırılması, özgürlüğün propagandasını yapmak – Jakobi zayıf noktayı çok iyi bulabiliyordu–. Hükümet ve Kral, gevezelik ve çelişkilerle kendi kendilerini batırmışlardı. Gazetenin mücadele etmesi için bu elverişli birinci durumdu. Kimbilir belki de gazetenin çevresine en iyi, en cesur insanları toplayabilirdi. Onlardan bir komite kurmak. Kim? Köppen, Herwegh... Karl, kısa bir süre önce, tesadüfen karşılaştığı yakışıklı şairi hatırladı. Ruge fena değildi, Hess uslanacaktı. Az çok az insan var. Ama başka seçenek yoktu. Güç toplamak gerekiyordu. Düzenleyip gazeteyi koruması gerekiyordu. Rutenberg, Karl'ı, anlaşılmaz bir cesarete, saldırganlığa, öte yandan temkinli davranışlara sahip olmakla suçluyordu. Stratejinin kanunları böyle değil miydi ki? Savaşta, savaşın kurallarına göre hareket etmek gerekiyordu. Orduyu azar azar toparlayıp, cephe gerisini sağlama almak ve gerekli anda saldırıya geçmek. Düşmanlar her yerdeler. Kral, toprak sahipleri, Landtag, canlı düşüncelerin darağacı olan sansür kurulu, Schlag'lar. Çoğalan, göbek bağlayan binlerce Schlag. Karl, Weitling'in çağrısını hatırladı. Orada, o terzinin yanında değil miydi Karl'ın ihtiyaç duyduğu insanlar? Bunun üzerinde düşünmek gerekiyordu. Şimdilik uç şeylerin çekiciliğine aldanmak istemiyordu.

Karl üzerine gelen düşüncelerden zor kurtuldu. Gazeteye gitmenin zamanı gelmişti.

Dik, kirli ve dar merdivenden üst kata çıkıyordu yayın yönetmeni. Merdiven günde iki kez, sürünerek ıslak bezi savuran, Rubens ölçülerine uygun olarak bacakları diz kapaklarına kadar açık bir temizlikçi

tarafından siliniyordu. Karl'ın odası alçak tavanlı ve kötü döşemeliydi; daha sabahtan başlayarak kalabalık ve gürültülü oluyordu. Doktor Openheim veya Jung, bazen de hissedarların temsilcisi Schlag pencerenin geniş pervazında oturuyordu. Sansür kurulundan Sen Paul, her gün kıvırcıklaştırılan süslü favorilere sahip şık bir adamdı. Duruşu ve ölçülü hareketleri uzun bir askeri eğitim aldığını gösteriyordu. Çizme ve korse giyme alışkanlığı da oradan kalmaydı. Dikkatlice bir köşeden diğer köşeye kadar yürüyor, süslü takım elbisesini kirlenmekten koruyordu. Kötü badanalı duvarlar insafsızca uzun etekli ceketi kirletiyordu. Bir yerde uzun süre duramayan Marx'ın sırtı sık sık beyaz şeritler halinde boyanıyordu. Yazı masasına nadiren oturuyor ama odanın içerisinde doyasıya koşturduktan sonra kare şeklindeki sobaya yaslanıyor ve heyecanlı ellerini arkasına koyarak dikiliyordu.

"Sağlık diliyorum teğmen," diye selamladı Marx, içeri giren sansür temsilcisini. "Hegel ve onun fikirleri konusundaki tartışmalarımız Prusya tacının en güzel süsünü düşürmemiştir umarım. Yeni pazardaki meyhanede dün eğlenebildiniz mi?"

"Sizin zekâ ve karakteriniz Bay Marx, sizin de bildiğiniz gibi beni hayran bıraktı. Yönetmenlik dehanız önünde eğiliyorum... İtiraf etmek zorundayım ki Köln'de sıkılmıyorum ve daha da fazlası, siz boş zamanınızı bana ayırarak çok fazla şımartmıyorsunuz beni. Ama sizi arkadaş gibi, en fazla da hayranınız olarak uyarıyorum. Gazete, o görülmedik ileri gitmeleriyle kendi kuyusunu kazıyor ve buradakiler de gazeteyle aynı kaderi paylaşacak. Lafı dolandırmalar da işe yaramayacak... Ama bana gösterdiğiniz kibarlık için teşekkürler."

Sen Paul, laubali ve çok anlamlı bir şekilde parmağını sallayarak en sonunda defolup gitti.

"Bu asker kütüğüne Hegel felsefesi anlatacak kadar, bu eğlence düşkünü iğrenç cellatla zaman kaybedecek kadar sabrın var!" dedi Openheim, az önce kendisinin sansürcüye yağ çektiğini unutarak.

"Sen Paul, bizim iğrenç geleneklerimizin bir ürünü. Sansür kurulunun gerçek bir eseri ve inan ki en kötüsü değil. Gazeteyi, aç bir domuzun bir gübre yığınını kokladığı gibi koklayan uslu salak von Gerlach'la onu kıyaslaman yeterli bunu anlaman için. İnsanın bu ikiyüzlü muhbir cinsiyle işinin olması hiç de kolay bir şey değil.

Çevremizdeki kuşatma her gün daralıyor. Sansür didişmeleri, bakan yazıları, istekler, şikayetler, Langtag'lar ve sabahtan akşama kadar hissedar havlamaları."

"Sen bayağı sinirlisin Karl."

"Ya nasıl olsaydım! Eğer hâlâ yerimdeysem, bunun nedeni, gücümün buna yetmesidir. Sen Paul'ün planlarını bozmadaki gücüm. Bizim sonumuz zenginlerin zaferi olacak. Kılıç yerine iğnelerle savaşmak oldukça zor. Nedeni ne olursa olsun uşaklık etmem, mümkün olmayan bir şey. Özgürlük uğruna da olsa ikiyüzlülükten, aptallıktan, kabalıktan, lafı dolandırmaktan ve sözcük sınırlamasından bıktım."

"Oo, Karl yine yok edici bir şeyler hazırlıyor! Bu ne olabilir? Üzüm üreticisi köylülerin korkunç durumları hakkında bir yazı mı? Hissediyorum, Karl yine dinini değiştirmeye hazırlanıyor. Daha da fazlası! Uç düşüncelere uçmaktan bıkmadı mı bizim yayın yönetmeni? Senin için korkudan titriyorum Marx!"

"Hayır, kesinlikle. Ama kafam bir çiviye çarptı. Çağın, mücadelenin temel çelişkisini kim çözecek? Hukuk ve devlet mi? Affedin dostlar! Ben batıyorum! Berlin'den yeni bir fıçı su, yani Mayen'in yazıları geldi. Ateşlilik, boş laflar, histerik beddualar. Ama bunlar bir çocuğu bile korkutamaz. Her sözcük bir sabun köpüğü. Yüzsüzlüğü, en az cahilliği kadar! Cahilliği ise gerçekten sınırsız!"

Yayın yönetmeninin odası ıssızlaştı. Ekose pantolonlu küçük bir çocuk, mektup dolu bir çuvalı sürükleyerek getirdi. Karl, onun tepesine yapışmış, ince, iplik gibi saçlarını hafifçe çekti ve küçük postacı yükünü indirirken, Karl da hediye olarak bir parça kâğıttan bir ok ve kayık yaptı.

Eski dizgici, çam ağacı kokan bir yığın yeni çıkmış kâğıt getirdi. Ama Doktor Marx, yeni sayıyı okuyup redakte etmekle uzun süre uğraşamadı. Kapı hiç çalınmadan açıldı ve içeriye özenle giyinmiş, elinde pahalı bastonu ve modern bir şapkası olan genç bir adam girdi. Gözleri samimi bir şekilde gülümsüyordu. Komik kalkık burnu çatık kaşlarının arasında uyumsuz duruyordu.

Yeni gelen, hiç çekinmeden masaya doğru yürüdü, eldivenlerini bıraktı ve geniş, güzel bir jestle büyük elini Karl'a uzattı.

"Bu görüşmeyi uzun süredir bekliyordum. İsmim Friedrich Engels. İngiltere'ye giderken size uğramak istedim."

Marx kalktı ve ona sandalye gösterdi. Engels... Bu ismi biliyordu.

"Siz oradan ayrıldıktan sonra Berlin'e vardım ve zapt edilmez Doktor Marx hakkında birçok şey duydum. Bizim 'Özgürlük Komitesi'nde de size saygı duyuyorlar. Hipel'in restoranında ise 'Esmer Karl'ın anısı hâlâ çok canlı."

"Benim zamanımda henüz 'Özgürlük Komitesi' yoktu," diye kuru bir şekilde onu düzeltti Karl.

Engels'in gözleri grileşti, kaşlarının arasındaki burnu ise düzleşti. Kulaklarını açtı.

"Mayen," diye cevap verdi, sesinde eski dikkat yoktu, "bana bir görev verdi! Gazete redaksiyonunun Berlin'dekilere karşı sergilediği tutuma karşı çıktıklarını ve tutumunuza bir anlam veremediklerini bildirmemi istedi."

"Öyle mi!" diye aniden parladı Karl. "Bak sen şu Mayen'e!" Alaycı bir şekilde gözlerini kıstı. "İşte benim cevabım; ona ve hepinize."

Engels'e doğru başı ve sonu olmayan bir kâğıt itti ve önündeki yazıları incelemeye daldı; sanki odada hiç kimse yokmuş gibi. Friedrich çekingen bir halde kalktı, eldivenlerini aldı ama hızlı bir şekilde tekrar düşündü ve yine oturdu. Gitmeye karar vermeden önce kâğıtta yazılanları hızla okumaya başladı.

"... Ben Mayen'e cevap verdim ve açıkça değerlendirmemi yaptım. Daha az belirsiz düşünceler, şişirilmiş sözcükler ve övgüler yazılmasını teklif ettim. Daha fazla netlik, ayrıntılı olarak somut olayların içerisine girilmesini, işin daha iyi tanınmasını önerdim. Rastgele tiyatro eleştirilerinin içerisine komünist ve sosyalist dogmaların, yani yeni dünya bakış açısının sokulmasını yersiz, hatta ahlâksız bulduğumu açıkladım. Eğer tartışma konusu yapılabilecekse bu konuda yeni ve derin düşünceler istiyorum. Sonra, dinin eleştirisi, politik durumların eleştirisi açısından yapılsın, ama, dinin içerisindeki politik durum olmasın eleştirinin konusu. Çünkü bu, bizim gazetemizin karakterine daha iyi cevap veriyor. Din, boş gökyüzünde değil, yeryüzünde karnını doyuruyor. Din, gerçeğin

tersyüz edilmiş ifadesidir ve bu yapının yıkılmasıyla o da yıkılacaktır. Son olarak da felsefe sözkonusu olunca, 'ateizmle' daha az hava atılmasını istedim. (Çünkü bu, kendilerini dinlemeye hazır olan herkesi cinlerden korkmadıklarına inandırmaya çalışan çocukların durumunu çağrıştırıyor.) Bu sözcüğün anlamının halk arasında yaygınlaşması konusuyla daha çok ilgilenilmesini isterdim..."

"Komite üyeleri hakkında yaptığınız değerlendirmeyi kesinlikle kabul etmiyorum!" dedi kızgın bir şekilde Engels ve bitirilmemiş olan elyazması mektubu dörde katlayarak bastonunu aldı, sabırsızca savurdu.

"İngiltere'ye mi gidiyordunuz?" diye kibar bir şekilde sordu Marx. "Orada olanlar, işçi hareketi, parlamentodaki geri zekâlıların yeni buluşları hakkında ayrıntılı haberler almayı çok istiyoruz. Çok ilginç bir ada! Öyle değil mi? Demek anlaştık?"

Engels'in gözleri biraz sakinleşti.

"Memnuniyetle. Ben sizin yoldaşınızım. Hoşçakalın Doktor Marx."

"İyi yolculuklar Bay Engels."

"Demek böyle biriymiş çılgın Trierli. Kendini beğenmiş ve acımasız. Hayır, bizim yollarımız farklı, ayrı..." diye düşünüyordu merdivenden inerken Friedrich, son derece sinirli bir halde.

Bozulan moralini nasıl düzelteceğini bilmiyordu, can sıkıntısını nasıl gidereceğini de... Babasının bastonunu öyle bir güçle büktü ki, baston çatırdadı ve ikiye bölündü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÖRÜŞME

1

Geneviève Paris'te kaldı. İhtiyar Bouvri hâlâ hapisteydi. Croix-Rousse'daki dokuma atölyesinin yerinde Broché'nin fabrikasının tuğla yapıları yükseliyordu. Stock'un karısı iş ararken, geride kalan gençliğini, değerli sandığının üzerine oturarak kumaş parçalarından menekşeler ve papatyalar yaptığı günleri hatırladı. Lyon Valiliğinin yanındaki dükkânlar bu çiçekleri büyük bir istekle almışlardı.

Geneviève aynı işe dönmeye karar verdi.

Vaugirard sokağında yapma çiçekler üreten bir dükkân buldu. Şişman, iri gözlü, kocaman göğüslü bir Brötonyalı olan Bayan Stael'un da tecrübeli işçilere ihtiyacı vardı. Geneviève, rutubetli, küçük bir yerde kalıyordu. Sokaktan gelen su, duvarlardan içeri sızıyordu.

Çiçekler her zaman sadece özenle korunan bahçelerde, karanlık ormanlarda güneşin okşadığı çayırlarda yetişmiyordu. Rengarenk, muhteşem güller her zaman sadece düzgün ovalarda, menekşeler ise her zaman sadece buldukları ağaç gölgelerinde büyümüyorlardı. İrin gibi gri bataklıklar ve bulaşık suyu birikintilerinin yapışkan pislikleri de kimi zaman en muhteşem çiçekleri yetiştirebiliyordu. Vaugirard sokağındaki yapma çiçek dükkânı ne ışıklı bir saraydı, ne yumuşak bir çayırdı. Ağır çürük kokusu, bataklık veya çöplük hissi uyandırıyordu insanda.

Vaugirard sokağı güzel bir sokaktı. Merkez civarında, senatonun yanından geçerek şehrin sonuna uzanıyordu. Orada şehrin silueti kayboluyordu. Zengin villaların ve manastırların muhteşem bahçe-

leri, boş alanlar ve alçak evlerle çevrelenmişti. Evler, toprak yolun üzerine aptalca çıkmışlardı. Vaugirard sokağı, büyük, sessiz ve toktu.

Dükkânın küçük penceresinden içeriye bodur bir otla sık bir ısırganotu bakıyordu. Bu bitkiler; parlak çizmeler, dar, yassı, topuksuz terlikler, kışkırtıcı konçları olan havalı ayakkabılar, Fransız ayakkabılarının en konuşkan ve hareketli temsilcileri olan tabanlı, kumaş ev terlikleri tarafından nadiren eziliyordu. Vaugirard sokağından seyrek geçen arabalar yazları bir toz bulutu içinde kalıyor, sonbahar ve baharda ise sulu, cıvık cıvık çamurla karşılaşıyorlardı.

İşçiler sabahtan akşama kadar dükkânda kapalı kaldıkları için dünyayla bağları yoktu ve pencerenin önünden geçen her ayak çiftine, görünüp giden her etek ucuna seviniyorlardı. Göremedikleri o insanlar hakkında tahmin yürütmekten yorulmuyorlardı.

"Ne etek, kızlar! Kiliseye gitmek için acele eden zengin bir hanımcık galiba."

"Bu ne saçmalık! Kilisede kim görecek ki onun eteğinin altındaki jiponu. Hayır, tabii ki randevuya gidiyor."

"Hemen bak! Ne havalı adam! Pantolonları manşetli, ayakkabıları da Dünya sokağından, uçlarını nasıl da yamultarak yürüyor! Yemin ederim ki ayaklarındaki kabarcıklar onu rahatsız ediyordur. Bay Ever'in damadı olmaya uğraşıyor."

"Eh, böylesini kandıramazsın! Yürüyüşünden ne pislik olduğu belli..."

Gözlerini tel ve kumaş parçalarından kaldırıp ışığa baktıklarında usta kadınlar, çeşit çeşit ayaklar ve yürüyüşler görüyorlardı. Kalın ve ince, düzgün ve çarpık, öylesine çok ayak çeşidi vardı ki. Bazıları kaba, yüzsüz; bazıları ise güvensizlikleri ve acelecilikleriyle zavallı görünüyorlardı. Bazıları uşak gibi ve çekingen bir şekilde yere değiyorlar; bazıları ise kendinden emin, efendice yere basıyorlardı. Cimri ayaklar vardı. Bunlar ikiyüzlü bir kadının kuru dudakları gibi sıkıca kapalıydı. Şişkin ve tembel ayaklar vardı. Eğlence düşkünü ayaklar vardı. Umursamaz, güzelliğinden emin olan ayaklar vardı.

Bu arada, pisliğin içinde yapılan sohbetlerin arasında, kavgaya dönüşen lakırdıların, gözyaşına dönüşen kahkahaların arasında kadife, ipek, batist, muslin ve doktan en muhteşem çiçekler doğuyor, tel iskeletlerin üzerinde büyüyorlardı. Derin göllerin kıyısındaki beyaz nilüferler de böyle çiçek açardı... Vaugirard sokağının çiçekleri tüm Paris'te ünlüydü. Onların havalı, eşi görülmemiş güzellikleri, Kraliyet çiçekçilerini utandırıyordu.

Versailles ve Tuileries'nin seraları, çizgi ve renk konusunda o dükkândaki kadın işçi-ressamlarla yarışmaya cesaret edemiyorlardı. Saray bahçıvanının, beyaz gülünü, süt mavisi tonlara dönüştürme çabaları boşunaydı. Kraliçe bu rengi ipek çiçekte görmüş ve hayran kalmıştı. Paris'e gelen İngiliz diplomatı yenildiğini kabul etti: Onun orkideleri, Bayan Steal'un dükkânında yetişen narin orkidelerin kötü bir taklidi gibi görünüyordu.

Yeryüzünde yetişen çiçeklerin renklerinden ve dayanıksız kokularından daha üstün bir şey bulmaya çalışan modacılar, Vaugirard sokağında yetişen çiçeklere parfüm sıkmaya başladıklarında, Bayan Steal'un yanına araba dolusu müşteri gelmeye başladı.

Kadın zevkinin ne kadar değişken olduğunu bilen Bayan Stael köşeyi dönüyordu.

Kadın müşteriler ağır elbiselerini kaldırarak dükkâna iniyorlardı. Nadide çiçekler arayan botanikçiler de, bu şekilde dağ zirvelerine tırmanıyorlar, zehirli güney ormanlarına dalıyorlar, nehirlerden geçiyorlardı.

Geneviève, Bayan Steal'un en becerikli ustası olarak biliniyordu. Ona, doğada olmayan çiçekler yaratma izni verilmişti. Geneviève de büyük bir arzuyla kendini hayal gücüne bırakıyordu. Gümüş tomurcuk ve yaprakları olan siyah taftadan yapılan gülü de o yarattı. Bu bir matem çiçeğiydi ama muhteşemdi ve pazarda hemen müşterisini buldu. Güzel, açık renk gözlü dullar ve aşkta mutsuz olduklarını belirtmek isteyen bayanlar onu çok beğendiler.

Siyah gülden sonra, Geneviève, garip, rengarenk küçük çiçeklerden buket yaptı. Buketin deseni Afrika yılanının derisi kadar

karmaşıktı, çizgilerinin nüansları olağanüstüydü: Canlı sarıdan kan kırmızısına kadar gidiyordu.

Geneviève hayvanat bahçesine hiç gitmemişti. Yılanlardan ise batıl inançlarından dolayı korkardı. Onların lafı geçince bile dua edercesine parmaklarını kenetliyordu. Sahra hakkında da hiçbir şey duymamıştı. Ama renklerini o yakıcı çölden alıyordu, tıpkı göçebelerin kilim ve kumaşları için oradan renk aldıkları gibi.

Geneviève, çiçek açmış beyaz tomurcukları da seviyordu. Onlar çiçek açmış pamuk gibi narin ve yumuşaktılar.

Haremlere kapatılmış kadınlar, hayallerini nasıl nakış ve süslerle anlatırlarsa Geneviève de acılarını çiçeklerle anlatıyordu.

Ama müşterilerden ve patronundan en yüksek puanını açık renkli, kadifeden yaptığı büyük bir çiçekle aldı. Esmer kadınlar onu çok beğeniyorlardı ve çiçek en pahalı mağazalarda İspanyol çiçeği adıyla satılıyordu.

Çoktan geçmişte kalmış olan Darmstadt günlerinin hatırası olarak Geneviève solgun yapraklar buketi yaptı. Tanrı Tepesi'ne çıkarken Stock'un ayakları altında böyle yapraklar vardı. Kulübenin yanındaki dallarda da. Geneviève, o zamanlar, hava aydınlanırken bu yaprakları seyrederdi. Johann ise kolunda uyurdu; saçlarının rengi solgun yaprak rengindeydi.

Prenses Rampri, ellinci yaş gününde sevgilisini evden kovdu, mobilyaların ve özel köşelerinin kaplamalarını değiştirdi, mor bir elbiseyle ve Geneviève'in hazırladığı yaprak buketini korsesine takmış olarak dışarı çıktı. Bir anda, görünümü güneş batımının harika renklerini hatırlatan yaprak buketi moda oldu.

Bayan Stael, yaşı belli olmayan ve karakter olarak da çok kötü sayılamayacak bir kadındı. Geneviève'e değer veriyordu ama para vermiyordu; verdiği ancak birkaç kuruştu. Geneviève'in çiçekleri bayan Steal'un mallarına belirli bir şıklık veriyordu. Sadece alçakgönüllü batist papatyalar, dok menekşeler ve pamuk hanımeliler zengin müşterileri çekemiyorlardı. Daha ağır bir şey gerekiyordu. Bu tür sade çiçekleri ancak daha yoksul olanlar alabilirdi.

Geneviève'in aldığı ve patronuna açıkladığı karar Bayan Steal'a ağır bir darbe gibi geldi.

"Olamaz! Nasıl olmuş?.. Bir tek don bile... asla..." diye çaresiz ve kin dolu bir şekilde bağıran Bayan Stael, hesabını isteyen usta işçiyi tekrar tekrar tepeden tırnağa inceliyordu.

Hiç şüphe yoktu.

Bluzu geren şu göğüsler. Göğüsler bir tarafa! Ya karnı. Sivri, dışarı çıkmış ve elbiseyi kaldırıyor...

"Geneviève!" diye fısıldadı Bayan Stael ve dükkânın iç kısmına doğru, suyun durduğu ve sobanın üzerinde yapıştırıcının ısıtıldığı yere gitti.

Patron, dargın bir jestle, bağlanmış ve duvarın etrafına dizilmiş olan teli değiştirdi.

"Geneviève!" diyen Bayan Stael onu göğüslerinin altından hafifçe itti: "Karnını şişirdiğin yetmiyormuş gibi en fazla iş olduğu bir zamanda gitmek, beni bırakmak istiyorsun..."

Aniden dükkân sahibi kadının kafasını bir düşünce kurcaladı. Canlanarak sordu:

"Aslında ne zaman ve kim?.. Sessiz görünüyorsun!"

Geneviève kızardı. Her gün bu tatsız açıklamayı yapacağı anı bekliyordu.

"Ben size daha önce de söylemiştim. Almanya'da kocam var..." dedi Geneviève.

Bayan çok anlamlı bir şekilde güldü.

"Koca?! Almanya'da?!" diyen Stael, o kocaman ellerini kocaman beline koyarak gülmeye devam ediyordu. Ama bu gülüşte hiçbir neşeli nota yoktu.

"Kutsal bakire adına yemin ederim ki ben..."

"Bunu konuşmayalım! Seni hamile bırakanın kutsal bir ruh olmadığı kesin. Onun bir erkek olduğu anlaşılıyor ve görünüşe bakılırsa oldukça da becerikliymiş."

Bunu söylerken, kendi kısırlığına gönderme yapıyordu. Geneviève'in durumu, Bayan Steal'da endişe verici bir kıskançlık uyandırdı.

"Ne zaman başına geldi bu?" diyen patron parmaklarıyla saymaya başladı: "Bir, iki, üç, dört, beş... Beş aydır benim yanımdasın. Bu kaç aylık?" deyip Geneviève'in karnına tokat attı ama sesi yumuşamıştı.

"Sekiz."

Bayan Stael parmaklarını açıp elini tehditle savurdu.

"Şırfıntı! Keçi!.. Her şeyi itiraf etmeden nasıl benim yanımda işe başlayabilirsin?! Ah seni... Şimdi dükkânda iş başımızdan aşkınken sen doğurmaya karar vermişsin. Ah, nankör kız!"

Geneviève başını eğmiş duruyordu. Bayan Stael azarlarken onunla tartışması anlamsızdı. Bu, delik bir leğene su doldurmak gibi bir şey olurdu.

Tüm bir hafta boyunca, dükkân sahibi, çiçek ustası Geneviève'e kalması için yalvardı. Doğumu saklamasına yardım edeceğine, gerekirse çocuktan kurtulmasına da yardım edeceğine söz verdi.

Katolik bir sokak olan Vaugirard'daki tutucu kurallara rağmen Bayan Stael ahlâk konusunda pek tutucu değildi.

Geneviève'in kocası olduğuna inanmıyordu. Zaten Geneviève de bunun üzerinde fazla durmuyordu. Stock'un hapishanede olduğunu öğrenmeleri Geneviève'e daha fazla sorun ve üzüntü getirirdi.

Sonunda patronu, Geneviève'in kararından çok, başka şeyler ayrılmaları gerektiği konusunda ikna etti. Geneviève, kendini gittikçe daha çok bırakıyor, daha yavaş çalışıyordu.

"Bundan kurtulduğun zaman," dedi Bayan Stael nefret dolu bir yüz ifadesiyle, "yine gel. Tabii ki bunu bir yerlere yerleştirdikten sonra. Bizim sokağımız ahlâklı. Rezalet kaldıramaz."

Vaugirard sokağında tek bir genelev bile yoktu. Nezih bir sokaktı...

Vedalaşırken Bayan Stael, Geneviève'e kumaş parçalarıyla dolu bir bohça verdi. Çeşitli kumaşlardan bu parçalara ileride ihtiyacı olabilirdi.

Geneviève Vaugirard sokağını terk etti. Biriktirdiği paralarla Paris'in bir kenar mahallesinden, Vincennes Ormanı yakınlarında bir köşe kiraladı. Acı dolu günler başladı.

Ev sahipleri, aynı yeri paylaşan çok sayıdaki müşterilerine acıyorlardı ve onlara sorular sorarak canlarını sıkmıyorlardı. Paris'te büyüyen karınlarını saklamaya çalışan kızların sayısı hiç de az değildi! Akşamüstü, Stock'un karısı, başını kapatarak sokağa çıkıyordu ve hiç sokak seçmeden, öylesine, ölçülü bir şekilde, önüne bakarak yürüyordu. Johann ve Geneviève bir çocuklarının olmasını nasıl da istemişlerdi! Beş yıl boşuna beklemişlerdi. Geneviève yalnız kaldığında ağlıyor ve kendisini kısırlıkla suçluyordu.

Yıllar geçiyor, çocukları olmuyordu. İşte en olmaz zamanda... Hamileydi. Johann onun hamile olduğunu bile öğrenemedi... Kadın dikkatlice karnına dokundu. Elinin altında, elbisenin altında bir şeyler titreşiyor, balık gibi oynuyordu. Geneviève, hamilelere has bir davranışla garip, heyecanlı ve dalgın bir şekilde gülümsedi. Bu gülümseme, aklından geçenlere cevap değildi. Hayır. Bu, çarptığını hissettiği başka bir kalbe cevaptı. Geneviève dikkatli yürüyor, yoldan geçen insanlardan içgüdüsel olarak korunuyor, hendek ve taşlardan uzak duruyordu. Vücudunu korumasında kendini sakınma yoktu, bir annenin şefkati vardı. Düşüncesi ağır işliyordu. Tüm yalnızlığına, parasızlığına ve kötü durumuna rağmen hiçbir şeyi merak etmiyordu. Hamilelik, heyecanı köreltiyordu. Doğa, kendi görevini yerine getiriyordu. Duygu ve düşüncelerin hayvani sakinliği, yeni bir insanın yaratılması için gerekliydi. Yüce bir görev. Geneviève gelecek hakkında nadiren düşünüyor ve doğumdan da korkmuyordu.

Doğumdan önceki son haftalarda, geceleri bazen kaygı içinde uyanıyordu. Bir şeyler üzerine geliyordu sanki. Karnı yumuşamış ve sarkmıştı. Onu bekleyen kaçınılmaz ağrıdan kaçmak, saklanmak istiyordu. Ama o, içinde, gelecek olan acıların pınarını taşıyordu. Başka bir çıkış yolu yoktu. Kendinde cesaret bulup dayanmalıydı. Doğum beklenmedik bir anda olacaktı. Krizler, ıkınmalar, kan ve acılar... Tıpkı ölümde olduğu gibi kaçacak bir yer olmayacaktı.

Böyle anlarda, hamile kadın kinle doluyordu. Erkeklere, hatta Johann'a karşı kin. Johann'ı, cezasını çekmemiş, hesaplaşmadan kaçmış suç ortağı olarak görüyordu. Peki neden? Sonra da kocalarının dedikodularını yapan ama, onlarsız da olamayan kadınlarla konuşurken Geneviève rahatlıyordu.

"Onlara göre hava hoş. Olan, onlara olmuyor ki! Bizim acılarımızı anlayabilirler mi ki? Onlar için zevk, bizim için işkence. İlk önce karnın büyüyor, sonra inek kaderi geliyor. Bebeği taşı, kanınla sütünle de besle. Çocuklar hakkında ne biliyorlar? Kendi çocuklarını yabancı çocuklardan ayırt edemiyorlar. Şeytanlar! Üçkâğıtçılar, itler!..." Geneviève utanıyordu. Köşeye büzülüp aptalca karnına bakıyordu. Ağır ve dolu. Geceleri uyumasını engelliyordu. Dönemiyordu, nefes nefese kalıyordu. Gündüzleri yürümesini engelliyor, taş dolu bir çuval gibi aşağı çekiyordu.

Ah, şimdi Stock yanında olsaydı! Onunla kol kola sokaklarda nasıl gururla dolaşacaktı! Çocuklarının içinde nefes aldığı, büyüdüğü bu harap gövdeyi da nasıl gururla taşıyacaktı! Herkes görüp saygıyla yol verecekti onlara.

"Başörtümü açıp yavaş yavaş yürüyecektim," diye düşünüyordu Geneviève ve hemen zaten dar olan omuzlarını büzüyordu. Öyle olabilirdi. Ama Stock yoktu. Stock belki de ölmüştü. Hamileliğini saklayarak, sokaklardan hızlı hızlı geçmeye çalışıyordu Geneviève. Onu hiç kimse rahatsız etmese de kötü şakalardan, ihtiyar kadınların gözlerindeki alaycılıktan ve kenar mahallelerdeki acımasız çocuklardan korkuyordu. Onun kocası yoktu. Karnında bir öksüz taşıyordu. Ne derdi ihtiyar Catherine Bouvri? Geneviève, annesi için ağlıyordu. Şimdi ona öyle çok ihtiyacı vardı ki.

Doğum sancıları gece başladı.

İki kadın –biri tüccar, biri fahişe– Geneviève'i dama götürdüler ve orada ona samandan yatak hazırladılar. Stock'un karısı buna da şükrediyordu, çünkü erkeklerin de kaldığı o ortak odada inleyip sancılanmak zorunda değildi. Öğleye doğru, vücudu parçalayan o son ıkınmayla acılar bitti. Yerli pazardan olan tüccar kadın çocuğu eline aldı, eski bir bıçakla göbeğini kesti ve göbeğine gömlek yakasından kopardığı beyaz bir şerit bağladı.

"Erkek; güçlü ve kırmızı, yaklaşık dört kilocuk, harika bir parça!" dedi tüccar kadın onaylayıcı bir tavırla.

Geneviève hafifçe kımıldayıp kalkmaya çalıştı. Takati yoktu, duyguları da. Tüccar kadın, çocuğu anne göğsüne doğru götürdü.

Ama bebek emmeyi hemen öğrenemedi. Geneviève şefkatten çok meraktan, bulanık, kendisini bilmeyen küçük gözlerin içine baktı. Düne kadar bu bebek onun vücudunun bir parçasıydı. Acının anısı henüz öyle canlıydı ki, Geneviève titriyordu.

Çocuğa karşı sevgisinin nasıl oluştuğunu fark etmedi; birdenbire oluştu sanki. Onunla birlikte de kaygılar; sağlıklı mı, tok mu? İçinde şefkat uyandı; büyük, acı gibi kahredici.

"Değerli bebeğim!" diye fısıldıyordu Geneviève ve istemeden bu sözcüğün esas anlamını düşünüyordu.

Pahalıya patlamadı mı ki? İşsizlik, kederli aç aylar. Hiçbir şeyle kıyaslanamayan, işkence gibi acıları beklemekle geçen aylar.

Bebek için yaptığı fedakârlık ve acıların listesi kabardıkça ona hayvani bir bağlılıkla daha fazla bağlanıyordu. Ama mutlu anlar da vardı. Yumuşak dudakcıkların göğsüne dokunması, küçük elin bilinçsiz okşayışları, göğsünün üzerinde elini dolaştırması, gülümsemek için cılız deneyler. Geçinecek hiçbir şeyinin kalmadığını ve oğlunu açlığın tehdit ettiğini fark ettiği gün, bebeği ilk defa ona bakıp, ağzını yayarak gülümsedi. Belki de Geneviève'e öyle geldi.

Üç aydır bir köşesinde kiracı olarak kaldığı evden kovuldu. Evsahibesi kumaş parçalarını ve Stock'un hediye ettiği iki altın yüzükten birisini rehin olarak aldı. İkinci yüzüğü de kaldığı geceler için ödedi. Geneviève'in çevresindeki çember daralıyordu. Aç çocuğun çığlıkları da bunu gösteriyordu. Ne yapmalıydı? Sokağa çıktı. Ama dilenmek için elini uzatamadı. Bir kadın ona birkaç metelik verdi. Geneviève'e tüm bunlar bir kâbus gibi geliyordu. Ama bir türlü kendine gelemiyordu. Aç ve donmuş olan çocukla Paris'te dolaşıyordu. Hiç kimse onunla ilgilenmiyordu. Şehir, umursamazlığıyla korkunç geliyordu ona.

Kalabalığın içerisinde yalnız olmak sonsuz bir acı veriyordu. İnsanlar aç ve meraklı bir şekilde dükkânların vitrinlerine bakıyorlar, gördükleri insanların takılarına değer biçiyorlar, kör gibi Geneviève'in yanından geçiyorlardı... İnsanların bencilliği ona acı veriyordu. Bunu hiç fark etmeden acı çekiyor, korkuyordu. Çıkmaz insan ormanında yolunu kaybetmiş, sonunun kaçınılmaz olduğunu anlayamıyordu. Seine nehrinin kıyısındaki gaz lambalarını yaktılar. Tiyatro ve restoranların girişlerinde bekleyen zengin faytonların ışıkları yandı. Geneviève'i bir şeyler içgüdüsel olarak şehrin sonuna doğru çekiyordu. Orada kendisini öyle kaybolmuş hissetmiyordu. Orada evinde gibi olmasa da, ona yakınmış gibi hissediyordu.

Bir gece düşkünler evinde kalsa mı? Hayır, o kokuşmuş cehennemde olmasın da, neresi olursa olsun!

Geçen gece Geneviève'in yatağının yanındaki eskici kadın ölmüştü. Karanlıkta ellerin ölümle savaşını unutamıyordu! Eskici kadının elleri dudakları gibi havayı yakalıyordu. Geneviève bütün gece o cılız pis ellere bakmış ve Stock için, geçmişte kalan mutlu günler için ağlamıştı.

Ne olduğunu anlamadığı hamilelik günleri sırasında bir şeyler onu hüzün ve çaresizlikten tiksindiriyordu. Bu, kurtarıcı bir içgüdüydü. Ama küçük Johann'ın doğmasıyla hüzün, eskisinden daha derin olarak geri gelmişti. Ağlamaktan ve üzüntüden sütü bozuluyordu.

Geneviève daha fazla kendisini tutamıyordu. Gücü ona hainlik ediyordu. "Sadece düşkünler evi olmasın," diye düşünüyordu. Gece soğuk değildi. Pazarda çatı gibi bir şeyin altında, odun talaşlarının üzerinde, küçük ve büyük sandıkların arasında geceyi geçirdi. Uyumadan önce öylesine çok düşünce ve anı onu ziyaret etti ki... Hava aydınlanmaya başladığı zaman çocukla birlikte, ikisi de derin uykuya daldılar.

İneklerin uykulu sesleri uyandırdı onları. İnekler kesimhaneye doğru götürülüyorlardı. Güneş, odun kıymıklarını altın rengine boyuyordu. Rüzgâr, temizlenmemiş balık dükkânlarının iğrenç kokusunu götürüyordu.

Hava aydınlanırken şehrin kenarındaki bir pazarın nasıl uyandığını görme fırsatınız, gelen arabaların gıcırtısını duyma fırsatınız oldu mu? Onları su tahliye borularının çığlığı ve gece bekçilerinin iyiniyetli azarlamaları karşılıyordu. Sabah havası hareketliydi. Kurumuş yapraklar, akşam yolunmuş tavuk ve kazların tüyleri, solmuş köy çiçeklerinin yaprakları sandıkların üzerinde dans ediyordu. Tozlu yerde unutulmuş koçan, ısırılmış havuç sekerek yuvarlanıyordu. Geneviève'e köyde, gübrenin üzerinde uyanıyormuş gibi geldi. Yanında kazlar bağrışıyor, domuzlar homurdanıyordu.

Üzeri en muhteşem sebzelerle dolu bir araba evsizler barınağının önünü kapatmış, duruyordu. Sebzelerin renkleri ve çeşitleri, Geneviève'in şimdiye dek gördüğü her şeyden güzeldi.

Marul yapraklarının arasında mavi koçanlar görünüyordu. Turplar, güneş topları gibi yatıyorlardı. Havuç ve kereviz, temmuz çiçekleri gibi yanıyorlardı. Burada yeşil kurbağa renginde olan enginarlar, kıvırcıklar, dantel gibi maydanozlar, ölü gibi gri kuşkonmazlar vardı.

Sebzeler solarken baş döndürücü bir koku bırakıyorlardı. Sanki bahçelerde yuttukları çayırların, ormanların, güneşin ve nehirlerin kokusunu şimdi salıyorlardı.

Geneviève büyük bir arzuyla, karşısında sergilenen sebzelerin muhteşem ölümünü izliyordu.

"Çiçeklerin neresi sebzelerden daha güzel?" diye düşünüyordu. "Yeşil muslinden marul yaprakları, maydanoz sapları, bezelye taneleri yapacağım. Bayan Stael..." Birden Vaugirard sokağındaki dükkânın şimdi kendisi için ne kadar uzak ve erişilmez olduğunu hatırladı. Uyandı. Alışkanlıkla bluzunun düğmelerini açtı ve çömelerek oğlunu dizlerinin üzerine aldı. Düşündü. Dakikalar, uçuşan bir kovan sinek gibi vızıldıyorlardı. Arabanın yanında birileri boğuk bir sesle söyleniyordu. Pazar hareketlendi, sabahın çekiciliği kayboldu.

"Gidi pis kadın, inşallah yağından sabun kaynatırlar, bağırsakların üzerinde de çamaşır kuruturlar!"

Pazarda işgünü başlıyordu.

Birden havuç yığınının üzerinden turp gibi kırmızı bir yüz ve iki korkunç el göründü. Geneviève büzüldü. Onu bulmuşlardı.

"Tanrım!" diye bağırmaya başladı kadın ve arabadan Geneviève'in ayaklarının yanına indi. "Malım! Zavallı talaşlarım pis bir kadın tarafından ezilmiş!"

Sebze tanrıçası kadın, çaresizliğini sadece yüzü, elleri ve ayaklarıyla değil, kocaman karnıyla da ifade ediyordu. Karnı isyanla titreşiyor, şişiyor, sallanıyor ve Geneviève'e doğru geliyordu. Köylü kadının etekleri hışırdıyor ve şişiyordu. Yabancı, malın üzerinde kalan zavallı elleriyle üzerini kapatarak dayak bekliyordu.

"Sandığım, odun talaşım!.."

Birden, fırtınadan korkan çocuk Geneviève'in dizleri üzerinde ağladı ve hiç beklenmedik bir şey oldu. Talaşların sahibesi sustu, yumruklarını açtı, karnını sakinleştirdi ve lahana koçanı gibi büyük olan diz kapaklarıyla talaşların kıyısında durdu.

"Ama burada bir civciv varmış!" dedi şefkatle ve güldü.

Gürültülü boğuk gülüş, çocuğu da annesini de sakinleştirdi.

Bir saat sonra Geneviève, kocaman satıcı kadının, oğlunu o ezilmiş odun yongalarının üzerine nasıl koyduğunu izliyordu. Odun talaşları artık arabaya yüklenmişti.

"Sakin ol!" diye bağırıyordu güçlü kadın, uslu kadananın yularını eline alırken. "Benim ineğimin sütü, senin memendekinden daha çok. Tanrıya şükür, benim yumurtalarımdan artık civciv çıkmıyor. Küçük bir prens gibi tok olacak. Tabii ki eğer sen cumartesiye kadar bana paraları getirirsen."

"Medon... Medon, Bayan Gross... Katedralin arkasındaki bahçeli ev... Paraları perşembe günü getireceğim!" diye cevap verdi Geneviève. Yalnız kalan Stock'un karısı, kutsal bakireye dua etmek için heykele doğru yürüdü. Çocukluğunda da ihtiyar Catherine'in yanında öyle dua ediyordu.

"Johann," diye düşünüyordu, heykelin kirli, ipek eteklerini öperken, "affet beni! Senin acılarının nedeni, kimbilir belki de Tanrıyı kızdırdığındandır. Sen inanmasan da, beni putperest olarak görsen

de, belki hiç olmazsa ben duamla senin günahlarını affettireceğim ve bizi göklerle barıştıracağım. Kutsal bakire, sen mutluluğun ne olduğunu bilirsin. Bana da birazcık gönder!"

Geneviève tapınaktan sonra Vaugirard sokağına doğru yürüdü. Bundan böyle yalnızdı. Bayan Stael, işçisinin ince belinden memnun kalacaktı. Ama son üç küsur ay içerisinde dükkânın işleri iyice bozulmuştu. Saint-Germain'deki kaprisli modacılar, arkasından Élisées ovalarının savurgan metresleri, yapma çiçeklerden soğumuşlardı. Elbiseler artık şeritler, tüyler ve dantellerle süsleniyorlardı. Bayan Stael birbiri arkasına tüm işçilerini işten çıkarmış, dükkânını kapayıp Brötonya'a, erkek kardeşinin yanına gitmişti. Orada yapma çiçekler yerine midye ve istiridye ticareti yapmayı düşünüyordu. Geneviève için bir tek yol kalıyordu; hizmetçi kiralayan en yakın büroya doğru yola koyulmak.

* * *

Lakabı "Zürafa" olan Antoinette Kirraru, Marsilya'dan Paris'e geldiğinden beri, yirmi yıldır burasını işletiyordu. Marsilya'da annesinden kendisine miras kalan genelev yanınca, buraya gelmişti. Aslında Antoinette'in şüpheli mesleği hakkında Bak sokağında hiçbir şey bilinmiyordu ve kadın hizmetçi kiralayan bürosu kolayca prestij kazandı.

Seçme aristokrat ve zengin evler Zürafa'nın yardımına ve onun tavsiyelerine tam bir güven besliyorlardı.

Geneviève, yarı loş, soğuk salona korkuyla girdi ve çekingen bir şekilde bankın kenarına ilişti. Etrafında kendi kaderlerinin belirlenmesini bekleyen birçok kadın vardı. Sadece iri göğüslü, başları kapalı, askılı elbiseleri olan köylü kadınlar, aralarında kıkırdayıp fısıldaşıyorlardı. Bunlar işgücü pazarına, güçlü, salıncak gibi rahat ellerinin dışında süt dolu göğüslerini de getirmişlerdi. Aradıkları çok fazlaydı. Geneviève daha yakın oturdu.

Kadınlar köyde bıraktıkları çocuklar konusunda fısıldaşıyorlardı. Geneviève'in etrafındaki bazı kadınlar, daha önce süt anne olarak çalışmışlardı. Onlar, kadın hizmetçilerin en avantajlılarıydı ve şimdi

göğüslerinin doluluğuyla ve emzirdikleri asil çocukların isimleriyle övünüyor, göğüsleri boş diğer hizmetçi kadınlara tepeden bakıyorlardı... Onların aşağılayarak tepeden baktıkları bu kadınlar, servis hizmetçileri, bulaşıkçılar, çamaşırcılar, hatta aşçılardı!

"Hadi göreyim seni, emzir çocuğu, süt bul!" diye konuşuyordu bir kadın.

"Çok önemliydi! Böyle bir zenginliği her tarafta bulabilirim."

"Kime anlatıyorsun sen bunları? Ezilmiş patikada ot yetişmez," diye kıkırdıyordu, şehre göğüslerini satmaya beşinci kez gelen iri bir kadın.

"Satılmış ruhlu pislik!"

"Kancık köpek!"

Kavga başladı. Eski derin sessizlikten eser yoktu. Kavganın dayakla bitme tehlikesi vardı ki, birden ortalık duruldu, herkes sustu. Yüzü kin dolu, gözlüklü Zürafa kapıda belirdi. Olağanüstü uzun ve cılız boynunda hamut gibi sallanan bir dizi iri akik taşı vardı.

Zürafa, kadınlara korkunç bir şekilde baktı ve birden hiç beklenmeyen bir çeviklikle kadının birine ağır bir tokat attı. Ama sakinleşmedi ve duvara doğru sıkışan kadınların üstüne yürüdü. Ellerini kamçı gibi sallıyordu.

"Benim işyerimde, benim büromda! Sizi utanmazlar. Ben size göstereceğim!.. Ben sizi..." diye tıslıyordu. Yirmi yıldan fazla bir süre önce, Marsilya'da bir noter, onunla eski bir hastalığı paylaştıktan sonra, Zürafa güzel sesini kaybetmişti.

Düzen yeniden tesis edilmişti ve iş de devam ediyordu. Stock'un karısına sıra geldi. Antoinette Kirraru, son derece ün düşkünüydü ve bürosunun prestiji onun için kemerinin altında biriktirdiği ve taşıdığı franklardan bile daha önemliydi.

O yüzden kadınları uzun ve dikkatli bir şekilde inceliyordu ve gerçekten de karakter özelliklerini hiç hatasız saptayabiliyordu. Geneviève'i, hemen şöhret düşkünü ve kavgacı olmayan, çalışkan yaratıklar sınıfına soktu.

"Göğüslerini göster," dedi Antoinette, Geneviève'in kocasının ve çocuğunun öldüğü yalanını kabul ederek.

"Yeter ki üzüm olsun, bağı beni ilgilendirmiyor."

Geneviève'in göğüslerinde çok süt vardı. Tüm yarı aç kalmalar, birçok şeyden mahrum kalmalar o müthiş anne pınarını kurutamamış, yok edememişti.

"Daha dört gün geçmeden, çok iyi bir yerde, saygı ve memnunluk içerisinde olacaksın," dedi Zürafa ve koşullarını saydı. Ama Geneviève'in pazarlık yapacak hali yoktu. İlk maaşının dörtte üçü... İsterse tamamını alsın, yeter ki bir an önce yerleştirilsin.

"Ama ben bir tek gün bile bekleyemem. İki kuruşum bile yok, oysa yarın perşembe ve ben..."

Geneviève az kalsın oğlunu ve Medon bahçıvanını ağzından kaçırıyordu.

Antoinette'nın yüzünde taviz verme belirtisi yoktu. Geneviève'i dışarı itti. Üç süt anne yılışıkça kapıda eğiliyorlardı.

"Pazartesi adresi almak için gel."

Pazartesi... Geneviève bürodan çıktı. Sanki hayır cevabı almış gibi başı dönüyordu.

Ya açlıktan ve çocuğundan uzak kaldığından sütü kesilirse.

"Medon'a gidip küçüğü emzirsem iyi olur," diye hayal ediyordu anne. "Ya para? Para olmadan gidemem. Bugün çarşamba. Yarın perşembe. Ne yapayım?"

Bu çözümsüz soru, tekrar tekrar önüne dikiliyordu.

Son aylardan sonra ilk defa, sokaklarda yükünden kurtulmuş bir vaziyette yürüyordu. Kendi vücudunun hafifliği, ellerinin özgürlüğü ona olağanüstü geliyordu. Erkekler artık ona farklı bakıyorlardı. Sokak kaldırımının taşları gibi, gri bordürler gibi sıradan olmaktan çıkmıştı. Geneviève yine kadın olmuştu. Üstelik saklayamadığı çaresizliği içerisinde etkileyici ve çekici bir kadındı artık. Ona laf atıyorlardı. Davet ve ağza alınmaz şeylerden uzağa kaçıyordu. Açlık ve çaresizlik her zamanki provokatör rolünü oynayana kadar, saat

altıdan sekize kadar öyle oldu. Geneviève yoruldu. Gidecek bir yeri yoktu. Gün bitmek üzereydi. Perşembe geliyordu, bir giyotin bıçağı gibi Geneviève'in vicdanı üzerinde sarkıyordu. Medon'daki bahçıvan kadın parayı zamanında alamayınca çocuğu açlıktan öldürürse?

Karşı restoranlardan gelen yemek kokuları Geneviève'i alkol gibi etkiliyordu. Sarhoş oluyordu. Süt dolu göğüsleri acıyordu. Bir adam uzun süredir onun hareketlerini izliyordu. Yüzünün profilini gördü ve onayladı. Geneviève'in yürüyüşünden ve yüzünden, yaşadığı kararsızlık okunuyordu. Geneviève omuzlarını büzüyor, sonra da çaresiz bir iç çekmeyle, karar vermiş bir insan gibi büyük adımlarla yürüyordu.

Adamın yırtıcı içgüdüsü, Geneviève'in kendi kendine yenildiği anı anlamasını sağladı.

Ona yaklaşıp karanlıkta konuşmaya başladığında kaçmadı, dişlerini göstermedi. Hiç şaşmadan adamın tekliflerini dinliyordu. Geneviève'e akşam yemeği teklif ediyordu, sadece bir akşam yemeği.

"İkimiz de yalnızız hayatım," diyordu adam, onu, uslu dirseğinden yakalayarak.

Onu, oda dedikleri ayrı hücreleri olan üçüncü sınıf bir restorana götürdü. Üzerinde pis, eski bir örtü olan masanın yanında çiğ sarı renkli kadife bir divan vardı. Geneviève donmuş gibi pencerenin yanındaki aynaya, perdeye bakıyordu. Belki buradan kaçacaktı ama ikisinin de paltolarını astıkları askının yanında geçen yılın bir takvimi vardı. Garip bir tesadüf olarak onun üzerinde sadece bir yaprak vardı: Perşembe. Bu onun kararsızlığına bir son verdi. Divanın yanındaki sandalyeye kendisini bıraktı ve beklemeye başladı. Adam büyük bir zevkle karşısındakinin bir profesyonel olmadığını anladı. Geneviève, zavallı bir şekilde eski şalının kenarını çekiştiriyordu. Çünkü ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilmiyordu. Dizleri titriyordu; içinde hâlâ belirsiz bir umut vardı. Bu tanımadığı adam sadece onu doyuracak ve borç para verecek miydi acaba? Borç?.. Bu düşünce onu tekrar hayata döndürdü."

"Bakın Mösyö," diye başladı istekle, "yalvarırım size, yardım edin bana!" Niçin paraya, sadece beş franka ihtiyacı olduğunu kısaca anlattı: "Yemin ederim ki bir ay sonra parayı size geri vereceğim! " (İlk maaşı Zürafa'ya aitti.)

Geneviève bir de her gün onun sağlığı için dua edeceğini eklemek istiyordu ama Tanrının kendisinden çok uzak bir yerlerde olduğunu ve kutsal bakirenin insanları çok fazla sınadığını düşünerek vazgeçti.

Artık yemek ve şarabı getirmişlerdi. Oysa Stock'un karısı rica arkasına rica sıralıyordu. Adam bir işadamı edasıyla et ve sebzeleri tabaklara paylaştırıyordu, kadehlere şarap koyuyordu. Onun sözünü hiç kesmiyordu. Geneviève birden onun suskunluğunun nedenini anladı.

"Hayır mı?" diye sordu titreyerek.

"Öyle bir şey söylemedim civcivim. Ama kendi malın gibi alabileceğin şeyi niye borç olarak istiyorsun ki?"

"Ama ben yapamam mösyö..."

"Niçin?"

"Ben sizi sevmiyorum, tanımıyorum."

"Ben böyle bir şey olduğunu söylemiyorum... Ne olacak? Kocanı seviyorsun? Seni ortalıkta yalnız bırakan kocanı?"

"Öyle bir şey demedim, hayatta neler olmuyor ki mösyö..."

"Demek ki hata yapmaktan korkuyorsun. Sadık kalma yeminini bozmaktan korkuyorsun? Biliyor musun sadık kalmayı kim ve ne amaçla düşünmüş?"

"Bilmiyorum."

Adam favorilerini okşadı ve Geneviève'e biraz daha şarap koydu. Geneviève içiyor, sarhoş oluyordu ama bunun farkında değildi.

"Biz, erkekler. Sadık kalmak; bizim gözetimimiz altından çıktıkları zaman karılarımıza taktığımız en uygun ve en emin namus kemeri."

Geneviève anlamıyordu. Korku ve üzüntü beynini eziyordu. Ricasının reddedildiğini hissetti sadece.

“Sadık kalmak mı? Ne aptallık! O, insan doğasına aykırı. Biz erkekler bunu çoktan anlamışız ama bunu karılarımıza anlatmaya korkuyoruz. Çıkarımız yok. Baş ağrıtıcı. Utanç verici...”

Adam sarhoş oluyordu ve daha yakın oturmaya çalışıyordu.

“Sana altı frank vereceğim. Sen yumuşak ve narinsin, civcivim.”

Yabancı pis bir el, korsenin altına girip göğüslerini eziyordu. Geneviève’in yüzü kızardı. O, nasıl bir zevkle bu eli ısırırdı; bu sarhoş, pembe, zengin, saygın Parisli suratı nasıl bir zevkle dağıtırdı!

“Ben istesem, benim çevremden bana koşacak bir sürü kadın var. Karımın arkadaşları arasından istediğim kadını seçebilirim. Onlar bunu iltifat olarak kabul ederler... Eskimiş, tatlı sözcükler söylerler bana.”

“Karınızın mı? Sizin karınız?..”

“O sözcüğü ağzına almaya kalkma! Benim karım tüm kadınlar arasında en iyisi. Hatta daha fazlası. O bir azize!” Bir an için sustu ve purosunu çiğnedi. “Bu iğrenç barınağa Paris kadınlarının en güzelini getirebilirim ama seni seçiyorum.”

Adam içiyordu. Şarap kokularına alışmamış olan Geneviève de içiyordu. Adamın gözleri bulanıklaştı. Dili gittikçe peltekleşiyordu.

“Bazen insan gerçekten kral sofrası bulabiliyor... Sözcüklerden bıktım... Senin yapacağını yapmak için saygın kadınlar erkekten mutlaka onları istiyorlar. Benim adsız güzelim. Daha cesur ol!..”

Zaman geçiyordu. Adam karışık, bağlantısız olarak konuşuyordu.

“Ben seviniyorum, seviniyorum ki, Paris’te, her köşede aşkın satıldığına...”

“Aşkın mı?!” diye bağırdı Geneviève. “O pis ağzınıza bu sözcüğü alayım demeyin. Aşk ha?.. Sizden nefret ediyorum! Siz bizim ruhlarımızı, bizim vücutlarımızı beş kuruşa satın alıyorsunuz!” diye ağlıyordu. “Tanrı ne zaman bu dünyanın üzerine bir damla adalet verecek?”

“Bravo! Sen olağanüstü ateşliymişsin, ben de akşam yemeğinde istiridye yiyeceğimden korkuyordum.”

Geneviève sallanarak masadan kalktı. Adamakıllı sarhoştu. Birden, divanı Croix-Rousse Meydanında bir yığın çakıl olarak gördü. Üzerine atladı. Yaylar tabut tahtaları gibi gıcırdadı. Geneviève karşısında bir sürü dokuma işçisi gördü. Onu selamlıyor ve onun sözlerini bekliyorlardı.

Uzaklarda bir yerde Broché'nin komisyoncusu ve tüccarı Kanaber duruyordu. Şişman, parlak yanaklı. Silindir şapkasını sallıyordu.

"Yakalayın onu! Tutun! İşkenceciyi darağacına! Bizim kanımızı içiyor! Bizi aşağılamanın zamanını kolluyor, pusu kuruyor. Pisliklere ölüm! Halk onların önünde, ovadaki gübre gibi yuvarlanıyor!.."

"Oho, üstüne üstlük zekiymişsin de. Ne buluş ama! Gerçek bir fırtına. Muhteşemsin benim dişi kurdum!"

Güçlü, iğrenç eller Geneviève'i sardı; sürükledi ve yere düşürdü. Kalın dudaklar boğazına tıkılmış bez gibi çığlıklarını bastırıyordu... Geneviève gözlerini açtı. Lamba tütüyordu. Perdeden henüz gün ışığı sızmıyordu. Yanında birileri horluyordu. Parçalanan bluzun üzerinde, savaş anında akmış olan süt, lekeler halinde kuruyordu. Medon'da bir yerlerde, çocuğu onu çağırıyordu. Geneviève bunu hissediyordu.

Elindeki ve yanağındaki morluklar yanıyordu. Kalktı, bir işkadını edasıyla eteklerini düzeltti, inmiş olan çoraplarını çekti. Kendisini kötü hissediyordu. Şakakları ağrıyordu. Sürahiyi hızla kaldırıp kafasına dikerek su içti. Sonra yüzünü yıkadı. Sanki bataklıktan kalkmış gibi yapışkan çamur hissi geçmiyordu.

Kimi suçlayabilirdi? Kendi isteğiyle kirlenmişti. Başka ne yapabilirdi ki?

Masada saat ve yanında büyük bir erkek cüzdanı duruyordu. İkisi de ipek bir mendille örtülmüştü. Saat sabahın üçüydü. Keskin parfüm kokusu yayan mendilin üzerine V. D. harfleri işlenmişti. Geneviève'in, bu memnun bir şekilde horlayan, iğrenç ve yakışıklı erkek hakkında öğrendiği her şey bu kadardı. Gitmeden önce Geneviève, V. D.'nin deri cüzdanından altı frank aldı. Bu fiyatı adam belirlemişti.

*
* *

Pazartesi günü Zürafa süt anneyi çok kibar bir şekilde karşıladı.

"Bak işte, Lyonlu olmak gene işine yaradı," dedi Zürafa. "Dört adayımdan Vikontes Dual hemşerisi olduğunu anlayınca seni seçti. O da Rhône kıyılarından. İyi gitti senin işin hayatım," dedi ve yüzü ciddileşti, sonra öğüt verdi:

"Beni utandırmayacağını ve gerektiği gibi davranacağını umuyorum. Sütünü koru ve unutma ki aşk ateşi onu keser."

Geneviève'den az sonra uşağın yardımcısı Amalie de geldi. Bu, yüz kiloluk, kendini bırakmış, tembelliğinden dolayı ne iyi ne de kötü davranışlarda bulunamayacak türden bir kadındı. Sürekli gülümsüyordu. Çünkü küçük, uzayan dudaklarını bir araya toplaması için gereken enerjiyi harcamaktan çekiniyordu. Amalie, efendisinin sırdaşı, öğütçüsü, arkadaşı ve en çok sevdiği hizmetçisi olarak anılıyordu. Amalie'nin, Geneviève'i beğenmesi de Geneviève için başka bir başarıydı o gün.

Aynı akşam, uzun doktor muayenesinden sonra özenle yıkanmış ve rengarenk bir köy elbisesi giydirilmiş olarak süt anne görevlerini yapmaya başladı.

Atlas bezlere sarılmış küçük, yırtıcı yaratık anında bir sülüğün açlığıyla kadının göğsüne yapıştı. Yaratığın ismi Anna Josephine Henriette Vikontes Dual'di.

2

Aradan birkaç yıl geçmişti. Küçük Anna Josephine Henriette'i, süt annenin tüketilmiş, yumuşamış göğsünden uzun süre önce ayırmışlardı. Şişmanlamaktan yorulmayan Amalie'nin özeni sayesinde, Stock'un karısına süt anne görevinden sonra servis hizmetçiliği görevi verildi ve eskisi gibi General George Dual'in evinde kalmaya devam etti. General, Louis-Philippe'in saraylısıydı ve zengin bir adamdı. Daha sonra servis hizmetçisi olan süt anne, efendilerinin yaşam tarzını, geleneklerini ve aile sırlarını en küçük ayrıntılarına kadar öğrenmişti. Anlamadığı veya fark etmediği şeyleri de ona hizmetçi odasında anlatıyorlardı.

Duallerin zengin evi, hizmetçiyle doluydu; ahırlar her yıl yeniden düzenleniyordu. Çünkü eski ahır yeni atları, kısrakları ve faytonları almıyordu. Bahçe de genişletiliyordu. Seralar çiçek doluydu, mahzenlere pahalı şaraplar istiflenmişti. Çünkü Vikontes Dual, Broché'nin öz kızıydı. İhtiyar Kaplan Broché'yi kim tanımazdı ki? Onun ünü Rhône'un sınırlarını aşmış ta Paris'e kadar gelmişti. Orléans prensi ilk kez onun çiftliklerinde misafir kalmıştı. Kral onu Komandor Haçı'yla ödüllendirmişti. Tahmini bir hesaba göre Bay Broché, tam bir milyona sahipti. O, büyük banker birliğinin efendilerinden biri olmuştu ve borsada ustaca oynuyordu. Kızı, yüksek sosyetede her şeyi yapmakta serbestti. Balolarda gerçek prensesleri asaletiyle olmasa da pırlantalarıyla gölgede bırakıyordu. Sadece Fransız Kraliçesinin (onu da unvan açısından) kendisini geçmesine izin veriyordu. Çünkü o bir saray hanımefendisiydi. Hoylina Henriette, Lyon ipeği ve kadifesinin kraliçesiydi. Dolgun, şişkin yanaklı taşralı, uzun süredir artık zayıf solgun renkli St. Germain "Madonna"sına dönüşmüştü. Solucan gibi ilerleyen revaçtaki bir şair de Henriette Dual'e bu ismi vermişti. Şair, ölmüş bakirelerin ruhlarını alan nilüferleri övüyordu. Madonna lakabı, Henriette'e, şairin ihtiyaç duyduğu birkaç etkin eleştirmenin birkaç kez öğle yemeğine çağrılmasına, boyun bağı için bir pırlanta iğnesine ve bir aşk randevusuna patladı. Şair çok fazla şey aramadığı için aynı miktarla generalin karısına sone ithaf etti. Ondan sonra, eve girip çıkan dostlardan biri oldu. 40 odalı evin tüm diğer hizmetçileri gibi, "Madonna"nın tüm aşk zaferleri ve mağlubiyetlerini öğrendi. Madonna'nın katıldığı tüm aşk savaşlarını biliyordu. Sadece bir randevu almış olan şair, üzüntüyle, fabrikatörün kızına, "çatışmalarda pişmiş savaşçı" lakabının daha çok yakıştığını ifade ediyordu. Fabrikatörün kızı, kocasının yardımıyla Vikontes unvanını satın almıştı. Geneviève de en azından Amalie kadar efendisinin sempatisini kazandığı için o da tüm sırlarını biliyordu hanımının.

Öğleye doğru, Geneviève, Henriette'in odasına girdi ve atlas güneşlikleri açtı. Yuvarlak sedef yatağın üzerine düşen ışık, gökkuşağının renklerini canlandırıyordu. Yatak, midye kabuğu şeklindeydi. Vikontes Dual, ağzını geniş geniş açarak esniyor ve soruyordu:

"Bugün ne yapacağım? Yine gün, ne can sıkıntısı!"

Geneviève yorgun bir şekilde düşünüyordu. Acaba onun hayatında da boş bir saat olacak mıydı?

Henriette süslü yastıklar arasında geriniyordu. İstekli ama arzulu değildi, tok ama hâlâ açgözlü, parlak renkli bir parazit gibi, zararlı bir bitki gibi güzel ve iğrençti. Geneviève, ondan nefret ediyordu ve bu nefret her an kine dönüşebilirdi. Yatağın yanında, sedefle kaplı bir masanın üzerinde şekerler, dudak ve kaş kalemleri, altın ve fildişi komik maskotlar arasında o sıralar çok tutulan iki üç kitap vardı. Henriette, onları, uyumadığı nadir zamanlarda okuyor, sonra da sabahleyin unutmuş olarak uyanıyordu. Onu heyecanlandıran aşk ve ay şiirlerinin, Alfred de Musset'nin baladlarının, Paris hayallerinin zamanı çoktan geçtmişi. Başkent, Broché'nin kalbini tamamen talan etmişti.

Henriette, zengin, saygın, saraya kabul edilmiş, üstelik evli bir kadındı. En sonunda süslenip locanın kenarında siyah lake faytonuyla kendini gösterme sanatını da sergiledi. Ona şaşıyorlardı, onu taklit ediyorlardı. Tıpkı eskisi gibi, beğendiği erkeklere ay baladını söylüyor, oynak Lyon şarkıları mırıldanıyordu. Aşkta masum kadını oynuyordu.

Fabrikatör Broché'nin kızı, tıpkı eskisi gibi, kendi salonunda sohbet ederken kendisine hüzünlü bir hava veriyor ve yaşadığından çok daha farklı bir hayat istiyor görünmeye çalışıyordu. Ama onun abartılı, gereğinden fazla parlak olan sözleri gittikçe daha az inandırıcı oluyordu. Aynı düşünceler, sürekli kullanılmaktan yıpranmışlardı. Henriette ise maskesini değiştirmeye bile çalışmıyordu. Her yıl daha da fazla aptallaşıyordu. Genç bir kızda sevimli ve etkileyici görünen şey, otuz yaşındaki bir kadında gizli bir bayağılık olarak sırıtıyordu. Ama bu fark edilmiyordu, çünkü o henüz çirkinleşmemişti ve sosyetedeki bu tür kadınlardan sadece bir tanesiydi. Üstelik prenses, barones ve tüm diğer kız arkadaşlarından daha fazla kendini beğenmiş veya daha çekilmez değildi. Sekiz yıllık evlilik hayatında Henriette'in aşk arşivindeki sevgili sayısı onu bulmuştu. Geneviève'in bu sabah öğrendiğine göre Mösyö Louis Philipper,

generalin yardımcısı olan adam, Vikontes'in on birinci dostu olma unvanıyla şereflendirilmişti.

Tüm belirtiler mevcuttu. Henriette uykusuz bir gece geçirmişti. Kitaplardan birisi açık bir şekilde kilimin üzerinde yatıyordu. Küçük, pembe mektup zarfı artık hazırdı. Onunla birlikte bir Çin biblosu ve küçük sardon bir mühürle biten minik burmalı bir bilezik.

Her zaman sorduğu "Bugün ne yapacağım?" sorusunun yerine, Geneviève'e general yardımcısının saçlarını beğenip beğenmediğini sordu. Geneviève her zaman hüzünlü, suskun ve karamsardı. Bu yolla da efendisinin güvenini kazanmıştı. Geneviève'e göre iki tip erkek vardı. Stock'a benzeyenler bir anda onun sempatisini kazanıyorlardı. Davranış, favori ve sesle uzaktan da olsa üçüncü sınıf restorandaki V. D. beye benzeyenler ise Geneviève'de acıya kadar uzanan sınırsız bir tiksinti uyandırıyordu. Öyle ki dudaklarının etrafındaki üzüntü kırışığı daha sert beliriyor, kuru gözleriyse öfkeyle parlıyordu.

Bay Philipper, bakımlı, kendinden memnun bir delikanlıydı.

"Saç rengi, kızartılmış kestaneye benzemiyor mu? Kadınlar deli oluyorlar onun için," diye konuşuyordu gururla Henriette.

Stock'un karısı sessizce yatağın öbür ucundaki kırışmış battaniyeyi düzeltiyordu.

"Tüm bunları götür ama dikkat et de General'e ve onun hizmetçilerine yakalanma. Onların hepsi beni takip ediyorlar."

Geneviève alaylı bir şekilde gülerdi, eğer bu özelliğe hâlâ sahip olsaydı. Ama onun gülümsemesi artık garip bir acı ifadesine benziyordu. Hiç kimse Henriette'i takip etmiyordu. Ne aldattığı kocası, ne de hizmetçileri. Ama korku ve gizemlilik, az da olsa, engelsiz aldatmaların üzerine gizli bir örtü örtüyordu. Vikontes, can sıkıntısından bu aldatmalar sayesinde kurtuluyordu. O ünlü ve her şeyi belirleyen, Dual ailesinin iç ilişkilerini düzenleyen konuşmadan sonra altı yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen, Henriette suni engeller yaratarak aldatmalarını zorlaştırmaya çalışıyordu. Altı yıl önce Bayan Dual ilk defa kocasına ihanet etmişti. Onu, havalı olduğu kadar adi de olan kendini beğenmiş bir adama iten neydi?

Merak ve mutlaka sevgilileri olan, Paris modasını belirleyen kız arkadaşlarına benzeme isteği.

Henriette ise romantik koşulların kurbanı olduğunu düşünüyordu. O kendisine karşı dürüsttü ve olanları aşk sözcüğüyle bağdaştırmıyordu. Ama karşı koyabilir miydi ki? Her şey, onun kız arkadaşlarının anlattığı gibi oldu; toplumda nasıl olması gerekiyorsa öyle. İlk önce Boulogne ormanında çılgınca bir koşuşturmaca, sonra, hava kararmaya başladığında, gizemli bir kulübe, ev, evin içinde ise... Ne yoktu ki orada! Meyve, şarap, şeker, yumuşak divanlar, parfümlü yastıklar, çiçekler ve "üzülme" valsini çalan bir laterna. Henriette da tecrübesiz bir taşralı gibi davranamazdı ya.

Bay Dual ancak bir yıl sonra karısının davranışlarında bir değişiklik fark etti. Henriette çok dikkatli olmuştu ve her zaman evinin dışında bir işi çıkıyordu. Bu durum genç subayı memnun ediyordu. Çünkü subay, general unvanına doğru koşuyordu. Para ve torpil sayesinde hiç de zor olmayan askeri kariyer dışında, bu huzur dolu yıllar boyunca, Lyon çatışmaları sırasında krallığı kurtaran George Dual, borsaya da ilgi duyuyordu. Broché'nin yönetimi altında çok hesaplı bir şekilde hisse alıp satıyordu.

Genç subay, eskisi gibi boş zamanını kâğıt oyunları ve ucuz dansçılarla paylaşıyordu. George'u karısıyla anlaşmaya iten kıskançlık değil, aile prensiplerine ve düzene karşı olan tutkusuydu.

"Hayatım," dedi George, yatak odalarının birisinin kapısına hiç beklenmedik bir anda gelerek, "seninle ciddi olarak konuşmak istiyorum. Bizim aşkımız yıkılamaz, sonsuz ve bu da mutluluğumuzun güvencesi. Anlıyorum ki küçük kaçamaklar, aramızda tatsızlık çıkaramaz..."

"Birlikte çarpan kalpler için," diye eklemek için acele etti Henriette. İçinde tatlı bir heyecan vardı. Çünkü tüm melodramlar böyle başlıyordu...

"Evet, birlikte çarpan. Broché ve Dualler arasındaki birlik oldukça mutluluk verici. Sanki onu kaderin ta kendisi istemiş."

George, ihtiyar fabrikatörün yığınla altınını düşündü. Bu altınlar, kusursuz aristokrat da olsa onun yarı dilenci hayatını düzeltebilmesi için tam zamanında yardımına koştular.

"Benim sana ihtiyacım var, tıpkı senin bana olduğu gibi. Ama bizim çocuklarımız olacak ve ben benim kızımın... istemem... Bu aile şerefi meselesi..."

Henriette anladı. Sessiz anlaşma, kibar, soğuk bir öpücükle mühürlendi. O zamandan beri Dualların mutlu evlilikleri daha da sakin, barışçı oldu. Bu yıllar içerisinde hiçbir kavga, aile yaşamını karartmıyordu. Bu da Vikontes'i çok üzüyordu. Her iki eş de arzuları doğrultusunda yaşıyordu ve karşısındakinin hiçbir şeyi bilmediğinden eminlerdi. Aile şerefi kutsal bir şekilde korunuyordu. Henriette, Broché-Dual sülalesine iki çocuk vererek evlilik görevini tamamladığını düşünüyordu. Çocuklar onu engellemiyordu. O yine özenle sevgili ve balo hesaplarıyla meşguldü.

İlk iki saray balosundan sonra, General ve Vikontes Dual davetiyeler göndermeye başlıyorlardı.

Bourg Labe sokağının sonundaki zengin evde, büyük olaydan birkaç gün önce hazırlıklar başlıyordu.

Gösteriş gereği, o akşam ikram edilen onlarca yemek çeşidinin hiçbirisi restoranda yaptırılmıyordu. Üç aşçıya yardımcı olarak en ünlü yemek uzmanları kiralanıyor, geniş mutfaklarda ve kışlık depolarda en muhteşem menüler hazırlanıyordu. Salonlara, merdivenlere bol bol koyulan çiçekler seralardan, şaraplar ise çiftliklerin derin depolarından getirtiliyordu. Ama heyecan ve kargaşa sadece misafir odalarının bulunduğu birinci katta, mutfaklarda ve büfelerde hâkimdi.

Yukarıda yerleşmiş olan sessizliği hiçbir şey bozamazdı. Orada da hizmetçiler, sayısız erkek ve kadın servis hizmetçileri, uşaklar, sessizce görevlerini yapıyorlardı. Her zaman olduğundan daha fazla havalara giren kâhya Pike, adeta evin hükümdarı oluyordu. Saçları beyazlamış ufak Savoie'li; Talleyrand gibi kurnaz ve hızlı, Napoléon gibi hırslıydı. Dual, onu Prens Albert'ten çalmıştı. Onun entrika dehasını, masaları muhteşem şekilde düzenlediğini, istirid-

ye hazırladığını ve şampanya açtığını fark etmişti. Pike tüm ünlü ve etkin Parislileri, taçlı, ileri gelen insanların garipliklerini, Thiers ve Guizot'nun en sevdiği şarap markalarını, unvan sahibi bayanların tüm boğaz düşkünlüklerini biliyordu. Eşi bulunmaz bir insan sarrafıydı, sofra organizasyoncusuydu. Balo günleri sırasında Dual bile ona karşı çıkmaya cesaret edemiyordu. Pike'nin despotizmi ölçülere sığmıyordu. Aşçı kadınlar, bulaşıkçılar, dekorasyoncular ve servis hizmetçileri bitkin düşene kadar çalışıyorlardı.

Her gerçek despot gibi Pike de, kendisine yağ çekilmesinden ve iltifat edilmesinden hoşlanıyordu. Hizmetçiler arasından sürekli kendisine favoriler seçiyordu. Aslında kısa bir süre sonra onların özenli çalışmalarından da bıkıyordu. Geneviève koridorlarda kapıları dinlemediği için, şöhret düşkünü bu efendilerin gardiyanına asla iltifat etmiş olmuyordu, bu yüzden de kısa sürede onun nefretini kazanmıştı. Pike, bu sessiz, her zaman hüzünlü kadında kötü alışkanlıklar arıyordu ve onda, en büyük günah saydığı cumhuriyetçiliği seziyordu. Dindar kralcı (Dual'in de en güvendiği hizmetçi böyle olmalıydı), Geneviève'e korkunç bir lakap taktı: Jakoben.

"Ben bu kadını tanıyorum, hem de avcumun içi gibi! Onun gibiler, Temmuz Günlerinde barikatlar kurup elbiselerini çıkarır ve üzerine 'Cumhuriyet istiyoruz!' diye yazar."

Ama Pike'nin tüm entrikaları, Vikontes'i Geneviève'e karşı kışkırtamıyordu.

"Pike, dostum!" diyordu Henriette Dual. "Hizmetçilerimin ruhları ve politik sempatileri şapkalarının altında olduğu sürece beni ne ilgilendirir ki? Sen öyle korkmuşsun ki, sanki devrim kapımıza dayanmış."

Pike, Geneviève'le dilediği gibi hesaplaşıyordu. Balonun arifesinde Geneviève'i bir kattan öbür kata koşturuyor, beceriksizliği ve ağır hareketleri yüzünden de onu azarlıyordu. Ona, sürekli yorucu ve ağır işler veriyordu. Geneviève; peçeteleri, yüzlerce peçeteyi, aşırı ölçüde kolalanmış dörtgen bezleri düzgün üçgenler halinde katlıyordu, yerleri mumla cilalıyordu, dört ayak üstünde sürünüp

her tarafı temizliyor, gümüş kaşıkları, yüzlerce monogramlı ve taçlı kaşıkları siliyor ve sayıyordu.

Pike, Geneviève'i hırsızlıkla suçlamaya çalışıyordu ve onun kendisini sinirden kaybedip patladığı zamanlar da mutlu oluyordu. Pike'nin şüpheleri yüzünden Geneviève eksik bir şey olmadığını ispatlamak için hepsini tekrar saymak zorunda kalıyordu.

Saat sekizde binlerce solgun ve zarif mum yakılıyordu. Galeriye müzisyenler yerleşiyordu. Pike, savaş alanını inceleyen komutan edasıyla evi dolaşıyordu. İngiltere'ye bir kez gitmiş olan George Dual evini İngiliz stilinde yaptırmıştı. Büyük salonun üzerinde birleşen iki merdiven, meşe lambrili holü özel odalara bağlıyordu. Korkulukların çevresinde, cam tavanı destekleyen süslü kolonların çevresindeki garip çıkıntılarda çiçekler vardı. Muhteşem açelya çiçekleri, zamanından önce çiçek açmış yarı ölü leylaklar olan yüzlerce saksı...

Pike, garip bir dekorasyoncuydu. Abajurlardan mavi glycine'ler* ve camdan yapılmış üzüm salkımları sarkıyordu. Nice'ten getirilmiş yapraklardan yapılmış süsler, sarmaşık gibi meşe kolonları sarıyor, kadife gibi ahşap duvarlara tırmanıyordu.

Küçük misafir odaları loştu. Şamdanlar yanıyor, güzel kokulu kandiller tütüyordu. Vikontes'in isteği üzerine evde gizli konuşmalar, dinlenmeler ve itiraflar için kullanılmak amacıyla Türk, İran ve Cezayir köşeleri yapılmıştı. Sadece iki balo salonunda ve muazzam büyüklükteki yemek odasında keskin çiçek kokuları yoktu, ışıklandırmaları fazlaydı ve romantik bir havadan yoksundular.

Broché de, Dualler'in ilk mevsim balolarına katılmak üzere Lyon'dan geldi. Sadece eğlenmekle kendisini sınırlamak istemeyen Broché, Grand Hotel'de kalmayı tercih ediyordu. Orada kendisi için her zaman beş odalı suitler ayrılmıştı. Lyon'da yaşadığı özellikle mütevazı iş hayatından sonra, başkentte kendisini ödüllendirmeyi seviyordu. Grand Opera'nın ünlü şarkıcısı ve birkaç genç, Variete'de işe yeni başlayan kokona her zaman onun hizmetindeydi. Broché, ucuz eğlenceleri seviyordu. Sarhoş olduğunda sağa sola çarparak

* *Glycine*: Uzakdoğu'ya özgü bir çiçek –ç.n.

ve inleyerek şeytan kankanı oynamakta, koşup, bacaklarını yükseklere kaldıran çılgın dansözlerin uçuşan eteklerinin altına bakmakta sakınca bulmuyordu. Broché'nin değişik, biraz daha masum alışkanlıkları da vardı. Paris böyle şeylere hizmet ediyordu. İşsiz kızların ve delikanlıların aç Paris'i, Lyon milyoneri Henriette'in balosuna herkesten önce geliyordu. Broché, diğer misafirler gelene kadar baba ve dede olarak görevlerini yerine getirmeye çalışıyordu. Bu görevi derin bir umursamazlıkla yapıyordu.

"Eğer benim torunum Broché soyadını taşısaydı ben galiba, onca emek ve şerefle kazandığım serveti ona daha büyük bir zevkle bırakırdım. Yine de o bir Broché. Ama Vikont Dual servetime konacak, ben ise, işadamı ve fabrikatör Broché'nin adının nesiller boyu yaşayacağı zevkini bile tadamayacağım," dedi bir defasında Broché, kızına.

General George Dual, kayınpederinin söylediklerini göz önünde bulundurarak ve onun miras konusunda sürprizler yapmasından korkarak, Kral'dan çocukları için Broché adını da rica etti. Henriette'in iki çocuğu Kral'ın izniyle Broché-Dual adını alınca büyükbaba onlara karşı daha büyük bir şefkat beslemeye başladı.

Saat tam dokuzda, Pike, holün kapısını açtı. Danteller, tüller ve pırlantalar içerisinde olan Henriette hafifçe tüten şöminenin önünde kocasının yanında yerini aldı. Ev sahiplerinin yüzüne, öğrenilmiş, hiçbir şey ifade etmeyen bir gülümseme (kibarca kısılmış gözler, yapmacık bir şekilde hafifçe açılmış dudaklar) yerleşti.

Balolara herkesten önce gelenlerden biri de Émile de Girardin'di. Paris sosyetesinin favorisi, güzel konuşmanın ünlü kralı, mürekkep tüpü asla kurumayan seviyeli bir lakırdıcıydı bu. Zamanına ve hesabına göre onun mürekkep tüpü zehir veya balla dolu oluyordu.

Girardin zengin kadınların salonlarında, her zaman istenilen ve sevilen bir misafirdi. Burada, onun sürekli değişen görüşlerini, adi entrikalarını yargılamıyorlardı. Girardin tehlikeliydi. Henriette, bu tecrübeli "basının Napoléonu"na yağ çekiyor, kendisi hakkında da bir şeyler yazmasını istiyordu. Hiç kimse sosyete balolarını ve kadınların çekiciliğini Girardin'den daha iyi anlatamazdı. Kadın-

ların elbisesi, tıpkı politik bir dedikoduda olduğu gibi onun diviti altında sansasyon konusu oluyordu.

"Çok üzgünüm, dostum!" dedi Henriette, etkin gazeteciye yumuşak bir şekilde bakarak. "Sizin, cumhuriyetçilerin şu yırtık pırtık kirli bayrakları yüzünden Orléans bayrağına ihanet ettiğiniz söyleniyor."

"Siz Kralcıların safında olduğunuz sürece benim yerim de orası. Köleler güzel efendilerinin tarafında savaşırlar." Henriette, Girardin'in ses tonundaki alaycılığı anlamadı. Girardin, her zaman olduğu gibi, kendisinden istenenleri söylemişti. Onun gücü de, en kötü alışkanlığı da buydu. O, zengin okurlarının isteklerini hissedip vicdansızca onlara yaranmaya çalışıyordu. Ama sonra da çıkarları ve güveni söz konusu olduğunda hiç düşünmeden onlara ihanet ediyordu.

"Eğer tüm gazete yayıncıları size benzeselerdi, Fransa ve Kral öyle çok şeyler kazanırdı ki," diye iç çekti Vikontes. Girardin onun parfümlü küçük ellerini öptü.

Ama işte misafirler gruplar halinde içeriye akmaya başlamışlardı. Sıraya dizilip general ve karısına yaklaşıyorlardı. Aynı hayret ifadeleri duyuluyordu. Heyecanlı boş sözcükler değişik şekillerde tekrarlanıyordu.

"Ah, öyle sevinçliyim ki dostum!.."

"Sizi gördüğüm için çok mutluyum, Vikont!"

"Ne kadar iyi ettiniz de geldiniz, Chery!"

"Hayran kaldım, madam!"

"Prens, Barones, Polet!.. Tais!.. Nion!"

"General!.. Bakan!.. Olağanüstü!.."

"Muhteşem!.. Mükemmel!.. Olağanüstü!"

Üniformalar ve fraklar, fraklar ve üniformalar şişiniyordu.

Hesapsızca ipek, kadife, mücevher ve unvanlarla süslü devlet adamları, bankerler, üçkâğıtçılar, kadınlar ve kızlar birbirlerine gülümsüyorlardı. Her tür isimler, unvanlar! Pike, gelenleri, onların kahramanlıklarını, mal varlıklarını iki servis hizmetçisine ve orkestraya açıklıyordu.

"Sevgili Dual, prensin faytonu girişte!" diye fısıldıyordu Prenses d'Agoult. Prensesin soyağacında, Fransız krallarına çok yakın olan on nesil, iki kadın favori, iki ludwig ve bir etkin saray kardinali vardı. Onu, Orléanslar da Bourbonlar da aynı şekilde şımartıyorlardı. Hatta Napoléon bile, yirmi yıldan fazla bir süre önce, bu kusursuz olarak temizlenmiş konağa karşı umursamaz kalmayıp prensesi saraya davet etmişti. Prenses bu şerefi reddetmiş ve bundan zararlı da çıkmamıştı.

Henriette, hâlâ kapının yanındaydı. Prensi bekliyorlardı. Şişman Broché, kızının yanına gitti. İçkiliydi ve kendince bir hesapla meşguldü.

"Bu," dedi Thiers'in karısını kabaca parmakla gösterip, "en azından yüz bin frank eder. Tacından başlayalım. Tacına yirmi beş bin verebilirim. Şimdi rubinler değerli. Onları Hindistan'dan getirmek..."

"Lütfen, baba!" diye kızgın bir şekilde fısıldadı Henriette. "Yalvarırım bu kadar gayri aristokrat olmayın!"

"Ama hayat bu, değerli kızım. İnsanın fiyatı bu. Bu önemli kokonayı soyarsak beş sadece kuruş eder. Mesela sen. İstersen bu küçük tüpçükten başlayalım. Onun için ben..."

Vikontes, bileziğinden sarkan, siyah pırlantalarla kaplı küçük tüpü dehşetle elinin içine bastırdı.

"Prens Orléans hazretleri!" diye bildirdi galeriden atlayan Pike. Pike bir saygı, yağcılık abidesiydi.

Prensin gelişine, eğilen tafta ve ipek elbiselerin hışırtısı, saç buklelerinin ve kıvrımlarının sallanışı eşlik etti. Orkestra milli marşı çalıyordu.

Louis-Philippe'in en büyük oğlundan hemen sonra, yüksek topuzunun üzerinde kan kırmızısı tavuskuşu tüyü sayesinde çok uzaktan fark edilen bir bayan girdi. Bu Adel'di. Kraliyet ailesinin üç üyesinin tanınmış sevgilisi, aynı zamanda iki bankerin ve Paris polis şefinin de sevgilisiydi. Tesadüfi ilişkileri bu hesaba dahil değildi. Henriette koşup modern Meselina'yı karşıladı. Uzun süre, bol bol pudralanmış yanaklarını birbirine bastırdılar ve birbirle-

rini övdüler. Her ikisi de karşısındakinin elbisesini ve başındaki mücevherleri kıskançlıkla inceliyordu. Her zaman olduğu gibi zafer, Kraliyet favorisine aitti. O, sülük gibi esnekti, açgözlülüğü sınırsız, ateşliliği ise doyumsuzdu. Aslında yüksek sosyetenin görüşüne göre de bu, onun fiyatını daha çok yukarıya çekiyordu. Kraliçe saraya kabul etmeye başladıktan sonra, Bayan Omer de Gel'e Paris'teki tüm aristokrat salonların kapısı açılmıştı.

Kavalyelerinin kollarındaki damlar, holden evin içine doğru yürüyorlardı. Balo doruk noktasındaydı. Henriette yorulmak bilmiyordu. Bir zamanların tembelliğinden esamesi yoktu. On bir sevgilisinin hepsi de davetliler arasındaydı, Henriette seçimiyle gurur duyuyordu. Hepsi zengin olmasa da yüksek "seviyeli" insanlardı. Şair ona yeni bir sone getirdi. Modern eleştirmen kendisiyle birlikte birkaç ünlü adam da getirmişti. Şimdi Guizot'yu bekliyorlardı.

Heinrich Heine ismi, Vikontes Dual'a yabancıydı. Ama eleştirmen, Heine'nin bu seçkin topluluğa girecek kadar ünlü olduğuna dair iddiaya girdi ve Henriette Broché de makyajlı gözlerini melankolik bir şekilde kısarak elini uzattı. Şairde tamamen saygın olan ama kendini bırakmışlık sınırında bir özgüven vardı. Bu da Henriette'in hoşuna gidiyordu. Heine ve eleştirmen, ev sahibesine, oraya gelmiş olan yazar Laube'yi takdim ettiler. Yazar, Heine'den çok daha basitti ve Alman ünlüsüne bile benzemiyordu. Kamburlaşıp duruyordu. Frakı sanki ödünç alınmış gibi göğsünde kırışıyordu. Heine'nin takımı ne kadar güzel ve dağınıksa Laube'nin elbisesi de o denli derli toplu ve çirkindi. Aslında bu Almanlar, Fransızların mükemmelliği yanında gölgede kalıyorlardı. Madam de Gel, kadınlar tuvaletinde izlenimlerini anlatıyordu. O erkek sürüsünün içinde tüm Yunan tanrılarını bulmuş durumdaydı.

"Muhteşem bir balo!" dedi Bayan de Gel, kusursuz dizlerinin sırma bağcıklarını düzelterek. "Henriette bugün buraya Paris'in tüm Olimpos'unu getirmeyi başarmış. Prens Albert, gerçek bir Apollon; genç La Fayette, Ganimed kadar yakışıklı; general... Herkules kadar havalı; Delphine Gel, Venüs'ün ta kendisi. Ama yine de can sıkıcı! Fransa sıkılıyor."

Adel sayısız sevgililerinin düşüncelerini tekrarlıyordu.

"Fransa sıkılıyor", diyorlardı onlar. "Sakin bir yıl, kârlı ama sıkıcı. Rejim oturmuş, unvanlar dağıtılmış, yerler paylaşılmış. İş yok artık. Her şey yerli yerinde. Hisseler bile düşüyor, ama çok değil, yükseliyor ama uçmuyor. Sıkıcı bir yıl!"

Heine, arkadaşı Laube'yi Türk köşesine götürdü. Byron'ın şarkısındaki gibi düzenlenmiş olan oda şairin hoşuna gitti. Küçük bir şelale şarıldıyordu. Rahatsız edilmiş küçük altın balıklar dönüyordu. Şairler bir kuşetin üzerine oturdular ve yarı karanlıkta öpüşen bir çifte sırtlarını döndüler. Öğlen restoranda başladıkları, etraflarındaki herkese ve her şeye yabancı olan sohbetlerine devam ettiler.

"İnsan balolarda olduğu gibi başka hiçbir yerde bu kadar rahat sohbet edemiyor. Dans eden kalabalıktan daha çılgın, daha ateşli ve daha sağır bir şey olamaz diye düşünüyorum. Ruhlar donmuş, vücutlarsa hayvani güdülere teslim olmuş. Baloların sarhoş ediciliğini seviyorum. Abajurların ve gözlerin pırıltısını seviyorum. Ah bu eski kültür, ne kadar çok çekicilik var onda! Plebler kazanınca ne kadar sıkıcı olacak dünya!" dedi Heine.

"Bak Heinrich," diye ısrarla cevap verdi Laube, "beni nereye sürüklemeye çalışırsan çalış, sunağın önüne bile olsa, bir konuda ısrar edeceğim: Seni, Börne'ye karşı yazdığın yergiyi yayınlamaktan vazgeçirmeye çalışacağım. O aklımdan çıkmıyor. Bırak da ölüler mezarlarında rahat uyusunlar. Geçmiş kavgaların külünü neden eşeleyelim? Börne'nin keskin ve yetenekli bir mücadeleci olduğunu ve bu yüzden onu birçok konuda affetmemiz gerektiğini reddetmeyeceksin, değil mi?"

"Bütün gün aynı nedenler üzerinde durdun," diye sözünü kesti Heine dalgın bir şekilde.

"Demek ki göze göz, dişe diş öyle mi?"

"Neden olmasın?"

"Peki öyleyse," diyen Laube geri çekildi. "Madem seni bu işe bir kapris, intikam veya bilmem hangi şeytanlık itiyor, kitabı yayınla. Ama kitapta seni Börne'den yüksek kılan bir şeyler olsun. Ondan

daha fazla yüksel ki, iki büyük insan, iki büyük yetenek; iki keçi gibi köprüde karşı karşıya gelsin."

"Benzetmen güzel görünüyor. Ama nasıl yükseleyim?"

"Prensipler ve tarihsel kesinlikler dağına çık. Dedikoducu kadınları ve boş burjuvaları sevindirmek için çok özel duygularını sokağa çıkarma. Nesnelliğin kılıcını kuşan."

"Oldu! İşte bunlar gerçek sözler," dedi Heine ve eliyle gözlerini kapattı. Çok önemli veya kendisi için çok eğlenceli bir şeyler düşünürken hep böyle yapardı.

Türk gibi giydirilmiş bir servis hizmetçisi, koyu, siyah bir kahve getirdi.

Arkadaşlar birer küçük fincan aldılar. Yandaki "mavritan" salonundan sesler geliyordu. Genç, modern bir şair, heyecanla hayranlarına şiir okuyordu. Laube perdeyi çekip, baktı. Frengi hastalığı çeken şair hâlâ yakışıklıydı ama o itici, hastalıklı güzelliğe sahipti. Acıma ve hüzün uyandıran bir güzellikti bu. Sesi boğuk ve cansızdı...

"Ne kadar çekici!" diye fısıldaştı kadınlar ve şairin daha önce âşık olduğu George Sand ve Rachel'i kıskandılar.

"Yıkıntılara bakmaktan yoruluyorum. Bunlar en ünlü ve en güzel yıkıntılar olsalar bile. Sönmek üzere olan ateşleri sevmiyorum," dedi Adel Omer de Gel, fabrikatör Broché'ye. İkisi ıssız bir köşe ararken şiir okuyan şaire rastladılar.

"Nakit olarak ne kadar istiyorsunuz? Sizin için Prens Tyufikyan olmak istiyorum," diyor bir ticaret heyecanıyla ihtiyar ve Musset'yi bir bakışla bile şereflendirmiyor.

Geneviève'e, isteyenlere yelpaze, çiçek buketleri dağıtma ve bayanlara tuvalete kadar eşlik etme görevi verilmişti. Elinden sarkan muhteşem bir sepetle, beyaz muselin bir elbise ve küçük şapkasıyla salonlarda dolaşıyordu; dans edenlere, kâğıt oynayanlara ve özellikle yalnız kalmak isteyenlere engel olmamaya çalışarak.

Yakılmış binlerce mumdan, susmayan müzikten, rengarenk kadın süslerinden, mücevherlerin parıltısından, parfüm, pudra ve çiçek kokularından, bardak seslerinden, konuşma uğultusundan,

ayak ve ayakçıların sesinden başı dönüyordu. Geneviève her zamankinden daha mutsuz, unutulmuş, yalnız ve insanlara ancak bir bardak, yelpaze veya bir sandalye kadar gerekli bir halde dolanıyor.

Kopuk kopuk konuşmalar duyuyordu. Bazen, sonunu duymak için duruyor, bazen de kaçıyordu.

"Kim bu marazlı adam?" diye soruyordu general.

"Şair," diye cevap veriyordu bir bayan.

"Evet ama ne iş yapıyor?"

"Şiir yazıyor."

"Şaka yapıyorsunuz, madam. Nerede çalışıyor diye soruyorum?"

Siyah saçlı, göbekli general beklenmedik bir cevap veriyordu.

"Size söylüyorum! Eğer savaşa girersek kaybederiz. Fransızlar yağ bağlamış. Arada bir, bize, tıpkı yürümek ve diyet gibi, politik sarsıntılar da gerekli."

"Eğer sevgili Kralımız, borsa pisliklerini dağıtıp bizi, sanayi kuruluşlarını yanına çekseydi, Fransa, sonsuza dek bu son yüzyılın vebası olan devrimden kurtulmuş olacaktı," diye karşı çıkıyordu, Nancy'li cam fabrikatörü, Thiers'in samimi dostu.

Girardin, kıvranarak, zengin ve etkili adamların gözlerine yağcılıkla bakarak salonlarda dolanıyordu. Parlak yüzüklü parmaklarıyla koyu kırmızı favorilerini okşuyordu. Gergin bir şekilde, sözcükleri ve bakışları avlıyordu. Her şey işine yarayabilirdi.

"Bu fahişe Emile ne üçkâğıtçı!" diye fısıldadı onun arkasından, olumsuz duygular besleyen profesör. "Karel'in ölümü için onu asla affetmeyeceğim. Orta liberaller onunla birlikte hem eleştirmenlerini hem de vicdanlarını kaybettiler."

"Eğer bir vicdanları varsa. Ama Girardin, onu, asil şerefinin gerektirdiği kurallara göre düelloda öldürmedi mi?"

"Canım niçin beni mutlu etmek istemiyorsunuz?"

"Ben aşk sözcükleri istiyorum, romantizm istiyorum. Anlamanız gerekiyor ki bu, bizim, zengin asil kadınların, sevgililerimizden istediği tek şey. Bu daha ucuz değil mi ki? Son metresinize ne kadar ödüyorsunuz?"

"Dün ondan ayrıldım. Ama siz niçin yalan ve taklit parıltılar istiyorsunuz ki? Artık çapkın, kendini beğenmiş bir delikanlı olmamak, boş lakırdılara tok olmak ne kadar can sıkıcı! Size sivri uçlar, trajediler gerekiyor; ben ise yuvarlağım, ruhen yuvarlak..."

Geneviève'in elindeki sepet titriyordu. Geneviève, kestane renkli favorileri, narin yüzü ve V. D. işaretini gördüğünden emin olarak yaklaştı. Ama hayır. Bu bir zamanların yakışıklısı, banker Loje idi. Kısa bir süre önce para için evlenmiş olan Guizot'nun yeğeni, genç bir kadını ikna etmeye çalışıyordu.

"İddiaya girerim ki bakanlık krizi çok yakın günlerde çözülecek. Şans Guizot'dan yana," diye konuşuyordu, bir yığın erkek arasında ünlü bir parlamenter.

Onun sözünü kestiler:

"Bu kötü işte. Bize Thiers gibi mantıklı ve cesur bir adam gerekiyor."

"Hayır beyler, biz taşralılar, Molé'yi tercih ediyoruz. Onun uyanıklığı ve sağlam içgüdüsü orduda sınanmıştır," dedi Broché, otoriter bir şekilde.

Geneviève hole sıvıştı. Yemek odasında Pike, emirler yağdırıyordu. Geneviève sepeti arkasına sakladı ve altı kadın servis hizmetçisi için ayrılmış olan rutubetli dar odaya koştu. Yukarıdan müzik sesleri geliyordu. Dans ediyorlardı. Geneviève kendisini tutamayıp hüngür hüngür ağlamaya başladı. Ancak küçük bir çocuk böyle ağlayabilirdi.

3

Çiçek açan söğüt ağaçlarının kokularını yaydığı ılık bir günde, dağlarda ve kuş yuvalarında karlar erirken, Georg Büchner gömüldü. Stock, ölen şaire uzun uzun baktı. Ölümün yüce, güzel olduğunu kim söylemiş? Yalan! Ölüm iğrençti!

Büchner'in yüzü zayıflamış ve morarmıştı. Ölü yanakların üzerinde, hayatın kalıntıları olarak tüyler büyümeye devam ediyordu. Çürümeye başlamış açık ağız korkunçtu. Kapanmamış gözkapakla-

rının altında porselen, yabancı gözler parlıyordu. Ölüm özel hatları hızla yok etmişti. Donmuş ceset, zavallı ve kimliksizdi.

Johann, tüm benliğiyle duyumsadı: Her şey bitmişti. Georg artık yoktu. Ama Johann hâlâ bu insanın bir zamanlar var olduğu düşüncesinden kurtulamıyordu.

"Ben de, herkes de işte böyle olacağız" diye düşünüyordu Stock ve istemeden titriyordu. "Hayır, kahretsin! Bu düşüncelerden uzak kalmak gerekiyor. Böylesi düşünceler güç vermiyor. Yaşamak içinse güç gerek. Yaşamak ve mücadele etmek için!"

Stock, Büchner'in tabutunu rahat Tzeeltv'eg mezarlığına kadar geçirdi ve nemli toprağın üzerine bir buket siklamen çiçeği koydu.

Paul ve Minna Jaegle'yle birlikte uzun süre mezarın başında durdu. Paul artık maceralara doymuştu ve yakında Berlin'e dönmeyi büyük bir zevkle düşünüyordu. Minna ağlamayı kesti. O, amaçsız, işsiz saatleri sevmiyordu. Gözyaşlarının hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini biliyordu. Strasbourg'da onu papaz bir baba ve hayır işleri bekliyordu.

"Ölenin hüzünlü anıları hayat akışımızı engellememeli," diyordu kız. "O daima içimde yaşayacak."

Stock da gitmeyi düşünüyordu. Nereye gitmeliydi? Kendisi de tam olarak bilmiyordu. Belki Paris'e. Belki orada Geneviève'i bulabilirdi. Yeter ki İsviçre'den; sessiz, tok, kendini beğenmiş İsviçre'den uzak olsun! Yeter ki, güzel mezarlıklı, rahat Zürih'in dışında olsun!

Hayır, bu Stock'a göre bir iş değildi. Elleri boş beklemek, yağlı çorba hüplemek, bira içip tembel Alman siyasilerle kavga etmek ve düzensizliklerin çöplüğünü eşelemek.

"Hayır, bu bana göre bir iş değil!" dedi kendi kendine Stock, Büchner'in mezarı başında, "Biz daha genciz, kendimizi bırakmayacağız."

Aynı ay, nişanlısının mezarını yaptırdıktan sonra Minna, Strasbourg'a gitti. Paul, araba kiralayıp Berlin'e gitmek için yola koyuldu. Onlardan sonra Darmstadt'lı terzi Johann, bir omnibüsün ikinci katına oturup yola çıktı. Kısa bir süre sonra Paris'teydi.

Geneviève'i bulamadı. Bouvri'nin bacanaklarından biri Lyon'dan yazdığı mektupta, Johann'a, karısının doğum sırasında öldüğünü bildirdi. Bir süreden beri Stock kötü haberlere çabuk inanır olmuştu. Özel hayatı sürekli öyle başarısız oluyordu ki. Karısının ölümüne inandı ve ilk defa içki içmeye başladı.

Stock, birkaç ay, üzerine çöken o hüzünle savaşmak istemedi. Hatta, başına gelen kötü olaylarda özel bir zevk buluyordu ve acısını ucuz, pis meyhanelerde şaraba boğuyordu.

Zaman geçiyordu. Stock, gündüzleri Rue Honore'deki işyerinde dikiş dikiyordu, akşamları ise aptallaşmış ve artık titreyerek "kader" dediği o gizemli sözcüğe boyun eğmiş bir şekilde şehri dolaşıyordu.

Bir keresinde, bir meydanda, Almanya'yı terk etmiş bir kalfa olan hemşerisiyle karşılaştı. Güzelce içtikten sonra, geceyi Seine'in kıyısında, Louvre'ın yanında, Darmstadt'ı, Gürkner'i, Polonyalı Woyzeck'i hatırlayarak geçirdiler. Birbirlerinin sözünü kesiyor, birbirlerini dinlemiyorlardı.

Sabah, Stock, ayılmak için içki içmeye gitti. İlk defa sakin ve neşeliydi. O günden itibaren aydınlanma başladı. Terzi, Bak sokağında küçük bir oda kiraladı, kitaplar aldı, tamamen bırakmamakla birlikte daha az içmeye başladı. Ama alkol artık onu yenemiyordu. Stock, kendine geldi. En sevdiği söz, "biz henüz genciz, kendimizi bırakmayacağız" yine yemin gibi canlı bir şekilde duyuldu. Üzerine acı ağıtlar yakılan Geneviève, geçmişe dahil edildi ve orada narin ve acı gerçekliğini yitirmiş bir anı olarak kaldı. Hayat çağırıyordu.

Fransızcayı iyi bilen Stock, gazetelere ve kitaplara döndü. Yakın zamana kadar şaraptan sarhoş olduğu gibi şimdi kitaplardan sarhoş oluyordu. Okumak, gerçeğe dönmesine yardımcı oldu. Gözyaşı ve içki dolu yas günlerinde gerçeklerden kaçmıştı. Günlük "Le National" gazetesini okuyordu. Fransız tutucuları bu gazeteyi çok cesur buluyorlardı, Stock ise ona kızıyordu. Ona efendilerin gazetesi adını verdi. Onu sadece parlamento kulislerindeki olayları takip etmek için karıştırıyordu.

Stock, Bak sokağındaki odasında, kendisini meclisteki bir delege gibi hissediyordu. Tartışıyor, söz alıyor, bakanların öne sürdükle-

rini çürütüyor, onları küçük düşürüyor; yoksullar için normal vergiler ve haklar istiyordu. Ünlü politikacılar onu gazetelerde yazılarıyla cevaplıyorlardı. Böylece Stock gazeteler aracılığıyla kendi kendisiyle tartışıyordu.

Marrast, "Le National"in editörü olunca, gazete başarıyla orduyu memnun etmeye ve "proletarya" dedikleriyle de dikkatlice flört etmeye başladı. Editör Marrast, Temmuz Günlerinde savaşçı, Cumhuriyetçi bir gazetecik olan "Tribün"ün kararlı kavgacısıydı, şimdi ise yağ bağlamış, yorgun ve dikkatli bir liberaldi. Ama Stock, Marrast'a inanmıyordu. Terzi, "Journal de Peuple"ı da okuyordu. Onun editörü ise boşboğaz salonların ve tiyatroların sürekli ziyaretçisi seviyeli Dyupota idi. Marrast kadar dikkatli olan Dyupota "Le National"den daha fazla işçi sorunlarını anlatmak zorundaydı. "Journal de Peuple"da çalışanlar arasında proleterler de vardı. Stock, Paris ayakkabıcısı Savari'nin yazılarını dikkatle okuyordu.

Bu delikanlılar (terzi onlara öyle diyordu) düzgün ve akıllıca yazıyorlardı. Zaten işçilerin ihtiyaçlarını da kaz tüyleriyle silahlanmış olan efendilerden daha iyi biliyorlardı.

Stock'un en sevdiği gazete, Laponneraye'nin yönettiği, "İntelijans"tı. Bir seferinde, küçük bir işçi toplantısında Laponneraye'nin konuşmasını dinledi ve bu Babeuf öğrencisine karşı büyük bir saygı beslemeye başladı.

Laponneraye, Johann'la aynı tarihte hapishaneden çıkmıştı. Laponneraye, kötü olmakla birlikte Prusya sürgününün dehşetinden yoksun olan Fransız hapishanesinde beş yıl yakın süre kalmıştı.

"Laponneraye, hapisten çıkınca hiç zaman kaybetmeden ve daha büyük bir ısrarla sömürüye karşı mücadeleye atıldı, ben ise," diye kendisini suçluyordu Stock, "boş boş dolaşıyordum, sarhoş oluyuyordum, neredeyse tüm bir yılı mücadele kaçağı gibi, tıpkı Büchner gibi geçirdim."

Stock, Laponneraye'nin yazılarını okumaktan hoşlanıyordu.

"Biz istiyoruz ki," diye yazıyordu Laponneraye gazetesinde, "egoizmin ve ikiyüzlülüğün kangrenine yakalanmış olan bu toplumda toplumsal adaletin ve mantığın kutsal bayrağını yükseltelim."

Gerektiğinden fazla ekonomik sorunlarla meşgul olan Babeufçülüğe diyalektiğin fikirleri eklenmeliydi ona göre.

Artakalan birkaç kuruşla, Stock, bir mizah dergisi olan "Korsan" veya "Charivari"yi alıyordu. Daumier'nin bıçak gibi keskin kalemi ona büyük zevk veriyordu. Daumier'nin karikatürleri, sözcüklerden daha inandırıcıydı. Krala yönelik taşlamalar ve karikatürler yasaklanınca "Charivari"nin tüm zekice buluşları, bakanların ve iki meclisin tutucu üyeleriyle Guizot'ya yöneldi. Thiers ve Molé de onun ani saldırılarından korunamıyorlardı.

Gazeteler Stock'u hareketlendirdi. Lyon barikatlarında olan o değil miydi sanki? Tanrı Tepesindeki mağara ve domuz ahırının yanındaki baskı odası onun için mücadele okulu olmamışlar mıydı? Hareket günü gelmişti, hesaplaşma zamanı gelmişti. Johann mücadelenin ve devrimin insanlarını aramaya başladı. Ama içine kolayca sızdığı "Haklılar Birliği" onu tatmin etmiyordu. Bu, Alman siyasilerinin birliğiydi.

Komünist olarak tanınan derici kalfası Simon Schmidt onu toplantıya götürmüştü. Johann onu İsviçre'den tanıyordu. Ama terzi, toplantıda sohbetlerle ve okumayla ilgilenmedi.

"Hayatım boyunca dilimi çok kaşıdım. Ne tükrük zehirdir, ne de dil bıçak. Bunu anlamanın zamanı geldi. Bizim lakırdılarımızdan sanayicilere ve krallara zarar gelmez. İt ürür, kervan yürür. Sonunda artık söz baruta dönüşmelidir," dedi Stock, Simon Schmidt'e ve birliğe üye olma teklifini reddetti.

Johann eyleme geçmek, yok etmek istiyordu, nefret ettiği düzeni havaya uçurmak istiyordu. O, yeraltı baskı odalarını, gizli barut fabrikalarını, barikatlarda savaşmayı hayal ediyordu. Ayaklanmaları ve terörist saldırıları rüyasında da, gerçek hayatında da düşlüyordu.

"Ben kitapla rahat bulamam. Ben ki, Stering'in kamçısını yedim, ihtiyar dokuma işçisi kadının Sen Kler köprüsünde ezilmiş kafasını gördüm, prensliklerin hapishanelerinde tahtakuruları tarafından kemirildim. Ben ki, yoldaşlarımı sokakta, mücadele meydanında gömdüm, polis tarafından çıkmaz sokağa kıstırılan ve yenilgi anında gücünü kaybeden Büchner'in delirdiğine tanık oldum, yanımda

Weidig'i ölesiye dövdüler; gayrı beni kitaplar avutamaz. Sınıfımın kurtulması gerektiğinden dem vurup şarkılar söyleyerek bekleyemem. Gracchus Babeuf bize böyle öğretmedi."

"Haklılar Birliği" lideri Karl Schapper'in Stock'u ikna etmeye çalışması boşunaydı. Schapper sabırlı olması gerektiğini söylüyor, ondan kendisini burjuvalarla hesaplaşmanın kaçınılmaz saatine hazırlanmasını istiyordu. İşçilere ucuz öğle yemekleri verilen küçük yemek odasında, Schapper ve Stock öyle kızgın ve yüksek sesle tartışıyorlardı ki daha dikkatli olan ziyaretçiler, "kulüp" dedikleri kilere giden kapıyı özenle kapatıyorlardı. Her tarafta volta atan ajan ve polisleri tartışmalara çekmeye gerek yoktu. Schapper ve Stock, Cabet'nin "Devrimin Tarihi"ni, Robespierre'in yazılarını, Saint-Just ve Buonarotti'nin yazılarını tartışıyorlardı.

"Biz, çenesi düşük üniversiteliler gibi davranıyoruz!" diye bağırıyordu Johann, Karl Schapper'in alaycı yüz ifadesine kızarak. "Askerler bize nasıl hareket etmemiz gerektiğini öğretiyorlar. Subay Bryuyan orduda ayaklanma hazırlayıp bildirilerinde cumhuriyet istiyordu. Biz ise, buna bile cesaret edemiyoruz."

"Ne ayaklanma ama!" diye şaşmaz bir şekilde karşı çıktı Schapper, ama artık alay etmiyordu: "Kandırdığı on askerle darbe yapmaya kalkıyor."

"Bazen on cesur asker yüzbinlerce korkak askere bedeldir!"

"Eğer biz ayaklanırsak, ordu bizi desteklemeyecek, bizi kurşuna dizecek."

"Saçmalık! Asker kaputunun altında çarpan, işçi ve köylünün yüreğidir."

"O asker kısa sürede bu bilince ulaşamaz. Şimdilik asker üniforması çelik yelek. Onun altından ise kalp atışları duyulmuyor. Askerler bizim kadınlarımız ve çocuklarımızı acımasızca yok edecekler."

"Cesaret etmek gerekir, rizikoya girip denemek gerekir!"

"Savaşçılar yetiştirilmeli ve mücadele anına kadar korunmalılar."

"Sen askerden korkuyorsun, sen işçi değil esnafsın!"

"Eh, bunun için sana bir tokat atacağım galiba."

Her zamanki bu tehditten sonra barış oluyordu. Bir keresinde Schapper, Stock'a birlik adına Jansi'ye, Auguste Blanqui'ye gitmesini önerdi.

"Onun birliğiyle daha yakın bir ilişki kurmamız gerekiyor," diye kısaca açıklayıp terziye yol parası verdi.

Johann mutluydu. Uzun süreden beri Blanqui'nin cesaretine ve konuşma yeteneğine hayrandı.

"İşte buna insan denir!" dedi sevinen terzi, eşyalarını toplarken.

Schapper ona, devrimin ünlü savaşçısına çok fazla hayran hayran bakmaması konusunda uyarılarda bulunuyordu.

"O, harekete geçmekten çok hoşlanıyor," dedi Schapper. "Ve doğal olarak da işçilerin her özgürlükçü faaliyetinin yoldaşı. Cesarete gelince, o bir kahraman."

Fordevro Hapishanesinde sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra Auguste Blanqui salıverilmişti ama Pontoise'ya polis gözetimi altında gönderilmişti. Hayatın kendisine verdiği bu kısa izni, devrimci genç, karısıyla birlikte geçiriyordu. Âşıktı ve ailedeki küçük sevinçlerden mutlu oluyordu. Daha önce böyle sevinçler tatmamıştı. Blanqui çiftinin kiraladığı eski ev, yavaşça akan Oise nehrinin kıyısındaydı.

Johann Stock, sabahın erken saatlerinde küçük yeşil kapıya yaklaştı. Bakımsız bahçeye girmesini hiç kimse engellemedi. Bahçede, evin önünde bol çiçekli bir alan vardı. Evin sessizliği, solmaya yüz tutmuş astra çiçekleri ve balkonda unutulmuş kadın şalı Stock üzerinde kötü bir etki yaptı. Johann, Blanqui'nin sürgünde olduğu, hapiste kaldığı yılları hesaplarken, onun ateşli sözlerini tekrarlıyordu ve daha farklı bir ev bekliyordu. Aslında kendisi de bilmiyordu Jansi'deki evin nasıl olması gerektiğini. Ama en azından, daha az başarı ve aşkla donanmış bir evle karşılaşmayı hayal ediyordu. Parmaklıkların arasından bakan, kestane renkli bukleleri, sevimli ama düzgün olmayan yüz hatları olan kadının Blanqui'nin eşi olduğu anlaşıldı. Al yanaklı kadın Johann'ın şapkasını ve bastonunu aldı ve kahve ikram etti.

"Auguste'la birlikte o kadar az yaşadım ki. Bizim çocuklarımız şimdiye kadar onu doğru dürüst tanımıyorlardı bile. Doğrusu, biz burada birlikteliğimizin en iyi günlerini geçirdik," diye durmadan konuşuyordu genç kadın, Stock'un kısa, kaba sorularını cevaplarken.

Kısa bir süre sonra Blanqui geldi. Stock'u yine aynı duygu (itici değil ama yine de hayal kırıklığı) aldı.

Auguste yıkanmış geliyordu. Büyük şapkasının üzerinde çiçek vardı, kötü biçimli geniş pantalonunun cebinden ise kiparis dalı gözüküyordu.

Blanqui'nin korkusuz biyografisini bilen Johann, acaba belinde bıçak ve tabancası olan, somurtkan, hiç kimseye güvenmeyen, barut kokan, kavga ve çatışmalarda sakatlanmış bir savaşçı mı bekliyordu?

Ama bu çiçekler, bu barışçı kiparis! Blanqui elini terziye uzattı. Ne kadar kuru, damarlı ve bükülmeyen bir eldi! Ne kadar sert bir tokalaşmaydı. İki erkek göz göze geldiler. Stock heyecanlandı. Auguste'un gözleri deliciydi. Ancak, tek bir ideal ve amaçla yaşayan bir fanatiğin gözleri böyle olabilirdi. Böyle bir insan; düşünmez, iç çelişkiler nedir, kemiren kaygılar nedir bilmezdi. Bir kez seçilmiş olan yolu sonsuza dek aydınlatan meşale gibiydi gözler. Blanqui'nin gözlerinin ağır hapsinden kurtulduktan sonra Stock, onun unutulmaz bakışlarına mükemmel bir şekilde yakışan ince dudaklarını, ciddi, ince burnunun çizgisini ve zayıf yüzünü inceledi.

Bir insanın yüz hatları nadiren bu kadar uyumlu bir şekilde hem cesur, hem de yeterince güçlü olmayan bir iradeyi yansıtabilirdi.

Boş boş balık tutmaktan, yaklaşan soğuk havalardan ve Paris haberlerinden bahsedilerek geçen kahvaltıdan sonra bahçeye çıktılar. Stock ailenin en küçük oğlunu taşıyordu. Bu, ciyak ciyak bağıran ve beceriksiz erkek ellerinde nefretle kendisini sağa sola atan bir bebekti. Zayıf ve kısa boylu Blanqui, omuzlarına büyük oğlunu almış, yanında da uzun boylu ve dolgun karısı, kitabı ve şalı elinde yürüyorlardı. Dökülmüş yapraklarla örtülen bahçede çocukları annelerinin yanına bırakan Johann ve Auguste birlikte

eve döndüler. Sonunda ciddi bir şekilde konuşabildiler. Aslında söz daha çok, yeni gelene veriliyordu. Daha önce edindiği alışkanlıktan olacak, Blanqui daha çok susuyordu. Gözlerinin garip etkisini bildiği için Stock'a nadiren bakıyordu ve eski koyu renk koltuğun derinliğine dalmış bir şekilde sadece usulca "evet, evet" diyordu. Ama Auguste'ün dikkatliliği, suskunluğu terziyi durdurmuyor, konuşmasını engellemiyordu. Blanqui'nin davranışlarında o havalı güvensizlik, kendini beğenmişlik, kurnazca sorgulamalar yoktu. Bunlar, bir zamanlar Weidig ve Büchner'le ilk defa karşılaştığında Stock'u çok kırmış olan davranışlardı.

Terzi biliyordu ki, madem Blanqui susuyor, bu, öyle gerektiği içindir. Johann değerli hayallerini anlatıyordu, Auguste'ün cevapları da daha doğrudan ve yavaş yavaş daha uzun oluyordu.

"Ayaklanma gerekli," diye sessizce konuşuyorlardı.

Terzi, terör hayal ediyordu. Onun düşleri kana susamıştı. O Louis-Philippe'i öldürmek istiyordu. Bu, hiç de zor değildi. Çünkü Kral, ikiyüzlüydü ve sürekli kiliseye gidiyordu.

"Kraliyet faytonunun tekerlekleri arasına atılan bir bomba, devrimin işareti olacaktır. Kraliyet sırtlanının kanı bizim bayrağımız olacak. Proleter kitlelerinin uyanmasını niçin bekliyoruz? Niçin ayaklanmıyoruz?"

Blanqui susuyordu. Stock biraz yorulunca Auguste, ayaklanmayı hazırlamayı ve gerçekleştirmeyi amaçlayan yeni ve güçlü bir komiteden söz etmeye başladı.

"Ben de sizin gibi her hareketin yanındayım. Süngü veya cehennem makinesi aynı şekilde bize yardım etmek zorunda. Varsın Fourier, Cabet, Saint-Simon'cular sosyalizmin teorik analizleri üzerinde, güncel komünizmi tartışsınlar. Bizim görevimiz, burjuva hükümetine karşı vurucu birlikler kurmak. Tüm Kraliyet faytonlarını havaya uçurmak varken niye bir tanesini havaya uçuralım. Polisin dağıttığı 'Aileler Birliği'nin yerine biz 'Mevsimler Birliği'ni kurduk."

Blanqui bu "bizlerin" kim olduğunu söylemiyor, Stock da sormuyordu. "Auguste komutansa, Johann da er." Bir zamanlar Büchner anlatmıştı. Stock uzun süre karşı çıkmıştı ama, hapiste Büchner'e hak vermişti. Johann devrimin disiplinli bir askeri olduğu için seviniyordu. Birliğin gücünü anlamıştı.

Bayan Blanqui, yoldaşların konuşmalarını kesti. Yemek hazırdı. Blanqui'nin şakalarıyla ve çocukların gürültüleriyle canlanan bir yemek başladı. Stock hayretler içerisinde bu değişimi izliyordu. Bu acımasız, hükmedici mücadele adamı, şefkatli, dikkatli bir koca ve iyi bir aile babası olmuştu. Ama Stock artık onu anlamaya başlıyordu. Onsuz yaşayamadığı mücadelede evlilik, Blanqui'yi engelleyemiyordu. Devrim borusunun ilk çağrısı, onu narin İdili'den, Oise'nın kıyısından koparacaktı. Blanqui, mücadelesini dinginliğe, bu kendisi için değerli yaratıkların yarattığı rahat ortama feda etmezdi. Ama sevgisi az olduğundan ya da duygu terasına tıkılı olduğundan değil; tüm insanların mutluluğu ideali, sadece bir kadın ve iki çocuğun mutlu olması idealinden daha büyük olduğu için!

Stock, bu ailenin mutluluğunun hangi temeller üzerinde durduğunu gördü. Auguste yaşamının hedefinden vazgeçmeyecekti; onun eşi, ayrılığa, hatta dulluğa hazırdı.

Bu kısa dinlenme dakikalarında onlar o kadar mutlu, o kadar sorunsuzdu ki.

Dışarıdan bakıldığında, sanki kendini tamamen oğullarıyla yaptığı konuşmaya vermiş olan Auguste, aslında çok gergindi. Arkadaşlarının, Paris'te gereken her şeyi yapıp yapmadıklarını merak ediyordu. Kendisi Paris'e giremiyordu. Onu zorla kopardıkları o halktan, ordudan şimdi şikayetler, isyanlar duyuyordu. Bazen aile mutlulukları onu korkutuyordu. Bu, vatandaşlık görevlerini köreltmiyor mu? Stock da onun bu rahatsızlığını seziyordu. Kendisi de, Geneviève'in öldüğüne inanınca "kendisini küçük dünyevi zevklere" karşı kapatmıştı. Öyle diyordu onlara. Johann çocuklara bakarken içinin derinliklerinden bir aile ve sahip olmadığı sorunları özlüyordu.

"Ama tüm bunlar neyime ki? Benim ve onun gibi insanlar," diye düşünüyordu Auguste'ü kasdederek, "bir kadına ve çocuklara ne verebilirler ki? Acı, hem de ne acı! Hapis, belki de kurşundan gelen bir ölüm veya giyotin. İşte bizim hayatımız bu. Kendi kaderlerimize başkalarını da mahkûm edebilir miyiz ki? Hayır, yalnız olmak daha iyi. Geneviève benim yüzümden ölmedi mi ki? Ama ben onun için başka bir yol seçer miydim? Asla!"

Bayan Blanqui, Stock'a evli olup olmadığını sorunca, dul olduğunu söylemeden, hüzünlü bir şekilde, her devrimcinin yaşamının, onun eşini de birçok acıya katlanmak zorunda bıraktığını söyledi.

Auguste karşı çıkmadı. Herkes hüzünlendi.

"Paris'e gitmeyi düşünmüyorsun değil mi?" diye sordu endişeyle Bayan Blanqui.

"Bu bizim mücadelemize bağlı," diye sert bir şekilde onu cevapladı kocası.

"Haklıyım," diye düşündü Stock. "Eğer zavallı Geneviève ölmeseydi o da tıpkı bu iyi kadın gibi mutsuz olacaktı."

Akşam, Johann, daha net anlayabilmek için Blanqui'nin kendisine anlattığı "Mevsimler Birliği"nin tüm şemasını çizdi. Jansi'de geçirdiği yıl mı, mevsim değişikliği mi ilham vermişti yeni illegal komitenin kurucusuna? Doğadaki dönüm noktaları, yeni devrimci birliğin yapısında ve fonksiyonlarında tam olarak taklit edilmişti. Blanqui bir yılını boşa geçirmemişti. Dünyanın unuttuğu Pontoise'da, ebedi düşmanlarına karşı yeni bir saldırı hazırlıyor, birliklerini topluyordu.

"Mevsimlerin birlikleri, pazar tarafından yönetilen altışar kişilik haftalara bölünmüş," diye yazıyordu Stock. "Haftalar ayları oluşturuyor, onları da Temmuz yönetiyor. Baharın yönetimi altında üç ay bir mevsimi oluşturuyor. Dört mevsim de bir yılı oluşturuyor."

Yılın başında kimin durduğunu Stock bilmiyordu. Tıpkı, "Eşitler Birliği" ve Carbonaria'de* olduğu gibi üst yönetim gizli kalıyor-

* *Carbonaria*: 19. yüzyıl başlarında İtalya'da faaliyet gösteren cumhuriyetçi ve yurtsever bir gizli örgüt –ç.n.

du. Basit ve mantıklı olan bu organizasyon, terzinin hoşuna gitti. Pencerenin yanına oturup sonbahar bahçesinin kokularını soludu. Böyle bir günden sonra insan nasıl uyusun? Blanqui de uyumuyordu. Stock'un gelişi onu meraklandırmıştı. Sürgün olmak ağırdı. İşçi ordusunun başına geçip Orléans monarşisini havaya uçurmayı bir kez daha denemek için can atıyordu! Her iki mücadeleci de, geçmişteki en iyi günlerini, kısa ve unutulmaz zaferlerini düşlüyorlardı. Stock, eski silahı kaldırmış, Lyon'daki barikatlara yeniden tırmanıyordu. Blanqui, tabanca ve bıçakla silahlanmış bir halde, Temmuz Devriminin o müthiş günlerinde, Paris sokaklarında savaşıyordu.

Stock, hayal kırıklığına uğramıştı ama çaresiz değildi. Büchner'in bildirisini basıyordu. Blanqui ise monarşinin restorasyonundan sonra yine ayaklanma hazırlıyordu. Barut kokusu ve barikat, çatışma sesleri, kenar mahallelerin ve gecekondulu insanların cesareti, devrim liderini heyecanlandırıyordu. Ona ilham veriyordu. Kulüpte, gizli birlikte, üniversiteli arkadaşları arasında, zanaatkârlar veya dilenciler arasında; cumhuriyet ordusunun nereden toplanacağı onun için fark etmiyordu. O kendi taktik prensipleri için pratik olarak ve sosyal bir savaşta mücadele ediyordu.

Johann Stock, sabahleyin Jansi'den ayrıldı.

"Yakında, orada, Paris'te görüşeceğiz," dedi çok anlamlı bir şekilde Blanqui.

Çocuklar babalarının omuzundan el sallıyorlardı. Ne kadar mutlu, sakin bir tabloydu. Terzi, çocukların geleceğini düşünüyor ve doğaüstü bir şefkatle devrimcinin karısının önünde eğiliyordu.

Devrimcinin çocukları, Blanqui'nin çocukları. Onların ilk anıları, annelerinin kendilerini yanına götürdüğü, o hapishane parmaklığıydı. Jansi'ye dönene kadar babaları, onlara göre, büyük bir tutuklu elbisesi giymiş, sakallı ve yabancı, gizemli bir kahramandı.

Omnibüsün içi dardı. Uykusuz geceden sonra terzi, sert koltuğa sırtını yaslayıp biraz kestirmeyi umuyordu. Ama görünüşe göre başkente okumak için giden iki taşralı, can sıkıntısı kelimesiyle çok kötü oynuyorlardı.

"Ne kadar hüzünlü bir zamanda yaşıyoruz," diyor Teodor adındaki. "Yirmi yıl önce yetişkin olmayı isterdim. Şimdi gezegenimize inmiş olan can sıkıntısını Napoléon dağıtmıştı o sıralar."

"Evet, her şey çok sıkıcı, çekilmez derecede sıkıcı!" diye esnedi Honoré. "Tok olan dünya, şişman bir kadın gibi dinleniyor. Kralımızın kutsanmış Krallığı süresince biz sıkılmaya mahkûm edilmişiz. Söylediklerine göre Paris de taşra kadar sıkıcıymış. Bankalar, para operasyonları konuşuluyormuş. Tek eğlence ise, bir banker iflas ederken, diğerinin fantastik bir biçimde zengin olmasıymış. Sokakları canlandıracak bir işçi isyanı olsa bari. Ama görünüşe göre Guizot ve Thiers'in kurnaz lakırdı ve fetvalarından zehirlenmiş yorulmak bilmeyen demagoglar da uslandı."

Stock, kendisine sırtlarını dönmüş bu komşularının muhabbetlerini artan bir ilgiyle dinliyordu. "Sokakların canlanması için işçi isyanı..." Gülümsedi. "Sıkıcı bir zaman..." Bu ona dehşet verici bir iftira gibi geldi.

"Durmak bilmeyen yeraltı zelzelelerinin, barikat ve kan dökmenin zamanı, yüce düşüncelerin doğduğu ve gelecekteki mücadelenin belirlendiği zaman. Oh, bu ne kadar yüce bir zaman!.." Johann geçmişi ve geleceği düşünürken nefes nefese kalıyordu.

Birkaç hafta sonra Stock, "Mevsimler Birliği" örgütüne üye oldu. Komiteye üye kabul edilmenin olağanüstü güzel bir törenle gerçekleştiğini biliyordu. O yüzden, belirlenen günden çok önce, içinde neredeyse çocuksu bir heyecan vardı.

"İnsan Hakları Komitesi" dağıldıktan sonra, Johann hiçbir illegal komiteye üye olmamıştı. Ama "Haklılar Birliği" komitesine çok yakın olmuştu ve İsviçre'de onun fikir babası olan Weitling hakkında birçok şey duymuştu.

Johann cesaret versin diye aperitif bir içki bile içti. Ama içkinin etkisiyle hayal gücü daha fazla hareketlendi, heyecanlandı. O kadar uzun süredir yalnızdı ki, yarın, onu en sonunda yeni bir aileye götürecekti. Korkusuzlar ailesine. Stock uzun süredir kendisi için korkmamıştı. Aslında o nadiren ölümü düşünüyordu. Bencilce bir kendini beğenmişlikten değil, hayatına ucuz bir değer verdiği için

kaç kez ölümü görmüştü. Ondan daha iyi olanlar ölmüştü; ona öyle geliyordu. Yaşam sürüyor, onların yerini yeni insanlarla dolduruyordu. Bu süreklilik Johann'a geleceğin garantisi gibi geliyordu. Croix-Rousse'daki barikatta, göğsünden yaralanan Bouvri, Stock'a, "Sil gözyaşlarını delikanlı, ben henüz yaşıyorum. Ölsem de arkamdan zırlama, yerime geç. Hepimiz ölümlüyüz ama iş orada değil. Mesele insanın niçin öldüğünde. Ben kendi yirmi beş yılımı bir tok fabrikatör domuzun altmış yılına vermezdim. Hem döşekteki ölümün nesi daha iyi, barikattaki ölümden?" demişti.

Fleri adındaki sessiz ve sakin bir taşçının Stock'u "Mevsimler Birliği" komitesine önermesi gerekiyordu. Fleri, Babeuf'ün arkadaşlarından birinin oğluydu ve küçük bir çocukken babasının infazını izlemişti. O zamandan beri içine kapanmıştı. Celladın kanlı eliyle, babasının kafasını bir tutam saçından kaldırışı sonsuza dek yer etmişti belleğinde. Fleri zayıf anlarında tıpkı inançlı bir insan gibi Tanrıya dua ediyordu. Napoléon tarafından askere alınan Fleri, Rusya seferine gitmiş ve esir değişiminden sonra da Paris'e dönmüştü. O zamandan beri Fleri, sokaklarda kaldırım döşüyordu. Sonra, Temmuz Devriminde, kendi elleriyle yaptığı kaldırımları sökmüştü. Özgürlüğü kaldırım taşlarıyla koruyordu. Blanqui ve Barbés onu sayıyor, kendi dostları olarak görüyorlardı. Stock, Fleri'nin sözlerinden daha iyi bir tavsiye hayal bile edemezdi. Onunla aynı koridorda yaşıyorlardı. Taşçı ve terzi arasındaki dostluk, evin ıssız, taş döşeli bahçeye bakan dış bölümünde başlamıştı.

Hava kararmaya başladığında, Fleri, Stock'u, Faubourg Saint-Denis sokağına doğru götürdü. Sessizce, dikkatle, törene gider gibi yürüyorlardı. Terzideki heyecan, yerini umut ve bekleyişe bırakmıştı. Johann zafere doğru, devrime doğru, yüce idealleri gerçekleştirmeye doğru yürüdüğüne inanıyordu. Taşçı, alçak bir avlu kapısının yanında durdu ve cebinden siyah bir kumaş parçası çıkardı. Pis ve karanlık girişte Stock'un gözlerini bağlayıp elini tuttu. Johann tahtalara dolaşıyor, yumuşamış zeminin üzerinde kayıyordu. İçinden geçtikleri bahçe gübre kokuyordu. Terzi, Darmstadt'ı hatırladı.

"Dikkatli ol," diye fısıldadı Fleri.

Korkulukları olmayan bir merdivenden aşağıya iniyorlardı. Komiteye giderken bu yolun gizemliliği Stock'un hoşuna gidiyordu. Buraya hainler, Konrad Kul'lar giremez diye düşünüyordu. Bir odanın eşiğinde Fleri, Johann'ın gözündeki bağı çözdü. Terzi, kendisini penceresiz, temiz bir kış deposunda buldu. Duvarların kenarında banklar ve ortada bir masa vardı.

Kızarmış ekmek kokuyordu. Stock, bundan deponun bir fırının yanında olduğu sonucunu çıkardı. Bankların üzerinde, temiz işçi gömlekleri giymiş, kumaş kemerler takmış yaklaşık on adamın oturduğunu gördü; Stock onların da kendisi gibi proleter olduğunu anladı; mobilyacılar, taşçılar, terziler, ekmekçiler, dokumacılar. Onların ciddi, inceleyici bakışlarını üzerinde hissediyordu. Yeni izlenimlerle dolan Johann, bu sessiz toplantının başkanını hemen fark edemedi.

"Daha yakına gel," dedi başkan. "Yeni kardeşin ismi ne?" diye sordu Fleri'ye.

Johann karşısında olağanüstü erkeksi bir dış görünümü olan, tüm görünüşünde, sesinde, gülümseyişinde yenilmez bir çekicilik bulunan bir adam buldu. Bu Barbés'ti. Proleterler ona, Proudhon'un örneğinden hareketle, demokrasinin Bayard'ı demişlerdi.

Stock onu daha önce hiç görmemiş olmasına rağmen tanıdı. Siyah kıvır kıvır saçlarını, zeytin renkli tenini, güçlü vücudunu, gözlerindeki sıcak gülümseyişi tanıdı.

"Vatandaş, kaç yaşındasın? Neyle uğraşıyorsun? Nerede doğdun? Nerede yaşıyorsun? Geçim kaynakların ne?" diye yavaş yavaş soruyordu Barbés.

Banktaki insanlar kulak kabarttılar. Stock cevabını uzun süre önce hazırlamış olmasına rağmen karışık konuşuyordu. Fleri yan tarafa geçip oturdu. Barbés'in yüzündeki hafif gülümseme, sadece terziyi canlandırıyordu.

"Şimdi atacağın adımı düşündün mü?" diye ciddi bir ses tonuyla sordu başkan. "Yükleneceğin sorumluluğu düşündün mü? İhanetin ölümle cezalandırıldığını biliyor musun? Öyleyse, burada gördüklerin hakkında hiç kimseyle konuşmayacağına yemin et!"

"Yemin ediyorum!" Johann bu iki sözcüğe, kalbinin tüm heyecanını, inancının tüm gücünü, kendisine yoldaşlar ailesi bulma ümidini, bankların üzerinde oturan bu sessiz, henüz ona güvenmeyen insanların kendisine güvenip yanında yer vermelerini sonsuzca arzuladığını sığdırmak istiyordu.

Ama insan sesi, bu kadar büyük duyguları dile getirmekte güçsüz. Sözcük belirsiz bir şekilde duyuldu, Johann'ın düşüncelerinin gölgesinde kaldı. Stock'un sesi çaresizce titriyordu. Sükûnet yerleşti.

Bir dakikalık gergin bir sessizlikten sonra, başkan politik sorular sordu ona. Stock, krallıklar ve krallar, aristokratlar hakkındaki düşüncelerini söylemek zorundaydı. Sadece krallığı yıkmakla tatmin olabilir miyiz, sorusuna cevap olarak Stock, sonuna kadar hiç kimsenin kesmediği uzun bir konuşma yaptı.

Dalgın ve yavaş bir şekilde, bu iç dökmenin her sözcüğünü tartarak başladı.

"Her çeşit aristokratlar ve ayrıcalıklı insanlar yok edilmeli, aksi takdirde hiçbir şey oturtulamaz. Onlar bin kafalı bir ejderha gibi. Temmuz Günlerinde ve Lyon günlerinde biz kördük ve onların yalanlarına inandık. Onlar, bizi daha iyi kandırıp yemek için, kuzu postuna bürünmüş kurtlar. Sosyal yapı kangren olmuş ve tedavi edilmesi için de halka, en başta devrim iktidarı olmak üzere, kahramanca araçlar gerekli."

Salondan hissedilir bir onay alan bu sözleri, terziye, Babeuf öğretmişti.

Şart olan on dört sorunun cevabını aldıktan sonra, Barbés masadan kalktı ve mutluluktan diz çöken Johann'a yaklaştı.

"Şimdi kalk ve 'Mevsimler Birliği' komitesine üye olmak için tekrarla:

"Cumhuriyet üzerine yemin ederim ki, sonsuza dek tüm krallardan, aristokratlardan, insanlığı ezenlerden nefret edeceğim. Hainleri ölümle cezalandıracağıma yemin ederim. Halk iktidarını ve eşitliği kurmak için hayatımı feda edeceğime ant içiyorum..."

Stock nefes nefese kalıyordu. Barbés, belinden bir bıçak çıkardı, yeni kardeşinin eline koydu. Terzi hemen bıçağın ucunu kalbine doğru tuttu.

"Eğer yeminime ihanet edersem, beni hain gibi cezalandırsınlar, bıçakla delsinler," diyen Johann, bıçağın ucunu bastırdı ve gömleğinin delindiğini, ucunun göğsüne değdiğini hissetti: "Beni hain gibi cezalandırsınlar, eğer bu komiteye üye olmayan en yakınıma bir şey söylersem."

Stock'un alnı terledi, gözleri yaşardı. Sallanarak kendisini bir sandalyeye bıraktı. Ona ilk önce Fleri yaklaştı ve öptü. Barbés elini sıktı. İnsanlar gürültüyle banklardan kalkıp sarılmak ve sorular sormak için ona doğru koştular.

Johann Stock, böyle başladı yeni bir patikadan yürümeye. Fleri'nin "pazar" olduğu "hafta", bütün gün dokuma makinelerinde ağır işler yapan proleterlerden oluşuyordu. Daha ilk toplantılarda, Johann daha çabuk harekete geçilmesi gerektiğinde ısrar etmeye başladı. Kralı öldürmek için gönüllü oluyor, barut fabrikası kurulmasını öneriyordu.

Alsace'lı işçi Aloiz Yuber ve sekiz eylemci, Louis-Philippe'i havaya uçurmak için yaptıkları başarısız deneme için 1838 yılında mahkeme önüne çıkarılmıştı. Onlar, Stock'a yürümesi gereken yolu göstermişlerdi. Yuber'le birlikte cehennem makineleri yapabilen muhteşem bir kadın, Laura Gruvel de mahkûm edilmişti. Stock, bütün bir geceyi mahkeme salonunun yanında yağmur altında geçirmişti, bu halk azizlerini görebilmek için. Laura Gruvel güzelliği ve erkeksiliğiyle onu şoke etti. Laura aristokrat bir çevreden geliyordu ve eğer isteseydi bütün hayatını bolluk ve eğlence içinde sorunsuz bir şekilde yaşayabilirdi. Bunun yerine Laura, cumhuriyet için savaşmayı seçmiş; terörü, zengin bir nişanlıya tercih etmişti. Kralın başına buyrukluğuna saldıran birkaç işçiyle birlikte genç başını giyotinin altına koyma rizikosuna girmişti Laura Gruvel. Stock bu adı sayıklıyordu.

"Bir kadın cesaret etti, biz ise kilerdeki fareler gibi bekliyoruz," diyordu kızgın bir şekilde.

Mahkeme, Laura'ya beş yıl hapis cezası verdi.

Stock onu götüren nöbetçilere saldırmayı, hücresinin altına tünel kazmayı, kahraman kadını Fransız Steringlerin elinden kurtarmayı hayal ediyordu. Geneviève'den sonra Laura Gruvel dünyadaki en değerli yaratık oldu onun için. Onun önünde eğiliyordu.

Johann'ın "Mevsimler Birliği" komitesine üye olduğu sırada, kalelerden dışarı, genç kadının hapishane işkencelerine dayanamayıp delirdiği haberi geldi. Stock, komitedeki arkadaşlarını intikama çağırıyordu.

"Biz milyonlarca insanın intikamını bir defada alacağız," dedi ona Fleri, kafası kesilen babasını düşünerek.

Laura Gruvel... Stock, Geneviève'e yaptığı gibi ona da ağıt yaktı.

"Sömürenleri öldürmek yeterli değil, sömürüyü yok etmek gerekir," dedi Fleri, terzinin, saraya gidip Kral'ın yatak odasına bomba koyma teklifine cevap olarak: "Kral, aristokratlara ve banker pisliklerine yaslandığı sürece zararlı. Onlarsız, o, kukla tiyatrosunun bir palyaçosu. O bir hiç. Bizim asıl hedefimiz ayaklanma."

"Mevsimler Birliği" komitesi sokakta savaşma gücünü denemek için yoğun bir şekilde hazırlanıyordu. Kesin kararı almak için Blanqui'yi bekliyorlardı.

Rue Honore töreninden sonra Stock, Barbés'i görmemişti ama onun çok yakın bir dostu olan, Martin Bernard'la tanıştı.

Martin Bernard, mesleğin babadan oğula geçtiği dizgici bir aileden geliyordu. Boş zamanlarında yaşadıklarını hatırlamayı seviyordu, Stock da onu dinleyerek dinleniyordu. Alman terzi kalfasının pek bilmediği Restorasyon yıllarında, daha o zaman Martin Bernard despotlarla savaşmaya çalışıyormuş. Onun dini, Robespierre ve Montanyarlarmış. Özgürlük için savaşma arzusundan Yunanistan'a geçmeyi denemiş.

"Benim yurdum tüm dünya," diye sık sık tekrarlıyordu.

O da Stock gibi Saint-Simon'a sempati duyuyormuş. Ama Saint-Simon'un savunduğu eşitsizlik Bernard'ı soğutmuş.

"Onlar yaşamımın hedefini belirledi; bu yüzden onlara teşekkür ediyorum."

Geçimini baskı makinesiyle sağlayarak proletaryaya dönmüş, teorik ve pratik politikaya katılmıştı. İsyanların yorulmaz lideriydi. "Sanayileşmiş feodalizme" karşı savaşmak için işçileri birleşmeye çağırıyordu.

"İşçilerde cumhuriyet duygusunun gelişmediğine dair üzücü delil olarak," diyordu Martin Bernard, "Saint-Simonculuktan hayal kırıklığına uğrayıp komünizme sempati duymaya başladığından beri, 'özgürlük' sözcüğünden onların kendilerinin de burjuva olabilme imkânını elde edebilmelerini anlamalarını gösterebiliriz. Yani işyeri ve araçlara sahip olmak. Bu yol lanetli ve tehlikeli. O yol uğruna kan dökmeye değmezdi. Bir burjuvanın yerine bir başkasını getirme."

Tahtın çevresinde dönen politik entrika ve kargaşaları hiç kimse Martin Bernard'dan daha iyi anlayamazdı.

O, sabırla ve uzun uzun Stock ve arkadaşlarına ülkedeki durumu, bankerlerin kurnazlığını, Guizot'nun entrikalarını, parlamento koalisyonunun kurnaz hesaplarını anlatıyordu. Stock şaka yollu ona "müneccim" lakabını taktı.

"Molé, bir istifa dilekçesi alır almaz bakanlık krizi başlayacak. Bu kriz, hükümeti ciddi bir şekilde sarsıp sallayacak," dedi bir keresinde, 1839 yılının başında, bir "hafta" toplantısında Martin Bernard: "Tam bu an, tarihin bize hareket etmek için hediye ettiği an olacak."

"İki yıldan fazla bir süredir hafta için savaşan İngiliz kardeşlerimiz bize örnek olsun. Ne kurşunlar, ne hapisler onları geri çekilmeye zorlayabildi," diye ekledi bir kez İngiltere'ye gitmiş olan Fleri.

"Onlara yardım eli uzatacağız ve safları sıklaştırarak sanayicilerin ve kralların despotluğuna karşı savaş meydanına yürüyeceğiz."

"Daha fazla beklemeyeceğiz," dedi Stock kararlı bir şekilde. Sabırsızdı. "Yöneten sınıfları sırtımızda taşıyoruz. Lanet Restorasyon döneminde daha net bir şekilde Fransız bayrağının üzerine o utanç verici sözler yazılı. 'Yaşasın Fransız Bankası!' Sabrımız

tükendi. Siz Martin Bernard ve yılın liderleri oyalanmaya devam ederseniz, biz tıpkı sekiz yıl önce Lyon'da olduğu gibi sokağa tek başımıza çıkacağız."

Blanqui'nin Paris'e dönme zamanı geldiğinde "Mevsimler Birliği" komitesinde, hayatlarını vermeye hazır olan, denenmiş binden fazla proleter savaşçı vardı.

Kurşunlar hazırdı, azar azar satın alınıp emin yerlere saklanmış olan barut, patlatılmayı bekliyordu. Paris'te isyan mayalanıyordu. Ekmeğin ve tahıl ürünü gıdaların fiyatları günden güne artıyordu. Dükkânlar ıssızlaşıyordu ve sahipleri de hükümeti başka bir şekilde, 1789 yılıyla tehdit ediyorlardı. Meclis dağıtılmıştı. Kralın, kabine kurup, çatışan burjuva partilerini barıştırma çabaları boşunaydı. Blanqui, ordusunu topluyordu.

Yönetim Kurulu, ayaklanma tarihini 12 Mayıs olarak belirledi. Stock ve Martin Bernard geceler boyu, onların işbirliğinin takip etmesi gereken yolun planı üzerinde çalışıyorlardı.

Johann, geç saatlere kadar terzi atölyesinde düğme ve züppe ceketlere astar dikiyordu. Bu ceketler kadife, ipek, ince yün, tek renkli ve rengarenk, balık örgüsü, çizgili veya kareliydiler. Johann'ın karşısında, ahşap masanın üzerinde tıpkı bir yığın zırhlı elbise gibi duruyorlardı. Saat, zincir ve parfümlenmiş bir tutam bayan saçı için dikilmiş olan bu küçük ceplerin altında nasıl kalpler atacaktı?

Parazit, bencil, üçkâğıtçı, hazine soyguncularının yağ bağlamış kalpleri, her şeyi görmüş geçirmiş olan kalpleri. Johann düğmeleri özenle dikiyor ve bir şarkı mırıldanıyordu. Kimbilir, belki kısa bir süre sonra bu ceketi, içindeki düşmanın göğsüne nişan alarak delecekti.

12 Mayıs Pazar günü, hava aydınlanmaya başladığında Johann kalktı. Çok sakindi. Tabanca akşamdan temizlenmişti. Stock tüfek hayal ediyordu. O da olacaktı. Bourg Labe sokağındaki, Lepaj'ın silah dükkânının ele geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Komitecilerin toplanma yeri, dükkânın yanıydı. Stock'un içinde olduğu "hafta", ıssız polis

binasına, valiliğe, meclise doğru yürüyecek ve en sonunda, saraya, düşmana, sömürenlerin kralı Louis-Philippe'e doğru gidecekti. Stock yolu ezbere biliyordu. Mevzilenme yerlerini son kez hava aydınlanmaya başladığında, ayaklanma gününde dolaşmıştı.

⋆
⋆ ⋆

Geneviève genellikle hava aydınlanmadan önce uyanıyordu. Hizmetçiler odası karanlıktı. Bitmek üzere olan mumun ışığında giyiniyor ve kapalı önlüğünün düğmelerini yürüyerek ilikliyor, merdivenden çıkıyordu. Süpürge, toz bezi ve kova onu her zamanki yerlerinde bekliyordu: Siyah merdivenin köşesinde. Hava henüz bulanık, yeni doğmuş bebeğin gözleri gibi belirsizdi. Ama bugün aydınlanacak, berrak ve mavi olacaktı. Mayısta böyle günler sık olmuyordu. Geneviève merdiveni süpürüyordu. İki erkek hizmetçi yanından sürünerek ve esneyerek geçti. Sessizce o gün Mars Meydanındaki yarışmayı konuşuyorlar. Oraya Kral hazretleri de gelecekti. Hizmetçiler efendilerini kıskanıyor ve hangi atın galip geleceği konusunda tartışıyorlardı. General ve Vikontes Dual at yarışlarına öğleye doğru gideceklerdi. Henriette tutkun bir halde tüm favori atlara oynayacak; eldivenlere tıkılmış parmaklarını sinirle ısıracak; finişte, Henriette'in trans halindeymişçesine duyduğu zevk, şemsiyesinin ucundaki dantelin iç çekişi andıran hışırtısıyla dile gelecekti. George Dual, Krala, onun locasında eşlik edecek, madalya ve nişanlarla dolu göğsünü kabartarak ön sıralarda dolaşacak ve ince ayaklı soylu atlar gibi şişinecekti.

Mars Meydanındaki at yarışları bir bayram havasındaydı. Heyecan ve sevinçleri tahmin eden Henriette, sedeften yapılma midye kabuğu yatağında bütün gece uyumadı. Yeni sevgilisine yollanmak üzere yasemin kokulu zarfın içine mektup hazırlamadı, günü esneme ve o suçlayıcı "sıkıcı!" sözüyle karşılamayı unuttu. Kendisini süsleyen çiçekler kadar zarif olan elbise daha akşamdan hazırlanmış olarak iki atlas koltuğun üzerine yayılmış duruyordu. Üzerinde rahibelerin ördüğü bir İspanyol atkı vardı. Önünde siyah terlikler, masada, şemsiye ve eldivenlerin yanında mavi şapka duruyordu.

"Bu silahlarla zaferi ben kazanacağım," diye düşünüyordu generalin karısı ve dantellerine, ipek zırhlarına bakıyordu.

At yarışları, en muhteşem ravanlıların, yarı ve tam safkan atların yarışı değildi sadece. Orada, görülmez bir şekilde, onlarca duygu savaşıyordu ve bunların başında da ün düşkünlüğü için savaş geliyordu. Öğleye doğru, Dualler'in evi ıssızlaştı. Şehrin merkezi de ıssızlaşmıştı. Süslü, boş burjuva sürüleri Mars Meydanına doğru yöneldiler. Asillerin peşleri sıra arabaları, faytonları gidiyordu.

Geneviève, pencereleri sokağa bakan büyük odada, tembel tembel, zarif rafların üzerindeki porselen bibloları siliyordu. Cırlak renkli markizler ve kadın çobanlar, kışkırtıcı bir şekilde ona gülümsüyorlardı. Eteklerine kuzu ve çiçek resimleri yapılmıştı. Çin bibloları, dünyaya nefret dolu ifadelerle surat asıyorlar veya alayla gülüyorlardı. Bu yabancı tanrılar, sağlam görünmelerine rağmen öyle kolay kırılıyorlardı ki. Pazar günü öğle yemeğinden sonra Geneviève, Medon'a, oğlunun yanına gitmek için izin isteyebilirdi ama bu yarışlar her şeye engel oldu. Oğlu, o şişman bahçıvan kadının yanında büyüyordu.

Dualler, Mars Meydanından döndükten sonra, zafer kazanmış en iyi atların sahipleri olmanın şerefine balo düzenlediler. Tüm hizmetçiler yerinde olmak zorundaydı, Pike bile.

Geneviève, şu anda, küçük Johann'ının ne yaptığını tahmin etmeye çalışıyordu. Karanlık Medon ormanında çalı çırpı mı topluyor, yoksa nemli bahçede mi eşeleniyordu? Geneviève artık kendi evinde yaşamayı, cansız porselen oyuncaklar ve kaygan parke için değil de kendi yakınları için özen göstermeyi ne kadar çok istiyordu. Yamamayı, düzeltmeyi, yemek yapmayı, çocuklarına eğitim vermeyi, kocası için özenmeyi o kadar çok istiyordu ki. Geneviève'in hayallerinde anne ve kadın olmanın üzüntülü özlemleri yatıyordu. Bütün hayatı boyunca hizmetçiliğe mahkûm edilmiş bir dulun acı hayalleriydi bunlar. Yalnızlığına lanetler okuyan Geneviève kendisini öyle görüyordu. Geneviève, elinde nefritten yapılma kutsal bir bibloyla pencerenin yanına gitti. O da ne? Sokağın sonunda, silah ustasının yassı dükkânına doğru birbirine benzeyen yüzlerce insan

akıyordu. Hizmetçi kadın pencereyi açtı. Sokakta şarkı söylüyorlar, bağırıyorlardı.

Dükkânın demir kepenkleri, kalabalığın darbeleri altında silah sesini andıran bir gümbürtüyle düştü. Vitrin camları kırıldı ama dükkân hâlâ yerinde duruyordu.

Bir yerlerden kırmızı bir bayrak dalgalanarak geliyordu. Üzerinde kutsal bir sözcük vardı: Cumhuriyet. Geneviève ellerini kalbine bastırdı. Bir şeyler onu boğuyordu. Nefritten yapılma Çin biblosu pencerenin mermer pervazına düştü. Biblonun kafası yerde yuvarlandı. Bu da, hizmetçi için bir aylık maaşını kaybetmek demekti. Ama başka bir zaman onu çaresizliğe düşürecek bu durumu şimdi umursamıyordu. İçinde yıkma arzusu kabarıyordu. Dinliyordu. Sonunda patlayan bir silah sesi geldi. Her zaman sır kalan o ilk atış. Arkasından... ateş. Demek ki bu gerçek, demek ki ayaklanma.

Silah dükkânının karşısındaki kahvede, kargaşa vardı. Geneviève pencereden bakıyordu. Birileri, yeşil, demir bir masanın üstüne atlayıp, suskun kalabalıklara hararetle bir şeyler anlatıyordu.

"Yaşasın Blanqui! Kardeşler, ileri!" diye cevap veriyorlardı ona.

Kalabalık; tüfekler, tabancalar ve bıçaklar savuruyordu. Silahlara bir parça kırmızı kumaş ve şerit bağlanmıştı. Kürsüdeki adam atladı ve silah dükkânına karşı saldırıya geçti.

"Silahlara sarılın!"

Kapı ve çerçeveler kırıldı. Sokağa, kurşun dolu sandıklar, yığınla tüfek ve kılıç yuvarlandı. Devrim!

Geneviève pencerenin pervazından indi. Odadan hole koşarak merdivenden yukarı çıktı, George Dual'in odalarından birine girdi. Ağır İran kilimiyle örtülmüş olan divanın üzerinde eski silah duruyordu. Tütün içme masasında, nargile ve gravürlü puro kutusunun yanında her zaman dolu olan, gümüş saplı iki tabanca vardı. Geneviève divanın üzerine atladı. Duvara uzanarak, bıçakları, av tüfeklerini ve askeri tüfekleri indirmeye başladı. Yukarıdan, düşerken neredeyse onu bayıltacak büyüklükte bir şövalye silahı düştü. Aynı anda iki el Geneviève'i divandan yere çekti. Geneviève dönme-

yi başardı. Kahverengi takım elbisesiyle, kiliseden yeni dönen Pike duruyordu arkasında.

"En sonunda," diye fısıldadı, heyecandan boğulan Pike, "en sonunda seni yakaladım, Jakoben köpeği, adi böcek!"

Devam edemedi. Dilinin yerine elleri konuşuyordu. Pike, Geneviève'i tutup boğmaya çalışıyor, onu yere bastırıyordu. Yüzüne ve göğüslerine vuruyordu. Kıvrılıp inleyen Geneviève dişlerini onun dirseğine geçirdi ve uygun anı yakalayıp serbest olan eliyle divanın üzerine devrilmiş olan masadan bir tabanca kaptı.

Tabancanın ağzı, Pike'nin ceketindeki küçük ceple aynı hizadaydı şimdi. O cebin altında adi, küçük bir kalp atıyordu. Pike çığlık attı, kurbanının morarmış boğazını bıraktı ve geri geri giderek, içeri çökmüş olan karnını silindir şapkasıyla saklamaya çalışarak odanın içerisine doğru ilerledi. Geneviève, Dual'in küçük tuvalet odasına kadar onu takip etti ve onu oraya tıktı. Kapıyı kilitledi. Perdesini çekti. Pike'nin çığlıkları kalın duvar ve kumaşları geçemiyordu. Geneviève, garip bir zafer gülümsemesiyle iğrenç bulduğu silahları topladı ve kilimlerle örtülmüş olan merdivenden çıkış kapısına doğru koştu. Hiç kimse karşısına çıkmadı.

Sokakta, soğuk yükü göğsüne bastırarak isyancılara doğru koştu. Onlara katıldı, söyledikleri devrim şarkısını o da söylemeye başladı. Silahları ve kılıcını başının üzerinde savuruyordu.

"Kadınlar!" diye bağırıyordu Geneviève, gördüğü kadınlara. "Kocalarınızın ve oğullarınızın peşinden yürüyün! Silahlara sarılın! Ne biçim hayat bu? Çocuklarımıza bir parça ekmek verebilmek için vücutlarımızı satıyoruz! Biz, zenginlerin köleleriyiz. Bizim sütümüzü sömürgenler emiyor, ellerimiz onların evlerini süslüyor."

Devrimin yüce kini Stock'un karısının ağzıyla konuşuyordu. Geneviève bayrağı kaptı. Birliği, Kraliyet Sarayına doğru götürüyordu.

Güneş, Paris'in üzerinde nasıl da parlıyordu! Daha yeni çiçek açan beyaz akasyalar, narin dallarıyla kırmızı bayraklara dokunu-

yordu. Şarkı yükseliyordu. Eski "Carmagnole" ezgileri, aristokratları yine tehdit ediyordu.

Dağın gölgesi Fransızların başkentinin üzerine düşüyor, bayrak gibi yayılıyordu.

Madam Veto emretti,
Madam Veto emretti,
Kıyımdan geçireceğim tüm
Paris'i diye,
Ama atışı ıska geçti,
Silahlarımız sayesinde!
Yoksullar bizimle gelin! Başkaldıralım!
Özgürlüğü koruyalım.

Ama Paris susuyordu. Blanqui'ciler yalnızdı. Onların kahramanlığı sessizlikle karşılanan bir patlamaydı.

"Kim bu insanlar? Nereden geliyorlar, ne istiyorlar?" diye soruyorlardı balkon ve dükkânlardan bakan işçi kadınlar.

"Tanımıyoruz... Zaten efendinin verdiği bir parça ekmek, kurşundan daha iyidir."

İşçilerin sabrı henüz taşmamıştı. Blanqui, kitlelerin isyanını yanlış hesaplamıştı. Henüz yenilgilerin sıcak yaraları kurumamıştı.

Küçük bir birliğin başında bulunan Blanqui, Valiliğe doğru saldırdı. Nöbetçiler bir direniş göstermedi. İsyancılar, "Marseillaise"i söyleyerek yüksek dar binanın içine daldılar. Merdivenlerde, koridorlarda koşuyorlar, bankları deviriyorlar, silah kabzalarıyla ses çıkarıyorlar, olası bir savunma için camları kırıyorlardı.

"Zafer, zafer, zafer!"

Büyük ana salonu güneş ışıkları dolduruyor ve masaların örtüleri Blanqui'cilerin bayrakları gibi kızıllaşıyordu.

"Zafer, kardeşler!"

Blanqui kendini bir koltuğa attı. Bir an için gözlerini kapattı.

"Gerçekten iktidara oturup koruyabilecek miyiz?.. Olmak zorunda!"

"Devrim için!" diye bağıran Blanqui zıpladı ve koltuğu ayağıyla itti.

Tüm giriş ve çıkışlara nöbetçi yerleştirildi. İsyan liderlerinin ellerinde şimdi silah yerine sivri divitler vardı. Mürekkep kutuları, barut kutularının işlevini yükleniyordu. Zaman, beklemiyordu.

"Halka bildirge," diye dikte ediyordu Blanqui. Bu arada cumhuriyet bölüklerinin komutanlarını belirliyordu. Bundan böyle kendisi de genel komutan olacaktı.

Bu arada Stock, birliğiyle birlikte mahkemenin yakınlarındaki polis merkezine doğru ilerliyordu. Yanında, uzun boylu, güçlü Schapper yürüyordu. O, terzi gibi sakin değildi ve gergin bir şekilde güneş ve baharın parlattığı ıssız sokakları inceliyordu. Her zaman olduğu gibi iki dost, Stock ve Schapper, birbirlerini iyiniyetle azarlıyorlardı.

"Düşünme!" diye gülüyordu Johann. "Kaygılanma. Şimdi bile güvensizlik seni kemiriyor. Öyle mi yapılması gerekiyor? Doğru mu? Kitleler bizi destekleyecek mi? İşçiler sokağa çıkacak mı? Çıkacaklar! Nasıl çıkmayabilirler ki? Biz onların canlarında canız; biz onlara aitiz, onlar da bize. Yaşasın, işte geliyorlar!"

"Bu Martin Bernard'ın birliği," diye karamsar bir şekilde cevap verdi "Mevsimler Birliği" komitesine bugün üye olmuş olan Schapper. "Bizim Almanlar geliyor onunla. Bak işte, kenar mahalleler insan göndermiyorlar. Göndereceklerini de sanmıyorum. Hayır Stock. İşçi tam olarak bilmek istiyor, kellesini niçin tehlikeye attığını. Onu kim yönetecek, bilmek istiyor. Zaten böyle bir şeyin zamanı da geldi mi ki?"

"İleri!" diye haykırıyor cevap yerine Stock.

İsyancıların birliğine doğru atlı polisler uçuyordu. Schapper, hemen tüfeğini kaldırdı. Nişan aldı. Bir polis yere düştü. Bu kurşuna başka bir kurşun cevap verdi.

"Zafer!"

"İleri!"

Şarkılarla sessiz şehre doğru yürüyorlardı. Binlerce kahramanı güneş selamlıyordu. Şehir, bayram yeri gibi süslüydü.

"Valilik bizim elimizde, karakolu da ele geçirince..." Stock heyecandan sustu. "Sonra Kraliyet Sarayı. Monarşinin alaşağı edildiği

ilan edildi. Blanqui'nin bildirgesinde cumhuriyet ilan edildi. İşçiler kardeşlerine yardıma gelecekler. Onların kanı, zaferi perçinleyecek."

"Georg Büchner her zaman bu günleri hayal ediyordu. Barikatta ölmek istiyordu," dedi birden Schapper.

Stock bu adı Schapper'in ağzından ilk defa duyuyordu.

"Onun anısı bizimle olsun!" diye konuştu heyecanla terzi.

Johann, Schapper'e "İnsan Hakları Komitesi"nin liderini nerede ve ne zaman gördüğünü sormak istedi ama bir kurşun vızıldadı o anda. Yolunu mu şaşırmış? Hayır. İhanet! Schapper başını kaldırdı. Tecrübeli savaşçı sokağı yoklayıp inceledi. Bir zengin evinin penceresinden bir dantel, masum bir şekilde savruldu. Kalın bir fiküs çiçeğinin arkasından sanki ormanın içindeymişçesine bir namlu çıkmıştı.

"Heinrich, sen gel," dedi sessiz ve emredici bir şekilde Schapper, "sen benden daha iyi nişancısın."

Kısa bacaklı, atletik yapılı, Heinrich Bauer ikinci çağrıyı beklemedi. Hızla dönüp, omuzundaki tüfekle geldi. Hazırdı. Perde titriyordu. Fiküs düşüyordu.

Blanqui'ciler, mahkemenin yanındaki yarı boş, korkunç polis binasına yaklaşıyorlardı. Tüfekler ağır ağır namlularını doğrulttular. Şaşkına dönen Teğmen Druino, elini gözlerinin üstüne kaldırıp yaklaşanlara baktı. Olup bitenleri anlayınca da polislere yaklaşmaları için işaret etti ve ellerini ovuşturdu.

"Alçaklar!" diye bağırdı ve kılıcını çıkarıp ileriye, işçi liderine doğru koştu.

Tehlike, isyancıların daha sık sıralar oluşturmasını sağlıyordu. Blanqui'cilerden gelen bir kurşun, teğmeni yere düşürdü. Kuduran polisler devrimcilere saldırdılar. Çatışma, kesik kesik bağırışlar, kargaşa, savaş. Geneviève'in Dual'in güzel tabancasını ateşleme çabaları boşunaydı. Kılıç ise onun için çok ağırdı. Ama Stock'un karısı bunu kabullenmek istemiyor ve yere sarkmış mecalsiz eliyle kılıcı peşinden sürüklüyordu. Israrla tetiği çekiyordu. Tutukluk yapıyordu. Birileri Geneviève'i bir evin duvarına doğru itti. Her

tarafta silahlı çatışma vardı. Yaralılar düşüyor, polis birlikleri ise giderek seyreliyordu.

Valilikte Blanqui ve Barbés bildirgeyi yazıyorlardı. Bu arada, yakındaki askeri birliklerden yığınla asker geliyordu. Kenar mahalleler ve gecekondular hayretler içerisinde susuyorlar ve isyanın kaçınılmaz trajedisini izliyorlardı. İşçiler, isyancıları tanımıyor, niçin savaştıklarını bilmiyorlardı.

Schapper haklıydı, Stock da bunu hissediyordu. Paris umursamaz bir halde duruyordu.

Mars Meydanında eğlence doruk noktasındaydı. Atlar birincilik için kıyasıya savaşıyorlardı. Kalabalık, birinci olanları çığlıklarla karşılıyordu. Henriette Dual, şimdi dantel şemsiyesinin üçüncü şeridini hırsla parçalıyordu. Onun atı geride kalmıştı.

Valiliğin etrafı ıssızdı. Hiç mukavemet görmeden, arkadan, yan sokaklardan hükümet askerleri yaklaşıyordu. Blanqui, isyancılara ya zafer ya ölüm çağrısı yapıyordu. Ama güçler öyle eşitsizdi ki. Kahramanlıklar sonuçsuzdu, boş yere kurban veriliyordu. Kraliyet askerleri Valiliğe doğru ilerlediler.

"Yaşasın Devrim!" İsyancılar, bu sloganla çatışmaya atılıyordu.

Barbés, Auguste'ü kuşatılmış olan Valilikten kurtardı.

"Kaç ve emin bir yere saklanmaya çalış. Sen hâlâ gereklisin. Gelecek bizim," dedi ve Blanqui'ye sarıldı.

Valilik düştü.

Hava kararmak üzereydi. St. Martin sokağında birkaç kişi hâlâ isyancıları dize getirmek için gönderilen askerlere karşı barikatları savunuyordu. Johann Stock da onların arasındaydı. Ama onun kahramanlığı da tıpkı binlerce insanın cesareti gibi isyanın sonucunu etkilemeyecekti. Johann hiç olmazsa bayrağı korumak istiyordu. Bağlantısız, paramparça düşünceler geçiyordu kendini savunan devrimcinin kafasından.

"İngiltere'deki işçiler de belki şu anda bizim gibi barikatlarda ölüyor. Esir, hapis olmaktansa ölüm daha iyi. Hayır, yaşamak! Hayır, zafer! Bugün değilse yarın..."

Bugün Geneviève'i hiçbir şey şaşırtmıyordu. Her şey olması gerektiği gibi oluyordu. Stock'la karşılaşması da öyleydi. Böyle günlerde imkân ve imkânsızlık arasındaki sınır silinir. Stock, Geneviève'in gözleri önünde yaralanarak düştü. İkisi iki yan barikatta savaşıyordu.

"Johann!" diye bağırdı Geneviève, ama çatışmanın içerisinde insan sesleri duyulmuyordu.

Fleri'nin yardımıyla kocasını kurşunların altından çekti ve yaralarını tedavi etmek için güvenilir bir cumhuriyetçinin küçük meyhanesine götürdü.

Ama Stock halisülasyon gördüğünü sanıyordu.

"Ne kadar ilginç," diyordu gülümseyerek, "sürekli bu kadının benim ölen karım olduğunu düşünüyorum. Off, Fleri, ölüm herhalde yakınlaşıyor."

Geneviève ne konuşabiliyor ne de ağlayabiliyordu. Eski heyecanının yerini güçsüzlük almıştı. Kocasının elini okşadı. Saatler geçiyordu. St. Marie sokağındaki son barikat da düştü. Silahlar sustu. Yenilgi, derin bir ölüm sessizliği gibiydi.

"Niye top pareleri duyulmuyor? Niye bu kadar sessiz?" Heyecanla soruyordu Johann.

Sessizlik cenaze marşı gibi korkunçtu. Yarasından akan kan gözlerini kapatıyordu. Kendini kaybediyordu. Evin duvarları arkasından nal sesleri duyuluyordu. Askerler muzaffer bir edayla birliklerine dönüyordu. Kraliyet marşını söylüyorlardı. Her şey bitti! Blanqui'cilerin isyanı bastırıldı.

Gece, Geneviève ve Fleri, yaralı Stock'u eski cumhuriyetçinin meyhanesinden daha emin, belki de polisin kendisini bulamayacağı bir yere götürdüler. Belki çok küçük bir umut. Barbés ve Martin Bernard tutuklanmıştı. Blanqui ise saklanıyordu. "Mevsimler Birliği Komitesi" diye bir şey yoktu artık.

Kuru bir kış gününde Johann ve Geneviève, Paris'in dışına çıktılar. 12 Mayıs davasının ikinci grubunun mahkemesinin üzerinden birkaç hafta geçmişti. Blanqui ile birlikte 300'ün üzerinde insan

mahkeme önüne çıkarıldı. Bunlar arasında terzi Stock da vardı. Sanıklar savunma yapmayı reddettiler. Stock'a yöneltilmiş herhangi bir suçlama yoktu. Stock mahkeme karşısında gayet sert ve ciddiydi. Delil yetersizliğinden beraat etmişti. Ama Blanqui, sonradan hayat boyu sürgüne çevrilen ölüm cezasına çarptırılmıştı. Martin Bernard sınırdışı edildi, Barbés sürgüne gönderildi. Komitenin yöneticilerini tutsak etmek üzere St. Michel Hapishanesi belirlendi. Bu hapishane denizin içine girmiş, surlarla çevrili korkunç bir kayaydı. Parmaklıklar, demir kirişler, kalın duvarlar, kilitlenmiş kapı, deniz ve gökyüzü. Mahkûmları çevreleyecek olan her şey bundan ibaretti.

"Devrim adına amaçsız kurbanlar ve yenilgiler yoktur. Biz devrimin askerleriyiz. Savaşta ise, savaş kuralları işler. Bugün yenildik, yarın biz yeneceğiz." Stock'un düşünceleri bunlardı. Geneviève, bir sohbet başlatarak kocasını neşelendirmeye çalışıyordu ama Johann ısrarla susuyordu. Sadece bir yıl önce yine böyle bir günde, Johann, Blanqui'ye Oise kıyısındaki köy evinde ziyarete gitmişti. Ne kadar sakin akıyordu hayat o zaman Jansi'de. Ne kadar çok plan ve umut doğmuştu orada! İşte şimdi yine yenilgi. Cumhuriyet ve eşitlik hayali, yine tozların içinde yatıyordu.

Medon'a giden yol yukarıya tırmanıyordu. Bir avuç cesur, kahraman insana karşı umursamaz olan şehrin bacaları arkada sakin sakin tütüyordu.

"Tanrı Tepesine nasıl tırmandığımızı, ıslak yaprakların üzerinde hava aydınlanana kadar nasıl uyuduğumuzu hatırlıyor musun?"

Geneviève sevgi arıyor ve bunu hisseden Stock onu öyle narin okşuyordu ki sadece onun kaba, sert elleri böyle narin okşayabilirdi.

"Tabii ki unutmadım kadınım."

Johann, tekrar kavuştuğu eşine ilk defa böyle sesleniyordu. Bu ikisine de komik ve neşeli geliyordu. Çünkü bu hitap Geneviève'e pek az uyuyordu! Hâlâ ortak bir evleri yoktu ve ayrı yaşıyorlardı.

"Sen benim kadınımsın," diye tekrarlıyordu Johann.

Hafifçe topallayarak karısıyla kol kola yürüyordu. Yol kolay değildi. İki yolcu bazen durup taşların üzerinde dinleniyordu.

"Geneviève ne kadar yaşlanmış!" diye birden fark etti Johann. Kalıcı hüzne gömülü, acı tarafından cömertçe buruşturulmuş yüze bakarken, Johann kendini düşündü. Ama içinde hüzün ve acıma uyanmadı. Gücüne eskisi kadar inanıyor, yarını ve onunla birlikte sevinçleri ve zaferi bekliyordu. Onlarsız yaşayamazdı.

"Eminim ki," dedi birden Johann, "Blanqui hapishanede de olsa, düşünceleriyle bizimle birlikte Paris'te. Bu da onun en büyük avuntusu. Ömür boyu hapis, bizim zamanımızda küçük iş. Biz onu oradan kurtaracağız."

Görüştükleri andan beri ilk kez uzun uzun ve ayrıntılı olarak hapishanedeki hayatını karısına anlattı. Sopalarla dövülüşünü anlatmadı sadece. Bunu hiçbir zaman hiç kimseye anlatmamıştı.

Ancak hava aydınlanmaya başladıktan sonradır ki, karşılarına bir tepenin üzerindeki yeşil, güzel Medon çıktı. Geneviève canlandı. Hediyelerin sepette olup olmadığını kontrol etti. Merak etmeye başladı: Baba-oğul nasıl karşılaşacaklardı.

Büyük köy sokağı sessizdi. Oradan geçen keçi sürüsünün çanları ninni gibi bir melodi çalıyordu. Ormanın yanındaki meyhanede bulunan şömine, davetkâr bir şekilde yanıyordu. Pencerenin yanında meyhaneci ve yardımcısı domino oynuyorlardı.

Enlemesine yerleşmiş bir sokağın ucu, çıplak çam ormanına kadar uzanıyordu. Avlunun yanında köylü çocuklar oynuyordu.

"İşte bizim Johann," dedi gururla Geneviève, bir grup bacaksızın arasından oğlunu göstererek. Stock durdu ve karısını eliyle tuttu.

"Bekle... İlginç," dedi düşünerek. "Oğlumu bu çocukların arasında hayatta tanıyamazdım. Bu demek değil midir ki biz duygularımızı çok fazla abartıyoruz. Hayır, kan konuşmuyor. Gelecekte bizim çocuklarımız herkesin çocukları olacak ve biz de herkesin anne babası olacağız. Geleceğin çocukları da eşsiz bir mutluluk içinde yaşayacaklar. Onların bizim fedakârlıklarımıza ihtiyaçları olmayacak."

Johann, karısına birçok şeyi; kitaplardan okuduklarını ve yalnızlık içinde geçen yıllarını anlatmak istiyordu, ama Geneviève'in yüzü öyle bir acıyla burkulmuştu ki, Johann susmayı tercih etti.

Sokağın sonunda birbirine yabancı, birbirini anlamayan iki insan gibi oturuyorlardı.

"Stock acımasızlaşmış. O artık hiç kimseyi; ne oğlumu, ne beni seviyor," diye düşündü kırılmış kadın. Eski Johann yoktu. Her şey değişmişti, kendisi de değişmişti. İlk görüşmede, Geneviève, o düşünceli, sabırlı, cılızlaşmış erkekteki eski neşeli dokumacı ve terzi kalfasını zor tanıdı. İhtiyar Catherine, o eski Johann'la dalga geçiyor, o zamanlar Geneviève ona "kütük" diyordu. Yeni Stock, Geneviève'i korkutuyordu. Geneviève onu çözemiyordu.

Geneviève'in gözleri doldu. Daha yeni bitmiş olan açlık ve aşağılanma yıllarını, oğlu için yaptığı korkunç fedakârlığı hatırladı. Şimdi ise Johann, oğlunu istemiyormuş gibi geldi ona. Johann'a bu yıllar boyunca çektiklerini, oğlu için gerekli olan altı frank için gece kaldığı o iğrenç restoranı anlatmak istedi. Gereksiz itiraflarda bulunmamak ve içine gömdüğü sırrı dışarı vurmamak için ellerini hırsla sıktı.

Terzi, karısının yüzündeki ifadeyi fark etmiyordu. Birden çocuklardan birisi döndü ve annesini tanıyarak ona doğru koştu. Bu, çizik suratlı, sağlıklı bir çocuktu.

"Dünyada ne kadar çok çocuk olsa da şimdilik herkes kendi çocuğunu istiyor," diye geniş ve beceriksiz bir şekilde gülümseyen Johann eskisi gibi karısını neşelendirmeye çalıştı. Bunu da hemen başardı. İri bahçıvan kadın, merdivende misafirleri bekliyordu. Geneviève sıcak bir şekilde ona sarıldı. Tesadüflerin Geneviève'e gönderdiği bu şişko kadın –cimri de olsa– küçük Johann için harika bir vasi olmuştu. Yıllar geçtikçe küçüğü öyle sevmeye başladı ki, sık sık annesinden bir sonraki ücretini ertelemesini istiyor ve çocuğu imkânı elverdiği ölçüde şımartıyordu.

Hava hızla kararmıştı. Tavuklarla aynı saatte yatmaya alışmış olan küçük Johann eve gitti. Bahçıvan kadın sobayı yakıyordu. Karısının elinden tutmuş olan Stock bahçeye çıktı. Avlunun yanında durdular. Berrak, soğuk ve sessiz bir gece geliyordu. Uzaklarda başkentin ışıkları yanıyordu. Johann, yıldızla dolu gökyüzü gibi uzak ve parlak olan Paris'e bakıyordu.

"Ne kadar çok şey yaşadık bu on yıl içinde!" diye fısıldadı Johann.

"Ne kadar çok kan döküldü!.."

"Hayat bu," diye cevap verdi, ona katılmayan Johann.

"Fourvier Tepesi'nden bakıldığında Lyon da, tıpkı Paris'in buradan göründüğü gibi uzak ve aşağılardaydı."

Geneviève'in sözleri ikisini de anında Rhône'un kıyılarına götürdü.

"Lyon'da," diye heyecanlı bir şekilde konuşmaya başladı Stock, "ücret baremi için savaşıyorduk. Çoktuk, yüz binlerceydik. Yenik düştük, 12 Mayıs'ta Paris'te bir avuç insandık. Ama ne insanlar vardı! Aynıydı hepimizin hedefi. İktidar için, cumhuriyet için, işçilerin Fransası için savaşıyorduk. Ve yine yenik çıktık."

"Demek kader değil," dedi Geneviève.

"Kader mi? Nineden kalma masallar! Kader mi?!"

Stock kaba bir şekilde güldü ve karısı yine acıyla onun kendisinden ne kadar uzak olduğunu hissetti.

"Kader, aptalların avuntusu. İşçi, kaderini kendi belirler." Sustu. "Bak, mesela Schapper. Görünüşe göre benden daha ileri görüşlüydü. Çünkü doğru yapıp yapmadığımız konusunda kaygılanıyordu. Eğer Paris'te yüz bin olsaydık ne olacaktı? Eğer Lyon'da sadece ücret baremi için değil de iktidar için savaşsaydık ne olacaktı? Zafer! İşte o zaman zafer bizim olacaktı!"

"Ne zaman gelecek o zafer?" diye sabırsızlık ve aceleyle sordu Geneviève.

Stock kollarını açtı.

"Bilmiyorum," diye dürüstçe itiraf etti, "ama geleceğini biliyorum. Onu biliyorum."

Johann, Fleri'den, Schapper'den duyduklarını anlatmaya koyuldu. İngiltere'de her gün "Ferman" için kan dökülüyordu, Almanya'da artık hapishaneler devrimcileri almıyordu. Rusya'da, bu korkunç ülkede, isyan eden işçileri, parçalasınlar diye ayıların önüne atıyorlardı, köylüler ölesiye dövülüyor ama yine de boyun eğmiyor-

lardı. Geneviève'e, dünya, kocaman, kanlarla sulanmış bir savaş alanı gibi geldi. İki ordu savaşıyordu. Ordunun birisinde Stocklar, arkasında da markitan kadını gibi sırtına torbalar yüklenmiş olan Genevièveler. Diğer ordunun başındaysa narin, tok suratlı korkunç yaratıklar. Dualler, Brochéler, Bay V. D.'ler.

"Biz onları yeneceğiz, başka yolu yok!"

ALTINCI BÖLÜM

İHTİYAR JOHN'UN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ

1

Friedrich Engels, Manchester'e 1842 yılının sonunda geldi.

Ne gün sakin ne gün dalgalı olacağı bilinmez kaprisli Manş'ı ilk geçişi değildi bu. Bu yüzden, gümrük memuru, bavullarına şöyle bir bakıp geçmesine izin verdi. kendisini neredeyse tam bir İngiliz gibi hissetti Engels.

Engels'in, İngilizcesi mükemmeldi. Faytona binince kızıl saçlı faytoncuyu, İskoç dağcılarının selamıyla selamladı. Faytoncu da hiç tereddütsüz karşısında bir hemşerisinin oturduğuna inandı. Yolcu, arabacıların yaşamlarını, geçimlerini büyük bir merakla sormaya başladı. İskoçyalı arabacı, konuşkan çıktı. Uzun uzun, nedenini bilmediği pahalılıktan şikâyet ediyordu.

"Bari savaş olsaydı, ama o da yok."

Friedrich, posta arabasını beklerken, İngiliz gazetelerini karıştırdı. Şu sonuca vardı: Kendisi için, çok hareketli ve zengin olaylarla geçen son iki yılda, gazetelere bakılırsa, İngilizlerin ülkesinde kayda değer bir değişiklik olmamıştı.

Friedrich kızgındı. Almanya'dan bakıldığında İngiltere sosyal bir çalkantı içerisindeydi, devrim kabarıyordu sanki. Berlin restoranlarında, "Özgürler Birliği"nin toplandığı yerde ateşli Hess, kaç kez heyecanla sosyal darbenin ilk önce Britanya adalarında başlayıp sonra kıtaya geçeceğini söyleyip söz veriyordu:

"Manş'ın suları alevi söndüremeyecek. Ey nimet! Gel!" diye çığlık atıyordu Hess, ellerini yukarıya doğru uzatarak. Saçları İncil'deki falcıların saçları gibi alnında savruluyordu.

Geçen zamana rağmen değişmeyen; sadece parlamentodaki temsilciler, borsa rakamları, Chartistlerin protesto ve istekleri, modern piskoposların öğütleri ve Kraliyet soytarılarının şiirleri değildi; sadece borsadaki durgunluk ve lordlar kamarasındaki neşe de değildi. Hayat, günlük yaşam da ilk bakışta değişmemişti.

Hayret verici bir ülke! Burada isteklerin yerini alışkanlık almıştı. Israrlı, vazgeçmeyen ama yine de çok güçlü olan sülüklerin garip ülkesi.

Friedrich, aynı çirkin çizgili, belde toplanmış pantolonların, geniş redingotların ve siyah silindir şapkaların moda olduğunu fark etti. Züppeler baston taşıyıp yanaklarına pudra sürüyorlardı. Bayanların başları kocamandı; hesapsızca fiyonklarla süslü, sepete benzeyen şapkalarının altından bakıyorlardı. Şapkalar bazen sebzeleri, bazen de ilginç meyveleri andırıyorlardı.

Kötü kasım havasının, sahiplerinin iradesi dışında boyadığı uzun, sivri yüzler, çoğunlukla hıyara, havuca ve hatta tozlanmış ota benziyordu.

Yine de Friedrich, tanıdık manzaralara, tek tip insanlara bakarken İngiltere'deki hayatın değişmediğine inanmak istemiyordu.

"Hess haklı. Bir İngiliz burjuvası, ülkesinde devrimin imkânsız olduğuna ne kadar çok yemin ederse, sözleri o denli önemsizleşir. Onun yaptığı, korkunç ruhlara ve hayaletlere karşı okuduğu bir korunma duasından başka hiçbir şey değildir."

Barmenli genç tüccar, oldukça yakışıklı, boylu poslu ve şık olduğu için, taşralı kadınların ilgisini hemen çekti. Askerlik görevinde geçirdiği yıllar sırtını doğrultmuştu. Topçu olarak görev yapmıştı. Ama dış görünüşü mütevazı bir topçu eri değil, en azından subay olduğu izlenimi bırakıyordu. Hâlâ alışamadığı sivil elbisenin içinde biraz çekingen duruyordu.

İyi giyimliydi ama süslü değildi. Yerli züppelerin kullandığı o değişik, çok çeşitli uyduruk şeyler yoktu üzerinde. Bir züppenin değerlendirmesine göre onun fuları, boynuna, olması gerektiğinden çok vicdanlı bir şekilde dolanmıştı, yaka ve manşetler çok fazla sıkılmıştı, ceketi ise boldu ve sırtta çok fazla sırıtıyordu. Bu affedilmez bir şeydi. Solgun olmadığı yetmiyormuş gibi üstüne üstlük kışkırtıcı bir şekilde kırmızıydı. Yüzü çocuksu bir tombulluğa sahipti, burnu komik bir şekilde kalkıktı; sadece gözleri, onun olgun ve tecrübeli olduğunu gösteriyordu.

Posta arabasında kolayca arkadaşlıklar kuruyordu. İngilizlerin içe kapanıklığını kibarca delmekte ustaydı. Kızlar ona davetkar gülücükler gönderiyorlardı, o da zevkle cevap veriyordu.

Yaşlılar hiç fark etmeden bu delikanlıyı kendi seviyelerinde gören bir ses tonuyla konuşmaya başlıyorlar ve kuralların izin verdiği ölçüde sohbet canlanıyordu. Dizlerindeki kalın şalları düzeltip, purolarını tellendiriyorlar ve konuşuyorlardı. İngiltere'de durum kötüymüş, kriz ise Tanrının verdiği cezaymış; kriz, dolu gibi sanayinin tarlalarına yağmış.

"Ama," diye emin bir şekilde bitiriyorlardı, "maddi çıkarlar hiçbir zaman devrim doğurmamıştır. Madde değil, ruh iter insanı çılgınlıklara; şükür Tanrıya ki bu konuda ırkımız sağlam."

Friedrich, Londra'da tanıdık bir otele yerleşti. Onu sıcak karşıladılar. Gelmesine de hiç şaşmadılar. Sanki Friedrich sadece birkaç saat önce her zamanki yürüyüşüne çıkmış da geri gelmişti. Otel sahibi, 1840'ta kullandığı aynı kelimelerle ona hal hatır sordu. İki ön dişi eksik olan aynı hizmetçi, ona çok lezzetli domates çorbası ve bataklık kokan balık getirdi. Puding, katı ve tazeydi. Sos ise biber kokuyordu.

Sabah, otel kapısında aynı sarhoş dilenci kadın her zamanki sadakayı istiyordu. O da Friedrich'i tanıdı ve onun burada olmasına şaşmadı. Borsada, cılız kapıcı, yüce bir görev yaptığı düşüncesiyle Engels'in paltosunu aldı ve aynı suç ortaklığı ifadesiyle yeni demiryolları hisselerindeki korkunç değişikliği fısıldadı.

"Sör onlarla ilgileniyor," diye ekledi emin bir şekilde.

Akşam, Manchester fabrikatörlerinin kulübünde her şeyi yerli yerinde buldu. Davet edilen aynı kemancı, tatlı bir şekilde "Giden Denizci" şarkısını söylüyordu ve her zaman hatalı çaldığı yeri yine hatalı çaldı.

Bir tanıdık, genç tüccarı evine davet etti. Evlilik yıldönümünü kutluyormuş. Yine o değişmeyen yaşam tarzı; kesici, monoton bir gıcırdama gibi, korkunç bir kötürüm görüntü gibi Engels'i etkiledi. Saygın İngiliz burjuva ailelerinin baloları, Barmen ve Bremen'deki bu tür ailelerin balolarının tam bir kopyasıydı. Neşe; hesaplı, önceden belirlenmiş, ölçülmüştü, tıpkı akşam yemeğindeki tavuk ciğeri porsiyonu ve tatlı gibi.

Tüccar ruhu burada da hâkimdi. Dans salonunda, amansız, ateşli bir alışveriş yapılıyordu.

Friedrich, kızları, sadece avlanmaya müsait oldukları için Diana'ya benzetti. bekarlar için mutluluğun sembolü nişan yüzüğüydü. Anneleri, teyzeleri ve artık işlerini yoluna koymuş evli veya nişanlı ablaları, tecrübeli arabulucular gibi, orada bulunan tüm erkekleri tartıyorlardı. Memurlar, tüccarlar, subaylar, bu evlilik borsasına davet edilmişlerdi ve şişiniyorlardı. Değerli ticaret ve sanayi hisseleri gibi fiyatlarını yükseltiyorlar, sonra da düşürüyorlardı.

Dansları ve vals sırasında boynuna dolanan o küçük, pudralanmış elleri seven Friedrich birden esir olma rizikosuna girdiğini hissetti. Kızların masum blöfleri, beceriksiz yapmacıklıkları birden onda garip, mide bulandırıcı bir sıkılma yarattı. Balodan kaçtı.

Can sıkıntısı nefrete dönüştü. Bu yaşam tarzını iyi tanıyordu. Yalancı, ikiyüzlü, adi. Bu ikiyüzlü, dindar, ama birileri yaşantılarına, hayatlarının tek amacı ve yüce görevi olan o paralarına dokunacak olursa acımasız olan bu insanlardan öyle çok nefret ediyordu ki!

Friedrich'e öyle geliyordu ki, onların anlamsız çıkarlarıyla yaşamak, onların putlarına dua etmek, ağa yakalanmış bir sineğin kaderini isteyerek kabul etmek, yavaş yavaş bir ölüme kendini mahkûm etmekti. Friedrich, babasını, dedesini seviyordu. Ama bu insanların hayatını, zehirli ve mahvedici buluyordu. Onlara karşı duyduğu

sevgi; acıma gibi, yok olan geleneklere duyulan türden bir sevgiydi. Friedrich, onların inancını ve ideallerini sarsmış ve onları affederek alay etmişti.

Zengin burjuvaların otellerinden, borsanın kirli salonlarından sonra, Friedrich, Alman siyasilerinin yoksulluğa mahkum olarak sığındığı, Londra'nın kenar mahallelerine gitti. Joseph Moll, Karl Schapper, Heinrich Bauer onu dostça karşıladılar. Engels ilk defa gerçek proleter önderleri görüyordu. Onların yüksek zekâ seviyesi onda şok etkisi yarattı. Gerçi Friedrich'in yaptığı felsefi konuşmaya karşı umursamaz kaldılar. Ne Schelling'in aşırılığı, ne Bruno Bauer'in dürüstlüğü burada fazla ilgi görüyordu. Ama işçi ücretlerini, Alman dokuma işçilerinin yaşamları hakkındaki her şeyi bilmek istiyorlardı. Friedrich onlardan dostça olmasa da sıcak bir şekilde ayrıldı. Bu insanların komünizmi, ona biraz sınırlı ve çok fazla pratiğe yönelik geldi.

Ama bu yeni insanlar arasında kendisini öyle iyi hissediyordu ki! Küçük kulübe tüm tüccar evlerinden daha çok kanı ısınmıştı. Orada şakacı Heinrich Bauer, ayakkabıcı gibi çalışıyordu. Şimdilik gerçekleşmemiş prensip ve idealler için yurdunu kaybetmiş bu insanlar, ona sade ve mantıklı geliyorlardı. Friedrich, geleceğin bu insanlara ve onların yaratacağı nesillere ait olmasına seviniyordu.

Manchester ve Liverpool arasında günde iki tren vardı. Tren hareket etmeden çok önce Engels garın alçak, ahşap peronuna geldi.

Onun dışında hiç kimse yerde yatan demirleri seyretmiyordu. Yaklaşan trenin kısa, tatsız düdüğünden hiç kimse sıçramıyordu.

Tren! Friedrich onu eski bir tanıdık gibi ama kendisi özel olarak tanımamış da başkaları anlatmış gibi karşıladı. Bu tren, genç adamın kafasında canlandırdığı şeye dış görünüş olarak hem benziyordu, hem benzemiyordu. Tren, doğuşunu borçlu olduğu çaydanlığa hiç benzemiyordu. Friedrich onu hiçbir şeye benzetemedi. O tamamen yeni, tuhaf bir şeydi. Kendisiyle, yeni görüşler ve görünüşler getirmişti.

Birçok tecrübeli insan gibi, Friedrich, trenin demirleri altında onun metal kaburgalarını, damara benzeyen borularını, alışılmadık

bir akciğer ve mideye benzeyen tüm karışık iç organlarını görüyordu. Teknolojiden hoşlanan Friedrich onun yapısını biliyordu.

Trenin basamağında makinist duruyordu. Adam, Engels'in dikkatini çekti. Friedrich, tüm izlenimleri aynı anda algılamayı becerebiliyordu, hepsine aynı ilgiyi gösteriyordu; yumuşak vücutların biyolojisi, silahların yapısı, unuttuğu bir dilin alfabesi, gördüğü insanlar ve onların davranışları.

Makine yağlarıyla kirlenmiş olan makinist, ünlü bir liderin heykeli gibi kendini beğenmiş ve hareketsizce duruyordu. Biraz yorgundu, kızarık gözlerinde derin bir gurur ve özgüven vardı. Aniden, hızla yere atlayarak treni dolaştı. Yapmacık bir korkuyla tekerleklerin irili ufaklı dişlerini kontrol ediyor, sonra da onu okşuyordu. Bedevinin atıyla oynadığı gibi, yırtıcı bir hayvanı uslandırmış bir adam gibi trenle oynuyordu. O, trenin efendisiydi ve dünyanın bu yeni gururu ona emanet edilmişti.

Ormanın, hayvan sürüsünün fonundaki insan değil, makineye hükmeden, arkasında boyun eğen güçlü buhar mekanizması bulunan insan yeni duygular hissediyor. Sadece efendi olma duygusunu değil, yaratmanın verdiği hazzı da duyumsuyor.

Israrlı bir zil Friedrich'i bu düşüncelerden de, trenden de kopardı. Fularını eline alıp, kimbilir nereden gelmiş olan diğer yolcular gibi o da vagona doğru koştu.

Ama zil sustu. Makinist, kovadaki suyu yavaşça kazana döktü ve lokomotife bindi. Tren iyice perona yapışmıştı. Kalın elbiseli insanlar, büfe dedikleri ambardan çıktılar ve yüksek sesle Manchester–Liverpool treninin hareket ettiğini bağırdılar. Ama ondan sonra da bir şey olmadı. Sıcak, soğanlı börekler satan bir satıcı koştu ve malını övmeye başladı.

"Sıcak, soğanlı börekler, bir peni! Sığır etli börekler bir peni!"

Trenin hıçkırığı onun bağırışlarını boğdu. Satıcı, trenin tekerleklerinin raydan kopup sonra yine yapışıp hareket ettiği anı kaçırmak istemiyordu. Yine de yakalayamadı; tıpkı küçüklüğünde yaklaşan uyku anını boşuna yakalamaya çalıştığı gibi uğraşıyordu.

Tren ağır iç çekişler, homurdanmalar ve hıçkırmalarla Liverpool'a doğru ilerledi. Duman, üstü açık vagonların üzerinde yayılıyor ve yolcuların şapka ve kâküllerinin üzerine çöküyordu. Trenin gürültüsü sesleri boğuyordu. Engels hızlı yolculuğu seviyordu. Yumuşak, açık kestane saçlarını rüzgâra bıraktı. Küçüklüğünden beri delice koşturmaya alışmıştı. Ve trenin hızı onu şaşırtmadı. Stephenson'un buluşu, insanlığa ve tarihe ne verecek diye kendi kendine soruyordu. Coğrafyayı çok seven Friedrich, dünya haritasını gözünün önüne getirip hayalinde birbiri arkasına demiryolları çiziyordu.

Bu, en fantastik hayallerden daha zevkliydi. Çünkü hemen yarın gerçekleşebilirdi. Gökyüzündeki şimşekler gibi yeryüzünü bölüyordu parlak raylar. Haritanın üzerinde şerit halindeki nehirler gibi, raylar da çöllerden yayılıp Asya ve Avrupa'yı birleştiriyorlar, iki Amerika kıtasını zincir gibi sarıyorlardı. Bir tüccarın büyük düşünme yeteneğine ve bir bilimadamının dakikliğine sahip olan Friedrich, ülkelerin bu siyah sihirli değnekler sayesinde ne kadar çok kazanacaklarını tahmin ediyordu. Trenler Friedrich'in karşısında büyüyordu. Vagonlar kocaman hayvanların gücünü, kıvraklığını ve dayanıklılığını alıyorlardı. Tren, sarmaşıklara dolanmış, ağaca tırmanan yılanlar gibi dağdan dağa sürünüyordu; köprüler aracılığıyla nehirleri geçiyordu. Tren düdüğünün çığlığı, işgal ettiği topraklara ayak basan muzaffer bir askerin çaldığı boruyu andırıyordu. Zaman ve mesafe kavramlarını tamamen değiştiriyordu.

Yakın zamana kadar topçu olan genç adam, sallanan ve henüz düzgün olmayan, zıplayan vagonlara, savaş durumunda askerlerin yükleneceğini tahmin ediyordu. Tren, şimdi taşıdığı, şemsiyelerle silahlanmış insanlar yerine tüfek ve süngülerle silahlanmış insanlar, silahlar taşıyacaktı. Engels, eğer trenler Napeléon'a hizmet etseydi büyük liderin kaderi ne olurdu, diye düşündü.

Saatler böyle düşünceler içerisinde çabuk geçti. Tren ritmik bir şekilde öksürüyor ve Liverpool'a yaklaşıyordu. Genç adam Liverpool'u tıpkı Manchester ve Londra gibi korkunç ve acımasız buldu. Sahilde kadınlar onu yalvaran gözlerle, bir dişi kurdun aç gözleriyle takip ediyorlardı ve ona, sahip oldukları tek şeyi, vücut-

larını teklif ediyorlardı. Vücutları ise cılız, bitkin, zamanından önce yaşlanmış, paçavraya dönmüştü.

Yoksulluğun bu korkunç tanrıçaları, ahlâk polisi tarafından sık sık gözaltına alınıp işkence görüyorlardı. Ama ıslahevine düşme korkusu açlığa yeniliyordu. Serbest bırakıldıktan sonra iş bulamayınca ekmeklerini yine gizli fuhuşta arıyorlardı. Küçük bir kız Friedrich'i elinden çekti ve Engels tiksintiyle kendini kurtarınca kız arkasından bağırdı:

"Madem benimle gelmek istemiyorsunuz, bari bir peni verin; ekmek için."

Engels durdu ve ona bir demir para verdi. Ama sadece kadınlar dilenmiyordu. Teklif edecek hiçbir şeyleri olmayan erkekler de el uzatıyorlardı.

Friedrich sarhoş vücutlara dolaşarak yürüdü. Dumanlı bir meyhane kapısının önünde bir çocuk ağlamaktaydı.

Friedrich kendi çocukluğunu hatırladı. Buna benzer yoksulluk manzaralarını nerede görmüştü? Bu aynı acı ve açlığın sokaklarından ne zaman geçmişti? O, onları sadece Sue, George Sand veya Dickens'ın kitaplarından tanımıyordu. Okuldan, o büyük, somurtkan babaevine dönerken de bu aynı lanetli dar sokaklardan geçmiyor muydu? Barmen'de de çok vardı onlardan. Pis evlerden, yorgunluktan perişan insanların küfürleri geliyordu. Orada Almanca, burada İngilizce küfrediyorlardı. Aynı unutulmaz koku, aynı solgun yüzlü, cılız vücutlu çocuklar, aynı kendini bırakmış nineler, aynı sarhoş genç delikanlılar. Sarhoşlar; çünkü yaşamlarının tek sevinçleri var: Alkolün verdiği ölüme benzeyen unutma. Yığınla pislik ve çöp, balçık ve pis su birikintileri sokakları kaplıyor, iğrenç kokularıyla fabrika bacasının dumanıyla zaten ağırlaşmış olan havayı kirletiyordu.

Çocukluğunun anıları karşısına çıkıyor ve sıkıca ona yapışıyordu. Hayatı boyunca bu anılardan kaçmadı, başını çevirmedi. Adımlarını yavaşlatıyordu hep. İçinde doğan sorulara cevap bulmalıydı. Bu cevap olmadan yaşamak onun için imkansızdı. Etrafta çokça kâbus ve hayalet vardı.

Fabrika bölgesinden şehir merkezine doğru ilerlerken, Engels, makine yağı emmiş bezlerle tıkalı pencereleri gördü; dar girişlerden geçebilmek için eğiliyordu. İsyanın eşiği olan, hareketin arifesi olan bir acı doldu içine.

Her evde yaklaşık on kişi yaşıyordu.

Friedrich titredi.

Memleketinde, son yıllarda tanıştığı sosyalist literatür, onu birçok şeye alıştırmıştı ama gerçek, en karamsar hayal gücünün kurabileceği şeyi de aşıyordu.

Şehrin tiyatro semtine yaklaşıyordu. İnce duvarlı evlerden, kahkahanın, dans eden ayak seslerinin ve çığlıkların histerik bir biçimde yükselen motifleri duyuluyordu. Sokaklar saygın bir şekilde sessizdi. Polis, görev yerinde yüce bir şekilde duruyordu. Geçen tek atlı arabalardan, puroların parıltısı veya gaz lambalarının ışığıyla aydınlanan neşeli kadın yüzleri görünüyordu. Kahkahalar duyuluyordu.

Friedrich'in kulaklarında ise komşu dünyadan gelen küfürler ve hüzünlü inlemeler vardı.

Ona öyle geliyordu ki, o, ilk defa, bu komşu dünya ve insanlarını gerçekten tüm büyüklüğüyle görmüştü. Bu insanlar çoktu ve burada, İngiltere'de, dünyanın en gelişmiş ülkesinde, onlar, her yerde olduğundan daha mutsuzdular. Gelişmiş Avrupa'nın geri kalmış taşrası olarak gördüğü Barmen ve Bremen'de bile bu kadar mutsuz değillerdi.

Bu ne demek oluyordu? Engelsler gibi ailelere mutluluk ve zenginlik getiren teknoloji, proletaryayı daha bir zincirliyordu. Öyle değil mi?

Daha yaşarken cehennemi tanımış olan bu insanların üzerinde nasıl bir sosyal lanet vardı?

"Kanunların ve gelişimin ülkesi olan, başkalarının kıskandığı bu ülkenin sokakları tamamen acımasızlık ve umursamazlıkla dolu," diyordu kendi kendine.

Taş yoldan geçen bir arabadan, yoksul giyimli bir adamın ayaklarının dibine sönmek üzere olan bir puro atıldı. Adam etrafına

bakınarak onu yerden aldı ve büyük bir istekle ağzına götürdü. Friedrich döndü.

"İnsanlık monatlara* bölünmüş. Her yerde, belki bizde de, bende de vahşi bir umursamazlık, bencil bir acımasızlık var. Her yerde sosyal savaş... Her yerde kanunlarla güvencelenmiş sömürü var," diye düşünüyordu Friedrich.

Geceyi Liverpool'da geçirmeye karar verip bir otel odası kiraladı. Bu yabancı şehirde, bu yabancı evde tamamen yalnız kalmak istiyordu. Ama yalnız kalamayacak kadar çok düşünce vardı kafasında. Olgunlaşmamış bir düşünce veya buluşun eşiğindeki şair veya bilimadamı da aynı şekilde, yükünden kurtulmak için ısrarla yalnız ve sakin bir yer arar. Böyle durumlarda, düşünme sürecini hiçbir eşyanın rahatsız etmemesi için, büyük gerginliğini dışarıdan gelen hiçbir müdahalenin kesmemesi için yabancı bir yerde olmak gerekir.

Friedrich, perdeyi kapattı. Karşıdaki evin pencereleri düşünmesini engelliyordu. İnsanın hayatında bazı ağır anlar vardır. O zaman insan sanki hayatından çıkıp geçmişine bakar, yeni doğmuş bir bebeğin salıncağının üzerine eğilir gibi geleceğinin üzerine eğilir. Boğucu ama ilerlemeyi kaydeden anlardır bunlar.

Friedrich, sanki baba evindeki kapının işaretine yine yaklaşmıştı (her altı ayda bir kapıda çocukların boyu ölçülüyordu). İşaret ancak omuzuna gelebiliyordu. Büyümüştü.

İçeri giren hizmetçi ısmarladığı yemeği getirdi, yatağı açtı ve siyah İncil'i lambaya daha yakın bir yere getirdi. İyi geceler deyip sessizce uzaklaştı. Friedrich, tütün içiyordu. Yüzü her zamanki gibi sakin ve candandı. Geçmişinin her ayını gözden geçirmeyi bırakmadan akşam yemeğini yavaşça yemeye başladı. Şimdiye kadar iştahı ona hiç ihanet etmemişti.

Genç adam soğukkanlı ve emin bir şekilde son iki yılı belleğinde tazeliyordu. Hayır, o yıllar boşuna geçmemişti. Bu sonuç onu sevindirdi. En fazla, boşa geçen saatlerden korkuyordu. Zamanını

* *Monat*: Varlığın değişik biçimlerinin temelinde bulunan ortak maddi ve ruhsal bütünlüğü içeren birim; varlığın yapısal tekliğini ifade eden felsefi bir kavram –ç.n.

yutan kitabı, üniversitedeki dersi veya bir gazete yazısının üzerindeki çalışmayı hiç fark etmeden kullanılmayan, sonsuzluğa giden her an için kalp sıkışması gibi bir acı hissediyordu. Kendini, zamanını boşa harcamakla suçlayamazdı. Son yılı, son noktasına kadar kullanılmıştı. Görevini yapmak için gönüllü olarak girdiği birlikten, hava aydınlanır aydınlanmaz başlayan askeri görevlerden sonra hemen hemen her gün üniversiteye koşuyordu. Genç tüccar ve becerikli asker, bilginin yarı karanlık Berlin sitadellası'nın* kapısından heyecanla giriyordu. Friedrich, askeri yürüyüşü felsefeyle, atışı tarihle uyumlu bir şekilde yürütebiliyordu. Bir zamanlar taşra okulunda olduğu gibi burada da ilk başlarda profesörlere tapıyordu. Ama kısa sürede onları geçti ve onlarla alay etti. Lise üniformalarını aştığı gibi burada diğer bilgileri de aşıyordu. Mişlen'in kemikleşmiş mantığına doyduktan sonra, bir zamanlar baş eğdiği Schelling'i de reddetti. Geçmişteki başarılarının ve eski düşüncelerinin servetiyle yaşayan bu ihtiyar, Berlin'e geldikten sonra en yüzsüz bir şekilde kendisini Hegel'in fikir babası ilan etmişti. Engels ise Hegel'e saygı duyuyordu.

Genç üniversite öğrencisi ve dinleyici, geri kafalı filozofu söz düellosuna çağırmıştı. O, ihtiyar Hegel'in bilimini göğsüne madalya olarak takmaya çalışıyordu. Friedrich, şimdi salatasını çiğnerken, Schelling'i utandırdığı o tartışmayı zevkle hatırlıyordu. Şimdiye dek felsefeyi sistematik bir şekilde öğrenememiş olmasının ziyanı yok, bu engel değil. Sahip olduğu tükenmez çalışma gücü varken böyle bir şey engel olamazdı. Sanki insanlar şampiyon olarak mı doğuyorlardı? Sahip olduğu fiziksel dayanıklılık ve sağlam sinirler, ona ümit verici bir destek sunuyordu. Bir saniye bile kaybetmeden işe koyuldu. "Önemli olan haklı olduğuna inanmandır," diye düşünüyordu. Tembellik anlarında yaptıklarıyla avunup başkalarının onun fikirlerine savaş açmasını beklemek, genç adamın kitabında yazmazdı. Hegel'e gelene kadarki felsefe tarihini çok az biliyordu. Sadece Hegel'in tarih ve hukuk felsefesini, arkadaş çevresinde ve düşmanlar arasında bu okulun tüm tartışmalarını bilmek yetersizdi. Nibelunglar'ın şarkısındaki muhteşem Siegfried boşuna onun en sevdiği kahraman değildi.

* *Citadella (Sitadella)*: Merkez, kale –ç.n.

Tıpkı Barmenli bu genç tüccar gibi hiçbir şövalye, profesör kılığına girmiş korkunç yaratıktan ve ejderhadan korkmazdı.

Friedrich, geçen yılki savaşlarını hatırlarken, yaşadıklarını özenle gözden geçiriyordu. Artık fosilleşmiş, fare ve kurumuş ot kokan, eski ve değerli mektupları karıştırıyor, orada değerli, hiç dokunulmamış şeyler buluyordu. Kendi "fotoğrafları". Mürekkep lekeli üniforma ve parlak, gereksiz kılıç.

Hava aydınlanmaya başladığında düşünmekten yorulmuş olan Friedrich, nihayet yatağına yattı. Otelin özenli sahibinin hazırladığı İncil'i hemen aldı. Şarkıların Şarkısı'nı buldu ve şiir okur gibi uzatarak okudu.

Bu kitap, onun tüm ruh fırtınalarına tanıklık ediyordu. Eski bir okul defteri bulmuş gibi sevindi. Friedrich çocukluğunda, onu korkarak, dua okuyarak açıyordu. Daha sonra onun korkutucu kabı ve doğal olmayan dili, çocuğu sinirlendirmeye başlamıştı. Tıpkı evde ona sürekli okunan öğütler gibi. Babasından yaşlı uşağa kadar herkes öğüt veriyordu. İlahilerde saçmalıklar arayarak oradaki bilginlerle dalga geçiyordu ve böylece İncil'den intikam alıyordu. Beceriksiz bilginler en iyi durumda ona can sıkıcı aptallar gibi geliyordu. Tanrının kendisini bile düelloya çağırarak uzun süre İncil'le savaştı. Bu, çelişkili, sancılı ve zor bir dönemdi. Ama acıyı, ona, artık kuruyan yaralar veriyordu. Kendisiyle, ailesiyle, alışkanlıklarla savaşarak, tıpkı bir zinciri koparır gibi en sonunda dini koparıp atmış, eski okul çantası gibi, çocukluğunda çok saydığı kitaptan vazgeçmişti. Zaman ilerlemişti. Strauss, Feuerbach, Bauer okurken, geçmiş düşüncelerinin patikalarından yeniden geçerek Hıristiyanlık dogmasıyla savaşmıştı.

Korku ve isyanı geçti. Bütün bu geçmiş çağrışımlar dağıldı. İncil, karşısında, eski çocuk oyuncağı gibi duruyordu. O oyuncağı yaratan bilinmeyen ressamlara karşı, bir şaire duyduğu gibi onların epik yeteneklerine saygı duyuyordu. Aslında "Şarkıların Şarkısı" Nibelunglar'ın Şarkısı kadar güzeldi; ilahiler ise eski sagalar gibi kaba ve melodikti.

"Kitabı Mukaddes"in sayfalarını karıştırırken Friedrich, kendi yazdığı İncil'i hatırladı. "Açıkça ele geçirmeye ve dinin zaferine karşı harika bir çözüm." Bu neşeli kafiyeler ona her zaman başarılı

geliyordu. Ama genç Hegelcinin, aptal düellolar dönemi ne kadar geride kalmıştı! Şiirler geleceği sisli kılıyordu. Liverpool yine Berlin oluyordu ve perdenin arkasından Bruno Bauer'in cansız tenoru yeniden duyuluyordu.

Friedrich hırkasının cebinden kendi şiirlerini çıkardı. Düzeltti. Bu, üzerinde yazarının ismi yazmayan, ince bir kitapçıktı.

Ne kadar uzun süreden beri, gizlice, ısrarla şair olmayı hayal ediyordu.

"Benim neslimden bir delikanlı için belki de bu, kızamık gibi, düellocunun kendi kendini övmesi gibi kaçınılmaz bir şeydi..."

Bir yıl öncesine kadar ciddi bir yeteneği olduğuna inanıyordu ama şimdi bundan emin değildi. Friedrich, şair olamayacağını ilk defa acı ve hüzün hissetmeden düşünüyordu.

Ama komik şiirler ve parodiler konusunda oldukça becerikliydi.

Şiirlerinin sayfalarını karıştırırken, onları yazmış olmaktan dolayı utanmadığını ve kızmadığını büyük bir zevkle fark etti.

Gülmekten yüzü kırışarak, eserinin kendisine yaraşır olduğunu tekrar itiraf ederek hatırlıyordu şiirlerini:

"Duy beni Tanrım! Sadık hizmetkârlarını
sonsuz acılarda bırakma!
Tanrım, ne zaman o yüce gazabınla
bu dinsiz pislik sürüsünü bir anda yok edeceksin?
Hüzün ovası bu dünyada ne zamana kadar
çiçek açacak kolayca utanmaz ukalalar
ve her filozof kudurmuş bir vaziyette sözler tükürecek
ki onun 'ben'i benim de 'ben'immiş,
ki dünyaya onu sen getirmemişsin.
Tanrım bize korkunç mahşeri gönder hesaplaşmak için."

Tanrı anında cevap veriyor:

"Saati gelmedi.
Ve dünya günahlardan henüz o kadar pis kokmuyor.
Üstelik açıkça söyleyeyim ki,
bugün savaşa yeterince hazır değilim.
Dindar beylerle dolu Berlin şehri,

ama efendileri bir mantıklı ki,
kavramlarla bana doğru geliyorlar bilinçli erkekler.
Onlarla beni kerpeten gibi sıkmak istiyorlar.
Ve Bruno Bauer'in kendisi de, aklıyla benim sadık kölem,
diyor ki: Vücudu tamam ama ruh zayıf!"

Engels, sabahleyin Manchester'e döndü.

Döndükten sonra büyük bir kararlılıkla yaşam tarzını değiştirdi. Babasının arkadaşlarının görüşlerini göz ardı ederek öğlen ve akşam yemeklerini, dans davetlerini geri çeviriyordu. Evlilik panayırlarına gitmez oldu ve hesaplı Lancashire burjuva annecikleri onu, umut vaat eden nişanlı adayları listesinden çıkardılar.

Bürodaki işlerinden arta kalan zamanında, Friedrich, işçi evlerine, Chartist toplantılarına gidiyordu. Toplantılar, şehrin sınırlarını belirleyen surların dibinde bulunan küçük bir handa yapılıyordu. Geceleri Godwin'i, çok sevdiği Shelley'nin şiirlerini okuyordu. Bu arada, fabrika müfettişlerinin pek bilinmeyen, insan eli değmemiş mavi kaplı raporlarını buldu. Bunları okurken, metal gibi katı ve trajik, yağmurdan kararmış dalları andıran ölü sözcüklerin arkasında başka bir hayat keşfediyordu.

Yabancı topraklara ayak basmış ve başka bir ten rengi taşıyan, yaşam ve düşüncelerini tanımadığı insanları gören Kolomb gibi hissediyordu kendisini.

Ama sır, her yeni rakamla o yapmacık çekiciliğini kaybediyor, çıplaklaşıyordu.

Şimşekler gibi sivri rakamlar, Friedrich'e bu değişik ırkın doğuşunu ve gelişimini açıklıyorlardı. Tüm gezegenin üzerine yerleşmiş ve ısrarla tüm dünyanın dikkatini çekmeye çalışan bu ırkın adı proletaryaydı!

Engels'in üzerinde yoğunlaştığı işçi sınıfının tarihi karanlıktı, ama aynı zamanda düzenli bir akıcılığa sahipti.

Friedrich, köylülerin nasıl dilencileştirildiğini, ihtiyacın nasıl onları emek güçlerini satmaya zorladığını ve sonra da köleliğin onlardan nasıl yeni insanlar yarattığını görüyordu.

Genç araştırmacı, İngiltere'deki işçiler hakkında kitap bir yazmaya karar verdi. Sanki tüm savaşlarıyla, kötü koşullarıyla yeryüzündeki tüm kader ortaklarını geçmemişler miydi? Onlar hakkındaki kitap, yol gösterici bir işaret olabilirdi. Ama şimdilik kitabın bu etkisini düşünmemeye karar verdi. Şimdi yapması gereken, onu hazineye ulaştıracak olan tılsımlı cevabı bulana kadar kazmaktı.

2

Genç Friedrich Engels, babasının bürosunun önüne muhteşem bir atla geldi. Boyu posu kusursuz, müthiş giyimli, şakacı ve neşeliydi. İhtiyar John zenginlere karşı duyduğu şüpheye rağmen, bu genç adam atından inip evin kapısına doğru yaklaşırken ona beğeniyle baktı.

"Sör, herhalde subaydı?" diye sordu ihtiyar, pelerinini ve uzun şapkasını alırken.

"Sıradan bir asker! Topçu."

Engels gülerek şakadan göğsünü kabarttı ve asker yürüyüşüyle, antrenin bir duvarından diğerine kadar yürüdü.

"Sörün ayak vurduğu belli."

"Salak gibi görünüyorsun demek istiyorsun," diye güldü genç adam melodik bir şekilde, çok sağlıklı insanların güldüğü gibi.

Bu akşam, Friedrich Engels, her zamankinden farklı olarak büroda daha fazla kaldı. John antredeki bankta uyukluyordu.

Her teknik yeniliği kavrayan "Ermen ve Engels" ortakları, bürolarına herkesten önce gaz aydınlatması döşemişti.

Tavanın hemen yanındaki şeffaf, kapalı yarıkürenin altında açık beyaz bir gaz lambası vardı. Oda bol ışıklıydı.

İhtiyar John'un gözleri ağrıyordu. Hiç titreşmeyen parlak feneri, Birmingham'da bilediği çelik bıçaklara benzetiyordu.

Sıcak gazın ışığı onun uyumasını engellerken, yorulmak bilmeyen Friedrich yan odada okuyor ve yazıyordu.

Köşeye tünemiş olan John en sonunda gözkapaklarını kapatıp uyuyunca hafif bir dokunuş onu uyandırdı. Yanında efendinin oğlu duruyordu. Biraz utanmış gibiydi.

"Seni uyandırdım mı?" dedi gitmeye hazır bir şekilde.

Ama John, efendisinin kendisini çağırdığını duyduğunda her zaman zıpladığı gibi yine sıçrayıp kalktı. Bunu ona, sonsuza dek yapması için daha çocukluğunda öğretmişlerdi. Altmış iki yaşında alışkanlıklarını değiştirmeye çalışması boşunaydı.

"Yanıma gel, ihtiyar."

"Ama kapı, sör..."

"Kilitle onu."

"Emredersiniz sör."

John, genç adamın peşinden sürüklendi. Tanıdık çalışma odasında, Friedrich, ihtiyar bekçinin artık bıktığı eşyalar arasına (John'un görevlerinden biri de sabah dolap ve masaların tozunu almaktı) oturmasını teklif etti. John utandı. Buradaki her sandalyeyi, her koltuğu ayrıntılarıyla tanıyordu, neredeki mürekkep lekesinin temizlenmemiş olduğunu, hangi ayağın sallandığını, hangi deri düğmenin her an düşmeye hazır olduğunu biliyordu. Ama bu mobilyaları hiçbir zaman kullanmamıştı. Bakımını yapmakla yükümlü olduğu sandalyenin üzerine oturmaya o yüzden çekiniyordu.

Friedrich onun çekinmesine bir anlam veremiyordu ve ona, bir koltuğa oturmasını teklif etti. Sonra kapalı dolabın düğmelerinden birine bastı ve küçük alt kapıyı açtı. Orada, evrak, para ve kitaplar; yani tek kelimeyle ihtiyarın dolapta görmeyi umduğu şeyler değil, tozlu bardaklar, sıkıca kapatılmış şişeler ortaya çıktı.

Friedrich Engels onlardan birini çıkardı ve dikkatlice iki bardak doldurdu.

John şarap yerine susuz acı cini tercih etti. Sohbet başladı. John, Friedrich'i şimdiye dek gördüğü tüm yabancılardan daha fazla beğeniyordu. İki eski dost gibi sohbet ediyorlardı. Pembe yanaklı, güleç bakışlı efendi oğlu, John'a, kendine ait bir sır olarak gelen her şeyi biliyordu. Birmingham olaylarının ayrıntılarını, Halk Fermanı

mücadelesinin ağır engellerini biliyordu. Melor'un nasıl öldüğünü biliyordu. Luddistler için, sanki makineleri kırdıkları zaman onların yanındaymış gibi konuşuyordu. John onun bu bilgili hali karşısında şaşırdı.

İhtiyarın daha küçük çocukken bir fabrikaya satıldığını öğrenen Engels öyle canlandı ve sevindi ki, sanki bir zamanlar onunla birlikte çalışmış, sanki bir hemşerisini görmüş gibi oldu.

"Sör, kaç yaşında?" diye sordu dayanamayıp John.

"Yirmi iki."

Şişeyi bitirdiler.

"Sör her şeyi biliyor, sanki bizlerden biri..."

"Belgelerin ve özellikle de hayatın anlattıklarını biliyorum sadece. Görüyor musun, insan zengin ve özgür olunca hayatını değişik şekillerde geçirebilir ama işçinin, sömürü ve yoksulluğun kölesinin fazla seçim hakkı yok."

Gece yarısı geçeli çok oluyordu, Manchester çoktan uykuya dalmıştı.

Friedrich, John'u geçmişine doğru götürdü. İhtiyara öyle geliyordu ki, sanki geriye dönerken karanlığa giriyor, bir şeylere çarpıyor, kayboluyor, uçurumlara düşüyor ve yine yukarı tırmanıyordu, ama bir türlü kurtulamıyordu. Hayatında, geride, uzakta bir yerde kalan şeylere karşı yüzünü çevirmek istemiyordu. Onları hatırlaması da karanlıkta kaybolmak gibi bir şeydi. İhtiyar, hikâyesinin sıkıcı ve bağlantısız olmasından korksa da duramıyordu, susamıyordu sanki, zaman rüzgârının savurduğu hayat yapraklarını son kez topluyordu. Friedrich güzel kaşlarını biraz çatmış dinliyordu.

Eski dokuma işçisi, bileyici ve bekçinin, Luddist ve Chartist'in anlattıklarında Engels için yeni hiçbir şey yoktu. Fabrika müfettişlerinin mavi raporlarından ve diğer işçilerin anlattıklarından öğrendiklerinin yeni bir filmiydi bu.

John'un söylemeyi beceremediğini, Friedrich tahmin ediyordu ve onu ya sesli olarak ya da içinden söyleyerek ispatlıyordu.

John Smith bir köy kulübesinde doğmuştu. Ailesinin yaşadığı köy, kırlangıç yuvası gibi kapalı yaklaşık on taş evden oluşuyordu. Köy, bir toprak ağasının çiftliğinin girişi önündeydi. Çiftliğin hanımı, tırtıklı bir duvarın inşa edilmesini ve onun etrafına çalı ve ağaçlar ekilmesini emretmişti, köy kulübelerinin manzaranın güzelliğini bozmamaları için, köylülerin zengin çiftliğinin duvarından içeri girmesine izin verilmiyordu.

John'un beşiği bir leğendi. Leğen aynı zamanda, her zaman aç olan iki boz domuzun yemlerini koymak için de kullanılıyordu. John leğenini onlarla paylaşıyordu. Günde iki kez Kambur Mary, morarana kadar bezlerin içine sıkılmış, pis kokan erkek kardeşini leğenden çıkarıyor ve oraya bulaşık suyu döküyordu. Dışarıdan topladıkları artıklarla doyuruyorlardı domuzları. Memnun kalmayan domuzlar, suratlarını leğenin içerisine sokup onu temizleyince John yine yerine geçiyordu ve beşiği sedirin üzerine koyuyorlardı. Anne, bahçede çokça bulunan aç evcil hayvanların çocuğu yemelerinden korkuyordu. Ama John bezlerden kurtulup toprağın üzerinde emeklemeyi öğrenince domuzlar, koyunlar ve kazlar onun en iyi arkadaşları oldular. Onların dilini öğrendi ve ilk söylediği sözcükler "an-ne", "ba-ba" değil, "gruh" ve "me" oldu. İki ayaklı hayvanlar, yani insanlar çocuğun aklına oldukça uzun bir süre sonra girdiler. Uzun süre onlardan korktu ve saklandı. Babası ayık olduğu zamanlar suskun ve zavallı; sarhoş olduğunda ise korkunç oluyordu. Verimsiz topraklarından efendiye vergi vermenin dışında, ailesinin de geçimini sağlamayı denemesi boşa çıkınca baba John Smith, kendisini alkole verdi. Sarhoş olunca karısını dövüyordu; yoksulluktan kinlenmiş olan karısı nefret ettiği kambur kızını dövüyordu; o ise öfkesini, bakması için ona bırakılan ailenin daha küçük üyelerinden çıkarıyordu. John'un çevresinde onun gibi doğmuş insanlar yaşıyordu. Bunlar, sürekli açlıkla yüz yüze savaşıp, daha baştan savaşı kaybetmeye mahkûm edilmiş olarak ölmek için doğmuş insanlardı.

Başka türlü yaşanılan hayat ise, onlardan; duvarlar, dikenli çalılıklar, yüksek ağaçlarla ayrılmıştı. John o hayatı tanımıyordu.

Öksüz kalmış köy evleri için ölüm, bir nimetti. Onun gelmesini bekliyorlardı. Kambur Mary, ölen yaşıtlarını kıskanıyordu. Onlara acımıyorlardı, onlardan sevgiyle söz ediyorlardı. Cenaze töreni öyle yüce, öyle güzel görünüyordu ki. Kambur kız alnına şerit bağlayıp masanın üzerine çıkıyor ve gözlerini kapıyordu.

"Ben ölüyüm, ağla benim için," diyordu John'a, hayal kurarak.

Görünüşe göre ölüm, John'un ilk hissettiği, yara gibi acı veren duyguyu; açlığı kesiyordu. Mezarlıklar güzel ve rahattı. Ölüm, ölen toprak kiracılarına haç da veriyordu.

Köylülere göre ölüm değil, yeni bir insanın doğması mutsuzluktu. Kadınlar, yeni doğanların başında ağlıyorlardı. Erkekler; kadınları, ağır karınlarına vurarak dövüyorlardı.

John'un dört yaşını doldurduğu yıl toprak ürün vermedi. Anne ve babası; domuzları, koyunları ve kazları sattılar. Bahçe sessizleşti ve genişledi. Sanki üzerinden ölüm geçmişti. Baba sadece vaftiz ve cenaze törenlerinde giydiği, özenle yamanmış olan gömleğini giydi ve duvarın öbür tarafına gitti; köy çocukları için yangın gibi korkunç dünyaya.

Bağlı köpeklerin, özel kıyafetleri içinde atlara binmiş iriyarı hizmetçilerin, boynuz sesleri eşliğinde ava giden leydilerin olduğu çiftliğe korkak bir şekilde girdi. Çiftliğin hanımı, vergi ödeme tarihlerini uzatmayı kabul etmeyerek John Smith'e yardım etmeyi reddetti. Bu, küçük John'un kaderini belirledi. Domuzlardan sonra satılma sırası ona da geldi. Annesi şehre gitti. Orada, puro dumanıyla dolu bir işçi kiralama bürosunda, kırmızı kadife ceketli, beyaz kamizolalı ve kısa siyah pantolonlu bir adamın önünde diz çöktü. Adam, John'u satın almayı reddetti.

"İşçi aileleri tarafından atılan öksüz çocukları almak bizim için daha hesaplı," dedi sert bir şekilde.

Köylü kadın ağlayıp inledi. Akmış bir mum gibi çarpık olan adamın ayaklarını, ayaklarındaki terlik ve örme çorapların soğuk iplerini öpmeye başladı.

"Acıyın bize, sör!" diye yalvarıyordu. "John gerçekten, bir koç gibi güçlü ve dayanıklı. Sakin, uslu bir çocuk. Hepimiz sizin için dua edeceğiz... Çocuk iki erkek kadar çalışabilir. Eğer bu yükü üzerimizden alırsanız Tanrı gönlünüze göre verecek!"

En sonunda beyefendi tiksinerek ayağını çekti ve kabul etti.

Ondan sonra çocuk sonsuza dek köyü terk etti. Köy onun belleğinde, çocuk ve hayvanların yemek artıkları için dövüştükleri pislik çukuru gibi kaldı.

Anne baba ocağı düşüncesi John'da her zaman ağır, neredeyse acı verici bir açlık duygusu uyandırıyordu. Onun için, ailesi ile bağı kopmuştu. Annesiyle, ta on üç yıl sonra karşılaştı. John ondan, babasının kaybolduğunu, büyük bir olasılıkla İngiliz yollarından birinde öldüğünü, Kambur Mary'nin de ölümü gördüğünü öğrendi. Mary, esrarengiz bir boğaz ağrısından sonra, dört küçük kardeşiyle birlikte ölmüştü. John'un sadece iki erkek kardeşi hayattaydı ve Londra limanında hamal olarak çalışıyorlardı. Ama John onları görme şansına sahip değildi. Lekeli gri bir kılçayla örtülü bir furgonda* yapılan yolculuktan sonra John Smith tek başına yaşamaya başladı. Yirmi erkek ve kız çocuğuyla birlikte Manchester'e gidiyordu. Furgon tanımadık yollarda koşuyordu. Çocuklar karşılarına çıkan değişik manzaralara seviniyorlardı ve yarın onları bekleyenleri, neden götürüldüklerini düşünmüyorlardı, bilmiyorlardı. En büyükleri Michael henüz dokuz yaşında bile yoktu. Yığın halinde büzüşmüş olan küçük işçiler, furgonu yağmurdan koruyan kılçanın altından bakıyorlardı.

İngiltere güzeldi. Yolun iki tarafında her zaman parlak yeşil çayırlar, kahverengi ormanlar, gri tepeler uzanmaktaydı. Manzarayı hafif bir sis örtüyordu. Çayırlar soluk yeşil gökyüzüyle birleşiyorlardı.

İngiltere zengindi. Üzerlerine işaretler, süngüler ve taçlar işlenmiş dikenli avlulardan, kulelerinin burçlarını bulutlara doğru yöneltmiş şatolar görünüyordu. Kilometreler boyu yayılmış, çevreleri çitlenmiş parklar, güneş ışınlarını toplayan havuzlar gibi çıplak ve gölgeden yoksundu. Yakışıklı ve güzel biniciler köpek sürüle-

* *Furgon*: Genellikle yük taşımada kullanılan, atla ya da motorlu taşıtlarla çekilen bir taşıma aracı –ç.n.

riyle birlikte furgonu geçip tepelerin arkasında gözden yitiyorlardı. Kahvaltı, öğle ve akşam yemeğine çağıran şato çanlarının keskin vuruşları yoldan duyuluyordu.

Çocuklar titreşip bu seslere hayret ediyorlardı.

Furgon hiç durmadan doğuya doğru uçuyordu. Arabacı günde iki kez yolcularına birer parça ekmek veriyor ve teneke bidondaki sudan içmelerine izin veriyordu.

Manchester'e yaklaştıkça manzara daha düz ve hüzünlüydü. Alçak ovalarda, sis, pamuktan bir perde gibi yolu sınırlıyordu. Tepelerin ve ormanların siluetleri sisin içerisinde kaybolmuştu. Artık bakılacak hiçbir şey yoktu. Gözler, nem tabakasının içerisinde çaresizce kırpıştı. Çocuklar yırtık pırtık elbiselerinin içerisine büzüşüp birbirlerine yapıştılar. John, yanındaki yaşıtı, komşusu olan kızın zayıf omuzunda uyuyordu. Kız ona gözünün akıyla bakıyor ama uyandırmamak için kımıldamamaya çalışıyordu. Çocuklar az konuşuyorlardı. Güvensiz, küçük yırtıcı hayvanlar gibi, birbirlerine bir bakmışsın nazik davranıyorlar, bir bakmışsın dişlerini gösteriyorlardı. John'un güvenle yaslandığı kızın adı Peggy'ydi. Sokağa atılmış bir çocuktu. Tüm hayatını oluşturan on yılı, çocuk esirgeme yurdunda ve Wells yollarında geçirmişti. Peggy, İngilizce konuşamıyordu. Boğazdan gelen konuşması, yabancı Gal sözcükleri, İngiliz çocuklarının sürekli alay konusu oluyordu. Onlarla boşuna anlaşmaya çalışan Peggy, cevap olarak onların alaylarını alıyor ve sonra birden patlayarak hırsla her tarafa tükürüp dilini çıkarmaya başlıyordu. Küçük, solgun sarı saç örgüsü ensesinde küskün bir şekilde zıplamaya başlıyordu. Birden, uyuyan John'un başının omuzundan furgonun soğuk kirişine düştüğünü fark etti. Dikkatlice, çocuksu olmayan bir şefkatle çocuğu uyuması için yatırdı ve uzun yırtık elbisesinin eteğiyle onu örttü. Furgon, Manchester'de uzun, tuğladan yapılma bir binanın önünde durdu. Çocuklar bahçeden geçerken, birkaç kadın beddualarla onların üzerine yürüdü.

"Lanet küçük yılanlar, inşallah daha bu gece geberirsiniz! Anne ve babalarınız sizin yüzünüzden aç kalıyorlar! Lanetler, sizi doğurmakla kendi mezarımızı kazıyoruz!.."

John ne istediklerini anlamıyordu. Kadınların nefreti çocukları delik deşik ediyor, tekstil kentinin zehirli oku gibi batıyordu. John binanın kapısına doğru koştu; hıçkırıyordu.

Mary'yi özlemişti.

Büroda, yeni gelen reşit olmamış işçileri sayıyorlar, isimleriyle çağırıp sıraya diziyorlardı.

Gülümsemeyen üç sakin beyefendi, işçileri inceliyordu. Köye gelen kasap da domuz ve danaları aynı şekilde seçip köylülerden satın alırdı.

Çocukları kaldırıyorlar, dokunuyorlar, kulaklarını çekiyorlar, ağızlarını görmek için çenelerini açıyorlar, dişlerini yokluyorlardı.

Alıcılar John'u beğendi. İki fabrikatör onun için tartıştılar. Tartışma kura çekimiyle sonlandı. Öksüz Peggy ve on beş çocukla birlikte, John, Mr. George B. Strays'a satıldı.

Oldukça ıslak bir kılçayla örtülü aynı furgon, genç işçileri Liverpool ve Manchester arasında bulunan fabrika ve efendilerine götürdü.

Karanlık gecede göz gözü görmüyordu. Hava nemliydi. Furgon, köyler arası yolda kayık gibi bir o yana bir bu yana sallanıyordu. İngiltere'nin bir deniz sahilinde büyümüş olan Michael müthiş şeyler söylüyordu:

"Biz okyanustayız. Korsanlar bizi nereye gittiği bilinmez bir kayığa yüklemişler. Doğru değil mi?"

Hiç kimse karşı çıkmadı. Herkes daha da fazla korkmaya başladı. Hiçbir zaman deniz görmemiş, "korsan" ve "kayık" nedir bilmeyen John, Michael'ı korkuyla karışık bir saygıyla dinliyordu.

Micheal ise, balıklar, korsanlar ve denizler hakkında sihirli, perili hikâyeleriyle arkadaşlarının akıllarını almaya devam etti.

"Benim balıkçı olan dedem boğuldu, balıkçı olan babam boğuldu, balıkçı olan ağabeyim boğuldu. Ben de balıkçı olup boğulacağım," dedi sonunda kendini beğenmiş bir tavırla.

Furgon, küçük balıkçının hikâyeleriyle George B. Strays'in fabrikasına geldi. Merhametli sis, ahşap fabrika ambarlarının ve etraftaki tava gibi düz ve siyah bölgenin uykulu çirkinliğini kapatıyordu.

Micheal'ın sihirli hikâyelerinden korkunç derecede etkilenen yarı uykulu çocuklar, efendinin verdiği emre uyarak, uyumak için kapının yanındaki karanlık bir ambara girdiler. Sarsıntılı uzun yolculuktan ve yeni izlenimlerden sonra, saman onlara kuştüyü gibi gelmişti. Köleliklerinin bu ilk gecesinde mutlu ve sorunsuz bir şekilde uyudular. Hayat hakkında ne biliyorlardı ki? En küçükleri dört yaşındaydı.

Tekstil fabrikatörü George B. Strays ne çok acımasız, ne çok iyi biriydi. Ne tamamen çirkin, ne yakışıklı. Ailesinin saygın oğlu, dürüstçe vergilerini ödeyen bir yurttaş, parlamento ve Kralın sadık hizmetkârıydı. Kendisini, fabrika işinin ehli ve örnek alınması gereken bir fabrikatör olarak görüyordu. Manchester ve Liverpool'da, onun başarı yolunda çok ilerleyeceği ve hiç acele etmeden birçok insanı sollayacağı söyleniyordu. Neredeyse sıfırdan, kuruşlarla başlayan Strays, galiba milyonlarla bitirecekti hayatını.

George B. Strays'in kendisi de hayatı ciddiye alıyordu. Ona göre hayat, Tanrının insana yüklediği bir sorumluluktu. Bankada yığılı parası, onun için göklerin verdiği görevi başarma ölçütüydü ve George B. Strays yeryüzündeki zamanını hiç boşa harcamıyordu. Ailesi ona miras bırakmıştı. Ama John'un geldiği sıralarda fabrika ve getirdiği kâr büyük değildi. Sahibi her şeyi yönetmek zorundaydı.

Fabrikanın avlusunda yaşayıp sadece karısının ve oğullarının hizmetlerini kullanabiliyordu.

Mrs. Strays, işçiler için yemek hazırlanan mutfağı kendisi yönetirdi. Fabrikatörün on yıllığına işe aldığı çocuklar maaşlarını nakit olarak alıyorlardı. Strays ailesi, ucuz çocuk kaslarının yardımıyla zengin olup işlerini büyütmeyi düşünüyordu. Ancak o zaman, Manchester'in dışında bir villaya taşınmaları mümkün olacaktı.

Hava aydınlanmaya başladığında fabrikayı çan sesi uyandırıyordu. Özenle tıraş olmuş George B. Strays böğürtlen renginde, mavi yakalı ve mavi manşetli, büyük bakır düğmeleri olan ceketini giydi, şapkasını aldı ve masaya gitti. Kirpiksiz gözkapaklarını umursamazca kırpıştıran üç oğluna verdiği öğütlerle fabrikatör için gün başlıyordu.

"Tüm kaygıların cevapları İncil'de çoktan verilmişken, insanın soru sormaması gerekir. Kendisinden önce bulunmuş, denenmiş yolları bulmadan insan başka yolda yürümemeli," diye başladı bu sabah Strays.

Oğulları aptalca susuyorlardı. Kocasının filozofluğu, Mrs. Strays'i, ancak dışarıda boşalan yağmur kadar rahatsız ediyordu. O, eğer işçiler için yapılan çorbanın içerisine patates yerine turp koyarlarsa kendilerine ne kadar daha ucuza çıkacağını hesaplıyordu. Bu uzun boylu, kemikli kadının cimriliği belki de sadece kocasının ikiyüzlü dindarlığıyla kıyaslanabilirdi. Mrs. Strays'in en büyük mutsuzluğu, tüm kurnazlıklarına rağmen, samandan yemek yapamamasıydı.

Mr. Strays, oğullarına öğüt vermeyi bitirince, çaresizce yardım için bakınan kızına sözlü işkence yapmaya koyuldu.

"Mary, sizden Allah'ın oğlu İsa'nın esas olarak ne söylediğini duymak istiyorum."

Titreyen Mary, bilmediğini itiraf etti.

"Babası için kızı," dedi törensel bir hüzünle fabrikatör, "bir sır; sürekli onu merak etmek ve onun için kaygı duymak babanın uykularını kaçırır; küçükken onun serpilmesinden, evlendikten sonra da kocasının kendisinden bıkacağından korkmak."

"Bir masum kızın duymaması gereken çok fazla ayıp şeyler konuşuyorsunuz," diye söze karıştı Mrs. Strays ama kocası ona öyle bir baktı ki, eğer gözler yakabilseydi, kadın bir anda kül olurdu.

"Bunu ben değil, Allah'ın oğlu İsa söylüyor. Evet, arkadaşım Mary: 'Utanmaz kızının üzerindeki gözetimi artır ki, seni düşmanlarına alay konusu, şehirlilerin ağzında sakız yapmasın, halkın seni suçlamasına yol açmasın, toplum içerisinde seni utandırmasın. Çünkü nasıl elbiselerde güve varsa, kadında da şeytanlık vardır.'"

İkinci çanın sesi Mary'yi sözlü işkenceden kurtardı.

Evden çıkmadan önce, Strays her gün masanın üzerindeki, "bilgeliğin kitabı" dediği ve çocuklarına miras olarak bırakacağı günlüğü karıştırıyordu.

Birinci sayfada, ekliziast'tan yapılan alıntılardan sonra şunlar yazıyordu:

"Mr. Strays'in boyu —5 foot

"Mr. Strays'in kilosu —14 stone*

"Mr. Strays'in sermayesi —banka hesap no: 1937'ye bak. Noter Pirner'de bulunan miras belgesine bak (belge, ben öldükten sonra açılsın.)

"Oğullarıma örnek almalarını tavsiye ettiğim yüce insanlar: Bilge Solomon, ihtiyar Pitt, VIII. Henry, bizim bölgenin papazı Mr. Sitry, eğer iflas etmeseydi John Low."

Fabrikatör, bastonuna dayanarak fabrikanın önüne çıktı. Yün denkleri ve kendisini bekleyen küçük işçilerin yanına gitti. Burası, üstü kapalı, duvarları olmayan bir yerdi. İşçiler üç yüzden fazlaydı. Strays anlamlı bir şekilde bastonunu savurdu ve kendisi için hazırlanmış sandalyeye oturdu. Tanrı kelamı dersi başlıyordu.

"Şerefsizlerin dünyasında gezmeyen, günahkârların yolunda durmayan, ahlâksızların toplumuna katılmayan erkek mesuttur," diye yavaş yavaş tekrarladı çocuklar; sesleri titriyor ve kesik kesik çıkıyordu.

Çiseleyen yağmur, sisi parçalıyordu. Yırtık, delikli ve eski elbiseler zayıf çocuk vücutlarını zar zor örtüyordu. Çıplak ayaklar çamurdan kararmıştı. Çocuklar ilahileri söylerken bir yandan da kaşınıyorlardı. Hemen hemen tüm çocuklar uyuza yakalanmıştı. Yaşaran kızarık gözleri, acımasız trahom ve kızamık hastalıklarının belirtileriydi.

"Geçen yıl yaptıkları gibi yine hastalanmaya kalkarlarsa, iflas ederim," diye düşünüyordu Strays. Bir erkek çocuğunun yanan gözleri ve şişkin yüzüne şüpheli bir şekilde baktı. Çocuk ilk sıradaydı. Onu yanına çağırıp, küçük parmağını tiksinerek çocuğun alnına dokundurdu. Hiç şüphesi yoktu; çocuğun ateşi vardı ve hastaydı. Kızamık düşüncesi fabrikatörü korkuttu.

---

* *Stone*: 6.35 kilograma eş ağırlık ölçüsü –ç.n.

"Kulübeye git!" diye bağırdı beklenmedik bir gürlemeyle. "Barakaya git! Hiç kimse kesinlikle hastaya yaklaşmayacak."

Tanrı kelamı dersi yarıda kesilmişti. Çocuklar işe doğru sürüklendiler. George B. Strays, büroya son derece heyecanlı bir ruh haliyle gitti. İlginç, bir fabrikatörün hayatı ne kadar da zormuş! Bir bakmışsın yanlış bir adım atıvermiş.

Ah, şu zırt pırt hastalanarak işleri karıştıran işçilerden, makineler sayesinde kurtulmanın zamanı ne zaman gelecek?

"Aa!" dedi biraz neşelenen Strays, büronun bölmesinin arkasında, korkuyla duvarın yanında itişen çocukları görünce. "Ne söyleyeceksin Bob?"

Bob, hemen efendisinin yanına koştu. Tıslayarak ve hızlı bir şekilde, son yirmi dört saat içerisinde gördüklerini ve özellikle dinlediklerini anlatıyordu. Bob, kemikli ve uzun boylu bir çocuktu. Renkli küçük gözleri her tarafı gözlüyordu. Strays uzun süre önce Bob'u seçmiş ve bunda da yanılmamıştı. Bob çok iyi bir muhbirdi. Aynı görevi yapan diğer üç çocuk, çok daha tecrübesizdi ince işlerde.

Fabrikatör, küçük ajanlardan sabah haberlerini aldı, fabrikadaki çocukların düşünce ve davranışları hakkında her şeyi öğrendi, sonra da Bob ve onun yardımcılarına öğütler vererek onları gönderdi.

"Öksüzlerin koruyucusu olmama, birçok aileyi açlıktan ölmekten kurtarmış olmama rağmen," dedi fabrikatör muhbirlerine, "sizi ve sizin gibileri eğitip karnını doyurmama rağmen, çocuklar, bana, kurtarıcılarına büyük işçilerden de az minnettarlık duyuyorlar. Fabrikada sevilmediğimi biliyorum. İnşallah zamanı gelir de, görmeyenler görmeye başlar ve ruhlarındaki karanlıktan dolayı utanırlar. Sen Bob, sen James, sen William ve sen Paul, bana karşı minnettarlık duyan ender işçilerimsiniz. George B. Strays'in bunu unutmayacağına inanabilirsiniz. Yılbaşında, size birer ceket ve birer pantolon alacağım. Ben, kendimi fabrikada, savaştaymış gibi hissederim. Siz, sadık ajanlar saygın bir görev yerine getiriyorsunuz. Suç işlemelerini önleyerek ve kötü şeyleri yok ederek, kardeşlerinizi

kurtarıyorsunuz. Şimdi gidin çocuklarım ve şimdiye kadar olduğu gibi, hep böyle düzen ve adaletin iyi çocukları olun."

Mr. Strays, verdiği öğüt töreninden çok memnun kaldı ve Tanrının kendine ticaret ve sanayi yolunda, yürü ya kulum, demiş olmasına üzüldü.

"Kendimi dine vermiş olsaydım, şimdi artık piskopos olmuştum," diye düşündü. Ama onun bu düşünceleri, fabrikanın en küçük işçisi tarafından yarıda kesildi. Bu en küçük işçi, yirmiden fazla çocuğun çalışmadıkları haberini verdi. Küçük işçinin görevi, bir tür memurluktu.

İlk bakışta, çalışmayan çocukların tümünün kızamık hastalığına yakalandıkları görünüyordu.

"Lanet olsun! Bunlar beni mezara götürecekler!" diye inlemeye başladı Strays; hastaların, ahşap kulübede karantinaya alınmalarını buyurdu.

Şimdilik doktor çağrılmamasına karar verildi.

"Birkaç çocuk ölürse, doktor o zaman gelsin. Böylece masrafları biraz azaltmış oluruz. Zaten çocuklara da bir cenaze töreni düzenleyip, onları birer Hıristiyan gibi toprağa vermek gerekecek."

John, sadece ileride kullanacağı basit dokuma makinesine, kötü birer avluyla çevrelenmiş olan küçük bahçeye, korpüs adını verdikleri derme çatma kulübelere değil, ama efendisi George B. Strays'e de kolayca alıştı. Çocuk, kısa bir süre sonra, içgüdüsel olarak, fabrikatörden nefret etmeye başladı. Daha ilk gün, fabrikatörün yumuşak elinin acısını üzerinde hissetti. Strays, yaptığı çok ufak bir hatadan dolayı John'un kulağını çekti ve onu öğlen yemeksiz bırakacağını söyledi.

John'un kafası, pislikten mantar oldu. Mantar, John'a çekilmez bir kaşıntıyla işkence ediyordu ve saçları yok ederek, gittikçe daha fazla yayılıyordu. Çocuk, tahriş olmuş bölgeleri, kanatana kadar kaşıyordu. Ama bu mantar hastalığı daha işkencenin başıydı. John, tekstil fabrikasında çalışmaya başladıktan sonra, daha ilk ay kıza-

mık hastalığından yatağa düştü ve kendisini, odun deposu olarak kullanılan hasta çocuklarla dolu kulübede buldu.

Kızamıkla kıyaslanınca, mantar hastalığının getirdiği kaşıntı, hafif bir gıdıklanma gibiydi.

John ateşler içerisinde kıvranıyor, dişleri takırdıyor ve kıvrılan parmaklarıyla vücudu ve yüzündeki irin dolu kabarcıkları parçalıyordu. Bu garip hastaneyi bazen ziyaret eden Mrs. Strays'e göre John mutlaka ölecekti. Ama John inadına iyileşti. Onu zavallı öksüz Peggy kurtardı. Sayıkladığı zamanlar, John kızı tanımıyordu. Ona, kambur ablası Mary'nin adıyla hitap ediyordu.

"Ben Peggy'yim," diye düzeltiyordu onu küçük işçi. Ama John çok hastaydı ve bu sözlerin anlamını bilemiyordu. Peggy, John'a özenle bakıyor ve yemek getiriyordu.

Fabrikatörün katı emirlerine rağmen, Peggy, geceleyin ve kısa gündüz molalarında, odun deposuna sıvışmayı başarıyordu. John'un döşeğini düzeltiyor, hasta çocuğu yıkıyordu. Yüksek ateşten dolayı John'un yaralar içerisinde kalan kızgın dudaklarını açıp ona çorba ve süt veriyordu. Bu yiyecekleri Mrs. Strays'in mutfağından çalıyordu.

Güzel davranışları, İngilizceyi bilmemesi ve bundan dolayı sürekli suskunluğu, becerikli kızın, efendinin evine bulaşıkçı olarak alınmasına yardımcı olmuştu.

Peggy, efendinin kızının tüm isteklerini yerine getiriyordu; efendiye, oğullarına ve karısına yağcılık yapıyordu. Böylece onların güvenini kazandı ve uzun süre, hasta olan John için gerekli olan her şeyi çalabildi.

Peggy, John'a tapıyordu.

Henüz daha on yaşında bile olmayan bu öksüz çocuk, bir nine kadar sinirli ve yorgundu. Rengi yeşile çalan, buruşuk bir yüzü vardı. Bu yüzde, çocuksu hiçbir şey kalmamıştı. Düz saçlarının küle benzeyen rengi beyaza çalıyordu.

Peggy'nin hayat, insanlar ve yeryüzü hakkında garip, ama tamamen kesinleşmiş bir yargısı vardı. Sekiz yaşındayken, çocuk

esirgeme yurdundan, oradaki dayak ve ağır çalışma koşullarına dayanamayıp kaçmıştı. Bir buçuk yıl polisten saklanmayı başardı. Meyhane ve kilise kapılarında dileniyordu. Bir toprak ağasının mutfak erzakı almak için şehre gelen sarhoş uşağı, Peggy'yi sokaktan almış ve Kardigan yakınlarındaki bir ormanda ona tecavüz etmişti. Çok dindar biri olan uşak, kaçak çocuğu hemen polise teslim etti. Peggy'yi dövüp tekrar yurda gönderdiler ve kısa bir süre sonra da fabrikaya sattılar.

On yaşındaki bu kız çocuğu, yaşamını, hak etmediği bir işkence olarak görüyordu.

İnsanlar, Peggy'yi en iyi ihtimalle fark etmiyorlardı. Sadece John ona güveniyor ve nazik davranıyordu. John, bir zamanlar kendisini büyütmüş olan kambur ablasına da aynı şekilde davranmıştı. John'un bu davranışları; zavallı, yalnız ve öksüz Peggy'nin tüm sevgisini kazanması için yeterliydi. Peggy'nin özeni ve çaldığı yemekler, John'u ölümden kurtardı. Ama Peggy, John'a yaptığı bu yardımdan dolayı acımasızca cezalandırıldı. Bir sabah Bob, küçük bulaşıkçının hain olduğunu Strays'e bildirdi.

Peggy'yi sorguya çektiler. Efendilerinin ayaklarını öpmesi boşunaydı, çaresizce ağladı. Yargılama ve cezalandırma işini Mrs. Strays'in kendisi üstlendi. Fabrikatörün karısı, çalınan çorba, süt ve küp şeker miktarını hesaplayınca, ilk önce donup kaldı, sonra da kudurdu. İnce saç örgüsünden bir tutam yumuşacık saç koparana kadar, onu sürükledi. Sonra Peggy'yi kilere kilitlediler ve yirmi dört saat aç tuttular. Mr. Strays, bir sabah öğüdü sırasında karısına, bir çift elin çalışmadan durduğu zaman kendilerinin zarara girdiğini açıklayana kadar, Peggy kilerde kaldı. Sonra hemen çıkarıldı. Peggy, fabrikadaki yıkama bölümünde çalışmaya alışamadı. Bu bölümdeki birbiri ardına gelen sıcak ve soğuk, çocukları mahvediyordu.

John'un odun deposundan çıktığı gün, Peggy öldü. Peggy, John'a karşı dopdolu, çıkarsız bir sevgi besliyordu. John hayatında ilk ve son olarak kendisine karşı böyle bir duygu uyandırabildi bir insanda. Peggy'nin ölümüyle bu duygu da sonsuza dek yok oldu. Küçük kızın ölümü, tıpkı kısa yaşamında olduğu gibi, bir işkenceydi.

Fabrikada çalışan tüm çocuklar gibi, gündüz işyeri olarak kullanılan yerde yatıyordu. Mr. Strays'e göre, işçiler için ayrı bir baraka yaptırmak savurganlıktı ve gereğinden fazla lüks bir şeydi. İşçi çocuklara dokuma makinelerinin yanına, yere saman sermeleri için yer vermek bile yeterliydi. O aynı saman yığını, gündüzleri asırlık bir pislikten kararmış olan yarı loş binanın duvarının yanına toplanıyordu. Hava aydınlanmaya başladığında fabrika çanı, işçileri uyandırıyordu. Ama hiç kimse, herkesin uyanıp uyanmadığını, kalkıp kalkmadığını kontrol etmiyordu. Peggy çok yoruluyordu. Eğirme makinesinin kolunu çevirmek hiç de kolay bir şey değildi. Peggy, o akşam uyumadan önce, kendisine yapılan aşağılama ve çektirilen acıdan dolayı uzun süre ağladı. Zavallı, ince saç örgüsü uzun süre ensesinde titreşti. Toprak zemin öyle soğuktu ki, kız ısınmaya çalışarak kendi saman yığınını alıp, kazanın içine girdi ve oradaki odunların arasına gömüldü. Isınma sorunu ile ilgilenen işçi, sabah geldiğinde hazırlanmış olan ocağa hiç bakmadan yaktı. Yanan bir çocuğun, benzeri olmayan, korkunç çığlığı her tarafa yayıldı.

Çıkarıldığında Peggy, yarı ölüydü. Saçları yanmış, yüzü kararmış, kat kat derileri dökülüyordu. Öğleyin fabrika çanı, çocukları dua etmeleri ve yeterince kıt olan öğle yemeklerini yemeleri için çağırırken, Peggy öldü. Onu hemen fabrika avlusunun dışına çıkarıp, küçük mezarlığa gömdüler. Çocuklar, o mezarlıktan hayaletmiş gibi korkuyorlardı.

Tüm papazlık ödevlerini ustalıkla yerine getiren Mr. Strays, mezarın üzerine, küçük bir tahta koydu. Tahtanın üzerinde şunlar yazıyordu:

FABRİKATÖR GEORGE B. STRAYS'İN,
MERHAMETLE HİMAYESİNE ALDIĞI
SOKAĞA BIRAKILMIŞ PEGGY,
HIRİSTİYAN İNSANSEVERLİĞİYLE KORUNDU.
TANRIM, ONUN GÜNAHKÂR RUHUNU AFFET!

John, eğer en yakın arkadaşı Michael olmasaydı, kaçmaya asla cesaret edemezdi. John, dünyanın, sadece etrafı sarılmış fabrika

bahçesinden, avlunun öbür yanındaki mezarlıktan ve çocukları sıcak günlerde yıkanmaları için tıktıkları o küçük nehirden oluşup oluşmadığını hiç düşünmemişti. Michael, her zaman denizi, balıkçı köyünü, satıldıktan sonra Manchester'e furgonla getirilirken gördüğü şehirleri hatırlıyordu.

Çocuğa göre, İngiltere'nin karşısında bir yerlerde, denizin içinde büyük korsan Amerika adası bulunuyordu. Michael'a göre, John'la ikisi, fabrikatörün sobalarından ve duvarlarından, iğrenç bir şekilde gıcırdayan makinelerden, Mrs. Strays'in iğrenç çorbalarından oraya kaçmalıydılar.

Pazar günleri, fabrikada iş durduruluyordu. Ama George B. Strays, çocukların yaramazlık yapmaması ve miskinleşmemesi için, onları pazar günü de sabahtan akşama kadar çalıştırıyordu. Onlara bahçeyi, korpüs ve makineleri temizletiyordu. Dua okutuyordu ve birlikte, geçen haftanın sonuçlarını inceliyorlardı. Pazar günü bu işlere ayrılmıştı. Fabrikatör, cumartesi akşamı, küçük isyancıların suçlarını gözden geçiriyor, sonra da suçlu bulunanların mahkemesini yapıyordu. Suç teşkil edebilecek durumlar ise; işe karşı umursamazlık, tembellik ve hırsızlıktı. Suçlular dövülüyordu. Ayrıca Mr. Strays, hatasız insan yoktur diye düşündüğü için suçsuz çocuklara da birer tokat atıyordu.

"Eğer suçlu olduğun ispatlanmamışsa, bu suçsuz olduğunu göstermez," diye ekliyordu efendi, çocukların gözünü korkutmak için.

En fazla da Michael dayak yiyordu. Ne Bob, ne de diğer muhbirler, Michael hakkında somut bir delil yakalayabiliyorlardı. Ama Strays, sürekli Michael'ın isyancı olduğunu düşünüyor ve bu yüzden çocuğa büyük bir zevkle işkence ediyordu.

Bir cumartesi akşamı, John, eğirme makinesinin altında uyumak için yatmaya hazırlanırken, Michael sürünerek yanına geldi.

"Bıktım artık!" dedi Michael ve gömleğinin kollarını geriye doğru çekip, kollarındaki morlukları gösterdi. "Bıktım bu hayattan! Londra'ya kaçmamız gerekiyor. Orada da bir yolunu bulamazsak,

Amerika'ya gideriz. Hiçbir yer, buradan kötü olamaz. Duyduğuma göre, korsanlar iyi besleniyormuş..."

Sabah John ve Michael, ellerinde temizlik bezi ve süpürgeyle, emekleyerek temizlik yaptılar ve yine akşamki konudan bahsettiler. John, Michael'a kesinlikle güvenebileceğinden çok emindi. Michael'ın dünyayı tanıdığından emindi.

Konuştukları daha o ilk akşam kararlarını vermişlerdi. Kiliseye gittikten sonra, oradan başkente kaçacaklardı.

"Başaracağız!" diye emin bir şekilde tekrarlıyordu Michael, arkadaşının kararsızlığını önlemek için.

İki çocuk tüm engelleri aşıp, hiç kimse tarafından fark edilmeden kaçtılar. Hava aydınlanmaya başlamadan önce, Manchester'e ulaştılar. Orada ustaca dilendiler. Bu şekilde para toplayıp, posta arabası için bilet alabileceklerini umuyorlardı. Ama bilet alabilmeleri için, aylarca dilenmeleri gerekiyordu. Bundan dolayı ve takip edilmekten korktukları için, bardaktan boşanırcasına aralıksız yağmur yağan bir günde Londra'ya gitmek için yola koyuldular. Bu tür bir yağmur Manchester için, tropikallerdeki güneş kadar, kuzey kutbundaki kar kadar olağandı.

John ve Michael'ın önünde uzun ve zorlu bir yol vardı. Ama yol bekçileri, kaçak çocukları açlık ve soğuktan kurtardılar. Önce, onları tutukladılar ve sonra da onlara her şeyi itiraf ettirdiler. Oradan da, çocukları Mister Strays'a teslim ettiler.

Fabrikatör, çocukları fabrikanın önünde yargıladıktan sonra tüm büyük ve küçük işçilerin gözü önünde onları dövdü.

Bir ay sonra Michael, ikinci kez, ama bu sefer başarılı olarak kaçtı. John ise ilk girişimden etkilenmiş ve korkmuştu. Bu yüzden Michael'la kaçmadı. John, fabrikada kaldı. Sabahtan akşama kadar çalışıyor, açlık çekiyor, hastalanıyor, ilahiler söylüyor, her cumartesi bir porsiyon dayak yiyor, tatil günlerinde yerleri yıkıyor ve Noelde kendisine biraz küflü, tatsız bir puding verdiği için Mrs. Strays'in elini öpüyordu.

John'un on yılı böyle geçti. On yıl tıpkı mutsuz, ölü bir gün gibi geçti. John'un kiralanmış olduğu süre bitince Mr. Strays, onu yanına çağırdı, birkaç şiling verip özgür bıraktı.

Bu on yıl içerisinde Mr. Strays, sermayesini ciddi bir şekilde artırmıştı ve büyüttüğü fabrikası için sürekli yeni çocuklar satın alıyordu. Mrs. Strays yemekhane işini uzun süre önce, şişman, son derece cimri bir nineye devretmişti. Mrs. Strays, John'a, giderken cömert bir tutumla, siyah kaplı bir incil verdi.

İncil ve eline ilk defa aldığı paralarla, John Manchester'e gitti. Kendisini son derece yalnız ve mutsuz hissediyordu. Tıpkı on yıllık bir sürgünden sonra bir insanın, karşısına çıkan dünya içinde yolunu nasıl bulacağını, özgürlük gibi bir yükü nasıl kaldıracağını bilememesi gibi, John da ne yapacağını bilmiyordu. Hapisten yeni çıkmış bir insan gibi korkuyordu. Aslında John'un fazla seçeneği de yoktu. Fabrika bacalarının dumanlarına, eğirme makinelerinin tanıdık gürültüsüne doğru yürüdü. Yürüyor ve dokuma işçilerinin hüzünlü şarkısını mırıldanıyordu:

> Öyle güç ki,
> sonsuza dek çalışmak.
> Dışarıda herkes
> dolaşıp eğlenirken.

"Ama daha da kötüsü, çalışmamak, yememek ve içmemek," diyordu John. Manchester, işsizlerle doluydu. John, bunu sokaktaki hareketlilikten anladı. İşçiler için iş olduğu zaman, hafta içi sokaklar ıssız olurdu. İşyerlerinin önünde işçiler kuyruk oluşturur, aralarında tartışırlar ve umutla o kapıya bakarlardı. Kapı açılmayacak mıydı? İşçi kiralayan adam, onları da çağırıp işe almayacak mıydı? Ama kapı sıkıca kapatılmıştı.

John, küçükken kendisini tekstil fabrikasına götüren furgondan biraz daha büyük bir furgonun bir sürü çocuk getirdiğini gördü. Bir an için, tüm diğer işsizler gibi, çocukluğunu, Mister Strays'i, cumartesi dayaklarını, açlığı ve yoksul yaşamı hatırladı; bu çocukların geleceğini tahmin ediyordu, bu da kendisine büyük bir acı veriyordu.

"Zavallı, küçük yırtıcı hayvanlar!" dedi acıyla.

John birkaç hafta iş aradı. Daha sonra zengin bir toprak ağası olan Leydi Vargo'nun yanına hizmetçi olarak işe alındı. Leydi'nin çiftliği, Londra ve Manchester arasındaki yolun tam ortasında bulunuyordu. John, Leydi'nin yanında işe alınmadan önce, aristokratların evlerini yakından hiç görmemişti. Onlara ancak, fabrikanın avlusundan bakabiliyordu. Avludan baktığında bu evler ona, İngiliz kiliseleri gibi boş ve havalı gelmişti. John'a göre, Straysler'in oturduğu, fabrika avlusu içerisindeki iki katlı ahşap ev süper lükstü. Ama Vargo'nun çiftliğinde, böyle bir evde ancak çiftliğin uşağı yaşıyordu. Efendinin şatosu, John'u hayretlere düşürdü. Koridor, merdivenler ve salonlardan oluşan labirentlere alışması bir haftadan uzun sürdü. Hizmetçiler, rutubetli olmasına rağmen kocaman bir odada kalıyorlardı ve somyaların üzerinde uyuyorlardı. Domuzlara yem vermek için kullanılan bir leğende ve tekstil fabrikasının toprak zemininde büyümüş olan bir insan için, somyanın üzerinde uyumayı, başını yastığa koymayı öğrenmek hiç de kolay bir şey değildi. İlk geceler, John, korktuğu için, somyanın üzerinde hiç kımıldamadan yattı. Somyanın üzerinde yatmayı, 'boşlukta sallanmak' olarak nitelendiriyordu. Ona göre, 'boşlukta sallanmak' çok rahatsız edici bir şeydi.

Yeni hayatındaki en büyük zorluk ise; ilginç bir şekilde dizilmiş, kolayca kırılan binlerce eşyayı kırmamak için çok sayıdaki odada dikkatlice dolaşmak zorunda kalışıydı.

John, çocukluğunda birçok hastalık geçirmiş olmasına rağmen, güçlü ve iri yapılıydı. Köy ve fabrika, sadece güçlülere yaşama hakkı tanıyordu. Zayıfların ölümü, kaçınılmazdı.

John, uzun boylu olduğu ve dik durduğu için, servis hizmetçisi olarak işe alınmıştı. Vücuduna oturan altın işlemeli kırmızı bir takım elbiseyle ve cılız bir saç örgüsü olan beyaz perukla yemek sırasında, eşi görülmemiş uzunlukta bir masaya hizmet ediyordu. Yanı sıra, sarayın elli odasının temizlenmesine de yardım ediyordu. Leydi Vargo'nun yaşamı katı bir düzenliliğe sahipti. Leydi, sabah, biraz eskice olan büyük faytonuyla gezmeye çıkıyordu. Ona bu gezi-

de bir sürü akrabası ve hizmetçisi eşlik ediyordu. Uzun ve monoton geçen bir kahvaltıdan sonra, gündüz uykusunu uyuyor; uyanınca da atın üzerinde gezmeye çıkıyordu. Av ve atlar onun hayattaki en büyük zevkleriydi. Bazı akşamlar, davet ettiği komşuları ve başkentten gelen misafirlerle, ciddi danslar ediyor ve kuduz gibi kâğıt oynuyordu.

Ama bazen ölüm korkusu, leydiyi tamamen kontrolü altına alırdı. O zaman ev ıssızlaşır; aptal misafir kalabalığı çekilir, eve papazlar gelip gitmeye başlardı. John, papazların hafif yürüyüşlerine ve besili, kırmızı suratlarının somurtkanlığına hayret ediyordu. Papazların gelmesiyle, şatoda, hiç kesilmeyen dua okumaları, Tanrı sohbetleri, İncil okumaları başlar; misafir odasında ilahiler söylenirdi.

Böyle günlerde, hiç kimse hizmetçilere hakaret etmiyordu. Servis hizmetçisi olan kızların, genellikle yedikleri tokatlardan sürekli kırmızı olan yüzleri, böyle günlerde, geçici bir süre için beyazlardı. John'un tesadüfen içine girdiği dünya, işte böyleydi.

Leydi Vargo, altmışında olmasına rağmen, yakışıklı erkeklere karşı hâlâ çok duyarlıydı. Leydi Vargo'nun kahramanı, zapt edilmez derecede ateşli olan, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'ti. Leydi Vargo da tıpkı onun gibi evli olmadığı için "bakire"ydi ve kocası olmadığı için bir sürü favori buluyordu kendine. Leydi Vargo, dedikodu konusu olmaktan korktuğu için, sevgililerini, hizmetçileri arasından seçiyordu. Asil Leydi'yi "aşağılık sürüsünün" dedikoduları, hiçbir şekilde ilgilendirmiyordu. Leydi, yaşamını, atlara, ava, at bakıcılarına duyduğu büyük aşkla sürdürüyordu. Bazen de günah çıkartıyordu. John, yakışıklılığı konusunda, varlıklı, güçlü, yaşlı kadından, tam puan almıştı.

Leydi Vargo, aynanın karşısına geçmiş, pörsümüş, sarkık yanaklarına allık sürüyordu. Allık, kırışık cildin üzerinde itici bir renge dönüşüyordu. Leydi'nin yanakları, sanki üzerinde geçmek üzere olan bir çıban varmış gibiydi. Maalesef, Leydi Vargo güzel bir yıkıntı değildi. Restore edilmeye müsait değildi. Genç bir hizmetçi kız Vargo'nun peruğunu tarıyordu. Kor kırmızı renkteki peruğun ince bukleleri vardı. Leydi Vargo'nun sarı kafasının üzerinde, korkunç ihtiyarlığın ifadesi olan birkaç tutam beyaz saç kalmıştı.

İnsan, en çabuk kendi çirkinliğine alışır. Leydi Vargo, kendisini çok güzel olmasa da, en azından kesinlikle seçkin bir görünüşe sahip buluyordu.

Ailesi Stuartlar'a yakındı. Babası amiraldi. Dedelerinden biri ise, esir aldığı birkaç yüz Cromwell askerini Karaorman'ın ağaçlarına asmış; ve sarayın anahtarlarını II. Charles'a teslim etmişti.

Leydi Vargo, damarlarında soylu mavi kan taşıdığından hiç kuşku duymuyordu. Burnu krallarınki gibi büyük ve kemerliydi. Nine bugün çok neşeliydi. Aynada kendisine bakıyor, göz kırpıyordu. Dişsiz, mağara gibi karanlık ağzını uzun süre çalkaladı.

Dantel bir sabahlık giymişti. Kemikten yapılma bir sopayla sırtını kaşıyordu. Vargo'nun muhteşem evindeki pireler, Manchester'in herhangi bir meyhanesindeki pirelerden daha az değildi. Bu ev de onlara, tıpkı toza alıştığı gibi alışmıştı.

Leydi Vargo, düzenli olarak fal baktırıyordu. Hiçbir falda da kötü bir şey olacağı çıkmıyordu. Ama yine de oldu. Başkentten gelen arabacı, bir zarf getirdi. Zarfın içerisinde, bir köşesinde taç resmi olan hışırtılı bir kâğıt vardı: Mektup, Leydi Vargo'nun eski sevgilisi olan kuzeninin ölüm haberini bildiriyordu. Leydi Vargo'nun, tüm mirasını bu kuzenine bırakacağı tahmin ediliyordu. Bu ihtiyar kuzen, Lord Salsbury, İngiliz tacına, büyük miktarda toprak ve çok sayıda insan sağlamıştı; tabii ki kendisi için de aynı miktarda para. İhtiyar Lord, Amerikalılarla ustaca savaşmış ama kendi hastalığının saldırıları karşısında yenilmiş ve hastalığın darbeleri altında ölmüştü. Leydi Vargo peruğunu tuttu. Lord Salsbury ondan daha gençti. Görünüşe göre, şimdi sıra leydideydi. Leydi'de de birçok hastalık vardı...

Evin, miskin günahkârlardan temizlenmesi ve papazı getirmek üzere bir fayton gönderilmesi için uşağa emir verildi. Leydi'nin kızıl bukleleri, geniş siyah bir muslin şapkanın altına gizlendi. Evde yas ilan edildi. Lord Salsbıri'nin portresine siyah şeritler sardılar. Abajur ve aynaları örttüler. Hatta saray köpeklerine bile siyah papyonlar takılması emri verildi.

Şatoda bir hengame başladı. Leydi Vargo, azap krizleri geçiriyordu. Monoton bir sesle İncil okumaya başladı. Toprak ağası Vargo histerik bir şekilde ağlıyordu, işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duyuyordu ve iğrenç ihtiyar sesiyle ilahiler okuyordu.

John, ustaca servis yapmayı asla öğrenemedi. Bu yas döneminde, bir seferinde, İngiliz kilisesinin oldukça saygın bir papazının üzerine sos döktü. Leydi, görünüşe göre çok sinirlenmişti. Kahya da, Leydi'nin emrini beklemeden John'u işten attı, ona şişko lakabını taktı ve bir pens bile maaş ödemedi. Ama John, hiç üzülmeden, altın işlemeli gömleğini, yırtık donunu, örme kayışlardan yapılma terliklerini giydi ve dağılmış olan saçlarının üzerine yuvarlak şapkasını koydu.

İş için gittiği Londra, onu çok acımasız karşıladı.

John eskisi gibi, kendisini her yerde takip eden açlıktan korunmaya çalışıyordu. Hamallık, taş kırıcılığı, hizmetçilik ve dağıtımcılık yapıyordu. Bir ekmek fırınına işçi olarak girmek istiyordu ama oraya sadece kalfaları alıyorlardı. John'u kabul etmediler. Bir gece barınağında, pılı pırtıdan oluşturulmuş yatakların etrafından geçerken John, annesiyle karşılaştı. Annesi onu tanıyıp çağırdı. İhtiyar kadın uzun süredir felçliydi. Bu da, onun açlıktan ölmemesini sağlamıştı. Anne, sabahları sürünerek sokağa çıkıyor, ayağını sürüklüyor ve geçenlere, parmak kemikleri yamulmuş, ölü, çıplak elini uzatıyordu. Böylece, başarıyla dileniyordu.

Tok tüccarlar, işlemeli cüzdanlarını çıkarıyorlardı, dindar hanımlar arabalarını durduruyorlardı, korkak, varlıklı zanaatkârlar büyük ceplerini karıştırıyorlardı ve sadaka vererek, hastalıklardan, olası cezalandırmalardan, cehennemden, tatsız vicdan azaplarından sıyrılıyorlardı. Sadaka olarak verdikleri bakır kuruşlar sayesinde kurtulacaklarına inanıyorlardı.

"Diğer dilenciler olmasaydı, oldukça iyi yaşayacaktım. İngiltere'de dilenciler pireler kadar çok," diye rekabetten yakınıyordu anne oğluna.

John, tesadüfi, geçici işler yapıyordu sürekli ve hiç durmadan, büyüdüğü o tekstil fabrikasını özlüyordu. Şimdi, uzakta eğirme

makinelerinin taktaklarını, dokuma makinelerinin gıcırtısını daha başka dinliyordu. Bu sesler, ona melodi gibi geliyordu ve geceleyin onu ninni gibi uyutuyorlardı. Tıpkı denizin gelgit seslerinin denizciyi asla rahat bırakmaması gibi. John, kendi isteği dışında bıraktığı mesleğine tekrar dönmek istiyordu.

John, yol için birkaç kuruş biriktirince, annesiyle birlikte, bir köy arabasına binip Londra'yı terk etti. İskoçya'ya kadar gitmeyi düşünüyorlardı. Ama yolda paraları bitince, sessiz ve güzel York'ta durmak zorunda kaldılar.

John, orada şans eseri, çorap örme fabrikasında iş buldu ve York Prensliği'nin merkezi olan York'ta birkaç yıl kaldı.

Yine dokuma makinesinde çalışıyordu. İlk başlarda mutluydu ve etrafta değişmiş olan şeyleri hiç fark etmiyordu.

Zor zamanlardı. Ekmek pahalıydı. İşçiler etin ve sütün tadını unutmuşlardı.

"Lanet yıllar!" diyorlardı John'un etrafındaki insanlar.

Tavan arasındaki küçük karanlık bir odada, döşeğin üzerinden hiç kalkmayan John'un annesi, törensel bir edayla dünyanın sonunun geldiğini söylüyordu.

John, sonsuz gücü olan Napoléon hakkında, deniz ve karada yapılan kanlı savaşlar hakkında kulağına çalınan şeyleri dinliyordu. Fabrika sahipleri kargaşaları, savaşı, devrimi, (John bu sözcüğün anlamını bilmiyordu) dinsiz Fransızları bahane ederek, zaten korkunç derecede az olan ücretleri daha da düşürüyorlar, işçileri işten çıkarıyorlardı.

John, annesinin dünya hakkında söylediklerini düşünürken hiç üzülmediğini fark etti.

John, bir yerlerde savaş olduğuna inanıyordu, ama sakin York'ta, günler, sonbahar yaprakları gibi süzülerek geçmekteydi.

John buharlı makinelerle donatılmış büyük bir fabrikaya ilk defa girdi. Büyük makinelerin uyumlu gürültüsünü ilk defa duydu. Bu fabrikalardaki insanlar, George B. Strays'in kölelerinden çok daha mutsuzdu. Bu insanlara garip bir şeyler oluyordu.

"Eskiden," diyorlardı işçiler, "bizim babalarımız biliyorlardı ki, bir kez dokuma tezgahının başına geçerlerse, son nefeslerine kadar orada kalacaklar demektir. Fabrika sahipleri, ustalığa değer veriyorlardı, beceriye ve işi bilmeye değer veriyorlardı. Ama sonra, ne güce ne beceriye gerek kaldı. Ağızları süt kokan çocuklar, tecrübeli, becerikli insanların yerlerini aldılar. Bizim için, gün günden daha da kötü oluyor. Yakında çocuklara da ihtiyaç kalmayacak. Bizim yerimize, makine kılığına girmiş şeytanlar dokuyacaklar ve eğirecekler. İşçi ne yapsın? Ölsün mü? Ne için? Demir yaratıklar, buhar için? Ama yeryüzü, makinelere değil, insanlara verilmiş. İnsanı Tanrı yaratmış. Ama insan, Tanrının eserine ilişme yüzsüzlüğünü gösterip canlı yaratığın yerine cansız eşyayı geçirmeye çalışıyor. Tanrının, insanları bu akılsızlıkları yüzünden cezalandırmaması mümkün değil."

Fabrikatörlerin artık iyi işçilere ihtiyaçları kalmamıştı ve şimdi onları işten çıkarıyorlardı. John, arkadaşlarının yerine konmuş çok elli, yorulmak bilmeyen, sanki ölümsüz bir gücü olan metal ve ağaç yaratıkları görüyordu. En becerikli, çalışkan insan elleri bile, savunmasız, affedilmez derecede zayıf kalıyordu becerikli, tasasızca dönen, makine tekerlekleriyle kıyaslanınca.

John'un çalıştığı bölümde hemen hemen hiç kimse kalmamıştı. Etrafta yeni makineler, korkunç ve ürkütücü bir şekilde uğulduyor, çığlık atıyor ve gıcırdıyordu. Bu makineler, işçiye verilmiş bir ceza demekti, onlar, işini elinden aldıklarının açlık ve ıstıraplarına sebep olan cehennem zebanileriydi.

İşçileri dini, mistik bir korku sarıyordu. Makinelerin gürültüsünde, yakında işten çıkarılacaklarını, aç çocuklarının çığlıklarını, ninelerin, işsizliğin getirdiği kötülükler hakkındaki falcılıklarını duyuyorlardı. John, el eğirme ve dokuma tezgahlarını, insan kalabalıklarının gürültüsünü, o eski mutlu günleri hatırlayınca duyduğu çaresiz kin ve acıdan ağlıyordu. Ne yapılmalı, şeytanın yoksullara karşı gönderdiği bu yaratıkların saldırısını nasıl durdurmalı? Hesapçı fabrikatörlerin, makineleri değil, insanları tercih etmelerini nasıl sağlamalı?

"Makineler henüz az sayıdayken ve bebeklik çağındayken birleşelim, onları kıralım! Eğer engelsiz bir şekilde büyüyüp çoğalmalarına izin verirsek, onlar insan olacak; biz ise onların köleleri..."

John, çalışmakta olduğu yarı boş bölümde, hayaletler, ruhlar görür gibi oluyor, cehennem sesleri duyuyordu sanki. Bir zamanlar işçiler, dokuma el tezgahlarının ritminde şarkı söylüyorlardı; şimdiyse, şarkıları, buharlı kazan söylüyor; eğirme makinesinin dönen çarkları da ona eşlik ediyordu.

"Beyinsiz, cansız parazitler!" diye fısıldıyordu John ve parmaklarını ısırıyordu.

John, ilk olarak, içinde kabaran intikam arzusuyla, buharlı çorap eğirme makinesine saldırdı. Fabrikaya bir gün önce getirilen bu parlak, dikenli makine, John'un yanı başında çalışan beş arkadaşını işsiz bırakmıştı. Bu beş işçiyi fabrikadan çıkardılar ve böylece onları açlığa ve göçebeliğe mahkûm ettiler. İşçilerden birisi, şehir şehir dolaşıp yeni iş arayamayacak kadar ihtiyardı. Bu ihtiyar, hayatında sahip olduğu son yeri de kaybettiğini öğrenince kendini nehre attı ve boğuldu. John, onun intikamını aldı. Demir yaratık, sopanın altında inlemeye başlayınca, John'un hissettiği haz güçlü ve sarsıcıydı.

"Görüyor musun!" diye hırıldayan John, makineye hiç durmadan vuruyordu. "Ama siz bizden daha güçsüzsünüz, kan içiciler! Biz sizi kırabiliriz, ezebiliriz, üzerinize tükürebiliriz... Pislik, niye susuyorsun? Hayatımız, senin elinde değil mi?.."

John yalnız değildi. Makine kırıcıları ordusu büyüyordu. İngiltere'nin her yerinde, işçilerin yeni rakibi ve kamçısı olan makinelere karşı saldırı başladı. Makinelere karşı yapılan ayaklanma, İngiltere'de fırtına gibi kabardı. Luddistler, fabrikatörlerin ve hükümetin uysallık çağrılarını haykırışlar ve tükürüklerle karşılıyorlardı. Papazlar, vaazlarını telkinlerle bitiriyorlardı. Ama bunlar da nafileydi. Sürü, artık uslu değildi.

"Bize eski İngiltere'yi geri verin!"

Sanayi şehirlerinin sokaklarında çağrılar asılmıştı:

"Makinelerin kırılması ve işçilerin onların tüm İngiltere'de yasaklanmalarını istemeleri kötü sonuçlar doğuracak. Makineler yabancı ülkelerde kullanıma girecek. Bu da İngiliz sanayi işçisi için çok kötü olacak."

Buna cevap olarak işçiler, şehir ve fabrika yönetimlerinin pankartlarını yırttılar.

"Kahrolsun buharlı makineler! El tezgahlarımızı geri verin, bize iş verin!" diye haykırıyorlardı taleplerini.

Kırıcılık buhranı, John'u içine aldı.

John, bir seferinde, işçi ve arabacılar meyhanesinde George Melor'la sohbet etme onuruna kavuştu. Genç işçi, Melor'a tapıyordu. John, fabrika arkadaşlarıyla birlikte, geceleri, şehir katedralinin arkasındaki vadiye gidiyordu. Orada Melor, zenginlere ve tiranlara karşı nasıl kin duyulması gerektiğini, Luddistlere öğretiyordu. Melor'un konuşması basit ama öyle içtendi ki, tüm dinleyiciler, gözlerini karanlıkta saklayıp işçi sınıfının kaderine sessizce ağlıyorlardı. Melor'un tahminleri korkunçtu. İşçi çocuklarını bekleyenler korkunçtu. Melor okuryazardı ve her konuda bilgisi vardı. İşçilere, sadece kendilerine güvenmeleri gerektiğini öğretiyordu.

"Tanrı, mahşerde bizim bu dünyada çektiğimiz acıları belki de göz önünde bulunduracak ve öbür dünyada bize nimet sağlayacak. Ama biz, yeryüzünde hiçbir şey bekleyemeyiz ve bundan başka hiçbir şeye güvenemeyiz." Melor yumruğunu sıkıp savuruyordu.

Luddistler, vadide yaptıkları her günkü toplantılarında marşlarını söylüyorlardı:

> Hepimiz buraya toplanalım,
> cesur bir ant içelim
> biz makineleri kıracağız,
> fabrikaları yakacağız

Melor, bir yerlerden Bacon'un bir sözünü duymuştu. İşçiler için bu sözün anlamını çözmek oldukça güç olmasına rağmen, o bunu sık sık tekrarlamayı seviyordu.

"Devletin gençlik çağında, askerlik bilimi; olgunluk çağında okumuşluk; ihtiyarlık çağında ise teknik bilimler gelişiyor ve insan, ürettiği eserden tecrit ediliyor."

John, Melor'un düşüncesine katılıyordu. Melor'a göre, makineyi Tanrı değil şeytan göndermişti ve insanlar onu kırarak, Tanrının kendilerine verdiği vicdanlarının sesini dinlemiş oluyorlardı.

Luddistler, yoksulları ölümden kurtarıyorlardı. Tanrı, yeryüzünü makinelere değil, insanlara vermiş diye öğretiyordu Melor; sözleri sonuçsuz kalmıyordu. Gecenin karanlığında, yeni dokuma makinelerinin kırılmadığı bir tek gün bile geçmiyordu. Polisin ortalıkta dolaşıp suçluları arama çabaları sonuçsuzdu. İşçiler arkadaşlarını ele vermiyorlardı. Fabrikatörler, makinelerine karşı yapılan saldırılar karşısında çaresizdiler.

*
* *

Şafak sökmek üzereydi. Gökyüzü gecenin karanlığına gömülmüştü. Ren'in üzerine güneş doğduktan uzun bir süre sonra Manchester'de gün ağarırdı ancak.

İhtiyar John, sessiz, sakin ve hüzünlü bir şekilde anlatıyordu. Engels, neredeyse onu dinlemiyordu.

"1812 yılının kışı," diye düşünüyordu Engels. "Hükümet, bu tarihte, ülkeyi kasıp kavuran makine kırıcıları için ölüm cezası veren kanun tasarısını onaylattı."

Engels, Byron'un o unutulmaz konuşmasını hatırladı. Bu şair, bir deha olan Byron, zafer kazanan burjuvaziden nasıl da nefret ediyordu! Şairi isyan etmeye zorlayan hangi duygulardı? Aristokratın, orta sınıf fabrikatör-kapitaliste duyduğu kin mi, yoksa işçiye karşı duyduğu acıma mı?

Lord Byron, kışı Londra'da geçiriyordu. Zamanı eğlencelerle, şöhretin acıları ve sevinçleriyle, zihinsel yeteneklerin havaya savruluşuyla ziyan olup gidiyordu.

Luddistler hakkındaki ölüm cezası kararı, onda uyuklayan mücadeleciyi uyandırdı...

Londra'nın en karanlık ayı şubattır. Lord Byron, oldukça geç uyandı ve odasının sırma perdelerini somurtarak açtı. Dışarısı geceydi. Ama saat ısrarla tam tersini söylüyordu. Şair, saatin ve dışarısının monoton delillerini memnuniyetsizlikle kabul etti. Zili çalınca, hizmetçi, yanan bir mum daha getirdi ve şöminedeki ateşi körükledi. Lord Byron, berberden ve tırnaklarının cilalanmasından vazgeçti. Sabah tuvaleti kısaydı. Serinletici, parfümlü banyosunu yapıp kahvesini içince, hafiften topallayarak holün kilim kaplı merdiveninden aşağı doğru koştu. Kapının yanındaki yüzü olmayan şövalyenin üzerindeki çelik askıya, alelacele atılmış pelerinini aldı ve sokağa çıktı. Merdivenin önünde onu bir araba bekliyordu. Fenerler yakılmıştı ama onların kan kırmızı ışığı, sisin siyah kabuğunu delemiyordu. Güneş ışınları da aynı şekilde suya değince paramparça olurdu.

Arabadan sadece üç adım ötede karanlık, camın arkasındaki mumun titrek alevine karşı elde ettiği zaferi kutluyordu. Her taraftan, göz gözü görmez sisin içerisinden, nemin körelttiği zil sesleri, gong vuruşları, ikaz eden insan sesleri geliyordu. Görünmez atlar heyecanla kişniyorlardı. Tepedeki sokak lambalarının ışıkları, sonsuz uzaklıkta bulunan yıldızlar gibi belirsizce titreşiyordu. Arabacı ve hizmetçi, atları dizginlerinden tutup götürdüler. Byron'un evi ile parlamento binası arasındaki yol en az üç saat olmalıydı. Toplantının başlamasına daha çok vardı. Şair, oturağın atlas arkalığına yaslandı. Yapmayı düşündüğü konuşmayı rahatça düşünebilirdi.

"Maalesef, bu muhteşem beyleri ikna edebilmem çok zor! Güzel konuşma yeteneğimin okları, onların taş alınlarına ve dökme demirden kalplerine dokunduğu an körelip geri dönüyorlar," diye düşünüyordu Byron.

Ama susmak suçtu. Lord Byron kaşlarını çattı. Heyecan, kararsızlık ve kendinden emin olma duyguları birbiri ardına onu ele geçiriyordu. Moralinin sürekli, keskin değişimleri altında eziliyordu. Biraz sonra, kırmızı kumaşla kaplı yükseltiden, daha önce düşünülmüş, itiraf edercesine samimi sözler söyleyecekti. Eğer savaşçı, yenilgilerden korksaydı, zaferi de tanımazdı.

Byron, tüfeğini kaldırmış, emir bekleyen bir askerdi. Kiminle savaşmak istiyordu? Cellatlarla. Kan dökmeyi engellemeye çalışan bir savaş...

Araba, her dakika, görünmeyen arabalarla, insanlarla ve tretuvarların bordürleriyle karşılaşarak yavaş yavaş sisin içerisinde ilerledi. Arabacı, sise çaresizce küfrediyordu.

"Ah, seni şeytan sümüğü, ah seni beyinsiz pıhtı! Lanet lapa, cadı çorbası! Söyle, böyle kara bir belayı kim düşünebilir? Dinsiz, sihirbaz, Roma papası!.."

Byron, Dante'nin cehennemdeki yolculuğunu hatırladı. "Benziyor," diye gülümsedi.

Sis boğucu olduğu kadar orman derinlikleri gibi geçilmezdi de. Güçsüz kalmış ve sesleri boğulan hizmetçiler karanlıkta dolanıyor ve yolu karıştırıyorlardı. Görünmeyen insanlarla konuşuyorlardı.

"Bu sokağın adı ne? Westminster uzak mı? Aziz üçler, neredeyiz?.. Oh, lanet olsun! Sola tut, sağa... Ama kim var burada? Tüh, lanet olsun!... Kesimhaneye inekleri götürüyorlar. Tam da zamanını bulmuşlar. Ya nereye?.. Ne?.. Öyle bir arabaya çarpmışız ki. Tekerlek nerede, arabacı nerede?.."

"Oh, gökyüzü. Acele edin. Yoksa insanları öldürecekler!" diye sabırsızca bağırdı arabadan dışarı bakan Byron.

"Yoksa sör kendisini Old Beyli'ye götürmemizi mi emretmişti?" diye hayretle sordu hizmetçi. "Lordun hapishaneye gitmek için acele ettiğini bilmiyordum."

"Hapishaneye değil, parlamentoya... Aslında yoksul halk için her ikisi de aynı anlama geliyor," diye gülümsedi Byron.

En sonunda yol bulundu. Araba, gürültüyle köprüden geçti. Westminster'a, parlamentoya en fazla yarım mil kalmıştı!

Byron sakindi. Hızla, bir inşaatçı edasıyla yapacağı konuşmayı kontrol ediyordu. Konuşması, mermer gibi sağlam sözcük bloklarından oluşan ağır ve parlak bir yapıydı. Byron, nasıl duyulduklarını ve olası etkilerinin gücünü denemek için bazı sözcükleri sesli bir şekilde söylüyordu.

"Kısa bir süre önce, Nottingamshire'da geçirdiğim kısa zaman içerisinde, her on iki saatte bir yeni bir saldırı olayı gerçekleşti.

"Oradaki son günümde ise bana, bir önceki akşam, kırk makinenin kırıldığı haberini getirdiler. Her zamanki gibi saldırı engellenmeden yapılmış ve suçlular bulunamamıştı... Ama bu saldırı olaylarının korkutucu sayılara ulaştığını kabul etmek zorunda olsak da, bu saldırıların sebebinin şimdiye dek görülmemiş bir yoksulluk olduğunu da reddedemeyiz. Bu mutsuz insanların davranışlarındaki ısrar, onları saldırıya itenin sınırsız bir yoksulluk olduğunun delilidir. Bu insanların sayısı oldukça fazla. Bir zamanlar çalışarak, dürüst bir şekilde yaşamışlardır. Yaptıkları saldırılar, her şeyden önce kendileri, aileleri, toplum için tehlikeli. Nottingamshire'da kaldığım süre içinde, şehir ve köyler, çok sayıdaki askeri bölüklerin yönetimi altındaydı; polis ayaktaydı, yöneticiler yerlerindeydi. Ama tüm bu çabalar sonuç vermedi. Hiçbir olayda, hakkında yargılanacak kadar delil olan hiçbir suçlu suçüstü yakalanamadı... Üretime geçen yeni makineler yüzünden işten çıkarılan işçiler, tüm saflıklarıyla, emekçilerin geçimi ve refahının, azınlıkta olan bazı insanların zenginleşmelerinden daha önemli olduğunu düşünüyorlardı. Bu insanlar, işçilerin, sadece kendi refah düzeylerini değil, ama var olmalarını sağlayan koşulların ta kendisini yok etmek için bir araya geldiklerini bize söylediklerinde, biz, işçilerin refahının, sizin refahınızın, tüm insanlığın refahının yok oluşunun sebebinin kötü politikalar ve son 18 yıl içerisindeki kanlı savaşlar olduğunu unutabilir miyiz? Kılıç, en kötü argümandır ve dolayısıyla da kullanılacak en son araç olmak zorunda. Ben şuna da değinmek zorundayım; endişeli müttefiklerimize hemen yardım etmeye öyle bir alışmışız ki. Oysa bizim kendi ülkemizde yoksulluk içinde yaşayan insanları gökyüzünün veya kilisenin bakımına bırakıyorsunuz. Çok daha az bir miktar, Portekiz'e hediye ettiğiniz miktarın onda biri kadar bir şey, ülkemizde süngü ve darağaçlarının 'narin merhametine' gerek bırakmaz. Ölüm cezası! Kanun tasarısının apaçık haksızlığını ve şüphesiz kısırlığını bir tarafa bıraksak bile, sizin kanunlarınızda az mı ölüm cezası, tehditler var? Sizin Ceza Kanununuz az mı kan emdi? Gökleri yardıma çağırıp, size karşı şahitlik etmesi için daha

mı kan dökülmeli?.. Açlıktan mahvolmuş ve çaresizliğe itilmiş olan halka karşı ilaç, kan dökmek mi? Bu insanlardan birini şöyle bir gözümüzün önüne getirelim, tıpkı benim onları gördüğüm halleriyle: Açlıktan çelimsizleşmiş, çaresizlikten dolayı umursamaz, hayata değer vermeyen; şöyle bir gözümüzde canlandıralım. Var oluşunu tehlikeye atma pahasına kendisini çevreleyen çocuklarına ekmek bulamayan insanı düşünelim; kısa bir süre önce dürüstçe emeğiyle baktığı, geçimini sağladığı ailesinden kopmuş bir insan; bu insan şimdi hiçbir suçu olmadığı halde artık ailesine bakamıyor. Bu insanı gözümüzün önüne getirelim, böyleleri gibi on binlercesi var. Bu onbinlerin arasında siz, kurbanlarınızı bulabilirsiniz. Bu kurban, yeni kanuna göre işlediği suça cevabını vermek için mahkemeye sürüklenecek..."

* * *

John, Melor'dan, parlamentonun, makinelere –fabrikatörlerin mal varlığına– saldırıya ölüm cezası veren kanun tasarısını kabul ettiğini öğrendi:

"Nerede ve ne zaman öleceğin hiç fark etmez," dedi umursamazca John. "Fabrikatörler için buharlı kazan bizden daha ucuza mal olacak. Kazan yemek istemiyor, biz ve ailelerimiz gibi ne üşüyor, ne de ısınıyor. Ya biz nereye? Öbür dünyaya. Bizi, veba sıçanları gibi yok etsinler. Bizim gibi gereksiz insanları yutan makineler de icat etsinler o halde. O durumda zenginler için, yeryüzü daha geniş ve rahat olurdu ama o zaman da sömürecekleri hiç kimse olmazdı."

"Haklısın," diye cevap verdi George Melor. "Gerektiği gibi konuşuyorsun. Darağacı ve süngüler, burjuvalara bizimle başa çıkmaları için yardım edecek. Ama bu, yoksulun yeryüzündeki hayatını iyileştirmeyecek. Biz ilk günahkârlar değiliz, son da olmayacağız."

Hiç beklenmedik bir şekilde, John işten çıkarıldı. İşveren onu tehlikeli bir kışkırtıcı olarak görüyordu.

John'un işten çıkarıldığı gün annesi öldü.

Nine, oğlunu görünce son kez yemek istedi. Yaklaşan ölümün, kendisine hiç de yemek yeme imkânı vermediğini bilmiyordu. John, işsiz kaldığını ve ekmeğin fiyatının yine yükseldiğini söylemedi.

Mahallelinin melek dediği Melor'un sessiz karısı, ölmek üzere olan nineye, bir yerlerden rica ederek aldığı bir bardak süt ve bir parça peynir getirdi.

Sütü büyük bir zevkle içen nine, dolaşan diliyle köyü, oğlunun bilmediği geçmiş günleri anlatıyordu. Nine köylü bir kadındı ve süt onun gözünün önünde, çayırları, otlayan hayvanları, pınar ve ormanların şırıltısını canlandırıyordu. Ölüm, hırsız gibi, kalbin yanına sokuldu ve onu durdurdu. John'un annesi öldü.

John, uzun uzun ve sessizce, kurumuş küçük cılız cesede baktı. Bu vücut kaç kez karnında taşıyıp insan yaratmıştı? John bunu tam olarak bilmiyordu bile. Annesi on kez mi, yoksa on iki kez mi doğurmuştu? Annesinin nasıl bir hayatı olmuştu? John, onun acılarının bol çeşitli listesine şöyle bir baktı: Hastalıklar, ölüm, dayak, dilencilik... Annesi hakkında bildiği her şey bu kadardı...

"Tıpkı diğerleri gibi," diye düşündü John. Yoksulluğa ve ölüme vergi olarak yaklaşık on çocuk vermiş sayısız İngiliz ninelerden biri ölmüştü.

"Ben babam gibi toprağı işlemek istiyordum. Ama kürek başkasının elindeydi ve beni, tıpkı şehir kasabına dana satar gibi, Strays'e sattılar. Sadaka dilenmekten utanmıyordum ama bana yardım edecek insanlar bulunmadı. Gece gündüz dokuma tezgahının başında çalışmaya hazırdım ama beni kovdular. Size göre, benim hayatım bir çorap örme makinesinden daha ucuz, bana göre ise bir tek pens bile etmez," diye düşünüyordu George Melor'un sözleriyle John, ölmüş olan annesinin başında dururken. Annesinin başında üç gün kaldı. Nereye gidecekti? Ne yapacaktı? Cenazeyi kaldırmak için parası yoktu.

İşçiler para toplayıp nineyi kimsesizler mezarlığına gömdükleri zaman, John da tavan arasını terk etti ve sokağa gitti.

Yine Luddistlere döndü. John'un kini, tıpkı diğer yoldaşlarının kini gibi, şimdi daha sık olarak sadece makinelere değil, onların sahiplerine de yöneliyordu.

Polis birçok kez John'u cesurca davranışları ve sözlerinden dolayı dövdü. İsyankâr davranışlarından ve fabrikaya saldırmak için yaptığı kışkırtmalardan dolayı iki kez hapiste yattı. Ama delil yetersizliğinden dolayı serbest bırakılıyordu.

Ölüm Cezası Kanunu kabul edildikten sonra, York meydanlarında ve pazarlarında, siyah korkutucu bir çizgiyle çerçevelenmiş kocaman afişler, halkı, Luddistlerin öncülerini ele vermeye çağırıyordu. Hükümet, suçluların kelleleri için ikişer bin fund sterlin veriyordu. Bir provokatör tarafından ilk ele verilenlerden biri, polisin de adım adım takip ettiği George Melor'du. John onun infazını göremedi. Hapishane, John'u bu korkunç işkenceden kurtardı. John'un arkadaşı ve öğretmeni, sakince, basitçe ve erkekçe öldü. Melor aynı şekilde konuşuyordu. İnfazdan önce kalabalığa dönüp yaptığı kısa konuşma, gözyaşlarıyla, bayılmalarla ve cellatlara karşı savrulan tehditlerle karşılandı.

Üç gün geçti. Son kez gözaltına alınmasından sonra John, York'u hemen terk etme koşuluyla serbet bırakıldı. John'un kendisi de seviniyordu buradan defolup gideceğine. Melor olmadan bu lanet şehirde kalmak istemiyordu.

Emniyet Müdürlüğü'nün yanındaki meydanda, sabahleyin somut delillerle yakalanmış sekiz makine kırıcısını asıyorlardı. John, kararsızca, titreyerek yürüyor ve darağacına yaklaşıyordu. Oradaki ipin kendisi için hazırlanmamış olmasına neredeyse üzülüyordu. Gün, berrak ve sessizdi. Sessiz bir şekilde, önemli bir iş yaparcasına işçileri asıyorlardı; darağacının etrafına toplanan insanlar ağlıyordu.

Ölüme gitmek üzere sıra halinde dizilmiş olan grubun arasından biri, aniden dikkatle, aşağıya, darağacına yakın bir yerde durmuş olan John'a baktı ve birden kayışla bağlı olan ellerini kaldırdı.

"Hey!" diye bağırdı, neredeyse neşeyle. "Sen, Manchester yakınlarındaki Strays'in fabrikasından John Smith değil misin?"

John, kendine gelerek yukarıya doğru baktı. Ama düzenin bozulmasına ve izinsiz gürültü edilmesine kızan cellat, ölüme

mahkûm edilmiş adamı yakasından yakalayarak ipe doğru sürükledi ve giderken de başına çuvalı geçirdi. Bu ölümlüyü, ona sırasını bekleme fırsatı bile bırakmadan astılar. John, darağacına doğru koştu. Geç kalmıştı! Onu kovdular. Geçirdiği sarsıntıdan dolayı John'un sesi kısıldı.

"Michael, bu sen miydin?" diye bağırmak istiyordu ama bağıramıyordu. Cellat, döşeme kapıyı saldı ve kapalı beyaz kılıfın altındaki vücudun ayakları destek ararcasına boşluğu tekmelemeye başladı, vücut titredi ve birkaç kasılmadan sonra doğal olmayan bir şekilde gerildi, uzadı ve cansız bir şekilde havada sarktı. John, hayatında ilk ve son kez bayıldı. İnfazın bazı izleyicileri ona acıyıp bir evin girişine sürüklediler. John, orada kendine geldi. Ayakları dolaşıyordu. Hıçkırarak, şehrin dışına doğru süründü. Kendisine seslenen darağacındaki mahkûmun Strays'in fabrikasındaki Michael olup olmadığını asla öğrenemedi.

Otuz yılı aşkın bir süre geçmişti. Bu arada John çöktü, kamburlaştı. Uslanmadı ama suskunlaştı. Adada kendisine bir liman, bir parça ekmek ve mutluluk aramadığı bir tek şehir bile kalmadı. Ama bulamadı. Fabrika kapılarını artık çalmıyordu: İngiltere'de ihtiyarlara hiç kimsenin ihtiyacı yoktu. Ortalıkta yığınla genç işsiz dolaşıyordu. Bekçi olmasını ise, John'un inatçılığı ve gereğinden fazla kambur olan sırtı engelliyordu.

Uzun süre yersiz yurtsuz dolaştıktan sonra Birmingham'da buldu kendini ve bir bıçak atölyesinde iş dilendi.

3

İhtiyar John, heceleyerek gazeteyi okuyordu. Kraliçe Victoria ve kocası Prens Albert, parlamentoyu ziyaret etmiş. Aynı gün bir hayır pazarında bulunmuşlar. Kraliçeye, bir buket İtalyan gülü sunulmuş. Prens, midye kabuklarından yapılma, küçük bir kutu ve bir prensesin işlediği mendili satın almış. Kraliçe hazretleri uzun bir süre için Windsor'a gitmeyi planlıyormuş. Bu da, kraliçenin halka taht için bir varis daha vereceğini gösteriyormuş.

John, Victoria hakkındaki haberleri okurken ne özel bir saygı duyuyor, ne de sinirleniyordu. Onu zararsız ve kendince gerekli buluyordu. Parlamentonun ve hayır pazarlarının açılışını yapacak, unvan dağıtıp önemli görüntüsüyle yılbaşı takvimlerini süsleyecek birileri olmalıydı.

"Ermen ve Engels" bürosundaki memurlar, uykulu bir şekilde divitlerini hareket ettiriyorlardı. Düşünceleri, hiç yorulmadan, akıcı bir şekilde beyinlerine kurulu bir saat yerleştirilmişçesine hareket ediyordu. Friedrich, memurların arasında oturuyor ve onların at yarışları, sömürgelerde insanın zengin olma imkânları, kilisedeki son dua ve son dans gecesi hakkındaki gevezeliklerini dinliyordu.

Genç fabrikatör, banka hesaplarını, ticari anlaşmaları, tekstil şirketlerinin raporlarını kontrol ediyordu.

Atı dışarıda heyecanlı bir şekilde kişniyordu, ama sis, genellikle yapılan gündüz gezisinin gerçekleştirilmesini engelliyordu.

John, üzerinde firmanın ismi yazan büyük, kapalı zarfları büroya getiriyordu. Masaların arasından geçiyor ve Friedrich'in arkadaşça bakışlarına saygılı ve havalı bir şekilde cevap veriyordu. Büroda verdiği birkaç yıllık hizmet, ona güvenilir bir adam gözüyle bakılmasını sağlamıştı. Yerel Chartist örgütüne üyeydi; ama ona bu konuda ve bazen firmanın şefinin yanında bile söylemeye cesaret ettiği sinsi iğnelemeleri konusunda göz yumuyorlardı.

Baba-Engels, ihtiyara Tanrı korkusu aşılamaktan çoktan vazgeçmişti. Calvin'in karamsar kitapları, öylece efendinin yazı masasının çekmecesinde kaldılar. Oysa, onları büronun bekçisine Noel hediyesi olarak verecekti.

John, işten sonra genellikle, kendi örgütünün toplantılarına gidiyordu.

Orada bazen Friedrich'le karşılaşıyordu. Genç adam, İngiliz işçisinin yaşamını oluşturan çelişkileri dikkatle araştırmaya devam ediyordu. Yıpranmış ceketli, yamalı pamuk gömlekli, değişik şekillerdeki solmuş kumaş şapkalı insanlar, halka açık salonlarda neredeyse mutlu görünüyorlardı. Onlar öyle akıllı, alaycı, ikna edici ve

cesurca konuşuyorlardı ki, Friedrich de tıpkı bir zamanlar Paul'ün de hatırladığı gibi Antikçağ'ı ve Elea'daki sokak konuşmacılarını hatırlıyordu. Chartizm, gerçekten de İngiliz proletaryası için mükemmel bir güzel konuşma okuluydu.

Sürekli yapılan toplantılardan birinde, John, Friedrich'e Julian Harney'i gösterdi. Friedrich, bütün gece Harney'i izledi ve ilk fırsatta onunla tanışmaya karar verdi. Harney, Engels'ten sadece üç yaş büyüktü, ama dış görünüşleri yaş farkını çok daha büyük gösteriyordu. Chartist fırtınaları Harney'de izler bırakmıştı. Harney, gezgin bir denizci gibi kabalaşmış ve içine kapanmıştı. Sosyal savaş onun doğal afetiydi. Metinleşmiş ve olgunlaşmıştı.

John, eskiden olduğu gibi ona tapıyor ve ona Marat diyordu. Bu ismin nereden geldiğini ve kime ait olduğunu tam olarak bilmiyordu. Marat, bir zamanlar, bir yerlerde halk için savaşıp ölmüş olan bir kahramanın ismiydi. Yabancı tarihler, ihtiyarı pek az ilgilendiriyordu. Ama Taylor bu konuda çok iyiydi ve Harney'e Marat adını vermişti.

İhtiyarın Fransız Devrimi hakkında bildiği tek şey, İngiliz Parlamentosunun, Fransız Devriminin tabutuna çivi çaktığı ve onun mezarının üzerine ilk avuç toprağı attığıydı. İhtiyar, şeytan Pit'i de, halkın dostu bu Fransızdan çok daha iyi tanıyordu.

Friedrich, toplantıdan sonra, işçilerin marşı durulunca, evlerine doğru dağılan kalabalığın arkasından yürüdü. Cesur nutuklar hâlâ duyuluyor olmasına ve dayanışma yeminlerine rağmen işçiler, gürültülü salondan çıkınca, sessiz ve boyun eğmiş bir şekilde, gecenin, yoksul kenar sokakların karanlığının içerisine dalıyorlardı. Yağmur omuzlarını dövüyordu. Friedrich pelerininin yakasını kaldırarak arkalarından yürüdü. Yoğun insan kitlesinin içerisinde ihtiyarın öksürüğünü duyup kambur sırtını görünce John'u küçük bir meyhanede ısınmaları için davet etti.

İhtiyar John, bu gece gizemliydi. Yanmış iplik rengindeki seyrek bıyıklarını çok anlamlı bir şekilde kaşıyordu.

"İngiltere'deki işçiler hakkında kitap yazmaya hazırlanıyorum."

"Kim için?" diye şüphe etti John. "Zenginler için ilginç olmaz. Bizim ise paramız tütüne bile yetmiyor. Kitaplar işçinin kesesine göre değil. Biz de hakkımızdaki şeyleri zaten biliyoruz."

"Ama başka ülkelerde de insanlar, işçiler var ve onlar İngiltere'yi adanmış bir ülke olarak görüyorlar."

Nemli gece, sohbeti teşvik etmiyordu.

Büyük bir tekstil fabrikasının yanında, evlerin arasındaki küçük boşluğa "Beyaz Güvercin" meyhanesi sokulmuştu.

"Uğrayalım," diye teklif etti Engels. İhtiyar, isteksizce reddetti. Acele ediyordu ama nereye acele ettiğini söylemedi. Kısaca "Görüşmek üzere" deyip ayrıldılar.

Friedrich, eve doğru yürüdü. İşçilerin kendisine karşı davranışlarında gösterdikleri güvensizlik hakkında soğukkanlı bir şekilde ve bir işadamı edasıyla düşünüyordu.

"Bendeki yabancıyı görüyorlar. Ermen ve Engels firmasının ticarethanesi, işçilerle benim aramda bir duvar gibi duruyor. John haklı. Şimdilik, fabrikatörün oğluna güvenmesi için bir sebep yok. Ki bu oğul yakın zamana kadar, faziletli bir şairdi, çeşitli soyut düşüncelerin koyu sisinde, ayakları havada bir filozoftu. İhtiyar proleterde, sözlere karşı tetikte olmanın ve güvensizliğin sağlam içgüdüsü yaşıyor.

"Maalesef felsefi çatışmalardaki hizmet ve onlardan kalan yara izleri, 'Özgürler Birliği'ndeki tartışmalardan dolayı dillerde kalan nasırlar John Smithler'in gözünde hiçbir değer taşımıyor. Bu konuda John Smithler haklılar da. Onlar devrime doğru, yaşamlarının tek hedefine yürür gibi yürüyorlar. Onlar için özgürlük ve çalışma, oksijen ve ekmek gibi bir şey. Oysa benim gibi birçok insan için özgürlük ve çalışma, genellikle boş lakırdılardan kurtulmak, beyin ve vücut için antrenman, sümüksü bir filantropi. Dışarıdaki yoksulluk manzarası iştahımızı kaçırıyor. Perdeleri kapatıyoruz veya birkaç kuruş sadaka verip vicdanımızı rahatlatıyoruz. Dickens ve George Sand'ın eserlerinde, yoksulluğu anlatan duygusal sahneler de aynı amaçla çizilmiş... Her ikisi de, yoksullara karşı vicdan bor-

cunu ödediğini düşünerek, rahatlayarak, öğlen yemeklerini yemek istiyorlar. Yoksa vicdanları onların midesini bozuyormuş, iştahlarını kaçırıyormuş. Çektikleri vicdan azabından dolayı, şarap ve şeker onlara ekşi geliyormuş. Onlar da, vicdana, acıma duygusu ve insanseverliğe çağrı olarak sadaka veriyorlarmış. Ama John ve arkadaşları sakat değiller. Onlar, zafere doğru yürüyen ve fedakârlıkları yürüyüşün gereklilikleri olarak gören mücadeleciler. Eğer ellerimiz birleşir ve omuz omuza yürümeye başlarsak, onlar değil, bununla ben gurur duymalıyım. Belki de ben, bir bölüğün hiç de kötü olmayan bir komutanı olabilirim," diye düşünüyordu Friedrich, hüzünlü püriten şehrinde dolaşarak.

Manchester, onun Barmen'ine hiç de benzemiyordu! Lancashire, Ren ülkesiyle kıyaslandığı zaman, yeryüzünün terk edilmiş bir parçası gibiydi.

"Burada gökyüzü her zaman nezle," diye şaka yapıyordu Alman, ama muhteşem ülkesine duyduğu özlem gittikçe keskinleşiyor ve ona acı veriyordu. Özlem, sevgili Ren'i ve vadisini en çok arzulanan tonlara boyuyordu.

"Orada artık otlar yeşillenmiştir. Cemreler düşüyordur. Doğa süslü. Orada güneş var. Öyle çok arzulanan güneş!"

Özlem, Friedrich'i bir bira meyhanesine götürdü. Orada Friedrich, genç bir işçiye bira ısmarladı ve onunla eski bir dostuymuş gibi konuştu. Ama Friedrich, bugün, şimdi, Nibelung'ların destansı nehrini anlatmak istiyordu.

İşçi de büyük bir zevkle dinliyordu, çünkü o bir İrlandalı'ydı ve o da tıpkı Friedrich gibi yeşil ormanları ve serin nehirleri özlüyordu.

"Yeşil ve mutsuz İrlanda'ya içelim! İhtiyar ve neşeli Ren'e içelim!.."

Ren civarında doğan bir insan, doğası itibarıyla gerçek bir sangviniktir. Onun kanı; damarlarında, taşkın bir şarap gibi akar. Gözleri ise her zaman canlı ve neşeli bakar. Almanlar arasında, en mutlusu odur. Çünkü dünya ona her zaman diğer Almanlara olduğundan daha muhteşem, yaşam daha sevinçli görünür. Gülerek ve

laflayarak bağcı bankında oturur. Karşısında bir kadeh vardır ve tüm tasalarını çoktan unutmuştur. Diğer Almanlar ise onun yaptığının aynısını yapmayı konuşurken, değerli zamanlarını kaybederler. Hiç şüphe yok ki, yaşamdan zevk alma fırsatı ne zaman çıkarsa çıksın bunu değerlendirmeyen tek bir Renli yoktur. Yoksa onun koca bir aptal olduğu düşünülür. Renlinin delifişekliği, daha uzun süre gençliğini korumasını sağlar. Renli, hayatı boyunca neşeli, taşkın çılgınlıklarla, delikanlı şakalarla veya olgun insanların deyişiyle delice saçmalıklarla ve akılsızlıklarla eğlenir.

Çalışma ve tasaların, kuru günlük hayatın içerisine batmış olan ihtiyar esnaf bile, sabah çocuklarını yaramazlıklarından dolayı tokatlasa da, akşam elinde bir bardak birayla, onlara, gençlik günlerinde kahramanı olduğu eğlenceli hikâyeler anlatır.

Grev öğleden sonra başladı. Saatler; fabrika korpüslerinin onlarca saati, grevi sessizce ilan etti. Uslu saat yayının, zor fark edilen duraksamasıyla birlikte iş bırakıldı. Yay, dama oynayan çocuk gibi öteye doğru küçük zıplamalar yaptı. İşçiler, kargaşa içerisinde, fabrika ve atölyelerden, ıssız sokaklara döküldüler. Şehir öğleden sonra, tıpkı sadece hava aydınlanmaya ve kararmaya başladığı zamanlardaki gibi canlandı.

Tüm kiliselerde, tüm meydanlarda mitingler yapılıyordu. Fabrika binaları ve bahçeleri ıssızlaştıkça, şehir ve sokaklardaki heyecan artıyordu. Friedrich Engels, büronun penceresinden, hızla yürüyen kalabalıkları gördü. Geri çekilme sahnelerini hatırladı. İnsanlar, yoğun sisin içerisinde, eğilmiş bir halde konuşuyorlardı. Onlar, kaleyi bırakmış olan savaşçılardı ama görünmez liderlerinin ilk emriyle, geri dönüp kuşatmaya tekrar hazırdılar. Genellikle durgun olmalarına karşın, şimdi son derece heyecanlı ve canlıydılar. Düzensiz yürüyorlardı ama sıralarında yine de gergin bir iç düzen vardı.

Friedrich, büronun antresine girdi. Elbise asacağında, kırışmış gri paltolar, pelerinler ve yarım kaftanlar sanki donmuştu. Hiç kimse onları korumuyordu. Ahşap bankın üzerinde, John'un unuttuğu metal tütün tabakası duruyordu. İhtiyar, grev ilan etmişti.

Silindir şapka yığınının içerisinde Engels, bir kasket buldu ve boynuna bir penye fular dolayarak sokağa çıktı. Etrafında işçiler yürümeye devam ediyorlardı. Köprüden fabrika sokaklarına, içeri doğru girdi. Ağzına kadar açık olan kapılar çaresizce gıcırdıyorlardı. Onlar grev beklemiyorlardı. Bazı insanlar, iş bulma bürolarına doğru geliyorlardı.

Ganimet kokusunu alan bu insanlar, grev yapan kardeşlerinin yerine kendilerini teklif etmek için acele ediyorlardı. Fabrikatörler daha onları aramaya başlamadan, kendileri, etraflarına bakınarak, boş, terk edilmiş fabrikalara girdiler.

Friedrich, bu insanları dövmek için korkunç bir istek duydu. Friedrich'in duyguları nadiren mantığının önüne geçerdi.

"Köle ruhçuklar, alçak ve zavallı! Yakında, işçiler tek başlarına bu hainlerin icabına bakacaklar."

Bir dakika sonra, artık başka bir şey düşünüyordu.

"Hainliği engelleyebilmek için, fabrika kapılarının önüne işçi devriyeleri yerleştirmek gerekiyor."

Ama işçiler bunu düşünmüşlerdi bile. Kapılar kapatılıyor ve işçiler, devriyelere katılıyorlardı.

"Devrim yaklaşıyor," diye umut ediyordu Engels, ama bununla birlikte içindeki endişe de artıyordu.

Bu bir provokasyon değil miydi acaba? Tıpkı yazın işçileri kandıran ilk grevdeki provokasyon gibi miydi acaba? Acaba sanayiciler, proletaryayı bir maşa olarak kullanarak, hükümetten bazı şeyler mi koparmak istiyordu?

Ama tüm kaygılarının arasından, dopdolu kabaran bir duygu yükseliyordu: Gururlu bir sevinç.

Friedrich, işçi sınıfının örgütlü bir şekilde hareket ettiğini ilk defa görüyordu. Grev; devrimci bir çatışma gibi, kitlesel bir ayaklanma gibi harikaydı. Hangi sihirli parola, binlerce nüfusu olan şehrin içinden uçmuş ve her şeye inat, onlarca fabrikayı, yüzlerce makineyi, binlerce dokuma tezgahını durdurmuştu? İşçilerin düzensiz şenliği, onların büyük gücünün ve bilinçli hale gelmiş olan

dayanışmalarının, şimdiye dek görülmemiş, barışçı bir geçit töreni değil miydi sanki?

"Devrim böyle gelir," diye düşünüyordu Friedrich. "Arkasından yeni bir hanedanlığı taçlandırmayı değil, rejimin yok edilişini getiren sosyal devrim, böyle gelir." Friedrich, tarihin kendisine verdiği bu müthiş derse seviniyordu. Düşünen ve her şeye bakan Friedrich kenar mahallelere doğru yürüdü. Karşısına, önünde bir el arabası iten, bitkin bir ihtiyar çıktı. Arabanın üzerinde sarı bir gübre yığını vardı. İhtiyar grev hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Sağırdı. Gübre taşıyan adam, Friedrich'e yaşadığı yeri gösterdi. Bu, terk edilmiş bir inek ahırıydı. İhtiyar, dörtgen, çıplak bir kilerde, lime lime olmuş eski elbiselerden oluşan döşeğin üzerinde, yarı çürümüş çatıdan akan yağmurdan hiç rahatsız olmadan uyuyordu.

İhtiyar John, genel grevin yapıldığı büyük gün, evde oturmadı, şehirde dolaşmadı, Chartist kulübünde çağrı bildirileri hazırlanmasına yardım etmedi, fabrikatörlerle ücret ve haklar konusunda pazarlık yapmadı. Hiç kimseye haber vermeden, onu iten tutkulu devrimci ikbalperestliğinin etkisi altında tren garına gitti. İlkinde başaramadığı mucizeyi bu ikinci grevde gerçekleştirmeye karar verdi. Liverpool ve Manchester arasında çalışan iki lokomotifi durdurmak istiyordu. Trenlerden birisinin makinisti, aldığı yüksek maaşına ve iyi iş koşullarına rağmen greve katılacağına söz verdi. O, Chartistti. İkinci trenin makinisti irikıyım genç bir İskoçyalı'ydı. Birlikten uzak duruyordu ve şeflerine yağ çekiyordu. Treni terk etmedi. John bir defasında onunla atışmıştı ama şimdi, ihtiyar, o eski tartışmayı unutmaya karar verdi. Ne de olsa bu çocuk da onun gibi işçiydi. Ticaret firması "Ermen ve Engels"in bekçisinin, kendisine söylemeye hazırlandığı şeylere karşı sağır kalamazdı.

Bu sabah John için bir şeyler sürekli ters gidiyordu. Acele ederken, tütün tabakasını unutmuştu. Gözkapaklarının birisinde, kısa sarımsı kirpiklerin arasında bir arpacık çıkmıştı, üstelik zaten miyoptu.

Her zaman olduğu gibi, John'a, büyük pörsümüş vücudunun "ben buradayım" demesi ağırına gidiyordu.

Tren garına giden yol, şehrin içinden geçiyordu. John yavaş yavaş sürükleniyordu, romatizmanın kötürümleştirdiği dizkapağını ve ona ıstırap çektiren kuru omuzunu ovmak, sümkürüp arpacığını yoklamak için sık sık duruyordu. Arpacığı, olağanüstü bir hızla büyüyor ve gözünü tehdit ediyor olmalıydı. İhtiyar bazen etrafa bakmak için duruyordu. Mahchester hızla yapılaşıyordu. Bir binanın yanında hemen başkaları da bitiyordu.

Ama yeni evler çirkin, dar ve artık eskimiş gibi görünüyorlardı. Bunlar yine aynı kilerler ve ambarlardı, aynı karanlık ve alçak koptoralardı ve hepsi yan yana yapılmış, görülmemiş boyutlarda büyütülmüştü ve bu halleriyle daha korkunç, karamsar ve kirliydiler. Bahçeler dardı, eskilerle tıka basa doluydu ve çöplüğe, makine ve kullanımdan çıkmış eşya mezarlığına benziyordu. Muhteşem ürünler, bu mezarlıkta toz ve pisliğin içerisinde dokunuyorlardı. John, burada, çocukluğundaki ve Strays'ten kaçtığı günlerdeki eski bataklığı hatırladı. İhtiyar, gri düzlüğe ve pis kokulu yeşilimsi sulara acıdı. Fabrikadan nefret ediyordu. Fabrika korkunçtu. John gibilerin iyiliği için değil, onlara ıstırap vermek için yaratılmıştı. Fabrika, işçiyi yavaş yavaş öldüren bir makineydi.

"Bizim kanımızı emen örümcek ağı işte bu," diye düşündü John ve hayallere daldı. "Zaman gelecek, fabrika büyük ve güzel olacak. Leydi Vargo'nun şatosu gibi..." İhtiyar, hayatında ondan daha güzel bir bina görmemişti.

Bu olasılık çok fantastikti. Olağanüstü olan her şeyi çok komik bulan John, uzun süre alnına vurarak güldü. Mimikler ve reveranslar yaparak kendi kendine konuşuyordu.

"Leydi hazretleri, izin verin de sizi yeni sarayımıza, bizim fabrikamıza taşıyalım, biz ise sizin çiftliğinize yerleşelim. İnanın ki bu bizim kumaşlarımızı daha sağlam, desenlerini ise daha zengin kılacak."

"Ah!" diye bağıracaktı Leydi Vargo ve kalp krizinden ölecekti...

Lokomotif garda ahşap bir barakada durmaktaydı. Makinist, fenerlerin içerisine lambaları yerleştiriyordu. John'a cevabı kısaydı: "Toz ol!"

John makinisti ikna etmeye çalıştı:

"Sen bir işçisin ve ben sana, bugün toksan eğer, yarın da tok olacağını garanti edemem."

"Toz ol, alçak! Bu aklımla senin gibi yirmi aptalı besleyebilirim. Aç olan isyan etsin. Ben tokum ve isyan etmem anlamsız."

"Her zaman memnun muydun?"

"Olmadığım zamanlar küfrettim."

"Dayanışma hakkında bir şeyler duydun mu?"

"Dayanışmak amacıyla hemen şimdi polisi çağıracağım."

John vazgeçmiyordu, makinist ise gittikçe daha saldırgan oluyordu. Beklenmedik suçlamalar vicdanını rahatsız ediyor, ihtiyara sinir oluyordu.

Sinirsel gerginlikten dolayı John'un hasta gözleri kızardı ve dolmaya başladı. Arpacık iltihaplanmaya hazırlanıyordu. Makinistin yüzü, nemli perdenin arkasından bakıldığında daha da ilginç şekillere giriyordu; dahası, is karası, büyük burnunun altında bıyık gibi duruyor ve kaşlarından süzülüyordu,

"Ah bir genç olabilseydim!" John böyle bir durumda ne yapacağını çok iyi biliyordu. Makinistle didişip onu döverdi. Makinist başka dilden anlamıyordu. Tren mutlaka durdurulmalıydı.

"Bir kez daha işçinin işçiyle konuştuğu gibi seninle konuşuyorum..."

"Defol, yıkıntı!" diye onun sözünü kesti kudurmuş olan makinist. "Seni solucanlara yem yapmadan, raylardan çekil!"

Makinist, lokomotifin merdivenlerinden eğilerek bağırıyordu. İslerin siyahlığı altında, kızgınlığının kızıllığı görülebiliyordu.

"Raylardan çık, delirmiş şeytan!" diye kükrüyordu makinist.

Ama John yerinden kımıldamıyordu.

"Beni ezmeye cesaret edemez," diye düşünüyordu. Sanki lokomotifi durdurabilecekmiş gibi kollarını açtı.

"Seni bırakmayacağım!"

Yakında bulunan gardan, düdükler kızgın bir şekilde çalıyordu. Barakanın kapısı artık açıktı.

"Yoldan defol!" diye bağırdı tekrar makinist. "Defol yoldan, leş!"

Ama John bir tek adım bile atmadı. Lokomotifin siyah ön kısmı, birden onu sihirli bir şekilde etkiledi. John, buraya niçin geldiğini unuttu. Gözlerinin önünden binlerce makine geçti.

"Melor... İhanet... Demir yaratık... Yaratık..." Tüm bunlar bir şimşek hızıyla aklından geçiyordu.

"Stop!" diye emretti lokomotife. "Ben seni öldüreceğim!" deyip onun üstüne atladı.

Bir an için, demir bir kirişten sarktı. Bu arada diğer eliyle, düzgün yüzeyli demire, deli gibi vurmaya devam ediyordu. Vücudu güçsüzleşiyordu. Lokomotif son hızıyla gidiyordu. John, hiç çığlıksız, çufçuflayan, ütü gibi düzgün yüzeyli makinenin altına kaydı...

*
* *

Friedrich Engels, John'un öldüğünü, grev bittikten birkaç gün sonra öğrendi. Şehir, taştıktan sonra yine yatağına dönen nehir gibi sessizleşmiş ve durulmuştu.

Fabrikaların buharlı dokuma makineleri, monoton bir şekilde çalışıyordu. Fabrika kapıları kapanmıştı.

Friedrich, öleni düşünürken, onunla son görüşmesini hatırladı. John ona, grev sırrını açmamıştı.

"Ermen ve Engels" bürosunun müdür odasında, John'un parçalanan cesedi hakkında konuşuluyordu: Ona bir genç tabutu gerekiyordu, onu yoksullar mezarlığına gömeceklerdi...

Firmanın kuralları gereği, vefat edenin varislerine küçük bir yardım yapılması karara bağlandı. Ama ihtiyar John'un yakınları bulunamadı.

Friedrich Engels, İngiltere'deki işçiler hakkında kitap yazma tasarısını kesinleştirdi. Bu kitabı, milyonlarca Smith'e, tarihleri, yaşamları statik bir rakam gibi net ve şehir morgundaki adsız cesedin üzerindeki rakam gibi trajik olan tüm insanlara adamak

istiyordu. Tüm bu insanlar, kitabın temelini oluşturacaktı. İhtiyar John, Friedrich'e ilham verenlerden biriydi.

Bu ilham; müfettişlerin mavi araştırma raporları gibi, Manchester, Liverpool ve Londra gibi, genel grev gibi, gazeteler ve Alman sosyalistlerinin falcılıkları gibi, Joseph Moll, cesur ve meyvesiz Chartist Harney ve mantıklı ve soğuk Owen gibi önemli ve anlamlıydı.

Friedrich, kitabının önsözünde, defalarca üzerinde düşünerek, büronun bekçisinin güvensizliğini yok etmeye çalışarak şöyle yazdı:

"İşçiler!"

İngiliz dokuma işçileri, metal işçileri ve madenciler kalabalığı içinde, düşünceli bir şekilde bıyığını çiğneyen John'u görüyordu.

"Bu çalışmamı size adıyorum. Bu çalışmamda, Alman hemşerilerimin görmesi için, sizin içinde bulunduğunuz koşulların, acılarınızın ve mücadelelerinizin, umut ve kararlarınızın gerçek resmini çizmeye çalıştım."

Ve Friedrich yine, bu işçi kitabının kime gerekli olacağını anlayamayan ("Bizim paramız tütüne bile yetmiyor, bizim felaketimizi anlatan kitabı biz ne yapalım?") John'a cevap veriyordu.

"İnsan zengin olunca birçok şekilde yaşayabilir, ama yoksulluğun tek yüzü var... Sizin koşullarınızı tanıyacak kadar uzun yaşadım aranızda," diye yazıyordu Friedrich. Yüzündeki gülümseme yavaş yavaş kayboluyordu, onunla birlikte hatıralar da silikleşiyordu.

"Maddenin uçuk tanımını kavramak beni tatmin etmiyordu. Ben, sizi evlerinizde görmek, günlük hayatınızı incelemek, durumunuzu ve ihtiyaçlarınızı sizinle konuşmak, sizi ezenlerin sosyal ve politik gücüne karşı verdiğiniz mücadeleye tanık olmak istedim... Orta sınıfların arkadaşlığından, yemekli partilerden, Portekiz şarabı ve şampanyasından vazgeçerek tüm fırsatlarımı tamamen işçilerle ilişkilere adadım.

"Bundan dolayı sevinçli ve gururluyum. Sevinçliyim; çünkü böylece, gerçek hayatı tanıyarak çok güzel anlar yaşama imkânı buldum. Aksi takdirde ise zamanımı, etiket ve salon lakırdılarının sıkıcı kurallarını takip etmekle harcayacaktım. Gururluyum; çünkü,

ezilen ve horlanan sınıfın yaptığı kahramanlıkları görme imkânım oldu. Bu sınıfın insanları ise, bulundukları durumun tüm dezavantajlarına, kötü koşullarına rağmen İngiliz tüccarları dışında herkeste saygı uyandırıyorlar. Orta sınıflar ne söylerse söylesinler, sizin emeğiniz sayesinde, sadece kendileri zenginleşmeye çalışıyorlar. Şimdi sizin emeğinizle, bir ürünle olduğu gibi ticaret yapabiliyorlar ve bu gizli insan eti ticaretinden kâr etme imkânını kaybettikleri an sizi açlıktan ölmeye mahkûm ediyorlar.

"... Emin ki siz, özel bir ırk oluşturan İngilizlerden çok daha fazla özelliğe sahipsiniz. Siz, çıkarlarınızın, tüm dünya insanlarının çıkarlarıyla aynı olduğunu anlayan insanlarsınız ve siz büyük bir insanlık ailesinin üyelerisiniz. Ve bundan dolayı, böyle bir ailenin üyeleri olduğunuz için, 'birleşik ve bölünmez' bir insanlığın üyeleri olduğunuz için, sözcüğün en yüce anlamıyla insan olduğunuz için sizi kutluyorum!"

YEDİNCİ BÖLÜM

ÖNGÜN

1

İnsan, bifteği İngiltere'de yemeli, makarnayı İtalya'da, birayı Almanya'da içmeli. Vodvilleri de sadece Fransa'da izlemeli; onu da Fransızlar sahnelerse tabii. Herwegh, dürbünü tembel bir şekilde gözlerine koydu ve muhteşem Rosa Chery'nin yarı çıplak bacağını seyretmeye koyuldu. Rosa Chery, çift anlamlı bir şarkının bir dörtlüğünü yırtınırcasına söylüyordu.

Yarı dönmüş pozisyondaki Emma, ünlü tiyatro "Gymnase"nin sahnesini değil, kocasının profilini izliyordu. Herwegh yakışıklıydı. Böyle düşünen sadece Emma değildi. Kadınlar; siyah bukleli, kaprisli bir sakinliğe sahip ve kolayca parıldayan gözleri olan bu şairi beğeniyorlardı. Şairin saçları, yumuşak bukleler halindeydi. Emma, kıskanç bir şekilde koltukların arasından geçen, elbisesi tavuskuşu tüyleriyle süslü sarışın kadının bakışlarını yakaladı.

"Hiçbiri, ona gülümsemeden, onu davet etmeden geçmiyor," diye düşünüyordu, genç bayan Herwegh. "Ahlâksız yaratıklar! Yüce bir insanın eşi olmak çok zor. Ama bu, tatlı bir yük. Başkasını da sevemem. Yapamam..."

Arada, Herweghler'in yanına tanınmış bir edebiyatçı yaklaştı. Tiyatro ve kafelerin müdavimi. Akşam gazetesi gibi haberlerle dolu, 'yararlı' bir insan. Her şeyden haberdar ve herkesi tanır.

"Balzac, Paris'e dönmüş," diye hızlı hızlı anlatıyordu. "Hanska, Rusya'da habire tıkınmış. Artık vişne yemiyor ama tüm yemeklerine soğan katıyor... Evini, Moskova stiline göre düzenlemiş. Şömine-

lerin yerine Rus sobaları yaptırmış. Az kapı, pencerelerden daha az kapı yaptırmış evine. Bahçeye baraka yaptırmaya karar vermiş. Bu baraka, gizemli, içine bir zerre güneş ışığının bile girmediği bir yer olacakmış. Bu yer, onun Sibirya'sı olacakmış. Oraya kendi düşmanlarını sürmeyi hayal ediyormuş; bunlar da onun kitaplarını yayınlamayan yayıncılar, tiyatroların müdürleri, oyunlarını reddedenler, romanlarını aşağılamış olan eleştirmenlermiş. Balzac, bir Rusya anısı olarak, bundan böyle, sadece kızaklara binecekmiş ama bu kızaklara, Petersburg'da olduğu gibi geyikler değil atlar koşulacakmış."

"Orada kızaklara gerçekten geyikler mi koşuluyor?" diye güldü Emma.

"Ruslar, yamyamlar gibi bir şey," diye ısrar etti saygın gazeteci.

Herwegh, Balzac'a karşı umursamazdı.

"Şiir yazmıyor," dedi Herwegh, yarı kızgın bir ifadeyle. "Kilometrelerce düz yazı yazabilir. Ama gerçek sanat, şiirdir. Şiirler tehlike çanı kadar güçlü ve vals kadar etkileyicidir."

"İngiliz Staunton, satranç yarışmalarında birinci oldu," diye acele acele haber verdi hızlı gazeteci.

"Fransa aşağılanmış bir durumda!"

"Ama tiyatro alanında durum böyle değil. Bu konuda biz erişilmeziz. Son fıkramda, bu yıl Paris'te sahnelenmiş olan tüm oyunları saydım. İki yüz altmış! Hepsinin arasında en verimlisi Bay Scribe çıktı. Bir sezonda beş oyun."

"Onun dürüst yollardan zengin olduğu doğru mu?" diye sordu Herwegh.

"Evet ve her zaman olduğu gibi, bayanların yardımıyla. Çünkü 'piyes', dişil bir sözcük."

Emma somurttu. Fransızlar, patavatsızdı. Bu gazeteci, şimdi, Herwegh ve kendisine taş atmıyor muydu? Ama Herwegh'le yaptıkları evlilik, çıkarcı bir evlilik değildi ki. Şair, karısının drahomasıyla hiç ilgilenmiyordu ki...

"Scribe, ressam değil, zanaatkâr," diye cevap verdi Herwegh ve yüzsüz gazeteciden kurtulmak için uzaklaştı.

Oyun bitti. "Zavallı Jakob" vodvili oyuncular tarafından kusursuz oynandı ve seyirciler tarafından da hemen unutuldu. Emma, tiyatrodan sonra Marxlar'a gitmeyi teklif etti. Herwegh neşesizdi. Ruh hali kolayca değişebiliyordu. Uzun, soluk, İspanyol soylularını andıran bir yüze sahip olan genç şair, kaprisliydi.

"Fransız vodvilleri kaba; ve benim, Elise Doche'dan midem bulanıyor. Rosa Chery ise şişman bir tüccar kadın." Herwegh üşüyüp büzülerek boynunu kapattı. Emma, hemen, onun paltosunun geniş, yuvarlak yakasını kaldırdı.

"Tanrı aşkına, boğazcağızını koru."

Yüksek sesle bir fayton çağırdı ve hiçbir şeyden memnun olmayan şairi içine yerleştirdi.

"Vanneu sokağı, 38. Acele et, çünkü hava bozmaya başladı."

Jenny ve Karl, uzun süreden beri omuz omuza, el ele, pencerede duruyorlardı. Vanneu sokağı sessiz ve ıssızdı. Küf rengi yapraklar dökülüyordu. Nemli ve sisli bir tül, şehri örtmüştü. Marxlar'ın St. Germain'deki kocaman, neşesiz zengin evleri henüz boştu. Pencerelerin jaluzileri ve güneşlikleri kapalıydı. Ama sosyete sezonu, Paris kışıyla birlikte, cıvık ve karamsar bir tekdüzelikle geliyordu. Mobilya mağazalarına ait furgonlar, sivri uçlu armaların süslediği demir kapıların arkasında kayboluyordu. Kapalı evlerden sesler yükselmeye başlamıştı. Çiviler çakılıyor, kilimler silkiliyordu. Boyacıların, mobilyacıların söylediği şarkıları, modacı dekoratörlerin yüksek sesle verdiği emirler bölüyordu. Hizmetçiler telaş içindeydi.

Paris aristokrasisinin gözbebeği şu sıralar Londra'daydı. Üç yüzün üzerinde prens, marki, vikont ve baron; karıları ve çocuklarıyla birlikte, ülkesinden kaçmış olan Prens Bordoski'ye kendilerini takdim edip sadık ve minnettar olduklarını bildirmek için yola koyuldular. St. Germain'deki salonlar, işte bu yüzden cansızdı. Ama

lejitimistler* Mars Meydanındaki at yarışları ve operanın açılışı için yakında geleceklerdi.

Paris, Jenny ve Karl'ın karşısındaydı. Ren, belleklerinde ne kadar uzakta kalmış, yurtları uzaklaşmıştı! Evleneli sadece birkaç ay olmuştu, ama ikisine de sanki yıllar geçmiş gibi geliyordu. Birbirlerini öyle çok beklemişlerdi ki. Bitmek bilmeyen yedi yıl!

"Sanki uzun süre önce değil de, dün karşılaşmışız gibi birbirimize söyleyecek öyle çok şeyimiz var ki," diye fısıldıyordu Jenny.

Ayrılmayacaklarını, sonsuza dek birbirlerini seveceklerini bilmek, Jenny'nin duygularına sınırsız bir yoğunluk kazandırıyordu. Geçmişi düşünmüyor, mücevher kutusunun içine bakar gibi geçmiş mutlu ayların içine bakıyordu. Bu mücevher kutusu, ağzına kadar sevgi sözcükleri, en tatlı itiraflar ve düşlerle doluydu.

* * *

Kreuznach. Tepenin eteklerinde bir çiçek bahçesini andıran, bağlarla kaplı küçük bir kasaba. Yalnız kalmak, sevgi ve mutluluğu paylaşmak için daha iyi bir yer bulunamaz.

Karolina von Westphalen, kızının aşkına karışmıyordu. Asil ama zengin olmayan bu bayan, kocasının ölümünden sonra kendisini katı bir yalnızlığa bırakmıştı. Dul bayanın evinin arkasındaki küçük bahçede, Trier'de Roma sokağındaki evin bahçesinde olduğu gibi, bir dinlenme bankı vardı. Bankın ve onu örten çatının her tarafını parlak yeşil renkte asma yaprakları sarmıştı. Gündüzleri, Karolina, yarı kapalı gözlerle ahşap banka yaslanıp örgü örüyordu. Kadife kaplı sepetinde, yumuşacık civcivler gibi yün yumakları vardı. Tıpkı eskiden olduğu gibi, güzel elbisesinin yanında, ciltli ve üzerinde baron arması olan bir kitap duruyordu. Shelley, Keats veya Byron'un şiir kitaplarından biri olurdu bu genellikle. Karolina dul kaldıktan sonra, piyanoyu kilitlemiş ve üzerine siyah, kadife bir örtü örtmüştü. Piyanonun üzerinde, Prusya hükümeti danışmanının portresi, meşe dallarıyla sarılmış, matem havasını yansıtan

* Lejitimistler: 19. yüzyılın ortalarında Bourbon hanedanının Fransa tahtı üzerindeki hak iddiasını destekleyen kralcılar –ç.n.

kocaman siyah bir çerçevenin içinde duruyordu. Yaşama sevinciyle dolu, son derece sağlıklı görünen Ludwig von Westphalen, dünyaya kışkırtıcı bir şekilde bakıyordu. Babasını düşündüğünde gözleri doluyordu Jenny'nin. Karl, duyduğu derin acıyı gizlemekte zorlanıyordu. Karl'ın ikinci babası, iyi dostu; Heinrich Marx'tan sonra çok fazla yaşamadı. Westphalenler'in evleri ıssızlaşmıştı. Ferdinand, Prusya sarayında, mevki ve unvanlara doğru kuduz gibi koşuyordu. Edgar büyük hüznünü yok etmek için dünyayı dolaşıyordu; kendisine hayatta oynayabileceği bir rol bulamamıştı daha. Sevgili yararsız Edgar, Karl'ın çocukluk arkadaşı...

Annesini en son terk eden Jenny oldu. Artık yirmi dokuz yaşını doldurmuştu. Karolina, kızına gitmesi için ısrar etti.

Karl ve Jenny, artık ayrılmamaya yemin ettiler. Çocukluklarının şehrini büyük bir zevkle terk ettiler. Karl, biraz üzülse de memleketini terk ettiği için pişman değildi. Sansürün türlü engelleriyle yıpratıcı ve verimsiz bir savaş yürütmekten yorulmuştu. Geçici olarak geri çekildi.

Onun çocuğu olan "Ren Gazetesi" artık yoktu. Prusya ordusunun ruhu, onu boğuyordu.

Paris. Fransa. Marx, yabancı bir ülkede basımevi kurmayı umut ediyordu. Buradan, dışarıdan, güvenilir yardımcılarla birlikte, keyfi yönetime, esnaflara ve toprak ağalarına karşı savaş açmayı başarabilirdi. Karl, diviti bırakmıyordu. Felsefenin karanlık, geçit vermez ormanlarının içine bakarak, aynı zamanda yazıştığı Feuerbach'ın çok beğendiği bir düşüncesini tekrarlıyordu:

"Madem ki bilim, hayatın bilmecelerini çözmüyor, o halde biz ne yapalım? Dine mi dönelim? Ama bu, yağmurdan kaçarken doluya tutulmak anlamına gelir. Hayır. Yaşamın gerçekleriyle, pratikle iç içe olmamız gerekiyor. Teorinin çözemediği kaygıyı, güncel pratik çözecek."

Almanya, geride kaldı.

Ve işte Karl, sevdiği kadınla birlikte, devrim ve isyanların şanlı kentindeydi.

Her yeni şehir, her yeni ülke, bir okuldur. Marx, hiç kimsede bulunmayan bir gözlem yeteneğine sahipti. Onun inceleyici bakışı, buradaki çelişkilerin, uykulu Alman devletindekilerle kıyaslanınca, çok daha büyük olduklarını kolaylıkla saptadı. Toklar ve açlar arasındaki kör dövüşünü görüyordu. Her yerde hep aynı...

Başkentte, bayram eden burjuvalara karşı acı bir kin vardı. Her şeylerini yitirmiş olan köylüler, sokakları dolduruyorlar, dileniyorlar, yeni aristokrasinin görkemli evlerinin eşiğinde sessizce ölüyorlardı.

Dişlerini gösteren yırtıcı bir hayvan. İşte burjuva devleti buydu.

Marx, Paris burjuvazisinin çehresi karşısında saf ve yalancı kalan Hegel'in formülünü, nefretle bir yana fırlattı. Formül, "Ahlâk kurumu, sosyal sınıfların savaşından daha üstündür" şeklinde buyuruyordu.

"Hegel hatalı mı düşünüyor, yoksa hainlik mi ediyor?" diye soruyordu Karl, Hegel'in gölgesine. "İhtiyar, kendisini bu şekilde kandıramayacak kadar dahiymiş."

Karısının yanında durmuş, onun muhteşem elinin şefkatini hissediyor ve dünyanın en büyük sorunları üzerine düşünüyordu. Vanneu sokağındaki evin penceresinden bakarken, Paris ona sınırsız görünüyordu. Görünüşe göre hareketsiz duran sokaklarda, günden güne, her saat, her dakika büyüyen, korkunç bir savaş sürüyordu. Açlar ve toklar. Zenginler ve yoksullar. Plebler ve patrisyenler. Proletarya ve burjuvazi...

Jenny, kendi düşünceleriyle meşguldü. O, Fransa'dan uzaklardaydı. Sevgi dolu bir minnettarlıkla, Ren ülkesini, Kreuznach'taki sessiz yaz akşamlarını, tuzlu göllerin etrafındaki yürüyüşleri, gelecek hakkındaki konuşmaları hatırlıyordu. Karl'la birlikte, kaplıcanın kenarında Montesquieu'nün, Machiavelli'nin ve Rousseau'nun kitaplarını karıştırıyorlardı. Kitaplar Karl ve Jenny'nin yoldaşlarıydı.

"Hatırlıyor musun?" dedi Jenny, kocasına dönerek. "Hatırlıyor musun sevgilim, gizli hükümet müfettişi Esser'in, Berlin'den bizim yanımıza gelişini? 'Bay Marx –Jenny yanaklarını şişirip, gözlerini

belertti– vefat eden babanızın eski dostu olmam, beni, sizin geleceğinizi düşünmeye zorluyor. Okumuşluğunuz ve çalışkanlığınız hakkında oldukça iyi şeyler duydum. Aferin genç adam. Bu, yurdumuz için çok yararlı.'"

Tam bu anda yan odadan, heyecanlı bir kadın sesi geldi. Bayan Ruge, bozuk Fransızcasıyla hizmetçiye bağırıyordu.

"Esnaflarla çok iyi alay edebiliyoruz ama biz kendimiz de mükemmellikten, ideallerimizden öyle uzağız ki..." diyerek somurttu Jenny.

"Biz!" diye karşı çıktı Marx, suçlayıcı bir şekilde. "Ben seni ev kazlarıyla kıyaslamak istemiyorum," dedi, "kaz" sözcüğünü söylerken Ruge'nin odasını göstererek.

"Bayan Ruge gibi saygın bayanlar benden nefret ediyorlar. Çünkü beni kötü bir ev hanımı olarak görüyorlar. İtiraf etmem gerekiyor ki, kaymaklı börekler pişirmeyi ve usta bir şekilde erkek çorapları yamamayı öğrenebileceğimi hiç sanmıyorum," dedi Jenny, hüzünlü bir yüz ifadesiyle.

Bayan Ruge'nin sesi, duvarların taşlarını deldi.

"On su!" diye çığlık atıyordu. "Bu çöplük şeyler için on su?! Siz delirmişsiniz veya kocamın sahte para bastığını sanıyorsunuz!"

"Öf," dedi Jenny. "Bizim falansterin* Trierli herhangi bir Bayan Schlag'ın mutfağından hiçbir farkı yok. 'Fransa Tarihi' kitabını bitirmek için bulvara gitmem gerekecek, ama değerli sevgilim, bu gürültüden kurtulmak için sen nereye gideceksin? Sinirlenmemek için her zaman şaka yapamazsın ya."

"Alman-Fransız Yıllıkları'nın redaktörü de artık karısını zapt etsin."

Jenny'nin yüzü ciddileşti. Gece, artık alacakaranlığı kovmuştu. Vanneu sokağının gaz lambaları yakıldı. Sokaktan geçen, gömleğini pantolonunun üzerine bırakmış yamuk kasketli satıcı, yüksek sesle malını övüyordu.

---

* *Phalanstére (Falanster) [Fr.]*: Bir arada yaşayan küçük topluluk ve bu topluluğun ortaklaşa paylaştıkları yer –ç.n.

Jenny, odanın diğer ucuna gidip, küçük masanın üzerindeki kitapları toplamaya koyuldu. Karl, pencerenin camından, onun hareketlerini izliyordu. En sonunda masa, akşam yemeği için hazırdı.

Herwegh, Marxlar'ın odasına genellikle kapıyı çalmadan ve haber vermeden dalardı.

Jenny, bu defa da her zamanki gibi onu affetti.

"Şairlerden başka ne bekleyebilirsin ki? Onlar, bulutların üzerinde uçuyorlar, orada ise ne kapı var, ne de anahtar," diye açıkladı af dilercesine, kocasının arkasından gelen Emma ve şakacı bir şekilde devam etti:

"Bize aldırmayın. İçeri girdiğimizde, sizin deliler gibi öpüştüğünüzü gerçekten görmedik."

Dördü de, öyle yüksek bir sesle güldüler ki dağınık saçlı ve pörsümüş Ruge, kapıya geldi.

"Kahkahayı kıskandığım kadar hiçbir şeyi kıskanmıyorum," dedi tiksindirici bir şekilde. "Kahkaha, tasasızlığın, memmuniyetin, sağlık ve gençliğin kesin belirtisidir."

Arnold, sabahlığının eteklerini toplayıp divanın üzerine oturdu ve sessizce sigarasını içti. Akşam, şakalar ve tartışmalar içerisinde çabuk geçti. Planlar, sonsuz planlar. Karl, Ruge'nin yanına oturdu ve ciddileşti.

"İhtiyar, sen anlaşmaya uymuyorsun. Sana, yazılı isteğimi hatırlatıyorum. 'Alman-Fransız Yıllıkları', hükümetle arayı bozmaya aldırmadan var olan her şeye cesurca saldırmalı. Sen, eylemden çok sözde cesursun. Redaksiyonunu yapmam için verdiğin yazılar gereğinden fazla 'dikkatli!'"

"Özel mülkiyetin yok edilmesi konusunda mı?" diye sordu Herwegh.

"Ohoo, siz kılıç arkadaşı olmakta ısrarlısınız!" diye kurtulmaya çalıştı Ruge şakayla.

"Kalem arkadaşı," diye düzeltti Marx. "Arnold Ruge, sen bir dogmatiksin. Dogma ise, çıkışı olmayan bir kör sokak."

“Sadece mezardan çıkış yoktur. Bizim dergimiz ise, henüz ana rahminde.”

“İşte şimdi çatışma başlayacak,” diye hayal kırıklığına uğradı Emma. “Hiç kimse birbiriyle, bu iki fikirdaş kadar acımasızca dövüşemez.”

“Sözde fikirdaşlar,” diye atıldı Karl.

Ruge, yerinden fırladı.

“Karl, sen en hafif deyimle, sürekli sataşan, gürültücü bir kargasın! Eğer bu da gençliğinden dolayı değilse... Siz, beklendiğinden de daha çabuk, uçlara eğimli, kaygan bir yüzey olan komünizm bataklığına doğru kayacaksınız.”

Tam o anda, yan odadan Bayan Ruge’nin kızgın sesi geldi:

“Arnold, Arnold, hemen gel! Bu misafir akınından kaçılacak bir delik yok kesinlikle. Birileri yine giriş kapısını çalıyor.”

“İşte görüyor musun dostum,” diyor Emma, divanın kenarından uzun ayaklarını gererek, “aynı evde yaşamayı reddederken haklıydım. Bunun sebebi de bir bireycinin alışkanlıklarına sahip oluşum değil. Kocalarımız yoldaş diye biz kadınlar aynı ateşte börek pişirmeye hiç de zorunlu değiliz. Söyleyin Jenny, bu çabuk parlayan şişman Sakson kadınıyla sizin aranızda ortak bir şeyler var mı? Siz Bayan Ruge’den zekâ yönünden öyle çok üstünsünüz ki...”

“Yemek pişirme sanatında da ondan bir o kadar geriyim...”

Kapının çalınışı konuşmayı kesti. Ruge, yine kapıdaydı. Yanında büyük şapkasını sallayan, üzeri karlanmış şık paltosuyla, ihtiyar sayılmayacak bir bay duruyordu. Soğuk, biraz kendini beğenmiş bir gülümseme, nezaket kurallarına uygun bir reveransla içeri girdi.

“İşte size, ünlü isyancı, heretik ve dinsiz Heinrich Heine’nin ta kendisi,” dedi “Alman-Fransız Yıllıkları”nın redaktörü biraz canlanarak.

Heinrich Heine, sık sık Marxlar’a gelmeye başlamıştı. Engebeli Vanneu sokağını, pencerelerini sık dallı kestane ağaçlarının karartığı küçük odayı ve nazik, şişmanlamış Jenny’yi sevmişti. Jenny

çekingen bir şekilde kareli şalına sarınarak yavaş yavaş minnacık bebek gömlekleri dikiyordu.

Marxlar'ın evindeki her şey, yeni "konuğun" sabırsızlıkla beklendiğini gösteriyordu: Antredeki küçük küvet, üzeri tülle örtülmüş salıncak, dolabın üzerinde unutulmuş bebek bezleri, Karl'ın karısına karşı gösterdiği garip, heyecanlı ilgi. Jenny'ye bakmak için aldığı kesin bir emirle, Helene Demuth Kreuznach'tan gelmişti. Helene, Westphalenler'in hizmetçi odasında büyümüştü. Marxlar'a gelir gelmez, küçük ailenin işlerini sakin ve ustaca üstüne aldı. Ve birden etraf sanki daha sevimli, daha bir güzel oldu. Bardaklar ve tepsiler göründü. Marmelatlı çörekler pişirilmeye başlandı. Helenhen, sadece ısrarcı ve kavgacı Bayan Ruge ile anlaşamadı. Ama Heinrich Heine, her zaman onun misafirperverliğine, bir fincan sıcak kahve veya bir bardak soğutulmuş biranın kendisini beklediğine güvenebilirdi. Heinrich, bu evde her zaman istenilen bir misafir ve herkesin şımarttığı biriydi. Kitap yığınının arkasında saçı başı dağınık halde çalışan Karl, içeri giren şairi her zaman sevinçle selamlıyordu. Jenny, kitabını ve dikişini bir tarafa bırakırken, Helene ona bir şeyler ikram etme telaşındaydı. Kış akşamlarını sık sık, hep birlikte, heyecanla, güçlü alevlerle yanan şöminenin çevresinde geçiriyorlardı.

Heinrich şiirler getiriyordu. Onları kısık bir sesle okuyordu. Boğuk sesi etkileyiciydi. Şair, gözlerini defterinin üzerinden kaldırıyor, telaşla Karl'ın yüzünde övgü, suçlama veya umursamazlık arıyordu. Bu sonuncusu, Heine için en korkuncuydu. Ama Marx, uzun süreden beri sevdiği bu şairin lirine karşı hiçbir zaman umursamaz olmadı. Heine'nin şiirleri arzusuz ve amaçsız değildi. "Aydınlanma", yazılmıştı artık.

Karl, yeni arkadaşının şiirini ezbere okuyordu:

Narin melodiler yayma,
Barış flütü olma!
Sen, isyan borusu ol,
Kılıç şakırtısı, top gürlemesi,
Vur, şakla, gürle, öldür!

Jenny, Karl ve Heinrich, sessiz gecelerde neler konuşmuyorlardı ki! Uzaklardaki Almanya'yı, kâh fırtınalı, kâh kendinden memnun Paris'i, yeni fikirleri, kitapları ve insanları. Ve yurtları.

"Ben devrime inanıyorum ve onu bekliyorum. Bugün değilse bile yarın. Siyaset bir bilimdir. Takvimde onun tarihini bulacağız ve bizi hazırlıksız yakalamaması için tam donanımlı bir şekilde hazır olmak zorundayız. Amacımıza layık olmalıyız. Bu sosyal bir devrim olacak, yeryüzündeki son devrim."

Heine de aynı şeyleri düşünüyordu.

"Paris'in kenar mahallelerinde," dedi Heine, "elbiseleri lime lime, açlıktan bir deri bir kemik kalmış insanlar gördüm. Onlar Marat'nın yazılarını ve Buonarotti'nin karamsar kehanetlerini okuyorlardı. Bir İkaros ülkesi* yaratmak istiyorlar. Benim gibi şüpheci beyinliler için bu hem harika, hem de sıkıcı bir ülke olurdu. Onlar kan kokuyor, ama yine de komünistler saygın bir ilgiyi hak eden tek parti. Ama beynim onları selamlasa da, ben bu yıkıcı güçten korkuyorum. Onlar Hunlar gibi, benim taptığım şeyleri yok edecekler. Kaba, nasırlı elleriyle, intikam arzularıyla, en ince sanat eserlerini kıracaklar, çıplak ayaklarıyla benim hayal gücüyle yetiştirdiğim çiçekleri çiğneyecekler. Şarkılar Kitabıma ne olacak? Bir şairin narin hayalleri kime gerek? Kraliçeler ve paj'lar** sonsuza dek yok olacak. Hayır, ben karamsar fanatiklerden ve onların kininden korkuyorum. Ama yine de onlar gelecek ve kazanacaklar... Sadece Alman milliyetçiliğini savunanlara karşı duyduğum tiksintiden dolayı olsa bile, ben, komünistleri sevmeye hazırım. İkiyüzlülük ve sahte tanrıseverlik, komünistlere yabancı bir şey. Onlar, sınırsız kozmopolitizmi, tüm halklara karşı sevgiyi, yeryüzündeki tüm

---

* *İkaros*: Balmumuyla vücuduna yapıştırdığı kuş tüyleriyle uçarak hapisten kaçmayı başaran, ama güneşe çok yakın uçtuğu için kanatları eriyerek denize düşen bir mitoloji kahramanı. 19. yüzyıl ütopik sosyalistlerinden bazıları, bu mitolojiye gönderme yaparak özlemini çektikleri sistemin gerçekleşeceği ülkeye, İkaros'un düştüğü adanın adından esinlenerek İkarya adını verdiler. Étienne Cabet'nin, "*İkarya'ya Yolculuk*" adıyla bir kitabı vardır –ç.n.

** *Page (Paj)*: Savaş sanatı ve diğer hizmetleri öğrensin diye kral ya da yüksek soyluların hizmetine verilen soylu delikanlı –ç.n.

özgür insanlar arasındaki kardeşliği, temel dogmaları olarak ilan ettiler. Yüce duygular! Ben onlardan yanayım."

Karl, Heine'yi dinlerken iyimser bir şekilde gülümsüyordu. Kararsız şairin, er veya geç kendi çelişkilerini tek başına halledeceğine inanmak istiyordu.

"Ben kendim de arayış içinde değil miyim ki?" düşünüyordu Marx. "Düşünce kasırgası beni de sürüklüyor. Bu bir büyüme, bu bir hareket; bu, kendimizi ve yolumuzu bulacağımıza dair bir güvence."

Bazen Heinrich, Marxlar'a, korkunç derecede solgun bir halde geliyordu. Jenny, sinirli yürüyüşünden, dudaklarının aldığı şekilden, ellerinin titremesinden onun ruh halini hemen anlıyordu.

"Size hakaret mi ettiler?" diye soruyordu acısını paylaşarak, eğer Heine karamsar bir şekilde gelip, insanların kusurlarından, alçaklığından ve Paris ikliminin berbatlığından yakınırsa.

Şair, şık frakının arka cebini sessizce karıştırıyor ve oradan, kırışık dergi sayfaları çıkarıyordu.

Büyük dudakları titriyor, alnı ise, acı çektiğini belli eder bir şekilde kırışıyordu. Kırılmış, küsmüş bir çocuk gibi iki duyguyla savaşıyordu: Ağlama ve dövüşme isteği.

"Bir hiç olan 'küçük' adamların, kıskanç ve kindar ürümelerine bu kadar içerlememelisiniz. Böceklere acımalısınız. Onlar da yaşamak istemiyorlar mı?" diyordu Jenny ve vurgulanmış bir tiksintiyle dergideki yazıyı bir kenara bırakıyordu.

"Ama bu böcekler zehirli! Bunlar çeçesineği. Onların çığlıklarını bir duysanız; bunlar beni gömüyorlar. Bunlar, ateşin üzerinde pişen insan etinin çevresinde dans eden yamyamlar."

"Sizin diliniz ve olgun görünüşünüz onlar için top atışından daha korkunç olacak," diye gülüyordu Jenny. "Bu kaynayan bataklığa, insan sadece gülebilir."

"Leş gibi kokuyor," diye somurtuyordu Heine. Ama kızgınlığı geçiyordu. Bayan Marx'ın, yaraları tedavi etme ve isyan eden gururları yatıştırma konusunda özel bir becerisi vardı.

"Ama," diye düşünüyordu Jenny, şairin moralinin düzeldiğini görünce, "o ne kadar savunmasız ve ne kadar kolay yaralanıyor oysa... Dış görünüşündeki kararlılık ve cesaretinin sebebi sadece kendini koruma güdüsü. Zavallı, tatmin olmayan kararsız kalbi, lirin aldatıcı sesleriyle avunamayacak kadar komik ve mutlu olamayacak kadar titiz!"

Şair, çektiği acı ve kızgınlıktan kurtulunca, yeni bir şiirin tasarısını veya bir şiirin elyazma taslağını genç çiftle paylaşmak için acele ediyordu. Karl'ın ince bir duyum yeteneği vardı ve yapmacık, başarısız olan düşünceyi, süslü bir sözü asla kaçırmazdı. Mükemmel formu ararken, affetmiyor ve asla yorulmuyordu. Jenny, gömüldüğü koltuktan, kâğıdın üzerine eğilmiş olan iki başın hareketlerini izliyordu.

Tavandan sarkan ve yeterince aydınlatmayan lambanın altında, Karl'ın saçları siyah ve gürdü. Heine'nin, koyu kestane, yumuşak saçlarının arasında beyaz tutamlar seçiliyordu. Heinrich, Marx'tan yirmi yaş daha büyüktü. Ama bu yaş farkı olgunluk bakımından bir şey değiştirmiyordu. Şair, divitini, Karl'ın alaycı ve sınırsız zekâsının taşında bileyliyordu.

Şiir tekrar tekrar sesli bir şekilde okunuyordu. En sonunda şiir üzerindeki çalışma bitiyordu. Karl memmun bir şekilde ellerini ovuşturuyor ve puroya saldırıyordu. Helene, mutfaktan yemeği getiriyordu. Heinrich, gece yarısı, memnun, minnettar ve sakin bir şekilde gidiyordu. Jenny ve Karl, o gittikten sonra da uzun süre onun hakkında konuşuyorlardı. Onlara göre, şairler, kendi yollarında yürüyen tuhaf insanlardı; şairleri yönlendirmek için gösterilen çabalar boşunaydı.

Jenny: "Bunlar, aldıkları ilhamla şarkı söyleyen kuşlar."

Karl: "Ama şairler, muhafazakârlığın granit taşını kılıçlarıyla parçaladıklarında veya mezbahanın tepesinden, tüm dünyaya marşlar söylediklerinde, milyonlarca insan onların çağrılarına koşacak. Şair, devrim hatibi olabilir."

Jenny: "Çalıkuşu, bülbül veya kartal."

Karl: "Ne olacak, bunlar tuhaf kuşlar."

Kocasını sinirlendirmek isteyen Jenny, içinde kızlığından kalan anıların, genç Karl Marx'ın yazdığı, kırışmış bir deste şiirin bulunduğu tahta kutuyu açtı.

Jenny gözlerini kısarak, şarkı söyler gibi okuyordu şiirleri. Başını geriye dayamış olan Karl gülüyor; Jenny de katılıyordu bu gülüşe elinde olmadan. Neşeli kahkahaları okumasını engelliyordu.

"Yine de," dedi Karl, gülmeyi bırakarak, "bunları yazan, senin hoşgörünü hak ediyor. Bu beceriksiz, son derece duygusal dizeler, sana karşı duyulan aşkın ve özlemin meyvesi."

"Ben zaten, onları bu yüzden muhteşem buluyorum."

"Dünya ne kadar uzaktı benden, yaşamı ve insanları ne kadar az tanıyordum! Ve sadece ben değil. Bizim kuşağımız, ne kadar taklitçi bir bakış açısı taşıyordu!.."

İki genç sabaha kadar konuştular. Geceler, öyle haince kısaydı ki, âşıklar, sohbete 'daha yeni' başlamışken aydınlanan hava, jaluzilerin arasından onlara bakmaya başladı. Gri, küçük bir gökyüzü lekesi onları seyrediyordu.

Karl, yazısını bitirir bitirmez, onu hemen karısının yargısına sundu. Karl'ın düşüncelerini hiç kimse daha iyi anlayamazdı. Jenny, bazen kocasının dikte ettiği şeyleri yazıyor, bazen de, sabırla onun elyazması notlarını çözüyordu. Bunlar, mükemmel bir uyumun mutlu dakikalarıydı.

Jenny, bir anne şefkatiyle onu sarıyordu. Karl ise, bir oğul gibi güvenerek ona düşüncelerini açıyordu.

Bazen hava aydınlanana kadar birlikte çalışırlardı. Helene, duvarın arkasında mırıldanır ve sabrı taşarak Jenny'ye, kendisini düşünmüyorsa, bari karnındaki çocuğu düşünmesi için ısrar ederdi. Karl, şakayla karışık bir şekilde başını tutuyor, karısını yatağa kovuyor, lambayı söndürüyor ve kendisini dikkatsizlik ve dalgınlıkla suçluyordu. Ama ertesi gece, aynı şey yine tekrarlanıyordu; ta ki Helene'in kızgın bağırışı; konuşmaları ve kırılgan divitlerin gıcırtısını durdurana dek.

Karl, yazısını gece yarısı bitirince her zaman olduğu gibi Jenny'ye koştu.

Ev uzun süre önce uykuya dalmıştı. Düşünmek için en iyi zamandı. Jenny, sabahı beklemek istemiyordu. Marx da yalvartmıyordu. Son günlerde, yaptığı çalışmanın sonuçlarını hemen göstermekten zevk alıyordu.

"Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" adını taşıyan bu yazıda, Karl ilk defa, yeni sözcük olan "proletarya"yı kullanmıştı. Jenny'nin dikkatli kulağı, onu hemen yakaladı.

"Şimdiye kadar," dedi Jenny okumayı keserek, "sen, genellikle, 'yoksul sınıflar, düşünen, acı çeken insanlık ve ezilen düşünce insanları' diye yazıyordun. Öyle değil mi? 'Proletarya'yı ilk defa doğrudan kullanıyorsun."

"Ben proletarya hakkında sadece yazmakla kalmıyorum. Proletaryanın, yüce tarihi misyonunu gerçekleştirmesini, köklü bir sosyal darbe vurmasını da bekliyorum. Geleceğin temel sorunu, sanayinin ve tüm zenginler dünyasının, politik dünyaya karşı göstereceği tutumdur."

"Oku," dedi Jenny yeniden.

"Eleştiri silahı," diye devam etti Karl, "silahların eleştirisinin yerini tutamaz; maddi iktidar, yine maddi bir güçle devrilebilir; teori ise, ancak kitleleri kapsadığı zaman, maddi bir güce dönüşebilir."

"Harika sözler. Bu sözler uzun süre yaşayacak. Bu bir program. Oku, bir kez daha baştan oku," diye yine onun sözünü kesti Jenny.

Jenny yastığa dayanmış oturuyordu. Gözlerinde, gurur ve hayranlığın kıvılcımları yanıyordu. Bir zamanlar Heinrich Marx, oğlunun "isyankâr" mektubunu, Jenny'ye okuması için verdiğinde, Jenny'nin gözleri, tıpkı şu an olduğu gibi kıvılcımlanmıştı.

"Devrimlerin, pasif maddeye, nesnel bir temele ihtiyaçları var. Her teori, kitleleri kapsadığı ölçüde, kitleler içinde maddi bir güce dönüşecektir... Sadece düşüncenin, cisimleşme yönünde gelişmesi yeterli değil, gerçeğin kendisinin de bu düşünceye yükselmesi gerekir."

"Her hikmet gibi, bu da öyle basit ki!"

Karl, sözcükleri yutarak, hızlı hızlı okumaya devam ediyordu. Jenny sık sık, onu daha sakin ve daha anlaşılır okumaya davet ediyordu.

Marx, proletaryanın yüce görevini, eşi bulunmaz bir şekilde çiziyordu.

"Felsefe, kendi maddi silahını proletaryada bulduğu gibi, proletarya da manevi silahını felsefede bulur. Ve düşüncenin şimşekleri, bu saf halk toprağına ciddi bir şekilde çarpınca, Almanların ve bütün insanlığın kurtuluşu gerçekleşecektir."

"Bravo Karl! Bu, senin bulduğun en güzel gerçek. Devam et." Ama bir kulağının üzerine kaykılmış gece şapkasıyla, düğmeleri kapatılmış sabahlığıyla ve tehdit edici jestlerle odanın kapısında, uykudan şişmiş gözlerle Helenhen göründü.

"Cinler!" diye bağırıyordu. "Hemen yatın ve uyuyun! Sizi Bayan Westphalen'e şikâyet edeceğim... Size gelince Bay Marx, siz bir şeytansınız. Eğer Jenny, ciyak ciyak bağıran bir cırlak doğurursa, o sizden annesinin intikamını alacak ve gece gündüz ağlayacaktır. Sizin gibi rahat durmayan birinin de, mutlaka isyankâr bir çocuğu olur."

Jenny, Helenhen'in konuşmasına fırsat vermedi. Suçlamalarını, onu öperek engelledi ve lambayı söndürdü. Karl, moda olan "Hugenoti" operasındaki bekçinin şarkısını söylemeye başladı. Melodiyi, korkunç bir şekilde bozuyordu.

Akşam karanlığı basıyor
Gideceğiz evimize
Suskun gece
her şeyi örtüyor,
her şey uyuyor
bu karanlıkta...

Buna cevap olarak, komşular duvara hırsla vurdular. Ruge'ler uyanmıştı. Bu iş kavgasız bitmeyecekti. Karl, panikle yakasını indirdi.

Helene bayram ediyordu. Jenny ise çaresizdi.

Fısıldaşarak konuşup parmaklarının üzerinde yürüyerek uyumaya gittiler. Ama yine de aydınlanan hava onları yakaladı.

Uzun süredir beklenen "Alman–Fransız Yıllıkları"nın ilk sayısı, Şubat 1844 yılında çıktı. Yazarları arasında kimler yoktu ki! İfşa konusunda müthiş bir usta olan Heine, ezgili Herwegh, her şeyi yıkan Bakunin, cesur Jacobi, ahlâk kuramcısı Hess, güzel konuşmacı Feuerbach, büyük ve güçlü Engels ve en sonunda Renli Prometheus'un ta kendisi Karl Marx.

Ruge, "Büyük Bulvarlar"da bulunan bir restoranda parti verdi. Redaktörler, derginin Fransa ve Almanya devrimcilerinin birliğini gerçekleştireceğini umuyorlardı. Elinde bir şampanya kadehiyle Arnold, ileride Leroux, Proudhon ve hatta Louis Blanc'ı da dergiye çekeceğine dair yemin etti.

"Yaşasın enternasyonal radikalizm!" diye kadeh kaldırdı Ruge.

"Sosyalizm," diye düzeltti onu Marx.

"Bunun için içmem." Arnold bir anda ayılmıştı.

Karl, tartışmaya hazırlanarak dolu bardağını bıraktı. Ama Ruge tartışmak istemiyordu. Ortalığı yatıştırmak isteyen Heine, şiir okumayı önerdi. Ama onu ciddiye alan olmadı. Birden Jenny'nin başı ağrımaya başladı. Marxlar, eğlencenin sonunu beklemeden eve doğru yola koyuldular. Herwegh, kargaşayı fırsat bilip randevusuna gitmek için sıvıştı. Emma, şişman Bayan Ruge'nin omuzuna yaslanmış kıskançlık gözyaşları döküyordu.

Akşam neşesiz geçti. Sabah, Rugeler, Marxlar'ın odasının önünde korumalık yapan Helene Demuth'u itip odaya daldılar. Arnold'un yüzünde her zamanki iğrenç, memnuniyetsiz ve umursamaz ifade vardı. Ama karısının yüzü birçok şeytani arzuyu yansıtıyordu. Bu şişman, kırmızı yanaklı ve kızgın kadın, görünüşe göre hiddetini sadece sözcüklerle değil, kaş göz hareketleriyle, küçük dolgun ellerini birleştirip açarak da ifade etmek istiyordu.

"Olağandışı, duyulmadık, korkunç!" diye tekrarlıyordu Bayan Ruge, zor nefes alarak.

"Sizin bu konuda nasıl tepki göstereceğinizi bilmiyorum ama insanlar buna karşı tepkisiz kalamıyorlar," diye karısının sözünü kesti Arnold.

"Sakin olun arkadaşlar. Ne var? Ne oldu? Tuileries'ye karşı darbe mi yapıldı?" diye Ruge çiftini sakinleştirmeye çalıştı Karl.

Ama Helene Demuth karmaşaya dönüşen konuşmaya katıldı ve onu bir düzene soktu.

"Darbe olduğu doğru ama bizde değil, Herweghler'de. Ama Bayan Ruge, sizin endişelenmenize gerek yok. Başka bir kadınla giden, sizin kocanız değil ya."

Heyecanlı Ruge çifti susmuyordu.

"Karl, bu konuda sen ne düşünüyorsun?"

"Bayan Marx, siz çileden çıkmıyorsunuz, sakinsiniz. Siz bir anne ve eşsiniz! Biliyorsunuz ki," neredeyse fısıldayarak söylüyordu bunları Bayan Ruge, "Herwegh, karısının gözü önünde, besteci Liszt'in haklı olarak bıktığı şu kokana prenses d'Agoult'yu öpücüklerle avutuyordu."

"Şimdi oturup, evliliğin birtakım sorumluluklar yüklediği konusunu tartışmayacaksınız, değil mi? Herwegh, hemfikir olduğu insanları lekeliyor, kendi karısını, zavallı Emma'yı ise küçük düşürüyor. Ki ona her şeyi Emma vermişken... Herwegh, banker kızıyla evlenip onun paralarını yiyen aç bir serseri, maceraperest, aristokrat kadınlarla kırıştıran biri, o bir..."

"Yeter! Utanın, Arnold! Sizin bu konuşmanız bir esnafı bile kıskandırabilir. Evlilik değil; aşk sorumluluklar yükler. Bizim ne hakkımız var, Herweghler'in gönül işlerine karışmaya? Herwegh ideale ihanet etmedi ve lirini de satmadı. Bu gürültü niye?.. Herwegh, büyük bir şair. Onu, şanlı bir gelecek bekliyor. Ona serseri demeni protesto ediyorum. O, tüm kavşaklarda, göğsüne vurup radikal bir sosyalist olduğunu söyleyen bir ikiyüzlü, yalancı değil. O, cesur bir kavgacı. Biz, onu barikatlarda da göreceğiz. Orada, onun yanında kimin durabileceğini bilmiyorum. Ama beni ve Jenny'yi, arkadaşımıza yapılan

bu iftiradan kurtarın. Biz, Herweghler'e karşı tutumumuzu değiştirmeyeceğiz. Biz, onları yargılayabilecek hâkimler değiliz."

Karl'ın, düzgün olmayan alnında derin bir kırışıklık belirdi. Alt çenesi titriyordu. Jenny, biriken bu kızgınlık belirtisini tanıyordu. Bayan Ruge, karşılaştığı tepkiden dolayı deli olmuş, dili tutulmuştu ve odadan hemen toz oldu.

"Kimi kastettiğini anlıyorum," dedi Arnold, "ben, seni güvenilir, değerli bir demokrat olarak görüyordum ve hatam da buradaydı. Sen bir bölücü, bir kaçaksın. Bruno, seni daha iyi tanıyordu. Daha önce de söylediğim gibi, sen komünizmin uçurumuna doğru kayıyorsun, yazıların ve düşüncelerin, ağzına kadar barutla dolu. Bu barut patlayacak ve patlayınca, onu henüz düşmanlarına doğrultmadan önce seni yok etmeyeceğini garanti edemem. Kendine gel, Karl!"

"Oho, vaiz! Gerek var mı buna!" dedi Jenny, Karl'ın nasıl sinirlendiğini görünce.

"Bayan Marx, konuşmamı engellemeyin, sizi ona karşı duyduğunuz aşk kör etmiş ve doğallıkla da tehlikeyi görmüyorsunuz. Dur, Karl! Kendine gel! Sen iyi bir gazeteci olabilmek için profesör kürsüsünü bıraktın; şimdi de önder olmak istiyorsun. Seni tebrik ediyorum. Ama peşinden kimi sürüklemek istiyorsun? Kimi? Zanaatkârları ve proletaryayı. Uyandığı zaman korkunçlaşan o cahil kitleyi. Yüce demokrasinin berrak fikirlerinin yerine komünizmin kargaşalı fikirlerini mi tercih ediyorsun?"

Ruge, ilhamla elini kaldırdı ve bir kâhin edasıyla sustu. O konuşurken, Karl sakin bir şekilde paltosunu giyiyor ve genellikle sabahları çalıştığı kütüphaneye gitmek için hazırlanıyordu. Odanın kapısından, kesik ve kuru bir şekilde Ruge'ye seslendi:

"Ağzındaki baklayı çıkardığına sevindim. Böyle bir konuşma kaçınılmazdı. Derin bir incelemeye layık gördüğüm bir dünya görüşüne karşı senin değişken tutumun, bölük pörçük olarak söylemeye cesaret ettiğin şeyler, karşımıza birçok problem çıkarıyor. Üzgünüm ihtiyar, ama görünüşe bakılırsa, seninle olan arkadaşlığımızı gömeceğiz. Çok yazık!"

Ruge'yle yapılan bu kısa atışma, Karl'ı heyecanlandırmıştı. Normalden daha hızlı yürüyordu. Kaç kez, arkadaşlarını tümden kaybetmişti?! Bauerler, Rutenberg... Kim suçlu? Suçlu yok. Kim haklı? Zaman gösterecek...

"Kalbini kurutmandan korkarım," diye hatırlıyordu Marx, kısa süre önce kendisine söyleneni. Mücadelecinin, devrimcinin kalbi çeliktendir. Acıyabilir ama asla affetmez.

"Arkadaşlık nedir?" diye soruyordu Karl kendisine. "Arkadaşlık, aynı barikatta savaşmaktır, yekpare bir sütundur. Kılıcı döven, bildirileri yazan ellerdir. Arkadaşlık, derin bir inanç ve ortak kaygıdır. Arkadaşlık, ortak bir eylemdir, ortak bir yaşamdır ve ortak bir ölümdür." Karl sıkıldığında, düşüncesi genellikle küçük özel işlerden, büyük dünya sorunlarına yöneliyordu. "Yürek... Yürek... Özgür insanlığın kalbi proletarya, beyni ise felsefe olacak."

Marx, nefret dolu bir yüz ifadesiyle dişlerini sıktı. Gözlerinde, soğuk ve ısrarlı bir alay ifadesi belirdi. Garip bir hafiflik ve özgürlük duygusu kabardı içinde.

"Bu insanlarla hiçbir yere gidemem!" Bu kararı kaç kez almış ve sonra da kendi yoluna devam etmişti! Ruge, onun arkasında bir yerlerde, pis kokulu, ıssız bir girişte kaldı.

Kütüphanenin resmi ve sakin salonunda mumlar ve lambalar yanıyordu. Sessizdi ve törensel bir havası vardı. Düşünce tapınağı. Katalogların ve sayfaların sesi vardı. Bu sesler, tıpkı iç çekişler gibiydi. Karl, derin bir nefes aldı ve gözlerini bir süre yumdu. Bu sessizliği ve eskimiş kâğıt kokusunu seviyordu. Çevresinde öyle çok tanıdık vardı ki. Raflardan ona bakmaktaydı bu tanıdıklar.

Louis Blanc'ın yeni çıkan "On Yılın Tarihi"nin dördüncü cildi, onu dünden beri bekliyordu. Malahit kabın içerisinde, geçmiş birkaç yıl yatıyordu. Kâğıda sarılmış bir zaman. Karl, olağanüstü bir hızla okuyordu. Geçmişin, önemli, ona gerekli olan ayrıntıları belleğinde kalıyordu. Bazen, getirdiği deftere not alıyordu, kitap sayfalarına yazıyordu, okuduklarına "anlaşılmıştır" işareti koyuyordu.

Doymak bilmeyen bilme arzusu hâlâ beynine hâkimdi. Yaşamın tüm politik, sosyal ve kültürel çeşitliliğini genelleştirmek için duyduğu o yüce ihtiyaç, bu genelleştirmeyi, her şeyi kapsayan bir bakış açısına bağlama isteği, onu fikirden fikire, senteze doğru koşmaya itiyordu. Bu dönemde, Lavoisier'in anılarını da okuyordu.

Kitaplar, onu çevreleyen koşullar ve insanlar, Marx için sadece uslu yardımcılardı. İnşaatçı, yapıyı kurmaya çalışıyordu, onlar ise ona gerekli malzemeyi sağlıyorlardı. Karl, okuma salonunun derin suskunluğu içerisinde sayısız saatler geçirebilirdi. Bilimsel araştırmalar sırasında zorluklardan kaçmıyordu, kesin soyutlamalardan korkmuyordu.

Karl, Milli Kütüphane'de, tüm tasaları unutup kitap üzerine eğilmişken, Jenny ve Helene, ev işleriyle ilgileniyorlardı. Doğum yaklaşıyordu. Jenny, sakin ve mutluydu. Tıpkı Marx gibi, o da çocukları şefkat ve sabırla seviyordu. Şimdilik, gri, kızılımsı bir kedi, onun birikmiş anne şefkatinden kocaman bir porsiyon alıyordu. Kedi, şımarık ve kurnazdı. Mırıldıyor ve sanki şefkate zor tahammül ediyormuşçasına davranıyordu.

Öğleye doğru, Jenny'nin yanına Emma Herwegh geldi. Her zaman olduğundan daha az güzeldi. Gözleri ağlamaktan kızarmış, yanakları ve dudakları şişmişti. Eşit yayılmamış pudra tabakasının altındaki yüzü, soluk ve sivilceliydi. Üzerindeki atkıyı çıkarır çıkarmaz şikayet edip yine ağlamaya başladı. Herwegh'i ne kadar çok sevdiğini ve onun için her şeyini verebileceğini anlatıyordu.

Dahiler zor insanlardı, keyfi ve despotik değiller miydi?

"Siz Karl'ın sevgilisisiniz ve işiniz kolay. Karl çok yetenekli ama tabii ki Herwegh gibi değil," diye vurguladı bu arada Emma.

Jenny hafifçe gülümsedi ve karşı çıkmadı. Marx, şair değildi.

"Herwegh'in, benim aşkıma ihtiyacı var," diye fısıldıyordu Emma. "Benim hayranlığım olmadan, yapamaz. Tıpkı aynasız yapamadığı gibi. Ben onun yankısıyım. Prenses d'Agoult, onu benim gibi sevemez. Ben onu şımarttım. Onun rahatını kim sağlayacak, onu kim canlandırabilecek, büyük bir misyonu olduğu

konusundaki inancını kim pekiştirebilecek? Şairler çocuk gibi. Bazen cesur, bazen da ağlamaklı olurlar. Değişikliğe, duygu oyununa, maceralara tabii ki ihtiyaçları var. Ama, ah, benim için hiç de kolay değil... Ödün vermek kolay değil."

Ağır bir suskunluk.

"O kadar çok mu çirkinim?"

Emma zıplayıp aynanın önüne gitti ve orada dönmeye başladı. Dar, amazon elbisesi, düzgün vücudunun üzerinde çok iyi duruyordu. Yüzü, üzerindeki tülün altından hiç de itici değildi. Yüz hatları kadınsı ve yumuşaktı. Jenny, ilgiyle onu izliyordu.

"Ne olacak, beklerim. Bana dönecek o. Yeter ki prenses onu çalmasın, tamamen sihri altında bırakmasın. Prenses çok keyfi davranıyor. Ama aramızda kalsın, o bir ikiyüzlü. Herwegh'e, bazen soğukluğuyla acı çektiriyor, bazen de ona karşı aşırı titiz davranıyor. Eğer Herwegh hastalanırsa, tarih, prensesi affetmeyecek..."

Emma, yüzündeki tülü kaldırdı.

"Söyleyin Jenny, sevdiğiniz insan size ihanet ederse, nasıl davranırsınız?"

(Bayan Herwegh, "koca" sözcüğünü kullanmaktan kaçınıyordu. Çünkü bu sözcüğün, Herwegh'le olan, yüce-çok yönlü ilişkilerine layık olmadığını, basit bir sözcük olduğunu düşünüyordu.)

"Ben mi?" Jenny'nin şaşkınlığı sınırsızdı. Helene Demuth güldü. "Karl'ın ihanetine karşı mı?.. İhanet..." dedi Jenny yavaş yavaş, "her zaman, bir saygısızlıktır veya çok karışık bir şeylerdir. İhanet, aşktaki bir çatlaktır, kalpte bir kırışıktır. Bunu düşünmek istemiyorum. Ben edebilir miyim? Hayır. Demek ki, o da yapamaz. Biz, birbirimize karşı duygularımızda eşitiz."

Jenny kalktı. Kendini beğenmiş bir yarı gülümseme vardı yüzünde, başı dikti.

Emma, acele acele gitmeye koyuldu. O çıktıktan sonra, Jenny uzun süre düşünceli bir şekilde oturdu. Gözleri alabildiğine açılmıştı. Helene'nin onu, ciddi gergin düşüncelerden koparma çabaları boşa gitti.

Bazı nadir anlar vardır ki, insan, olası geleceğinin içerisine bakabilir. Jenny, Karl ve kendisini, olgun, neredeyse ihtiyar insanlar olarak görüyordu. Çocukları vardı. Ama yine de el ele, omuz omuza duruyorlardı. Önemli olan her zaman birlikle, yan yana olmalarıydı. Hangi koşullarda olurlarsa olsunlar, Jenny için hiç fark etmiyordu. Kendilerini bekleyen fedakârlıkları, zorlukları hissetti. Önemli değildi! Karl'ın kaderi, onun kaderiydi. Bu tahmin edilen gelecekte, birçok tasa, yoksulluk, mücadele, yenilgiler ve zaferler vardı, ama hayal kırıklığının ve kaybedilmiş yılların acısı yoktu.

Ve karısıyla düşüncelerini paylaşmak için acele eden neşeli Marx, eve dönünce, Jenny ona doğru koştu ve uzun uzun, şefkatle ona sarıldı. Susuyor, hiçbir şey sormuyordu.

2

Jenny, 1 Mayıs'ta doğurdu. Karl, mutfağın yanında, Helenhen'in odasında bekliyordu. Durmadan puro içiyordu. Vücudu ve elbiseleri dumana boğulmuştu. Heyecan onu, bir koridora, bir merdivene koşturuyordu. Şaşkındı. Duvarın arkasındaki inlemeler hızlanıyor, çığlığa dönüşüyordu. Beyazlar içerisindeki Helenhen, elinde kova ve leğenlerle görünüyor, sonra yine kayboluyordu. Karl'ın sorularına cevap vermiyordu.

Harika bir bahardı. Vanneu sokağında, tıpkı Trier'de olduğu gibi, kestane ağaçları çiçek açıyordu. Onların, beyazlı, pembemsi ağır çiçekleri pencereden bakıyor ve Karl'ı sinir ediyordu. Jenny öyle acı çekiyordu ki. Şimdi çiçeklerin sırası değildi.

En sonunda, dünyaya küçük bir kız geldi. Acı çekmiş ama artık mutlu olan Karl, kızının bir dilber olduğunu keşfetti ve havalı bir şekilde, "İsmi, Jenny olacak. İnsanlık bundan daha güzel bir isim düşünememiştir," dedi.

Akşam, Heine geldi. Pelerininin altında ezilmiş olan çiçekleri, beceriksizce Bayan Marx'a verdi. Kısa bir süre sonra, Herweghler de uğradı. Emma titreyerek, yeni doğan bebeğin küçücük ellerini

ve ayaklarını öpüyordu. Karl, bir şişe Ren şarabı açtı ve iki Jenny'nin şerefine kadeh kaldırdı.

Tebrik etmek için gelmiş olan işçileri görünce, bir dakika için giriş kapısının önünde durmuş olan Ruge, kekeleyerek,

"Karl'ı sadece kızı için değil, yandaşlar kalabalığı için de kutluyorum. Bir buçuk proletarya –ve tabii ki başlarında sen olunca– gericiliği yok edecek ve komünizmi getirecek. Dilerim bunu yakında başaramazsınız," dedi.

Karl, yakın zamana kadar müttefiği olan bu adamı, cevap vermeye değer görmedi. Vanneu sokağı, St. Germain'e kadar uzanan mütevazı bir sokaktı. Bu sokağın, 38 No.'lu evinin sakinleri arasında yıpratıcı bir düşmanlık başladı.

Jenny'nin doğumundan sonraki günler Helenhen, Karl'ı daha sabahtan evden kovuyordu.

"Arkadaşlarınızla kahvede buluşun. Burası zaten dar. Jenny'nin huzura ihtiyacı var," diyordu emredici bir şekilde.

Karl, karşı çıkmanın hiçbir şeye yaramayacağını biliyor ve büyük bir isteksizlikle, şapkasını alıyordu. Onun için zor olan sadece çalışmasından kopmak değildi, örgülü beşikten kopmak da zordu. Orada, tüm insani işaretleri taşıyan, hüzün verici sesler çıkaran, küçücük, kırmızımsı bir şey yatıyordu. Bu varlık, iki insanın büyük sevgisini üzerine çekmeyi başarmıştı.

Çok iş vardı. Mektupları cevaplaması gerekiyordu. Bu yüzden, en iyisi postanenin yanındaki küçük kafeye uğramaktı. Mermer masanın üzerinde yazmak rahat oluyordu. Jung, ülkeye kaçak olarak sokulan "Alman-Fransız Yıllıkları"nın Köln'de dağıtımıyla meşguldü. İşler nasıl gidiyordu? Kurşunkalem bulmak için ceplerini karıştıran Karl, ailesinin daha ilk günlerden itibaren içine düştüğü maddi sıkıntıları ve parasızlığı hatırladı. Acaba Jung, paraları yakında gönderir miydi?

Marx somurtuyordu. Bu geçim kaynağı arayışları çok ağırdı. Zavallı Jenny, idare etmeye nasıl da çabalıyordu. Karl'ın canını sıkmamaya çalışıyordu! Karl, ona ve çocuğa karşı sorumlulukları

olduğunun farkındaydı. Onların en zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılayamadığı için acı çekiyordu.

Israrlı ve kararlı bir "Kurtaracağız!" koptu dudaklarından.

Haydi işbaşına!.. Koblenz Eyalet Başkanlığı, sınır görevlilerine, Marx'ı tutuklama emri vermişti. Ve böylece, Paris'te geçirilen bir yıl, dergideki yazılar ve kulüpteki konuşmalar boşa gitmiş olmadı. Alman hükümetinin tehditlerini okuyunca Karl, içinde bir memnuniyet, yeni bir güç akımı hissetti. Demek ki yaptığı şeyler önemli, gerekli, anlamlıydı. Demek ki, attığı mermiler hedefini bulmuştu. Karl'ın kaleminin, Prusya monarşisinin karamsar dev heykeli üzerinde henüz sadece belirgin bir çatlak yaratmış olması önemli değildi. Uçurum da, küçük bir çatlaktan başlayarak oluşmuyor muydu!

"Pes etmeyeceğiz!"

Karl, Briard de Tron yakınlarındaki Vincennes sokağında, Alman zanaatkârlarının bir gündüz toplantısı yaptıklarını ve oraya gitmeye karar verdiğini anımsadı.

Yapılan fırtınalı tartışmaların ateşi hâlâ içinde canlıyken oradan, Milli Kütüphane'ye gitti. Kitaplar, orada onu bekliyordu. Kambur, çökmüş kütüphane görevlisi, Marx'ı saygılı bir şekilde karşıladı. Bu Alman, olağan bir okuyucu değildi. Kütüphaneci, hayranlıkla ona kitapları getirdi. Kitapları önünde tutarak getiriyordu. Sanki kamburu yer değiştirmişti. Adam Smith, Ricardo, James Mill, Say, Schulze... Fransız, kitapları mümkün olduğu kadar dikkatli bir şekilde masanın üzerine bıraktı ve ikinci postayı getirmek için hemen gitti. İkinci postada başka isimler vardı. İhtiyar, Marat'nın yazılarını, Robepierre'in, Mirabeau'nun ve Brissot'nun konuşmalarını, konvansiyon raporlarını, Desmoulins'in gazetesinin birkaç sayısını, Madam Rolland ve Lavoisier'in anılarını göğsüne bastırarak getirdi.

"Ne insanlar varmış ve ne devirler! Biz, böyle kahramanlar görecek miyiz; böyle erişilmez, güzel konuşmalar duyacak mıyız?" diye fısıldadı kambur.

Marx, divitlerini sildi ve not almaya hazırlandı.

Dünya, daha büyük kahramanlar görecek, daha güzel konuşmalar dinleyecekti!

Kütüphaneci ihtiyardı; Marx ise genç. Önünde daha onlarca yıl, koca bir hayat vardı.

Onu, Fransız Devrimi'nden, şunun şurasında elli yıldan biraz daha fazla bir zaman ayırıyordu. O zamandan beri, Avrupa durulmamıştı. Uslanmaz Avrupa!

Her şey olabilir ve çok şey olacak. Krizler, savaşlar, devrimler.

Kütüphaneci inanmıyordu. Şu anki durum ona kalıcı gibi geliyordu...

Karl kitapları karıştırıyordu. Jakoben stratejistlerin hatalarını not ediyordu. Ama Karl'a göre, devrimin şu veya bu yola girişini belirleyen bu hatalar değildi. Neydi peki? Ricardo da, Adam Smith de, Robespierre'den sonra geliyorlardı. Ama ekonomi bilimi de bu sorunu tam olarak çözmüyordu. Karl okuyor, taslaklar hazırlıyor, nedenler arıyordu. Tarih, bir önderin masasındaki askeri bir harita gibiydi. Zaman ise savaş alanı.

Yüce devrimin gölgesi, Marx'ın etrafında dolaşıyordu. Karl, adım adım devrimin izini sürüyordu. Madam Rolland'la tartışıyor, onu, körlük ve darkafalılıkla suçluyordu. Jirondenler, Konvansiyon'un kürsüsünden konuşuyorlardı.

"Kimin çıkarlarını savunuyorsunuz?" diye sorguluyordu Karl, onları: "Siz, bugün iktidarda olan burjuvaların ısrarcı atalarısınız..."

Hasta ve dargın Marat, Marx'ı, küçük odasına kabul ediyordu. Marat, bir küvette üzeri çarşafla örtülü yatıyordu. Halkın düşmanlarını mahvediyordu. Devrim tehlikede; gericilik, cumhuriyetin tüm çatlaklarından saldırıyor. Sağdan ve soldan.

"Soldan mı?" diye soruyordu Marx tekrar. "Jacques Roux, Leclerc, Rosa Lacombe, bunların hepsi kenar mahallelerden insanlar. Küçük burjuvaların saldırgan önderi onları da takip ediyor. Ama yarın monarşist kraliçe, bu önderi de bıçaklatacak..."

Karl, Marat'nın Cordelier sokağında bulunan evinin yanından geçti. Konvansiyon'a gitmek için acele ediyordu. Ama onu, orada

ilgilendiren şey, konuşmacıların süslü sözleri değildi. Salonun yakınında bir odada, devrimin en üst organının listeleri duruyordu.

"Bana onları gösterin," dedi Karl.

Mavi kaftanlı, ince bacaklı bir yazıcı, ona bir defter uzattı. Marx, meslek bölümüne baktı. Hukukçular, tüccarlar, askerler. Listeleri bırakmaya hazırlandı.

"Bir tane bile yok mu?"

"Vatandaş ne arıyor?"

"İşçi."

Yazıcı zor durumda kaldı.

"Var," dedi alnına vurarak, "Konvansiyon üyesi olan, Reims'den bir işçi var. Bir tane daha var. Al, işte bu da zanaatkâr..."

Karl, listeleri daha yeni eline almışken, bırakarak teşekkür edip çıktı.

Karl, Valilik'teki 9 Thermidor'u gözünün önünde canlandırdı. Sanki kendisi de şimdi oradaydı. Philippe Leba'yla birlikte meydana bakıyordu. Onu, Robespierre'in kararsızlığı, seksiyon temsilcilerinin saçmalıkları, jakobenlerin ölümü ilgilendirmiyordu. Issız meydan, ona mahkeme kararı gibi geliyordu. Kenar mahallelerin umursamazlığı, giyotin kadar korkunçtu. Karl, derin bir düşünceyle başını eğdi. Divit, dar sayfalar üzerinde hızlı hızlı koşuyordu. Günler boyu. Defter arkasına defter bitiriyordu.

Marx, en sonunda kitaplar ve notlardan koptuğunda, artık hava kararıyordu. Kütüphanenin etrafındaki sokaklar, tıpkı cesur cellat Samson'un, Grev Meydanı'na, "halk usturası" giyotine "vergi" taşıdığı günlerde olduğu gibi, karanlık, dar ve neşesizdi. Napoléon'u hatırlatan bir ihtiyar, köşede gazete satıyordu. Son sayfada, kıskançlık yüzünden işlenen bir cinayetin ayrıntılı haberi ve ev hanımlarına verilen tavsiyelerden sonra, Silezya'daki dokuma işçilerinin ayaklanmaları hakkında kısa bir haber vardı. Avrupa'nın güçlü ve sarsılmaz toprağı, yine sallanmaya başlamıştı. Karl, şapkasını çıkarıp havada salladı. Bu, sessiz bir çağrıydı, heyecan dolu bir selamlamaydı. İsyanlar ve ayaklanmalar, Breslau'dan Mainz'a,

Regensburg'dan Stetien'e kadar tüm Almanya üzerinde bir kasırga gibi esiyordu.

Silezyalılar yalnız değildiler.

Vanneu sokağında Marxlar, Heine'nin şiirlerini okuyorlardı.

Gözler kupkuru, yaş yok gözlerde bir damla.
Oturmuşlar tezgâhları başına, diş bilerler.
Dokuruz kefenini senin, hey Almanya, Almanya,
dokuruz sana bir yuf, bir yuf daha, bir yuf daha,
dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Yuf o tanrıya, tapındığımız tanrıya,
soğuk kış gecelerinde biz, aç çıplak,
yalvardık yakardık, umutlandık, bekledik boşuna,
komadı bizi insan yerine, aldattı bizi, alay etti acımızla.
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Yuf o krala, zenginlerin adamına,
halkın yoksulluğuna hiç aldırmayan o krala,
bir de soyar bizi varana dek son kuruşumuza,
kurşunlatır köpekler gibi sokak ortasında bizi.
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Yuf o anayurda, bağrımıza bastığımız anayurda,
yalnız alçaklığın, utancın çiçeği yetişir üzerinde,
ve çiçekler soluverir, çiçekler açar açmaz, âniden,
solucanlar büyür ve kurtlar, kokuşmuşluğun kucağında.
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Dokuruz ha dokuruz, senin sonunu dokuruz, gece gündüz,
inleyen tezgâhlarda mekiklerimiz savrula savrula,
sana kefen dokuruz, ey koca Almanya, sana kefen dokuruz,
dokuruz sana bir yuf, bir yuf daha, bir yuf daha,
dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha![*]

---

* *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri*, yay. haz.: A. Kadir, cilt 2, s. 39, çeviren: A. Kadir, Selâhattin Yıldırım

Arkadaşları, tutuklanma tehlikesini göz önüne alarak, Karl'ın Almanya'ya gitmesini yasakladılar. Marx düzen için tehlikeli biri haline gelmekteydi. Sadece ismi bile tahtın dayanıklılığını tehdit ediyor, ikiyüzlü burjuvaların yediklerini rahatça hazmetmelerini engelliyordu. Geçici yol arkadaşları, kaçık Marx'ın Paris'te Alman işçi komünistlerle ilişkiye geçtiğini Ruge'den öğrendiklerinde kinle üzerine atladılar. Politik düşmanlığın kudurgan nefreti sonsuzdu. Kaçkınların ve döneklerin nefreti zehirli ve pis kokuluydu.

Jenny, bu kara çalmalara karşı her zaman sakin olamıyordu ama Karl, bu kinle karışık umutsuz yalanları tekrar tekrar okuyup için için eğleniyordu.

"Savaş, savaş kurallarına göre yürütülür," diyordu Karl. "Sınıf savaşı acımasızdır. Bu, yaşamına değil, ölümüne bir savaştır."

"Marx'ın taranmamış saçları, kömür karası. Buğday tenli," diye yazıyordu iftiracı yazar. "Yarı kapalı alnı olağanüstü bir şekilde çıkıntılarla kaplı. Bunlar arasında en belirgin olanı kaşlarındaki çıkıntılar. Onları dengeleyen şey ise, geniş kepçe kulakların arkasındaki yok ediciliğin organları."

Bu satırlarla, Jenny'nin kızgınlığı geçiyor, tersine kahkahalara boğuluyordu. Jenny ısrarla Karl'a sarılıyor ve "yok ediciliğin organları"nı bulmak için harcadığı çabalar boşa gidince onun şakaklarını öpüyordu.

"Tüm alnında, yüz hatlarındaki asalet ve mükemmellikten eser yok. Küçük, koyu renk miyop gözlerinde küçük bir alev oynuyor. Bu alev, zekâ ve kinin bileşimi..."

"Bu ne tür güce sahip bir insandır ki, kimisinde gemlenemez bir düşmanlık ve kimisinde sınırsız bir aşk uyandırıyor!" diyordu Jenny gururla.

3

Johann Stock, Vaugirard sokağında, surun yakınlarında oturuyordu. Bu sokağı Geneviève seçmişti. Onu çeken, sokağın köylü mütevazılığıydı ve daha önemlisi, kenar mahallenin ev kiraları

uygundu. Uzun Vaugirard sokağı, kenar mahallenin önündeki nemli bir çayıra kadar uzanıyordu. Çayırın hiç kurumayan su birikintilerinde, kazlar ve ördekler oynaşıyordu. Küçük Johann'a hâlâ Medon'da oturuyorlarmış gibi geliyordu. Johann, sıkı fıkı ilişkilerin sık sık kavgalar doğurduğu Alman mahallesinden uzakta yaşamayı tercih ediyordu. On binlerce sürgün, günübirlik, zor koşullarda yaşıyordu ve yoksulluktan, çaresizlikten bitap düşerek birbirlerine saldırıyorlardı. Johann, insanlara güvenmiyor, onlardan uzak duruyordu. Kendisiyle aynı barikatlarda omuz omuza savaşmamış olan ve davaya karşı sadakatini, cesaretini bizzat gözlemediği insanları yabancı kabul ediyordu.

"İnsanlar, zafer saatinde değil, yenilgi anında sınanır," diyordu Johann.

Gözaltına alınışının ve Blanqui'cilerin yargılanmasının ardından, Johann'ı, Barış sokağındaki atölyeden kovdular.

Bir zamanlar Darmstadt'ta yaptığı gibi, sarı ahşap direğe, elde yapılma bir tabela astı ve pencere kenarına oturup, etrafta oturan zanaatkârların yırtık elbiselerini yamamaya başladı. Etraf, katran ve gübre kokuyordu. Kuyunun çıkrığı gıcırdıyordu, bir zamanlar Kilise sokağında olduğu gibi, ağır arabalar geçiyordu sokaktan. Stock, artık pencerenin kenarında Hessen türküleri söylemiyordu. "Marseillaise"i söylemeye başladığında ise, Geneviève sararıp soluyor ve susması için ona yalvarıyordu. Günler, sakin bir tempoda akıp geçiyordu. Gereğinden fazla sakindi. Johann acı çekiyordu. Bekliyordu. Neyi? Yoldaşları sürgündeydi. Blanqui, Barbés ve Fleri sonsuza dek yaşamdan koparılmışlardı. "Ömür boyu hapis." Korkunç sözcükler; mezar taşı gibi. Ama Stock, bu sözcüklerden korkmuyordu. Zincirlerin ne gün kırılacağı belli olmazdı. Sadece son on yıl içinde o kadar çok ayaklanma olmuştu ki. Yenilgi her zaman kaçınılmaz değildi! Ama şimdilik sabırlı olmamız gerekiyor, sinir ve irademizi kuvvetlendirmek için, yumruklarımızı sıkıp beklememiz gerekiyor."

Her zaman güçlü ve sakin olmak kolay değildi. Stock, memleketini özlüyor ve hapislik günlerinde olduğu gibi, zayıflık ve çaresizlik onu teslim alıyordu. Böyle zamanlarda, Alman halkının

boyun eğmişliğine lanetler yağdırıyordu. Böyle zamanlarda, eğer, Geneviève'in küçük sert eli ve ayıltıcı sesi olmasaydı, Johann'ın kendini tekrar içkiye vurması işten değildi. Geneviève onun vicdanıydı. İrade zayıflığı krizi, kin duygusuyla sona eriyordu. Nefretin olduğu yerde, zayıflık barınamazdı.

"Sürü!" diye bağırıyordu Johann. "Koyun gibi boyun eğmişlik, tatlı hayaller! İnsanları tanıyıp hayal kırıklığına uğrayan insan zehirlidir. Alman halkının geleceği yok, o kendisine kefen dokuyor!"

Geneviève çocuğunu komşu kadına bırakıyor, sonra ısrarla Johann'ın kendisiyle şehre gelmesini istiyordu. Zor anlarda, ona nasıl yardım edeceğini biliyordu. Kavşakta, büyük tombul bacaklarını germiş, havasından geçilmeyen bir polis duruyordu. Onu görünce terzinin ruhsal dengesi yine bozuluyordu. '39 yılının Mayıs günlerinden beri, monarşinin sadık muhafızlarını her görüşünde kuduruyordu.

Stock, polis kasketinin altında, hep aynı yüzü görüyordu: Stering, Georg, Valiliğin yakınında kendisine kurşun sıkan Teğmen Druino.

"Sırtlanlar, insan tortuları, hainler!" diye fısıldıyordu Johann. Ona göre, polis, oturmuş olan rejimin alçaklığını, insan kalbinin satılmışlığını, küçüklüğünü ifade ediyordu. "Paris'in bütçesi 60 milyon. Bunun 12 milyondan fazlası polise harcanıyor. O da başarı üstüne başarı kazanıyor!" diyordu Stock.

Uyum Meydanı'nın yakınlarında, bir kalabalık, terzi ve karısını ittirerek ilerledi. Kral, Meclis'in açılışını yapmaya gidiyordu.

"Kral! Yaşasın Kral!" diye bağırıyordu, trampet eşliğinde, dizilmiş olan Ulusal Muhafızlar.

Özürlüler Evi'nin bataryaları, Kral'ın saraydan çıktığını bildirdi. Prens Neumeyer, Prens Joinville ve Herzog Monpansier onunla birlikteydiler. Kraliyet faytonlarının etrafında, at üzerinde generaller ve yardımcıları gidiyordu. Süvariler, araba konvoyunu kordona almışlardı. Önlerde ölen taht varisinin karısı ve oğlu derin bir yas içerisinde yürüyorlardı.

"Yaşasın hanedanlık!" diye bağırıyordu polisler ve sırtlarıyla 'tehlikeli' kalabalığı zapt ediyorlardı.

Meclis'in açılışıyla, başkentte kış hayatı başlayacaktı. Bakanlık salonlarının kapıları açılacaktı. Aristokratların misafir odaları canlanacaktı. Modern ressamlar, resimlerini sergileyeceklerdi. Modern aktristler zengin sevgililerini değiştireceklerdi. Lejitimistler İngiltere'den döneceklerdi. Sansasyon yaratan düellolar yapılacaktı. Koridor ve tavan aralarında yaşayanlar arasında ölüm oranı yükselecekti. Pahalılık artacak, işçiler arasında açlık başlayacaktı.

Stock ve Geneviève kararlaştırdıkları yere kadar daha gitmemişlerdi ki, hızlı gazete satıcıları, sokağa "Monitör"ün yarı kurumuş sayfalarını çıkardılar. Gazetede Meclis'in açılışı anlatılıyordu ve Kral'ın konuşması verilmişti. Başkanlığa, kurnaz Sose seçilmiş; Kral, halkın dış tahriklerden korunmasından ve tahtın etrafında kenetlenmek gerektiğinden söz etmişti. Her şey eskisi gibiydi.

Paris, eskiden yüksek evleriyle ve dar, bakımsız sokaklarıyla anılırdı. Yağmur yağıyordu. Sokaklar yapışkan çamurla kaplıydı. Ne yürümek kolaydı; ne de leş ve pislik kokuları çekilir gibiydi. Girişlerden ve evlerden, sokaklara her türlü pislik dökülüyordu. Topal Johann zor adımlıyor, ama Geneviève, eşi bulunmaz bir Fransız zerafetiyle, su birikintilerinin etrafından ustaca geçiyor ve terliklerini kirletmemeyi başarıyordu.

Çekilmez neme rağmen, sokaklar insan doluydu; satıcılar, mallarını tezgahların üzerine dizmişlerdi.

"Mutlu fırsatı kaçırmayın; sadece bugün, yarın bulamazsınız! Baylar, bayanlar, buyurun! Bardak, sandık, broş!.."

Alıcılar seçilebiliyordu. Birisi bir deste kitap sürüklüyordu; diğeri iki elindeki ceviz dolu paketlerle meşguldü ve arada bir, arka cebindeki cüzdanı birilerinin çekiştirip çekiştirmediğini anlamak için etrafına bakınıyordu.

Yarı aydınlanmış bir dükkânın kapısından, keskin bakışlı bir kadın satıcı, geçenleri içeri davet ediyordu. Güzel laflarla peruklarını, ipek mendillerini, yaka düğmelerini övüyordu. Ama hiçbir

şey, cenaze malzemeleri satan mağazanın kocaman vitrinleriyle kıyaslanamazdı. Zengin ölüleri, ne kadar muhteşem tabutlar, ne kadar pahalı harika çelenkler bekliyordu! Hiçbir şey unutulmamıştı. Burada, acıyla alışveriş yapılıyordu. Vitrinler dulları, öksüzleri ve merhumların arkadaşlarını yarışırcasına davet ediyordu. Onlara krepler, yas şapkaları, eldivenler, çoraplar, jartiyerler, yelpazeler ve koyu renk penye pantolonlar teklif ediliyordu.

Cenaze levazımatı satan mağazaların tabelaları üzerinde, gümüş harflerle yazılmış matem havasını yansıtan isimler vardı: "Ölümsüzlük Yoluna Doğru", "Tabutun Yanı Başında", "Sonsuz Huzur".

Stock ve Geneviève, St. Honore sokağına gidip orada büyük, mütevazı bir restorana girdiler. Restoran, aslında, artık birkaç yıldır, Alman mülteciler tarafından kulüp olarak kullanılıyordu. Onlar burada, siyah Bavyera birası ve yurtlarından gelen gazeteler bulabiliyor, destek arıyor, fikir alışverişinde bulunuyor, günün olaylarını tartışıyor, tesadüfi konuşmacıların nutuklarını dinliyor, toplantılar düzenliyorlardı. Geneviève, bir masada kız arkadaşını görünce yanına oturdu. İkisi, birbirlerinin sözünü keserek, çocuklarını anlattılar. Her biri de kendi çocuğunun en iyi, en yetenekli ve en güzel olduğunu düşünüyordu.

Stock konuşmaları dinliyordu. İki Berlinli perdahçı ve bir genç üniversiteli, zor sözcükler olan "sosyalizm" ve "komünizm"in ne anlama geldiğini tartışıyorlardı.

"Tartışmaya gerek yok," diyordu perdahçılardan biri, "Cabet burada olduğu zaman gel. Ben onun öğretisine inanıyorum ve para biriktirdiğimiz zaman, yeni dünya ülkesine gideceğim. Orada, komünist rejimi kuracağız."

Stock, nefret dolu bir ifadeyle konuşmaya katıldı:

"Fransa yeterince mutsuz iken, onun için bir şeyler yapmayıp var olmayan bir İkaros ülkesine niçin gidelim? Senin Cabet, öğretmen değil, hayalperest."

"Ben, İkarya'ya gidebilmek için gerekirse aya çıkmaya hazırım. Bu işin şakası mı var? Orada, ticaret, sanayi, hatta şenliklerin düzenlenmesi bile hükümetin elinde olacak!.."

"Ben ise," diye kızgın bir şekilde onun sözünü kesti Stock, "böyle bir ülke için burada savaşacağım." Johann, birasını bir dikişte içti ve Geneviève'le, daha sonra görüşmek üzere sözleşip sokağa çıktı.

Halk baloları ve toplantıları için kiraya verilen, Valentino Salonu uzak değildi. Stock, oraya doğru yürüdü. Bu akşam orada, Louis Blanc'ın ders vermesi gerekiyordu. Girişteki polis devriyeleri, toplantının yapılacağına dair kesin bir işaretti. Gaz lambalarıyla aydınlatılan kare şeklindeki salonda fazla insan yoktu. Küçük, cılız, kamburluk derecesinde eğilmiş ama oldukça züppece ve rengarenk giyinmiş bir adamcağız, büyük sahnede konuşuyordu.

"Hak," diyordu konuşmacı, "uçuk bir kavram. Onun, 'güç' anlamına gelmesi gerekiyor. Oysa, güçsüzlüğe mahkûm edilmiş olanları nasıl güçlü yapacağız ki? Uğruna mücadele etmemiz gereken ilk şey, seçim hakkına koyulan, özel mülkiyete sahip olma şartının kaldırılması. Mirasa konan bir geri zekâlı, seçim hakkı kazanıyor, yüzlerce aileyi soymuş olan bir üçkâğıtçı, yaptıkları için seçim hakkını bir ödül olarak kazanabiliyor."

"Eski hikâye," diye mırıldandı Stock. Louis Blanc'ın konuşmasını artık dinlemiyordu.

"Beni yanıltmaya çalışmadan ve görevlerimizi boş laflara dökmeden, bana, ne için ve nasıl mücadele etmemiz gerektiğini ve gerçeğe nasıl ulaşıldığını açıklayabilecek insan nerede? Geneviève, alınyazısına inanıyor. Kader, onun en çok sevdiği sözcük. Ben ise buna inanmıyorum. Ama işte, yaşam ve yoksulluk beni mücadele etmeye itiyor, sanki benim kaderim de ayyaş olup avlunun dibinde veya hapiste gebermek..."

Louis Blanc, konuşmasını alkışlar altında bitirdi. Kürsüye genç bir adam çıktı.

"Hemşerilerim, Almanlar, siz çoğunluktasınız ve siz de Fransızlar, bakın!" diye başladı genç adam, titrek bir sesle. "İşte, pelerinime

bakın, parçalanmış ve kanlanmış. İngiliz jandarmalarının kurşunları onu deldi. İngiltere'deki kardeşlerinizin kanı onu boyadı. Kan, her yerde zavallıların kanı! Ben, bir Alman fabrikatörünün oğluyum. Sizinle birlikte, zenginliğin, sömürünün ve haksızlığın dünyasına, patrisyenlerin saraylarına karşı yürümek için evimi terk ettim..."

"Bak sen!" diye bağırdı Stock. "Bu, Paul!"

Birden, ileriye doğru koştu ama aynı şekilde, yine birden durdu.

İçinde, Paul'le konuşma, ona sorular sorma, cevaplar verme isteği uyandı. O kadar çok yıl geçmişti ki. Uzun süre önce, birlikte Büchner'i gömmüşlerdi... Geçmişi kurcalayıp, artık yok olmuş olan gölgeleri çağırmak istemiyordu. Stock, çok ilerlemişti. Ya Paul... Paul, sanki zamanı dondurarak muhafaza ediyordu, hep aynı sözleri tekrarlıyordu... Öyle olmamalıydı. Stock, eğik bir başla, yerine döndü. Paul'ün, onu fark etmemiş, kalabalığın içerisinde görememiş olmasını umdu. İstediği gibi eğlensin. Belki de içtenlikle konuşuyor. Ama bu neyi değiştirir!

Kürsüdeki konuşmacı devam ediyordu:

"Alman proleterleri, sizi Tanrı gönderdi! Siz, şu yüce sloganı, 'özgürlük, eşitlik, kardeşlik'i gerçekleştireceksiniz. Gelin! Biz, iyiniyetle sizi düşünen Alman aydınları, sosyalist fikirleri taşıyanlar, biz sizi zafere götüreceğiz!"

Terzinin yanı başında, güçlü bir kahkaha koptu. Ahenkli, olgun bir gülüştü bu. Johann, kesik kesik, pürüzlü kahkahasıyla ona katıldı. İkisi de, eski dostlar gibi birbirlerine bakarak gülüyorlardı. Stock susup, yanındaki insana dikkatlice baktı. Aslanı andıran bir kafa, zayıf esmer bir yüz, güçlü çıkık bir alın ve unutulmaz gözler: Bu gözlerde binlerce ifade, binlerce düşünce vardı. Johann, daha kendine gelemeden, siyah saçlı, kısa bacaklı dev, Louis Blanc'ın yanındaydı. Kısa bir süre sonra sözü ona verdiler.

"Proleterler Tanrı değiller. Onlar sıradan insanlar, ama içinde bulundukları toplumsal koşullardan dolayı, belirli bir süre sonra, insanlığın kurtuluşuyla ilgilenmek zorundalar. Proletaryanın, kendisinin dışında, güvenebileceği birileri yok. Onun kurtuluşu, içinde

yaşadığı koşulları yok etmekle mümkün. Ama işçinin, çağdaş toplumun tüm insanlık dışı koşullarını yok etmeksizin içinde bulunduğu koşulları değiştirmesi mümkün değil..."

Marx uzun süre konuştu. Hiçbir ses, konuşmasını kesmedi.

"Kim bu? Kim?" diye soruyordu Stock, konuşmacıyı parmağıyla göstererek.

Ona hemen cevap veremediler.

"Sanırım, bir Alman bilimadamı ya da bir gazetenin redaktörü. Senin gibi Alman."

"Marx, Trierli Karl Marx."

Johann, tribüne doğru ilerledi. Marx konuşmasını bitirdi. Johann, onun güçlü, kısa parmaklı, etkileyici, sert elini kaptı.

"Karl Marx, ben sizi uzun süre aradım, sizin yazılarınızı okudum. Siz lafebesi değil, işçilerin uzun süredir beklediği adamsınız. Ben, Darmstadt'tan terzi Johann Stock... Doktor Marx, niye şaşkınsınız?"

"Güzel bir pleb ismi," dedi Marx, ama gözleri parlamaya başladı. "Siz Almanya'dan kaçıp Büchner'in yanına gittiniz, değil mi?"

Şimdi şaşkınlık sırası Stock'taydı. Birbirlerinin karşısında duruyor ve dostça gülümsüyorlardı. Stock, otuzunu bitirmişti, Karl ise yirmi altıyı doldurmuştu. Terzi çökmüş ve zayıftı. Marx, geniş omuzlu ve güçlüydü.

İkisi de henüz gençti. Gençlikleri, ait oldukları sınıfın gençliğiyle, bu sınıfın masum ilk görüşleriyle, ilk isyanların tecrübesizliğiyle birlikte geçmişti. Proletarya devrimlerinin gençlik dönemi kapanmak üzereydi. Bu, ikisinin de gençliğiydi. Şimdi onlar, kendilerini olgun hissediyorlardı.

Valentino Salonu'ndaki toplantı bitti. Hayal kırıklığına uğrayan polisler gittiler.

Girişin önündeki fenerler söndü.

Karl, hemşerisinden ayrılmak istemiyordu.

Kararlaştırılan yerde, kocasını sabırla bekleyen Geneviève, Stock ve Karl, canlı bir sokak olan St. Honore'de yürüyorlardı.

"Uğrayalım," diye yalvardı Geneviève çekingen bir şekilde, halk balosunun yapıldığı büyük, gürültülü binanın yanına geldiklerinde.

Müzik, kahkahalar ve dans eden yüzlerce ayak sesi, sokağa taşıyordu.

Stock, kızarak karısının elini çekti. Karısından dolayı, bu akıllı, hayret verici insanın karşısında utanmıştı. Bu adam, onu, kimseye güvenmeyen, kin dolu Johann'ı, hiç zorlanmadan etkisi altına almış, berrak sözleriyle onu etkilemişti.

Ama Karl, Geneviève'in isteğine katılarak, Johann'ı şaşırttı. Karl, boş dakikalarında, kalabalığın içerisinde itişmeyi, bakmayı ve takılmayı seviyordu.

"Ne yazık ki Jenny evde kaldı. Dans edip, harika bir şekilde eğlenebilirdik," dedi Karl, küçük satıcıların, zanaatkârların ve üniversitelilerin eğlendikleri sıcak salona girdiklerinde.

Çiftler, çılgın bir kadrille, salonun bir ucundan, diğer ucuna kadar koşuyorlardı. Arada bir kadril, gürültülü bir galop dansıyla, akıcı bir valsle ve yeni moda zarif bir polkayla değiştiriliyordu.

Pamuk ve ucuz muslinden yapılma elbiseler giymiş olan mutlu dansçılar, terlemiş, üstleri başları dağılmış olmasına rağmen yorulmak bilmiyorlardı. Kahkahalar, şakalar ve ıslıklar dinmiyordu. Birçoğunun yüzü boyanmıştı: Birisinin gözü darbe yemiş gibi mordu, bir diğeri evinin numarasını yanaklarına yazmıştı. Ama en zapt edilmez olanları, üniversitelilerdi. Onlar Karl'ın etrafını sarıyor, ona ve Geneviève'e takılıyorlardı. Topal Stock, duvara yapışmıştı. Gençlerin arasından sıvışmayı başaran Marx, çıkışa doğru gitti.

"Tüm ülkelerde, insanlar aynı şekilde eğleniyorlar."

Karl; Bonn, Berlin ve Köln'ü hatırlamıştı...

Karl, Stock'la görüşmelerinden memnundu, tanıştıkları için sevinçliydi.

"Proletarya," diye düşünüyordu, "proletarya öyle bir sınıf ki, gelecek ona ait. Ben, bu insanları çok az tanıyorum. Onları tanımam gerekiyor. Teorik sonuçlar yeterli değil. İnsan bir şema değil... Çocuk, insan olduğunun bilincinde değil. Ama o insan olacak. Her işçi, tarihin, onun önüne koyduğu yüce görevleri göremez ama, onun sınıfının yolu berrak... Ama insan insandır, onları göz önünde bulundurmadan yapamazsın... Stock iyi bir delikanlı, güvenilir bir savaşçı, sağlam iradeli... Kafasında netleşmeyen şeyler olsa da, akıllı biri... Biz onunla farklı uçlardan gidiyoruz. Ama aynı yere varıyoruz."

Terzinin elini bir kez daha tutup güçlü bir şekilde sıkmak istedi.

Stock, Marx'ın davetini kaçırmayıp onu ziyaret etti. Karl, terziyi sıkı bir sınava çekti. Ortalama insanları sevmiyordu. Ama Stock onlardan değildi.

Çocukla ilgilenen Jenny'ye engel olmak istemediği için Marx, Stock'u, yakınlardaki bir kahveye götürdü. İki bardaklık güçlü bir aperitif ve zengin bir kahvaltı ısmarladı. Uzun kil pipolar, konuşmaya yardımcı oldu. Stock, geçmişten bahsetmeyi seviyordu.

Marx, fikir bakımından yetersiz kalan insanlara, daha ilk sözleriyle güven veriyordu. Terzi, okumuş çevrelerdeki lafebelerinden ve işçiler arasındaki hainlerden nefret ediyordu. Ama Marx... Marx bambaşkaydı, Johann'ın şimdiye dek gördüklerinin hiçbirine benzemiyordu. O, öyle çok biliyor, öyle anlamlı konuşuyordu ki, onu anlamak zordu ama düşüncesini bir kez anlayınca da unutamıyordu insan. Mantığının büyük gücüne boyun eğmeden yapamıyordu. Johann karşı çıkmaya, isyan etmeye çalıştığı zaman, Karl somurtuyordu. Kendini beğenmişlikten değil, doğruluğundan kesin bir şekilde emin olduğu için somurtuyordu.

Ve Stock, hayretle fark etti ki, karşı çıkmaya çalıştığı şeyin doğru olduğu kanısına varıyordu eninde sonunda.

Bayan Marx da, Stock'ta aynı derecede hayret ve saygıyla karışık bir korku uyandırıyordu. Jenny, Laura Gruvel gibi azametli, güzel ve zarifti. Stock, bulanıklaşmış gözlerle, zincire vurulmuş olan Laura Gruvel'in yanından geçtiğini yeniden görür gibi oluyordu.

Laura da Stock gibi, Louis Philippe ve bankerlerin iktidarını devirmek istemişti. Silahları barutla doldurmuştu, bildiriler basmıştı. Toprak ağasının kızı, hapiste, devrimci bir isyancı gibi öldü. Stock, Jenny'nin karşısında duruyor ve onun samimi sorularına nasıl cevap vereceğini bilmiyordu. Terzi anlıyordu ki, Jenny Westphalen ve Karl Marx, bu olağanüstü insanlar, onun sınıfının insanlarıydı.

Karl, bir an için piposunun dumanları içinde kayboluyor ve durmadan soru soruyordu. Lyon Ayaklanması, "İnsan Hakları Komitesi", Blanqui'nin faaliyeti hakkındaki ayrıntıları öğrenmek istiyordu.

"Cesur bir hayalci," dedi Blanqui için bu arada, "ama proleter olmanın güçlü sezgisi, size böyle devrim yapılmayacağına dair nasıl bir işaret vermedi?"

Stock kollarını açtı ve güldü.

"Nasıl yapıldığını bilseydim!"

Marx, terzinin, Almanlara has kendini bırakmışlığa sahip ve demokratlara meyilli olduğundan şüphelendi. Stock doğruldu.

"Ben, Babeuf'un öğrencisiyim," dedi gururla.

Sınav iyi geçti ve Karl, yoldaşıyla, büyük bir zevkle kadeh tokuşturdu.

"Dostluğa."

"Dostluğa ve mücadeleye."

Konuşmanın konusu, sürekli genişliyordu.

Karl, Stock'a inandı ve ona, içini açtı, heyecanla, peşinden politik devrimi getirecek olan sosyal devrimin kaçınılmaz olduğunu anlatıyordu.

"Çağımızda," diye cevap veriyordu Johann'ın sorusuna, "iki sınıf, iki barikat karşı karşıya duruyor. Birinde burjuvazi, diğerinde proletarya. Daha on yıl önce, Croix-Rousse'da bunu sen kendi gözlerinle de görmemiş miydin ki?"

Görmüş müydü Stock? Piponun dumanları arasında, Johann, Broché'nin sahtekâr suratını görür gibi oldu. Ya Bouvier-Dumolard?..

Marx onu da tanıyordu.

"Bouvier-Dumolard, isteyerek veya istemeyerek, işçileri ele verdi. Demokratlar ve radikaller, aynı şeyi, her gün isteyerek veya istemeyerek yapıyorlar..."

Geçmişin ve bugünün muazzamlığından gittikçe daha çok etkilenmeye başlayan Karl, doğa bilimine ve teknolojiye de değindi.

"Geçen yüzyıl Avrupa'yı altüst eden buhar hazretleri, yerini, oldukça güçlü olan rakibine, elektrik kıvılcımına bırakacak. Bu, aynı zamanda devrimin kıvılcımı; o, binlerce yeni motoru çalıştıracak, proletaryanın silahı olacak. Umarım, müthiş zaferi, hayat veren o muazzam sarsıntıları görecek kadar yaşarız... Her devrim, eski toplumsal ilişkileri ortadan kaldırır ve bu anlamda sosyal bir harekettir. Her devrim, eski iktidarı alaşağı eder ve bu da onun politik karakteridir."

Stock, şimdi Marx'a bakarken, tıpkı bir zamanlar Darmstadt'ta olduğu gibi, yine düşünüyordu: "Onu bizim yanımıza getiren ne, onu devrimci yapan, benim gibi mücadeleci yapan ne?"

Stock, Büchner'i hatırladı. Genç toprak ağasını, dünyanın haksızlıklarına karşı ayaklanma yapılması gerektiği düşüncesine, acıma duygusu ve sosyal duyarlılığı itmişti. Adaleti, eşitliği ve mutlu bir insanlığı, aklıyla değil, yüreğiyle özlüyordu.

Johann, kendisini düşünmüyordu. Karl, ona, doğru bir şekilde, proletaryanın "kaderini" açıklamıştı. "Proletaryanın kaderi, bütün halkın kaderidir. Onu belirleyen, olayların akışıdır."

Terzi şaşırarak, "Ama Marx, nasıl benim yoldaşım olmuş?" diye sordu kendi kendine.

"Mantık, geleceğe bakabilen gözler, onu proletaryanın saflarına getirdi. Ama sadece beyniyle mi bizim yanımızda? Hayır, sadece beyniyle değil, kalbiyle de bizimle birlikte."

O akşam Johann, eve dönmedi. Vaugirard sokağına, güneş şehrin üzerinde yükseldikten çok sonra vardı. Yürüyor ve şarkı söylüyordu; gençliğinin en güzel günlerindeki gibi mutluydu. Neredeyse kararmış olan yarınlar yeniden aydınlanmıştı. Stock, önderini ve dostunu bulmuştu. Dostluk, eşitler arasında kurulan bir birlikti. Cömertçe verirsen karşılığını da aynı ölçüde alırsın.

Ve hayat, kendi sürekliliği içerisinde, Stock için bir başlangıç yaratmıştı.

1934-1935

BİRİNCİ CİLDİN SONU